

**Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών
Επιστημών**

**Η Δικτυακή Θέσμιση του ελέγχου της πολυπλοκότητας.
Η περίπτωση της εταιρείας λογισμικού ασφαλείας «Surf
Control».**

**Διδακτορική Διατριβή
του
Σαραφίδη Θεόδωρου**

Τμήμα Ψυχολογίας

Αθήνα 2009

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΜΕΡΟΣ 1 ^ο	
Κεφάλαιο 1 ^ο	
Βασικές θεωρητικές αρχές της συστημικής θεωρίας και των θεωριών της πολυπλοκότητας	
Α. Αυτοποίηση και αυτοποιητικά συστήματα. Η σχέση συστήματος και περιβάλλοντος.	13
Β. Κοινωνικό και ψυχικό σύστημα. Η επικοινωνία ως πυρήνας των κοινωνικών διαδικασιών.	18
Γ. Η διαμόρφωση των συστημικών δομών. Η δομοποίηση των κοινωνικών συστημάτων.	22
Γ1. Δομή και διαδικασία. Οι δύο πλευρές της δομοποίησης. Ο Luhmann συναντά τον Giddens.	22
Γ2. α. Κοινωνική Δράση και Δομή.	25
Γ2.β. Συστημική διαφοροποίηση και δομοποίηση.	31
Γ2.γ. Συνταγματική και παραδειγματική διάσταση της κοινωνικής δράσης. Διαδικότητα και δυϊσμός της δομής	35
Γ3. Η Κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση στο χώρο και στο χρόνο και ο κοινωνικός έλεγχος της δράσης.	38
Γ4. Η δομοποίηση ως διαδικασία ανάδυσης της πολυπλοκότητας. Τα χαρακτηριστικά της πολυπλοκότητας των κοινωνικών δικτύων	45
Δ. Πολυπλοκότητα της δομής και οικολογική κυριαρχία ενός συστήματος.	53
Ε. Έλεγχος του ρίσκου στα δίκτυα. Τα σύνορα των συστημάτων	60
ΣΤ Τα όρια της συστημικής θεωρίας της αυτοποίησης.	63
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 1 ^ο Κεφαλαίου	66
ΜΕΡΟΣ 2ο	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	
Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΑΥΤΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΟΛΥΠΛΟΚΩΝ ΣΥΝΙΣΤΩΣΩΝ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	72
Α. Η Παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία πολυπλοκοποίησης. Ο Δικτυακός Καπιταλισμός ως περιβάλλον των σύγχρονων δικτυακών εταιρειών.	77
1 ^ο Ο χωροχρονικός Ελκυστής της Παγκοσμιοτοπικότητα (glocalization). Ο χωροχρόνος της παγκοσμιοποίησης.	80
2 ^ο Ελκυστής Υπερδιεθνική αστική τάξη ή υπερεθνικός αστικός ελκυστής;	89
3 ^ο Ο πολιτισμικός ελκυστής.	93
4 ^ο Ελκυστής το δίκτυο ως βιόκοσμος και η ανάδυση του δικτύου ως οργάνωσης.	97
Β. Δικτυακή Οικονομία: Η ανάδυση της σύγχρονης Δικτυακής εταιρείας	104
Συμπέρασμα 2 ^ο Κεφαλαίου	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	114
A. Το μήνυμα είναι ο χάρτης	116
B. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	
B1. Ανάδυση του διαδικτύου και η δυνητικοποίηση της κοινωνίας.	119
B2. Κουλτούρα του διαδικτύου	123
B3. Ο εαυτός και το Δίκτυο	129
Γ. ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ	132
Γ1.Οι διαστάσεις του κυβερνοχώρου	137
Συμπέρασμα 3 ^ο Κεφαλαίου	140
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	
Ρίσκο, Επιτήρηση και κυβερνοέγκλημα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Εισαγωγή	143
A. Η Κοινωνία του ρίσκου και η διακυβέρνηση της	144
A1.Τα χαρακτηριστικά της κουλτούρας του ρίσκου και του τρόμου	148
A2. Νοοτροπία και πρακτικές διακυβέρνησης του ρίσκου.	151
B. Η Αρχιτεκτονική της Επιτήρησης στη Νέα Δικτυακή Οικονομία. Από το Πανοπτικό στο Κυβερνοπτικό	156
B1. Πανοπτικό και επιτήρηση. Δομή, οργάνωση, λειτουργίες.	156
B2. Κυβερνοπτικό και επιτήρηση. Δομή, οργάνωση, λειτουργίες.	160
B3. Δικτυακή εταιρεία και κυβερνοπτικό	167
Γ. Το κυβερνοέγκλημα	174
Γ1. Ορισμός του Κυβερνο-εγκλήματος	174
Γ2. Χαρτογράφηση του ηλεκτρονικού κυβερνο-εγκλήματος.	179
Γ2α. Η γεωγραφία του κυβερνοεγκλήματος	179
Γ2β. Οι στόχοι των επιθέσεων	179
Γ2γ. Τύποι ηλεκτρονικών επιθέσεων	182
Γ2δ. Κόστος επιθέσεων	184
Γ23ε Ρίσκο, κυβερνοέγκλημα και ασφάλεια	185
Συμπεράσματα 4 ^ο Κεφαλαίου	190
ΜΕΡΟΣ 3 ^ο	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	196
A. Η θέσμιση της Surf Control ως δικτυακής εταιρείας στην παγκοσμιοποίηση.	206
A.1 Το κεντρικό δίκτυο και το δίκτυο των συνεργαζόμενων εταιρειών της SC.	208
A.2 Η δικτυακή ελαστική οργάνωση του κεντρικού αξονικού δικτύου της SC	211

B. Το Surf Control και η διαχείριση του κυβερνορίσκου.	
B1. Η συνταγματική διάσταση της δομοποίησης της SC γύρω από την ανάδυση του ελκυστή της διακινδύνευσης στα προγράμματα της εταιρείας.	216
B2. Ο χάρτης των διαδικτυακών απειλών της Surf Control.	222
Γ. Surf Control ως κυβερνοπτικό σύνορο των οργανώσεων.	233
Γ1. Το Web Filter της Surf Control ως κυβερνοπτικό υποσύστημα. Δικτυακή κομβική οργάνωση της διακυβερνητότητας από το Web Filter.	235
Γ2. Προσομοίωση της επιτήρησης.	
Γ2α Οι υπορουτίνες της προσομοίωσης.	237
Γ2β Βασικές λειτουργίες των τεσσάρων υπορουτίνων προσομοίωσης.	239
Γ3. Ο Πίνακας προσομοίωσης της Επιτήρησης του Web Filter.	243
Δ. Συζήτηση: η δικτυακή θέσμιση του Surf Control στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης.	263
E. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	274
Υποσημειώσεις	279
Βιβλιογραφία	306

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο βασικός στόχος της διατριβής αυτής είναι η ανάλυση της δικτυακής θέσμησης του ελέγχου της πολυπλοκότητας. Το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα πραγματοποιήθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο μεγάλες κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες βασίζονται στη ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών. Οι κοινωνικές αυτές αλλαγές οδήγησαν στην ανάδυση ενός παγκόσμιου χώρου και χρόνου, όπου κυρίαρχη μορφή οργάνωσης των ανθρώπινων σχέσεων είναι το δίκτυο, ως κοινωνικές σχέσεις αλλά και ως τεχνολογία. Σε όλες τις εποχές της ανθρώπινης ιστορίας οι κοινωνικές σχέσεις αναδύονταν μέσα από τα πολύπλοκα δίκτυα της καθημερινής αλληλόδρασης των υποκειμένων. Το χαρακτηριστικό όμως των σύγχρονων κοινωνιών είναι η αυτονόμηση των δικτυακών σχέσεων σε νέες μορφές οργάνωσης και τελικά στην διαμόρφωση ενός νέου παραδείγματος – κατά Kuhn – ανάλυσης της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο παγκόσμιος δικτυακός κοινωνικός χωροχρόνος αναδύεται μέσα από πολύπλοκες διαδικασίες σε μικρο- μέσο και μακρο επίπεδο. Και οι διαδικασίες αυτές αφορούν τόσο τις κοινωνικές σχέσεις στον πραγματικό - ταυτιστικό όπως θα έλεγε ο Καστοριάδης - χωροχρόνο όσο και τις αναδυόμενες μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις φαντασιακές του σημασίες. Το ερώτημα που γεννιέται είναι με ποιον τρόπο ο τεράστιος αριθμός των καθημερινών δικτυακών αλληλοδράσεων – από το επίπεδο της καθημερινής ζωής μέχρι τις παγκόσμιες ροές πληροφορίας, κεφαλαίων, αλλά και ανθρώπινου δυναμικού σε πλανητικό επίπεδο – μπορεί διατάσσεται σε τάξη, με τέτοιο τρόπο ώστε οι φορείς δράσης προκειμένου να πετύχουν τους στόχους τους με ασφάλεια και χωρίς μεγάλο ρίσκο να επιλέγουν ανάμεσα σε διαφορετικές πρακτικές.¹ Ή πιο απλά με ποιο τρόπο οι σύγχρονες κοινωνίες δομοποιούνται (Giddens) στον παγκόσμιο χώρο και χρόνο. Ποιες είναι εκείνες οι ποιοτικές διαφορές που οδηγούν στην ανάδυση των δικτυακών κοινωνιών (Castells) και μέσα από ποιες διαδικασίες παράγουν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης;

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά χρειαζόταν μία θεωρία, η οποία να εγγράφει εκείνα τα ερμηνευτικά και εννοιολογικά εργαλεία, τα οποία επιτρέπουν την διερεύνηση των δικτυακών σχέσεων σε μία κοινωνία. Ως τέτοια επιλέχτηκε η θεωρία της αυτοποίησης του N. Luhmann γιατί σε ένα πρώτο επίπεδο θέτει αξιωματικά την εξής θεωρητική παραδοχή:

η κοινωνία είναι ένα πολύπλοκο δίκτυο επικοινωνιών. Ο ορισμός αυτός επιτρέπει την ανάλυση των επικοινωνιακών διαδράσεων των κοινωνικών συστημάτων και των ατόμων τόσο στα πλαίσια των παγκόσμιων δικτύων αλλά και του διαδικτύου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο η αυτοποιητική θεωρία ξεκινώντας από τον ορισμό της κοινωνίας ως δίκτυο επικοινωνιών αλλά και επηρεασμένη από τον κλάδο της κυβερνητικής επιτρέπει το διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές θεωρίες (θεωρία της δικτυακής κοινωνίας του Castells, θεωρία της δομοποίησης, κ.α) αλλά και τη διεπιστημονική γεφύρωση ανάμεσα στην κοινωνιολογία, την ψυχολογία, την πληροφορική, τα μαθηματικά κ.α. Τέλος σε ένα τρίτο επίπεδο η θεωρία της αυτοποίησης θέτει ως αξιωματική της θέση την αυτονομία των φορέων της δράσης (κοινωνικών συστημάτων – ατόμων). Προσπαθώντας να υπερβεί τους τελικούς υπερπροσδιορισμούς της νεωτερικής κοινωνικής θεωρίας, θέτει ως αρχή της τη συνεξέλιξη περιβάλλοντος και φορέα της δράσης στα πλαίσια μίας πολύπλοκης επικοινωνιακής σχέσης, όπου το πρώτο απλά πυροδοτεί και δεν καθορίζει οποιαδήποτε αλλαγή στον δεύτερο. Η θέση αυτή ανοίγει ένα παράθυρο στην προσέγγιση της πολύπλοκης ανάδυσης των κοινωνικών φαινομένων.

Μολονότι οι βασικές θεωρητικές αρχές της κοινωνικής θεωρίας του Luhmann μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την οικοδόμηση ενός μοντέλου θεώρησης της πολυπλοκότητας των παγκόσμιων δικτύων επικοινωνίας δεν επιτρέπουν μία μετάβαση χωρίς ασυνέχειες από τη θέση του δρώντα στην θέσμιση των δομών, αφού ο πρώτος - αν και όχι σκόπιμα - παροπλίζεται στα κείμενα του Luhmann. Παρά την προσπάθεια του να αντιμετωπίσει την ασυνέχεια αυτή, με την ανάλυση του ρόλου που παίζουν τα σύνορα των συστημάτων στην αλληλοδιείσδυση περιβάλλοντος και φορέα της δράσης, τελικά δεν κατάφερε κατά τη γνώμη μας να αποδώσει απόλυτα τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές δομές αναδύονται ή καλύτερα θεσμίζονται από τις πράξεις των δρώντων. Η αδυναμία αυτή οφείλεται στην προσπάθεια του να χαρτογραφήσει τις διαδικασίες ανάδυσης των κοινωνικών φαινομένων απορρίπτοντας οποιοδήποτε τελικό καθορισμό, είτε προς την πλευρά της αναγωγής είτε προς την πλευρά του ολισμού. Αυτό το θεωρητικό κενό νομίζουμε αντιμετωπίζει επαρκώς η θεωρία της δομοποίησης του Giddens, η οποία θέτει ως βασικό αξίωμα της ανάδυσης των κοινωνικών δομών το κριτήριο της δράσης των κοινωνικών συστημάτων. Και η θεωρία του Giddens προσπαθεί να αποφύγει τους τελικούς προσδιορισμούς των παραδοσιακών σχημάτων θεώρησης των κοινωνιών, τόσο σε αναγωγιστικό όσο και

σε ολιστικό επίπεδο. Οι καθημερινές αλληλοδράσεις των υποκειμένων αποτελούν συνιστώσα αλλά και συνισταμένες των κοινωνικών δομών.

Η θεωρία της αυτοποίησης και η θεωρία της δομοποίησης τέμνονται ακριβώς πάνω στην προσέγγιση των χαρακτηριστικών στοιχείων όλων των κοινωνικών αλληλοδράσεων: βεβαιότητα αντί της αβεβαιότητας, χάος αντί της τάξης, αυτοαναφορά αντί του θορύβου, δομή αντί της διαδικασίας. Οι πόλοι αυτοί της κοινωνικής δομοποίησης δεν αποτελούν τα αντίθετα μίας δυϊστικής σχέσης αλλά συνυπάρχουν ή συνεξελίσσονται στα πλαίσια των καθημερινών δικτυακών κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες είναι πολύπλοκες αλλά και ενδεχομενικές. Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων μειώνεται με τις επιλογές για δράση των συστημάτων. Οι επιλογές αυτές οδηγούν στην ανάδυση δομών οι οποίες βασίζονται στους ελκυστές. «Εάν ένα δυναμικό σύστημα δεν κινείται στο χρόνο μέσω όλων των πιθανών μερών ενός χώρου πιθανοτήτων ή φάσεων αλλά καταλαμβάνει ένα περιορισμένο μέρος του, τότε λέμε ότι απορρέει από έναν ελκυστή (attractor). Οι ελκυστές της κοινωνικής αλληλόδρασης αναδύονται από τη διαρκή επανάληψη μίας συγκεκριμένης διαδικασίας.

Το περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης στο οποίο καλούνται να δράσουν τα κοινωνικά συστήματα είναι πολύπλοκο και αβέβαιο. Τα βασικά επίπεδα της δράσης είναι ο φυσικός χώρος των καθημερινών διεπαφών, ο χώρος των δικτύων και ο χώρος των ροών. (Urry) Όλες οι καθημερινές επικοινωνιακές διαδράσεις ελκύονται από τέσσερις βασικούς ελκυστές: το χωροχρονικό ελκυστή της παγκοσμιοτοπικότητας, τον υπερδιεθνικό αστικό ελκυστή, τον πολιτισμικό ελκυστή, και τον ελκυστή του δικτύου. Οι ελκυστές αυτοί επιτρέπουν την ανάδυση των παγκόσμιων χωροχρονικών δομών και διαδικασιών των σύγχρονων δικτύων. Η ανάδυση αυτή δεν είναι το απλό γραμμικό άθροισμα των καθημερινών διαδράσεων.

Οι τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης οδηγούν στη δομοποίηση των κοινωνικών επικοινωνιακών σχέσεων σε ένα νέο χώρο και χρόνο. Ο χωροχρόνος αυτός παράγεται από την προσομοίωση (Baudrillard) των υλικών/άυλων επικοινωνιακών ενεργημάτων τόσο των κοινωνικών όσο και των ψυχικών συστημάτων καθώς και των μεταξύ τους επαφών αλλά και των συναρμογών τους με μηχανικά συστήματα. Έτσι αναδύεται ο κυβερνοχώρος, τον οποίο μπορούμε να ορίσουμε ως το χώρο και το χρόνο της παγκοσμιοποίησης, που παράγεται από τις διαδικασίες της συγκέντρωσης/αποκέντρωσης, συμπίεσης/ χωροχρονικής αποστασιοποίησης, στα πλαίσια των ροών της προσομοιωμένης πληροφορίας

ανάμεσα σε δίκτυα και κόμβους σε πλανητικό επίπεδο. Ο κυβερνοχώρος είναι ο χώρος που διαμορφώνεται από τις online/offline κοινότητες, στα πλαίσια των οποίων τα άτομα, οι ομάδες και οι οργανώσεις τους δρουν διαδραστικά σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό, προσωπικό και βιολογικό επίπεδο.

Ο κυβερνοχώρος είναι ο βιόκοσμος των συναρμογών ανθρώπων- μηχανών (cyborg). Οι επικοινωνιακές αλληλοδράσεις ανάμεσα στους φορείς της δράσης σε παγκόσμιο – τοπικό επίπεδο στα πλαίσια του κυβερνοχώρου είναι πολύπλοκες και ενδεχομενικές, οδηγώντας σε συνθήκες αβεβαιότητας και εντροπίας, δηλαδή σε συνθήκες αποδιοργάνωσης και «κατάρρευσης» των συστημάτων. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν με τη σειρά τους στην ανάδυση μίας κουλτούρας του ρίσκου, η οποία βασίζεται τόσο στα εμπειρικά δεδομένα της πολύπλοκης παγκόσμιας πραγματικότητας όσο και στην αυτοαναφορική κατασκευή μίας «ιδεολογίας» του ρίσκου, η οποία νομιμοποιεί με τη σειρά της την κατασκευή συστημάτων ασφαλείας και ελέγχου του ρίσκου. (Beck Ulrich)

Βασικό χαρακτηριστικό των συστημάτων ασφαλείας του ρίσκου είναι η προσομοίωση των δυνητικών καταστάσεων διακινδύνευσης μέσα από την ψηφιοποίηση της επιτήρησης. (Davis Lyon) Η προσομοίωση των επικοινωνιακών διαδράσεων οδηγεί με τη σειρά της σε μία μετάλλαξη των μηχανισμών της πανοπτικής επιτήρησης (Foucault) Το βασικό σημείο αναφοράς της νέας επιτήρησης δεν είναι το ανθρώπινο σώμα αλλά το cyborg – η συναρμογή ανθρώπου/μηχανής. Η προσομοίωση των επιτηρησιακών διαδικασιών, με την ταυτόχρονη μετατροπή του σώματος που επιτηρούν σε ένα κυβερνοσώμα, όπου μηχανικά, οργανικά και πληροφοριακά μέρη γίνονται δυσδιάκριτα, μεταλλάσσουν τελικά το πανοπτικό σε μία κυβερνητικό μηχανισμό ελέγχου της κοινωνίας. Για τον ορισμό και τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών και των σχέσεων που αναδύουν αυτόν τον μηχανισμό εισαγάγουμε το νεολογισμό του Κυβερνοπτικού.

Η βασική υπόθεση της παρούσας διατριβής είναι ότι η παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων και η μετάβαση στις δικτυακές κοινωνίες της μετανεωτερικότητας οδηγεί στη θέσμιση δικτυακών οργανώσεων ελέγχου της πολυπλοκότητας, που αναδύεται τόσο στο επίπεδο των συστημάτων όσο και στο επίπεδο του περιβάλλοντος στο οποίο δρουν, παράγονται και αναπαράγονται.² Η σταδιακή λειτουργική διαφοροποίηση των κοινωνικών συστημάτων οδηγεί στην αυτονόμηση του καθήκοντος του ελέγχου και την θέσμιση νέων εταιρειών παροχής

υπηρεσιών ασφάλειας και ελέγχου της πολυπλοκότητας. Μία τέτοια περίπτωση είναι και η περίπτωση της εταιρείας Λογισμικού Ασφαλείας της Surf Control.

Η Surf Control επιλέχθηκε για δύο βασικούς λόγους. Ο ένας συνδέεται με την εξέλιξη και ανάπτυξη της εταιρείας σε οικονομικό αλλά και τεχνολογικό επίπεδο. Η SC θεωρείται μία από της ηγεμονικές εταιρείες στην αγορά λογισμικού επιτήρησης του περιεχομένου των δικτυακών επαφών με πρόβλεψη μεριδίου αγοράς για 2 δισεκατομμύρια δολάρια το 2007. Προσφέρει μία ολοκληρωμένη λύση που συνδυάζει τα φίλτρα πλοήγησης του διαδικτύου, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.³ Ο δεύτερος λόγος αφορά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της έρευνας των συστημάτων ασφαλείας του διαδικτύου, η οργάνωση στην οποία εργαζόμουν χρησιμοποιούσε το λογισμικό της SC. Η συνθήκη αυτή θα επέτρεπε να παρατηρήσω σε πραγματικό χρόνο και χώρο τις διαδικασίες εκείνες μέσα από τις οποίες αναδύεται το συγκεκριμένο λογισμικό.

Η μελέτη της περίπτωσης (case study) της Surf Control αποτελεί έναν ασφαλή τρόπο για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το πολύπλοκο φαινόμενο του ελέγχου της πολυπλοκότητας των επικοινωνιακών διαδράσεων στην εποχή των δικτύων. Η εστίαση στη μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης επιτρέπει την εμπειρική έρευνα ενός σύγχρονου φαινομένου μέσα στο πραγματικό πλαίσιο της κοινωνικής του θέσμησης, όπου τα όρια ανάμεσα σε αυτό καθεαυτό το φαινόμενο και το πλαίσιο της ανάδυσής του δεν είναι ξεκάθαρα λόγω και των πολλαπλών πηγών των αποδείξεων που χρησιμοποιούνται (Yin 1984, σελ 23) Η μέθοδος της μελέτης μίας περίπτωσης έχει δεχθεί κριτικές ως προς την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της. (εσωτερική και εξωτερική εγκυρότητα, εγκυρότητα κατασκευής - Soy Susan 1997) Παρόλα αυτά ο Yin θεωρεί ότι η μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης ικανοποιεί τα τρία αξιώματα της ποιοτικής μεθόδου: περιγραφή, κατανόηση και επεξήγηση ενός φαινομένου (Winston Tellis 1997 a) Αν και η μελέτη μίας περίπτωσης δε βασίζεται στις κλασσικές πειραματικές ή ημι-πειραματικές έρευνες και για αυτό δεν ακολουθεί μία δειγματοληπτική λογική ο Yin (1997) έδειξε ότι η γενίκευση των συμπερασμάτων από τη μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης γίνεται στο επίπεδο της θεωρίας και όχι των πληθυσμών. Ή πιο απλά αυτό που ελέγχεται είναι η επάρκεια της θεωρίας να ερμηνεύσει τη συγκεκριμένη περίπτωση. (Winston Tellis 1997a, Yin 1994). Δηλαδή με τη μελέτη της περίπτωσης της Surf Control μπορούμε να ελέγξουμε τη θεωρία που κατασκευάζουμε στο πρώτο και

δεύτερο μέρος της παρούσας διατριβής για τις νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου και επιτήρησης, που θεσμίζονται στα πολύπλοκα δίκτυα της παγκοσμιοποίησης.

Σύμφωνα με τον Yin υπάρχουν τρεις τύποι έρευνας περιπτώσεων. Ο ερευνητικός (exploratory), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που θεωρούνται πρελούδια της κοινωνικής έρευνας, ο ερμηνευτικός (explanatory), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που χρησιμοποιούνται για τη διατύπωση αιτιωδών συσχετίσεων και ο περιγραφικός (descriptive), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που απαιτούν την ανάπτυξη μίας θεωρίας πριν την έναρξη του εγχειρήματος. (Winston Tellis 1997b: 17). Η περίπτωση της μελέτης του ελέγχου της πολυπλοκότητας αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα λόγω του γεγονότος της ανυπαρξίας ανάλογων ερευνητικών προσπαθειών. Για το λόγο αυτό ο σχεδιασμός της έρευνας περιορίστηκε στην ανάλυση του φαινομένου μόνο σε μία εταιρεία παραγωγής λογισμικού φίλτρου ασφάλειας. Ο βασικός στόχος της έρευνας ήταν ο η ανάπτυξη και ο έλεγχος των θεωριών, που αφορούν στον έλεγχο της πολυπλοκότητας στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης και όχι η επεξήγηση ή η περιγραφή των αιτιωδών σχέσεων ανάμεσα σε πολύπλοκες πολυμεταβλητές υποθέσεις. Επομένως η έρευνα της περίπτωσης του Surf Control ανήκει στον περιγραφικός τύπο μελέτης μίας περίπτωσης. Ένας δεύτερος στόχος, ο οποίος απορρέει από τον πρώτο είναι η κατασκευή μέσα από την πιλοτική διερεύνηση των θεωρητικών προσεγγίσεων του φαινομένου του ελέγχου της πολυπλοκότητας στα δίκτυα ενός ερευνητικού μοντέλου για παραπέρα έρευνα και γενίκευση των συμπερασμάτων.

Για να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των συμπερασμάτων μίας μελέτης περίπτωσης χρειάζονται πολλαπλές πηγές αποδείξεων και τεχνικών συλλογής των δεδομένων. (Soy Susan 1997) Στις μελέτες περίπτωσης υπάρχουν τουλάχιστον έξι πηγές απόδειξης των υποθέσεων: έγγραφα, αρχεία, συνεντεύξεις, άμεση παρατήρηση, συμμετοχική παρατήρηση, φυσικά αντικείμενα. (Winston Tellis 1997a, Yin 1994) Στην περίπτωση του Surf Control χρησιμοποιήθηκαν τα έγγραφα και τα αρχεία της εταιρείας. Μολονότι στον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας έγινε προσπάθεια να ελεγχθούν οι εφαρμογές της εταιρείας σε μία οργάνωση μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, η προσπάθεια αυτή απέτυχε γιατί η συγκεκριμένη οργάνωση άλλαξε το φίλτρο ελέγχου πληροφορίας στο δίκτυο της.

Η παρούσα διατριβή αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία προσπάθεια σύνθεσης των θεωρητικών αρχών της θεωρίας της αυτοποίησης και της θεωρίας της δομοποίησης με στόχο την εξαγωγή μερικών θεωρητικών

συμπερασμάτων που αφορούν τις διαδικασίες ανάδυσης των πολύπλοκων κοινωνικών φαινομένων.

Με βάση τα θεωρητικά συμπεράσματα του 1^{ου} κεφαλαίου εξετάζουμε στο 2^ο μέρος και 2^ο κεφάλαιο τη διαδικασία ανάδυσης της παγκοσμιοποίησης. Η πολυπλοκότητα της αναδύεται από ένα μεγάλο αριθμό στοιχείων που κάνουν τα συστήματα αυτά απρόβλεπτα και χωρίς μία τελική «τάξη». Από την άλλη πλευρά τα συστήματα αλληλοδρούν με το περιβάλλον τους εκλυτικά (dissipatively). Τα στοιχεία κάθε τέτοιου συστήματος εγχειρούν κάτω από συνθήκες οι οποίες είναι μακριά από την ισορροπία Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κάθε στοιχείο αντιδρά στις τοπικές πηγές πληροφορίας. Οι τοπικές συνθήκες αλληλοσυνδέονται μέσα από τα κανάλια των επικοινωνιακών ροών της πληροφορίας σε παγκόσμιο επίπεδο με αποτέλεσμα τα στοιχεία σε μία τοποθεσία μπορεί να έχουν σημαντικές χωροχρονικές επιδράσεις σε άλλες τοποθεσίες μέσω των πολλαπλών συνδέσεων και τροχιών τους. Στη συνεξέλιξη των συστημάτων υπάρχουν σημεία διακλάδωσης κυρίως στα σημεία όπου τα συστήματα καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε διαφορετικούς δρόμους αλληλόδρασης (bifurcation)

Η παγκοσμιοποίηση ως πολύπλοκη διαδικασία αναδύεται από μη γραμμικές συνεξελίξεις κοινωνικών και ατομικών συστημάτων σε τρία χωρικά επίπεδα: το φυσικό χώρο, το χώρο των δικτύων και το χώρο των ροών πληροφορίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα καθορίσουμε τους δύο βασικούς άξονες δομοποίησης των κοινωνικών διαδράσεων στο χώρο και το χρόνο: τον παγκοσμιοποιημένο και τον παγκοσμιοποιήσιμο χωροχρόνο. Ο άξονας του παγκοσμιοποιημένου χωροχρόνου αφορά το σύνολο των δομικών σχέσεων των συστημάτων, που συμμετέχουν σε αυτή. Ο δεύτερος άξονας του παγκοσμιοποιήσιμου χωροχρόνου αναδύεται ως δυναμική τάξη της παγκόσμιας συνεργασίας των συστημάτων.

Οι πολύπλοκες διαδικασίες δομοποίησης στην παγκοσμιοποίηση ηνιοχούνται ή τείνουν προς τέσσερις βασικούς ελκυστές. Οι ελκυστές είναι ασταθείς χώροι στους οποίους η τροχιά των δυναμικών συστημάτων ελκύονται από δισεκατομμύρια επαναλήψεων. Οι ελκυστές της παγκοσμιοποίησης είναι α) ο ελκυστής της παγκοσμιοτοπικότητας, ο υπερεθνικός αστικός ελκυστής, ο πολιτισμικός ελκυστής και ο ελκυστής της δικτυακής οργάνωσης ή του δικτύου. Το δίκτυο τείνει να αποτελέσει την ηγεμονική μορφή οργάνωσης στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης.

Η αλληλοδιείσδυση των τεσσάρων ελκυστών στα τρία χωρικά επίπεδα της παγκοσμιοποίησης (φυσικό, δίκτυο, ροές) οδηγεί στην ανάδυση ενός νέου χώρου

αυτού του κυβερνοχώρου. Ο κυβερνοχώρος αποτελεί το μετανεωτερικό χώρο δράσης και οργάνωσης των νέων μορφών της κοινωνικής ζωής. Ο κυβερνοχώρος παράγεται από την πληροφοριακή δικτύωση κοινωνικών, ψυχικών, βιολογικών και τεχνικών συστημάτων. Στα πλαίσια του κυβερνοχώρου το ανθρώπινο σώμα μεταλλάσσεται σε ένα υβρίδιο ανθρώπου και μηχανής στο κυβερνοσώμα ή κυβερνοοργανισμό (cyborg). Το διαδίκτυο είναι η online στιγμή της δομοποίησης του κυβερνοχώρου.

Στο 3^ο κεφάλαιο του 2^{ου} μέρους εξετάζεται η έννοια του κυβερνοχώρου της παγκοσμιοποίησης και η σχέση της με το διαδίκτυο. Στα πλαίσια της κυβερνητικής παγκοσμιοποίησης οι φορείς της δράσης κινητοποιούνται μέσα σε συνθήκες πολυπλοκότητας, ενδεχομενικότητας και αβεβαιότητας. Οι συνθήκες αυτές είναι δυνητικά επικίνδυνες (risk). Η διακινδύνευση, που εμπεριέχουν οι δικτυακές επαφές των συστημάτων, οδηγούν στην ανάδυση μίας κουλτούρας του ρίσκου, την οποία θα εξετάσουμε στο 4^ο κεφάλαιο του 2^{ου} μέρους. Η κουλτούρα του ρίσκου αποτελεί εμπειρικό δεδομένο αλλά και κοινωνική κατασκευή των μετανεωτερικών υποκειμένων. Ουσιαστικά γεμίζει το κενό των Μεγάλων Αφηγήσεων της νεωτερικότητας και οδηγεί στον ετεροπροσδιορισμό των συστημάτων ως προς ένα δυστοπικό μέλλον.

Τα συστήματα για να ελέγξουν την ασφάλεια των επικοινωνιακών δικτυακών διαδράσεων τους, εφαρμόζουν στα σύνορα τους υποσυστήματα ασφαλείας. Τα νέα υποσυστήματα ασφαλείας βασίζονται στη σύζευξη βιολογικών, τεχνολογικών, κοινωνιοψυχολογικών μεθόδων και τεχνικών επιτήρησης, μέτρησης, καταστολής της συμπεριφοράς των δικτυακών επαφών. Το βασικό χαρακτηριστικό της νέας επιτήρησης είναι η προσομοίωση των σωμάτων, η ψηφιοποίηση του σώματος, η καταστολή των δυνητικά επικίνδυνων συμπεριφορών στα δίκτυα του κυβερνοχώρου. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν σε μία μετάλλαξη της πανοπτικής εξουσίας και στην ανάδυση της κυβερνητικής οργάνωσης της. Στο 2^ο υποκεφάλαιο του τέταρτου κεφαλαίου προτείνουμε το νεολογισμό του κυβερνοπτικού για την αποτύπωση αυτών των αλλαγών. Το κυβερνοπτικό αποτελεί κατά την άποψη μας τη βιονικο-μηχανική συναρμογή και αλληλοδιείσδυση μηχανών, ανθρώπων, και προσομοίωσης με στόχο την επιτήρηση των δικτυακών κόμβων των επικοινωνιακών επαφών των cyborgs.

Στο τρίτο μέρος της διατριβής και στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται με βάση τα θεωρητικά πορίσματα των προηγούμενων κεφαλαίων η περίπτωση μίας συγκεκριμένης εταιρείας παραγωγής λογισμικών συστημάτων προστασίας του περιεχομένου των διαδικτυακών επαφών (Surf Control). Η συγκεκριμένη εταιρεία

επιλέχθηκε για να αναλυθούν οι πολύπλοκες διαδικασίες μέσα από τις οποίες αναδύεται ο έλεγχος της πολυπλοκότητας των δικτυακών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα η εταιρεία εξετάζεται σε δύο επίπεδα: α) ως δικτυακή οργάνωση που δρα στα πλαίσια του κυβερνοχώρου. Στο επίπεδο αυτό αναλύονται το δίκτυο της οργάνωσης της και η σχέση της με την αντιμετώπιση του κυβερνορίσκου. β) σε ένα δεύτερο επίπεδο μελετάται η περίπτωση ενός λογισμικού προϊόντος (Web Filter) της Surf Control, το οποίο στοχεύει στην αντιμετώπιση της παραβίασης των συνόρων των οργανώσεων στις οποίες εφαρμόζεται. Στο επίπεδο αυτό γίνεται προσπάθεια να αναδειχτεί ο ρόλος του στην ανάδυση της κυβερνοπτικής οργάνωσης της εξουσίας. Υποθέτουμε ότι η θέσμιση της εταιρείας αναδύεται ως ένα πολύπλοκο αυτοποιητικό δίκτυο, το οποίο ηνιοχείται προς τους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης. Η διαδικασία της αυτοθέσμησης της SC βασίζεται ακριβώς στο ρόλο που παίζει στη διακυβέρνηση του κυβερνητικού ρίσκου στο διαδίκτυο.

Η ανάλυση της Surf Control στα δύο αυτά επίπεδα αποσκοπεί στην εγκυροποίηση των θεωρητικών πορισμάτων των δύο πρώτων μερών της διατριβής. Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος του 5 κεφαλαίου γίνεται η συζήτηση των ερευνητικών και θεωρητικών αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης. Αναλύονται οι δυσκολίες αλλά και οι αδυναμίες γενίκευσης των αποτελεσμάτων αυτών και γίνονται προτάσεις σχετικά με την παραπέρα μελέτη του ελέγχου της πολυπλοκότητας στα δίκτυα της παγκοσμιοποίησης.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Κεφάλαιο 1^ο

Βασικές θεωρητικές αρχές της συστημικής θεωρίας και των θεωριών της πολυπλοκότητας

Α. Αυτοποίηση και αυτοποιητικά συστήματα. Η σχέση συστήματος και περιβάλλοντος.

Η εξέλιξη των επιστημών κατά τη δεκαετία του 60 και 70 οδήγησαν στην ανάπτυξη νέων θεωρητικών προσανατολισμών για την χαρτογράφηση του κόσμου. Οι σύγχρονοι θεωρητικοί προβληματισμοί αντιλαμβάνονται τον κόσμο ως ένα σύμπαν, στα πλαίσια του οποίου οι σχέσεις μεταξύ των συστατικών του στοιχείων είναι άτακτες, πολύπλοκες, και γενικά απρόβλεπτες. (Luhmann 1995: Πρόλογος σελ. xii) Η θεωρία της αυτοποίησης αναδύθηκε από τη σύζευξη των παραδειγμάτων: της κυβερνητικής, της εξελικτικής βιολογίας, και των μαθηματικών⁴.

Η κυβερνητική αναπτύχθηκε από τους Warren McCulloch, Norbert Wiener, John von Neumann, Heinz von Foerster. Ο όρος άρχισε να γίνεται δημοφιλής όταν στα 1947 ο Norbert Wiener τον χρησιμοποίησε για να περιγράψει έναν νέο κλάδο των επιστημών, οποίος θα άγγιζε τις επιστήμες της μηχανικής, των μαθηματικών, της βιολογίας, της νευροφυσιολογίας, της ανθρωπολογίας και της ψυχολογίας. Ο Wiener υιοθέτησε της αρχαία ελληνική λέξη κυβερνητική για να προκαλέσει την αλληλόδραση ανάμεσα σε στόχους, προβλέψεις, δράσεις, ανατροφοδοτήσεις και αντιδράσεις σε όλων των ειδών τα συστήματα. Το πρώτο βήμα στην εδραίωση της κυβερνητικής έγινε τη δεκαετία του 40, μεταφέροντας την ιδέα της ανατροφοδότησης και της τελικότητας από τη μηχανή στο ζωντανό οργανισμό ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την αυτοματοποίηση και τους υπολογιστές. Τη δεκαετία του 50 η κυβερνητική επέστρεψε από τον ζωντανό οργανισμό στη μηχανή με την ανάδυση των σημαντικών εννοιών της μνήμης και της δομημένης αναγνώρισης, της μάθησης και της βιονικής μηχανικής, της τεχνητής νοημοσύνης και τα βιομηχανικά ρομπότ. Στη δεκαετία του 60 το MIT είδε την επέκταση της κυβερνητικής στη βιομηχανία, την κοινωνία και την οικολογία. Από τη μία ερευνητική ομάδα στην άλλη τα λεξικά της μηχανικής και της φυσιολογίας εναλλάξ κι έτσι σιγά σιγά δημιουργήθηκαν οι βάσεις για μία κοινή

γλώσσα της κυβερνητικής: μάθηση, ρύθμιση, προσαρμογή, αυτοοργάνωση, αντίληψη, μνήμη.

Η έννοια της αυτοποίησης εισήχθηκε στην εξελικτική βιολογία από τους H. Maturana & F. Varela, που θεωρούσαν ότι κάθε αυτοποιητική μηχανή είναι αυτοοργανωμένη «(προσδιορισμένη ως ενότητα) ως ένα δίκτυο διαδικασιών παραγωγής (μετασχηματισμού και καταστροφής) των συστατικών που παράγουν τα συστατικά της.⁵ Τα συστατικά κάθε αυτοποιητικής μηχανής α) αναδημιουργούν και πραγματοποιούν διαρκώς το δίκτυο των διαδικασιών (σχέσεων) που τα παράγουν· και β) συνιστούν τη μηχανή αυτή ως μία συμπαγή ενότητα στο χώρο, μέσω των αλληλοδράσεων και των μετασχηματισμών των ίδιων των συστατικών τους στοιχείων.» (Mark C. Taylor 2003: 90)

Κάθε αυτοποιητική μηχανή είναι ένα σύστημα το οποίο συνεξελίσσεται με το περιβάλλον του στη βάση τριών βασικών αρχών:

1) το σύστημα και το περιβάλλον δεν αποτελούν τους αντιθετικούς πόλους μίας εξελικτικής διαδικασίας⁶

2) αντίθετα σύστημα και περιβάλλον συσχετίζονται μέσα στα πλαίσια ενός ευρύτερου συστήματος σχέσεων, η δυναμική του οποίου προκύπτει από τη συνεξέλιξη τους

3) οι εξωτερικές διαταραχές που προκαλεί το περιβάλλον πυροδοτούν αλλά δεν καθορίζουν τις δομικές μεταβολές των συστημάτων. (Maturana H - Varela F 1992: 32)

32) Η έννοια της πυροδότησης των εξωτερικών διαταραχών στους βιολογικούς οργανισμούς σημαίνει ότι «οι μεταβολές οι οποίες προκύπτουν από την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο έμβιον και το περιβάλλον του, προκαλούνται από τον παράγοντα που επιφέρει την διαταραχή, αλλά καθορίζονται από τη δομή του συστήματος που υφίσταται αυτή τη διαταραχή. Και αντίστροφα το έμβιο αποτελεί πηγή διαταραχών και όχι πηγή οδηγιών για το περιβάλλον.» (Maturana H - Varela F 1992: 116)

Η αυτοποιητική θεωρία των συστημάτων μέσα από την προσέγγιση της συνεξέλιξης συστήματος περιβάλλοντος προσπαθεί να ξεπεράσει τις πραγματιστικές και αναγωγιστικές προσεγγίσεις της παραδοσιακής θεωρίας δίνοντας σημασία τόσο στην εσωτερική διαδικασία διαμόρφωσης των δομών του συστήματος (δομοποίηση) όσο και στην σχέση του με το εξωτερικό του περιβάλλον.⁷ Η δομοποίηση του συστήματος γίνεται μέσω του προσδιορισμού μίας διαφοράς ανάμεσα σε αυτό και το περιβάλλον. Η διαφορά αυτή εισάγεται στο παιχνίδι της αμοιβαίας χωρίς τελικούς προσδιορισμούς μεταξύ τους αλληλόδρασης.⁸

Η διαφορά συστήματος/ περιβάλλοντος ηγιοχεί την εσωτερική λειτουργική διαφοροποίηση του συστήματος.⁹ Με τον τρόπο αυτό προσδιορίζει την τελική διαμόρφωση των συστημάτων και των υποσυστημάτων του με στόχο τον έλεγχο, το φιλτράρισμα και την αμοιβαία συνεξέλιξη του με το περιβάλλον. (Luhmann 1995: 5-6) Για την αυτοποιητική θεωρία ένα σύστημα δεν κινείται από μία «ανώτερη δύναμη» για την προσαρμογή του στην τάξη του περιβάλλοντος. Αντίθετα βασιζόμενο στη διαφορά του, διαφοροποιεί εξελικτικά και αυτοπροσαρμόζει τις δομές και τις διαδικασίες του, με βάση τις δικές του επιλογές, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική πολυπλοκότητα. (Luhmann 1995, 31-33) Από την άλλη πλευρά τα συστήματα θεσμίζουν τα συστατικά και τις θεμελιώδεις λειτουργίες τους μέσω της αναφοράς στον εαυτό τους. Η αυτοαναφορά είναι δυνατή μόνο μέσω της περιγραφής του εαυτού τους. (Luhmann 1995: 9, 13 κ.α) Ο αυτοπροσδιορισμός (αυτοπεριγραφή) και ο ετεροπροσδιορισμός τους (περιγραφή της διαφοράς από το περιβάλλον) αποτελεί το φίλτρο και το γνωστικό χάρτη για τον προσανατολισμό, τη συλλογή και τη διαχείριση των πληροφοριών, που τα συστήματα ανταλλάσσουν στα πλαίσια της επαφής τους με το περιβάλλον.¹⁰ (Luhmann 1995: 9)

Αυτοπροσδιορισμός και ετεροπροσδιορισμός του συστήματος είναι δύο πλευρές της αυτοθέσμησης του. Ο ετεροπροσδιορισμός του δεν συνιστά οποιαδήποτε αποξένωση από τις θεμελιώδεις διαστάσεις της αυτοδημιουργίας του, όπως θα μπορούσε να κρίνει ο Καστοριάδης. Ο ετεροπροσδιορισμός του συστήματος δε σημαίνει την ετερονομία του. (Καστοριάδης 1985: 161, 196-197 κ.α) Μπορούμε να πούμε ότι ο ετεροπροσδιορισμός του συστήματος δεν είναι τίποτα άλλο από τον εξωτερικό αυτοπροσδιορισμό του, κατά τον οποίο εσω και έξω συμπλέκονται και παράγουν ένα γνωστικό χάρτη, έναν «μπούσουλα», που θα το προσανατολίσει στις σχέσεις του με τα άλλα συστήματα και το περιβάλλον. Θα λέγαμε ότι για τον Luhmann η διαφορά συστήματος – περιβάλλοντος είναι λειτουργική ενώ για τον Καστοριάδη ουσιοκρατική.

Καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό της αυτοαναφοράς ενός συστήματος παίζει η παρατήρηση του περιβάλλοντος.¹¹ Η παρατήρηση συνίσταται στο λειτουργικό εγχείρημα της διαμόρφωσης μίας διάκρισης που στοχεύει στον ορισμό μίας οποιαδήποτε άλλης πλευράς. Το αντικείμενο της παρατήρησης αποκτά την ενότητα του όταν ο παρατηρητής είναι σε θέση να το κατανομάσει και να το περιγράψει στη βάση της διαφοράς. «Κατανομάζω σημαίνει βλέπω την ενότητα του αντικειμένου σε διαφορά τόσο προς τα άλλα όσο και ως προς εμένα τον ίδιο.

Περιγράφω σημαίνει «απαριθμώ τις πραγματικές ή δυνητικές διαδράσεις και σχέσεις του αντικειμένου», προκειμένου εξ'αυτών να ανακαλύψω την εσωτερική λογική της λειτουργίας του αντικειμένου. (Maturana 1992:32) Η παρατήρηση με τη σειρά της συγκροτείται αυτοαναφορικά ως παρατήρηση του παρατηρητή· δηλαδή ως παρατήρηση β' τάξης.¹² (Willke 1996: 213-4) Έτσι η αφηρημένη έννοια της παρατήρησης προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση της διάκρισης ανάμεσα σε διαφορετικές παρατηρήσεις διαφορετικών παρατηρητών τη στιγμή δηλαδή που αυτοί γίνονται ταυτόχρονα παρατηρήσιμοι. (Luhmann 1998: 47)

Μπορούμε επομένως να διακρίνουμε τις παρατηρήσεις σε:

- παρατηρήσεις πρώτης τάξης κατά τις οποίες ο παρατηρητής δεν λαμβάνεται υπόψη στο εγχείρημα της παρατήρησης. «Η διάκριση θέτεται ως αξίωμα αλλά δεν ορίζεται στο σχεδιασμό» Οι παρατηρήσεις πρώτης τάξης χρησιμοποιούν τις διακρίσεις που κάνουν ως σχήματα αλλά δε δημιουργούν ενδεχομενικότητα για τον παρατηρητή. Η διάκριση δεν ορίζεται στον προσδιορισμό της παρατήρησης δεν αποτελεί έναν ανεξάρτητο χειρισμό. Οτιδήποτε ορίζεται είναι απευθείας παρών στην εκτέλεση της ενέργειας της παρατήρησης (Luhmann 1998:47)
- και σε παρατηρήσεις δεύτερης τάξης, οι οποίες περιλαμβάνουν στη διαδικασία και την ενδεχομενικότητα του νοήματος δηλαδή τη θέση του ίδιου του παρατηρητή. Μέσω της διαδικασίας της εσωτερικής και της εξωτερικής παρατήρησης, το σύστημα παρατηρητής εισάγεται στη διαδικασία ως σημείο αναφοράς το οποίο καθορίζει τη διαδικασία αυτή. Οι παρατηρήσεις β' τάξης εισάγουν την παρατήρηση των παρατηρήσεων.¹³ Η διαδικασία αυτή μπορεί να περιλαμβάνει παρατηρητές άλλων παρατηρητών ή παρατηρήσεις των όμοιων ή διαφορετικών παρατηρητών σε διαφορετικά σημεία στο χρόνο (Luhmann 1998: 47).

Οι παρατηρήσεις της διαφοράς συστήματος περιβάλλοντος αποτελούν τη βάση όλων των δυϊστικών σχημάτων, που συγκαθορίζουν την αυτοαναφορά του. Υπάρχουν τρία είδη αυτοαναφοράς: α) η αυτοαναφορά βάσης (basal selfreference), στην οποία ένα στοιχείο του συστήματος διακρίνεται από μία σχέση του, β) η αυτοπαθή αναφορά (reflexivity) ή διαδικασιακή αυτοαναφορά (processual self reference), κατά την οποία ο εαυτός δεν αναφέρεται σε μία διάκριση αλλά στη διαδικασία οποία παράγεται από τη διάκριση αυτή και γ) η αντανάκλαση (reflection) που είναι η αποτύπωση της διαφοράς συστήματος/ περιβάλλοντος. (Luhmann 1995: 443)

Επομένως τα αυτοποιητικά συστήματα «παράγουν τα στοιχεία τους και επομένως τις δομικές τους αλλαγές. Δε υπάρχει άμεση αιτιακή επέμβαση του περιβάλλοντος στο σύστημα χωρίς τη συνεργασία του. (Luhmann 1995:350) Η αλλαγή της δομής ενός συστήματος δεν βασίζεται στη μονοδιάστατη συνθήκη ενός τελικού εξωτερικού περιβαλλοντολογικού ή εσωτερικού συστημικού προσδιορισμού. Τα αυτοαναφορικά συστήματα διαμορφώνουν τις δομές τους στη βάση: 1. μίας διαφοράς του συστήματος με το περιβάλλον, 2. την επίδραση αυτής (ών) διαφοράς (ών) στη διαδικασία της επικοινωνίας των πληροφοριών 3. τις ανάγκες για προσαρμογή οι οποίες εμφανίζονται στο προσκήνιο. (Luhmann 1995:349) και 4. την εδραίωση της επικοινωνίας στη βάση παρατηρήσεων α΄ και β΄ τάξης.

B. Κοινωνικό και ψυχικό σύστημα. Η επικοινωνία ως πυρήνας των κοινωνικών διαδικασιών.

Για τη θεωρία της αυτοποίησης «η κοινωνία συγκροτείται ως ένα πολύπλοκο δίκτυο επικοινωνιών, που διαφοροποιεί οριζόντια τον εαυτό της σε ένα δίκτυο από αλληλο-συνδεδεμένα κοινωνικά υποσυστήματα» καθένα από τα οποία «αναπαράγεται επαναληπτικά (recursively) στη βάση των δικών του συστημικών λειτουργιών».(Luhmann: 1995 xii) Συστήματα και δίκτυα συστημάτων συνεξελίσσονται και συνπροσαρμόζονται σε άλλα συστήματα και δίκτυα. Το αποτέλεσμα είναι η αμοιβαία προσαρμογή και συνεξέλιξη τους. Η διαδικασία της συνεξέλιξης στο μικροεπίπεδο διαμορφώνεται στα πλαίσια της επικοινωνιακής αλληλόδρασης, που μέσω της θέσμισης ρόλων και της κοινωνικοποίησης οδηγούνται στη δομοποίηση του μακροεπίπεδου της συστημικής εξέλιξης. Επομένως η ζωή είναι ένας τεράστιος ιστός, ιστών δικτύων τα οποία είναι δίκτυα συστημάτων, τα οποία είναι συστήματα υποσυστημάτων, ατόμων ή ομάδων, που με τη σειρά τους είναι αυθύρπακτες και αυτόνομες κοινωνικές πολιτισμικές προσωπικότητες ή δίκτυα κοινωνικών, βιολογικών, υποκειμενικών νανο-συστημάτων.¹⁴ «Κάθε πολύπλοκο σύστημα διπλώνεται σε περισσότερο ή λιγότερα επεκταμένα δίκτυα άλλων πολύπλοκων συστημάτων. Επομένως κάθε σύστημα πρέπει να προσαρμοστεί στα πολλαπλά συστήματα, που προσαρμόζονται με τη σειρά τους σε αυτό, και με τα οποία σχετίζεται. Αυτό το συν-προσαρμοστικό δίκτυο δημιουργεί αυτό που ο Wilson περιγράφει ως το κύκλωμα συνεξέλιξης, που δεν είναι σταθερό αλλά διαρκώς αναπτύσσεται. Αυτή η ικανότητα της συνεξέλιξης είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης.» (Mark C. Taylor 2003:169-170)

Η βασική διαφορά ανάμεσα στα βιολογικά και τα κοινωνικά συστήματα είναι ότι η αναπαραγωγή των πρώτων βασίζεται σε χημικές διαδικασίες, ενώ των δεύτερων βασίζεται στη συνείδηση, όσον αφορά τα ψυχικά συστήματα, και στην επικοινωνία, όσον αφορά τα κοινωνικά συστήματα. (Luhmann 1990: 100). Η κοινή διάσταση ανάμεσα στα ψυχικά και κοινωνικά συστήματα είναι ακριβώς η διαμόρφωση και η διαχείριση νοημάτων.¹⁵(Luhmann 1995, xxiv, 98)

Τα ψυχικά συστήματα διαδικασιοποιούν το νόημα με τη μορφή σκέψεων και αντιληπτικών αναπαραστάσεων ενώ στα κοινωνικά συστήματα το νόημα αναδύεται ως συμβολικά διαμεσολαβημένη επικοινωνία. (Willke 1996:90) Τα πρώτα συνθέτονται στη βάση «ενός ενοποιημένου αυτοαναφορικού δεσμού (nexus)

συνειδητών καταστάσεων», τα δεύτερα «στη βάση ενός αυτοαναφορικού ενοποιημένου δεσμού επικοινωνιών». (Luhmann 1995:58) Ψυχικά και κοινωνικά συστήματα δεν είναι δύο ξεχωριστοί πόλοι της κοινωνικής διαδικασίας και εξέλιξης του ανθρώπινου είδους αλλά συνεξελίσσονται μέσω του νοήματος.¹⁶ Έτσι το ένα σύστημα είναι απαραίτητο περιβάλλον για το άλλο (Luhmann 1995, 58 και 98, 264-266 κ.α)

Η συνεξέλιξη κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων βασίζεται σε αυτό που πρώτος ο Parsons καθόρισε ως αλληλοδιείσδυση. Η αλληλοδιείσδυση είναι μία γενική διασυστημική σχέση ανάμεσα σε συστήματα που αποτελούν το ένα περιβάλλον του άλλου. Μέσω της διαδικασίας αυτής η συμπεριφορά του συστήματος που διεισδύει συναρμόζεται με το σύστημα που υποδέχεται τη διείσδυση. Το τελευταίο αντιδρά στη δομική εισβολή του άλλου εσωτερικά και εξωτερικά. (Luhmann 1995:113) Και τα δύο συστήματα επιλέγουν αμοιβαία την σύσταση εκείνων των ατομικών συστατικών που οδηγούν στην αλληλοδιείσδυση, δίνοντας στο καθένα από αυτά μία διαφορετική επιλεκτικότητα και συνδεσιμότητα, διαφορετικούς προσδιορισμούς του χρόνου σε παρελθόν και μέλλον. (Luhmann 1995:215).

Ένα κοινωνικό σύστημα δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα απλό άθροισμα ψυχικών συστημάτων αλλά συγκροτείται στη βάση της «διαδικασιοποίησης επικοινωνιακών ενεργημάτων». (Willke 1996: 89). Η επικοινωνία ανάμεσα στα αυτόνομα συστήματα απαιτεί την αμοιβαία κατανόηση των πληροφοριών που κοινωνούνται. Αυτή η κατανόηση δεν είναι αυτονόητη. «Κι αυτό γιατί κάθε κατανόηση αποτελεί κατ' ανάγκη μία δραστηριότητα του συστήματος που κατανοεί, συνδέεται επομένως με έναν προσιδιάζοντα σε αυτό και εσωτερικά καθοδηγούμενο τελεστικό τρόπο.» (Willke 1996: 96)

Η κατανόηση δομείται ως χώρος διαδρασης και εξαρτάται από τις τέσσερις διαστάσεις του νοήματος σε κάθε επικοινωνιακή αλληλόδραση

A) την πραγματική ως συμβάν διάσταση (fact dimension), η οποία σχετίζεται με όλα τα αντικείμενα των νοηματικών προθέσεων (meaningful intentions) των ψυχικών συστημάτων, ή των νοηματικών επικοινωνιών (meaningful communication) των κοινωνικών συστημάτων. (Luhmann 1995:75-76). Η πραγματική διάσταση του νοήματος εγκοιλώνεται στη λειτουργία της Απόδοσης (attribution) του. Το άτομο προκειμένου να ελέγξει και να κατανοήσει το περιβάλλον οδηγείται στην κατασκευή συλλογισμών που αποτελούνται από ακολουθίες αιτιολόγησης επαγωγικού χαρακτήρα. (Παπαστάμου 1989: 105) Με βάση τη λειτουργία αυτή ένα νόημα μπορεί

να αποδοθεί α) σε εξωτερικούς περιβαλλοντολογικούς παράγοντες οπότε τα γεγονότα χαρακτηρίζονται ως βίωμα του συστήματος β) σε εσωτερικούς συστημικούς παράγοντες οπότε τα γεγονότα χαρακτηρίζονται ως πράξη ή δράση του συστήματος.¹⁷ (Luhmann 1995:83)

Β) η δεύτερη διάσταση του νοήματος είναι η χρονική διάσταση (temporal dimension) της διαφοράς ανάμεσα σε συμβάντα που έχουν βιωθεί στο παρελθόν και σε συμβάντα που θα βιωθούν στο μέλλον. Η διάσταση αυτή διατάσσει σειριακά τις χρονικές ακολουθίες σε σχέσεις παρελθόντος /παρόντος /μέλλοντος επιτρέποντας τη διαμόρφωση μίας ενοποιητικής μέτρησης του χρόνου. Το παρόν είναι ένα παροντικό παρελθόν ή ένα παροντικό μέλλον και πολώνεται ανάμεσα στην συντήρηση, τη διάρκεια και την αλλαγή ενός γεγονότος, το οποίο στο παρόν διατηρεί την αντιστρεψιμότητα του. Με τον τρόπο αυτό η πραγματική διάσταση του νοήματος – βίωμα, δράση – διασταυρώνεται με την χρονική του διάσταση – παράγοντας τη μη αντιστρέψιμη ιστορία ενός συστήματος.¹⁸

Γ) η τρίτη διάσταση του νοήματος είναι η κοινωνική (social dimension). Το νόημα δεν αναφέρεται σε ένα δεσμό του με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο αλλά στο σύνολο των ερμηνευτικών πιθανοτήτων στις σχέσεις μεταξύ ενός εγώ και ενός άλλου. Ο δεσμός αυτός δεν είναι ένα απλό άθροισμα ρόλων, προσώπων συστημάτων κλπ αλλά ο «ανοιχτός ορίζοντας» των νοηματικών αναφορών, ο οποίος διαμορφώνεται σε ένα σχεσιακό δίπολο στη βάση του βιώματος και της δράσης. Το αποτέλεσμα είναι οι ερμηνευτικές αναπαραστάσεις ενός συστήματος να μην μοιράζονται από άλλα συστήματα. (Luhmann 1995: 80) Ο μηχανισμός της απόδοσης στο επίπεδο της κοινωνικής διάστασης του νοήματος προσωποποιείται στο εγώ ή το άλλο. (Luhmann 1995: 85)

Δ) η διάσταση της χωροχρονικής παραλληλότητας του νοήματος.¹⁹ Στα πολύπλοκα συστήματα της πραγματικότητας, οι τρεις διαστάσεις του νοήματος παράγουν μέσα από τη μεταξύ τους διασταύρωση «υπερκείμενες» παράλληλες πραγματικότητες νοημάτων, μέσα από τη συνεξέλιξη των συστημάτων σε δίκτυα υποκειμένων και αντικειμένων που αναπτύσσουν διαρκώς το μεταξύ τους παιχνίδι. Ένα νόημα κινείται ανάμεσα σε δύο άξονες: τη δυνητική και την πραγματική. 1) Μολονότι ένα νόημα υπάρχει εν δυνάμει στις διασταυρώσεις του χώρου και του χρόνου στις οποίες συνεξελίσσονται τα συστήματα (Δυνητική διάσταση) 2) ενεργοποιείται μόνο κατεπιλογήν όταν αυτά αποφασίζουν να βιώσουν και να δράσουν στη βάση ενός συγκεκριμένου νοήματος που παράγουν. (Πραγματική

διάσταση) Με τον τρόπο αυτό οι συγχρονικές και διαχρονικές σχέσεις διαπλέκονται με αποτέλεσμα η ταυτότητα και η αυτοσυνείδηση τόσο των ψυχικών όσο και των κοινωνικών συστημάτων να είναι διαρκώς ανοιχτή. (Mark C. Taylor 2003:208-10)

Λόγω της χωροχρονικής παραλληλότητας ή ενδεχομενικότητας του νοήματος η επικοινωνία ανάμεσα στα συστήματα δε πρέπει να θεωρείται ως μία διμερής διαδικασία ανάμεσα σε εισροές και εκροές στη σχέση συστήματος/περιβάλλοντος. Η επικοινωνία δεν είναι ένας τρόπος αποστολής και λήψης μηνυμάτων εμπλουτισμένων με νόημα. Αποτελεί μία τριμερής διαδικασία που περιλαμβάνει:

- την επιλογή της πληροφορίας που ανταλλάσσεται ανάμεσα στα συστήματα.
- Τη δήλωση του συστήματος της πρόθεσης του για δράση (δημοσιοποίηση utterance), με την επιλογή μίας συμπεριφοράς από ένα ρεπερτόριο πράξεων που στοχεύουν στις προσδοκίες του.
- Και την κατανόηση, την παρατήρηση δηλαδή της διάκρισης μεταξύ πληροφορίας και δήλωσης. Η πράξη της επικοινωνίας προϋποθέτει την κατανόηση κάθε προηγούμενης επικοινωνιακής πράξης. (Luhmann 1995, εισαγωγή: xxvii, 137-142, 147 κ.α – Willke 1996,267)

Επομένως για να υπάρξει επικοινωνία πρέπει τα συμβαλλόμενα μέρη να επιλέξουν το νόημα της πληροφορίας, να δηλώσουν τη θέληση τους για επαφή και να κατανοήσουν τη διαδικασία. Με τον τρόπο αυτό η επαφή ανάμεσα στα συστήματα χτίζεται γύρω από κόμβους νοηματικών ενεργημάτων. Οι κόμβοι αυτοί είναι οι σκληροί πυρήνες των κοινωνικών νοημάτων (αναπαραστάσεων) και αποτελούν κοινούς τόπους –σύμβολα της επικοινωνίας. Είναι οι κόμβοι των νοημάτων που αποτελούν τους σκληρούς κεντρικούς πυρήνες των κοινωνικών αναπαραστάσεων των υποκειμένων. Οι αναπαραστάσεις αυτές δεν αποτελούν ένα δυαδικό αποτέλεσμα ανάμεσα στο κοινωνικό και το ατομικό αλλά το αποτέλεσμα της επικοινωνίας στα δίκτυα της κοινωνίας.²⁰

Προϋπόθεση των τριών επιπέδων της διαδικασίας είναι η κωδικοποίηση των συμβάντων. Τα κωδικοποιημένα συμβάντα λειτουργούν ως πληροφορία ενώ τα μη-κωδικοποιημένα ως διαταραχή και θόρυβος. (disturbance, noise) (Luhmann 1995:142) Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι κοινωνικά και ψυχικά συστήματα αλληλοδρούν επικοινωνιακά στη βάση κοινών συμβολικών νοημάτων. Τα νοήματα αυτά συνιστούν το περιεχόμενο των επιλογών τους για δράση και επομένως της διαμόρφωση των δομών τους.

Γ) Η διαμόρφωση των συστημικών δομών. Η δομοποίηση των κοινωνικών συστημάτων.

Η παραδοχή της αυτοποιητικής διαδικασίας δόμησης των κοινωνικών και των ψυχικών συστημάτων στη βάση της επικοινωνίας των νοημάτων αποτελεί την αφετηρία και όχι το τέλος αυτής της διαδικασίας. Τα συστήματα στα πλαίσια των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων τους επιλέγουν ανάμεσα σε διαφορετικούς δρόμους δράσης, διαφοροποιούν στο χώρο και στο χρόνο της λειτουργίας αλλά και τις δομές τους, διαμορφώνουν διαδικασίες ελέγχου των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων, οδηγώντας έτσι στην ανάδυση πολύπλοκων δομών. Στο υποκεφάλαιο Γ θα εξετάσουμε τους τέσσερις άξονες της δομοποίησης: κοινωνική δράση, συστημική διαφοροποίηση, κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση και τις αναδυτικές ιδιότητες της δομοποίησης με στόχο να σκιαγραφήσουμε τις διαδικασίες ανάδυσης της πολυπλοκότητας των συστημικών δομών και να επιχειρήσουμε στο υποκεφάλαιο Ε να δείξουμε τον τρόπο με τον οποίο τα συστήματα διαμορφώνουν τα σύνορα τους για να διαχειριστούν αυτήν την πολυπλοκότητα.

Γ1. Δομή και διαδικασία. Οι δύο πλευρές της δομοποίησης. Ο Luhmann συναντά τον Giddens.

Τα συστήματα διαμορφώνουν τις μεταξύ τους σχέσεις σε δομές μέσα από τις καθημερινές τους αλληλοδράσεις. Οι δομές αυτές παράγονται στη βάση της αυτοποιητικής θέσμησης τους. Πολύ απλά το περιβάλλον πυροδοτεί τις διαδικασίες δόμησης των σχέσεων και δεν τις προσδιορίζει στη βάση μίας ευθύγραμμης τελικότητας. Ο Luhmann θεωρεί ότι οι βασικοί άξονες της αυτοθέσμησης των αυτοποιητικών συστημάτων είναι δύο: η δομή και η διαδικασία.

Η δομή, η οποία αποτελεί τον αριθμό των πιθανοτήτων, που αναδύονται από τις επιλογές που κάνει το σύστημα για να περιορίσει ποιοτικά και ποσοτικά τις συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων που το αποτελούν. Το σύστημα μέσα από τη δομή απορροφά την ενέργεια και την πληροφορία του περιβάλλοντος, και τις διαχειρίζεται για να ορίσει τον τρόπο με τον οποίο «τα στοιχεία σχετίζονται κατά μήκος της χρονικής απόστασης» (temporal distance). (Luhmann 1995: 282-3) Επομένως η δομή αποτελεί έναν εσωτερικό οδηγό για την αυτοαναπαραγωγή του συστήματος, ένα μηχανισμό επιλογής που μειώνει την εντροπία του περιορίζοντας τις πιθανότητες να εμφανιστεί ισοδύναμα κάθε επαφή μεταξύ των ατομικών του στοιχείων. (Luhmann 1995: 285) Δηλαδή η δομή μειώνει την τάση ενός συστήματος προς την αταξία και

την αβεβαιότητα και την κατάρρευση του ή αλλιώς το θερμικό του θάνατο. Εάν η εντροπία ενός συστήματος είναι μεγάλη τότε τείνει στην αταξία και την αστάθεια. Αντίθετα αν η εντροπία είναι μικρή τότε το σύστημα (Bailey Kenneth b)²¹ Ο άξονας της δομής ταυτίζεται με τη συνταγματική διάσταση της διαμόρφωσης των δομών στη θεωρία της δομοποίησης του Giddens. Σύμφωνα με αυτή μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις διαμορφώνονται οι δομικές ιδιότητες που επιτρέπουν το δέσιμο (binding) του χώρου και του χρόνου στα κοινωνικά συστήματα.. Οι ιδιότητες αυτές επιτρέπουν να υπάρχουν σε διαφορετικά χωροχρονικά διαστήματα όμοιες κοινωνικές πρακτικές. Η συνταγματική διάσταση της δομοποίησης περιλαμβάνει το σχεδιασμό των κοινωνικών σχέσεων στο χωροχρόνο, και την αναπαραγωγή των κατεστημένων πρακτικών. (Giddens 1995: 16-17)

Ο δεύτερος άξονας της αυτοθέσμησης των συστημάτων είναι η διαδικασία (process) η οποία αποκλίνει από αυτό το οποίο είναι προσωρινά πραγματικό (actual) και μεταβαίνει σε ένα ενδεδειγμένο αλλά διαφορετικό συστατικό. Τόσο η απόκλιση από το πραγματικό όσο και η αναζήτηση σύνδεσης είναι ενδεχόμενες. (Luhmann 1995: 283, 286). Σύμφωνα με τη θεωρία του Luhmann η διαμόρφωση των δομών ενός συστήματος (δομοποίηση) βασίζεται στις αποφάσεις που παίρνει ανάμεσα από τις διαφορετικές επιλογές που έχει για δράση. Οι εναλλακτικοί δρόμοι για δράση διαμορφώνονται πριν την απόφαση από τις ανοιχτές προσδοκίες του συστήματος. Η απόφαση του εκάστοτε δρόμου σχετίζεται μετά τη λήψη της με νέες διαφορετικές πιθανές επιλογές για δράση.²² (Luhmann 1995: 42) Η διαδικασία της διαμόρφωσης των δομών μπορεί να ταυτιστεί με τη δυνητική τάξη των τρόπων της δομοποίησης, που εμπλέκεται στην παραγωγή και αναπαραγωγή των συστημάτων. (Giddens 1995: 16-17) Ο Giddens ορίζει τη διάσταση αυτή της δομοποίησης ως παραδειγματική. Οι δομικές ιδιότητες των συστημάτων διαμορφώνονται χωροχρονικά στις συγκεκριμένες στιγμές των διαδράσεων, όπως αυτές αναπτύσσονται στις σχέσεις των κοινωνικών συστημάτων. (Giddens 1995: ο.π)

Το παρελθόν και το μέλλον της απόφασης ενός συστήματος για δράση ενδεχομενοποιείται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο του ενεργητικού και πιθανού και το επίπεδο του δυνητικού. Πραγματικό και δυνητικό συνιστούν την ιδιότητα του ενδεχόμενου (ενδεχομενικότητα) της επιλογής/ απόφασης και διαμορφώνεται σε ένα σταυροδρόμι ή αλλιώς μία διακλάδωση διχάλας, «όπου δύο εναλλακτικές επιλογές είναι ανοιχτές σε ένα σύστημα.» (Mark C. Taylor 2003:149-150, Prigozine 1997:78 κα) «Το πραγματικό δεν αντιτίθεται στο δυνητικό αλλά στο εν ενεργεία...» (Delleuze

1994: 208) Κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης κάποιες πιθανότητες πραγματοποιούνται ενώ κάποιες άλλες απορρίπτονται. «Καθώς οι πιθανότητες ενεργοποιούνται, νέα σχέδια...και νέες πιθανότητες αναδύονται. Αν και οι ελεύθερες αποφάσεις είναι πάντα απρόβλεπτες δεν είναι ποτέ ανεξάρτητες από ένα συγκεκριμένο προσδιορισμό, μία ακολουθία επιλογών που ενεργοποιούν νέες ακολουθίες δυνητικών επιλογών.»²³ (Mark C. Taylor 2003:ο.π)

Τα συστήματα που βρίσκονται στο κατώφλι της απόφασης ανάμεσα σε δύο διαφορετικές επιλογές και επομένως ανάμεσα σε δύο διαφορετικά σχέδια ή δομές βρίσκονται εκτός ισορροπίας. Στο μεταβατικό αυτό σημείο το σύστημα επιλέγει μία από τις δύο δομές που είναι ταυτόχρονα διαθέσιμες. Κάθε δομική μετάβαση σημαδεύεται από το σπάσιμο της χωρικής συμμετρίας. Το μονοπάτι που θα πάρει η εξέλιξη του συστήματος θα έχει ολοένα μεγαλύτερη απόσταση από τη «θερμοδυναμική» ισορροπία του.²⁴ Οι όποιες επιλογές θα κάνει στις διακλαδώσεις δεν μπορούν να προβλεφθούν. Όσο πιο μακριά απομακρύνεται το σύστημα από τη θερμοδυναμική ισορροπία τόσο πιο πολυπληθείς γίνονται οι εναλλακτικές πιθανές δομές. «Τα πιθανά μονοπάτια της εξέλιξης μοιάζουν με ένα δέντρο απόφασης με κλαδιά σε κάθε κατώφλι αστάθειας... παραδοχή η οποία θέτει το ερώτημα εάν είναι δυνατή μία ολιστική περιγραφή οποιουδήποτε συστήματος σε οποιαδήποτε συνθήκη. Περιγραφή όχι μόνο μίας απλής δομής αλλά της εξέλιξης του συνολικού συστήματος μέσω των πολλών δομών του.» (Erich Jantsch στο Mark C. Taylor 2003: 150)

Οι δομές (συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων) και οι δομοποιητικές διαδικασίες (διακλαδώσεις διχάλας) αναδομούν τη διαφορά ανάμεσα σε αντιστρεψιμότητα και μη – αντιστρεψιμότητα του χρόνου,(που συναντήσαμε και στην κατασκευή των νοημάτων) και διατάσσουν τα στοιχεία του συστήματος οριστικά. Οι δομές ορίζουν έναν χρόνο αντιστρέψιμο γιατί «κρατούν ανοιχτά μία οριακή δυνατότητα (repertoire) πιθανοτήτων για επιλογή. Κάποιος μπορεί να αρνηθεί ή να αλλάξει τις δομές...». Δηλαδή οι δομές σχετίζονται με τις επιλογές κατανοώντας τις ανοιχτές πιθανότητες για τις συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων του συστήματος σε «ένα στενό μοντέλο σχέσεων, οι οποίες ισχύουν, είναι συνηθισμένες, προβλέψιμες, και επαναλαμβανόμενες...» Οι δομές μέσω των επιλογών καθοδηγούν άλλες επιλογές, «περιορίζοντας τους αστερισμούς (constellations) που μπορούν να παρατηρηθούν κάθε στιγμή.» (Luhmann 1995:44).²⁵

Από την άλλη πλευρά οι διαδικασίες δόμησης συλλαμβάνουν τη μη-αντιστρεψιμότητα του χρόνου της λήψης της απόφασης. Η δομοποίηση απορρέει από

τα σταθερά γεγονότα που έχουν επιλεγεί και δομούν το ένα το άλλο, δομώντας τις προηγούμενες ή τις επόμενες επιλογές. Οι διαδικασίες «συνθέτονται από μη αναστρέψιμα γεγονότα, τα οποία δεν μπορούν να τρέξουν προς τα πίσω» Η επιλογή του τι θα επιλεγθεί ή αλλιώς η προ-επιλογή βιώνεται στην περίπτωση της δομής ως «εγκυρότητα» ενώ στη διαδικασία ως «επακόλουθο». ²⁶ (Luhmann 1995:44-45)

Έτσι οι δομές και οι διαδικασίες αναπτύσσονται ως δύο αναδυτικοί μηχανισμοί της σύστασης των συστημάτων. «Οι δομές δίνουν τη δυνατότητα στο σύστημα να ενεργοποιεί μόνο συγκεκριμένα επιλεκτικά πρότυπα στη διασύνδεση των στοιχείων και να αντιμετωπίζει αδιάφορα προς το σύστημα άλλα, έστω και δυνητικά πρότυπα διασύνδεσης. Οι διαδικασίες επιτρέπουν στο σύστημα να ηνιοχεί επιλεκτικά, σύμφωνα με συγκεκριμένα πρότυπα, την αλληλουχία των διασυνδέσεων και από τη διαφορά ανάμεσα στις δυνατές και ενεργοποιημένες διασυνδέσεις να παράγει έναν ιδιάζοντα στο σύστημα χρόνο» (Willke 1996:192)

Γ2. α. Κοινωνική Δράση και Δομή.

Είδαμε ότι τα συστήματα εξελίσσουν δομές και διαδικασίες στη βάση των επικοινωνιακών τους αλληλοδράσεων, όπου πρώτη ύλη της επικοινωνίας είναι η πληροφορία. Αυτό όμως που διαφοροποιεί τα βιολογικά από τα κοινωνικά συστήματα είναι ότι ενώ στα πρώτα η δομοποίηση τους βασίζεται σε χημικές διαδικασίες, στα δεύτερα η δομοποίηση τους βασίζεται στη διαμόρφωση και τη διαχείριση νοημάτων. ²⁷

Η δράση ενός συστήματος μπορεί να διακριθεί σε: α) κοινωνική αλληλόδραση η οποία αναφέρεται στις «συναντήσεις στις οποίες τα άτομα συνδέονται σε καταστάσεις συμπαρουσίας (co-presence) και επομένως στην κοινωνική τους ενσωμάτωση (social integration) στο επίπεδο της οικοδόμησης τετραγώνων (building blocks), μέσω των οποίων διαμορφώνονται οι θεσμοί των κοινωνικών συστημάτων. β) σε κοινωνικές σχέσεις οι οποίες περιλαμβάνονται στην κατηγορία της κοινωνικής αλληλόδρασης αλλά συνιστούν τα κύρια χτισμένα τετράγωνα, «γύρω από τα οποία διαμορφώνονται οι θεσμοί στη συστημική ενσωμάτωση (system integration). (Giddens 1995: 89)

Ένα κοινωνικό σύστημα προγραμματίζει τη δράση του στη βάση της διαφοράς του από το κοινωνικό περιβάλλον. Η διαφορά αυτή παίρνει τη μορφή εισροών/ εκροών πληροφορίας στο εσωτερικό του, οι οποίες διαμορφώνουν τις δομές. Η δομοποίηση που στηρίζεται στη διαφορά συστήματος/ περιβάλλοντος,

γίνεται μέσω της ανάπτυξης ενός μηχανισμού γνωστικής χαρτογράφησης των πληροφοριών που δέχεται το σύστημα σε τρεις βασικές κατηγορίες διαφορών:

1. τη διαμόρφωση μίας διαφοράς ανάμεσα στην ικανοποίηση και την απογοήτευση των προσδοκιών του συστήματος
2. τη διαμόρφωση μίας διαφοράς ανάμεσα σε προσδοκίες που σχετίζονται με τον κανόνα και τις γνωστικές προσδοκίες
3. τη συμμόρφωση ή την απόκλιση από τις κανονιστικές ή γνωστικές προσδοκίες του συστήματος (Luhmann 1995: 322-23)

Οι διαφορές αυτές συνεισφέρουν στη σύνταξη ενός προγράμματος δράσης που παρέχει είτε τις συνθήκες που πυροδοτούν τη δράση είτε τους στόχους που επιδιώκει ή και τα δύο. Η διαφορά ανάμεσα στις εισροές και τις εκροές του συστήματος γίνεται προϋπόθεση της κατανόησης της κυρίαρχης διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος. (Luhmann 1995: 203) Η διαμόρφωση της διαφοράς αυτής και το σχήμα εισροών- εκροών επιτρέπουν να ρυθμίζονται, να διαφοροποιούνται και να ελέγχονται οι πληροφορίες, που διασχίζουν τα σύνορα του συστήματος.²⁸

Οι διαφορές συστήματος/ περιβάλλοντος χαρτογραφούνται γνωστικά, και καθορίζουν το πρόγραμμα δράσης του συστήματος.²⁹ Το πρόγραμμα αυτό συνίσταται από τις εξής διαστάσεις:

A) τη διάσταση της ικανοποίησης, η οποία αφορά το περιεχόμενο της συναλλαγής του συστήματος με τον αντικειμενικό κόσμο, τα κέρδη αλλά και τα κόστη από αυτή την συναλλαγή. Στη διάσταση αυτή αναφέρεται ο καθεκτικός (cathectic) προσανατολισμός του εγώ και του εμείς, της συγκρότησης της ταυτότητας του συστήματος

B) τη γνωστική διάσταση του προσανατολισμού, η οποία αφορά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική δράση σχετίζεται με τον αντικειμενικό κόσμο και τους τρόπους με τους οποίους η σχέση αυτή οργανώνεται. Στη βάση του προσανατολισμού το σύστημα δράσης προσδιορίζει τις πλευρές μίας κατάστασης και τη σχέση τους με τα συμφέροντα του. (Parsons 1967: 7)

Γ) τη διαδικασία του αξιολογικού προσανατολισμού. Οι δράσεις οργανώνονται σε συστήματα μέσω της συστημικής ενσωμάτωσης, της κατασκευής δηλαδή των θεσμών ως κύριων χτισμένων τετραγώνων στα πλαίσια των οποίων τα συστήματα αλληλοδρούν (Giddens) (system integration). Η ενσωμάτωση ως προς το πλαίσιο της δράσης αποτελεί μία επιλεκτική διάταξη των πιθανοτήτων

προσανατολισμού του συστήματος. Οι προς ικανοποίηση ανάγκες συνδέονται με εναλλακτικά πιθανά αντικείμενα σε κάθε δεδομένη κατάσταση. Η γνωστική χαρτογράφηση των διαφορών δίνει εναλλακτικές κρίσεις ή ερμηνείες της σημασίας και της ταυτότητας των αντικειμένων. Ανάμεσα σε αυτές τις εναλλακτικές ερμηνείες πρέπει να διαταχθεί μία επιλογή. Η διαδικασία αυτής της επιλογής λέγεται αξιολόγηση και αποτελεί την τρίτη διάσταση της δράσης. (Parsons 1967: 7, Habermas 1989 τομ 2: 216)

Οι τρεις διαστάσεις της γνωστικής χαρτογράφησης της δράσης εμπλέκονται στη δόμηση των προσδοκιών ενός συστήματος.. Μία προσδοκία έχει δύο χρονικές πλευρές α) ως προς τον προσανατολισμό της μελλοντικής ανάπτυξης της σχέσης φορέα της δράσης-και κατάστασης και β) ως προς την μνήμη των δράσεων του παρελθόντος. Οι διαστάσεις κάθε δράσης προσδιορίζονται από τα αξιακά συμβολικά συστήματα. Η αξία είναι «το στοιχείο ενός κοινού συμβολικού συστήματος, που υπηρετεί ως κριτήριο ή στάνταρτ για μία επιλογή ανάμεσα σε εναλλακτικούς προσανατολισμούς, που σε μία κατάσταση είναι εσωτερικά ανοιχτοί...» (Parsons 1967:12, 57-58 κ.α) Ο αξιακός προσανατολισμός της δράσης έχει τρεις διαστάσεις:

I) η γνωστική διάσταση του προσανατολισμού (cognitive orientation) που αφορά τα πολιτισμικά στάνταρντ στη βάση των οποίων αξιολογείται η εγκυρότητα μίας γνωστικής κρίσης. Ο γνωστικός προσανατολισμός αφορά τις υποθέσεις και τις εναλλακτικές επιλογές που υπολογίζει ο φορέας της δράσης. Στην γνωστική πλευρά της δράσης υπερισχύουν οι αξίες της αλήθειας, της αντικειμενικότητας, της λογικής κλπ (Parsons 1967:13-14, 47, Habermas 1989 τομ 2: 216-7))

II) η αντιληπτική διάσταση που αφορά την κανονιστική συμφωνία ως προς την επιλογή και τη στάση απέναντι σε ένα αντικείμενο. (Parsons 1967: 13-14, 47) Αυτή αποτελεί τον καθεκτικό προσανατολισμό της δράσης δηλαδή τη σχέση της προσωπικότητας (εγώ) του δράστη σε σχέση με την ικανοποίηση- στερηση ενός αντικειμένου. Ο προσανατολισμός της κάθεξης οδηγεί τη δράση στην επίτευξη σκοπών μέσω των οποίων ο δράστης καθοδηγεί τα συναισθήματα και τα συμφέροντα του. Στην καθεκτική δράση υπερισχύουν αξίες όπως της αυθεντικότητας, της καταλληλότητας κλπ (Parsons 1967: 7, 47, Habermas 1989 τομ 2: ο.π))

III) Η αξιολογική διάσταση του προσανατολισμού της δράσης, η οποία αφορά τα στοιχεία ενσωμάτωσης ενός συστήματος δράσης. Τόσο τα γνωστικά όσο και τα αντιληπτικά στάνταρντς σχετίζονται με την ηθική πλευρά. Αλλά κάθε πράξη έχει μία καθεκτική και μία γνωστική πλευρά. Για αυτό πρέπει να υπάρχει μία εστίαση στα

αξιολογικά στάνταρτς που δεν είναι ούτε γνωστικά ούτε αξιολογικά αλλά αποτελούν μία σύνθεση και των δύο. Ουσιαστικά ο αξιολογικός προσανατολισμός της δράσης αφορά την ικανοποίηση του φορέα της δράσης και συνδέεται με την κουλτούρα. (Parsons 1967: 13-14, 47, Habermas 1989 τομ 2: ο.π)

Στον πρώτο τύπο δράσης η ικανοποίηση των προσδοκιών του συστήματος βασίζεται κύρια στα γνωστικά του συμφέροντα, δηλαδή στην επίλυση ενός γνωστικού προβλήματος, που προσπαθεί να γνωρίσει. Στο δεύτερο καθεκτικό χαρακτήρα της δράσης, το πρόβλημα έχει το χαρακτήρα της ρύθμισης, της σχέσης ανάμεσα στην ικανοποίηση του συστήματος και του αντικειμένου. Στην καθεκτική δράση η ικανοποίηση του συστήματος είναι συναισθηματικού χαρακτήρα. Τέλος στην αξιολογική δράση το πρόβλημα που τίθεται στο σύστημα είναι αυτό της ένταξης των γνωστικών και καθεκτικών παραγόντων που επηρεάζουν τη δράση του. Η ικανοποίηση συνίσταται από την επίτευξη της ένταξης τους. Η ένταξη τους ελαχιστοποιεί τη διαμάχη του συστήματος με το περιβάλλον. (Parsons 1967: 47-8)

Κάθε τύπος αξιολογικής δράσης συνδέεται με έναν αντίστοιχο τύπο πολιτισμικών προτύπων. Έτσι έχουμε 1) το σύστημα των γνωστικών ιδεών και των πιστεύω, 2) το σύστημα των εκφραστικών συμβόλων και 3) το σύστημα των αξιολογικών στάνταρτς.

Ο Parsons ουσιαστικά δανείζεται τη θεωρία του Weber για την κοινωνική δράση και την ενσωματώνει στο θεωρητικό του μοντέλο για τη δόμηση της κοινωνικής δράσης. Θυμίζουμε ότι ο Weber είχε ταξινομήσει τη δράση σε σχέση με τις αξίες, τους στόχους, τα κίνητρα και την ορθολογική ή όχι διαχείριση των μέσων για την επίτευξη τους. Οι τέσσερις ιδιότυποι της κοινωνικής δράσης κατά Weber είναι η παραδοσιακή (traditional), η συναισθηματική (affective), η εργαλειακά – ορθολογική (zweckrational) και η αξιολογικά- ορθολογική (wertrational). Κάθε συγκεκριμένη κοινωνική δράση αναδύεται μέσα από τη διαπλοκή των τεσσάρων ιδιότυπων. Ο Parsons εγκαταλείπει όμως τη βολουνταριστική θεώρηση της κοινωνικής δράσης του Weber και προσπαθεί να εντοπίσει εκείνες τις συνθήκες οι οποίες επιτρέπουν στις αλληλοδράσεις των κοινωνικών υποκειμένων να διαμορφωθούν ως σύστημα δράσης. (Parsons 1967:3) Ο Habermas διακρίνει στο έργο του Parsons μία σταδιακή μετατόπιση του από τη θεώρηση του κοινωνικού συστήματος από την πλευρά του δρώντα σε μία θεώρηση του κοινωνικού δρώντα από την πλευρά του συστήματος.³⁰

Για τον Παρσονς τα τέσσερα δομικά στοιχεία του συστήματος της κοινωνικής δράσης είναι: ο οργανισμός, η προσωπικότητα, το πολιτισμικό και το κοινωνικό υποσύστημα.

A) Ο οργανισμός συνδέεται με τη διαδικασία της προσαρμογής (adaptation) των βιολογικών συστημάτων στο περιβάλλον μέσω της επεξεργασίας των πληροφοριών που παίρνουν από αυτό. «Η γενετική σύσταση αποτελεί έναν γενικό προσανατολισμό που αναπτύσσεται σε συγκεκριμένες ανατομικές δομές, ψυχολογικούς μηχανισμούς και δομές συμπεριφοράς καθώς αλληλοδρά με το περιβάλλον στη διάρκεια της ζωής του οργανισμού.» (Parsons 1966: 6-7)

B) Το πολιτισμικό υποσύστημα της κοινωνικής δράσης συνδέεται με τη λανθάνουσα διατήρηση του συστήματος της δράσης (latent pattern maintenance) και αναφέρεται στην κωδικοποίηση των πολιτισμικών αξιών, των ηθών και των εθίμων στην καθημερινή τους ζωή.³¹ (Parsons 1966: οπ)

Γ) Η προσωπικότητα δρα σε σχέση με τους σκοπούς – στόχους που έχει θέσει για να ικανοποιήσει. (goal attainment). Το σύστημα της προσωπικότητας αποτελεί για τον Parsons ένα αναλυτικά ανεξάρτητο σύστημα γιατί δεν μπορεί να αναχθεί ούτε στον οργανισμό αλλά ούτε στο πολιτισμικό υποσύστημα της δράσης (Parsons 1966: οπ)

Δ) Το κοινωνικό υποσύστημα της δράσης συνδέεται με τη διαδικασία της ενσωμάτωσης (integration) των υποκειμένων μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων σε ομάδες. Τα τέσσερα υποσυστήματα της κοινωνικής δράσης οδηγούν τις διαδικασίες διαμόρφωσης των κοινωνικών δομών. (Parsons 1966: οπ)³²

Components of action orientations	Subsystems of action	Functions
Values	Culture	Pattern maintenance
Norms	Society	Integration
Goals	Personality	Goal attainment
Means, resources	Behavioural system	Adaptation

Πίνακας 1. Λειτουργίες και προσανατολισμοί της δράσης των υποσυστημάτων κατά Πάρσονς. Πηγή Habermas 1987: 242-3, Figure 32.

Ο Habermas διακρίνει σε τέσσερις κατηγορίες κοινωνικής δράσης:

- η τελεολογική δράση: με τη στρατηγική δράση ως υποομάδα. ο φορέας της δράσης κάνει μία επιλογή ανάμεσα σε διαφορετικές τροχιές με στόχο την πραγματοποίηση ενός σκοπού. Η επιλογή αυτή καθοδηγείται από αξιώματα και γίνεται μετά από λογική ανάλυση των δεδομένων και της κατάστασης. Στη στρατηγική δράση ο φορέας της προσπαθεί να προβλέψει τις πράξεις των άλλων δραστών. (Habermas 1989 τομ 1: 85, Habermas 1989 τομ 2: 126)

- η κανονιστικά ρυθμισμένη δράση: οι δράστες σε μία κοινωνική ομάδα επιδιώκουν κοινές αξίες και νόρμες, ικανοποιώντας μία γενικευμένη προσδοκώμενη συμπεριφορά. Η στρατηγική δράση αφορά τις συμπεριφορές απομονωμένων δραστών που συναντάνε άλλου δράστες στο περιβάλλον τους, ενώ η κανονιστικά ρυθμισμένη δράση αφορά τα μέλη κοινωνικών ομάδων που προσανατολίζουν τις πράξεις τους σε σχέση με κάποιες κοινές αξίες. (Habermas 1989 τομ 1: 85)

- η δραματουργική δράση (dramaturgical action): οι δράστες συχνά δεν είναι ούτε απομονωμένοι ούτε μέλη μία ομάδας, αλλά συνιστούν ο ένας για τον άλλον ένα δημόσιο άλλο μπροστά στον οποίο παριστάνουν τους εαυτούς τους. Ο φορέας της δράσης προβάλλει μία εικόνα του εαυτού του με στόχο ένα κοινό. Η πράξη αυτή είναι τελεολογική. (Habermas 1989 τομ 1: 86)

- η επικοινωνιακή δράση: οι δράστες θεσμίζουν μία σχέση και αναζητούν την κατανόηση της κατάστασης και των σχεδίων της δράσης με σκοπό το συντονισμό των δράσεων τους μέσω συμφωνίας. Ο συντονισμός αυτός βασίζεται στην ερμηνεία της κατάστασης επικοινωνιακής αλληλόδρασης των φορέων της δράσης, η οποία αναδύεται μέσα από μία διαρκή διαπραγμάτευση γύρω από τον ορισμό της κατάστασης. (Habermas 1989 τομ 1:86, Habermas 1989 τομ 2: 126)

Για τον Habermas όλες οι επικοινωνιακές δράσης είναι και τελεολογικές αφού οι φορείς τους επιδιώκουν συγκεκριμένους στόχους. Η διαφορά τους είναι ότι οι τελεολογικές δράσεις συντονίζονται μέσω «της σύζευξης εγωκεντρικών υπολογισμών χρησιμότητας». (Habermas 1989 τομ 1:101, Bolten Roger 2005: 9) Η τελεολογική όμως δράση συνδέεται απευθείας με την επιτυχία ή όχι του στόχου που θέτει. Οι κανονιστικές δράσεις προσδιορίζουν το συντονισμό ως «μία κοινωνικά οριοθετημένη συμφωνία γύρω από τις αξίες, τις νόρμες που ενσωματώνονται μέσω της παράδοσης και της κοινωνικοποίησης». Οι δραματουργικές δράσεις προσδιορίζουν τον συντονισμό ως συναίνεση μεταξύ «των παιχτών και του κοινού» και για παροντικούς στόχους. Και η επικοινωνιακή δράση στοχεύει στην επίτευξη ερμηνειών «όπου οι διαδικασίες συνεργασίας της ερμηνείας αναπαριστούν το

μηχανισμό της δράσης συντονισμού...» (Habermas 1989 τομ 1: 101, Bolten Roger 2005: 9)

Ο Habermas θεωρεί ότι η εργαλειακή δράση προσανατολίζεται στην επίτευξη των στόχων των συστημάτων και η στρατηγική δράση είναι μία ιδιαίτερη περίπτωση όπου ο δράστης προσπαθεί να επηρεάσει ορθολογικά τον αντίπαλο. Αντίθετα η επικοινωνιακή δράση δεν επιβάλλεται αλλά στοχεύει στην κατανόηση έστω και μέσα από την ορθολογική συμφωνία γύρω από κοινές κρίσεις. (Habermas 1989 τομ 1: 287, Bolten Roger 2005: 10)

Από την προηγούμενη ανάλυση συμπεραίνεται η πολυπλοκότητα των διαδικασιών θέσμησης των κοινωνικών δομών. Τα συστήματα προσδιορίζοντας μία διαφορά από το περιβάλλον προσανατολίζουν τις διυποκειμενικές τους διαδράσεις σε σχέση με τα εκάστοτε αξιολογικά, ορθολογικά ή συναισθηματικά κριτήρια που θεωρούν σημαντικά. Οι δράσεις τους συγκροτούνται σε οργανικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και προσωπικό επίπεδο. Η δράση τελεολογική, κανονιστική, δραματουργική ή επικοινωνιακή διαμορφώνει μία πολύπλοκη διαδικασία θέσμησης των κοινωνικών δομών. Το ερώτημα που τίθεται είναι μέσα από ποιες διαδικασίες οι καθημερινές αλληλοδράσεις των ατόμων δομοποιούνται και διαδικασιοποιούνται σε συστήματα δράσης. Ή πιο απλά μέσα από ποιες διαδικασίες αναδύονται τα κοινωνικά συστήματα ως θεσμίσεις των φορέων της δράσης; Στα επόμενα θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε μία απάντηση στο ερώτημα αυτό.

Γ2.β Συστημική διαφοροποίηση και δομοποίηση.

Η κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση των φορέων της δράσης συνδέεται με έναν εσωτερικό καταμερισμό των λειτουργιών του συστήματος με σκοπό την ικανοποίηση των προσδοκιών του. Ο καταμερισμός αυτός διαγράφει τη ροή των πληροφοριών μέσα στο σύστημα και ανάμεσα στο σύστημα και το περιβάλλον. Στη συστημική θεωρία η σχέση ανάμεσα στο όλο και το μέρος, η οποία απασχόλησε την παραδοσιακή θεωρία, επαναδιαμορφώθηκε ως θεωρία ανάμεσα στο σύστημα και το περιβάλλον ή αλλιώς ως θεωρία της συστημικής διαφοροποίησης. Σύμφωνα με τον Luhmann η κοινωνία δομείται ως «ένα πολύπλοκο σύστημα επικοινωνιών που διαφοροποιείται αφ'εαυτό σε ένα δίκτυο (network) από αλληλοσυνδεόμενα κοινωνικά υποσυστήματα...», κάθε ένα από τα οποία «...αναπαράγεται διαρκώς στη βάση των δικών του συστημικών λειτουργιών.»³³ (Luhmann 1995: xii, 1990:100) Η δομοποίηση των κοινωνικών συστημάτων γίνεται στη βάση της εγγραφής της διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος στο εσωτερικό του συστήματος. Η διαφορά

αυτή οδηγεί σε φιλτράρισμα του μη-ελέγξιμου περιβάλλοντος και έχει ως στόχο την αλληλοπροσαρμογή συστήματος και περιβάλλοντος. Η συστημική διαφοροποίηση δεν είναι τίποτα άλλο παρά ακριβώς η επανάληψη αυτής της διαφοράς μέσω της οποίας το σύστημα χρησιμοποιεί τον εαυτό του ως περιβάλλον για τη διαμόρφωση των υποσυστημάτων του. Με τον τρόπο αυτό πετυχαίνει τη μεγαλύτερη ανομοιότητα μεταξύ των υποσυστημάτων αυτών δομώντας έναν εσωτερικό καταμερισμό εργασιών. Ο καταμερισμός αυτός συνδέεται με τον γνωστικό και αξιολογικό προσανατολισμό που αναπτύσσει το σύστημα για να ικανοποιήσει τους προσδοκώμενους σκοπούς που έχει θέσει. (Willke 1995: σελ 36, 116-118 - Luhmann 1995: 6)

Η διαφοροποίηση του συστήματος σε επιμέρους συστήματα αυξάνει την πολυπλοκότητα του, επιτρέποντας την εσωτερική διαφοροποίηση και «την αυτοεπιλογή των υποσυστημάτων μέσω της δικής του τάξης». (Luhmann 1995:190) Κάθε υποσύστημα προσλαμβάνει και διαχειρίζεται ένα μέρος της συνολικής πολυπλοκότητας ενώ ταυτόχρονα προσανατολίζεται μόνο στη δική του διαφορά με το περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό ένα υποσύστημα συμβάλει ως αυτόνομο μέρος στην επαναδόμηση όλου του συστήματος. (Luhmann 1995:192) Στο σημείο αυτό η θεώρηση του Luhmann φαίνεται να συμπίπτει με την ανάλυση του Habermas ο οποίος θεωρεί ότι «όσο πιο πολύπλοκά γίνονται τα κοινωνικά συστήματα, τόσο πιο τοπικός (provisional) γίνεται ο βίοςκοσμος (Lifeworld). Σε ένα διαφοροποιημένο κοινωνικό σύστημα ο βίοςκοσμος φαίνεται να βυθίζεται σε ένα υποσύστημα. Αυτό δεν πρέπει να διαβαστεί αιτιακά, ότι οι δομές του βίοςκοσμου αλλάζουν σε εξάρτηση με αυξήσεις της συστημικής πολυπλοκότητας. Το αντίθετο είναι αληθές, η αύξηση της πολυπλοκότητας εξαρτάται από τη δομική διαφοροποίηση του βίοςκοσμου. Και με όποιο τρόπο εξηγήσουμε τις δυναμικές του δομικού μετασχηματισμού, αυτός ακολουθεί τη λογική της επικοινωνιακής ορθολογικοποίησης.» (Habermas 1987: 173)

Οι μορφές της συστημικής διαφοροποίησης είναι τρεις:

A) η διαφοροποίηση του συστήματος σε τομείς (τομεακή διαφοροποίηση). Η διαφοροποίηση «σε όμοιες προς αυτό μονάδες αποτελεί την καταλληλότερη δομή για ένα ουσιαστικά μη-επιρρέασιμο περιβάλλον» απέναντι στο οποίο το σύστημα βρίσκεται σε «άμυνα». Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η διαφοροποιημένη δομή «προσφέρεται ιδιαίτερα για την πρόταξη άμυνας έναντι των εξωτερικών διαταραχών». (Willke 1996:291)

Β) η διαφοροποίηση του συστήματος σε λειτουργίες. Με τη λειτουργική διαφοροποίηση τα συστήματα, «έχουν μεγαλύτερη ευαισθησία στις διαταραχές, επειδή αυτές δεν απορροφώνται, αλλά μεταβιβάζονται με δραστικότερα αποτελέσματα.» Από την άλλη πλευρά τα συστήματα «εκμεταλλεύονται τα πλεονεκτήματα της εξειδίκευσης και γίνονται αποτελεσματικότερα» (Willke 1996:291-2)

Γ) Η διαφοροποίηση σε στρώματα (διαστρωματωμένη διαφοροποίηση), «η οποία χαρακτηρίζεται από την ιεραρχική ισότητα εντός του συστήματος και από την ανισότητα σε σχέση με το περιβάλλον.

Η εσωτερική διαφοροποίηση των συστημάτων εγκοιλώνει το στοιχείο της ταυτότητας (διαφορά από κάποιον άλλο) αλλά και της ενότητας (διαφορετικό από τον ίδιο τον εαυτό του) Τα στοιχεία του συστήματος δε διατάσσονται πάνω σε μία υπερϊστορική υλικότητα – όπως για παράδειγμα στο μαρξιστικό παράδειγμα, όπου την υλικότητα αυτή εκφράζει το εκάστοτε επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων – αλλά χαρακτηρίζονται από τη χωρο-χρονική κατάσταση (conditioning), μία πολύπλοκη διαδικασία, που καθορίζεται από τις σχέσεις συστήματος/περιβάλλοντος. Η κατάσταση αυτή δεν είναι ούτε οιονεί δοσμένη ούτε προβλέψιμη· αλλά συνίσταται ως δυνητικές και πιθανοκρατικές «συνθήκες».(Luhmann 1995: 23-24) Τα συστήματα οργανώνουν και «καθορίζουν το είδος των δυνητικών τους επαφών με βάση τον εσωτερικό καθοδηγούμενο προς ένα σκοπό τρόπο δόμησης του αυτοποιητικού συστήματος.» (Willke 1996: 87)

Η διαφοροποίηση των συστημάτων σε τομείς, λειτουργίες και στρώματα θεσμίζεται σε ρόλους, δίκτυα καθηκόντων, συλλογικότητες και μηχανισμούς αμοιβών και ποινών:

- Στη γενική συστημική θεωρία της δράσης οι ρόλοι αποτελούν τα στοιχεία των δομών του υποσυστήματος προσαρμογής, και διαμορφώνουν αμοιβαίες προσδοκίες ανάμεσα στα μέλη των συλλογικοτήτων, για τις λειτουργίες του καθενός. Οι ρόλοι απαιτούν από τα πρόσωπα μία συγκεκριμένη συμπεριφορά και διαμορφώνονται σε ενότητες ώστε να μπορούν να εκτελεστούν από διαφορετικά άτομα. Ένας ρόλος προσδιορίζεται δομικά τόσο από τις δομές και τις προσδοκίες του εκάστοτε κοινωνικού συστήματος όσο και από τις ιδιότητες και προσδοκίες του φορέα του ρόλου. Παράλληλα κάθε ρόλος στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου πλαισίου αλληλόδρασης, ενσωματώνεται με μία συγκεκριμένη ομάδα αξιών και κανόνων που διακυβερνούν την αλληλόδραση του με έναν ή περισσότερους συμπληρωματικούς

ρόλους. Η θεσμοποίηση των προσδοκιών ενός ρόλου και των αντίστοιχων κυρώσεων από τη μη εφαρμογή του εξαρτάται α) από τις δομές των αξιακών προσανατολισμών και β) από τον προσανατολισμό της παρακίνησης ή αφοσίωσης του δράστη ως προς την ικανοποίηση των προσδοκιών. (Parsons 1967: 39).

- Οι ρόλοι διαπλέκονται σε δίκτυα καθηκόντων για να διαμορφώσουν ένα δεύτερο επίπεδο λειτουργικού καταμερισμού σε ρόλους. Η ανάθεση των καθηκόντων στα πλαίσια ενός συστήματος σχετίζεται με τις λειτουργίες της προσαρμογής (adaptation) και της επίτευξης του σκοπού (goal attainment) – με τη δημιουργία της παρακίνησης μέσω κινήτρων, την κατανομή και την αποδοτική ανάπτυξη των πηγών πλούτου. Οι πηγές αυτές αποτελούνται από τους περιορισμούς του χρόνου, του χώρου των φυσικών παραγόντων, καθώς και τα όρια που θέτει η οργανική φύση των ανθρώπων. (Habermas 1989 τόμ. 2: 227).

- στο τρίτο επίπεδο τα συστήματα διαφοροποιούνται σε άτομα και συλλογικότητες, τα οποία κατανέμονται ανάμεσα σε διαφορετικούς ρόλους και σε ταξινομήσεις (clusters ρόλων) ενός κοινωνικού συστήματος. Οι συλλογικότητες είναι δομικά συστατικά των υποσυστημάτων επίτευξης των στόχων και διαμορφώνονται σε σχέση με δύο κριτήρια. α) Το διαχωρισμό ανάμεσα σε μέλη και μη-μέλη και β) την εσωτερική διαφοροποίηση και κατανομή των μελών σε συγκεκριμένες θέσεις, που διατάσσονται σε μία ιεραρχία ρόλων στα πλαίσια της συλλογικότητας. Μία συλλογικότητα διαφέρει από ένα θεσμό. Ο θεσμός αποτελεί ένα σύμπλεγμα θεσμισμένων ρόλων που έχουν μία στρατηγική σημασία για τη διαδικασία δομοποίησης του κοινωνικού συστήματος. Μία συλλογικότητα αποτελεί ένα σύστημα αλληλοδρασιακών συγκεκριμένων ρόλων.³⁴ Ένας θεσμός μπορεί να αναφέρεται σε έναν απροσδιόριστο αριθμό συλλογικοτήτων. (Parsons 1967: 39)

- στο τέταρτο επίπεδο τα συστήματα διαφοροποιούνται σε μηχανισμούς αμοιβών/ποινών. Στο βαθμό που οι ρόλοι εμπλέκουν οργανικούς προσανατολισμούς πρέπει να υπάρχουν μηχανισμοί και στο βαθμό που εμπλέκουν μηχανισμούς εκφραστικού προσανατολισμού αμοιβές. (Parsons 1967: 114)

Οι ρόλοι και οι συλλογικότητες αποτελούν τα δύο από τα τέσσερα συστατικά στοιχεία των δομών. Τα άλλα δύο είναι:

- οι αξίες αποτελούν συστατικά των συμβολικών νοημάτων της πολιτισμικής διάστασης της δράσης και ρυθμίζουν τόσο τον προσανατολισμό όσο την αφοσίωση των κοινωνικών μονάδων. Οι αξίες αποτελούν «γενικά ατομικές συμβολικές προοπτικές που επιτρέπουν σε κάποιον να προτιμά συγκεκριμένες καταστάσεις ή

γεγονότα.» (Luhmann 1995: 317) Οι αξίες διατάσσονται σε κλίμακες βαθμού σημαντικότητας, στα πλαίσια ενός αξιακού προσανατολισμού στην πραγματικότητα. Οι αξίες επιτρέπουν τη διαμόρφωση ευρύτερων συναινέσεων διευκολύνοντας την επικοινωνιακή διαδικασία και την ενδεχομενικότητα της υλοποίησης ενός προγράμματος: ανάπτυξη, προσαρμογή σε μία κατάσταση, αλλαγή και απολυτοποίηση του κλπ. Οι κλίμακες αξιών δεν εδραιώνονται αιώνια αλλά γίνονται αντικείμενο διαχείρισης με οπουρτουμιστικό τρόπο. (Luhmann 1995: 315-18)

- οι κανόνες που λειτουργούν στα πλαίσια της ενσωμάτωσης της δράσης στο σύστημα αποτελούν το τέταρτο συστατικό της δράσης. Οι κανόνες περιλαμβάνουν τόσο αξίες για ενδεδειγμένη συμπεριφορά, όσο και συγκεκριμένους τρόπους προσανατολισμού της δράσης, στα πλαίσια των εκάστοτε συγκεκριμένων συνθηκών, που διαμορφώνονται από τις συλλογικότητες και τους ρόλους. Οι κανόνες συμπλέκονται με τα προγράμματα δράσης, τα οποία δομούν με τη σειρά τους συμπλέγματα συνθηκών για τη ρύθμιση αλλά και τη διόρθωση της συμπεριφοράς. Τα προγράμματα διαφοροποιούνται από τους ρόλους προκειμένου να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά των προσώπων. Ο υψηλός βαθμός αφαίρεσης της θέσμησης των προσδοκιών οδηγεί σε υψηλή πολυπλοκότητα των προγραμμάτων, τα οποία χαρακτηρίζονται επίσης από ενδεχομενικότητα δηλαδή από το πλέγμα πραγματικότητας και δυναμικότητας, που χαρακτηρίζει γενικά τις επικοινωνιακές διαδράσεις των συστημάτων.

Γ2.γ Συνταγματική και παραδειγματική διάσταση της κοινωνικής δράσης. Δυαδικότητα και δυϊσμός της δομής.

Τα προγράμματα δράσης των συστημάτων συμπυκνώνουν τα τέσσερα συστατικά στοιχεία της δομής δηλαδή τους ρόλους, τις συλλογικότητες, τις αξίες και τους κανόνες. Αποτελούν μία θεσμική συμπύκνωση του συσχετισμού ανάμεσα σε φορείς της δράσης και δομές. Στα πλαίσια της συστημικής διαφοροποίησης οι φορείς της δράσης και των δομών δεν είναι για τον Giddens δύο διακριτά και ανεξάρτητα μεταξύ τους φαινόμενα (δυϊσμός) αλλά διαμορφώνονται «τόσο ως μέσο, όσο και ως αποτέλεσμα των πρακτικών που οργανώνουν επαναληπτικά. (δυαδικότητα).» Η δομή δεν είναι εξωτερική στα άτομα αλλά ταυτόχρονα περιορίζει και επιτρέπει τη δράση των ατόμων. (Giddens 1995: 25) Έτσι η δομοποίηση συνιστά τη διαδικασία κατά την οποία ένα σύστημα θεσμίζεται αυτοποιητικά δημιουργώντας αυτόνομα τις δικές του δομές τους, ύστερα από την πυροδότηση εσωτερικών διαταραχών από την πλευρά

του περιβάλλοντος.³⁵ Μπορούμε να πούμε ότι ο Giddens φαίνεται ότι εφαρμόζει την αρχή της γενικής απροσδιοριστίας της κβαντικής μηχανικής στη θεωρία της δομοποίησης του.³⁶

Η δομοποίηση των κοινωνικών σχέσεων έχει δύο διαστάσεις τη συνταγματική και την παραδειγματική:

A) η συνταγματική που αναφέρεται στη μορφοποίηση και την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων αλλά και των κατεστημένων πρακτικών στο χωροχρόνο. Η συνταγματική δομοποίηση συνίσταται από τη συστηματοποίηση του συνόλου των στοιχείων της δομής. Η συστηματοποίηση αυτή επιτρέπει την ύπαρξη όμοιων κοινωνικών πρακτικών σε διαφορετικά χωροχρονικά διαστήματα. Επομένως μέσω της συνταγματικής διάστασης αναδύεται στα κοινωνικά συστήματα η δεσμοποίηση του χώρου και του χρόνου. (Giddens 1995:17, Μουζέλης 2000: 143, 215 κ.α.)

Στο συνταγματικό επίπεδο οι φορείς της δράσης προσανατολίζονται όχι προς τους κανόνες ως δυνητική κατάσταση αλλά ως προς τα πραγματικά παιχνίδια που παίζουν ακολουθώντας τους συγκεκριμένους κανόνες στο χωροχρόνο. «Οι προσανατολισμοί των φορέων δράσης έχουν σχέση με τη δυαδικότητα και το δυϊσμό. Όταν οι φορείς δράσης εμπλέκονται σε κοινωνικά παιχνίδια στην κατασκευή, την ανασυγκρότηση ή τον μετασχηματισμό των οποίων συμβάλλουν σημαντικά, σχετίζονται με αυτά από άποψη δυαδικότητας υποκειμένου/ αντικειμένου. Από την άλλη μεριά, όταν εμπλέκονται σε κοινωνικά παιχνίδια στην παραγωγή και αναπαραγωγή των οποίων συμβάλλουν ελάχιστα, συνδέονται με αυτά από άποψη δυϊσμού υποκειμένου/ αντικειμένου.» (Μουζέλης 1997: 232)

B) Η παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης, αναφέρεται στη δυνητική τάξη των «τρόπων δομοποίησης», η οποία παρουσιάζεται ξανά εμπλεκόμενη στην αναπαραγωγή. Τα συστήματα από την πλευρά της αναπαραγωγής «δεν έχουν δομές αλλά μάλλον δομικές ιδιότητες». Η δομή υπάρχει α) χωροχρονικά μόνο στις «στιγμιοποιήσεις» (instantiations) των κοινωνικών πρακτικών και β) ως μνήμη «που χαράζει τον προσανατολισμό των γνωστικών δρώντων» (Giddens 1995:17, Μουζέλης 2000: ο.π) Στο παραδειγματικό επίπεδο, «οι προσανατολισμοί των φορέων δράσης προς τους κανόνες, ως δυνητική κατάσταση, μπορεί α) να έχουν ως συνέπεια τη δυαδικότητα υποκειμένου/αντικειμένου – όταν οι κανόνες ή οι δομές λαμβάνονται ως δεδομένοι και γίνονται μέσον και έκβαση της κοινωνικής συμπεριφοράς (δυαδικότητας στο παραδειγματικό επίπεδο). Β) να έχουν ως συνέπεια το δυϊσμό υποκειμένου/ αντικειμένου – όταν οι φορείς δράσης είτε για θεωρητικούς είτε για

στρατηγικούς λόγους, αποστασιοποιούνται από τους κανόνες που ακολουθούνται...» με στόχο να παρέμβουν και να τους αλλάξουν. (Μουζέλης 1997: 232)

Στο επίπεδο της καθημερινής δράσης τα συστήματα αποστασιοποιούνται συχνά από τους κανόνες και τους πόρους «για να μπορέσουν να τους αμφισβητήσουν ή για να κατασκευάσουν θεωρίες περί αυτών ή – το σημαντικότερο – για να καταστρώσουν στρατηγικές είτε για τη διατήρησή τους είτε για το μετασχηματισμό τους», υιοθετώντας έτσι τα δυϊστικά σχήματα υποκειμένου/ αντικειμένου. (Μουζέλης 1997: 49). Όταν επικρατεί ο προσανατολισμός των φορέων της δράσης στην αναπαραγωγή των κανόνων και των πόρων μέσω του σχήματος μέσον/ έκβαση είναι καταλληλότερη η ερμηνεία των διαδικασιών στη βάση της έννοιας της δυαδικότητας της δομής, ενώ όταν επικρατεί η διαδικασία αποστασιοποίησης από αυτούς και ο σχεδιασμός των στρατηγικών για τη διατήρηση ή το μετασχηματισμό των κανόνων/ πόρων τότε είναι καταλληλότερη η ερμηνεία των διαδικασιών στη βάση του δυϊσμού υποκειμένου/ αντικειμένου. «...Εάν η δυαδικότητα στο παραδειγματικό επίπεδο (όπου οι κανόνες και οι δομές δυνητικοποιούνται ανεξάρτητα από το χωροχρόνο, σε αντίθεση με το συγκεκριμένο χωροχρόνο που παράγεται στο συνταγματικό επίπεδο – σχόλιο δικό μου) συνεπάγεται την έλλειψη απόστασης μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου (δηλαδή κανόνων που είναι και μέσον και έκβαση της κοινωνικής δράσης), ο δυϊσμός στο επίπεδο του θεωρητικού προτύπου συνεπάγεται την απόσταση του κοινωνικού υποκειμένου από κανόνες ως κοινωνικά αντικείμενα»³⁷ (Μουζέλης 1997: 53, 144, 1995 κ.α)

Τα υποκείμενα συμμετέχουν στα κοινωνικά συστήματα ως φορείς των στοιχείων της δομής (ρόλων, συλλογικοτήτων, αξιών και κανόνων) στην παραγωγή και την αναπαραγωγή των οποίων συμβάλλουν άμεσα και σημαντικά. Από την άλλη πλευρά τα υποκείμενα «εμπλέκονται επίσης σε ευρύτερα κοινωνικά συστήματα, που τα δομικά τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα δεν επηρεάζονται καθόλου από τη συμμετοχή τους ως ατόμων». Ο Μουζέλης ταυτίζει τις πρακτικές της καθημερινής ρουτίνας με την έννοια της δυαδικότητας της δομής και τις διαδικασίες μετασχηματισμού της με την έννοια του δυϊσμού υποκειμένου/ αντικειμένου. (Μουζέλης 1997:55) Αν αυτό ισχύει στο παραδειγματικό επίπεδο, «όπου οι κανόνες/ δομές υπάρχουν εν «δυνάμει», δηλαδή ανεξαρτήτως συγκεκριμένου τόπου και χρόνου», ισχύει εξίσου και στο συνταγματικό επίπεδο των «συγκεκριμένων διαντιδράσεων που εκτυλίσσονται σε έναν συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, «υλοποιώντας» έτσι τους κανόνες/ δομές.» (Μουζέλης 1997:66)

Γ3. Η Κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση στο χώρο και στο χρόνο και ο κοινωνικός έλεγχος της δράσης.

Γ3α Κοινωνική και κοινωνική ενσωμάτωση

Σύμφωνα με την κλασική συστημική θεωρία (Parsons) η διαμόρφωση των συστημάτων γίνεται σε δύο επίπεδα:

α) Στο χώρο. «Κατά μήκος του άξονα εσωτερικός - εξωτερικός (χώρος) αναδύεται το πρόβλημα της οριοθέτησης των διαδικασιών και των δομών που ανήκουν στο σύστημα από τα συμβάντα και τις καταστάσεις (states) που το σύστημα συναντά στο περιβάλλον.» (Habermas 1987: 243) Στο επίπεδο αυτό προσδιορίζεται η διαφορά ανάμεσα σε σύστημα και περιβάλλον. Η διαφορά αυτή θα ενσωματωθεί στην ταυτότητα του συστήματος. Και

β) στο χρόνο «κατά μήκος του άξονα παρόν/ μέλλον ... αναδύεται το πρόβλημα της χρησιμότητας των πραγματικών διαθέσιμων πηγών για την επιδίωξη των προσδοκώμενων σκοπών. Ο συνδυασμός και των δύο προβλημάτων αποφέρουν τις επιθυμητές τέσσερις λειτουργίες» του σχήματος Ενσωμάτωση- Προσαρμογή - Επίτευξη των σκοπών και διατήρηση του Πάρσονς. (AGIL) (Habermas 1987:244)

Με τη χωροχρονική οριοθέτηση των δομών το σύστημα συναντάει τις περιβαλλοντικές συνθήκες και χρησιμοποιεί τις πηγές πληροφορίας και/ ή διαταραχών του περιβάλλοντος. Οι διαδικασίες διαμόρφωσης του συστήματος είναι «εσωτερικά εκτεινόμενες στο χρόνο» (inherently time-extended). «Ο χρόνος είναι μία πλευρά των διαδικασιών που περιλαμβάνει την ενεργειακή εισροή, τη χρήση και την οργάνωση ή το συνδυασμό των συστατικών στοιχείων...» (Πάρσονς) (Habermas 1987: 244) Διαπιστώνουμε ότι ο χρονικός άξονας των δομών περιλαμβάνει α) τις αρχικές καταστάσεις του συστήματος που προσανατολίζονται στο σκοπό (Adaptation/pattern maintenance= initial state) και β) τις καταστάσεις επιδίωξης του σκοπού καθαυτές (goal attainment/ integration= goal state) ενώ ο χωρικός άξονας περιλαμβάνει α) τις αναφορές στις συναλλαγές με το περιβάλλον (adaptation/ goal attainment = external) και β) και τις σχετικές με τη διατήρηση των δομών pattern maintenance/ integration = internal) (Habermas 1987:244)

Ο Πάρσονς διακρίνει δύο ειδών ενσωματώσεων στα κοινωνικά συστήματα: τη λειτουργική ή συστημική και την κοινωνική ενσωμάτωση. (Habermas 1989 τόμ. 2: 227) Τα κοινωνικά συστήματα δομούνται πολιτισμικά και προκειμένου να διατηρήσουν τα σύνορα τους πρέπει: 1) να ικανοποιούν τις λειτουργικές επιταγές (imperatives) , που αναδύονται από τους περιορισμούς του περιβάλλοντος του

συστήματος και 2) να ενσωματώνουν και να διατηρούν τα δομικά προσδιοριστικά τους σχέδια, που απορρέουν από τη θέσμιση και την εσωτερίκευση των αξιών. (Habermas 1989 τόμ. 2: 227) Η διαδικασία της εσωτερίκευσης και θέσμισης των αξιών αφορά την επίτευξη των συμβιβασμών ανάμεσα στις λειτουργικές προσταγές του συστήματος και την ανάγκη για επίτευξη της συνοχής της κουλτούρας. Οι συμβιβασμοί αυτοί μπορούν να ειπωθούν από δύο πλευρές: α) από την πλευρά του πολιτισμικού υποσυστήματος της δράσης οι συμβιβασμοί αυτοί είναι ζήτημα καθορισμού των νοημάτων των τυπικών καταστάσεων της δράσης. Στους κανόνες και τους ρόλους, στις δομές του υπερεγώ και τα κίνητρα της δράσης, οι αξίες χάνουν τα γενικευμένα νοήματα τους· σχετίζονται με τα περιορισμένα πλαίσια και διαφοροποιούνται σε νοήματα καθορισμένα από τις συγκεκριμένες καταστάσεις. (Habermas 1989 τόμ. 2: 228). Β) από την πλευρά του πολύπλοκου περιβάλλοντος οι συμβιβασμοί ανάμεσα στις λειτουργικές προσταγές και την επίτευξη συνοχής της κουλτούρας το σύστημα δράσης πιέζεται από το περιβάλλον να προσαρμοστεί. Στη διαδικασία προσαρμογής του συστήματος στο περιβάλλον η θεσμοποίηση και η εσωτερίκευση των αξιών δεν αποτελούν ζήτημα μείωσης των γενικευμένων νοημάτων αλλά συνδέονται με την εμπειρική συναρμογή τους στα νοήματα που αναδύονται στις συγκεκριμένες καταστάσεις. Οι καθορισμένες προσδοκίες δένονται με τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. (Habermas 1989 τόμ. 2: 228, βλέπε παρακάτω Υποκ. Γ3β κοινωνικός έλεγχος της δράσης)

Ο Parsons ταυτίζει τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης με τους μηχανισμούς μάθησης των ρόλων, οι οποίοι εμπλέκονται στις διαδικασίες παρακίνησης του συστήματος και συμμετέχουν στην κανονική λειτουργία του κοινωνικού συστήματος. (Parsons 1967: 205) Από την πλευρά αυτή η διαδικασία της κοινωνικοποίησης αφορά την κοινωνιακή επίδραση της ενσωμάτωσης του εγώ σε ένα ρόλο, ο οποίος είναι συμπληρωματικός ενός άλλου ρόλου, με τέτοιο τρόπο ώστε οι κοινές αξίες να εσωτερικεύονται στην προσωπικότητα. Το αποτέλεσμα είναι οι αντίστοιχες συμπεριφορές να θεσμίζουν ένα συμπληρωματικό σύστημα ρόλου – προσδοκίας-κύρωσης. Ο μηχανισμός των αμοιβών – τιμωρίας παρακινεί στη συμμόρφωση και αποθαρρύνει την παρέκκλιση. (Parsons 1967: 211- 213)

Από την πλευρά της συστημικής ενσωμάτωσης η κοινωνική δομή μπορεί να ειπωθεί σαν «“ένα πολυδιάστατος χώρος κοινωνικών θέσεων στις οποίες κατανέμονται οι φορείς δράσης και οι οποίες επηρεάζουν τις κοινωνικές τους σχέσεις”». (P. Blau στο Μουζέλης 1997: 151)» Μέσω της διαφοροποίησης σε

οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά συστήματα «κάθε φορέας δράσης κατέχει κοινωνικές θέσεις και αναπτύσσει διασυνδεόμενες (αλλά όχι καθ' ολοκληρίαν αλληλοεπικαλυπτόμενες) ταυτότητες σε καθένα από αυτούς τους κυριότερους θεσμικούς χώρους.» (Μουζέλης 1997:151) Στα πλαίσια κάθε θεσμικού χώρου διαμορφώνονται «σχέσεις υπαγωγής μεταξύ “υψηλότερων” και “χαμηλότερων” θέσεων. Αυτές οι σχέσεις υπαγωγής παίρνουν διαφορετικές μορφές σύμφωνα με τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές θέσεις οργανώνονται κάθετα. Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους συντελείται η ιεραρχική δόμηση τους: δύο από τους κυριότερους είναι η εγκαθίδρυση: (α) γραφειοκρατικών και β) αγοραίων διασυνδέσεων μεταξύ τους.» (Μουζέλης 1997:152). Σκοπός της συστημικής ενσωμάτωσης είναι η διαχείριση και κατανομή των πηγών και των πόρων που διαθέτει ένα σύστημα από την εκμετάλλευση του περιβάλλοντος. ³⁸(Habermas II 1987: 241-9)

Στην πλευρά της κοινωνικής ενσωμάτωσης της δομής μεταθέεται η εστίαση «της ανάλυσης από τις θέσεις θεσμούς στους φορείς δράσης» ή από την ιεραρχία των θέσεων στην ιεραρχία των φορέων δράσης, οι διαστάσεις οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς τους είναι α) οι προδιαθέσεις τους ή το *habitus* «οι οποίες συνιστούν το αποτέλεσμα διαφόρων τύπου εκκοινωνισμού που δε συνδέονται αποκλειστικά με μία συγκεκριμένη θέση που κατέχει ο φορέας και β) διάφορες εξαρτώμενες ενασχολήσεις που έχουν σχέση λιγότερο με τις κοινωνικές θέσεις ή προδιαθέσεις και περισσότερο με τη λογική των ραγδαίως μεταβαλλόμενων καταστάσεων, μέσα στις οποίες οι φορείς είναι αναγκασμένοι να δρουν» (Μουζέλης 1997:155) Έτσι η συμπεριφορά συνίσταται από τη διάσταση της θέσης (κοινωνική θέση/ ρόλος), τη διάσταση της προδιάθεσης (*habitus*) και τη διάσταση της κατάστασης στο επίπεδο της επικοινωνιακής διάδρασης. (Μουζέλης 1997:155)

Για τον Giddens η κοινωνική ενσωμάτωση αναφέρεται στην αλληλόδραση των συστημάτων σε συνθήκες συμπαρουσίας, που κατανοούνται ως συνέχειες και ως διαζεύξεις συναντήσεων. (Μουζέλης 1997: 57, 96 κ.α Giddens 1995 376-377) Από την άλλη πλευρά η συστημική ενσωμάτωση αναφέρεται στην «αμοιβαιότητα μεταξύ φορέων δράσης ή συλλογικοτήτων σε εκτεταμένο διάνυσμα χρόνου-χώρου, έξω από συνθήκες συμπαρουσίας» Η σύνδεση της κοινωνικής με τη συστημική ενσωμάτωση μπορεί να αναλυθεί στη βάση των τρόπων της περιφεραιοποίησης (*regionalization*) οι οποίοι διοχετεύουν και διοχετεύονται από τα χωροχρονικά μονοπάτια στα οποία τα μέλη μίας κοινότητας ακολουθούν στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Τέτοια

μονοπάτια επηρεάζονται και επηρεάζουν τις βασικές θεσμικές και δομικές ιδιότητες των κοινωνικών συστημάτων. (Giddens 1995: 142) Ο Μουζέλης θεωρεί ότι ο Giddens παραγνωρίζει το γεγονός ότι «οι συναντήσεις πρόσωπο με πρόσωπο (ή οι καταστάσεις συμπαρουσίας) ενδεχομένως να εμπλέκουν άμεσα διαδικασίες ευρείας κλίμακας, δηλαδή αμοιβαίες πρακτικές που εκτείνονται ευρύτατα στο χρόνο και το χώρο.»³⁹ (Μουζέλης 1997:59)

Ο Habermas αναλύει τη σύζευξη κοινωνικής και λειτουργικής ενσωμάτωσης, μέσα από τη θεωρία της επικοινωνιακής συναίνεσης α) στη βάση της οποίας διαμορφώνεται ένας μηχανισμός συναίνεσης για το συντονισμό της δράσης όπου β) οι συμβολικές δομές του βιόκοσμου, αναπαράγονται μέσω της επικοινωνιακής δράσης. Με τον τρόπο αυτό «η ανεξάρτητη λογική των πολιτισμικών αξιών δομούνται μέσα στη βάση της εγκυρότητας της ομιλίας και επομένως μέσα στο μηχανισμό όπου τα συμπλέγματα της επικοινωνιακής δράσης αναπαράγονται» (Habermas 1987: 230) Με τον τρόπο αυτό οι σχέσεις κουλτούρας, κοινωνικού συστήματος και προσωπικότητας αποτελούν μέρη του βιόκοσμου. Το μεθοδολογικό αυτό βήμα σημαίνει ότι η κοινωνική ενσωμάτωση «παρουσιάζεται ως μέρος της συμβολικής αναπαραγωγής του βιόκοσμου που , σε σχέση με την αναπαραγωγή των μελών (ή των αλληλοεξαρτώμενων ομάδων solidarities), εξαρτάται από τις πολιτισμικές παραδόσεις και τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης» (Habermas 1987: 232, 241-249). Από την άλλη πλευρά η λειτουργική ενσωμάτωση «είναι ισότιμη με την υλική αναπαραγωγή του βιόκοσμου που γίνεται αντιληπτή ως διατήρηση του συστήματος.» (Habermas 1987:233, 241-249) Με τον τρόπο αυτό η κοινωνία διαμορφώνεται ως συμβιβασμός μεταξύ δύο συνιστώντων συνθηκών: α) των συνθηκών κοινωνικής ενσωμάτωσης του βιόκοσμου, οι οποίες προσδιορίζονται στη βάση της εγκυρότητας των διαδικασιών συντονισμού της δράσης προκειμένου αυτή να κατανοήσει την επικρατούσα κοσμοθεώρηση.» και β) των συνθηκών λειτουργικής ενσωμάτωσης της κοινωνίας, οι οποίες θέτονται από τις σχέσεις του βιόκοσμου, που αντικειμενοποιείται ως σύστημα σε ένα περιβάλλον μερικά μόνο ελέγξιμο.»⁴⁰ (Habermas 1987:233)

Γ3β. Ο κοινωνικός έλεγχος της δράσης

Οι συνθήκες κοινωνικής και συστημικής ενσωμάτωσης διαμορφώνονται ως άξονες ενός χωροχρόνου στα πλαίσια του οποίου, οι κοινωνικοί δράστες (κοινωνικά και ψυχικά συστήματα) δεν προσαρμόζονται νομοτελειακά αλλά μέσα από πολύπλοκες διαδικασίες αλληλόδρασης σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής δράσης.

Οποιαδήποτε δράση που τείνει προς την απόκλιση ή αποκλίνει από τις κοινωνικές νόρμες οδηγεί τα συστήματα στην πυροδότηση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ο Parsons θεωρούσε ότι οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου συνιστούν μία διαδικασία παράωθησης των ατόμων (motivational process) στην προσαρμογή τους στην ικανοποίηση των ρόλων που καλούνται να παίξουν. Δηλαδή ο κοινωνικός έλεγχος αποτελεί μία διαδικασία επανάκτησης της ισορροπίας του συστήματος. (Parsons 1967: 206, 250-251)

Ο κοινωνικός έλεγχος της επικοινωνιακής αλληλόδρασης εξασφαλίζει τη συναίνεση μέσα από μηχανισμούς που παρακινούν τα υποκείμενα να εγκαταλείψουν κάθε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και να συμμορφωθούν με την ενδεδειγμένη σε κάθε περίπτωση συμπεριφορά. Ο μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου επαναφέρει την «ισορροπία» ανάμεσα στις παρεκκλίνουσες και τις ενδεδειγμένες συμπεριφορές συμβιβάζοντας δύο μηχανισμούς της προσωπικότητας: το μηχανισμό άμυνας και το μηχανισμό της προσαρμογής. (Parsons 1967:206) Το πρώτο στοιχείο κάθε κοινωνικού ελέγχου είναι η υποστήριξη του δρώντα ο οποίος αντιδρά κάτω από συνθήκες πίεσης. Η υποστήριξη αποτελεί μία επιβεβαίωση του φορέα της δράσης ώστε η ανάγκη προσφυγής του στην επιθετική/ αμυντική συμπεριφορά να μειώνεται. Το κύριο στοιχείο της υποστήριξης είναι η διατήρηση του εγώ σε μία σχέση αλληλεγγύης ώστε να εξέλθει από την κατάσταση ανασφάλειας. Το δεύτερο στοιχείο των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου αποτελεί ο περιορισμός της ανταπόδοσης οφελών από τον Άλλο, η οποία θα οδηγούσε σε μία πιθανή επιβεβαίωση του άγχους του Εγώ. Ο συνδυασμός της ανεκτικότητας- υποστήριξης και του περιορισμού της ανταπόδοσης εξαρτάται α) από τη φύση των πιέσεων στις οποίες εκτίθεται το εγώ και β) από τη δομή των ρόλων του συστήματος αλληλόδρασης. (Parsons 1967: 299-300)

Ο κοινωνικός έλεγχος συνεξελίσσεται, προσδιορίζει και προσδιορίζεται από τους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης. Ο Parsons διακρίνει τους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης και ελέγχου της ταυτότητας του δρώντα σε :

1) μηχανισμούς ενίσχυσης – εξαφάνισης (reinforcement- extinction) που σχετίζονται α) με τη διαδικασία ικανοποίησης/στέρησης που απορρέει από τη συμπεριφορά και β) με την τάση επανάληψης των ίδιων αποτελεσμάτων κάτω από τις ενδεδειγμένες συνθήκες.

2) μηχανισμούς αναστολής (inhibition), με την αποφυγή πραγμάτωσης μίας πράξης που παρακινείται από μία ιδιοσυγκρασιακή ανάγκη, και από την παρουσία μίας ενδεδειγμένης ευκαιρίας για ικανοποίηση παρά τα αντίθετα αποτελέσματα

3) μηχανισμούς υποκατάστασης, μεταφοράς της κάθεξης από ένα αντικείμενο σε ένα άλλο. Η υποκατάσταση περιέχει και την αναστολή με την έννοια της παραίτησης από ένα παλιό αντικείμενο ικανοποίησης σε ένα νέο που παρέχει την ίδια ικανοποίησης

4) μηχανισμούς μίμησης, που είναι η διαδικασία κατά την οποία τα στοιχεία της κουλτούρας , γνώσης, δεξιοτήτων, συμπεριφοράς λαμβάνονται από ένα κοινωνικό αντικείμενο στη διαδικασία της αλληλόδρασης

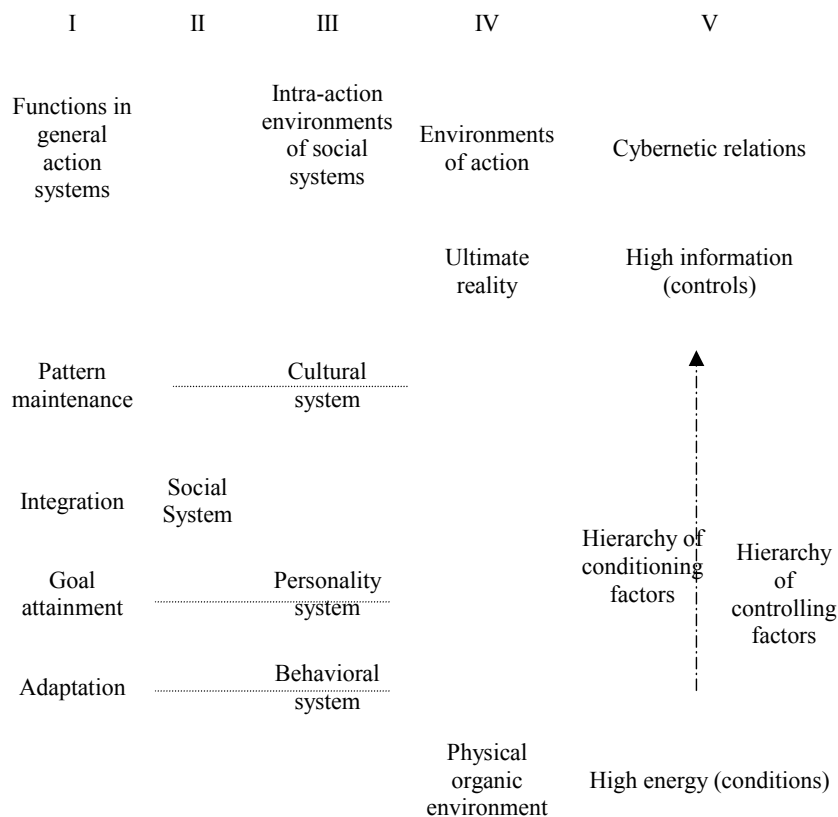
5) μηχανισμούς ταυτοποίησης, και εσωτερίκευση των αξιών του μοντέλου το οποίο μιμείται. Το εγώ και το άλλο μοιράζονται κοινές αξίες, στα πλαίσια των αμοιβαίων συγκεκριμένων ρόλων και σχέσεων τους. Οι γνωστικοί μηχανισμοί της διάκρισης και της γενίκευσης παρέχουν τη συνειδητοποίηση ενός αντικειμενικού κόσμου, ο οποίος πρέπει να διατηρείται μέσω των μηχανισμών μάθησης. (Parsons 1967: 210-11)

Οι κοινωνικές αποκλίσεις που οδηγούν σε συγκρούσεις ανάμεσα σε φορείς της δράσης οφείλονται στην αδυναμία επίτευξης ισορροπίας ανάμεσα στην κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση δηλαδή ανάμεσα στις λειτουργικές προσταγές του περιβάλλοντος και την εσωτερίκευση των κοινωνικών αξιών ενός συστήματος δράσης. Ο Habermas προκειμένου να λύσει το αδιέξοδο της παρσονιακής θεώρησης συνδέει τον έλεγχο της δράσης με το μηχανισμό επίτευξης κοινωνικής συναίνεσης των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων. (Habermas 1989 τόμ. 2: 230) Για τον Habermas η κοινωνική ενσωμάτωση είναι μέρος της συμβολικής αναπαραγωγής του βιόκοσμου, όπου η αναπαραγωγή των μελών εξαρτάται από τις πολιτισμικές παραδόσεις και την κοινωνικοποίηση τους. Η λειτουργική ενσωμάτωση αφορά την υλική αναπαραγωγή του βιόκοσμου και γίνεται αντιληπτή ως διατήρηση του συστήματος. (Habermas 1989 τόμ. 2: 232)

Τα τέσσερα υποσυστήματα της δράσης κατά Parsons διατάσσονται σε μία κάθετη ιεραρχία ελέγχου που διατάσσει παράλληλα τη θέση των τεσσάρων βασικών λειτουργιών των φορέων της δράσης. Το βέλος με κατεύθυνση προς τα επάνω «δείχνει την ιεραρχία των συνθηκών, που σε κάθε δοσμένο ανώτερο επίπεδο (cumulative level) στις πάνω σειρές, είναι στην κοινή φόρμουλα, αναγκαίο αλλά όχι επαρκές. Το βέλος με κατεύθυνση προς τα κάτω σχεδιάζει την ιεραρχία των παραγόντων ελέγχου, με την κυβερνητική έννοια. Καθώς μετακινούμαστε προς τα κάτω, ο έλεγχος των όλο και πιο αναγκαίων συνθηκών κάνει την πραγματοποίηση των μορφών (pattern), των σχεδίων ή προγραμμάτων όλο και πιο πιθανό. Τα

συστήματα που βρίσκονται υψηλότερα είναι σχετικά ψηλά στην πληροφορία, ενώ τα συστήματα χαμηλά είναι σχετικά χαμηλά στην ενέργεια.»⁴¹ (Habermas 1987: 240)

Πίνακας 2. Υποσυστήματα της δράσης κατά Πάρσονς. (Αναπαραγωγή από Parsons 1966: 28)

Το αντικείμενο του κοινωνικού ελέγχου είναι το σώμα. Στόχος του κοινωνικού ελέγχου δεν είναι «τα σημαίνοντα στοιχεία της συμπεριφοράς ή η γλώσσα του σώματος αλλά η οικονομία, η αποτελεσματικότητα των κινήσεων, η εσωτερική τους οργάνωση....» Ο έλεγχος ασκείται με μία κωδικοποίηση που αστυνομεύει το χρόνο, το χώρο και τις κινήσεις και αποσκοπεί στην άσκηση του δράστη στις ορθές για το σύστημα συμπεριφορές. (Foucault 1989: 183) Ο Foucault ακολουθώντας τη λειτουργική θεωρία του Parsons για τον κοινωνικό έλεγχο ταξινομεί τα μέσα ορθής εκγύμανσης σε τρεις κατηγορίες :

- ιεραρχική επιτήρηση, όπου ο κοινωνικός έλεγχος διατάσσεται μέσα από τις σχέσεις εξουσίας σε ένα χωροχρονικό αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, που βασίζει τη λειτουργία τόσο σε ένα δίκτυο σχέσεων από πάνω προς τα κάτω όσο και σε ένα σημείο από κάτω προς τα πάνω και πλαγίως. (Foucault 1989:235) Η επιβολή του ελέγχου αλλά και τα μέσα καταναγκασμού καθιστούν ορατούς εκείνους που επιτηρούνται.⁴²

- η κανονιστική κύρωση αποτελεί το δεύτερο μέσο εκγύμανσης των σωμάτων και ταυτίζεται με το μηχανισμό κυρώσεων, τιμωριών και ποινών. Στόχος των τιμωριών είναι η επανόρθωση του δράστη μέσω της εκτίμησης της συμπεριφοράς του ως καλής ή κακής. Σε κάθε θεσμό υπάρχει ένα ολόκληρο σύστημα ποινών για το χρόνο (καθυστερήσεις, απουσίες, διακοπές της εργασίας), τη δραστηριότητα (απροσεξία, αμέλεια, έλλειψη ζήλου), τη συμπεριφορά (αγένεια, ανυπακοή), το λόγο (φλυαρία, αυθάδεια), το σώμα (επιλήψιμη στάση, άτοπες χειρονομίες, ακαθαρσία) τη σεξουαλικότητα (απρέπεια, άσεμνη στάση). (Foucault 1986: 237-238) Η τέχνη της τιμωρίας α) ανάγει τις πράξεις σε ένα σύνολο σε σχέση με έναν κανόνα που πρέπει να τηρείται, β) συγκρίνει διαφοροποιώντας τα άτομα σε σχέση με το γενικό κανόνα, γ) ταξινομεί μετρώντας με ποσοτικούς όρους αξίας τις ικανότητες, το επίπεδο και τη φύση των ατόμων, δ) ιεραρχεί τα άτομα οδηγώντας τα σε μία συμμόρφωση με το γενικό κανόνα, ε) εξομοιώνει τα άτομα προσδιορίζοντας μία διαφορά σε σχέση με το περιβάλλον ορίζοντας το εξωτερικό σύνορο του «αντικοινωνικού», αποκλείοντας κάθε διαφορετική ακανόνιστη συμπεριφορά.⁴³ Οι πέντε ενέργειες της τιμωρίας οδηγούν στην κανονικοποίηση των συμπεριφορών (Foucault 1996:242)
- Η εξέταση αποτελεί το τρίτο μέσο κοινωνικού ελέγχου και συνδέει τις τεχνικές της ιεραρχίας που επιτηρεί και της κύρωσης που κανονικοποιεί. Σε όλα τα πειθαρχικά συστήματα η εξέταση είναι τυποποιημένη προκειμένου να χαρακτηρίζει, να ταξινομεί και να τιμωρεί τα άτομα που επιτηρούνται. Οι μηχανισμοί εξέτασης συνδέονται με την άσκηση της εξουσίας, τη μορφή της εμπειρίας που εξετάζεται, την επίδειξη ισχύος από την πλευρά του επιτηρητή αλλά και την ανεύρεση της αλήθειας και την παραγωγή γνώσης. Οι τεχνολογίες της εξέτασης επιτρέπουν τη λήψη και τη σύσταση γνώσεων. (Foucault 1986: 244)

Γ4. Η δομοποίηση ως διαδικασία ανάδυσης της πολυπλοκότητας. Τα χαρακτηριστικά της πολυπλοκότητας των κοινωνικών δικτύων

Τόσο η προσπάθεια του Giddens αλλά και η παραδοσιακή συστημική γενική θεωρία του Parsons δεν κατάφεραν να υπερβούν την τελικότητα των δυϊστικών καθορισμών ανάμεσα σε υποκείμενα και αντικείμενα της δράσης, δομές και διαδικασίες, κοινωνίας και ατόμου. Οι θεωρίες της δομοποίησης αλλά και των

συστημάτων κινούνται παράλληλα με τη θεωρία της απροσδιοριστίας της κβαντομηχανικής, αναπαράγοντας τη δυαδικότητα της κοινωνικής δράσης (πότε από την πλευρά του κύμματος – δομής και πότε από την πλευρά του σωματιδίου- φορέα της δράσης. Ο Parsons αποτυγχάνει να υπερβεί τους τελικούς δυϊσμούς γιατί παράδειγμα του βλέπει τον κόσμο από την πλευρά της κοινωνικής δομής, ενώ ο Giddens αντίθετα βλέπει τον κόσμο από την πλευρά της κοινωνικής πράξης. (Zhichang Zhu). Ο Habermas θεωρεί ότι και ο Luhmann στη θεωρία της αυτοποίησης «τα συστήματα αποτελούν το ένα για το άλλο περιβάλλοντα και ενισχύουν αμοιβαία την πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος στην οποία κάθε φορά αντεπεξέρχονται. Δεν έχουν τη δυνατότητα να συνενωθούν μεταξύ τους όπως τα υποκείμενα σε σύνολα συστημάτων ανώτερης βαθμίδας· ούτε είναι εκ των προτέρων ενταγμένων ως στοιχεία σε μία τέτοια ολότητα.» (Habermas 1993: 454) Δηλαδή η θεωρητική προσέγγιση των συστημικών δομών από τον Luhmann οδηγεί σε μία συμπερίληψη του μέρους από το όλον και έχει ως αποτέλεσμα την αξιωματική παραδοχή μίας κατακερματισμένης σε δίκτυα συστημάτων κοινωνίας. Το θεωρητικό αυτό πρόβλημα μπορεί κατά τη γνώμη μας να λύσει η εισαγωγή της έννοιας της ανάδυσης (emergence). Η έννοια της ανάδυσης αναφέρεται στις διαδικασίες εκείνες, οι οποίες οδηγούν σε νέα πρότυπα ή παγκοσμιοποιητικές δομές που βγαίνουν μέσα από τις αλληλοδράσεις σε τοπικό επίπεδο. Η δομή αυτή δεν μπορεί να εξηγηθεί ή να προβλεφθεί από τη συμπεριφορά ή τις ιδιότητες των στοιχείων του. (Mihata Kevin 1997, Smith Thomas 1997)

Στην πορεία της εξέλιξης ενός συστήματος αναδύονται νέες δομές και διαδικασίες οι οποίες «υπακούουν στις λειτουργικές προϋποθέσεις των επιμέρους στοιχείων · ωστόσο οι λειτουργικές προϋποθέσεις των αντίστοιχων στοιχείων δεν είναι περισσότερο περιορισμένες και στενές από όσο εκείνες του αντίστοιχου ανώτερου επιπέδου του συστήματος, αλλά αντίθετα είναι περισσότερο ανοιχτές και ευρείες. Αυτό σημαίνει ότι κάθε ανώτερο επίπεδο του συστήματος περιορίζει κατά αρχάς το πεδίο των δυνατοτήτων που έχουν τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται· ωθεί τα στοιχεία να υπακούουν σε νόμους, οι οποίοι δεν επιτρέπουν πλέον ορισμένες καταστάσεις και συμβάντα. Κατά τούτο το νέο όλον είναι κατά αρχάς λιγότερο από το άθροισμα των μερών του.»⁴⁴ (Willke 1996: 187-8) Ο Willke ορίζει ως αναδυτική «μία τάξη ή μία ιδιότητα όταν δεν μπορεί πλέον να εξηγηθεί από την απλή σύνθεση των στοιχείων της ή από το απλό άθροισμα των ιδιοτήτων των μερών της.» (Willke 1996: 184) Στο άθροισμα αυτών «προστίθενται ορισμένα νέα πρότυπα δομών και

διαδικασιών, τα οποία αποτελούν επακόλουθα των λειτουργικών προϋποθέσεων του όλου και για το λόγο αυτό δεν μπορούν να κατανοηθούν παρά μόνο από την οπτική γωνία του όλου.... κάθε ανώτερο επίπεδο το συστήματος περιορίζει κατά αρχάς το πεδίο των δυνατοτήτων που έχουν τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται· ωθεί τα στοιχεία να υπακούουν σε νόμους οι οποίοι δεν επιτρέπουν πλέον ορισμένες καταστάσεις και συμβάντα.» (Willke 1996:187-8) Ο Buckley (1998 σελ.36) λέει ότι όταν λέμε ότι το όλον είναι κάτι παραπάνω από το άθροισμα των μερών του εστιάζουμε στο γεγονός μίας οργάνωσης, η οποία υπερβαίνει το ανοργάνωτο άθροισμα αυτών των μερών. (Bailey 2006: 4)

Ο σχηματισμός μίας πολυπλοκότερης ενότητας «απαιτεί τον περιορισμό της ελευθερίας των αντίστοιχων στοιχείων, αφού μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούν να δημιουργηθούν και να διατηρηθούν δομές και διαδικασίες που προσιδιάζουν στο συνολικό σύστημα.» (Willke 1996:190) Φυσικά η διαδικασία της δομοποίησης δεν οδηγεί ντετερμινιστικά σε μία νέα οργανωμένη τάξη του συστήματος. Η εκάστοτε δομική τάξη που αναδύεται είναι μακράν της ισορροπίας. Είναι αυτό που ο Prigogine αποκαλεί «δομές έκλυσης (dissipative structures) νησιά νέας τάξης μέσα σε μία θάλασσα αταξίας», που διατηρούν ή ακόμα αυξάνουν την τάξη τους σε βάρος της μεγαλύτερης συνολικής εντροπίας.» (Urry 2004:21 & Prigogine 1986 και 1997)

Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών δικτύων και των συστημάτων που αναδύεται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό τους έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά:

1. Αφού τα αναδυόμενα ανάδυσης δεν αποτελούν ένα απλό άθροισμα των επιμέρους στοιχείων τους, οι δομές και οι μορφές των συστημάτων αλλά και των δικτυακών τους αλληλοδράσεων δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές από τη γραμμική αναγωγή στα επιμέρους στοιχεία και τη μεταξύ τους σχέση.(Smith Taylor 1997) Δηλαδή «δεν υπάρχει απαραίτητα αναλογία ανάμεσα σε αίτια και αποτελέσματα των γεγονότων ή των φαινομένων» που παρατηρούμε. Οι σύγχρονες θεωρίες της πολυπλοκότητας θεωρούν ότι τα συστήματα δεν είναι κλειστά αλλά ανοιχτά και ατελή. Κάποια από αυτά περιέχουν επαναληπτικές σχέσεις οι οποίες δεν επιτρέπουν να γίνουν κατανοητά με όρους γραμμικών αιτιοκρατικών μοντέλων. Σε πολλά ανοιχτά επαναληπτικά συστήματα είναι αδύνατο να μετρηθούν οι αρχικές συνθήκες με ακρίβεια. Το γεγονός αυτό κάνει αδύνατο τον προσδιορισμό αιτιωδών σχέσεων πέρα από ένα συγκεκριμένο χρονικό πεδίο και επομένως είναι αδύνατη η οποιαδήποτε πρόβλεψη. Στα γραμμικά συστήματα αίτια και αποτελέσματα είναι

αναλογικά . Στα επαναληπτικά συστήματα οι πολύπλοκοι βρόγχοι ανατροφοδότησης (τόσο προς τα μπρος όσο και προς τα πίσω feedback & feed forward loops) δημιουργούν αίτια τα οποία δεν είναι γραμμικά ανάλογα. (Mark C Taylor 2003:24, Mihata Kevin 1997)

2. Δεύτερον δεν υπάρχει αναγκαστική ισοδυναμία ανάμεσα στους φορείς δράσης και τα στατιστικά επίπεδα της ανάλυσης. «Επομένως αυτό το οποίο χαρακτηρίζει ένα άτομο μπορεί να είναι τελείως διαφορετικό από αυτό το οποίο είναι αληθινό στο στατιστικό ή συστημικό επίπεδο. Τα συστήματα τα οποία βρίσκονται μακράν της ισορροπίας είναι μη γραμμικά δηλαδή μικρές αλλαγές σε ένα σύστημα μπορεί να παράγουν δυσανάλογα αποτελέσματα. (Euel Elliott L Douglas Kiel in Raymond A. Eve and others) «Τα μικροσκοπικά αλλά μακροσκοπικά εγχειρήματα τους (operations) και τα συμβάντα συμπλέκονται σε βρόγχους (loops) που συμπεριλαμβάνουν τόσο αρνητικές όσο και θετικές ανατροφοδοτήσεις (feedback). Οι αρνητικές ανατροφοδοτήσεις τείνουν προς την ισορροπία αντισταθμίζοντας τις διαδικασίες οι οποίες αν δεν ελέγχονται μπορεί να οδηγήσουν σε καταστροφή του συστήματος. Οι αρνητικές ανατροφοδοτήσεις είναι πιο προφανείς σε κυβερνητικά συστήματα τα οποία ρυθμίζονται από συσκευές διακυβέρνησης (governing devices). Οι θετικές ανατροφοδοτήσεις αντίστροφα τείνουν να διαταράσσουν την ισορροπία αυξάνοντας τόσο την ταχύτητα της εγχείρισης (operational speed) όσο και την ετερογένεια των συστατικών του συστήματος. Όταν η θετική ανατροφοδότηση αυξάνει την ταχύτητα της αλληλόδρασης μεταξύ ολόένα και περισσότερο ανομοιογενών συστατικών, η γραμμική αλληλόδραση δίνει χώρο στις επαναληπτικές (recursive) σχέσεις, όπου τα αποτελέσματα είναι αντιστρόφως ανάλογα των σκοπών από τους οποίους αναδύονται» (Mark C Taylor 2003:143)

3. Τρίτον τα στατιστικά ή συστημικά αποτελέσματα δεν είναι αποτέλεσμα του αθροίσματος των ατομικών στοιχείων. Η δυναμικότητα των συστατικών στοιχείων των συστημάτων, η εξελεκτική, γενεαλογική συναρμογή και διαμόρφωση τους, η πληθώρα των αναπτυσσόμενων μεταξύ τους σχέσεων, συνιστούν την πολυπλοκότητα του εσωτερικού τους. Ένα σύστημα αναδύεται μέσω των διαδικασιών της δομοποίησης και δεν είναι ένα απλό προϊόν των μερών του. (Thomas S. Smith in Raymond A. Eve and others 1997, Urry 2004: 24) Έτσι οι ιδιότητες των συστημάτων αναδύονται αλλά δεν μπορούν να αναχθούν στις μικροδυναμικές των φαινομένων. Το στατιστικό δομικό σχέδιο (pattern) είναι διαφορετικό και μη αναγώγιμο στα ατομικά στοιχεία» (Urry 2004:25, Mihata Kevin 1997 κ.α). Επομένως η διαδικασία της

ανάδυσης, η οποία αποτελεί και βασική αρχή της θεωρίας των αυτοποιητικών συστημάτων, είναι προϋπόθεση και της συστημικής πολυπλοκότητας.

Σύμφωνα με τον Atham ένα σύστημα εμφανίζει πολυπλοκότητα όταν συνθέτεται από ένα μεγάλο αριθμό μερών τα οποία διασυνδέονται με πολλαπλούς τρόπους. Η πολυπλοκότητα δεν είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του αριθμού των συστατικών ενός συστήματος ούτε τις κατεύθυνσης των σχέσεων τους, αλλά σχετίζεται με την ποικιλία των αλληλοδράσεων τους και επομένως την πιθανότητα να συγκροτήσουν πολλές διαφορετικές δομές και διαδικασίες. (Mary Lee in Raymond and other 1997) Στα προηγούμενα είδαμε ότι κάθε σύστημα επιλέγει στις διασταυρώσεις διχάλας ανάμεσα σε διαφορετικές επικοινωνιακές επαφές τόσο μεταξύ των επιμέρους στοιχείων που το συνθέτουν, όσο και με τα συστήματα στο περιβάλλον του. Οι επιλογές αυτές προσδιορίζονται και από τους τέσσερις άξονες της δομοποίησης στους οποίους αναφερθήκαμε δηλαδή την κοινωνική δράση, τη συστημική διαφοροποίηση, την κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση και τις αναδυτικές ιδιότητες της δομοποίησης. Ο Habermas μάλιστα τονίζει πως η πολυπλοκότητα ενός συστήματος αυξάνεται μέσα από τη θεσμοποίηση νέων επιπέδων συστημικής διαφοροποίησης. (Habermas 1989: 172 κ.α)

Τα ερεθίσματα για την έναρξη των επικοινωνιακών επαφών, πυροδοτούνται από το περιβάλλον. Ο μεγάλος αριθμός των πυροδοτήσεων συνιστούν για κάθε σύστημα θόρυβο αν τα μηνύματα που δέχεται δεν μπορούν να κωδικοποιηθούν σε πληροφορία όταν δεν έχουν νόημα. Προκειμένου τα συστήματα να αντιδράσουν στο θόρυβο αναπτύσσουν πολύπλοκες δομές μέσω της συστημικής διαφοροποίησης. Με τον τρόπο αυτό σύστημα αυξάνει την αυτονομία των μερών με αποτέλεσμα να αυξάνεται συνολικά και η πληροφορία που παράγει, δέχεται και διαχειρίζεται. Ο Luhmann ορίζει ως πολύπλοκη «μία επικοινωνιακή συλλογή στοιχείων... όταν λόγω των έμφυτων περιορισμών στην συνδετική (connective) ικανότητα των συστατικών, δεν είναι πλέον πιθανό σε κάθε στιγμή να συνδέσουμε κάθε συστατικό με κάθε άλλο συστατικό» (Luhmann 1995:24) Τα συστατικά δομούνται πολύπλοκα προκειμένου να λειτουργούν ως ενότητα για τα υψηλά επίπεδα συστημικής διαμόρφωσης. «Αυτό περιορίζει τη συνδετική τους ικανότητα και επομένως αναπαράγει την πολυπλοκότητα ως αναπόφευκτη κατάσταση κάθε υψηλότερου επιπέδου συστημικής διαμόρφωσης.» (Luhmann 1995: 24) Από την άλλη πλευρά η έννοια της πολυπλοκότητας είναι μέτρο της απροσδιοριστίας ή της έλλειψης πληροφοριών από την πλευρά του συστήματος για την κατανόηση είτε του περιβάλλοντος

(περιβαλλοντολογική πολυπλοκότητα) είτε του εαυτού του (συστημική πολυπλοκότητα). (Luhmann 1995:27)

Ο Norbert Wiener θεωρεί ότι «η πληροφορία η οποία μεταφέρεται από μία ομάδα μηνυμάτων είναι μέτρο της οργάνωσης. Στην πραγματικότητα είναι δυνατό να ερμηνεύσουμε την πληροφορία που μεταφέρεται από ένα μήνυμα ως αρνητική εντροπία, και τον αρνητικό λογάριθμο της πιθανότητας εντροπίας.»⁴⁵ (Norbert Wiener) Η θεώρηση αυτή αποτελεί εφαρμογή του δεύτερου νόμου της θερμοδυναμικής στην Κυβερνητική θεωρία. Σύμφωνα με αυτόν η εντροπία ενός συστήματος αυξάνεται διαρκώς με αποτέλεσμα να οδηγείται στην αποδιοργάνωση και το «θερμικό θάνατο»⁴⁶ Στην κυβερνητική θεωρία η πληροφορία είναι μέτρο της οργάνωσης ενώ ο θόρυβος γίνεται κατανοητός ως η κατάρρευση της οργάνωσης. (Mark C Taylor 2003:120) Όμως ο θόρυβος μέχρι να γίνει η επεξεργασία του παραμένει ένα δεδομένο (data). Η επεξεργασία όμως δεν αφήνει αμετάβλητο ούτε τον επεξεργαστή ούτε τις διαδικασίες επεξεργασίας.

Κάθε φορά που η τάξη αναδύεται από το θόρυβο και ο θόρυβος είναι ένας τυχαίος εχθρός του συστήματος η αυτοοργάνωση του συστήματος συνεπάγεται μία οργανωσιακή τυχαία πιθανότητα (chance). Εάν το τυχαίο δεν μπορεί να ενσωματωθεί ή να αφομοιωθεί στο σύστημα, ως θετικός παράγοντας, δημιουργός τάξης, δομή ή λειτουργία τότε ο θόρυβος είναι καταστροφικός για το σύστημα. Στην αντίθετη περίπτωση ο θόρυβος αποδεικνύεται μία δημιουργική συνθήκη της οργάνωσης του συστήματος μέσω της επιτάχυνσης της εσωτερικής του διαφοροποίησης και της διαμόρφωσης του σε πολύπλοκο σύστημα. (Mark C Taylor 2003:136-7).

«Ο θόρυβος δεν είναι απόλυτος αλλά ανάλογος με το σύστημα που ενοχλεί και επαναδιαμορφώνει ενώ αντίστροφα η πληροφορία δεν είναι σταθερή και συμπαγής αλλά διαμορφώνεται και επαναδιαμορφώνεται συνεχώς σε σχέση με το θόρυβο. Εάν οι δομές οι οποίες είναι τόσο συμπαγείς αδυνατούν να προσαρμοστούν στις συνθήκες που επικρατούν, τότε καταρρέουν συμπαρασύροντας μαζί τους το σύστημα. Από την άλλη πλευρά εάν δεν υπάρχουν συστήματα που επεξεργάζονται τα δεδομένα ο θόρυβος γίνεται θανατηφόρος.» (Mark C Taylor 2003:123)

Θόρυβος και πληροφορία οδηγούν σε αλλαγές των δομών ενός συστήματος όταν υπάρχουν ή συνυπάρχουν οι παρακάτω συνισταμένες:

1. μία διαφορά μεταξύ του συστήματος και του περιβάλλοντος στο επίπεδο των προσδοκιών. Η διαφορά πυροδοτεί και δεν προσδιορίζει την προσαρμογή του συστήματος στην περιβαλλοντολογική διαταραχή,

2. μία διαφορά ανάμεσα σε ένα στοιχείο του συστήματος και τις επαφές του με άλλα στοιχεία. Η διαφορά αυτή στο εσωτερικό περιβάλλον οδηγεί στην αυτοπροσαρμογή του συστήματος, προκειμένου να μειώσει την πολυπλοκότητα του.
3. μία διαφορά ανάμεσα στο σύστημα και τα επιμέρους στοιχεία τα οποία περιορίζονται ή συγκρατούνται στα πλαίσια των δομών για ικανοποίηση των προσδοκιών τους με αποτέλεσμα την εξελικτική διαφοροποίηση και τη δομική παρέκκλιση των επιμέρους συστατικών στοιχείων. Η δομική αυτή αλλαγή οδηγεί στη μορφογέννηση νέων δομών οι οποίες οργανώνονται σε νέα συστήματα ή αλλιώς τη διατήρηση παλιών στοιχείων με νέο νόημα π.χ οικογένεια και επιχείρηση.....(Luhmann 1995: 350-1)

Τα στοιχεία της δομής ενός συστήματος δρουν αλληλοδιεισδυτικά είτε: 1. στα πλαίσια των υπάρχουσων δομών προσδοκιών είτε 2. στα πλαίσια αποκλίνουσων δομών προσδοκιών είτε 3. παύουν να αλληλοδρούν. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις τα στοιχεία συμμορφώνονται ή αποκλίνουν από τις υπάρχουσες δομές, ενώ στην περίπτωση της συνύπαρξης και των τριών περιπτώσεων το σύστημα ενδέχεται να επιλέξει τη δομική αλλαγή. (Luhmann 1995: 347-8) Μία δομική αλλαγή αποτελεί διαδικασία εάν τα χαρακτηριστικά οδηγούν σε αύξηση της επιλεκτικότητας:

A. στη μορφή προβλεπόμενων (anticipatory) ή τελεολογικών διαδικασιών, κατά την οποία τα γεγονότα συνειδητοποιούνται και πυροδοτούν την επιλογή δράσεων (αμοιβαία επιλεκτικότητα). (Luhmann 1995:355) B. στη μορφογέννηση, κατά την οποία τα συστήματα συνδέουν τη μία δομική αλλαγή με μία άλλη, χωρίς να προσανατολίζονται ούτε από κάποια προσδοκώμενα αποτελέσματα ούτε από κάποιο παρελθοντικό βλέμμα. (Luhmann 1995:355) Μία σημαντική διαφορά ανάμεσα στις τελεολογικές διαδικασίες και τη μορφογέννηση είναι ότι οι πρώτες σταματούν εάν δεν πετύχουν το σκοπό τους ενώ οι δεύτερες δεν μπορούν να φαντασιωθούν το τέλος τους με αποτέλεσμα να μην τερματίζονται και να οδηγούνται σε στασιμότητα ή καταστροφή.

Ο β' νόμος της θερμοδυναμικής μας πληροφορεί ότι η εντροπία ενός συστήματος αυξάνεται και «όσο αυξάνεται το σύμπαν και όλα τα κλειστά συστήματα στο σύμπαν, τείνουν στη χειροτέρευση της κατάστασης και το χάσιμο της διακριτικότητας τους, στην κίνηση τους από τη λιγότερη πιθανή στην περισσότερη πιθανή κατάσταση, από μία κατάσταση οργάνωσης και διαφοροποίησης, όπου οι διακρίσεις και οι φόρμες υπάρχουν, σε μία κατάσταση χάους και ομοιότητας.»

(Norbert Wiener “The human use of human beings” στο Mark C Taylor 2003: 111-114 και 119). Όμως στο εσωτερικό κάθε κλειστού συστήματος υπάρχουν ανοιχτά συστήματα τα οποία είναι αντι-εντροπικά (τοπικές απομονωμένες περιοχές κατά την έκφραση του Wiener) και εκδηλώνουν προσωρινές τάσεις οργάνωσης.

Ο Serres θεωρεί ότι στα πλαίσια των νησίδων τάξης δημιουργούνται ροές αρνητικής εντροπίας οι οποίες οδηγούν στην απόρριψη, την ανακύκλωση και τη μνήμη αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό την πολυπλοκότητα των συστημάτων. Η αρνητική εντροπία υποστηρίζει τη συστημική διαφοροποίηση και την ανάδυση διαφοροποιημένων δομών μέσα στη δίνη της αταξίας αντιστρέφοντας έτσι τη διαδικασία μείωσης των διαφορών που συνιστούν την οργανωτική δομή των συστημάτων κατά την αύξηση της εντροπίας. (Mark C Taylor 2003:119) Τα νησιά αρνητικής εντροπίας – που ο Prigozine ονομάζει «δομές διάχυσης» (dissipative structures) – τα οποία αναδύονται αυθόρμητα σε συνθήκες μακριά της ισορροπίας και αποτελούν τη διαλεκτική άρνηση της άρνησης του δίπολου οργάνωση-τάξης / και αποδιοργάνωση –αταξίας, οδηγούν στην μεγαλύτερη πολυπλοκοποίηση περισσότερο της σχέσης πληροφορίας θορύβου. Οι δομές διάχυσης μπορεί να γίνουν το σημείο όπου «αρχίζει η διαμόρφωση νέων δυναμικών καταστάσεων της ύλης.» (Prigozine) Οι καταστάσεις αυτές «τείνουν να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη πολυπλοκότητα από τις καταστάσεις από τις οποίες προέρχονται. (Mark C Taylor 2003:120-1, Prigozine 1997)

Ανάμεσα στην εσωτερική συστημική πολυπλοκότητα και στην εξωτερική περιβαλλοντολογική πολυπλοκότητα οι σχέσεις που διαμορφώνονται, δεν είναι σχέσεις προσαρμογής της πρώτης στη δεύτερη. Το σύστημα και το περιβάλλον «δεν αποτελούν τους αντιθετικούς πόλους της εξελεκτικής διαδικασίας» αλλά συσχετίζονται στα πλαίσια μίας ευρύτερης δυναμικής διαδικασίας που προκύπτει από τη συνεξέλιξη τους. Οι εξωτερικές ως προς το σύστημα διαταραχές πυροδοτούν αλλά δεν καθορίζουν τις δομικές μεταβολές του. Έτσι εσωτερική και εξωτερική πολυπλοκότητα σχετίζονται μέσα από το συντονισμό των αλληλοδράσεων των συστημάτων με τη δομική συναρμογή τους. (Maturana-Varela 1992:32, 99 & Willke 1996: 90)

Η διπλή σύζευξη των συστημάτων μπορεί να αναλυθεί στις δομές διάχυσης – έκλυσης (dissipative structures), οι οποίες συνιστούν την αυτοοργάνωση των συστημάτων. (Prigozine 1997: 83-84) Τα συστήματα «είναι θερμοδυναμικά ανοιχτά και ικανά να αφομοιώνουν μεγάλες ποσότητες ενέργειας από το περιβάλλον την

οποία ταυτόχρονα την μετατρέπουν σε αυξημένη δομική πολυπλοκότητα (Reed & Harvey 1992: 360-2) Τέτοια συστήματα διάχυσης φτάνουν σε σημεία διακλάδωσης (bifurcation) όπου τα μονοπάτια του μέλλοντος και η συμπεριφορά τους γίνονται απρόβλεπτα οδηγώντας στην ανάδυση νέων δομών , περισσότερο διαφοροποιημένων υψηλότερης τάξης. (Urry 2004: 28) Στα σημεία αυτά τα συστήματα επιλέγουν ανάμεσα στα διαφορετικά μονοπάτια της δομοποίησης τους.

Δ. Πολυπλοκότητα της δομής και οικολογική κυριαρχία ενός συστήματος.

Η εσωτερική διαφοροποίηση του συστήματος σε συνδυασμό με την αυτοαναφορά του συνιστούν παράγοντες για την πολλαπλή θέσμιση (multiple constitution) του συστήματος. Όπως είδαμε η θέσμιση της ενότητας του συστήματος σημαίνει την συνεξέλιξη δύο τουλάχιστον πολυπλοκοτήτων (της συστημικής και της περιβαλλοντολογικής πολυπλοκότητας) Αυτή η πολυπλοκοποίηση κάνει ακόμα πιο επιτακτική την επικοινωνία για την οριοθέτηση των δομών και των διαδικασιών συσχέτισης ανάμεσα στα συστημικά στοιχεία. Η μείωση της πολυπλοκότητας και η πραγματοποίηση της διαδικασίας επαφής μεταξύ των στοιχείων του συστήματος γίνεται μέσω των επιλογών του συστήματος, οι οποίες ελαχιστοποιούν μερικές από τις πιθανές σχέσεις. (Luhmann 1995, 39) Οι επιλογές αυτές οδηγούν στην ανάδυση δομών οι οποίες βασίζονται στους ελκυστές. «Εάν ένα δυναμικό σύστημα δεν κινείται στο χρόνο μέσω όλων των πιθανών μερών ενός χώρου πιθανοτήτων ή φάσεων αλλά καταλαμβάνει ένα περιορισμένο μέρος του, τότε λέμε ότι απορρέει από έναν ελκυστή (attractor)... Στα πολύπλοκα συστήματα υπάρχουν παράξενοι ελκυστές. Αυτοί είναι ασταθείς χώροι στους οποίους η τροχιά των δυναμικών συστημάτων ελκύονται από δεκάτομμυρια επαναλήψεων (iterations). Αυτό το οποίο είναι σημαντικό εδώ είναι οι θετικές ανατροφοδοτήσεις που συμβαίνουν στο χρόνο και που μπορεί να φέρουν το σύστημα μακριά από κάθε ισορροπία. Ένας τέτοιος χώρος είτε είναι απροσδιόριστος μέσα στα όρια (boundaries) του είτε υπάρχουν ποικίλες ομάδες ορίων.» (Urry 2004:26-7) Τέτοια συστήματα είναι ευαίσθητα ως προς τις αρχικές τους συνθήκες. Πολύ μικρές διαφορές των παραμέτρων ελέγχου στα σημεία διακλάδωσης προσδιορίζουν την τροχιά που θα πάρει το σύστημα. (Byrne 1998) (Urry 2004:27, William F Stroup in Raymond Eve and others 1997) Τα χαρακτηριστικά ενός ελκυστή είναι: α) εμφανίζει δομή μέσα στη δομή δηλαδή έχει τη μορφή μίας μαμπούσκας ή ενός κινέζικου κουτιού, β) κάποια επιμέρους τμήματα του είναι παρόμοια με άλλα τμήματα του συνόλου σε

διαφορετική κλίμακα, γ) συχνά ένας ελκυστής παράγεται μέσω μίας επαναληπτικής διαδικασίας. (Μπουντής Γ. 2004: 65)

Μέσα από την κίνηση των σχέσεων των συστημάτων προς τους ελκυστές οι δομές που παράγονται χαρακτηρίζονται από πολυπλοκότητα που ο Willke τη διέκρινε σε πέντε είδη (1996: 113-158):

A) την αντικειμενική πολυπλοκότητα,

η οποία ορίζεται ως η πληθώρα των ενοτήτων οι οποίες αλληλοδρούν, και η οποία αυξάνεται όσο «μεγαλώνει ο αριθμός και η πυκνότητα των ενοτήτων σε ένα συγκεκριμένο τμήμα του χωροχρόνου και εφόσον αυτές οι ενότητες επενεργούν επ'αλλήλων» (Willke 1996: 113) Στο επίπεδο ενός κοινωνικού συστήματος της κοινωνίας η αντικειμενική πολυπλοκότητα συνδέεται με τον αριθμό των μελών του και την πυκνότητα των διαδράσεων τους. Η αύξηση τους έχει ως αποτέλεσμα να «εντατικοποιείται όχι μόνο η επικοινωνία αλλά και ο ανταγωνισμός μεταξύ των μελών» (Willke 1996: 114) Ο συνεχής σχηματισμός νέων συστημάτων στη βάση της διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος, οδηγεί σε αύξηση του όγκου και της πυκνότητας των σχέσεων μεταξύ των συστημάτων και/ή των σχέσεων μέσα στο ίδιο το σύστημα, οδηγώντας σε εντάσεις οι οποίες λύνονται με τη ρύθμιση της απόκτησης και της κατανομής των πόρων. (Willke 1996: 115-116)

B) η δεύτερη μορφή πολυπλοκότητας είναι η κοινωνική,

κατά την οποία το σύνολο των αλληλοδράσεων ανάμεσα σε κοινωνικά και ψυχικά συστήματα οδηγεί σε διαμόρφωση κανόνων, κοινών προσανατολισμών, συνηθειών, προκαταλήψεων (Vorverständnisse), προκειμένου να διευκολυνθεί η επικοινωνία τους. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται πρόβλημα στον έλεγχο των μεταξύ τους σχέσεων. Για το λόγο αυτό διαμορφώνεται ένας συγκεκριμένος καταμερισμός εργασιών με τη μορφή ρόλων (λειτουργική διαφοροποίηση). Η διαφοροποίηση αυτή αυξάνει την «πυκνότητα δομής» του συστήματος και την ικανότητα του να επιλύει τα προβλήματα του. (Willke 1996: 116-117) «Η λειτουργική διαφοροποίηση πολλαπλασιάζει το χρόνο που διαθέτει ένα σύστημα για την επίλυση των προβλημάτων του με την εκδίπλωση ενός και μοναδικού παγκόσμιου χρόνου σε δομές ρόλων.» (Willke 1996:118) Από την άλλη πλευρά η λειτουργική διαφοροποίηση αυξάνει την πολυπλοκότητα τη σύνθεση και τη διαπλοκή των αλληλοδράσεων. Έτσι αναδεικνύεται σημαντικός ο συντονισμός και η διατήρηση της ακολουθίας των συντονισμένων δράσεων. Η ακολουθία των διαφοροποιημένων δράσεων θέτει σε λειτουργία «διαφορετικές αιτιώδεις αλυσώσεις παράγοντας με

αυτόν τον τρόπο αντιφάσεις και διάφορα παράγωγα προβλήματα, οδηγώντας σε μία ασύλληπτη μέχρι εκείνη τη στιγμή πολυμορφία δυνατοτήτων από χρονικά παράλληλες εξελισσόμενες διαδικασίες.» (Willke 1996:119) Η πολυπλοκοποίηση των συστημάτων μέσω της λειτουργικής τους διαφοροποίησης οδηγεί σε μία πολυπλοκοποίηση του βιόκοσμου σε τοπικό επίπεδο.⁴⁷

Γ) Χρονική πολυπλοκότητα.

Τα συστήματα αποκτούν ιστορία των αλληλοδράσεων από τη στιγμή της συγκρότησής τους. Η αντίληψη όμως του χρόνου διαμορφώνεται από τη στιγμή που το σύστημα αποκτά «μνήμη», όταν δηλαδή από «αποθηκευμένες εμπειρίες προκύπτουν σύμβολα, θεωρητικές συλλήψεις, σχήματα και τελικά ενδοσυστημικά πρότυπα του εξωτερικού κόσμου, τα οποία δίνουν τη δυνατότητα στο σύστημα να αποδεσμευτεί από το περιβάλλον του και κατά την χρονική διάσταση.» (Willke 1996: 120) Αυτό συμβαίνει κατά την επεξεργασία των εισροών στη βάση των εσωτερικών εμπειριών και προσδοκιών του παρελθόντος και την παροντοποίηση τους μέσω των σκοποθετικών ενεργημάτων (εκροών). Από την άλλη πλευρά τα συστήματα επιλέγουν τις στρατηγικές και δράσεις του μέλλοντος διαμορφώνοντας τη διάσταση των μελλοντικών τους παρόντων. Έτσι δημιουργείται ο χρόνος του συστήματος στη βάση των στρατηγικών της δράσεως, του σχεδιασμού και της επιλογής τους. (Willke 1996: 120-121) Είναι σαφές ότι με τον τρόπο αυτό δυνητικοποιείται και ενδεχομενοποιείται η ακολουθία των γραμμικών ροών παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος, παράγοντας «διαφοροποιημένους ορίζοντες χρόνου και πληθώρα διασυνδέσεων του παρόντος με το μέλλον μέσα σε ένα όλο και πιο σύνθετο παρόν» (Willke 1996:122)

Καθώς τα συστήματα προσαρμόζονται στην μη – αντιστρεψιμότητα του χρόνου χρονοποιούν την πολυπλοκότητα τους, οδηγώντας έτσι τον εαυτό τους σε μεγαλύτερη πολυπλοκότητα. (temporalization of complexity). (Luhmann 1995:47) Η χρονοποίηση της πολυπλοκότητας «οδηγεί σε μία επιλεκτική διάταξη των στοιχείων του σε μία χρονική ακολουθία.»⁴⁸ Το σύστημα για να παραμένει σταθερό πρέπει να προσδιορίσει τη διάρκεια των στοιχείων τα οποία είναι ασταθή. Παρόλα αυτά υπάρχει μέσα από τα τελευταία. (Luhmann 1995:47-48)

Τα συστήματα για να μειώσουν τη χρονική πολυπλοκότητα σε ένα πρώτο επίπεδο διαφοροποιούν λειτουργικά τις δομές και τις διαδικασίες διεκπεραίωσης και συντονισμού των τελεστικών τους ενεργημάτων. Και σε ένα δεύτερο επίπεδο τα παράγουν προγράμματα που ρυθμίζουν τις διαδικασίες ελέγχου και συντονισμού των

αποτελεσμάτων «της εσωτερικής λειτουργικής διαφοροποίησης». (Willke 1996:122-123) Η συστημική διαφοροποίηση και ο προγραμματισμός των επιμέρους δράσεων οδηγεί στην αύξηση των επιμέρους στόχων που καλούνται να επιτευχθούν από τα εσωτερικά μέρη του συστήματος. Έτσι παράγεται η τελεστική πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζεται από την πληθώρα των αλληλεξαρτημένων και αντιφατικών σκοπών, στόχων και νοηματοδοτήσεων των μερών ενός συστήματος (Willke 1996:124)

Δ) η τελεστική πολυπλοκότητα,

προκύπτει από την εσωτερική λειτουργική διαφοροποίηση ενός συστήματος – στην προσπάθεια του να λύσει τα προβλήματα τα οποία απορρέουν από την αντικειμενική, κοινωνική και χρονική πολυπλοκότητα. (Willke 1996:125)

Ε) Η Γνωσιακή πολυπλοκότητα

στο ατομικό επίπεδο συνίσταται από τις διαστάσεις της «διαφοροποιημένης αντίληψης, της διαφοροποιημένης κρίσης και το σχετικά αυτόνομου χειρισμού πληροφοριών» (Willke 1996:154). Στο κοινωνικό επίπεδο ο Willke ακολουθώντας τον Etzioni θεωρεί ότι η γνώση αποτελεί ένα ηνιοχητικό παράγοντα «ενεργό επί του συνόλου της κοινωνίας, με τη βοήθεια του οποίου οι κοινωνίες μπορούν να μετατρέψουν τις πληροφορίες για το φυσικό και το κοινωνικό –τεχνικό εξωτερικό και εσωτερικό του κόσμου (...) σε ένστοχες στρατηγικές δράσης.» (Willke 1996:156) Οι προϋποθέσεις για την κατανόηση και αναπαράσταση της πραγματικότητας από τα συστήματα γνώσης είναι α) η ανάπτυξη των δικών τους πολύπλοκων αναστοχαστικών διαδικασιών αυτοηνιοχίσεως και β) οι δημοκρατικές διαδικασίες «ως προς τον προσδιορισμό του πλαισίου και των προϋποθέσεων εφαρμογής» τους. (Willke 1996: 156)

Τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε της πολυπλοκότητας κατά Willke δομοποιούνται σε διαδικασίες οι οποίες συγκροτούν τους τρεις τύπους οντολογικής πολυπλοκότητας (B. Jessop 2001: 4)

1. η συνθετική πολυπλοκότητα (compositional complexity), η οποία αποτελείται από α) την θεσμική πολυπλοκότητα (constitutional complexity) τον αριθμό δηλαδή των θεσμικών στοιχείων ή συστατικών, β) την ταξινομητική πολυπλοκότητα (taxonomical complexity) (ετερογένεια) και αναφέρεται στην ετερογενή ποικιλία των θεσμικών στοιχείων, τον αριθμό των διαφορετικών ειδών συστατικών στις φυσικές τους διαμορφώσεις,
2. η δομική πολυπλοκότητα (structural complexity), η οποία αποτελείται από την α) οργανωτική πολυπλοκότητα, την ποικιλία διαφορετικών πιθανών τρόπων ή

ταξινομήσεων των συστατικών με διαφορετικούς δεσμούς αλληλοσυσχετίσεων, β) την ιεραρχική πολυπλοκότητα, της ανάπτυξης των σχέσεων υποταγής στους τρόπους της συμπερίληψης και της υπαγωγής. Την οργανωτική αποσυνάθροιση (disaggregation) του συστήματος σε υποσυστήματα.

3. η λειτουργική πολυπλοκότητα (functional complexity), η οποία αποτελείται από την εγχειρηματική πολυπλοκότητα (operational) της ποικιλίας των τύπων εγχειρηματοποίησης ή της λειτουργίας ενός συστήματος και την νομική (nomic) πολυπλοκότητα της ανάπτυξης και της σύστασης (intricacy) των νόμων που κυβερνούν τα φαινόμενα.

Ο Luhmann θεωρεί ότι το υπο-σύστημα με την μεγαλύτερη οργανωμένη πολυπλοκότητα και ελαστικότητα κυριαρχεί οικολογικά στο ευρύτερο κοινωνιακό σύστημα στο οποίο ανήκει. «Η οικολογική κυριαρχία αναφέρεται στην ικανότητα ενός δοσμένου συστήματος να εντυπώσει σε μία οικολογία αυτοοργανούμενων συστημάτων την αναπτυξιακή του λογική.» Η ηνιόχηση των εγχειρημάτων των άλλων συστημάτων γίνεται μέσω της «δομικής σύζευξης (structural coupling), του στρατηγικού συντονισμού (strategic coordination) και της τυφλής συνεξέλιξης (blind co-evolution) σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τα τελευταία μπορούν να επιβάλλουν τις σχετικές λογικές στο σύστημα αυτό» (που κυριαρχεί).. Οι λογικές αυτές είναι:

1. η έκταση της εσωτερικής δομικής και εγχειρηματικής πολυπλοκότητας και των συνεργαζόμενων εσωτερικών (in-built) υπεραριθμιών (redundancies), δηλ. οι εναλλακτικοί τρόποι της εγχειρηματικής και επικοινωνιακής πληροφορίας, και οι βαθμοί ελευθερίας που απορρέουν από αυτή την πληροφορία, του τρόπου με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα.
2. η ικανότητα του συστήματος να συνεχίζει να εγχειρηματοποιεί ακόμα και αν χρειαστεί μέσω της αναγκαιάς, προσαρμοσμένης αυτο-οργάνωσης, μπροστά σε διαταραχές σε μία ποικιλία συνθηκών
3. οι ικανότητες να αποστασιοποιεί (distantiate) και να συμπιέζει (compress) τα εγχειρήματα του στο χρόνο και στο χώρο με σκοπό να εκμεταλλευτεί την πιο πλατιά πιθανή εμπέλεια ευκαιριών για επέκταση της αυτοαναπαραγωγής,
4. η ικανότητα να λύνει ή να διαχειρίζεται τις εσωτερικές του αντιφάσεις, παράδοξα, διλήμματα και να τα αποβάλλει στο περιβάλλον του ή να τα διαφοροποιεί στο χρόνο

5. η ικανότητα του να βάζει τους δρώντες στα άλλα συστήματα και τον κόσμο της ζωής και να επιβεβαιώνει τα εγχειρήματα του ως κεντρικά στην αναπαραγωγή του ευρύτερου συστήματος, του οποίου είναι απλώς μέρος – και επομένως να υποτάσσει τα εγχειρήματα τους στην αυτοκατανόηση των συγκεκριμένων απαιτήσεων της αναπαραγωγής.»

Η οικολογική κυριαρχία ενός συστήματος είναι μία σχέση που αναδύεται από διάφορες δομικές και συνδυαστικές συνθήκες των συστημάτων που αλληλοδρούν. Οι βασικές προϋποθέσεις της κυριαρχίας είναι δύο:

1. η εγχειρηματική αυτονομία απέναντι στα υπόλοιπα συστήματα του οικολογικά κυρίαρχου συστήματος, δηλαδή τα καλά καθορισμένα σύνορα μεταξύ των οργανώσεων ή των κοινωνικών δυνάμεων
2. και/ή μεγάλου βαθμού λειτουργική διαφοροποίηση στις μακρο- κοινωνικές διαμορφώσεις.

Η οικολογική κυριαρχία είναι αποτέλεσμα μίας διαδικασίας συγκρούσεων και αντιθέσεων από τα υποδέεστερα συστήματα τα οποία αντιστέκονται στο κυρίαρχο.⁴⁹

Στα πλαίσια της παραγωγής και αναπαραγωγής των δομών της κυριαρχίας διαμορφώνονται οι σχέσεις εξουσίας. Οι πηγές που συνιστούν τις δομές αυτές είναι

α) οι πηγές κατανομής (allocative resources), όπου συμπεριλαμβάνονται τα υλικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος (πρώτες ύλες, υλικές πηγές εξουσίας), τα μέσα υλικής παραγωγής/αναπαραγωγής (εργαλεία παραγωγής και τεχνολογία) και τα παραγόμενα αγαθά (που δημιουργήθηκαν με βάση τις δύο προηγούμενες πηγές.

β) οι πηγές της αρχής (authorative resources), όπου συμπεριλαμβάνονται η οργάνωση του χωροχρόνου (χωροχρονική σύσταση των μονοπατιών και των περιοχών), η παραγωγή και αναπαραγωγή του σώματος (οργάνωση των ανθρώπινων σχέσεων σε αμοιβαία συνεργασία) και τέλος η οργάνωση των ρίσκων-ευκαιριών της ζωής (σύσταση των ευκαιριών ρίσκων της αυτοανάπτυξης και της αυτοέκφρασης) (Giddens 1995:258)

Η αποθήκευση και η ανάκτηση τόσο των πηγών των αρχών όσο και των κατανεμητικών πηγών βασίζονται στον έλεγχο της πληροφορίας και της γνώσης. Τα μέσα αναπαράστασης, οι τρόποι πληροφοριακής ανάκτησης, οι τρόποι διάδοσης της πληροφορίας, η ικανότητα ερμηνείας της πληροφορίας από μία μειοψηφία επηρεάζουν τη φύση των κοινωνικών σχέσεων. (Giddens 1995: 261-2) Επομένως στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ότι ο Giddens σκιαγραφεί χωρίς να διακρίνει ένα

τρίτο σύνολο πηγών εξουσίας που έχουν να κάνουν με την οργάνωση, τον έλεγχο και τη διάδοση των πληροφοριών στα πλαίσια της επικοινωνίας.

Ε. Έλεγχος του ρίσκου στα δίκτυα. Τα σύνορα των συστημάτων

Το ρίσκο ή διακινδύνευση ορίζεται η κατάσταση, που χαρακτηρίζεται από δύο στοιχεία: αβεβαιότητα και έκθεση σε κίνδυνο. (Nathan & Hurley 2004: 2) Η πολυπλοκότητα και η ενδεχομενικότητα στα συστήματα διαμορφώνουν συνθήκες αβεβαιότητας και ρίσκου. Όπως είδαμε η πολυπλοκότητα αναφέρεται στις συνθήκες διπλής σύζευξης και δυαδικότητας της δομής των συστημάτων με το περιβάλλον, ενώ η ενδεχομενικότητα αναφέρεται στις επιλογές των συστημάτων για δράση.

Ο προσανατολισμός του συστήματος για τη μείωση του θορύβου που προκαλείται από την πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος, γίνεται στη βάση αποφάσεων για το σχεδιασμό κατάλληλων στρατηγικών. Οι αποφάσεις αυτές συνδέονται όπως είδαμε με επιλογές στα σημεία διακλάδωσης των συστημάτων και ουσιαστικά αναδιατάσσουν τα στοιχεία του συστήματος. Οι επιλογές είναι ενδεχομενικές και συνδιαμορφώνονται στη βάση των σχέσεων της διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος – επομένως και των διαδικασιών της αυτοαναφοράς, της ταυτότητας και της ενότητας του συστήματος και της χωροχρονικής ιστορικής κατάστασης τους. Αν η πολυπλοκότητα συνθέτεται στη βάση των δυνητικών και πιθανών σχέσεων που αναπτύσσονται τόσο στο επίπεδο της διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος όσο και στο εσωτερικό του ίδιου του συστήματος, η ενδεχομενικότητα αναφέρεται στους εναλλακτικούς τρόπους δράσης που εν δυνάμει διαθέτει και σχεδιάζει το σύστημα.

Είδαμε πιο πάνω ότι το παρελθόν και το μέλλον της απόφασης ενός συστήματος για δράση ενδεχομενοποιείται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο του ενεργητικού και το επίπεδο του δυνητικού. Πραγματικό και δυνητικό συνιστούν την ιδιότητα του ενδεχόμενου (ενδεχομενικότητα) της επιλογής/ απόφασης και διαμορφώνεται σε ένα σταυροδρόμι ή αλλιώς μία διακλάδωση διχάλας, «όπου δύο εναλλακτικές επιλογές είναι ανοιχτές σε ένα σύστημα.» (Willke 1996, 49-50). Η ενδεχομενικότητα αποτελεί ιδιότητα του συστήματος μολονότι η αξιολόγηση των εναλλακτικών τρόπων δράσης γίνεται σε σχέση με τις περιβαλλοντολογικές συνθήκες. (Willke 1996: 50) Η «πολυπλοκότητα σημαίνει πρακτικά εξαναγκασμό σε επιλογή ενώ η ενδεχομενικότητα πρακτικά σημαίνει κίνδυνο διαψεύσεως και αναγκαιότητα εκθέσεως του εαυτού σε διακυβεύματα.» (Luhmann στο Willke 1996: 51)

Τα συστήματα προκειμένου να διαχειριστούν τις καταστάσεις διακινδύνευσης διαμορφώνουν έναν συνοριακό τόπο, που επιτρέπει τη διάκριση του συστήματος από την έννοια της δομής και έχει τη διπλή λειτουργία της σύνδεσης και του διαχωρισμού του από το περιβάλλον. Τα σύνορα των συστημάτων ελέγχουν την ποιότητα οποιασδήποτε πληροφορίας ως προς τη σημαντικότητα που έχει για το εσωτερικό τους. «Τα σύνορα διαχωρίζουν τα συστατικά αλλά όχι υποχρεωτικά τις σχέσεις» επιτρέποντας «τα αιτιακά γεγονότα να τα διαπερνούν.» Τα συστήματα χρησιμοποιώντας τα σύνορα «είναι ανοιχτά και κλειστά την ίδια στιγμή, διαχωρίζοντας τους εσωτερικούς αλληλοπροσδιορισμούς από τους αλληλοπροσδιορισμούς συστήματος/ περιβάλλοντος και συσχετίζοντας τους πρώτους με τους δεύτερους». (Luhmann 1995: 28-29 και Willke 1996: 77) Τα σύνορα δηλαδή καθορίζουν το βαθμό ανοιχτότητας/ κλειστότητας ενός συστήματος. Στην πραγματικότητα τα σύνορα λειτουργούν ως φίλτρα των πληροφοριακών συμβάντων.

Το φιλτράρισμα και ο έλεγχος της πληροφορίας ρυθμίζει τη μεταβολή της εντροπίας του συστήματος, που οφείλεται στο εξωτερικό περιβάλλον. Σύμφωνα όμως με το β' νόμο της θερμοδυναμικής η παραγωγή εντροπίας είναι θετική, όποιες κι αν είναι οι συνοριακές συνθήκες. (Prigozine 1997: 73) Προκειμένου να μειώσουν την εντροπία, τα σύνορα οφείλουν να διαμορφώσουν διαδικασίες οι οποίες διατάσσονται σε υπερτόπους σημείων. Οι συνοριακοί υπερτόποι όπως και τα υπερκείμενα δεν παράγονται γραμμικά αλλά εξαρτώνται από μία σειρά αποφάσεων, που ρυθμίζουν το μέγεθος των κόμβων ή των στοιχειωδών κανόνων ελέγχου, τη διευθέτηση των συνδέσεων με τα άλλα μέρη της επικοινωνίας, και τη δομή των διασυνδέσεων αυτών. (Levy 1999: 53) Είναι σαφές ότι η δομοποίηση των συνόρων χαρακτηρίζεται από τη διπλή σύζευξη ανοιχτότητας/ κλειστότητας του συστήματος ή πιο απλά εξαρτάται από όλα τα μέρη που παίρνουν μέρος στην επικοινωνιακή αλληλόδραση.

Η δομή των συνόρων παρέχει την οργανωτική κλειστότητα ενός δικτύου. (Paco & Hurley 2004: 10) Όταν αυτή παραβιάζεται ένα πολύπλοκο σύστημα διακυβεύει την ασφάλεια, την αύξηση της εντροπίας και τελικά την κατάρρευση του. Η σημαντικότητα μίας πληροφορίας αλλά και ο βαθμός επικινδυνότητας της εξαρτάται από τους μηχανισμούς παρατήρησης α' και β' τάξης ενός συστήματος ή δικτύου συστημάτων. Τα σύνορα ενός δικτύου εκτελούν στα πλαίσια της συστημικής διαφοροποίησης τη λειτουργία της γενικής παρατήρησης των επικοινωνιών και των πληροφοριών, που ανταλλάσσονται. Το δίκτυο ή το σύστημα επιλέγει μέσα από τα

σύνορα ποιες επικοινωνιακές επαφές θα ενεργοποιήσει με άλλα συστήματα στο περιβάλλον του. (Paco & Hurley 2004:9)

Μόλις οργανωθούν οι τρόποι με τους οποίους το σύστημα λαμβάνει τις αποφάσεις στα σημεία διακλάδωσης μεταξύ των διαφορετικών επιλογών του, μεταβάλλεται σε «πρόβλημα για τον ίδιο του τον εαυτό. Όμως «παράγει επιλογές δράσης σε τέτοια έκταση ώστε να είναι όλο και πιο δύσκολο να γίνουν αυτές αντικείμενο επεξεργασίας». Τις επιλογές αυτές τις διαμορφώνει μέσω του αναστοχασμού, κατά τον οποίο τα λειτουργικά αυτόνομα τμήματα του «αφενός μεν προσλαμβάνουν την ταυτότητα τους δια της ειδικής τους λειτουργίας, αφετέρου δε μαθαίνουν συγχρόνως να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως πρόσφορο περιβάλλον άλλων τμημάτων του συστήματος, με αποτέλεσμα να ενσωματώνουν τους υπολογισμούς που κάνουν για να λάβουν τις αποφάσεις τους, τους περιορισμούς και τις ανάγκες συντονισμού που προκύπτουν από την κατάσταση αυτή.» (Willke 1996: 130, 134)

Ο αναστοχασμός επιτυγχάνεται με την ανάπτυξη

1. μίας συνείδησης του εαυτού, με την κατασκευή δεντρογραμμάτων οριζόντιων και κάθετων διαφοροποιημένων ρόλων
2. μίας ακολουθίας εισροών/ εκροών του τελεστικού καθορισμού της σχέσης του με το περιβάλλον και
3. της αλληλοσυσχέτισης των δύο προηγούμενων σχέσεων, για να ελέγξει τις εσωτερικές του σχέσεις και τους περιορισμούς που θέτονται από το περιβάλλον (Willke 1996:138-9). Με τον τρόπο αυτό το κοινωνικό/ψυχικό σύστημα μειώνει την τελεστική του πολυπλοκότητα και κερδίζει μέσω του αυτοπεριορισμού του «σε ένα υψηλότερο επίπεδο» τις βέλτιστες δυνατότητες δράσης» (Willke 1996:137) Τέτοιες αναστοχαστικές διαδικασίες συντάσσονται και στο επίπεδο των συνόρων ενός συστήματος.

Μέσα από τις διαδικασίες ελέγχου της πολυπλοκότητας τα συστήματα προσπαθούν να μειώσουν τη διακινδύνευση που ενυπάρχει στις διασταυρώσεις διχάλας, δηλαδή στα σημεία εκείνα όπου πραγματικό και δυνητικό διασταυρώνονται στην του ενδεχόμενου (ενδεχομενικότητα) της επιλογής/ απόφασης. (Mark C. Taylor 2003:149-150)

ΣΤ. Τα όρια της συστημικής θεωρίας της αυτοποίησης.

Σύμφωνα με μία άποψη η θεωρία της αυτοποίησης υποκύπτει στις αμαρτίες των παραδοσιακών δυϊστικών προσεγγίσεων της κοινωνικής πραγματικότητας και ειδικότερα των λειτουργιστικών θεωριών. Το υποκείμενο στη θεωρία του Luhmann χάνεται τελικά μέσα στις δομές και τους λειτουργικούς καταμερισμούς των κοινωνικών συστημάτων και των δικτύων. (Fuchs 18/9/2003) Στο θεωρητικό έργο του Luhmann δεν μπορεί εύκολα να διακρίνει κανείς το βολουνταριστικό λόγο του υποκειμένου. Ο Willke αντιτείνει στην κριτική για την ελλιπή αναφορά της συστημικής θεωρίας στο φορέα δράσης δύο διασαφηνίσεις:

A) ανέκαθεν στη συστημική θεωρία τα κοινωνικά συστήματα «δεν ενσωματώνουν στους κόλπους τους τους ανθρώπους, όπως κάνουν οι «ολοκληρωτικοί θεσμοί»: αντίθετα οι άνθρωποι απολαμβάνουν έναντι όλων των μη-ολικών και μη-ολοκληρωτικών συστημάτων μίας ιδιόμορφης αυτονομίας» Η αυτονομία των ατόμων «θεμελιώνεται στην αυτόνομη τελεστική κλειστότητα τους ως ψυχικών συστημάτων και θέτει στη διάθεση τους ένα πεδίο δράσεως και τελεστικούς βαθμούς ελευθερίας.» (Willke 1996: 240)

B) από την άλλη πλευρά «η ιδιοδυναμική και η τελεστική λογική των κοινωνικών συστημάτων μπορούν να κατανοηθούν μόνο ως προς τις ιδιαιτερότητες τους, μόνο εφ'όσον τα κοινωνικά συστήματα νοηθούν και αναλυθούν χωρίς επιφυλάξεις ως συστημικά συγκροτημένες κοινωνικές πραγματικότητες, οι οποίες έχουν μεν – όπως πάντα – κάποια σχέση με ανθρώπους, πλην όμως δεν μπορούν να κατανοηθούν επαρκώς με ενοποιητικά μοντέλα σκέψης.» (Willke 1996:240)

Έτσι για να αναλύσει κανείς τη συνολική εικόνα της θέσμησης της κοινωνίας χρειάζεται να γνωρίζει και τις δύο πλευρές του νομίσματος: «τον ιδιότυπο τελεστικό τρόπο των κοινωνικών συστημάτων μαζί με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των σχέσεων τους με το περιβάλλον, στις οποίες κατά κύριο λόγο εντάσσονται και εκείνες με τους ανθρώπους.» (Willke 1996:241)

Το ζητούμενο είναι για τον Willke η θεμελίωση μίας θεωρίας της πολυπλοκότητας της δράσης, κάτι που ο Luhmann μολονότι θέλει δεν καταφέρνει τελικά. Ο βασικότερος λόγος της αποτυχίας είναι η αναγωγή της πολυμορφίας «των δυνατοτήτων αιτιολόγησης των επιλεκτικών προτιμήσεων μόνο σε δύο δυνατότητες καταλογισμού των επιλογών: είτε στον καταλογισμό στο περιβάλλον (ετεροκαταλογισμός) είτε στον καταλογισμό στο επιλέγον σύστημα

(αυτοκαταλογισμός): ο πρώτος έχει ως περιεχόμενο του το βίωμα ενώ ο δεύτερος το πράττειν»⁵⁰ (Luhmann 1971 στο Willke 1996: 204). Η αναγωγή αυτή δεν καταφέρνει να φωτίσει την πολυπλοκότητα «των δυνητικών σχέσεων μεταξύ δράσεως και συστήματος.» (Willke 1996: 206) Μολονότι ο Luhmann κρίνει τα όρια της ανάλυσης του Parsons ο ίδιος δεν καταφέρει παρά μόνο να αναστρέψει «την οπτική γωνία από το «έξω» προς το «μέσα»: Εκεί που ο Parsons στη σχέση δράσης-συστήματος εστιάζει την προσοχή του στη δράση ο Luhmann προβάλλει το σύστημα. Κι εκεί που ο Parsons υποκύπτει στην υπερβολική απλή δυνατότητα των συνδυασμών των σταυροειδών πινάκων, προκειμένου – όπως ορθά παρατηρεί ο Luhmann – να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της θεωρητικής του κατασκευής, ο Luhmann δεν έχει παρά να αντιτάξει με τη σειρά του ένα σταυροειδή πίνακα (βιώματος/πράξης, alter/ego) ελαττώνοντας έτσι τις δυνατότητες και του δικού του θεωρητικού του οικοδομήματος» (Willke 1996:206)

Το ζητούμενο κατά το Willke δεν είναι η σχέση ανάμεσα στη δράση και το σύστημα αλλά «η διασυσχέτιση των δυνητικών σχέσεων δράσης και συστήματος» (Willke 1996:207) Η διασυσχέτιση αυτή σε αναδυτικό επίπεδο κάνει δυνατή την παραλλαγή τους, η οποία είναι δυνατή μόνο με την διαμόρφωση δευτερογενών κανόνων διασύνδεσης, «οι οποίοι να δίνουν έμφαση στις διασυσχετίσεις που έχουν νόημα, χωρίς ωστόσο να αποκλείουν οριστικά άλλες δυνατότητες διασυσχετίσεως» Τέτοιοι κανόνες είναι οι γλώσσες, οι κανονιστικές αρχές, οι ρόλοι, τα σύμβολα κλπ. Η ύπαρξη τέτοιων δευτερογενών κανόνων επιτρέπουν την ανάδυση ενός νέου επιπέδου με αποτέλεσμα τα μέρη του συστήματος να μπορούν «να διασπασθούν, να ανασυνδυασθούν, και να αναδημιουργηθούν κατά τους όρους του όλου» (Willke 1996:207-208) Ο Hofland συμφωνεί με την ανάδυση ως μία ιδιότητα των συστημάτων κατά την οποία οι δραστηριότητες των μερών δεν αθροίζονται απλά σε μία δραστηριότητα του όλου. Οι αλληλοδράσεις ανάμεσα στα συστατικά ενός συστήματος παράγουν τις απροσδόκητες ιδιότητες του συστήματος ως όλου, οι οποίες δεν παρουσιάζονται σε οποιαδήποτε από τα ατομικά υποσυστήματα. Οι δρώντες και τα συστατικά τα οποία αλληλοδροούν με επαναληπτικούς κανόνες παράγουν μετακανόνες που η εγχειρηματοποίηση τους μπορεί να διαμορφώσει τα φυσικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα. (Mark C Taylor 2003:147)

Από την άλλη πλευρά στο επίπεδο της διασύνδεσης των διασυνδέσεων μεταξύ των κοινωνικών διεπαφών αυξάνεται η πολυπλοκότητα της διαμόρφωσης νέων χωροχρονικών όρων οι οποίοι «καθιστούν πρακτικά αδύνατη τη σύνδεση ενός μέρους

με οποιοδήποτε άλλο» (Willke 1996:208). Αυτό ισχύει τόσο στο επίπεδο των πραγμάτων και των προσώπων όσο και στο επίπεδο των συμβόλων, των ιδεών, των γνωσιακών ή των κανονιστικών συστημάτων. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται συμβολικές ιεραρχίες αναδυτικών επιπέδων σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής (γνώσης, κατοχής, κλπ) Η ιεραρχία αυτή κάνει δύσκολη τόσο την επιρροή των συστημάτων όσο και την πρόβλεψη των αποτελεσμάτων από μία συγκεκριμένη δράση. (Willke 1996: 208-9) «Οσοδήποτε λοιπόν γερή και να είναι μία γροθιά δεν μπορεί από μόνη της να κάνει πολιτική· οσοδήποτε οικονομία κι αν κάνω προσωπικά στο νερό ή στην ενέργεια, τίποτα δε θα αλλάξει την συνολική εικόνα των υδάτινων ή ενεργειακών μας αποθεμάτων...» Αυτό όμως κατά τον Willke δε σημαίνει την ασημαντότητα της πράξης αλλά την επίγνωση «ότι πρέπει να προβώ σε δράση σε εκείνο ακριβώς το αναδυτικό επίπεδο του συστήματος στο οποίο θέλω να έχω αποτελέσματα». (Willke 1996: 210)

Στα προηγούμενα έγινε μία προσπάθεια με τον εμπλουτισμό της αυτοποιητικής θεωρίας από στοιχεία της θεωρίας της δομοποίησης προκειμένου να γίνει δυνατή η υπέρβαση των πολύπλοκων διασταυρώσεων δομής και δράσης, ατομικού και κοινωνικού, όλου και μέρους κλπ. Τα συμπεράσματα αυτής της προσπάθειας παραθέτονται στο επόμενο μέρος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 1^ο Κεφαλαίου

Στο κεφάλαιο αυτό είδαμε ότι η ζωή η ζωή είναι ένας τεράστιος ιστός, ιστών δικτύων τα οποία είναι δίκτυα συστημάτων, τα οποία είναι συστήματα υποσυστημάτων, ατόμων ή ομάδων, που με τη σειρά τους είναι αυθύρπακτες και αυτόνομες κοινωνικές πολιτισμικές προσωπικότητες ή δίκτυα κοινωνικών, βιολογικών, υποκειμενικών νανο-συστημάτων. Η ανθρώπινη κοινωνία είναι ένας τέτοιος ιστός δικτύων αυτοποιητικών συστημάτων όπου η βασική μονάδα αναφοράς τους είναι το νόημα.

Τα αυτοποιητικά συστήματα:

1. παράγουν καθεαυτά τα μέρη και τον εαυτό τους
2. χαρακτηρίζονται από σχέσεις ανάμεσα στα μέρη τους
3. οι σχέσεις αυτές διαμορφώνονται σε ένα δυναμικό δίκτυο αλληλοδράσεων
4. Στη σχέση τους με το περιβάλλον συμμετέχουν ως οργανωτικά κλειστά αλλά πληροφοριακά ανοιχτά συστήματα.
5. διαμορφώνουν τα δικά τους σύνορα τα οποία διαχωρίζουν τη δομή από το περιβάλλον.
6. Τα σύνορα συνιστούν μία απαραίτητη συνθήκη για την αναπαραγωγή των συστημάτων
7. οι διαταραχές του περιβάλλοντος επηρεάζουν μία αυτοποιητική μονάδα αλλά δεν προσδιορίζουν απόλυτα τη δομή του. Το περιβάλλον πυροδοτεί αλλά δεν προσδιορίζει τη δράση του αυτοποιητικού συστήματος (Δομική σύζευξη)
8. Τα αυτοποιητικά συστήματα δεν είναι ένα απλό άθροισμα των μερών τους, των μεταξύ τους σχέσεων και των σχέσεων τους με το περιβάλλον. Οι δομές των αυτοποιητικών συστημάτων αναδύονται μέσα από το πολύπλοκο παιχνίδι των επικοινωνιακών επαφών τους τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό τους.
9. Οι ποιότητες οι οποίες αναδύονται από τη διαφοροποίηση των συστημάτων σε τομείς, λειτουργίες, διαστρωμάτωση και θεσμίζονται σε ρόλους, δίκτυα καθηκόντων, συλλογικότητες και μηχανισμούς αμοιβών και ποινών είναι απροσδιόριστες και δεν μπορούν να αναχθούν ούτε στα μέρη του συστήματος ούτε στο εξωτερικό περιβάλλον.

10. η διαδικασία της ανάδυσης, η οποία αποτελεί και βασική αρχή της θεωρίας των αυτοποιητικών συστημάτων, είναι προϋπόθεση και χαρακτηριστικό της πολυπλοκότητας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό του συστήματος. (αντικειμενική, κοινωνική, χρονική, τελεστική και γνωσιακή πολυπλοκότητα) Τα άλλα δύο χαρακτηριστικά της πολυπλοκότητας είναι α) δεν υπάρχει απαραίτητα αναλογία ανάμεσα σε αίτια και αποτελέσματα των γεγονότων ή των φαινομένων που παρατηρούμε, β) Τα συστήματα τα οποία βρίσκονται μακράν της ισορροπίας είναι μη γραμμικά δηλαδή μικρές αλλαγές σε ένα σύστημα μπορεί να παράγουν δυσανάλογα αποτελέσματα.
11. Η πολυπλοκότητα δομοποιείται τελικά α) η συνθετική πολυπλοκότητα (θεσμική πολυπλοκότητα, ταξινομητική πολυπλοκότητα) β) τη δομική πολυπλοκότητα (οργανωτική πολυπλοκότητα, ιεραρχική πολυπλοκότητα) και γ) τη λειτουργική πολυπλοκότητα (εγχειρηματική και νομική πολυπλοκότητα)
12. Τα συστήματα προκειμένου να διαχειριστούν την πολυπλοκότητα διαμορφώνουν τις δομές τους στη βάση: α. μίας διαφοράς του συστήματος με το περιβάλλον, β. την επίδραση αυτής (ών) διαφοράς (ών) στη διαδικασία της επικοινωνίας των πληροφοριών γ. τις ανάγκες για προσαρμογή οι οποίες εμφανίζονται στο προσκήνιο. και δ. εδραιώνοντας την επικοινωνία στη βάση παρατηρήσεων α΄ και β΄ τάξης.
13. Έτσι οι δομές και οι διαδικασίες αναπτύσσονται ως δύο αναδυτικοί μηχανισμοί της σύστασης των συστημάτων. Η δομή, η οποία αποτελεί τον αριθμό των πιθανοτήτων, που αναδύονται από τις επιλογές που κάνει το σύστημα για να περιορίσει ποιοτικά και ποσοτικά τις συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων που το αποτελούν. Η διαδικασία συνδέεται με τις αποφάσεις του συστήματος στις διακλαδώσεις διχάλας, στις οποίες επιλέγει ανάμεσα στις δυνητικές και ενεργοποιημένες επικοινωνιακές διεπαφές τόσο ανάμεσα στα μέρη του όσο και ανάμεσα σε αυτό και το περιβάλλον.
14. Δομές και διαδικασίες ταυτίζονται με τις δύο στιγμές της δομής των συστημάτων: τη συνταγματική και την παραδειγματική διάσταση. Στην αυτοποιητική θεωρία δομή και δράση αποτελούν τις δύο στιγμές της επικοινωνιακής αλληλόδρασης.

15. Στα πολύπλοκα συστήματα υπάρχουν παράξενοι ελκυστές. Αυτοί είναι ασταθείς χώροι στους οποίους η τροχιά των δυναμικών συστημάτων ελκύονται από τα δισεκατομμύρια επαναλήψεων (iterations). Θα λέγαμε ότι οι ελκυστές αποτελούν εκείνα τα δομικά στοιχεία ενός συστήματος στα οποία συγκλίνουν όλες οι επιμέρους στοχοθετήσεις, προσδοκίες, προγράμματα, κανόνες κλπ.
16. Η δομοποίηση που στηρίζεται στη διαφορά συστήματος/ περιβάλλοντος, γίνεται μέσω της ανάπτυξης ενός μηχανισμού γνωστικής χαρτογράφησης των πληροφοριών που δέχεται το σύστημα σε τρεις βασικές κατηγορίες διαφορών. (ικανοποίηση-απογοήτευση, κανόνες- γνώση, συμμόρφωση- απόκλιση). Οι διαφορές αυτές συνεισφέρουν στη σύνταξη ενός προγράμματος δράσης του συστήματος.
17. Στα κοινωνικά και ψυχικά συστήματα της κοινωνίας το νόημα έχει τέσσερις διαστάσεις α) απόδοση του νοήματος σε εξωτερικού ή εσωτερικούς του συστήματος παράγοντες. Η δυαδικότητα της απόδοσης επιτρέπει την αναπαραγωγή του συστήματος μέσω της αναπαραγωγής του νοήματος. Από την άλλη πλευρά η σχηματική του απόδοση επιτρέπει την κατανόηση και την απλοποίηση της πολυπλοκότητας. β) η δεύτερη διάσταση του νοήματος είναι η χρονική διάσταση (temporal dimension) της διαφοράς ανάμεσα σε συμβάντα που έχουν βιωθεί στο παρελθόν και σε συμβάντα που θα βιωθούν στο μέλλον. Η διάσταση αυτή διατάσσει σειριακά τις χρονικές ακολουθίες σε σχέσεις παρελθόντος /παρόντος /μέλλοντος επιτρέποντας τη διαμόρφωση μίας ενοποιητικής μέτρησης του χρόνου. γ) η τρίτη διάσταση του νοήματος είναι η κοινωνική (social dimension). Το νόημα δεν αναφέρεται σε ένα δεσμό του με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο αλλά στο σύνολο των ερμηνευτικών πιθανοτήτων στις σχέσεις μεταξύ ενός εγώ και ενός άλλου. δ) η τέταρτη διάσταση της χωροχρονικής παραλληλότητας του νοήματος. Στα πολύπλοκα συστήματα της πραγματικότητας, οι τρεις διαστάσεις του νοήματος παράγουν μέσα από τη μεταξύ τους διασταύρωση «**υπερκείμενες**» παράλληλες πραγματικότητες νοημάτων.
18. Το παρελθόν και το μέλλον της απόφασης ενός συστήματος για δράση ενδεχομενοποιείται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο του ενεργητικού και πιθανού και το επίπεδο του δυνατικού. Πραγματικό και δυνατικό

συνιστούν την ιδιότητα του ενδεχόμενου (ενδεχομενικότητα) της επιλογής/ απόφασης και διαμορφώνεται σε ένα σταυροδρόμι ή αλλιώς μία διακλάδωση διχάλας, «όπου δύο εναλλακτικές επιλογές είναι ανοιχτές σε ένα σύστημα.»

Από τη μέχρι τώρα θεωρητική προσέγγιση συνάγεται ότι η αυτοποιητική δομοποίηση των συστημάτων γίνεται σε τρία επίπεδα:

1^ο επίπεδο κάθετης δομοποίησης: οι σχέσεις δομούνται ως σχέσεις:

α) ιεραρχίας, μέσω της λειτουργικής διαφοροποίησης σε επίπεδα κατανομής της εξουσίας, δύναμης κλπ, μεταξύ διαφορετικών θέσεων (π.χ. θέσεις ανάμεσα σε εκτελεστική και διευθυντική εργασία, θέσεις ανάμεσα σε προϊστάμενους/ υφιστάμενους κλπ),

2^ο επίπεδο οριζόντιας δομοποίησης: οι σχέσεις δομούνται στα πλαίσια της οριζόντιας λειτουργικής διαφοροποίησης ανάμεσα σε διαφορετικούς ρόλους πχ στα πλαίσια της αλυσίδας παραγωγής, κατανομής του έργου σε μία υπηρεσία, ομάδα ποδοσφαίρου κλπ.

3^ο επίπεδο αλληλοδιεισδυτικής δομοποίησης: η οποία βασίζεται στην αλληλοσυσχέτιση της πρώτης και δεύτερης μορφής δομοποίησης, η οποία διαδικασιοποιείται πλέον σε χωροχρονικό επίπεδο. Η αλληλοδιεισδυτική δομοποίηση σχετίζεται με τις σχέσεις οικολογικής κυριαρχίας ή ηγεμονίας, που παράγονται από τη συμπύκνωση δύναμης ενός συστήματος ή δικτύου συστημάτων ή ενός τύπου συστήματος ή ενός πεδίου (πχ οικονομικού, πολιτικού, πολιτισμικού κλπ) σε βάρος άλλων συστημάτων, δικτύων, τύπων, και/ή ολόκληρων πεδίων. (πχ κυριαρχία οικονομικού πεδίου σε πολιτικό, ενός κόμματος στα πλαίσια ενός συνασπισμού ή συμμαχιών κομμάτων, ενός ψυχικού συστήματος στα πλαίσια μίας ομάδας, ή ενός τομέα εργασίας, ενός τύπου οργάνωσης συστήματος πχ μονοπωλίου σε ολόκληρο πεδίο πχ οικονομία κλπ) Δεν υπάρχει ένας παγκόσμιος κοινός χώρος και χρόνος. Αντίθετα υπάρχουν δυναμικές καταστάσεις θέσμησης στο φαντασιακό επίπεδο ενός τέτοιου παγκόσμιου χωροχρόνου. Τα συστήματα εμπλέκονται στις κοινωνικές αλληλοδράσεις με τις δικές τους τροχιές. Μάλιστα στις σύγχρονες κοινωνίες η αλληλοδιεισδυση των μορφών δομοποίησης χαρακτηρίζεται από τη χωροχρονική αποστασιοποίηση και χωροχρονική συμπίεση των κοινωνικών σχέσεων. (Βλέπε επόμενο κεφάλαιο)

Όλοι αυτοί οι παράμετροι αποκλείουν τη δυνατότητα εύρεσης ενός απλού αλγόριθμου που θα επιτρέπει τη γενίκευση ασφαλών συμπερασμάτων για την

ανάλυση των συστημάτων. Η δυνητικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων αναγκάζει την ζωή τόσο των κοινωνικών συστημάτων όσο και των υποκειμένων να βρίσκεται συχνά στο κατώφλι διασταυρώσεων διχάλας, όπου η επιλογή του ενός ή του άλλου μονοπατιού, η απόφαση του ενός ή του άλλου δρόμου μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά αποτελέσματα. Η πολυπλοκότητα συνεπάγεται στο οντολογικό επίπεδο την απροσδιοριστία (indeterminacy) και τη μη προβλεψιμότητα (impredictability) των σχέσεων, που αναπτύσσονται ανάμεσα στα στοιχεία ενός συστήματος. Οι σχέσεις αυτές έχουν πολλές λανθάνουσες πλευρές που δεν μπορούν να κατανοηθούν ή να συν-κατανοηθούν (co-realized) (B. Jessop 2001)

Είδαμε ότι ένα σύστημα στην προσπάθεια του να λύσει τα προβλήματα τα οποία απορρέουν από την αντικειμενική, κοινωνική, χρονική και τελεστική διαμορφώνει τις επιλογές δράσης μέσω του αναστοχασμού του. Ο αναστοχασμός αυτός σημαίνει την παρατήρηση του εαυτού του ως αυτόνομου συστατικού άλλων συστημάτων ή δικτύων συστημάτων και δράσεων, και αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της γνωστικής πολυπλοκότητας αλλά και των συνόρων του..

Οι πέντε διαστάσεις της κοινωνιακής πολυπλοκότητας συνιστούν τα κοινωνικά φαινόμενα ως προϊόντα «της μη-αναγκαίας αλληλόδρασης ανάμεσα σε διαφορετικές αλυσίδες αιτιών, που παράγουν ένα βέβαιο αποτέλεσμα, το οποίο γίνεται αναγκαίο μέσω των ενδεχομενικών συνδέσεων (articulation) διάφορων αλυσίδων αιτιών. (ενδεχομενική αναγκαιότητα contingent necessity) (B. Jessop 1982,1990,1996) Η πολυπλοκότητα διακρίνεται από την ενδεχομενικότητα των κοινωνικών σχέσεων. Η πρώτη αναφέρεται στο σύνολο των πολλαπλών θεσμίσεων της κοινωνικής ζωής, της πυκνότητας και της έντασης των κοινωνικών σχέσεων. Αντίθετα η ενδεχομενικότητα σχετίζεται με τη δυνητικοποίηση των εναλλακτικών εξελεγκτικών δρόμων που μπορεί να οδηγηθεί ένα σύστημα στις διασταυρώσεις αποφάσεων μεταξύ διαφορετικών επιλογών του. Θα λέγαμε ότι η ενδεχομενικότητα αποτελεί ένα επιμέρους συστατικό της κοινωνικής πολυπλοκότητας, το οποίο όμως βρίσκεται στην κόψη του χάους. Η στιγμή της επιλογής της μίας ή της άλλης απόφασης, ισορροπεί τα συστήματα ανάμεσα σε διαφορετικούς βαθμούς τάξης και αταξίας. Η απόφαση θέτει το σύστημα μπροστά σε παλιότερα ή νέα καθήκοντα δράσης και επικοινωνιακής αλληλόδρασης με νέα και/ή παλιά γνώριμα συστήματα. Έτσι στο κατώφλι του χάους παράγεται η ενδεχομενική αναγκαιότητα παραγωγής και/ή αναπαραγωγής και διατήρησης των κοινωνικών σχέσεων.

ΜΕΡΟΣ 2ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

«Εμπειρικά, ο κομμουνισμός είναι δυνατός μονάχα σαν πράξη των κυρίαρχων λαών μονομιάς και ταυτόχρονα, πράγμα που προϋποθέτει την παγκόσμια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την παγκόσμια επικοινωνία που συνδέεται με τον κομμουνισμό.»

Κάρλ Μαρξ, Γερμανική Ιδεολογία

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΑΥΤΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΟΛΥΠΛΟΚΩΝ ΣΥΝΙΣΤΩΣΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο τονίσαμε όλες εκείνες τις παραμέτρους οι οποίες συνιστούν το φαινόμενο της δομοποίησης των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων. Οι κοινωνικές σχέσεις διαμορφώνονται από ένα πολύπλοκο ιστό δικτύων μεταξύ κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων στη βάση της επικοινωνίας νοημάτων. Ο ιστός αυτός έχει μία συνταγματική και μία παραδειγματική διάσταση. Η πρώτη αναφέρεται ουσιαστικά στις δομικές συνθήκες της κοινωνικής αλληλόδρασης ενώ η δεύτερη στις στιγμές αυτής της δράσης. Ο δυναδικός χαρακτήρας της σχέσης δομής και δράσης θέτει τους δράστες διαρκώς μπρος στο καθήκον τους να αλλάζουν τον κόσμο τους με τα μέσα που έχουν.

Η έννοια της παγκοσμιοποίησης έχει συζητηθεί την τελευταία δεκαετία πάρα πολύ. Για κάποιους φαίνεται να αποτελεί την πανάκεια σε όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε σήμερα, ενώ για κάποιους άλλους περιγράφει μία ακόμα φάση της αυξανόμενης καπιταλιστικής εκμετάλλευσης. Άλλες προσεγγίσεις θεωρούν την παγκοσμιοποίηση ως μία νέα μορφή κοινωνικής ανάπτυξης που μπορεί να εγγυηθεί

το γενικό πλούτο και άλλες ως μία επέκταση της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Κατά τη γνώμη μας και οι δύο θέσεις είναι μονόπλευρες και δε λαμβάνουν υπόψη την πολυπλοκότητα της ανάδυσης της παγκόσμιας μεταμοντέρνας πληροφοριακής ή δικτυακής ή κυβερνοπτικής κοινωνίας.⁵¹

Η μεταμοντέρνα κατάσταση δεν μπορεί να συνοψιστεί σε ένα απλό άθροισμα των δομών των πολλαπλών κόσμων που τη συνιστούν. Η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί μία απλή δομή που συνίσταται από «ένα παγκόσμιο πλέγμα (grid) οργανικών αντιθέτων» αλλά δε συνιστά «και ένα διαλεκτικό σύστημα σύνδεσης των αντιθέτων.» Ακολουθώντας τον Mark Taylor μπορούμε να προσεγγίσουμε τον μεταμοντέρνο κόσμο μας ως έναν ιστό (web), «όπου οτιδήποτε συνδέεται ταυτόχρονα είναι χωρισμένο και οτιδήποτε είναι χωρισμένο συνδέεται. Ο ιστός αυτός δεν είναι ούτε υποκειμενικός ούτε αντικειμενικός αλλά είναι η μήτρα όπου όλα τα αντικείμενα και τα υποκείμενα διαμορφώνονται, απομορφοποιούνται και αναδιαμορφώνονται. Στη μεταμοντέρνα κουλτούρα των simulacra συνειδητοποιούμε βαθμιαία ότι οι πολύπλοκοι επικοινωνιακοί ιστοί και τα πληροφοριακά δίκτυα, που λειτουργούν ολιστικά (holistically) αλλά όχι συνολιστικά (totalistically), είναι το περιβάλλον όπου όλα αναδύονται και όλα ξεπερνιούνται. Αυτοί οι ιστοί και τα δίκτυα χαρακτηρίζονται από μία διακριτή λογική που τα διαχωρίζει από τις κλασσικές δομές και τα διαλεκτικά σχήματα. Οι ιστοί και τα δίκτυα αν και πάντα ξεφεύγουν από τα ταξινομητικά σχήματα τα οποία κατασκευάζονται για να τα καταλάβουν, παρόλα αυτά εκθέτουν συγκεκριμένους κανόνες που καθοδηγούν την εγχειρηματοποίησή τους. Η άρθρωση αυτών των κανόνων ορίζει το περίγραμμα των μη-συνολικοποιήσιμων δομών που λειτουργούν ως όλον.» (Mark C Taylor 2003:11-12)

Συνοψίζοντας όλη τη συζήτηση γύρω από την παγκοσμιοποίηση μπορούμε να πούμε ότι τα χαρακτηριστικά της είναι τρία: α) ένας νέος μεταφορντικός τρόπος καπιταλιστικής συσσώρευσης, β) ένας νέος φιλελεύθερος τρόπος ανάπτυξης και γ) ένα νέο πειθαρχικό καθεστώς που έχει προσδιοριστεί με τον όρο κοινωνία του ελέγχου (Fuchs 2002:33) Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου θα αναλύσουμε τις τρεις αυτές χαρακτηριστικές πλευρές της παγκοσμιοποίησης όπως αυτές δομοποιούνται γύρω από συγκεκριμένους ελκυστές. Στο προηγούμενο μέρος είδαμε ότι οι ελκυστές συνιστούν τον περιορισμό στο χρόνο και το χώρο μέσω επαναληπτικών ακολουθιών ή αλυσίδων δράσεων και καθηκόντων των δυνητικών δομών. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα συζητηθούν οι ελκυστές της παγκοσμιοποίησης:

A) Ο χωροχρονικός ελκυστής της παγκοσμιοποίησης

Β) Ο υπερδιεθνικός αστικός ελκυστής ως ηγεμονικός φορέας δράσης

Γ) ο πολιτισμικός ελκυστής

Δ) ο ελκυστής του δικτύου ως μορφή οργάνωσης

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η παγκοσμιοποίηση έχει δύο άξονες:

1 . δομοποιείται ως μία πολύπλοκη διαδικασία σε μικρο – μέσο και μέγα επίπεδο.

Α) Στο μικροεπίπεδο οι ατομικές, διατομικές, ομαδικές και διομαδικές σχέσεις διασταυρώνονται σε ένα πολύπλοκο πλέγμα διαδικασιών, των οποίων η επανάληψη οδηγεί στη θέσμιση των δομικών ιδιοτήτων των συστημάτων.

Β) Στο μεσοεπίπεδο οι σχέσεις ανάμεσα στα επιμέρους συστήματα οδηγούν στην διασταύρωση και σύνδεση τους σε ένα ιστό δικτυακών σχέσεων. Το αποτέλεσμα είναι η οργάνωση των δικτυακών συστημάτων της καθημερινής ζωής σε οικονομικό, πολιτικό κλπ επίπεδα (εταιρεία, κράτος, κοινότητα, σχολείο κλπ) Στη σύγχρονη κοινωνία η έννοια του δικτύου αποκτά ηγεμονικό ρόλο στην οργάνωση και τη διαχείριση των καθημερινών σχέσεων. Τα ίδια τα συστήματα αναδιατάσσονται σε δίκτυα συστημάτων υπερβαίνοντας τις παραδοσιακές φορντικές και ταύλορικές αρχές της οργάνωσης τους.

Γ) Τέλος στο μεγαεπίπεδο διαμορφώνονται οι μεγάλοι ιστοί δικτύων σε παγκόσμιο επίπεδο όπως G8, UN, IMF, NGO κλπ. (Για το Μουζέλη οι ιστοί αυτοί αποτελούν τους μεγαφορείς της δράσης)

2. Από την άλλη πλευρά η παγκοσμιοποίηση δομείται στη βάση των τριών επιπέδων της συσσώρευσης του κεφαλαίου: το οικονομικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό. (Bourdieu 2003: 162 κ.α Fuchs 2002: 15). Στο κεφάλαιο αυτό θα διερευνήσουμε το επίπεδο της συσσώρευσης στο οικονομικά και το πολιτισμικό επίπεδο. Σε ένα επόμενο θα αναπτύξουμε τις νέες τεχνολογίες διακυβέρνησης και ελέγχου των κοινωνικών συστημάτων, όπως αυτές αναδύονται στις κοινωνίες του ελέγχου. (Κεφάλαιο 4B)

Η συσσώρευση του κεφαλαίου στην σύγχρονη εποχή βασίζεται στην ελαστικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων και στα τρία επίπεδα της. Στην οικονομία η ελαστικοποίηση των σχέσεων εργασίας και παραγωγής ηνιοχείται από την κυριαρχία ενός νέου μοντέλου οργάνωσης αυτής του Δικτύου.

Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης ένα σύστημα οικονομικών σχέσεων κυριαρχεί οικολογικά πάνω στα υπόλοιπα. Οικολογική κυριαρχία δε σημαίνει ένα σύστημα προσδιορίζει μονομερώς και γραμμικά όλα τα υπόλοιπα αλλά ότι λόγω των

δομολειτουργικών του χαρακτηριστικών, καθοδηγεί ή μεταβιβάζει τη λογική του σε όλα τα υπόλοιπα. Ένα οικονομικό σύστημα κυριαρχεί πάνω στα υπόλοιπα γιατί:

1. είναι ένα εσωτερικά πολύπλοκο και ελαστικό λόγω της άναρχης φύσης των δυνάμεων της αγοράς. Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο πως η οικολογική κυριαρχία ενός συστήματος είναι συνάρτηση της έκτασης της εσωτερικής δομής και της πολυπλοκότητας του συστήματος. Η ελαστικότητα των σύγχρονων οικονομικών οργανώσεων, η ηγεμονία της δικτυακής οργάνωσης, η διοίκηση της ολικής ποιότητας, και άλλες σύγχρονες τεχνικές και μέθοδοι – που θα αναλύσουμε στα επόμενα – επιτρέπουν την ανάδυση πολλών εναλλακτικών τρόπων επίτευξης ενός αποτελέσματος.
2. το οικονομικό σύστημα μέσω της ανάπτυξης διαφορετικών οργανώσεων, θεσμών, μηχανισμών και της λειτουργικής διαφοροποίησης των επιμέρους συστημάτων του τείνει να
3. εκφράζει διαφορετικές στιγμές των αντιφάσεων, των παραδόξων κλπ, τα οποία αλληλοδρούν σε μία ασταθή ισορροπία προκειμένου να αντισταθμίσει τις αποτυχίες των αγορών, το σύστημα δηλαδή διαθέτει την ικανότητα να δρα μέσα σε μία ποικιλία συνθηκών και διαταραχών, που αποτελεί τη δεύτερη προϋπόθεση της οικολογικής του κυριαρχίας.
4. παράλληλα προκειμένου τα υπόλοιπα υποσυστήματα της δράσης να ακολουθήσουν τη λογική του, το οικονομικό σύστημα αναπτύσσει ταυτόχρονα μπροστά στις διαταραχές τόσο την ικανότητα του να επεκτείνει τα εγχειρήματα του στο χώρο και στο χρόνο (time space distantiation) όσο και να συμπιέζει τα εγχειρήματα του, (time-space compression), Τρίτη προϋπόθεση της οικολογικής κυριαρχίας
5. μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης και άλλων μηχανισμών, αναπτύσσει την ικανότητα να αποφεύγει τους περιορισμούς και τον έλεγχο των άλλων συστημάτων , μέσω εσωτερικών λειτουργιών στο χρόνο (discounting, insurance, risk management, futures etc) ή στο χώρο (capital flight, relocation, extra-territoriality etc) ή μέσω των προσπαθειών του να υποτάξει αυτά τα συστήματα μέσω της διάβρωσης ή αποικιοποίησης τους δια της εμπορευματοποίησης. Τέταρτη προϋπόθεση της οικολογικής κυριαρχίας του οικονομικού συστήματος.
6. Τέλος το οικονομικό σύστημα δράσης κατάφερε να θέσει τους δικούς του όρους στο παιχνίδι της κοινωνικής ζωής, επιβεβαιώνοντας διαρκώς τα

εγχειρήματα του ως κεντρικά στην αναπαραγωγή του ευρύτερου συστήματος, παράγοντας μία ορθολογικότητα, της ευημερίας, της μεγιστοποίησης και ελαχιστοποίησης των σχέσεων κόστους/ ικανοποίησης, κατανάλωσης/ παραγωγής κλπ. Η ορθολογικότητα αυτή έγινε κυρίαρχη φαντασιακή σημασία στις σύγχρονες κοινωνίες και η «επιτυχία» της επεκτάθηκε στο σύνολο των κοινωνικών συστημάτων. (Καστοριάδης 1998)

Γενικά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η αγορά και τα οικονομικά συστήματα αποτελούν ένα επίπεδο άρθρωσης της κοινωνικής δράσης, πάνω στο οποίο λόγω της μεγάλης ικανότητας για αυτορύθμιση έρχονται να τακτοποιήσουν και να διατάξουν τις δικές τους δομές, τα υπόλοιπα επίπεδα της ανθρώπινης κοινωνικής ζωής. Στα επόμενα θα δείξουμε τους ατραπούς αυτής της διάταξης στο σύγχρονο κόσμο, ο οποίος δομοποιείται σε έναν παγκοσμιοποιημένο/ παγκοσμιοποιήσιμο χωροχρόνο.

Α. Η Παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία πολυπλοκοποίησης. Ο Δικτυακός Καπιταλισμός ως περιβάλλον των σύγχρονων δικτυακών εταιρειών.

Ο Giddens ορίζει την παγκοσμιοποίηση ως την «επίταση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων που συνδέουν απομακρυσμένες τοπικότητες ούτως ώστε τα τοπικά συμβάντα να διαμορφώνονται από συμβάντα που λαμβάνουν χώρα μίλια μακριά και αντιστρόφως.» (Giddens 2001: 84) Ο Chris Langton αναλύοντας τις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ ανθρώπων, τόπων, οργανώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο τονίζει: «Από την αλληλόδραση των ατομικών συστατικών.... αναδύεται ένα είδος ιδιότητας.... κάτι το οποίο δεν μπορεί να προβλεφθεί από αυτό που ξέρει κάποιος για τα συστατικά μέρη... Και η παγκόσμια ιδιότητα, η αναδύομενη αυτή συμπεριφορά ανατροφοδοτεί πίσω και επηρεάζει τη συμπεριφορά των ατόμων που την παράγουν.» (Urry 2004: 40) ⁵²

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα πολύπλοκο σχεσιακό πλέγμα μη γραμμικών συνεξελίξεων διαφόρων συστημάτων. Τα χαρακτηριστικά αυτής της συνεξέλιξης σύμφωνα με τον Urry είναι:

1. ο μεγάλος αριθμός των στοιχείων που κάνουν τα συστήματα αυτά απρόβλεπτα και χωρίς μία τελική «τάξη». Τα συστήματα αυτά αλληλοδρούν τόσο στο φυσικό χωροχρόνο όσο και σε πολλαπλούς χωροχρόνους που διαμορφώνονται από τους μετασχηματισμούς «αποϋλοποίησης» και πληροφοριοποίησης των αλυσίδων της αλληλόδρασης.

2. τα συστήματα προσεγγίζουν μη-αντιστρέψιμα κάποιους ελκυστές όπως είναι αυτός της παγκοσμιοτοπικότητας (glocalization). Οι αλληλοδράσεις είναι πολύπλοκες, πλούσιες και μη γραμμικές με πολλαπλούς αρνητικούς και θετικούς βρόγχους ανατροφοδότησης, οι οποίοι διαμορφώνουν σχέδια αυξανόμενων επιστροφών και οδηγούν σε μία εξέλιξη του συστήματος που εξαρτάται από τις αρχικές συνθήκες. (path dependence)

3. Τα συστήματα αλληλοδρούν με το περιβάλλον τους εκλυτικά (dissipatively). Τα στοιχεία κάθε τέτοιου συστήματος εγχειρούν κάτω από συνθήκες οι οποίες είναι μακριά από την ισορροπία Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κάθε στοιχείο αντιδρά στις τοπικές πηγές πληροφορίας.

4. Τα στοιχεία σε μία τοποθεσία μπορεί να έχουν σημαντικές χωροχρονικές επιδράσεις σε άλλες τοποθεσίες μέσω των πολλαπλών συνδέσεων και τροχιών τους. Υπάρχει επομένως μία προφανής αναλογία ανάμεσα σε αίτια και αποτελέσματα.

5. Υπάρχουν σημεία διακλάδωσης στη συνεξέλιξη των συστημάτων κυρίως στα σημεία όπου τα συστήματα καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε διαφορετικούς δρόμους αλληλοδράσης (bifurcation) (Urry 2004:123)

Τα συστήματα στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης συνεξελίσσονται μέσω τριών μηχανισμών σύζευξης τους:

1. παρόλη την ποικιλία δράσεων, τα αυτόνομα συστήματα μοιράζονται τον ίδιο κοινωνικό χώρο, η ανάπτυξη τους τείνει να δομείται συζευκτικά μέσω της αμοιβαίας προσαρμογής στις περιβαλλοντολογικές αλλαγές που δημιουργούν τα υπόλοιπα συστήματα στα πλαίσια ενός παγκόσμιου χωροχρόνου. Οι προσαρμογές αυτές διακυβερνούνται από τον εγχειρηματικό κώδικα ή τη λογική του κάθε συστήματος και δεν προσδιορίζονται από μία υπερβατική παγκόσμια νόρμα. Τα συστήματα δηλαδή δρουν και προσαρμόζονται αυτοποιητικά

2. επίσης τα συστήματα συνεπιλέγουν ή αλλιώς συναντιούνται στα πλαίσια των αλληλοδράσεων τους και

3. συν-κατέχουν τις ποικιλίες δραστηριοτήτων καθώς οι επιλογές γίνονται ένα καλό ίζημα για τα προγράμματα, τις στρατηγικές ικανότητες, την οργανωτική διάνοια και την ηθική των διαφορετικών συστημάτων που συνυπάρχουν. Αν και τα κοινωνικά συστήματα κάνουν προσπάθειες προκειμένου να συντονισθούν και να οδηγήσουν την συνεξέλιξη τους, δε χρειάζεται μία διαδικασία συναίνεσης για την κατακάθιση αυτή. Όλες οι προσπάθειες αυτές τοποθετούνται στο ευρύτερο πλαίσιο μίας τυφλής συνεξέλιξης.

Ακολουθώντας τον Urry μπορούμε να πούμε ότι οι συνδράσεις αυτές των συστημάτων γίνονται στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, που είναι μία μη γραμμική και κυρίως μη-αντιστρέψιμη διαδικασία η οποία διαπερνά τρία διακριτά χωρικά και χρονικά επίπεδα:

1. Ο φυσικός χώρος των διεπαφών – αλληλοδράσεων. Πρώτα από όλα υπάρχουν οι περιοχές (regions) στο φυσικό χώρο στις οποίες τα αντικείμενα ομαδοποιούνται μαζί. Οι περιοχές προσδιορίζονται με τις τρεις ορθογώνιες συντεταγμένες που καθορίζουν κάθε τέτοια ομάδα. Η τυπολογία αυτή είναι γνωστή στην ανάλυση κάθε κοινωνίας. Κάθε κοινωνία θεωρείται μία περιοχή με διακριτά σύνορα (boundaries) τα οποία χαράσσονται γύρω από κάθε συγκεκριμένη ομάδα

(cluster). Υπάρχουν πολλές διαφορετικές κοινωνίες κάθε μία από τις οποίες έχει τη δική της δεντρομάδα των κοινωνικών θεσμών, που οργανώνονται μέσω του εθνικού κράτους και με προσδιορισμένα αστυνομεύσιμα σύνορα (Urry 2004:40-1 και 43)

2. Ο δικτυακός χώρος των συστημάτων. Το δεύτερο χωρικό επίπεδο είναι αυτό των δικτύων που εκτείνονται διασχίζοντας τα όρια των φυσικών περιοχών. Μέσα σε κάθε δίκτυο υπάρχει μία σχεσιακή συνέπεια (constancy) ανάμεσα στα συστατικά του. Τα συστατικά αυτά οδηγούν ολόκληρο το δίκτυο που διασχίζει τα σύνορα των περιοχών σε ένα συνεχές αμετάβλητο (invariant) γνωστό ως «αεικίνητο κινητό» (immutable mobiles). (Urry 2004:41)

3. Το τρίτο χωρικό πεδίο της παγκοσμιοποίησης είναι οι ροές (fluids). Οι ροές αποτελούν τις «σκόπιμες, επαναληπτικές, προγραμματισμένες ακολουθίες συναλλαγής και αλληλόδρασης ανάμεσα σε φυσικά ασυνεχείς θέσεις, που κρατούνται από τους κοινωνικούς δρώντες στις οικονομικές, πολιτικές και συμβολικές δομές της κοινωνίας» (Castells 1997: 412) Ο χώρος των ροών δεν έχει σύνορα όπου οι σχέσεις διαμορφώνονται στη βάση της διαφοράς ανάμεσα σε διαφορετικούς τόπους. Τα σύνορα κάποιες φορές αλλάζουν και υπερβαίνονται ενώ οι σχέσεις μετασχηματίζουν τους εαυτούς τους χωρίς ρωγμές.⁵³ Ο νέος χώρος της παγκοσμιοποίησης που συμπεριφέρεται ως ροή παράγει τον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης, που θα αναλύσουμε στο 3^ο κεφάλαιο. (Urry 2004:41)

Οι διαδικασίες δομοποίησης της παγκοσμιοποίησης – οι οποίες θυμίζουμε ότι σύμφωνα με τον Giddens ακολουθούν τη δυαδικότητα της σχέσης Δομής-Φορέα της δράσης – ακολουθούν την επανάληψη (iteration) [και όχι την επανεμφάνιση recurrence] δισεκατομμυρίων επαναλαμβανόμενων πράξεων οι οποίες δημιουργούν απροσδόκητα και απρόβλεπτα αποτελέσματα μερικές φορές σε αντίθεση με αυτό που επιδιώκουν οι φορείς δράσης. Οι πολύπλοκες αλλαγές οι οποίες συμβαίνουν αναδύονται στο χρόνο από τις ιδιότητες των συστημάτων ως όλων και φυσικά δεν προέρχονται από το απλό άθροισμα τους. Οι φορείς της δράσης μπορεί να διεξάγουν αυτό που φαίνεται ως δικές τους πράξεις, όντως συμπεριλαμβάνοντας μία αδιάκοπη μίμηση των πράξεων των άλλων. Αλλά λόγω των μικρών τροποποιήσεων οι οποίες συμβαίνουν σε αυτές τις πράξεις, η επανάληψη μπορεί να οδηγήσει μέσω της μη-αντιστρεψιμότητας του χρόνου τόσο σε μετασχηματισμούς όσο και σε μεγάλης κλίμακας δομές. Η επανάληψη μέσω της ανάδυσης παράγει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, μη-γραμμικές αλλαγές και την ξαφνική διακλάδωση της παγκόσμιας τάξης. Έτσι η αλλαγή μπορεί να συμβεί χωρίς ένας αιτιοκρατικός φορέας να παράγει

αντίθετα αποτελέσματα.» Σε τέτοιες επαναλήψεις οι σχέσεις είναι πολύ ευαίσθητες ως προς τις αρχικές συνθήκες. Μικρές αλλαγές σε έναν τόπο μπορεί να οδηγήσουν το σύστημα σε τελειώς διαφορετική φάση και σε ένα σημείο διακλάδωσης (Ugry 2004:47) ⁵⁴

Η πολυπλοκότητα των διεπαφών αλληλοδράσεων στα τρία χωροχρονικά επίπεδα συντονίζονται ή καλύτερα ελκύονται προς κάποια σημεία ελκυστές της παγκοσμιοποίησης. Είδαμε πως τα χαρακτηριστικά ενός ελκυστή είναι: α) εμφανίζει δομή μέσα στη δομή δηλαδή έχει τη μορφή μίας μπαμπούσκας ή ενός κινέζικου κουτιού, β) κάποια επιμέρους τμήματα του είναι παρόμοια με άλλα τμήματα του συνόλου σε διαφορετική κλίμακα, γ) συχνά ένας ελκυστής παράγεται μέσω μίας επαναληπτικής διαδικασίας.

1^{ος} Ο χωροχρονικός Ελκυστής της Παγκοσμιοτοπικότητα (glocalization). Ο χωροχρόνος της παγκοσμιοποίησης.

Ακολουθώντας την ανάλυση της δομοποίησης μπορούμε να πούμε ότι οι σύγχρονες οργανώσεις καλούνται από τα μέσα της δεκαετίας του '70 να δράσουν στα πλαίσια ενός νέου παγκοσμιοποιημένου/ παγκοσμιοποιήσιμου χώρου και χρόνου.⁵⁵ Το πρώτο μέρος – παγκοσμιοποιημένος χωροχρόνος – αναφέρεται στη συνταγματική διάσταση της διαδικασίας της κοινωνικής θέσμισης και δημιουργίας κατά την οποία η παγκοσμιοποίηση μπορεί να κατανοηθεί ως το σύνολο των δομικών σχέσεων των επιμέρους κοινωνικών συστημάτων που συμμετέχουν σ' αυτή. Στο πλαίσιο αυτό η διαμόρφωση της καπιταλιστικής οικονομίας συνδέεται στενά με μη-οικονομικά συστήματα (οικονομικά, νομικά, εκπαιδευτικά, αθλητικά κλπ) σε μία διαδικασία συνεξέλιξης και συναρμογής, οι οποίες αυξάνουν την παγκόσμια αλληλοεξάρτηση και αλληλοδιείσδυση μεταξύ οργανώσεων και θεσμών⁵⁶. Είδαμε στο πρώτο μέρος ότι η συνταγματική δομοποίηση συνίσταται από τη συστηματοποίηση του συνόλου των στοιχείων της δομής, που επιτρέπουν την ύπαρξη όμοιων κοινωνικών πρακτικών σε διαφορετικά χωροχρονικά διαστήματα. Ο παγκοσμιοποιημένος χωροχρονικός αποτελεί το σύνολο εκείνων των δομημένων κανόνων που τα συστήματα ακολουθούν στις τροχιές της καθημερινότητας τους. Ο χωροχρόνος αυτός παράγεται τόσο σε μικρο όσο και σε μακρο επίπεδο.

Στο μικρο-επίπεδο η παγκοσμιοποίηση αναδύεται ως πολύπλοκη διαδικασία από την αλληλόδραση των απλών συστημάτων. Τα συστήματα διαντιδρούν σε τοπικό

επίπεδο ανταλλάσσοντας ένα περιορισμένο ποσό πληροφορίας μεταξύ τους. Έτσι «ενώ σε ολόκληρο τον κόσμο συμβαίνουν δισεκατομμύρια δράσεων κάθε μία βασίζεται στην πληροφοριακή αλληλόδραση στο φυσικό χώρο. Οι άνθρωποι δρουν επαναληπτικά στα πλαίσια των τοπικών συνθηκών του φυσικού χώρου χωρίς να είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός παγκόσμιου ελέγχου και συντονισμού, αφού οι δράσεις αυτές λαμβάνουν χώρα μέσα στον παγκόσμιο χώρο των ροών. Στα πλαίσια των τοπικών φυσικών χώρων κάθε φορέας δράσης προσαρμόζεται και/ ή συνεξελίσσεται στο περιβάλλον. Η συνεξέλιξη αυτή γίνεται «μέσα σε ένα περιβάλλον όπου παρόμοιοι φορείς επίσης προσαρμόζονται, με αποτέλεσμα αλλαγές στον έναν δρώντα μπορεί να έχουν συνέπειες στο περιβάλλον και επομένως στην επιτυχία του άλλου. (Gillbert στο Urry J. 2004:80) Βέβαια η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία θεσμικής δομοποίησης των υπερεθνικών συστημάτων δεν μπορεί να αναχθεί στην πολύπλοκη αλληλόδραση αυτών των δραστών. Εάν υποστηρίζαμε αυτό, η έννοια της ανάδυσης στα συστήματα δε θα διέφερε από όλες τις θεωρητικές προσπάθειες που θεμελιώνονται στα παραδείγματα του ατομικισμού αλλά και του ολισμού. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι οι δράσεις και τα αποτελέσματά τους σε τοπικό μικροεπίπεδο δεν συμπαράγουν παγκόσμια φαινόμενα όπως είναι το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Στην περίπτωση αυτή όμως έχουμε να κάνουμε και πάλι με το χώρο των ροών και όχι με τη δικτυακή οργάνωση των ατομικών δράσεων.

Στο μάκρο-επίπεδο του παγκοσμιοποιημένου χωροχρόνου η παγκοσμιοποίηση ηνιοχείται (ή αλλιώς καθοδηγείται) από την ηγεμονία πολυπληθών οργανώσεων και συλλογικοτήτων, που είναι μεγάλοι φορείς της δράσης σε παγκόσμιο επίπεδο. Τέτοιες είναι οι οργανώσεις των γραφειοκρατικών ελίτ όπως είναι ο ΟΗΕ, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, η FIFA, η Διεθνής Ένωση Αερομεταφορών (IATA), οι οργανώσεις της οικονομικής ελίτ όπως η Διεθνής Τράπεζα, η Microsoft, η Greenpeace, οργανώσεις μαζικής διαχείρισης της πληροφορίας το Cnn, το BBC, κλπ Μέσω της αλληλοεξάρτησης τους οι οργανώσεις αυτές παίζουν καταλυτικό ρόλο στη θέσμιση των κανόνων, των δομών και των ρυθμίσεων της αναδύμενης παγκόσμιας τάξης (Urry J. 2004:81) Θα λέγαμε ότι οι οργανώσεις – συλλογικότητες αυτές δρουν ως ελκυστές, καθοδηγώντας τις δισεκατομμύρια τοπικές ατομικές καθημερινές αλληλοδράσεις των υποκειμένων στο μικροεπίπεδο. Οι οργανώσεις αυτές και ιδιαίτερα τα μέλη τους που βρίσκονται στις υψηλότερες ιεραρχικά θέσεις δρουν στα πλαίσια ενός φυσικού χώρου, που αν δεν ταυτίζεται τουλάχιστον εφάπτεται του χώρου των ροών.⁵⁷ Οι μεγάλες οργανώσεις αυτές διαμορφώνουν ηνιοχώντας τις

κλασματικές δομοποιήσεις (φράκταλ) των παγκόσμιων υπερδομών. Οι δομές αυτές διαπερνούν τις δομές των συστημάτων που δρουν στο επίπεδο του φυσικού χώρου χωρίς όμως να ταυτίζονται με αυτές.

Είδαμε πως η οικονομία ως ένα υποσύστημα δράσεων κυριαρχεί στα υπόλοιπα υποσυστήματα της δράσης. Η βάση πάνω στην οποία δομούνται οι νέοι χώροι της παγκοσμιοποιημένης ροής κεφαλαίων, εμπορευμάτων, εργασιακής δύναμης, συμβόλων, νοημάτων κλπ είναι η ψηφιακή απεικόνιση τους με μορφή πληροφορίας. Οι ροές λαμβάνουν χώρα μέσα σε ένα δυναμικό τόπο ο οποίος καθοδηγείται από την νεοκλασική οικονομική θεωρία. Αυτή θέτει μία παγκόσμια οικονομία χωρίς σύνορα που βασίζεται στο μοντέλο της αυτορύθμισης της ελεύθερης αγοράς. Η νέα παγκόσμια ρύθμιση σε αντιδιαστολή με τις νεωτερικές εθνικές ρυθμίσεις οδηγεί στην ανάδυση υπερεθνικών οργανισμών όπως είναι το ΔΝΤ, ο οργανισμός του Παγκόσμιου Εμπορίου κλπ. (Philip McMichael 1998) Τα χαρακτηριστικά της νέας οικονομίας είναι η διαρκής διαδικασία αλληλοεξάρτησης των οικονομικών αγορών και η ροή των κεφαλαίων μέσα κι έξω από τα όρια των εθνικών ρυθμίσεων.⁵⁸ Η οικονομική αλληλοεξάρτηση τροφοδοτείται από τα δίκτυα των υπολογιστικών συστημάτων. (Castells 2002:82-3) Σταδιακά διαμορφώνεται μία ηλεκτρονική οικονομία που βασίζεται στην κομβική συναρμογή εμπορικών χρηματιστηριακών και άλλων συναλλαγών τόσο στο επίπεδο της παραγωγής όσο και στο επίπεδο της κατανάλωσης και της κυκλοφορίας του κεφαλαίου.⁵⁹

Η συνεξέλιξη των επιμέρους συστημάτων μέσω της επικοινωνιακής διάδρασης σε μικρο και μακρο επίπεδο μπορεί να δημιουργήσει ένα ιστορικό μπλοκ εξουσίας, δηλαδή ένα συσχετισμό δύναμης και εξουσίας, που δεν αντιστοιχεί μία βάση σε μία υπερδομή – όπως θέλει ο B. Jessop και η παραδοσιακή μαρξιστική θεωρία – αλλά αποτελεί ένα καθοδηγητικό (steering) κυρίαρχο δίκτυο σχέσεων. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι βασικός κόμβος στη ανάδυση του δικτύου αυτού είναι η διαμόρφωση του ελκυστή της υπερδιεθνικής αστικής τάξης που αναλύεται στα επόμενα. Με τον τρόπο αυτό η καπιταλιστική συσσώρευση εδραιώνεται σε ένα ευρύτερο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, θεσμών και δυνάμεων που μπορεί είτε να εμποδίζουν είτε να υποβοηθούν ρητά ή υπόρητα την αναπαραγωγή, τη συστηματικοποίηση ή τη διακυβέρνηση της.⁶⁰ Οι διαδικασίες αυτές που συμβαίνουν σε ποικίλες χωρικές κλίμακες, εγχειριματοποιούνται σε κάθε λειτουργικό υποσύστημα διαφορετικά, και περιλαμβάνουν πολύπλοκες ιεραρχίες ή καλύτερα (διασκευάζοντας τον Πουλαντζά) ένα συγκεκριμένο τρόπο διακυβέρνησης, ο οποίος

συμπυκνώνει το συσχετισμό δύναμης όχι μόνο ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων με τη μαρξική έννοια αλλά ανάμεσα σε δια- «τάξεις» των σχέσεων ανάμεσα σε διαφορετικά κοινωνικά συστήματα. (B. Jessop 2000: 13, 22-23, Πουλαντζάς 1991: 184 κ.α) Οι δια-«τάξεις» αυτές είναι τάξεις στην κόψη του χάους και ο παγκοσμιοποιημένος συνταγματικός τους χωροχρόνος βασίζεται και βασίζει τους κανόνες με τους οποίους παίζεται το παιχνίδι σε πραγματικό χρόνο.

Οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους τα επιμέρους συστήματα και φορείς δράσης συμμετέχουν στη θέσμιση του συνταγματικού χώρου της παγκοσμιοποιημένης δομής διαμορφώνονται στα πλαίσια του παγκοσμιοποιήσιμου χωροχρόνου. Η διάσταση αυτή της παγκοσμιοποίησης αποτελεί μία δυνητική «τάξη» πραγμάτων που αναδύεται μέσα από τους τρόπους και τις διαδικασίες μετασχηματισμού και/ή διατήρησης των κοινωνικών συστημάτων, που δρουν προωθώντας σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, με ή χωρίς συνείδηση την μεταξύ τους παγκόσμια συνεργασία. Η δράση των συστημάτων αναφέρεται στο στρατηγικό σχεδιασμό και προσανατολισμό στο παραδειγματικό πλαίσιο της μεταξύ τους αλληλόδρασης. Αυτό δεν απαιτεί ούτε τη φυσική τους παρουσία σε όλες τις διαστάσεις του παγκόσμιου χωροχρόνου και φυσικά ούτε τη συμμόρφωση τους με τον παγκοσμιοποιημένο χωροχρόνο των δομών σε διεθνές συνταγματικό επίπεδο.⁶¹

Το βασικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποιήσιμης διάστασης του χωροχρόνου είναι ότι τα κοινωνικά συστήματα δεν καθορίζουν τη δράση τους γραμμικά και μονοδιάστατα, προσαρμόζοντας τις δομές τους στους κανόνες και τις δομές του παγκοσμιοποιημένου χωροχρόνου, αλλά επιλέγουν το βαθμό, τον τρόπο και τους δρόμους αυτής της προσαρμογής. Η προσαρμογή στις περιβαλλοντολογικές παγκοσμιοποιημένες δομές γίνεται πάντα με στόχο τη διατήρηση της αυτονομίας των συστημάτων στη βάση της αυτοποίησης τους. Τα κοινωνικά συστήματα επιλέγουν την ιστορία τους αλλά όχι μέσα στις συνθήκες που επιθυμούν ή αλλιώς συμμετέχουν στην δομοποίηση της παγκοσμιοποίησης, χρησιμοποιώντας αλλά και παράγοντας τις δομές της. Ο άξονας του παγκοσμιοποιημένου χωροχρόνου και άξονας του παγκοσμιοποιήσιμου χωροχρόνου τελικά διασταυρώνονται και παράγουν ένα πολύπλοκο περιβάλλον, όπου προσαρμογή και επιλογή, σταθερότητα και αλλαγή, συμμόρφωση και αμφισβήτηση των δομών και μία σειρά άλλοι δυαδικοί πόλοι συντελούν στη διαμόρφωση της παγκοσμιοποίησης.

Συμπερασματικά μπορούμε να συμφωνήσουμε με πούμε ότι η ένταξη και η συναρμογή των συστημάτων στην παγκοσμιοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως

μία «διαδικασία ή ένα σετ διαδικασιών, που περιλαμβάνει το μετασχηματισμό της χωρικής οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και συναλλαγών – οι οποίες αξιολογούνται με τις διαστάσεις της έκτασης, της έντασης, της ταχύτητας και της επίδρασης – και ο οποίος γενικεύει τις διηπειρωτικές ή διηπεριφερειακές ροές και τα δίκτυα δραστηριοτήτων, αλληλοδράσεων και άσκησης εξουσίας.».⁶² Οι ροές αυτές έχουν ως αποτελέσματα ισχυρές τοπικές διαταραχές στο σύστημα, οι οποίες οδηγούν σε απρόβλεπτες παγκόσμιες διακλαδώσεις. (Urry J. 2004:94)

Οι άξονες θέσμησης του χωροχρόνου της παγκοσμιοποίησης.

Μέχρι τώρα είδαμε ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μία πολύπλοκη διαδικασία στην οποία συμμετέχουν ως φορείς δράσης τα κοινωνικά, ψυχικά συστήματα στη βάση της αυτοοργάνωσης τους. Το αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης απορρέει από τη συνεξέλιξη, αλληλόδραση και διασύνδεση των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων σε ανεξάρτητα δίκτυα και ροές. Δεν υπάρχει ένα ιδανικό σημείο ισορροπίας της παγκοσμιοποίησης αλλά συστήματα στην κόψη του χάους, τα οποία προκειμένου να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητα των σχέσεων, των αλληλοδράσεων, των δομών κλπ στις οποίες συμμετέχουν διαφοροποιούνται εσωτερικά με αποτέλεσμα να αυξάνουν την εσωτερική τους πολυπλοκότητα. Μέσα από συγκρούσεις αλλά και συναινέσεις τα συστήματα φτάνουν μερικές φορές στην τάξη τόσο στο εσωτερικό τους όσο και στις δικτυακές οργανώσεις τους με άλλα συστήματα.⁶³

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το βασικότερο χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης είναι η διαμόρφωση ενός νέου χωροχρόνου. Στα πλαίσια του χωροχρόνου η αλληλόδραση των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων γίνεται μέσα από δύο διαδικασίες:

1. στη διαδικασία της χωροχρονικής αποστασιοποίησης (time-space distanciation) που περιλαμβάνει τη διαρκή επέκταση των κοινωνικών σχέσεων μέσω της οποίας γίνεται δυνατή η συνεργασία και ο έλεγχος μεταξύ των υποσυστημάτων σε μεγαλύτερα χρονικά και χωρικά διαστήματα. Η διαδικασία αυτή βασίζεται στην επέκταση των νέων υλικών και κοινωνικών τεχνολογιών των μεταφορών, της επικοινωνίας, του ελέγχου, και της τεχνητής νοημοσύνης. Ο Giddens διακρίνει τη χωροχρονική αποστασιοποίηση: α) στο επιτόπιο επίπεδο ή τις καταστάσεις συμπαρουσίας, όπως για παράδειγμα η οργάνωση της πειθαρχίας και των σχέσεων εργασίας στα πλαίσια μίας παραγωγικής μονάδας σε κάποια περιοχή του κόσμου και

β) στο επίπεδο των εξ αποστάσεως σχέσεων ή των καταστάσεων παρουσίας-απουσίας, όπως για παράδειγμα οι σχέσεις μεταξύ μονάδων της ίδιας ή διαφορετικών εταιρειών σε διαφορετικές ηπείρους, περιφέρειες, ή μέρη του κόσμου. (Giddens 1995: 118, 2001: 84-85 – Gregory, Martin, Smith: 1994: 95-101) Τελικά η χωροχρονική αποστασιοποίηση παράγει ένα μεγάλο πλήθος χώρων και χρόνων που αλληλοδρούν με πολύπλοκους τρόπους. (Nigel Thrift 1998) Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η διαδικασία της χωροχρονικής αποστασιοποίησης ηνιοχεί τις επικοινωνιακές διαδράσεις στο φυσικό και το δικτυακό χώρο των συστημάτων.⁶⁴

2. το επίπεδο της χωροχρονικής συμπίεσης (time-space compression), που περιλαμβάνει την εντατικοποίηση (intensification) των διακριτών μεταξύ τους συμβάντων σε πραγματικό χρόνο και/ή την αύξηση της ταχύτητας των υλικών ή άυλων ροών πέρα από μία συγκεκριμένη απόσταση. (Harvey 1997: 284-293 – Jessop 2000). Η διαδικασία της χωροχρονικής συμπίεσης επιτρέπει την συνεξέλιξη των δράσεων των συστημάτων στο χώρο των ροών πληροφορίας.⁶⁵

Αν και ο διεθνοποιημένος κόσμος διαμορφώνεται ήδη από το 16^ο αιώνα, η παγκοσμιοποίηση είναι μία διαδικασία η οποία βασίζεται στην ικανότητα των συστημάτων να δρουν σε πραγματικό χρόνο σε πλανητική κλίμακα μέσω των διαδικασιών χωροχρονικής συμπίεσης/αποστασιοποίησης οδηγώντας στη μετάλλαξη της παγκόσμιας γεωμετρίας από αυτή ενός γραμμικού χώρου ενότητας και συνέχειας δύο διαστάσεων (ανάπτυξη-υπανάπτυξη) στη διάχυτη οργάνωση ενός πολυδιάστατου χώρου αλληλοδικτυώμενων και αλληλοδιεισδυόμενων ασυνεχών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών συστημάτων, τα χαρακτηριστικά του οποίου είναι:

α) η ανάπτυξη τριών βασικών συνασπισμών – Ευρωπαϊκή Ένωση (EU), Βόρεια Αμερική (NAFTA) και Ανατολική Ασία (ASEAN) – και τη δόμηση των μεταξύ τους δικτυακών σχέσεων, όπως για παράδειγμα το φόρουμ για τη συνεργασία Ασίας-Ειρηνικού (Asia-Pacific Cooperation forum), την Νεο-ατλαντική Αντζέντα (New Transatlantic Agenda), και τις Ασιατικο-ευρωπαϊκές συναντήσεις (Asia-Europe meetings),

β) η ανάπτυξη μίας «δυναμικής περιφέρειας» (virtual region) ανάμεσα σε συνεχείς ή ασυνεχείς τόπους διεθνικών οικονομικών, πολιτικών κλπ δικτυακών θεσμών, όπως για παράδειγμα η Παραευξίνη Οικονομική Συνεργασία,

γ) η ανάπτυξη και η επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο με την ταυτόχρονη προσαρμογή τους στις τοπικές πολιτικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, όπως για παράδειγμα η μετακίνηση μονάδων κατασκευής μικρο-τσιπ

στην Ινδία για την χρήση της παιδικής εργασίας με την ταυτόχρονη εργονομική προσαρμογή της στη θρησκευτική συνήθεια του οκλαδόν καθίσματος

δ) η ανάπτυξη παγκόσμιων οικονομικών ή πολιτικών οργανώσεων και η θέσμιση κανόνων για την ασφαλέστερη και ταχύτερη ροή κεφαλαίων και συσσώρευσης (G8, ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΠΟΕ)

Οι σχέσεις αυτές είναι πολύπλοκες και απροσδιόριστες και διαμορφώνουν ένα νέο διεθνή καταμερισμό της εργασίας σε τέσσερις άξονες συνεξέλιξης:

1^{ος} άξονας: Συστήματα-παραγωγοί υψηλής αξία, βασισμένοι στην πληροφοριακή εργασία

2^{ος} άξονας: Συστήματα-παραγωγοί υψηλού όγκου, βασισμένοι στην εργασία χαμηλής αξίας

3^{ος} άξονας: Συστήματα-παραγωγοί πρώτων υλών, βασισμένοι στην φυσική κληρονομιά

4^{ος} άξονας: Περιττοί παραγωγοί απαξιωμένης εργασίας

Οι θέσεις αυτές δεν συμπίπτουν με τον παραδοσιακό καταμερισμό εργασίας ανάμεσα σε αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και υπανάπτυκτες χώρες. Αντίθετα οργανώνονται γύρω από «δίκτυα και ροές, που χρησιμοποιούν την τεχνολογική υποδομή της πληροφοριακής οικονομίας», στα πλαίσια των οποίων αναπαράγεται το σύστημα της τριμερούς ανάπτυξης ⁶⁶ «Γύρω από το τρίγωνο του πλούτου, της δύναμης και της τεχνολογίας, ο υπόλοιπος κόσμος οργανώνεται σε ένα ιεραρχικό και ασυμμετρικά αλληλοεξαρτώμενο δίκτυο, καθώς διαφορετικές χώρες και περιοχές ανταγωνίζονται να προσελκύσουν κεφάλαιο ανθρώπινες ειδικότητες, τεχνολογίες...» (Castells1997: 101)

Η μετάλλαξη των παραδοσιακών εδαφικοποιημένων στο φυσικό χώρο οικονομικών σχέσεων συνδέεται με την αποτοπικοποίηση των οικονομικών συστημάτων μέσω της ψηφιακής εμπορευματοποίησης των αγορών που λειτουργούν σε εικοσιτετράωρη βάση, σε παγκόσμιο επίπεδο και σε πραγματικό χρόνο. Ο βαθμός ανάπτυξης της παγκοσμιοποίησης δεν είναι γραμμικός. Αυτό σημαίνει ότι άνθρωποι, τόποι, κοινωνικά οικονομικά και ψυχικά συστήματα δεν αποτελούν σταθερούς προσδιοριστικούς παράγοντες της. Αντίθετα τα συστήματα συμμετέχουν και/ή δε συμμετέχουν στα πλαίσια των μεταξύ τους επικοινωνιακών αλληλοδράσεων. Η διαδικασία ανάπτυξης των μακροσυστημικών επιπτώσεων και δομών δεν αποτελεί μία μονόδρομη διαδικασία. Αντίθετα είναι ασύμμετρη με κύριο χαρακτηριστικό τη χωροχρονική της εξέλιξη. Η επιρροή κάθε συστήματος στην παγκοσμιοποίηση δεν

εξαρτάται μόνο από τις άμεσες επικοινωνιακές αλληλοδράσεις αλλά και από τις έμμεσες αναδιδόμενες επιδράσεις δικτύων, συμμαχιών, ακόμα και απομακρυσμένων μεταξύ τους δρώντων. Με αυτήν την έννοια το φαινόμενο της πεταλούδας είναι το κύριο χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης. Τα αποτελέσματα της επιρροής κάθε συστήματος στην παγκοσμιοποίηση εξαρτούνται από:

- 1) το αν το σύστημα συμμετέχει ή όχι στη δικτυακή κοινωνία ή πιο απλά αν είναι online ή offline
- 2) την ιδεολογική της θέση για το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης
- 3) τις στρατηγικές και τους προσανατολισμούς που αναπτύσσει σε σχέση με αυτές
- 4) τις επιμέρους τακτικές
- 5) τους συνασπισμούς, συμμαχίες, δίκτυα στα οποία συμμετέχει
- 6) την πρόσβαση της σε πληροφορίες αλλά και υλικούς πόρους
- 7) την τεχνολογική της ικανότητα που μεταφράζεται
- 8) σε ένα σύστημα οργάνωσης που επιτρέπει την γρήγορη απορρόφηση πληροφορίας, τη μετατροπή της σε γνώση, την παραγωγή καινοτόμας συμπεριφοράς που επιτρέπει την προσαρμογή αλλά και την αλλαγή του περιβάλλοντος
- 9) την ανάδυση μίας δικτυακής κουλτούρας η οποία επιτρέπει όλα τα παραπάνω.

Τελικά ο ατράκτορας της παγκοσμιοτοπικότητας (glocalization) είναι «ένας ατράκτορας ο οποίος ενσωματώνει παράλληλες διαδικασίες μέσω των οποίων η παγκοσμιοποίηση βαθιάίνει την τοπικότητα βαθιάίνει την παγκοσμιοποίηση και ούτε καθεξής. Παγκόσμιο και τοπικό δεσμοποιούνται μαζί μέσω μίας δυναμικής μη αντιστρέψιμης σχέσης, καθώς οι παγκόσμιες ροές των πηγών ελκύονται μέσα και κινούνται μπρος- πίσω μεταξύ των δύο. Διαφορετικά κοινωνικά και φυσικά φαινόμενα, συμπεριλαμβανομένων και υπάρχοντων κοινωνιών ελκύονται προς το παγκόσμιο-τοπικό (glocal) που αναπτύσσει μία συμβιωτική, μη αντιστρέψιμη και ασταθή ομάδα σχέσεων.» Υπάρχουν δισεκατομμύρια παράλληλες, μη-αντιστρέψιμες και αμοιβαία αλληλοεξαρτώμενες σχέσεις οι οποίες συναρμόζονται σε παγκόσμιες διαδικασίες και οδηγούν στην ανάδυση νέων τόπων ως κόμβων. Οι κόμβοι όπου παγκόσμιο και τοπικό διαπλέκονται βελτιώνουν και αυξάνουν τους παγκόσμιους οργανωμένους χώρους συναλλαγής ηλεκτρονικού χρήματος μέσω δισεκατομμυρίων επαναλήψεων στο χρόνο. (Urry J. 2004:15, 84, 90) Οι οικονομικές πρακτικές οργανώνονται σε δύο επίπεδα: από τη μία μεριά μέσω των τοπικών σχέσεων που στοχεύουν στην ανάπτυξη δεσμών εμπιστοσύνης και από την άλλη στο επίπεδο των αφηρημένων παγκόσμιων χώρων χρήματος. (Urry J. 2004:91)

Παράλληλα ένας νέος αστεακός δυϊσμός αναπτύσσεται μεταξύ του χώρου των πληροφοριακών ροών (space of flows) και του χώρου των φυσικών τόπων (space of places). Ο πρώτος δεσμοποιεί τους τόπους που βρίσκονται σε απόσταση στη βάση της αξίας της αγοράς τους, την κοινωνική τους επιλογή και την ανωτερότητα της δομής τους» ενώ ο δεύτερος οδηγεί στην απομόνωση «των ανθρώπων στις γειτονιές τους, ως αποτέλεσμα των μειωμένων πιθανοτήτων για πρόσβαση σε μία καλύτερη τοπικότητα (locality) (εξαιτίας της απουσία επαρκούς συνδεσιμότητας)» Έτσι διαμορφώνονται νέες ανισότητες που βασίζονται στη δυνατότητα ψηφιακής πρόσβασης στο Διαδίκτυο.⁶⁷ Οι ανισότητες αυτές οδηγούνται σύμφωνα με τον Castells από το ψηφιακό χάσμα όπως αυτό διαμορφώνεται στο δομικό επίπεδο από:

1. την ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιακών δομών ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού.
2. τους παροχείς υπηρεσιών διαδικτύου (internet service providers – ISP) οι οποίοι αναπτύσσονται κυρίως στις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή ήπειρο με αποτέλεσμα να αυξάνεται το κόστος, η πολυπλοκότητα αλλά και να δημιουργούνται προβλήματα στο σχεδιασμό και τη συντήρηση του διαδικτύου
3. τη συγκέντρωση των παροχών διαδικτυακού περιεχομένου (Internet content providers – ICP) σε μητροπολιτικές περιοχές του αναπτυγμένου κόσμου. Για παράδειγμα ο αριθμός των domains στο Λονδίνο είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αριθμό των αντίστοιχων domain στην Αφρική. Το γεγονός αυτό οδηγεί στη διεύρυνση της προκατάληψης σχετικά με τη χρησιμότητα του Διαδικτύου αλλά και το περιεχόμενό της παρεχόμενης πληροφορίας η οποία αυξάνεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός ότι το 78% των sites είναι στην Αγγλική γλώσσα. Εάν σε αυτά συνοπολογίσουμε την ανεπαρκή τεχνολογική και γενική εκπαίδευση/ γνώση για την ιδιοποίηση της τεχνολογίας από τους ανθρώπους τότε μπορούμε να καταλάβουμε το μέγεθος της ψηφιακής ανισότητας. (Castells 2002: 263-4)

Η διάχυση του Διαδικτύου ακολουθεί σύμφωνα με τον Castells το χωρικό μοντέλο καταμερισμού της ανάπτυξης στη βάση του πλούτου, της τεχνολογίας, και της εξουσίας.⁶⁸

Επομένως η παγκοσμιοποίηση διαμορφώνεται μέσα από τις διαδικασίες της χωροχρονικής συμπίεσης/αποστασιοποίησης. Οι χώροι των παγκόσμιων διαδράσεων έχουν τρεις διαστάσεις: τη φυσική διάσταση, τη δικτυακή διάσταση και τη διάσταση

των ροών πληροφορίας. Η συγκέντρωση και διαχείριση της πληροφορίας γίνεται στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα που διαχέονται σε ολόκληρο τον κόσμο. Στα κέντρα αυτά συγκεντρώνονται οι κόμβοι των δικτυακών οργανώσεων. Από την άλλη πλευρά το κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης ανισόμετρης ανάπτυξης είναι η διαμόρφωση ενός δυνητικού χώρου ανάπτυξης/ υπανάπτυξης, ο οποίος δεν οδηγεί στην κλασσική ομαδοποίηση Βορρά- Νότου, ή Πρώτου, Δεύτερου και Τρίτου κόσμου. Η Ανισόμετρη ανάπτυξη διαπερνά τα γεωγραφικά και πολιτικά όρια των παραδοσιακών εθνικών κρατών διαμορφώνοντας ένα νέο χάσμα ως προς την ψηφιακή πρόσβαση των ανθρώπων. Το ψηφιακό χάσμα

2^{ος} Ελκυστής Υπερδιεθνική αστική τάξη ή υπερεθνικός αστικός ελκυστής;

Το ερώτημα που γεννιέται είναι αν υπάρχει η δυνατότητα ανάδυσης παγκόσμιων παιχτών στην παγκόσμια σκακιέρα. Αν μπορεί να γίνει λόγος για μία νέα αναδυόμενη κοινωνική τάξη, η οποία εποπτεύει ή καλύτερα ηγιοχεί τις παγκόσμιες θεσμίσεις στο φυσικό και δικτυακό χώρο και ελέγχει τις πληροφοριακές ροές. Σύμφωνα με τον Leslie Sklair οι υπερδιεθνικές πρακτικές λαμβάνουν χώρα σε τρία επίπεδα:

1. Το υπερεθνικό οικονομικό επίπεδο όπου ηγεμονικές δυνάμεις είναι οι μεταφορές της δράσης των υπερεθνικών επιχειρήσεων,
2. το υπερεθνικό πολιτικό επίπεδο, όπου οι υπερεθνικές καπιταλιστικές τάξεις παίζουν τον ηγεμονικό ρόλο,
3. και το υπερεθνικό πολιτισμικό-ιδεολογικό επίπεδο όπου ηγεμονεύουσα ιδεολογία είναι αυτή ενός εφήμερου καταναλωτισμού που βασίζεται στο θέαμα, το ανώτατο στάδιο του φετιχισμού του εμπορεύματος (Guy Debord).

Ο Leslie Sklair ακολουθώντας την παραδοσιακή ανάλυση για τις κοινωνικές τάξεις θεωρεί ότι τα έθνη κράτη συνεχίζουν να αποτελούν το χώρο από τον οποίο αναδύεται η παγκοσμιοποίηση στα τρία αυτά επίπεδα. Οι υπερεθνικές εταιρείες προσπαθούν να μονοπωλήσουν τον έλεγχο του κεφαλαίου και των πρώτων υλών, οι υπερεθνικές καπιταλιστικές τάξεις προσπαθούν να ελέγξουν την παγκόσμια εξουσία και οι υπερεθνικοί θεσμοί των φορείς της δράσης προσπαθούν να ελέγξουν το πεδίο των ιδεών. Η υπερεθνική αστική τάξη μπορεί να διαχωριστεί σε τέσσερις κατηγορίες: α) τα στελέχη των υπερεθνικών εταιρειών, β) τους γραφειοκράτες των υπερεθνικών θεσμών της παγκοσμιοποίησης (διεθνούς τράπεζας, παγκόσμιο οργανισμό εμπορίου,

ΕΕ κ.α) , γ) τους πολιτικούς και τους επαγγελματίες της παγκοσμιοποίησης, και δ) τις καταναλωτικές ελίτ (έμποροι και μέσα μαζικής ενημέρωσης) (Sklair Leslie 1995: 95)

Η μορφή των σύγχρονων υπερεθνικών εταιρειών δεν είναι ίδια με αυτή των πολυεθνικών εταιρειών της δεκαετίας του 70, σε οικονομικό, πολιτικό, ιδεολογικό ακόμα και επιστημονικό επίπεδο. Η υπερδιεθνική εταιρεία προσπαθεί να ασκήσει έλεγχο στο χώρο εργασίας, στην πολιτική διεθνή και τοπική σκηνή, και στο ιδεολογικό πολιτισμικό επίπεδο μέσω των συγκεκριμένων μορφών της παγκόσμιας ανταγωνιστικής και καταναλωτικής ρητορικής και πρακτικής. Ο προσανατολισμός, η εκπαίδευση αλλά και τα life styles των μελών των υπερεθνικών εταιρειών μοιάζουν και συγκροτούν μία παγκόσμια υβριδική κουλτούρα κοσμοπολιτισμού, η οποία βασίζεται στη σύνθεση μέσω της αλληλοδιείσδυσης αλλά και της υπέρβασης των τοπικών εθνικών και διεθνικών πολιτισμικών στοιχείων. (Sklair Leslie 1998) Η κουλτούρα αυτή δένεται με τους δυνητικούς χωροχρονικούς τόπους προέλευσης και καταγωγής της.

«Παρά τις πραγματικές περιφερειακές και γεωγραφικές συγκρούσεις, ολόκληρη η υπερεθνική αστική τάξη μοιράζεται ένα θεμελιώδες συμφέρον στη συνεχιζόμενη συσσώρευση του ιδιωτικού κέρδους. Αυτό που ο εσωτερικός κύκλος της υπερεθνικής τάξης οφείλει να δώσει είναι η ενότητα στα διαφορετικά οικονομικά συμφέροντα, τις πολιτικές οργανώσεις και τις πολιτισμικές και ιδεολογικές διαμορφώσεις που θα μετατρέψουν την «τάξη» σε όλο. Όπως σε κάθε κοινωνική τάξη, η θεμελιακή μακροπρόθεσμη ενότητα των συμφερόντων και σκοπών δεν αποτρέπει βραχυπρόθεσμες τοπικές συγκρούσεις, τόσο ανάμεσα στις τοπικές μερίδες της υπερεθνικής τάξης όσο και ανάμεσα στις τέσσερις κατηγορίες που τη συνιστούν. Η κουλτούρα του καταναλωτισμού είναι το θεμελιώδες σύστημα αξιών που κρατά το σύστημα άθικτο· αλλά επιτρέπει μία πλατιά ποικιλία επιλογών μεταξύ διαφορετικών μονοπατιών εξέλιξης. Οι επιλογές αυτές είναι ο τρόπος με τον οποίο ικανοποιούνται οι ανάγκες των διαφορετικών μερίδων της τάξης και των συνισταμένων της στο παγκόσμιο επίπεδο. Οι τέσσερις κατηγορίες της υπερεθνικής αστικής τάξης σε οποιαδήποτε γεωγραφική και κοινωνική περιοχή, περιφέρεια, χώρα, πόλη, κοινωνία, κοινότητα, εκτελούν συμπληρωματικές λειτουργίες που οδηγούν στην ενσωμάτωση τους στο όλον. Η επίτευξη αυτών των σκοπών διευκολύνεται από τις δραστηριότητες των τοπικών και των εθνικών δρώντων και οργανώσεων που συνδέονται σε ένα πολύπλοκο παγκόσμιο δίκτυο» (Sklair Leslie 1998)

Τα μέλη της οικονομικής συνιστώσας της υπερεθνικής αστικής τάξης συγκροτούν οικονομικές ενώσεις που συνδέουν τις επιχειρήσεις με άλλες σφαίρες (κυβερνήσεις, παγκόσμιες πολιτικές, κοινωνικά θέματα κ.α) Από την άλλη πλευρά οργανώνονται εμπορικές και βιομηχανικές ενώσεις εθνικά και διεθνικά οι οποίες προσδιορίζουν τη διαμόρφωση των κανόνων της παγκόσμιας παραγωγής και του εμπορίου. Η ιδεολογία των μελών των υπερεθνικών εταιρειών είναι ένας αναδυόμενος καταναλωτισμός με προτίμηση σε παγκόσμια σήματα και γούστα. Η ιδεολογία του marketing αποτελεί τον ελκυστή στην ορθολογικότητα του οποίου οι διαφοροποιήσεις σε τοπικό, περιφερειακό κλπ επίπεδα εντάσσονται υβριδικά και μεταλλακτικά σε μία κουλτούρα κοσμοπολίτικης καθημερινότητας. Ο συνδετικός ιστός όλων των επιμέρους ελκυστών της κουλτούρας είναι ο νεοφιλελευθερισμός. (Sklair Leslie 1998)

Οι γραφειοκράτες της παγκοσμιοποίησης εργάζονται σε εθνικούς, διεθνικούς, περιφερειακούς και τοπικούς συνασπισμούς όπως , οι εθνικές γραφειοκρατίες οι οποίες είναι υπεύθυνες για τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις, οι διεθνείς οργανώσεις (Διεθνής Τράπεζα, Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου, ο ΟΟΣΑ, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, οι περιφερειακές τράπεζες ανάπτυξης και οι διαμεσολαβητές των Ενωμένων Εθνών), οργανώσεις όπως είναι η Λέσχη Μπιλντεμπεργκ και η Trilateral Commission, η International Industrial Conference, το World Economic Forum κ.α, φιλανθρωπικά ιδρύματα όπως το ίδρυμα Ford και το ίδρυμα Rockefeller και άλλα. (Sklair Leslie 1998).

Η κουλτούρα και ιδεολογία των γραφειοκρατών βασίζεται και αυτή σε μία νεοφιλελεύθερη αντίληψη για την απρόσκοπτη λειτουργία των αγορών. Ο νεοφιλελευθερισμός ενισχύεται από τις πολιτισμικές πρακτικές που εντάσσονται στον νέο «παγκόσμιο εθνικισμό», οποίος είναι ένα είδος «δύνητικού εθνικισμού, που υποτάσσει το έθνος στην παγκόσμια οικονομία. Ο Παγκόσμιος Εθνικισμός αναζητά να κάνει κάθε χώρα συστατικό στοιχείο του παγκόσμιου χώρου των καπιταλιστικών ροών και διαδικασιών καθώς διατηρεί την ταυτότητα του μέσω της διάθεσης στην αγορά εθνικών ανταγωνιστικών προνομίων στη βάση των εθνικών brand και του τουρισμού.» (πχ Αμερικάνα ταχυφαγεία, γιαπωνέζικα ηλεκτρονικά, γαλλικά κρασιά και κολόνιες, ιταλικά έπιπλα κλπ) (Sklair Leslie 1998)

Οι παγκόσμιοι παίκτες της πολιτικής σκηνής και οι επαγγελματικές ενώσεις χαρακτηρίζονται από μία πολιτισμική μίξη λόγω των τοπικών και περιφερειακών

συμφερόντων των εκλογικών τους περιφερειών. Τα στρώματα αυτά χαρακτηρίζονται από την ίδια πολιτισμική μίξη παγκόσμιου εθνικισμού και νεοφιλελευθερισμού.

Τέλος οι καταναλωτικές ελίτ αναδύονται στη βάση μίας καταναλωτικής ιδεολογίας, η οποία διαπερνά τόσο τα συγκροτήματα μέσω ενημέρωσης όσο και τα τεράστια εμπορικά κέντρα που έχουν επεκταθεί σε ολόκληρο τον κόσμο. (Sklair Leslie 1998) Η εφήμερη διάσταση της διαφήμισης αποτελεί το συνδυαστικό κρίκο στον οποίο δένονται οι ταυτότητες των υποκειμένων.

Η καπιταλιστική ηγεμονία των υπερεθνικών θεσμών βασίζεται στον υπερκαταναλωτισμό. Οι πρακτικές πολιτικές της ηγεμονίας στηρίζονται στην καθημερινή ζωή της καταναλωτικής κοινωνίας «Τα ψώνια είναι το πιο πετυχημένο κοινωνικό κίνημα, η διαφήμιση του προϊόντος το πιο πετυχημένο μήνυμα και ο καταναλωτισμός η πιο πετυχημένη ιδεολογία.» Έτσι ο μετασχηματισμός του χώρου (μεγάλα εμπορικά κέντρα, υπεραγορές κλπ) αλλά και η μετάλλαξη των αγορών από μία δραστηριότητα για την ικανοποίηση των αναγκών σε μία μορφή μαζικής διασκέδασης και κύριας δραστηριότητας του ελεύθερου χρόνου αποτελεί μία παγκόσμια επιτυχία του καπιταλισμού. (Sklair Leslie 1998)

Ξεπερνώντας την παραδοσιακή ανάλυση του Sklair μπορούμε να πούμε ότι η υπερεθνική αστική τάξη δεν αποτελεί τάξη με την κλασσική μαρξιστική έννοια αλλά έναν κύκλο συμφερόντων ο οποίος δρα ελκυστικά (ως παράξενος ελκυστής) ενάντια τόσο στις παραδοσιακές αντικαπιταλιστικές όσο και στις αντι- παγκοσμιοποιητικές τάσεις. Δε συγκροτείται ως ένα συμπαγές ιστορικό συλλογικό υποκείμενο, που προσδιορίζεται σε σχέση με τη θέση του στην παραγωγική διαδικασία, αλλά αναδύεται μέσα από τα πολύπλοκα δίκτυα σχέσεων στα τρία επίπεδα της καπιταλιστικής συσσώρευσης- οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό. Η ύπαρξη της είναι δυναμική και όχι γραμμική και δεν μπορεί να εξηγηθεί στη βάση της απλής άθροισης των μερών της ή των ιδιοτήτων της. Με αυτή την έννοια είναι προτιμότερο να μιλάμε για υπερεθνικό αστικό ελκυστή, δηλαδή για ένα χώρο όπου έλκονται οι δυναμικές τροχιές των συστημάτων που παίρνουν μέρος στην παγκοσμιοποίηση μέσα από ένα χορό δισεκατομμυρίων επαναληπτικών επαφών. Η υπόθεση που μπορούμε να κάνουμε είναι ότι μέσα στον υπερεθνικό αστικό ελκυστή αναδύονται επιμέρους δομές, που λειτουργούν ως κόμβοι συγκέντρωσης και διαχείρισης της πληροφορίας. Είδαμε πιο πάνω ότι στα πλαίσια της επικοινωνίας ο έλεγχος, η ανάκτηση η διάδοση της πληροφορίας αποτελεί ένα τρίτο σύνολο πηγών κυριαρχίας στην κοινωνία (Κεφ. 1^ο. Δ σελ 41-2). Οι φορείς της δράσης που ελέγχουν τους κόμβους στα πλαίσια του

υπερεθνικού αστικού ελκυστή είναι κατά τη γνώμη μας ο ηγεμονικός συντελεστής στη διαμόρφωση του σύγχρονου υπερεθνικού αστικού ελκυστή.

3^{ος} Ο πολιτισμικός ελκυστής.

Όπως ειπώθηκε ο μετασχηματισμός του οικονομικού χώρου δεν είναι μόνο χωρικός αλλά έχει και τη διάσταση του χρόνου. Οι μεταλλάξεις των κοινωνικό-οικονομικών δομών οδηγούν στη σταδιακή αλλαγή του μοντέλου της καπιταλιστικής συσσώρευσης, που βασίζεται πλέον στη χρονική επιτάχυνση της παραγωγής, της κυκλοφορίας αλλά και της κατανάλωσης των παραγόμενων προϊόντων. Η διαδικασία αυτή επιτυγχάνεται:

- 1) στο επίπεδο της παραγωγής μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης/συμπίεσης,
- 2) στο επίπεδο της κυκλοφορίας με τη βελτίωση της επικοινωνίας, την ορθολογικοποίηση των τεχνικών κατανομής στην κυκλοφορία, το Banking και το πλαστικό χρήμα.
- 3) Και στο επίπεδο της κατανάλωσης με δύο σημαντικές αλλαγές α) την κινητικότητα της μόδας στις μαζικές αγορές που επιταχύνει την κατανάλωση όχι μόνο αξιών χρήσης (ντύσιμο, διακόσμηση, σχεδιασμό κλπ) αλλά και συμβολικών αξιών όπως το 'Life-Style' και β) τη στροφή από την κατανάλωση αγαθών στην κατανάλωση υπηρεσιών με τη συνακόλουθη διείσδυση οικονομικών κεφαλαίων στην πολιτισμική παραγωγή. (Harvey D. στο Held D. & Grew 2000: 82-84, Harvey D. 1990: 147-156, 229-232, 284-285 κ.α, αλλά επίσης βλέπε και Casson 1997: 52-53, Jessop B. 2000, Mark C Taylor 2003:27-30, Featherstone 1995: 17-18, 75 κ.α)

Οι διαδικασίες αυτές οδηγούν στην ανάδυση ενός τρίτου ελκυστή ο οποίος δομοποιείται σε πέντε άξονες:

A. στην ανάδυση των οικονομικών των συμβόλων όπου παγκόσμια σήματα (brand) κυριαρχούν στη δημιουργία lifestyles. Η οικονομία δε βασίζεται στο κεφάλαιο και την εκμετάλλευση της εργασιακής δύναμης αλλά στην πολιτισμική παραγωγή και αναπαραγωγή συμβολικών προϊόντων μέσω του marketing της διαφήμισης, των δημόσιων σχέσεων και του σχεδιασμού. Τα προϊόντα αναδύονται μέσα από ένα δίκτυο συμβολικών δεσμών που παράγει το εκάστοτε σήμα.. (Urry J. 2004:67) Η διάχυση των συμβόλων μεταξύ των υποκειμενικών και κοινωνικών συστημάτων οδηγεί στη συγκρότηση καταναλωτικών ταυτοτήτων. Στα πλαίσια των

επικοινωνιακών δικτύων της κατανάλωσης το σήμα ως ιός μεταδίδεται πολιτισμικά μέσα από διάφορα κανάλια: «την πολιτισμική χορηγία (sponrosorship), την πολιτική διαμάχη, την καταναλωτική εμπειρία, τις επεκτάσεις του σήματος.» (Klein 2000:21) Η παραγωγή και εμπορευματοποίηση των συμβόλων θα γενικεύσει τον εφήμερο χαρακτήρα της κουλτούρας. Η διαδικασία αυτή θα βασιστεί στην φетиχοποίηση της εικόνας ως εμπορεύματος και το πέρασμα στην κοινωνία του θεάματος. (Guy Debord). Στη μετανεωτερική εποχή η πολιτισμική διάσταση της ανθρώπινης δράσης αποικιοποιείται από τις χωρικές και οπτικές μορφές της εμπορευματοποίησης σε παγκόσμια κλίμακα (Jameson 1998: 86-87) Κουλτούρα και αγορά αλληλοδιεισδύουν, με αποτέλεσμα το πολιτισμικό να καταναλώνεται σε όλες τις στιγμές της καθημερινής ζωής – στα ψώνια, στις επαγγελματικές δραστηριότητες, στις τηλεοπτικές στιγμές του ελεύθερου χρόνου. (Robertson R. 1994: 100) Ο κοινωνικός χώρος εμποτίζεται με την κουλτούρα της εικόνας. Τα εμπορεύματα στην κοινωνία του θεάματος μετασχηματίζονται σε λιμπιντικές εικόνες, μετατρέποντας τα πολιτισμικά προϊόντα ύψιστης κουλτούρας σε στοιχεία της ποπ μαζικής κουλτούρας. (Jameson 1998 a: 111, 1999: 19 κ.α, Jameson in Jameson & Mijoshi 1998:70)

B) Παράλληλα με τη δημιουργία και κατανάλωση συμβόλων αναδύονται σε παγκόσμιο επίπεδο κοινοί συμβολικού τόποι μέσα από τους οποίους αντλούνται τα σημεία μίας «κοινής πανανθρώπινης κληρονομιάς». Τέτοια σύμβολα είναι η Ολυμπιακή σημαία, ο Νέλσον Μαντέλα, ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός ή η Ερυθρά Ημισέληνος, το δάσος του Αμαζόνιου, η μητέρα Τερέζα, ο Δαλάι Λάμα κλπ. Τον ίδιο ρόλο παίζουν και τα μεγάλα σήματα (brands). «Τα σημαίνοντα αυτά αντανakλούν και επιτελούν μία παγκόσμια φαντασιακή κοινότητα ενοποιώντας διαφορετικούς ανθρώπους, φύλα και γενιές.» (Urry J. 2004:81) Τα σημεία αυτά αποτελούν «μικρότερους» ελκυστές γύρω από τους οποίους συνεξελίσσονται και συναρμόζονται οι αναπαραστάσεις και οι κουλτούρες στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης παράγοντας νέες υβριδοποιημένες φόρμες κουλτούρας. Τα υβρίδια της κουλτούρας αναδύονται από τη σύνθεση και συναλλαγή στο επίπεδο της επικοινωνιακής διάδρασης των τοπικών παραδοσιακών συμβόλων και μορφών της καθημερινής ζωής. (Featherstone 1995:116) Γύρω από τους συμβολικούς ελκυστές συναρμόζονται και ενσωματώνονται σε μία ηγεμονεύουσα κουλτούρα άλλες ετερογενείς κουλτούρες. Η κουλτούρα αυτή απλώνεται σταδιακά σε ολόκληρο τον κόσμο. (Featherstone 1995: 6)

Μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης κάθε σύστημα προσαρμόζεται στη βάση των δικών του λειτουργικών επιλογών σε μία κοινή κουλτούρα. Η κουλτούρα αυτή δεν είναι ένας ομοιογενής χώρος συμβόλων και σημείων αλλά ένας χώρος συμβολικής παραγωγής και αναπαραγωγής μέσω της επικοινωνίας και της αντίφασης. (Featherstone 1995: 6 και 14) Ο χώρος αυτός είναι ένας πολύπλοκος χώρος ροών και δικτυακών επαφών σε φυσικό αλλά και δυνητικό επίπεδο, ο οποίος παράγεται από την ανάδυση κοινών σημείων μέσω της σύγκρουσης σύνθεσης και μίξης τοπικών διαφορών σε συμβολικό επίπεδο. Σημεία του κοινού συμβολικού χώρου σε παγκόσμιο επίπεδο είναι η υπερκατανάλωση αυτοκινήτων, junkfood, των σούπερμαρκετ, του dvd, των ταινιών του σινεμά, των συμβόλων του σεξ κλπ. Το αποτέλεσμα είναι η ανάδυση της κουλτούρας του McDonald. (Featherstone 1995:8, 89)

Γ) Καθοριστικό ρόλο στην ανάδυση του πολιτισμικού ελκυστή παίζουν τα mega-συμβάντα του «πλανητικού μας χωριού) (mega events) όπως είναι οι Διεθνείς Εκθέσεις, οι συναυλίες αλληλεγγύης, οι διασκέψεις κορυφής για περιβαλλοντολογικά οικονομικά κ.α θέματα, οι τρομοκρατικές επιθέσεις όπως στο Διεθνές Κέντρο Εμπορίου, οι Ολυμπιακοί Αγώνες, οι τα παγκόσμια κοινωνικά φόρουμ, η πτώση του τείχους του Βερολίνου κ.α. Τα mega-συμβάντα παράγονται ως «κοινωνικές χωροχρονικές δίοδοι (hubs) και διακόπτες (switches) που διοχετεύουν, αναμιγνύουν και ανα-δρομολογούν τις παγκόσμιες ροές. (Roche 2000) Τα μεγασυμβάντα είναι οι χωροχρονικές στιγμές της παγκόσμιας συγκέντρωσης (condensation), οι οποίες περιλαμβάνουν και την ιδιαίτερη «τοπικοποίηση» (Localization) των κάθε συμβάντος. (Roche 2000: στο Urry J. 2004:82, 84) Τα mega-συμβάντα όπως οι Ολυμπιακοί αγώνες βασίζονται στην ανάδυση των παγκόσμιων μέσων επικοινωνίας και του μαζικού τουρισμού. Η πολιτισμική ζωή των σύγχρονων κοινωνιών βρίσκεται σε μία διαρκή εναλλαγή στα πλαίσια ενός εκτεταμένου σωματικού, φαντασιακού δυνητικού ταξιδιού. (Urry J. 2004:87) Μεγα-συμβάντα μπορούν να θεωρηθούν και η κυκλοφορία των μεγάλων χολιγουντιανών φιλμ τα οποία διαχέουν σε παγκόσμιο επίπεδο μία συγκεκριμένη κουλτούρα και έναν καθημερινό τρόπο ζωής. Οι εμπορευματοποιημένες χολιγουντιανές αφηγήσεις είναι μία μαζική αισθητική διαδικασία μάθησης κοινών πολιτισμικών πρακτικών. (Jameson in Jameson & Mijoshi 1998: 63)

Στο βαθμό που μέσα, τουρισμός, και συμβολική κατανάλωση αποτελούν τις διαδικασίες ανάδειξης των νέων ταυτοτήτων κάθε τοπική ταυτότητα και έθνος

προκειμένου να γίνουν αντιληπτά οφείλουν να τοποθετηθούν πάνω στην παγκόσμια οθόνη. Μέσα από την οθόνη η φύση της εθνικότητας αλλάζει ενώ τα σύνορα της γίνονται πορώδη. Τα χαρακτηριστικά της γίνονται αντικείμενο της εμπορικής σηματοδότησης (branding) καθώς το έθνος γίνεται ένα σημαίνον ελεύθερης ροής πληροφοριών που αποκόπτεται από τις νεωτερικές έννοιες του κράτους και το εδάφους και κινείται μέσα στις καμπύλες των παγκόσμιων εταιρειών, ταξιδιών και σημάτων. (Urry J. 2004:87) Το γεγονός αυτό δε σημαίνει μία εξόντωση των κρατών αλλά την αναδόμηση και τη μετατροπή τους σε παγκόσμια κράτη τα οποία προσανατολίζονται στη «δύνητική πραγματικότητα» της παγκοσμιοποίησης και της ασφάλισης των «παγκόσμιων δικτύων του χρήματος των εμπορευμάτων και της διακυβέρνησης των πολιτών καταναλωτών.» (Philip McMichael 1998)

Δ) Συστατικά της παγκόσμιας υβριδοποίησης της κουλτούρας είναι οι και οι ανταγωνιστικές στην παγκοσμιοποίηση κινήσεις και κινήματα, τα οποία ενεργοποιούνται μέσα από έναν ιστό που αντιτίθεται στην McGovernment. (Urry J. 2004:88) Τέτοιες κινήσεις είναι οι Zapatistas, οι παγκόσμιοι τρομοκράτες, οι μη-κυβερνητικές οργανώσεις, τα κινήματα των γυναικών και των ομοφυλόφιλων, οι Νεοεποχίτες, τα φονταμενταλιστικά κινήματα. Τα κινήματα αυτά βασίζονται σε αντιστασιακές ταυτότητες και συνιστούν τις δύνητικές κοινότητες, οι οποίες θεσμίζονται στη βάση της ταυτοποίησης των συνιστωσών που κατασκευάζονται στους μη-γεωγραφικούς χώρους των ακτιβιστών, των πολιτισμικών προϊόντων και των εικόνων των media.(Castells 1997: Volume one, Rose στο Urry J. 2004:89)

Ε) Life styles, κοινοί συμβολικοί τόποι και σημεία, μεγασυμβάντα, και κινήματα είναι σε μεγάλο βαθμό αντιφατικά μεταξύ τους. Για να παραχθεί ο παράξενος πολιτισμικός ελκυστής χρειάζεται ένας πέμπτος άξονας γύρω από το οποίο να μειώνονται οι αντιφάσεις των τεσσάρων. Υποστηρίζουμε ότι στη εποχή της παγκοσμιοποίησης ο άξονας συγκροτείται από την ανάδυση μίας κουλτούρας του ρίσκου ή της διακινδύνευσης. Η κουλτούρα αυτή, που θα εξετάσουμε αναλυτικά στο τέταρτο κεφάλαιο, αποτελεί μία δυστοπία, ή καλύτερα τη μαύρη τρύπα του παγκόσμιου πολιτισμικού ελκυστή. Όλα τα συστήματα υποχρεώνονται μπρος τον δύνητικό κίνδυνο παγκόσμιων καταστροφών να προσαρμόσουν τις συμπεριφορές τους.

Γύρω από τους πέντε ελκυστές της παγκοσμιοποίησης διαμορφώνεται ένα νέο μοντέλο ελαστικής κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης της (flexible accumulation) στη βάση της οποίας επιλύονται τα προβλήματα του φορντικού μοντέλου οικονομικής

οργάνωσης της γραμμικής παραγωγής (assembly line) και κυρίως των οικονομικών κρίσεων, οι οποίες πλέον είναι πιο ευδιάχυτες και καταστρεπτικές. (David Harvey) Τα βασικά χαρακτηριστικά της ελαστικής συσσώρευσης είναι η ανάδυση νέων τομέων στην παραγωγή, νέων τρόπων παροχής οικονομικών υπηρεσιών, νέων αγορών, και πάνω από όλα ένας εντεινόμενος ρυθμός τεχνολογικής, εμπορικής και οργανωτικής καινοτομίας στη βάση της επικοινωνίας. Η ελαστική συσσώρευση βασίζεται στη ελαστική παραγωγή και κατανάλωση, στην επιτάχυνση της ανανέωσης του προϊόντος με μία ταυτόχρονη εξερεύνηση των υψηλά εξειδικευμένων και μικρής κλίμακας θέσεων της αγοράς. Η προσοχή στρέφεται στην ταχύτητα εναλλασσόμενη μόδα και στην χρήση τεχνικών δελεασμού του καταναλωτή και επομένως στο μετασχηματισμό της κουλτούρας στην μετανεωτερική αισθητική της διαφορετικότητας, του εφήμερου, του θεάματος, της μόδας και της εμπορευματοποίησης των πολιτισμικών μορφών. (Harvey D. στο Held D. & Grew 2000: 82-84, Harvey D. 1990: 147-156, 229-232, 284-285 κ.α, αλλά επίσης βλέπε και Casson 1997: 52-53, Jessop B. 2000, Mark C Taylor 2003:27-30, Kumar και άλλοι)

Η ελαστική συσσώρευση επανασυνδυάζει τις δύο βασικές στρατηγικές που προσδιόρισε ο Μαρξ για τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η μία στρατηγική είναι η αύξηση της απόλυτης υπεραξίας, που βασίζεται στην αύξηση της εργασιακής ημέρας ως προς το μισθό που χρειάζεται για να εγγυηθεί την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Η δεύτερη στρατηγική διαμορφώνεται από την αύξηση της σχετικής υπεραξίας μέσω της οργανωτικής και τεχνολογικής αλλαγής για την αύξηση του κέρδους των εταιρειών. (Harvey David 1997: 186)

4^{ος} Ελκυστής το δίκτυο ως βιόκοσμος και η ανάδυση του δικτύου ως οργάνωσης.

Όπως είδαμε ο οι χωροχρονικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης διαμορφώνονται από την αλληλοδιείσδυση τριών χώρων. Του φυσικού χώρου, του δικτυακού χώρου και του χώρου των ροών. Ο δικτυακός χώρος και ο χώρος των ροών παράγονται ουσιαστικά από το σύνολο των δικτυακών σχέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Θα λέγαμε ότι χώρος των ροών και δικτυακός χώρος αποτελούν την προσομοίωση του φυσικού χώρου σε μία ολογραφική αναπαράσταση. Τα παγκόσμια ολοκληρωμένα δίκτυα (global integrated networks) συνίστανται από πολύπλοκες διαρκείς και προβλεπόμενες δικτυωμένες σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους, αντικείμενα και τεχνολογίες οι οποίες εκτείνονται σε πολλαπλούς και

απομακρυσμένους χωροχρόνους. (Law 1994:24, Murdoch 1995: 745 στο Urry 2004: 57)

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης το δίκτυο ως ελκυστής εμφανίζεται με δύο μορφές στη διαδικασία δομοποίησης των κοινωνιών:

1. Τα δίκτυο στο βιόκοσμο των διϋποκειμενικών σχέσεων, τα οποία διαμορφώνονται στο επίπεδο των επικοινωνιακών ενεργημάτων ανάμεσα σε συστήματα (κοινωνικά και ψυχικά) στα πλαίσια της καθημερινής αλληλόδρασης. Ο βιόκοσμος αναδύεται από τα δίκτυα των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων. «Οι εν λόγω δράσεις εξαρτώνται τόσο από τις πηγές των πολιτιστικών παραδόσεων και των νόμιμων διακανονισμών, όσο και από τις ταυτότητες των κοινωνικοποιημένων ατόμων. Για αυτό ο βιόκοσμος δεν είναι κάποιος υπεροργανισμός στον οποίο ανήκουν κάποια μέλη, δεν είναι σύνδεσμος, δεν είναι ένωση ατόμων, δεν είναι συλλογικό σώμα απαρτιζόμενο από μέλη» (Habermas 1996: 135) Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο και ο Luhmann θεωρεί ότι η κοινωνία διαμορφώνεται ως «ένα πολύπλοκο σύστημα επικοινωνιών που διαφοροποιείται αφ'εαυτό σε ένα δίκτυο (network) από αλληλοσυνδεδεμένα κοινωνικά υποσυστήματα...».

Η κοινωνικοποίηση των υποκειμένων στις πολύπλοκες κοινωνίες της μετανεωτερικής εποχής δεν είναι το αποτέλεσμα γραμμικών αιτιοκρατικών σχέσεων, που προσδιορίζονται από έναν παράγοντα είτε αυτό είναι η παραγωγή, είτε η ιδέα, είτε κάποιος άλλος. Η κοινωνικοποίηση είναι μία διαδικασία διαδρομής του υποκειμένου μέσα σε έναν κόσμο ατόμων, ομαδοποιήσεων, θεσμών, λοιπών συστημικών παραγόντων. Ο βιόκοσμος αυτός διαμορφώνεται ως ένας πολύπλοκος ιστός (web) σχέσεων ανάμεσα σε επιμέρους δίκτυα σχέσεων (εργασίας, κοινότητα, οικογενειακών σχέσεων κλπ). Στα δίκτυα αυτά κάθε δρων υποκείμενο πράττει αυτόνομα και αυτοποιητικά στη βάση των δικών του επιλογών, νοηματικών προσδιορισμών κλπ και στα πλαίσια των διαδραστικών ρυθμίσεων, οι οποίες θεσμίζονται τόσο στο επίπεδο της καθημερινής επικοινωνιακής αλληλόδρασης (βιόκοσμος) όσο και στο επίπεδο των θεσμικών ή δομικών διακανονισμών του συστήματος. Οι σχέσεις αυτές διαμορφώνουν το πολύπλοκο σχέδιο της δομοποίησης όπως αυτή συνίσταται ως συνιστώσα της συλλογικής και της ατομικής αυτονομίας των συστημάτων.

2. Εκτός από τους δικτυακούς ελκυστές του βιόκοσμου, στις σύγχρονες κοινωνίες το δίκτυο αποκτά ηγεμονικό ρόλο ως μορφή οργάνωσης των συστημάτων και αποτελεί το δεύτερο ελκυστή που συμβάλλει στη δομοποίηση αυτών των

κοινωνιών. Στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης η δικτυακή οργάνωση επιτρέπει στα συστήματα να α) διατηρούν την αυτόνομη και αυτοποιητική δομή της κλειστότητας τους και β) να ελέγχουν και να απομειώνουν την πολύπλοκη πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης, μετατρέποντας το θόρυβο σε πληροφορία και την αταξία σε τάξη. Ο Castells ορίζει το δίκτυο ως «μία ομάδα διασυνδεδεμένων κόμβων (nodes) Τα δίκτυα είναι πολύ παλιές φόρμες ανθρώπινης πρακτικής, αλλά κυριάρχησαν στη νέα ζωή στις μέρες μας μέσω της μετατροπής τους σε πληροφοριακά δίκτυα, που ενδυναμώνονται από το διαδίκτυο.» (Castells 2002: 1).

Τα δίκτυα έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα ως οργανωτικά εργαλεία λόγω της έμφυτης ελαστικότητας και της προσαρμοστικότητας τους που αποτελούν σημαντικά χαρακτηριστικά για την επιβίωση και την ευημερία τους στα γρήγορα μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα. Οι λόγοι αυτοί εξηγούν το γεγονός της κυριαρχίας της δικτυακής οργάνωσης που οδήγησε στο σταδιακό ξεπέραςμα των καθετοποιημένων εταιρειών και των συγκεντροποιημένων γραφειοκρατιών. (Castells 2002 1) Υπάρχουν πολλά παραδείγματα παγκόσμιων ολοκληρωμένων δικτυακών οργανώσεων όπως η McDonald, American Express, Coca-Cola, Microsoft, Sony, Greenpeace, η Manchester United και άλλες. Η δικτυακή οργάνωση τους η οποία αναφέρεται και ως Μακντοναλτοποίηση περιλαμβάνει πολλές αυτόνομες οργανώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο που οργανώνονται μέσω της ελάχιστης κεντρικής οργάνωσης. Έτσι για παράδειγμα η διαδικασία της δικτυακής οργάνωσης των εταιρειών παράγει νέες τυποποιημένες εργασίες χαμηλής ειδίκευσης, νέα προϊόντα τα οποία αλλάζουν τις συνήθειες των ανθρώπων και νέες κοινωνικές συνήθειες σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα δίκτυα επιτρέπουν σε μία φίρμα, τα προϊόντα της, και τους τρόπους εξυπηρέτησης των πελατών να διαχέονται σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι δικτυακές αυτές οργανώσεις διαμορφώνουν νέες χωροχρονικές μήτρες, ένα ξερίζωμα από τις παραδοσιακές εδαφικοποιημένες σχέσεις και παράγουν έναν παγκοσμιοποιησιμο/παγκοσμιοποιημένο χώρο και χρόνο όπου τα υποκείμενα βιώνουν σε διαφορετικές χωροχρονικές στιγμές τα κοινά προσομοιωμένα σύμβολα της δυνητικής ταυτότητας αυτών των οργανώσεων.⁶⁹ Οι δικτυακές μορφοποιήσεις αποτελούν μία από τις πιο ισχυρές ομάδες «μορίων» που συνθέτουν τη νέα παγκόσμια τάξη. (Urry 2004: 57-58)

Από την άλλη πλευρά τα δίκτυα όταν ξεπερνούν ένα συγκεκριμένο μέγεθος και ένα βαθμό πολυπλοκότητας παρουσιάζουν δυσκολίες στο συντονισμό των λειτουργιών που εστιάζουν σε συγκεκριμένους σκοπούς και καθήκοντα. (Castells 2002: 2) Οι αδυναμίες των παγκόσμιων ολοκληρωμένων δικτυακών οργανώσεων

μπορούν να συνοψισθούν στις εξείς: α) Καταρχήν από τη στιγμή που οι δικτυακές οργανώσεις δημιουργούν μεγαλύτερα αποτελέσματα από ότι οι μικρές εταιρείες, οι τελευταίες που βρίσκονται έξω από τα δίκτυα οδηγούνται στην απαρχαίωση. (Ugry 2004:58) β) Όσο μεγαλύτερη δύναμη έχει ένα δίκτυο τόσο μεγαλύτερη είναι και η πιθανότητα να εξατμιστεί η δύναμη του «σήματος» του σε μία νύχτα από μικρά συμβάντα, όπως για παράδειγμα η συμμετοχή σε ένα σκάνδαλο. (Ugry 2004:ο.π) γ) Τέλος οι απλές εταιρείες είναι πολύ εύθραυστες με αποτέλεσμα να μην έχουν την ικανότητα στις γρήγορες αλλαγές του παγκόσμιου περιβάλλοντος, λόγω της αδυναμίας τους να προσαρμόζονται ελαστικά στις ροές του περιβάλλοντος. (Ugry 2004:59)

Οργανωτικά ένα δίκτυο συστημάτων αποτελείται από αλληλοσυνδεδεμένους κόμβους οι οποίοι είναι ικανοί για τη μεταξύ τους επικοινωνία. Κάθε κόμβος συνίσταται από την αλληλοσυσχέτιση του με τους άλλους κόμβους και το χώρο που κατέχουν στο συνολικό δίκτυο. Κάθε κόμβος αποτελεί ένα κομβίο (knot), που λειτουργεί ως διακόπτης και δρομολογητής (router) που στέλνει, λαμβάνει και μεταδίδει πληροφορία στο δίκτυο. Οι τρόποι με τους οποίους διασταυρώνονται οι συνδέσεις δημιουργούν τα διακριτά γνωρίσματα και λειτουργίες που διαφοροποιούν τους κόμβους. Επομένως οι κόμβοι μίας δικτυακής οργάνωσης συμβάλλουν στη λειτουργική διαφοροποίηση του δικτύου της. «Ενώ οι συνδέσεις κάθε κόμβου δημιουργούν κλάδους σε ολόκληρο το δίκτυο, οι πιο κρίσιμες σχέσεις είναι σχετικά τοπικοποιημένες. εάν υπάρχουν λίγες συνδέσεις, το δίκτυο παγώνει ενώ αν οι συνδέσεις είναι πολλές το σύστημα γίνεται χαοτικό. Αφού οι αλληλοσυσχετίσεις των κόμβων είναι αμοιβαίες και πολλές, οι βρόγχοι ανατροφοδότησης είναι τόσο αρνητικοί όσο και θετικοί. Στην αρνητική ανατροφοδότηση οι αλληλοδράσεις ελέγχουν και ισορροπούν τη δραστηριότητα στο δίκτυο. Στη θετική ανατροφοδότηση οι αλληλοδράσεις τείνουν να επιταχύνουν τα εγχειρήματα του δικτύου και τη λειτουργική διαφοροποίηση τόσο του δικτύου όσο και των επιμέρους συστημάτων.

Μπορούμε να ταξινομήσουμε τις λειτουργικές διαφοροποιήσεις των δικτύων σε τρεις τοπολογίες:

- 1) υπάρχει μία γραμμή ή αλυσίδα δικτύων με πολλούς κόμβους που διαχέονται με μικρότερο ή μεγαλύτερο γραμμικό τρόπο
- 2) υπάρχουν αστέρια ή αξονικά (hub) δίκτυα όπου οι πιο σημαντικές σχέσεις κινούνται γύρω από ένα κεντρικό άξονα (hub) ή άξονες.

3) υπάρχουν πολυ-διοδικά δίκτυα (all-channel networks) όπου οι επικοινωνιακές αλληλοδράσεις διαμορφώνονται σε περισσότερες ή λιγότερες κατευθύνσεις διασχίζοντας το δίκτυο ταυτόχρονα. (Arquilla & Ronfeldt 2001 στο Urry 2004: 51)

«Η δύναμη (power) κάθε δικτύου εξαρτάται:

1. από το μέγεθος του, δηλαδή τον αριθμό των κόμβων που περιέχει,
2. την πυκνότητα των δικτυακών επικοινωνιακών συνδέσεων μεταξύ των κόμβων και
3. τις συνδέσεις που έχει κάθε δίκτυο με άλλα δίκτυα.

Το μέγεθος του αριθμού των κόμβων είναι ο πιο καθοριστικός παράγοντας, γιατί η αξία κάθε δικτύου δεν αυξάνεται με αριθμητική πρόοδο ως προς την αύξηση των κόμβων οι οποίοι συνδέονται.⁷⁰ Αντίθετα όσο αυξάνεται ο αριθμός των κόμβων ένας προς ένας η συνολική αξία ή δύναμη του δικτύου αυξάνεται εκθετικά. Έτσι προσθέτοντας μερικούς κόμβους, σε πιο ασθενείς δεσμούς, αυξάνεται δυσανάλογα η αξία του δικτύου για όλα τα υπάρχοντα μέλη.» (Urry 2004:52-53) «Η Kelly αναφέρει ότι η εκθετική ενίσχυση της δύναμης των επικοινωνιακών δεσμών που συνεπάγονται τα δίκτυα συνεπάγεται την ενίσχυση των μικρών εισροών σε κάθε δικτυακό χώρο και την απορρέουσα μακροπρόθεσμα εκθετική αύξηση των εκροών, ειδικά όπου τα πολυ-διοδικά δίκτυα επεκτείνονται τεχνολογικά. Τέτοια μη –γραμμικά αποτελέσματα κινούνται πάνω στην κόψη του χάους διασχίζοντας αυτού που ο Malcolm Gladwell (2000) ονομάζει «ακραία σημεία» (tipping points) Στα ακραία σημεία:

- 1) Τα γεγονότα και τα φαινόμενα είναι μεταδοτικά,
- 2) μικρά αίτια μπορεί να έχουν μεγάλα αποτελέσματα και
- 3) οι αλλαγές δε συμβαίνουν με βαθμιαίο γραμμικό τρόπο αλλά δραματικά σε μια στιγμή που ένα σύστημα αλλάζει»⁷¹ Τα αυξανόμενα αποτελέσματα διαχέονται κατά μήκος των δικτυακών σχέσεων στα πλαίσια των οποίων μία ποικιλία οργανώσεων δρουν και επιχειρούν. (Urry 2004: 53)

Οι δυναμικές και μη –γραμμικές διαδικασίες ενός δικτύου συστημάτων το οδηγεί συχνά μακριά από την ισορροπία. Η αυτορύθμιση της ισορροπίας του εξαρτάται από την συγκεκριμένη τοπολογία του εκάστοτε δικτύου εξαρτάται δηλαδή από τη λειτουργική του διαφοροποίηση στο χώρο και το χρόνο. Η διαφοροποίηση αυτή σχετίζεται με την διαμόρφωση ενός προγράμματος δράσης, το οποίο συμπυκνώνει τα τέσσερα συστατικά στοιχεία της δομής – ρόλους, συλλογικότητες, αξίες, κανόνες, όπως αυτά διαμορφώνονται στα συστατικά συστήματα του δικτύου (Βλέπε 1^ο κεφάλαιο) Τα προγράμματα αυτά είναι εξαρτώμενα από το μονοπάτι της ανάπτυξης και του συντονισμού μεταξύ των συστημάτων (path dependent) (Urry

2004:54) Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι τα συστήματα εντάσσονται στα δίκτυα ως αυτόνομες και αυτοποιητικές οργανώσεις σκοπών και καθηκόντων.

Οι θετικές ανατροφοδοτήσεις και η εξάρτηση της εξέλιξης των συστημάτων από το μονοπάτι όπου τα ενδεχόμενα συμβάντα θέτουν σε κίνηση τη θεσμική δομοποίηση είναι κεντρικά στοιχεία στην δύναμη των δικτύων που επιχειρούν σε παγκόσμιο επίπεδο. Στα παγκόσμια ολοκληρωμένα δίκτυα το μέγεθος, η πυκνότητα των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων μεταξύ των κόμβων τους και οι δικτυακές τους συνδέσεις είναι μεγάλες με αποτέλεσμα να επεκτείνουν την εμβέλεια και την επιρροή τους. (Urry 2004: 56)

Τα παγκόσμια δίκτυα δεν απορρέουν άμεσα από τις προθέσεις και τις δράσεις των ατόμων σε μικρο επίπεδο αλλά αναδύονται μέσα από ιεραρχικά συμπλέγματα που επιτρέπουν τη σύζευξη και συναρμογή δομής και φορέα της δράσης σε διαδικασίες, οι οποίες εξελίσσονται διαρκώς. Ανάμεσα στα δίκτυα, τα συστήματα που τα συνθέτουν, τους κόμβους κλπ οργανώνονται πολύπλοκες ιεραρχικές αλυσώσεις ροής της πληροφορίας. Οι αλυσώσεις αυτές οδηγούν στην ανάδυση δομών, διαδικασιών, αποτελεσμάτων στο μακρο επίπεδο δηλαδή στο χωροχρονικό επίπεδο της παγκοσμιοποιητικότητας, στο επίπεδο της ανάδυσης του υπερεθνικού αστικού ελκυστή, στο κοινωνικό και στο πολιτισμικό επίπεδο (μεγασυμβάντα, σήματα, μόδα, κινήματα κλπ). Οι αλυσώσεις αυτές διαμεσολαβούνται από μηχανές και τεχνολογίες οι οποίες επιτρέπουν την επέκτασή τους στο χώρο και στο χρόνο μέσω των διαδικασιών της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης.

Διασκευάζοντας την ανάλυση του Luhmann για την οικολογική κυριαρχία ενός υποσυστήματος (Βλέπε 1^ο Κεφάλαιο υποκ Δ) μπορούμε να πούμε ότι το δίκτυο ως μορφή οργάνωσης ηγεμονεύει στις σύγχρονες κοινωνίες γιατί επιτρέπει την οικολογική κυριαρχία των συστημάτων που το συνιστούν. Η οικολογική κυριαρχία τους απορρέει από τη δυνατότητα διαχείρισης και οργάνωσης της παγκόσμιας πολυπλοκότητας, μέσω της δικτυακής λειτουργικής διαφοροποίησης, η οποία επιτρέπει α) την έκταση της εσωτερικής δομικής και εγχειρηματικής πολυπλοκότητας δικτύου και συστημάτων, β) την ικανότητα προσαρμογής μέσω της ελαστικής αυτοοργάνωσης τους στις περιβαλλοντολογικές διαταραχές γ) την ικανότητα να συμπίεζει και να αποστασιοποιεί τα εγχειρήματα τους στον παγκόσμιο χωροχρόνο, με σκοπό να εκμεταλλευτούν από κοινού την πιθανή εμβέλεια ευκαιριών για την αυτοπαραγωγή τους, δ) την ικανότητα του δικτύου να παράγει προγράμματα συντονισμού και συναρμογής των επιμέρους συστημάτων, τα οποία τελικά λύνουν τις

εσωτερικές αντιφάσεις και ε) την ικανότητα του δικτύου να υποτάσσει τα συστατικά του συστήματα στην αναπαραγωγή ολόκληρου του δικτύου.

B. Δικτυακή Οικονομία: Η ανάδυση της σύγχρονης Δικτυακής εταιρείας

Στις σύγχρονες οικονομίες η εισαγωγή των τηλετραπεζικών συναλλαγών (telebanking) της τηλεαγοράς (teleshopping) και της τηλεεργασίας διαμορφώνουν έναν νέο υβριδικό χώρο, ο οποίος φτιάχνεται από φυσικούς τόπους, δίκτυα και ροές: Έναν χώρο δικτυωμένων τόπων, ο οποίος χαρακτηρίζεται από «τη χωρική εξάπλωση και τη συγκέντρωση, από τη μίξη των μοντέλων χρήσης της γης, από την υπερκινητικότητα (hypermobility), από την εξάρτηση του νέου χώρου από τις επικοινωνίες και τις μεταφορές τόσο στο εσωτερικό των μητροπόλεων όσο και μεταξύ κόμβων.» (Castells 2002: 235)

Τα βασικά χαρακτηριστικά της ηλεκτρονικής αγοράς είναι: η αυξανόμενη αλληλοεξάρτηση των επιμέρους κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της αλληλοδιεισδυτικής ροής των κεφαλαίων. Οι ροές αυτές κυκλοφορούν σε δίκτυα πληροφορίας διαμορφώνοντας έναν εμπορικό χώρο ο οποίος μετασχηματίζει τις οικονομικές αγορές.⁷² Έτσι σταδιακά αναδύονται ηλεκτρονικοί κόμβοι ανάμεσα στα χρηματιστήρια ολόκληρου του κόσμου με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη αλληλοεξάρτηση των παγκόσμιων οικονομικών αγορών, τα υψηλότερα κεφάλαια και τις ταχύτερες συναλλαγές. (Castells 2002:83-4)

Οι λόγοι ανάδυσης τους ηλεκτρονικού εμπορίου είναι:

- η μείωση του κόστους συναλλαγών τουλάχιστον κατά 50%, και η συνεπαγόμενη αύξηση των επενδύσεων
- η δυνατότητα για on-line επενδύσεις έχοντας ως συνέπεια την αύξηση του κεφαλαίου της αγοράς. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην ικανότητα της ηλεκτρονικής αγοράς να κινητοποιεί και να επενδύει τις αποταμιεύσεις αυξάνοντας ταυτόχρονα τον τζίρο της επένδυσης, στην άνοδο της σημασίας της πληροφορίας στην λήψη αποφάσεων από την πλευρά του επενδυτή, στη μεγαλύτερη πιθανότητα υπέρβασης των παραδοσιακών μεσαζόντων χρηματιστών και επενδυτικών εταιρειών, στην στιγμιαία αντίδραση των επενδυτών στις αλλαγές της αγοράς σε πραγματικό χρόνο. (Castells 2002:84)

Όμως η αύξηση των επενδυτών με διαφορετικές, οι οποίοι δρουν μέσω ενός αποκεντρωμένου δικτύου επενδυτικών πηγών σε μία παγκόσμια αλληλοεξαρτώμενη αγορά που χαρακτηρίζεται από μεγάλες ταχύτητες στις οικονομικές της πράξεις

«αυξάνει την αστάθεια της αγοράς – καθώς η πολυπλοκότητα, το μέγεθος, και η ταχύτητα επιφέρουν ένα μοντέλο αντίδρασης συμπεριφοράς μεταξύ των επενδυτών του διαδικτύου, οδηγώντας σε χαοτικές δυναμικές και προσπάθειες πρόβλεψης της αγοράς σε πραγματικό χρόνο.» (Castells 2002: 84-85) Οι χαοτικές αυτές δυναμικές αυξάνουν το ρίσκο των εταιρειών οι οποίες επιζητούν μέσω της διαχείρισης της γνώσης και της πληροφορίας να προβλέψουν τα αποτελέσματα των μοντέλων συμπεριφοράς. Έτσι διαμορφώνουν έναν προσομοιωτή της οικονομικής συμπεριφοράς ο οποίος προσπαθεί να βάλει τάξη στο χάος. Η προσομοίωση της πραγματικότητας με σκοπό την πρόβλεψη βασίζεται κατά κύριο λόγο στη συστηματική επιστημονική επεξεργασία όλων των δεδομένων πληροφορίας που αποκτούν μέσα από τα συστήματα επιτήρησης που στήνουν σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής: κοινωνικά οικονομικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων, βιολογικές και βιομετρικές παράμετροι συμπεριφοράς, κλπ

Οι σύγχρονες εταιρείες προκειμένου να αντιμετωπίσουν την εξωτερική πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος και τις δομικές αδυναμίες του φορντικού μοντέλου συσσώρευσης οργανώνονται σε ηλεκτρονικά δίκτυα οικονομικών σχέσεων με κύρια χαρακτηριστικά:

1. την στρατηγική οργανωτική αρχή της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας.(Total Quality Management- ΔΟΠ), που βασίζεται στην παραγωγή του προϊόντος στον κατάλληλο για τον πελάτη και την εταιρεία χρόνο (just in time) με την παράλληλη και διαρκή βελτίωση της ποιότητας του.⁷³ Το σύστημα της ΔΟΠ δίνει έμφαση στην επικοινωνία και τον έλεγχο με την κατανομή των εργαζόμενων «σε μικρούς, εύχρηστους ομίλους» (τεσσάρων ως δέκα πέντε ανθρώπων), με στόχο την αποτελεσματικότερη διαχείριση των εσωτερικών και εξωτερικών διαταραχών της επιχείρησης. Η ΔΟΠ σκοπεύει στις μηδενικές ατέλειες και την καλύτερη χρήση των πηγών μέσω της διεύθυνσης της οργάνωσης με μία ιεραρχία που βασίζεται στην ανάδυση νέων συμβολικών συστημάτων μέσα από την καθημερινή ζωή της εταιρείας (Flood & Jackson 1996 : 38-46, Tapscott 1995: 60, 63-64, Thompson & McHugh 1994: 92, 111, Castells 1997: 157 κ.α) Η δικτυακή επιχείρηση δραστηριοποιείται από δικτυακούς εργαζόμενους, οι οποίοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Η οργάνωση της ηλεκτρονικής εταιρείας βασίζεται στην «οριζόντια ιεραρχία, σε ένα σύστημα εργασίας σε ομάδες (team work), και την ανοιχτή εύκολη αλληλόδραση ανάμεσα σε εργαζόμενους και διευθυντές, μεταξύ διαφορετικών τμημάτων και διαφορετικών επιπέδων της φίρμας. (Castells 2002:91). Ο χαρακτήρας της ηλεκτρονικής εργασίας

απαιτεί τη διαχείριση, κατανόηση και εκμετάλλευση του τεράστιου όγκου πληροφορίας που μεταβιβάζεται στα πλαίσια των δικτύων και την κατάλληλη μετατροπή της σε βάσεις δεδομένων, οι οποίες μπορούν να γίνουν αντικείμενο ανάλυσης και βάση για τη χάραξη στρατηγικής των συστημάτων.

2. τη συστημική διαφοροποίηση των επιχειρήσεων μέσω της χωροχρονικής συμπίεσης/αποστασιοποίησης και της ελαστικής εξειδίκευσης (flexible specialization), συνεξέλιξης και συναρμογής των λειτουργιών των δύο κύριων παραδοσιακών μορφών των επιχειρήσεων: α) της πολυεθνικής φορντικής κάθετης εργασιακής οργάνωσης, οι οποίες ανέπτυξαν σε μεγάλο βαθμό την εμπειρία του ιεραρχικού διεθνούς management και β) της οργάνωσης εξειδικευμένης μεσαίας και μικρής κλίμακας, οι οποίες ανέπτυξαν σε μεγάλο βαθμό τις δικτυακές μορφές οργάνωσης δίνοντας έμφαση στο χρόνο και την εσωτερική και διοργανωσιακή δικτύωση.⁷⁴ Η διαδικασία αυτή γνωστή και ως δεύτερος βιομηχανικός καταμερισμός ενίσχυσε τη συνεργασία ανάμεσα στους σχεδιαστές, τους παραγωγούς και τους διευθυντές, βελτίωσε τη διανοητική συμμετοχή των εργαζομένων στο τελικό προϊόν, και επέτρεψε στις εταιρείες να είναι ευαίσθητες τόσο στις διαφοροποιήσεις της αγοράς (product flexibility) όσο και στις αλλαγές της τεχνολογίας (process flexibility). Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατή η συναρμογή των οικονομιών κλίμακας με τις οικονομίες σκοπού και η ταυτόχρονη υπέρβαση των δομικών αδυναμιών του φορντικού μοντέλου οργάνωσης της παραγωγής (Castells 1997: 147- 151,153-158 & 167 – Harvey: 189, Kumar 1997: 58-59 – Thompson & McHugh 1994 : 192-194, Mark C Taylor 2003:27-30 κ.α).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι η μετάλλαξη των πολυεθνικών εταιρειών σε δικτυακές εταιρείες δεν ακυρώνει τη συγκέντρωση του κεφαλαίου. Το μοντέλο των αποκεντρωμένων ελαστικών παραγωγικών μονάδων επιτρέπει τη γρήγορη αντίδραση τους στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον αλλά απαγορεύει τον έλεγχο λαθών που οφείλονται στη διαχείριση σκοπών και μέσων προς επίτευξη αυτών των σκοπών. Οι μεγάλες εταιρείες ως κάτοχοι και διαχειριστές τεράστιου όγκου πληροφοριών και πρώτων υλών έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν τέτοια λάθη (Castells 1997: 165). Από την άλλη πλευρά οι μικρότερες εταιρείες δε φορτώνονται με τα μειονεκτήματα των μεγάλων εταιρειών - γραφειοκρατία, ιεραρχική καταπίεση, ανικανότητα για αλλαγές (D. Tapscott 1995: 54-55)

Οι συνέπειες της συστημικής ελαστικής διαφοροποίησης των σύγχρονων δικτυακών εταιρειών είναι η δημιουργία ενός νέου εσωτερικού οργανωτικού

καταμερισμού της εργασίας που συνίσταται από τρεις τύπους ελαστικής απασχόλησης:

- Λειτουργική ελαστικότητα (functional flexibility): των εργαζόμενων του πυρήνα της εταιρείας, οι οποίοι εξασφαλίζουν τη μονιμότητα της εργασίας τους μέσω της αναδιοργάνωσης της εργασίας τους από τους managers
- Αριθμητική ελαστικότητα (numerical flexibility): αναφέρεται στην περιφερειακή ομάδα των εργαζόμενων της εταιρείας, κυρίως part-timers, εργαζόμενους βραχυπρόθεσμων συμβολαίων, εργαζόμενους που μοιράζονται μία θέση εργασίας, και τους εργαζόμενους που χρηματοδοτούνται από το κράτος.
- Οικονομική ελαστικότητα (financial flexibility): κυρίως εργαζόμενοι που δρουν υποστηρικτικά στη αριθμητική και λειτουργική ελαστικότητα και προέρχονται από το χώρο της αυτοαπασχόλησης, της υπεργολαβίας κ.α. (Castells 1997: 160-2 και αλλού, Thompson & McHugh 1994 :196-202)

Η ελαστική παραγωγή συνδυάζει μέσω της παραγγελίας και του επαναπρογραμματισμού των παραγωγικών συστημάτων τον υψηλό όγκο παραγωγής και τις οικονομίες κλίμακας – χαρακτηριστικό του φορντικού μοντέλου παραγωγής – με τις οικονομίες σκοπού με σκοπό τη διαρκή προσαρμογή των οργανώσεων στην πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος. Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν την προσαρμογή τόσο στις διαφοροποιήσεις της αγοράς (product flexibility) όσο και στις αλλαγές των τεχνολογικών εισροών (process flexibility) (Castells 1997: 154) Από την άλλη πλευρά στις ελαστικές δικτυακές οργανώσεις οι εργαζόμενοι εντάσσονται ως αυτοποιητικά συστήματα τα οποία προσαρμόζονται στην κουλτούρα της εταιρείας στη βάση των αυτοαναφορικών δομών της δικής τους κουλτούρας. Προκειμένου να αναπτύξουν το σύνολο των δυνατικών τους ικανοτήτων απαιτείται η «ελευθερία» της ατομικής και συλλογικής επιλογής, που εδραιώνεται στη βάση μίας οργάνωσης που επιτρέπει την ελεύθερη ροή πληροφοριών ανάμεσα στα κοινωνικά και ψυχικά υποσυστήματα που την συναπαρτίζουν. Οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της επιχείρησης πρέπει να βασίζονται στην ελευθερία του λόγου και του τύπου (πχ των e-mail), στο δικαίωμα της συνεργασίας και της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, της ανάπτυξης της ατομικής γνώσης και των ικανοτήτων, της πρόσβασης στα αρχεία και το πληροφοριακό υλικό της εταιρείας κλπ. (Pinchot G. & E. 1994)

Η εσωτερική συστημική διαφοροποίηση και ο νέος καταμερισμός της εργασίας διαμορφώνει τη δικτυακή καπιταλιστική επιχείρηση, που μπορούμε να ορίσουμε ως το οικονομικό σύστημα τρόπων οργάνωσης που συνίσταται από την

αλληλοδιείσδυση κοινωνικών και ψυχικών υποσυστημάτων αυτόνομων σκοπών, τα οποία συναρμολογούνται στη διαδικασία της ελαστικής κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης. Ο ορισμός αυτός βασίζεται στο Castells που ορίζει δικτυακή επιχείρηση τη μορφή εταιρείας «...το σύστημα των τρόπων της οποίας συνίσταται από τη διασταύρωση (intersection) των τμημάτων αυτόνομων σκοπών». Χρησιμοποιούμε τον όρο αλληλοδιείσδυση που παραπέμπει στη συστημική θεωρία των Parsons και Luhmann για να τονίσουμε τόσο την αλληλοεξάρτηση όσο και την αυτονομία των συστημάτων, που απαρτίζουν ένα δίκτυο διαμορφώνοντας ένα μάγμα δυνητικών επιλογών για την αντιμετώπιση των θορύβων του περιβάλλοντος. Τις διαπιστώσεις αυτές δέχεται και ο Castells (Castells 1997: 171 και 194-195)

Η αλληλόδραση και συνεξέλιξη των υποσυστημάτων της δικτυακής εταιρείας, οδηγεί σε μία διαρκή σύγκρουση στα επίπεδα της λήψης των αποφάσεων, της συνεργασίας και της εκτέλεσης του έργου, προκαλώντας ενδεχομενικότητα στο εσωτερικό επίπεδο των επιμέρους δράσεων. Η ενδεχομενικότητα συνιστά την κατάσταση κατά την οποία πραγματικό και δυνητικό συνυπάρχουν στα σημεία διακλάδωσης της εξέλιξης των κοινωνικών συστημάτων, ή αλλιώς στα σημεία τα οποία διακινδυνεύουν μελλοντικές διαταραχές. (1^ο Κεφάλαιο) Παράλληλα εξωτερικές διαταραχές όπως ο κύκλος συσσώρευσης, η διαφορά καταναλωτικών προτύπων, οι διαφορές στο κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας σε διατοπικό επίπεδο, η ανάγκη δράσης σε διατοπικό- διηπεριφερειακό- διηπειρωτικό επίπεδο κλπ, οδηγούν στην ανάγκη συγκρότησης μίας νέας πολιτικής στρατηγικής, που βασίζεται στην εφημεροποίηση της οργανωτικής κουλτούρας. Η κουλτούρα δυνητικοποιείται σε ένα μάγμα πολυπροσωποποιημένων βιωμάτων και συμφερόντων, που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της αλληλόδρασης των δικτυακών τόπων στον κυβερνοχώρο. ⁷⁵ «Ο Schumpeter συναντά τον Weber στον κυβερνοχώρο της δικτυακής εταιρείας». (Castells 1997:198-199 & 462-3). Το αποτέλεσμα είναι να αυξάνεται ο βαθμός αντιμετώπισης καταστάσεων διακινδύνευσης.

Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο παγκόσμιο επίπεδο υιοθετούν το δίκτυο ως κύρια οργανωτική τους μορφή για την επικοινωνία και την επεξεργασία των πληροφοριών. ⁷⁶ Ο τεχνολογικός μετασχηματισμός διαποτίζει ολόκληρο το οικονομικό σύστημα, και επηρεάζει όλες τις διαδικασίες δημιουργίας της αξίας της ανταλλακτικής αξίας και της αξίας κυκλοφορίας (Castells 2002: 66) Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης οι δικτυακές πολυεθνικές εταιρείες διαμορφώνουν μία παγκόσμια στρατηγική προκειμένου να εντάξουν τη διάχυτη σε πολλούς τύπους οργάνωση της.

Η στρατηγική αυτή δε σκοπεύει στον έλεγχο των αγορών από τα έξω μέσω των άμεσων επενδύσεων αλλά στην κατασκευή σχέσεων ανάμεσα σε εταιρείες διαφορετικών θεσμικών περιβαλλόντων οι οποίες διαμορφώνουν διασυνοριακά σύνορα. (Castells 1997: 165)

Η δικτύωση των σχέσεων της εταιρείας γίνεται σε δύο επίπεδα:

1. στο εσωτερικό της δίκτυο η εταιρεία ανάμεσα σε εργαζόμενους και διευθυντές, στο επίπεδο της εταιρικής οργάνωσης μέσω του διαδικτύου με τους πελάτες και τους προμηθευτές της αλλά και στο επίπεδο των δεσμοποιήσεων ανάμεσα σε συμβούλους, υπεργολάβους και εταιρείες στο web (Castells 2002:65)
2. στο εξωτερικό δίκτυο η δικτυακή εταιρεία αναπτύσσεται από το συνδυασμό διαφορετικών στρατηγικών, όπως α) «την εσωτερική αποκέντρωση των μεγάλων εταιρειών, που υιοθετούν τις λεπτές, οριζόντιες δομές της συνεργασίας και του ανταγωνισμού, συντονισμένες γύρω από τους στρατηγικούς σκοπούς για τη φίρμα ως όλου. β). Δευτερευόντως, τη συνεργασία ανάμεσα σε μικρές και μεσαίες εταιρείες, οι οποίες τραβούν τις πρώτες ύλες μαζί τους προκειμένου να φτάσουν μία κρίσιμη μάζα. γ) Τη δεσμοποίηση ανάμεσα σε μικρά και μεσαία δίκτυα επιχειρήσεων, και τα διαφοροποιημένα συστατικά των μεγάλων εταιρειών και δ) τις στρατηγικές συμμαχίες μεταξύ των μεγάλων εταιρειών και των επικουρικών δικτύων. Τα τέσσερα αυτά στοιχεία «μετασχηματίζουν τη διοίκηση της εταιρείας σε μία μεταβλητή γεωμετρία συνεργασίας και ανταγωνισμού, η οποία εξαρτάται από το χρόνο, το χώρο τη διαδικασία και το προϊόν παραγωγής. (Castells 2002:67, Urry 2004: 9)

Επομένως η δικτυακή εταιρεία δε είναι ούτε ένα δίκτυο εταιρειών ούτε μία εσωτερική δικτυακή οργάνωση. Είναι μάλλον ένας λεπτός φορέας οικονομικής δραστηριότητας ο οποίος χτίζεται γύρω από συγκεκριμένα επιχειρηματικά προγράμματα ποικίλης σύνθεσης και προέλευσης: «το δίκτυο είναι η εταιρεία». Ενώ η φίρμα συνεχίζει να είναι η μονάδα συσσώρευσης του κεφαλαίου, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, και η στρατηγική διεύθυνση εκτελείται από ad hoc δίκτυα. Τα δίκτυα αυτά έχουν την ελαστικότητα και την προσαρμοστικότητα που απαιτεί η παγκόσμια οικονομία, η οποία υπάγεται στην αδυσώπητη τεχνολογική καινοτομία και ερεθίζεται από την ταχύτατη αλλαγή της ζήτησης .⁷⁷

Ο όγκος και η πολυπλοκότητα του καθήκοντος της διαχείρισης της πληροφορίας κάνει αναγκαστική την εμφάνιση ενός νέου τύπου εργασίας η οποία «έχει τη δυνατότητα να επαναπρογραμματίζεται, στις δεξιότητες, τη γνώση και τη σκέψη σύμφωνα με τα καθήκοντα, σε ένα πολύπλοκα αναπτυσσόμενο περιβάλλον.

Έτσι η έμφαση πλέον δίνεται στη διαρκή διαδικασία μάθησης και εκπαίδευσης κατά την οποία «το απόθεμα της γνώσης και της πληροφορίας του εργαζόμενου μπορεί να επεκταθεί και να τροποποιηθεί σε ολόκληρη τη ζωή του/της. (Castells 2002:91) Παράλληλα δημιουργούνται κέντρα τηλεργασίας μετακινούμενων γραφείων ή κέντρων κλήσης. Στα κέντρα αυτά διαμορφώνονται βάσεις επεξεργασίας δεδομένων τις οποίες επεξεργάζονται εργαζόμενοι οι οποίοι συγκεντρώνονται σε αυτά αλλά διαχέουν τις κλήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο. Τα περισσότερα από αυτά τα κέντρα τοποθετούνται σε περιοχές χαμηλού εργασιακού κόστους, προσφέροντας εργασία κυρίως σε γυναίκες εργαζόμενους που μένουν σε προάστια ή μικρές πόλεις στην περιφέρεια μεγαλύτερων κεντρικών πόλεων (όπως το Εδιμβούργο, Γλασκόβη σε Βρετανία). Οι βασικότεροι λόγοι συγκέντρωσης της εργασίας σε τηλεκέντρα είναι κυρίως «οι επεξεργασίες του μάνατζμεντ, αλλά όχι αναγκαστικά σε σχέση με τον έλεγχο του εργαζόμενου. Στην πραγματικότητα σε ένα ολοκληρωτικά ηλεκτρονικό σύστημα, είναι εύκολη η μόνιμη παρακολούθηση της δραστηριότητας του εργαζόμενου.» Μερικά από τα σημεία κλειδιά της ανάδυσης των εργασιακών τόπων των τηλεκέντρων είναι η άτυπη μετάδοση της πληροφορίας, η σιωπηρή γνώση της εταιρείας,, οι δυναμικές της ομαδικής εργασίας, οι οικονομίες κλίμακας για τον αναπτυγμένο τηλεπικοινωνιακό εξοπλισμό. (Castells 2002: 233)

Από την άλλη πλευρά παρατηρείται μία διαρκής ανάπτυξης της κινητής τηλεργασίας των επαγγελματιών οι οποίοι κινούνται διαρκώς από τόπο σε τόπο διευκολύνοντας τις επαφές της εταιρείας με τους πελάτες και τους συνεργάτες της ενώ κρατούν την επαφή με τους υπαλλήλους μέσω των κινητών τηλεφώνων και του διαδικτύου. Μειώνουν έτσι τον χώρο που χρησιμοποιούσαν στην ανάθεση γραφείων. Διαμορφώνεται έτσι ένας νομαδικός εργαζόμενος ο οποίος χρησιμοποιεί ένα σύνθετο δίκτυο επικοινωνιών και μεταφορών για την διεκπεραίωση των καθηκόντων του (Castells 2002:234)

Συμπέρασμα 2^ο Κεφαλαίου

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα πολύπλοκο σχεσιακό πλέγμα μη γραμμικών συνεξελίξεων διαφόρων συστημάτων. Τα συστήματα αυτά συνεξελίσσονται και παράγουν ένα νέο χωροχρόνο, ο οποίος δομοποιείται σε τρία επίπεδα: το φυσικό χώρο των διεπαφών, το δικτυακό χώρο των συστημάτων, το χώρο των ροών. Η χωροχρονική δομοποίηση της παγκοσμιοποίησης γίνεται σε δύο άξονες:

α) τον παγκοσμιοποιημένο χωροχρόνο ο οποίος αναφέρεται στη συνταγματική διάσταση της διαδικασίας της κοινωνικής θέσμησης και δημιουργίας κατά την οποία η παγκοσμιοποίηση μπορεί να κατανοηθεί ως το σύνολο των δομικών σχέσεων των επιμέρους κοινωνικών συστημάτων που συμμετέχουν σ' αυτή. Η συνεξέλιξη των επιμέρους συστημάτων μέσω της επικοινωνιακής διάδρασης σε μικρο και μακρο επίπεδο μπορεί να δημιουργήσει ένα ιστορικό μπλοκ εξουσίας, δηλαδή ένα συσχετισμό δύναμης και εξουσίας, που δεν αντιστοιχεί μία βάση σε μία υπερδομή – όπως θέλει ο B. Jessop και η παραδοσιακή μαρξιστική θεωρία – αλλά αποτελεί ένα καθοδηγητικό (steering) κυρίαρχο δίκτυο σχέσεων. Στη σύγχρονη εποχή το δίκτυο αυτό καθοδηγείται από τον υπερδιεθνικό αστικό ελκυστή σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο.

β) οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους τα επιμέρους συστήματα εντάσσονται και συμμετέχουν στη διαδικασία θέσμησης των παγκοσμιοποιημένων δομών διαμορφώνονται στα πλαίσια του παγκοσμιοποιήσιμου χωροχρόνου. Η διάσταση αυτή της παγκοσμιοποίησης αποτελεί μία δυνητική «τάξη» πραγμάτων που αναδύεται μέσα από τους τρόπους και τις διαδικασίες μετασχηματισμού και/ή διατήρησης των κοινωνικών συστημάτων, που δρουν προωθώντας σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, με ή χωρίς συνείδηση την μεταξύ τους παγκόσμια συνεργασία. Η δράση των συστημάτων αναφέρεται στο στρατηγικό σχεδιασμό και προσανατολισμό στο παραδειγματικό πλαίσιο της μεταξύ τους αλληλόδρασης. Αυτό δεν απαιτεί ούτε τη φυσική τους παρουσία σε όλες τις διαστάσεις του παγκόσμιου χωροχρόνου, ούτε τη συμμόρφωση τους με τον παγκοσμιοποιημένο χωροχρόνο των δομών σε διεθνές συνταγματικό επίπεδο.

Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης τα κοινωνικά συστήματα δρουν αυτόνομα επιλέγοντας την ιστορία τους αλλά όχι μέσα στις συνθήκες που επιθυμούν ή αλλιώς συμμετέχουν στην δομοποίηση της παγκοσμιοποίησης, χρησιμοποιώντας αλλά και παράγοντας τις δομές της. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η ένταξη και η

συναρμογή των συστημάτων στην παγκοσμιοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως μία «διαδικασία ή ένα σετ διαδικασιών, που περιλαμβάνει το μετασχηματισμό της χωρικής οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και συναλλαγών – οι οποίες αξιολογούνται με τις διαστάσεις της έκτασης, της έντασης, της ταχύτητας και της επίδρασης – και ο οποίος γενικεύει τις διηπειρωτικές ή διηπεριφερειακές ροές και τα δίκτυα δραστηριοτήτων, αλληλοδράσεων και άσκησης εξουσίας.» (Held D.& Mc Grew 2000, 17, 54-56)

Ο νέος χωροχρόνος της παγκοσμιοποίησης παράγεται μέσα από δύο διαδικασίες α) τη διαδικασία της χωροχρονικής αποστασιοποίησης (time-space distanciation) που περιλαμβάνει τη διαρκή επέκταση των κοινωνικών σχέσεων. Θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε τη διαδικασία της χωροχρονικής αποστασιοποίησης με το φυσικό και το δικτυακό χώρο των συστημάτων και β) το επίπεδο της χωροχρονικής συμπίεσης (time-space compression), που περιλαμβάνει την εντατικοποίηση (intensification) των διακριτών μεταξύ τους συμβάντων σε πραγματικό χρόνο και/ή την αύξηση της ταχύτητας των υλικών ή άυλων ροών πέρα από μία συγκεκριμένη απόσταση. Η διαδικασία της χωροχρονικής συμπίεσης μπορεί να ταυτιστεί με το χώρο των ροών πληροφορίας.

Τελικά παράγεται ο ατράκτορας της παγκοσμιοτοπικότητας (glocalization) ο οποίος ενσωματώνει παράλληλες διαδικασίες μέσω των οποίων η παγκοσμιοποίηση βαθαίνοντας την τοπικότητα βαθαίνει την παγκοσμιοποίηση και ούτε καθεξής. Παγκόσμιο και τοπικό δεσμοποιούνται μαζί μέσω μίας δυναμικής μη αντιστρέψιμης διαδικασίας.

Στο πολιτισμικό επίπεδο αναδύονται μέσα στις παγκόσμιες διαδικασίες και δομές πέντε επιμέρους ελκυστές: τα παγκόσμια σήματα, τα παγκόσμια σύμβολα, τα μεγάλα πολιτισμικά συμβάντα, τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης και μία κουλτούρα του ρίσκου. Οι τέσσερις αυτοί ελκυστές ηγιοχούνται στα πλαίσια της καπιταλιστικής συσσώρευσης από ένα ελκυστή που αναδύεται στο βίοκοσμο των δικτύων και αφορά το δίκτυο ως οργάνωση. Το δίκτυο είναι μία ομάδα διασυνδεδεμένων κόμβων, που λειτουργούν ως δρομολογητές της πληροφορίας μεταξύ των συστημάτων, που συναρμολογούνται σε αυτό. Ένα δίκτυο συστημάτων διαφοροποιείται λειτουργικά στη βάση ενός προγράμματος δράσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δικτυακής οργάνωσης είναι η σύγχρονη δικτυακή εταιρεία, η οποία κυριαρχεί ως μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης στα πλαίσια της

παγκοσμιοποίησης. Στα δίκτυα της παγκοσμιοποίησης παίζει ηγεμονικό ρόλο το ελκυστής της υπερδιεθνικής αστικής τάξης.

Η αλληλοδιείσδυση των ελκυστών που εξετάσαμε παράγει τελικά ένα νέο χώρο, ο οποίος είναι γνωστός ως κυβερνοχώρος. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις διαδικασίες θέσμισης του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

«Αν πάρεις το κόκκινο χάπι μένεις στη χώρα των θαυμάτων
και σου δείχνω πόσο βαθιά φτάνει η κουνελότρυπα»
The Matrix

Μορφέας σε Νήο
«Ζεις μέσα σε έναν ονειρόκοσμο. Όπως στο όραμα του Μποντριγιάρ,
όλη σου η ζωή ξοδεύτηκε μέσα στο χάρτη κι όχι στον αληθινό τόπο»

Κομμένη σκηνή από το σενάριο των αδερφών Wachowski

Dino Felluga, Πάρε το κόκκινο Χάπι

Εισαγωγή

Είδαμε μέχρι τώρα ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μία μη γραμμική πολύπλοκη διαδικασία η οποία δομοποιείται σε τρία διακριτά χωρικά επίπεδα 1. Το φυσικό, 2. το δικτυακό, 3. το επίπεδο των ροών. Τα συστήματα που δρουν στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης προκειμένου να ελέγξουν τις συνθήκες αυξανόμενης ενδεχομενικότητας και ρίσκου διαμορφώνουν μηχανισμούς διαχείρισης και ελέγχου των ροών της πληροφορίας. Στις σύγχρονες κοινωνίες ο έλεγχος, η αναπαράσταση, οι τρόποι ανάκτησης και διάδοσης της πληροφορία αποκτούν τη βασική πηγή δύναμης στις σχέσεις εξουσίας (Βλέπε 1^ο κεφάλαιο). Η σημαντικότητα της πληροφορίας έχει ως αποτέλεσμα τη διάχυση των επιδράσεων των νέων τεχνολογιών οι οποίες διαμεσολαβούν σε όλα τα επίπεδα της ατομικής και κοινωνικής δράσης.

Στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης η δικτυακή οργάνωση των συστημάτων που κυριαρχεί λόγω της τοπολογίας της, τα επιτρέπει να προσαρμόζονται στην αυξανόμενη πολυπλοκότητα της αλληλόδρασης και στην απρόβλεπτη ανάπτυξη των δικτυακών σχέσεων του βιόκοσμου. Η δικτυακή οργάνωση των συστημάτων βασίζεται: στην ελαστικότητα και την καινοτομία, την αυξανόμενη σύγκλιση των τεχνολογιών σε υψηλά ολοκληρωμένα πληροφοριακά συστήματα όπου οι μικροηλεκτρονικές, οι τηλεπικοινωνίες, οι υπολογιστές συγχωνεύονται, στην τάση για συγχώνευση βιολογίας μικροηλεκτρονικής και ρομποτικής (Castells1997:61-3)

Το δίκτυο είναι η κύρια μορφή οργάνωσης της καθημερινής ζωής στην παγκοσμιοποίηση. Ένα δίκτυο είναι μία ομάδα διασυνδεδεμένων κόμβων. Τα δίκτυα

διατηρούν την ανοιχτότητα των δομών τους στο βαθμό που συνεχίζουν να επιδρούν στην επικοινωνία με νέους κόμβους. Κάποιοι κόμβοι είναι πιο σημαντικοί από κάποιους άλλους, αλλά όλοι είναι σημαντικοί στις μεταξύ τους επικοινωνιακές σχέσεις στα πλαίσια του δικτύου (Castells 1996: 470-1 & Urry 2004: 9-10) Τα δίκτυα διαμορφώνονται πολύπλοκα από διαρκείς συνδέσεις οι οποίες εκτείνονται στο χώρο και στο χρόνο ανάμεσα σε άτομα και πράγματα. Από την άλλη πλευρά τα δίκτυα γενικά βασίζονται στην αυτοοργάνωση και τον συχνά μικροπρόθεσμο χαρακτήρα της συναρμογής των συστημάτων που τα απαρτίζουν και όχι στην κεντρική ιεραρχική δόμηση των γραφειοκρατικών οργανώσεων . (Urry 2004: 10)

Τα χαρακτηριστικά αυτά επέτρεψαν στη σταδιακή ανάπτυξη των δικτύων τόσο ως εννοιολογική κατηγορία της καθημερινής ζωής, όσο και ως μορφή οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνιών. Τα δίκτυα ως μορφή επικοινωνιακής διάδρασης υπάρχουν σε όλες τις εποχές. Έτσι μπορεί κανείς να μιλήσει για το δίκτυο των συγγενικών σχέσεων, το δίκτυο των επαγγελματικών σχέσεων και ούτε καθεξής. Η ποιοτική διαφορά ανάμεσα σε παλιότερους κοινωνικούς σχηματισμούς και της σημερινής δικτυακής κοινωνίας είναι ότι στην τελευταία το δίκτυο αναδύεται τόσο ως κύρια μορφή της κοινωνικής οργάνωσης όσο και ως ξεχωριστή εννοιολογική κατηγορία στις θετικές αλλά και τις κοινωνικές επιστήμες.

Η σταδιακή δικτυακή οργάνωση της οικονομίας οδήγησε στην απελευθέρωση του κεφαλαίου από την εδαφική προσκόλληση, την επιτάχυνση της κυκλοφορίας του, την κυριαρχία των δικτύων στην οικονομικό σύστημα, τη σταδιακή σύνδεση οικονομίας και media και τελικά την οπτικοποίηση της κουλτούρας. (Mark C Taylor 2003: 68) Η εικόνα αρνούμενη κάθε ίχνος υπέρβασης γίνεται ο θάνατος του πράγματος και απελευθερώνει μία «έμφυτη λογική, που φαίνεται ότι γυρίζει στον εαυτό της με τέτοιο τρόπο που καταναλώνει κάθε ίχνος οτιδήποτε υπάρχει πέρα από αυτό. Σε αυτή την καταναλωτική οικονομία, τα media γίνονται η μοναδική πραγματικότητα που υπάρχει.» (Mark C Taylor 2003:69)

A. Το μήνυμα είναι ο χάρτης

Ακολουθώντας τον Baudrillard μπορούμε να πούμε ότι το σημείο καμπής της μετάβασης από την φορντική στη μεταφορντική δικτυακή κοινωνία είναι η «δομική επανάσταση της αξίας», όπου το νόημα και η αξία χάνουν τα αναφορικά τους αγκυροβόλια. (Mark C Taylor 2003:66) Σύμφωνα με τα λόγια του: «η δομική διάσταση γίνεται αυτόνομη μέσω του αποκλεισμού της αναφορικής διάστασης, και θεσμίζεται στο θάνατο της αναφοράς. Τα συστήματα αναφοράς για την παραγωγή, τη σημασιολόγηση, την επιρροή, την ουσία, και την ιστορία όλο αυτό το ισοδύναμο του «πραγματικού» περιεχομένου, φορτώνουν το σημείο (sign) με το βάρος της «χρησιμότητας» (utility)... Τώρα το άλλο στάδιο της αξίας έχει το πάνω χέρι, μία απόλυτη σχετικότητα, γενική μετατροπή, το συνδυασμό, και την προσομοίωση – η προσομοίωση με την έννοια ότι, από εδώ και στο εξής, τα σημεία (signs) ανταλλάσσονται το ένα ενάντια στο άλλο παρά ενάντια στο πραγματικό.... η απελευθέρωση του σημείου απομακρύνει από την «αρχαϊκή» υποχρέωση να σχεδιάζει κάτι και τελικά γίνεται ελεύθερη, αδιάφορη και ολικά απροσδιόριστη, στο δομικό ή συνδυαστικό παιχνίδι που ακολουθεί τον προηγούμενο κανόνα του προσδιοριστικού ισοδύναμου.» (Baudrillard “Simulations” στο Mark C Taylor 2003:66-7)

Για τον Baudrillard η προσομοίωση είναι η αναπαραγωγή του πραγματικού μέσω κωδικών και μοντέλων. Η προσομοίωση «προσπαθεί να πετύχει μία εντύπωση της πραγματικότητας ενώ ταυτόχρονα αποκρύπτει την απουσία του πραγματικού. Το πραγματικό γίνεται άχρηστο (redundant) ως το έδαφος για την εικόνα – επομένως την υπερπραγματικότητα. Το υπερπραγματικό είναι ο κώδικας (οι «τεχνολογίες της σημειολόγησης») που παρουσιάζουν το «πραγματικό» και το φέρνουν στη ζωή. Στις τηλεματικές κοινωνίες του Baudrillard η προσομοίωση είναι το κυρίαρχο σχήμα. Έτσι ο κώδικας υπερέχει και γίνεται ο τρόπος κυριαρχίας και ελέγχου. (Davis Lyon 2001:116 & Baudrillard 1983: 83).

Η κατάρρευση του πραγματικού οδηγεί στην ανάδυση του υπερρεαλιστικού όπου η αρχή της προσομοίωσης προηγείται πάνω στην «αρχή της πραγματικότητας» Ο Baudrillard ισχυρίζεται ότι «η κίνηση του άξονα (precession) του simulacrum γύρω από έναν άλλο άξονα» εξολοθρεύει τόσο κάθε αναφορά (referent) όσο και ανατρέπει την πιθανότητα της προέλευσης (originality) Έτσι «η αφαίρεση δεν είναι πια αυτή του χάρτη, του δυαδικού συστήματος, του καθρέφτη ή της έννοιας. Η προσομοίωση

δεν είναι πια αυτής της εδαφικής περιοχής (territory), ένα αναφορικό ον ή ουσία, αλλά η παραγωγή μέσω μοντέλων του πραγματικού χωρίς αρχική προέλευση ή πραγματικότητα, ένα υπερρεαλιστικό. Η εδαφική περιοχή δεν προηγείται πια του χάρτη, ούτε επιβιώνει. Από εδώ και στο εξής είναι ο χάρτης που προηγείται της περιοχής – κίνηση του άξονα (precession) του simulacrum γύρω από έναν άλλο άξονα – είναι ο χάρτης που γεννάει την περιοχή (Baudrillard 1994:1)

Κατά την μετάβαση από την οικονομία της παραγωγής στην οικονομία της αναπαραγωγής του Υπερκαπιταλισμού η ανταλλακτική αξία υποκαθιστά την αξία χρήσης. «Ο Baudrillard ισχυρίζεται ότι η μετάβαση αυτή είναι παράλληλη με την αλλαγή από την αναφορική στη δομική κατανόηση της αξίας και του νοήματος. Ενώ η αξία χρήσης ορίζει τις ανάγκες που είναι φυσικές, η ανταλλακτική αξία είναι μία λειτουργία της επιταχυνόμενης εξάπλωσης του παιχνιδιού των σημείων.» (Baudrillard “Symbolic exchange and death” στο Mark C Taylor 2003:68) «... ήταν το κεφάλαιο που πρώτο έθρεψε την αποδόμηση κάθε αναφοράς, κάθε ανθρώπινης αντικειμενικότητας, ήταν το κεφάλαιο που κατέστρεψε κάθε ιδεατή διάκριση ανάμεσα σε αληθινό και ψεύτικο, καλό και κακό, με σκοπό να θεσμίσει το ριζοσπαστικό νόμο της ισοδυναμίας και της ανταλλαγής, το σιδηρούν νόμο της δύναμης του.» (Baudrillard 1994: 22)

Στην ιστορική φάση του φορντισμού ο καπιταλισμός προκειμένου να αναπτυχθεί στα πλαίσια της αντίφασης παραγωγής/ορθολογισμού και κατανάλωσης/επιθυμίας πρέπει να διαμορφωθεί ένας ολιστικός τρόπος ζωής που δομείται στη βάση δυϊσμών. Η κερδοφόρα παραγωγή απαιτεί τον ορθολογικό έλεγχο των συναισθημάτων και των επιθυμιών και την καλλιέργεια της επιθυμίας για κατανάλωση που συχνά είναι ανορθολογική. Ένας τρόπος για διαμεσολάβηση αυτού είναι η ρύθμιση του χρόνου μέσα από την αναδιαμόρφωση του χώρου. «Η μηχανική των μηχανών (mechanical engineering) δεν μπορεί χωρίς μία ισότιμη υπολογισμένη κοινωνική μηχανική (social engineering). Οι κοινωνικοί μηχανικοί αναπτύσσουν στρατηγικές για διαχωρισμό της εργασίας και του σπιτιού με τρόπο που να εξασφαλίζονται οι διαφορετικές περιοχές για διαφορετικές δραστηριότητες. Από τις προσπάθειες του Ford να οργανώσει τους εργαζόμενους και το σχεδιασμό της πόλης από τον Pullman, στις μεταπολεμικές Αμερικάνικες διαφημίσεις και προαστιοποίηση, οι άνθρωποι της βιομηχανίας έχουν συνειδητοποιήσει ότι για να αναπτυχθεί ο καπιταλισμός πρέπει να γίνει ένας «συνολικός τρόπος ζωής. Το σύνολο αυτό δομείται έμμεσα από μία σειρά δυϊστικών αντιθέσεων οι οποίες δεν είναι ποτέ ισοδύναμες:

Εργοστάσιο	Σπίτι
Εργασία	Ελεύθερος χρόνος
Λογική	Επιθυμία
Άνδρας	Γυναίκα
Άνδρας Σύζυγος	Γυναίκα Σύζυγος

Αφού το σπίτι, ο ελεύθερος χρόνος, η επιθυμία, και η γυναίκα διατάσσονται να υπηρετούν το εργοστάσιο, τη λογική και τον άνδρα οι βιομηχανικοί ρυθμοί διαχέονται σε όλη τη ζωή. Μέσα σε αυτό το συνολικό τρόπο ζωής, τίποτα δε φαίνεται να ξεφεύγει από τη λογική της μαζικής παραγωγής..»⁷⁸ Αυτή είναι η λογική του ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ στη βάση του οποίου δομούνται οι νεωτερικές κοινωνίες.(Mark C Taylor 2003: 29-30)

Στη μετανεωτερική εποχή των δικτύων οι δυϊσμοί της νεωτερικότητας δεν καταργούνται αλλά διαμορφώνουν ένα πολύπλοκο πλαίσιο αλληλοδιεισδύσεων και αμφισημιών. Οι αντιφάσεις δίνουν χώρο στις αμφισημίες και τον αγνωστικισμό. Τώρα οι χώροι διατάσσονται, αναδιατάσσονται, παράγονται και αναπαράγονται διαρκώς, μέσα από μία διαδικασία διαρκούς ροής του ενός μέσα στον άλλον. Τηλεργασία, οικία, σταθμοί παιδιών στους χώρους εργασίας, τρανσέξουαλ, διαφυλικοί και αφυλικοί, απασχολησιμότητα, cyborgs, ρομπότ, ημι-αγωγοί, μεταμοσχεύσεις, κλπ είναι μερικές από τις έννοιες που αναδύονται μέσα από τη σύνθλιψη του νεωτερικού κόσμου. Ο οποίος ξαναγεννιέται μέσα στις υπερλεωφόρους της πληροφορίας, του Διαδικτύου και του κυβερνοχώρου.

Ο Baudrillard θεωρεί ότι το Διαδίκτυο αποτελεί το τέλος της συμβολικής απόστασης ανάμεσα στο μεταφορικό και το πραγματικό. Ο υπολογιστής αποτελεί το υπερρεαλιστικό όχημα ενός ταξιδιού σε έναν προσομοιωμένο κόσμο. Η γεωγραφία του εκρήγνυται σε ένα υπερ-ενδύναμο σημείο (hyperpotential point) όπου «όλα τα ταξίδια έχουν ήδη λάβει χώρα· όπου η πιο ασαφής (vaguest) επιθυμία για διάχυση (dispersion), αποφυγή (evasion) και κίνηση συγκεντρώνονται σε ένα σταθεροποιημένο σημείο, σε μία μη-κινητικότητα που έχει πάψει να είναι μία ακινησία και έχει γίνει αυτή μίας πιθανής αμφισημίας· μιας απόλυτης κινητικότητας, που κενώνει το χώρο της διασταυρώνοντας τον ακατάπαυστα και χωρίς κόπο (Baudrillard 1986)

Η αρχή του τέλους για το «τέλος της ιστορίας».

B. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

B1. Ανάδυση του διαδικτύου και η δυνητικοποίηση της κοινωνίας.

Με την εισαγωγή της τεχνολογίας του διαδικτύου και της διαμεσολαβημένης με υπολογιστές επικοινωνίας, τα δίκτυα έγιναν ικανά «να αναπτύξουν την ελαστικότητα και την προσαρμοστικότητα υποστηρίζοντας έτσι την εξελικτική τους φύση. Την ίδια στιγμή οι νέες τεχνολογίες επέτρεψαν το συντονισμό των καθηκόντων και τη διαχείριση της πολυπλοκότητας. Αυτά οδήγησαν σε έναν μοναδικό συνδυασμό ελαστικότητας και εκτέλεσης καθήκοντος, συνδυασμένης λήψης αποφάσεων και αποκεντρωμένης επιτέλεσης, ατομικοποιημένης έκφρασης και παγκόσμιας οριζόντιας επικοινωνίας, που παρέχει μία ανώτερη μορφή οργάνωσης της ανθρώπινης δράσης.» (Castells 2002: 2)

Η διαρκής βελτίωση των νέων τεχνολογιών επιτρέπει το συνδυασμό των χαρακτηριστικών τόσο των κλασικών ορθολογικών κάθετων οργανώσεων όσο και των δικτυακών οργανώσεων. Έτσι η πολυπλοκότητα γίνεται ικανή προς διαχείριση μέσω του συνδυασμού των ιδιοτήτων της ελαστικότητας/ αποκέντρωσης και της ιεραρχίας/συγκέντρωσης στην εκτέλεση του καθήκοντος, του συντονισμού της λήψης των αποφάσεων από διαφορετικά σημεία και/ή κόμβους του δικτύου και της αντίστοιχης αποκεντρωμένης και εξειδικευμένης εκτέλεσης τους, και τέλος της διαφορετικής ατομικής έκφρασης αλλά και της παγκόσμιας οριζόντιας επικοινωνίας.⁷⁹ «Οι άνθρωποι οργανώνονται αυξανόμενα όχι απλά σε κοινωνικά δίκτυα αλλά σε κοινωνικά δίκτυα που επικοινωνούν μέσω υπολογιστών. Έτσι δεν είναι το διαδίκτυο το οποίο δημιουργεί ένα μοντέλο δικτυωμένου ατομικισμού, αλλά η ανάπτυξη του παρέχει ένα ενδεδειγμένο υλικό υποστήριξης της διάχυσης του δικτυωμένου ατομικισμού ως κυρίαρχης φόρμας κοινωνικότητας.» (Castells 2002:130) Ποτέ άλλοτε δεν παράχθηκε τόσο μαζικά ένα διευρυμένο καταναλωτικό προϊόν όσο το Διαδίκτυο. Ποτέ άλλοτε το προϊόν δεν ήταν το αποτέλεσμα αυτόνομων παραγωγών, ατομικών καταναλώσεων, ιδιωτικών απαλλοτριώσεων και μίας μαζικής ευρείας επικοινωνιακής σύγκρουσης στο χώρο και το χρόνο.⁸⁰

Το διαδίκτυο αναδύεται ως ένας χώρος διαρκούς αυτοθέσμησης αυτοοργάνωσης και διαπάλης ανάμεσα στα κοινωνικά ψυχικά και τεχνολογικά συστήματα. Το διαδίκτυο θεσμίζεται αυτοποιητικά χωρίς να το κατασκευάζει κάποιο κεντρική δίοδο (hub) ή διατακτική δομή (command structure). «Είναι από τα πρώτα

συστήματα τα οποία παρουσιάζονται ως ένα πολυπληθές, από τα κάτω, τμηματικά, αυτοοργανωμένο δίκτυο ... το οποίο μπορεί να φαίνεται ότι αναδύεται χωρίς κάποιο κεντρικό έλεγχο. (Plant 1997 στο Urry J. 2004: 63) Για παράδειγμα είναι χαρακτηριστική η σύγκρουση ανάμεσα σε δύο τεχνικές κουλτούρες συγκρότησης των πρωτοκόλλων επικοινωνίας. Η μία προέρχεται από την Αμερική και το πρωτόκολλο TCP/IP το οποίο επιτρέπει την επικοινωνία ανάμεσα σε ιδιωτικά αποκεντρωμένα δίκτυα και το άλλο προέρχεται από την Δ. Ευρώπη και είναι το πρωτόκολλο X25 στο οποίο βασιζόταν τα κεντρικά κυβερνητικά δίκτυα υπολογιστών όπου θα συνδεόταν άμεσα όλοι οι ατομικοί υπολογιστές. (Castells 2002: 26-27) Χαρακτηριστική είναι και το γεγονός ότι ενώ η τεχνολογία επινοήθηκε για τη στρατιωτική χρήση οδήγησε τελικά σε μία μαζική δραστηριότητα σε παγκόσμιο επίπεδο. (Βλέπε Castells 2001: 3 αλλά και όλο το έργο του ιδιαίτερα 1^ο ή 2^ο τόμο της δικτυακής κοινωνίας.)

Η δύναμη του διαδικτύου βασίζεται στην ανοιχτή αρχιτεκτονική που επιτρέπει ταυτόχρονα στους χρήστες τόσο να είναι παραγωγοί νέων καινοτόμων προϊόντων που βελτιώνουν την επικοινωνία όσο και να επιλύουν διαρκώς τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτήν. «Η πρακτική του διαδικτύου ανατροφοδοτεί άμεσα το τεχνολογικό αποτέλεσμα.... οι παραλήπτες των εφαρμογών και των συστημάτων που αλληλοδρούν μέσα από την ανάπτυξη αλλά και τις χρήσεις του διαδικτύου έχουν ένα συσσωρευτικό αποτέλεσμα στην εξέλιξη του συστήματος. Ταυτόχρονα η εξέλιξη αυτή μειώνει το κόστος από την πρόσθεση κόμβων (Castells 2002: 27-28) Η αρχιτεκτονική του δικτύου είναι ανοιχτή, αποκεντρωμένη, κατανεμημένη και πολυκατευθυντική στην αλληλόδραση της, επιτρέποντας στο διαδίκτυο να αναδύεται ως το ιδανικό περιβάλλον για την αυτοποιητική αλληλόδραση των συστημάτων, τα οποία επικοινωνούν δυναμικά διαμορφώνοντας τις ζωντανές μετα- ψυχωμένες σκιές μέσα σε αυτό (avatars). Η ανοιχτότητα του διαδικτύου είναι ίσως και ο βασικότερος λόγος της σταδιακής ανάδειξης του σε βασικού τύπου διάδρασης και επικοινωνίας.

Με την ανάπτυξη και διάδοση των τεχνολογιών του διαδικτύου η επικοινωνιακή αλληλόδραση των υποκειμένων έχει μεταλλαχθεί οδηγώντας στη δυναμικοποίηση της. Η δυναμική επικοινωνία βασίζεται σε «πρωτόκολλα νοήματος» που είναι γέφυρες ανεξάρτητες από τις κοινές πρακτικές, μεταξύ των προσωποποιημένων υπερκειμένων.⁸¹ (Castells 1997: 3 κ.α & 2002:204-5)

Οι βασικές διαδικασίες της αλλαγής στη δυναμική επικοινωνία είναι:

1. η ενσωμάτωση: ο συνδυασμός μορφών τέχνης και τεχνολογίας σε μία νέα υβριδική μορφή έκφρασης.

2. η ανάπτυξη της διαδραστικότητας (interactivity) και της ικανότητας του χρήστη να χειρίζεται και να επηρεάζει την εμπειρία του διαδικτυακού μέσου άμεσα, επικοινωνώντας με άλλους μέσω αυτών των μέσων
3. η ανάδυση των υπερμέσων (hypermedia) διαμέσου της δεσμοποίησης διαφορετικών στοιχείων media για τη δημιουργία ενός μονοπατιού προσωπικής σχέσης
4. η βουτιά (immersion) στην εμπειρία της προσομοίωσης ενός τρισδιάστατου περιβάλλοντος
5. η ιδιότητα της αφήγησης (narrativity), των αισθητικών και τυπικών στρατηγικών που αντλούνται από τις πιο πάνω έννοιες και που οδηγούν σε μη-γραμμικές φόρμες εξιστόρησης και παρουσίασης των μέσων (Packer & Jordan 2001 στο Castells 2002:201)

Ο Baudrillard συνδέει την εξέλιξη της δυνητικοποίησης της κοινωνίας με την ανάπτυξη των διαδικασιών προσομοίωσης. Η δυνητικοποίηση της κοινωνίας έχει τέσσερα στάδια:

- 1^ο στάδιο: της εικόνας ως αντανάκλασης της πραγματικότητας
- 2^ο στάδιο: της ιδεολογικής αναπαράστασης, της μαρξικής φетиχοποίησης και των ψευδαισθήσεων
- 3^ο στάδιο: της απουσίας της βασικής πραγματικότητας
- 4^ο στάδιο: της προσομοίωσης, της δυνητικής τάξης, της συμβολοποίησης, της αλληλοδιείσδυσης πραγματικού και φαντασιακού, της σύγχυσης προσώπων/ ολογραμμάτων – κοινωνιών και δικτυακών ενσαρκώσεων τους. (Bogard 1996: 9-12, 71-72, 109)

Στα πλαίσια των δυνητικών επικοινωνιακών επαφών η δυνητικότητα έχει δύο στιγμές: το πραγματικό και το δυνητικό.⁸² Η πραγματικότητα δεν είναι τίποτα άλλο από την πραγματοποίηση και την ενεργοποίηση του πιθανού το οποίο είναι μετρήσιμο μέσω υπολογισμών. Η δυνητικότητα δεν είναι μία πιθανότητα προς ενεργοποίηση γιατί η πραγματοποίηση της δυνητικότητας βασίζεται στην απροσδιοριστία και την αδυναμία πρόβλεψης της. Το πιθανό αναφέρεται στην ταυτότητα ενώ το δυνητικό στην πληθυντικότητα.... (Latour Bruno 1998 & Deleuze 1994) Η δυνητικότητα είναι μία διαδικασία που προϋποθέτει συγχρόνως α) την ενεργοποίηση μίας επιλογής/ απόφασης ως προς τα διαφορετικά μονοπάτια που μπορεί να ακολουθήσει ένα σύστημα στις διακλαδώσεις διχάλας και β) συνεπάγεται την μη αντιστρεψιμότητα και την απροσδιοριστία τόσο ως προς τη διαδικασία όσο

και ως προς την επινόηση. (Levy P 1999: 26) Δυνητικότητα και πραγματικότητα συνιστούν το ενδεχόμενο. (Βλέπε 1^ο Κεφάλαιο)

Στα πλαίσια των διαδικτυακών επαφών των κοινωνικών συστημάτων αναδύεται μία κουλτούρα που βασίζεται στη ρευστότητα των ροών της πληροφορίας. Το νόημα που αποτελεί τη βάση της επικοινωνίας των κοινωνικών συστημάτων αλλά και της συνείδησης των υποκειμένων παράγεται στα πλαίσια αυτών των ροών. Είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο ότι το νόημα έχει τη διάσταση της χωροχρονικής παραλληλότητας δηλαδή της διασταύρωσης της πραγματικής, της χρονικής και της κοινωνικής διαστάσεων. Τα υποκείμενα του νοήματος (απόδοση – πραγματική διάσταση), τα οποία διατάσσουν το νόημα σε ακολουθίες παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος (βίωμα- χρονική διάσταση) στα πλαίσια των κοινωνικών ερμηνειών που μπορεί να λάβει το συγκεκριμένο νόημα (κοινωνική διάσταση) διαμορφώνουν «υπερκείμενες» παράλληλες νοηματικές πραγματικότητες, οι οποίες περιμένουν την ενεργοποίησή τους στα δίκτυα του βιόκοσμου.

Τα σημεία διακλάδωσης ανάμεσα στα διαφορετικά νοηματικά μονοπάτια που μπορεί να επιλέξουν τα συστήματα δυνητικοποιούνται στα πλαίσια των διαδικτυακών επαφών. Η δυνητικοποίηση αυτή εξαρτάται όχι μόνο από την πληθυντικότητα των εναλλακτικών επιλογών μεταξύ των μονοπατιών της περιήγησης του κυβερνοναύτη ή καλύτερα της «χαρτογράφησης» του υπερκείμενου αλλά και από το τι θεωρεί κάθε σύστημα πληροφορία – θόρυβο. Η διάκριση αυτή είναι αποτέλεσμα αλλά και αίτιο τόσο της ροής όσο και της χάραξης του υπερκείμενου.

Τα υπερκείμενα τοπο-θετούνται σε ένα νέο γεωγραφικό χώρο. Ο Castells θεωρεί ότι η «γεωγραφία του διαδικτύου φτιάχνεται από δίκτυα και κόμβους που διαδικασιοποιούν τις πληροφοριακές ροές που γεννιούνται και διαχειρίζονται από τους τόπους. Η ενότητα είναι το δίκτυο, έτσι ώστε η αρχιτεκτονική και οι δυναμικές των πολλαπλών δικτύων είναι οι πηγές του νοήματος και της λειτουργίας κάθε τόπου. Ο χώρος των ροών ο οποίος αναδύεται είναι μία νέα μορφή χώρου ... ο οποίος δεσμοποιεί τόπους μέσω τηλεπικοινωνιακών δικτύων υπολογιστών και υπολογιστικών συστημάτων μεταφοράς. Επαναπροσδιορίζει την απόσταση αλλά δεν ακυρώνει την γεωγραφία. Νέες εδαφικές (territorial) διαμορφώσεις αναδύονται από τις ταυτόχρονες διαδικασίες της χωρικής συγκέντρωσης, αποκέντρωσης και σύνδεσης, που ανελήτα εργάζονται από την ποικίλη γεωμετρία των παγκόσμιων πληροφοριακών ροών» (Castells 2002: 207) Στο διαδίκτυο η κοινωνία φτιάχνεται από μεγάλες διασυνδεδεμένες μητροπολιτικές περιοχές. Δεν υπάρχει κεντρικότητα

αλλά κομβικότητα στη γεωγραφία του διαδικτύου. (Castells 2002: 205, 208) Οι κομβικοί χώροι μπορεί να αποτελούν τη συνιστάμενη συνεξέλιξη διακομβικών και/ή διατοπικών συνδέσεων ανάμεσα σε φυσικό αλλά και δικτυακό χώρο. Ο τόπος δράσης δηλαδή του φορέα της δράσης μπορεί να είναι είτε ο φυσικός χώρος μίας συνοικίας του Λονδίνου ή της Αθήνας είτε ο χώρος ενός από τους σκληρούς δίσκους σε έναν τοπικό σέρβερ μίας εταιρείας παροχής ίντερνετ.⁸³

Τελικά το διαδίκτυο διαμορφώνεται στην επικοινωνιακή σύνδεση ανάμεσα σε μη-γραμμικές on line διαδικασίες δικτύων και κόμβων «που διαδικασιοποιούν τις πληροφοριακές ροές που γεννιούνται και διαχειρίζονται από τόπους... η αρχιτεκτονική και οι δυναμικές των πολλαπλών δικτύων είναι οι πηγές του νοήματος και της λειτουργίας για κάθε τόπο. Ο χώρος των ροών που παράγεται είναι μία νέα μορφή χώρου, που χαρακτηρίζει την εποχή της πληροφορίας, αλλά δεν είναι ά-τοπος: στο χώρο των διαδικτυακών ροών δεσμοποιούνται τόποι μέσω των τηλεπικοινωνιακά διαμεσολαβοποιημένων δικτύων υπολογιστών και των υπολογιστικών συστημάτων μεταφοράς. «Έτσι επαναπροσδιορίζεται η απόσταση αλλά δεν ανακαλείται η γεωγραφία. Νέες γεωγραφικές διαμορφώσεις αναδύονται από τις ταυτόχρονες διαδικασίες της χωρικής συγκέντρωσης, της αποκέντρωσης και της σύνδεσης, αδιάκοπα βγαίνει με κόπο από την ποικίλη γεωγραφία των παγκόσμιων πληροφοριακών ροών» (Castells 2002:207)

B2. Κουλτούρα του διαδικτύου

Η διαδικτυακή κουλτούρα έχει όπως και τα δίκτυα δύο στιγμές. Καταρχήν η κουλτούρα παράγεται στα πλαίσια του βίοκοσμου από τα σύμβολα που αναδύονται μεταξύ αλλά και διαμέσου των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων. Τα πολιτισμικά σύμβολα διαμορφώνουν πολύπλοκα δίκτυα νοήματος και αξιών, τα οποία εγκαθιδρύουν περιορισμούς στην παραγωγή και αναπαραγωγή τους. Κάθε σύμβολο μέσα σε αυτά τα σύμβολα δεν είναι τίποτα άλλο από μία διασταύρωση σχέσεων που γίνονται κόμποι σε κόμβους: “Τα σύμβολα δε συσσωρεύονται σε αδόμητες συλλογές που μπορούν αυθαίρετα να ανακατευτούν σε διαφορετικούς συνδυασμούς. Το σύστημα των αναπαραστάσεων, που αναπτύσσει ανάμεσα στα σύμβολα ένα σύστημα συμβόλων, συνθέτει ένα ακόμα πιο πολύπλοκο matrix. Αυτό είναι ένα είδος μπλεγμένου ιεραρχικού δικτύου κόμβων και επαφών, που προσδιορίζει ένα τεράστιο και αδιάκοπα μεταβλητό σημασιακό χώρο. Η ιεραρχία αυτών των δικτύων

εγκαθιδρύει τα πολλαπλά επίπεδα στα πλαίσια των οποίων συμβαίνει η πληροφοριακή διαδικασία.» Είδαμε πως πριν ακόμα τη διαδικτυακή δυνητικοποίηση της εμπειρίας και της κουλτούρας, η κοινωνία ως δίκτυο παράγει δυνητικά τους δικούς της δικτυακούς σημασιολογικούς χώρους, τα δικά της υπερκείμενα. Το υπερκείμενο αποτελεί την τέταρτη διάσταση του νοήματος. Όσο ένα άτομο αποκτά την ευχέρεια μίας γλώσσας συμβόλων και μύθων, μπαίνει σε μία κοινότητα εμπειρίας που μοιράζονται οι κάτοχοι της κοινής αυτής γλώσσας. Η γλώσσα αυτή δομοποιείται ή καλύτερα θεσμίζεται μέσα στα πολύπλοκα δίκτυα της καθημερινής επικοινωνιακής αλληλόδρασης των συστημάτων (κοινωνικών και ψυχικών) συνδιαμορφώνοντας τελικά κάθε κοινοτική μορφή συμβίωσης. Γιατί «δεν υπάρχει κοινότητα χωρίς επικοινωνία και επικοινωνία χωρίς κοινότητα.» (Mark C. Taylor 2003: 211-212)

Η δυνητικοποίηση της κουλτούρας μέσα στα δίκτυα της κοινωνίας «απογειώνεται» στις σύγχρονες δικτυακές κοινωνίες με την ανάδυση του διαδικτύου. Σε αυτές η δυνητική δημιουργία των νοημάτων βασίζεται στην ύπαρξη «βασικών πρωτοκόλλων νοήματος», που αποτελούν γέφυρες επικοινωνίας, «ανάμεσα σε προσωποποιημένα υπερκείμενα.» Οι γέφυρες αυτές είναι ανεξάρτητες από τις κοινωνικές πρακτικές, και παράγονται στα πλαίσια των δυνητικών επαφών των υποκειμένων (Castells 2002: 204)

Τα χαρακτηριστικά του υπερκειμενικού χώρου είναι η «αποτοπικοποίηση», αφού το παρόν εδράζεται σε πολλές εκδοχές, αντίγραφα και προβολές.⁸⁴ Το υπερκείμενο είναι ανεξάρτητο από την αδράνεια και βρίσκεται πανταχού παρών μέσα στο διαδίκτυο. (Levy P 1999: 26-7) Αποτελεί μία μήτρα από ενδυνάμει κείμενα «από τα οποία μόνο μερικά θα πραγματοποιηθούν ως αποτέλεσμα της αλληλόδρασης με το χρήστη.» Το δυνητικό αναδύεται μόνο μέσα από την ενσωμάτωση της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και ερμηνείας στο κύκλωμα κειμένου-χρήστη. Το υπερκείμενο δε παράγεται λογικά από το κείμενο από το οποίο προέρχεται αλλά απορρέει από «μία σειρά αποφάσεων» η οποία ρυθμίζει το μέγεθος των κόμβων και/ή των στοιχειωδών κανόνων, διευθετεί τις συνδέσεις και δομεί τις συνδέσεις της πλοήγησης (Levy P 1999: 51-53) Το εκάστοτε «κείμενο» φεύγει από τα χέρια του παραγωγού του και μέσω μίας μηχανής αναζήτησης περνάει στη διακριτική ευχέρεια του αναγνώστη. Παράγεται μέσα από τα τρία σημεία της κυκλοφορίας πολλαπλασιάζοντας τις ευκαιρίες παραγωγής νοημάτων. Ο κυβερνοναύτης συμμετέχει στη σύνταξη του εκάστοτε υπερκειμένου που «σκανάρε», καθορίζοντας την πλοήγηση, τους βρόχους, τα άλματα κλπ, δημιουργώντας νέες συζεύξεις τόσο στο εσωτερικό του κειμένου όσο

και με άλλα κείμενα/ υπερκείμενα, παράγοντας από δύο χωριστά υπερκείμενα ένα νέο αρχείο ή κατασκευάζοντας υπερκειμενικές ζεύξεις μεταξύ πολλών αρχείων (Levy P 1999: 59)

Στις νεωτερικές κοινωνίες τα νοήματα αποκτούσαν στα πλαίσια των δικτυακών συμβολικών συστημάτων την σχηματοποίηση τους μέσα από την αναφορά τους στις Μεγάλες Αφηγήσεις.(Lyotard) Στις σύγχρονες κοινωνίες τα νοήματα δεν αναφέρονται πλέον σε αυτές τις Αφηγήσεις αλλά σε ροές πληροφοριών. Το αποτέλεσμα είναι η ρευστοποίηση τόσο των ίδιων των αφηγήσεων όσο και των ορίων ανάμεσα σε πληροφορία και θόρυβο, τόσο για το ίδιο το σύστημα όσο και μεταξύ διαφορετικών συστημάτων. Έτσι τα πολιτισμικά σύμβολα συνδέονται με τη διαχείριση της πληροφορίας, η οποία βασίζεται στην ολογραμματική του οπτικοποίηση, ή αλλιώς την προσομοίωση της πληροφορίας σε ένα νέο τύπο γνωστικής χαρτογράφησης η οποία βασίζεται στην τέχνη της επαφής, της διάδρασης, των υπερμέσων. Η διαχείριση της πληροφορίας αποτελεί τη γέφυρα ανάμεσα στο Δίκτυο και τον εαυτό και αποτελεί το βασικότερο πρωτόκολλο επικοινωνίας στα κυβερνητικά δίκτυα.

Επομένως η κατάλληλη μεταφορά για την κοινωνία της πληροφορίας είναι οι ολογραμμικές οπτικοποιημένες αναπαραστάσεις. «Η πληροφορία στο ολόγραμμα δεν τοποθετείται σε ένα συγκεκριμένο μέρος του. Κάθε μέρος περιέχει, συνεπάγεται και αντηχεί την πληροφορία του όλου, αυτού που ο Bohm αποκαλεί «εμπλεκόμενη τάξη». (Baker) Το ολόγραμμα σημαίνει «εγγράφοντας το όλον» Στην κοινωνία της πληροφορίας το σημείο αναφοράς δεν είναι τα ατομικά σωματίδια που βρίσκονται σε κίνηση, κατά μήκος ενός σειριακού χωροχρόνου, αλλά ο τρόπος με τον οποίο όλη η συνεπαγόμενη πληροφορία μέσα σε ένα ολόγραμμα συγκεντρώνεται ταυτόχρονα ως αναδυόμενο όλο (Adam) Από τη στιγμή που στο ολόγραμμα, οι συνδέσεις είναι ταυτόχρονες και ακαριαίες με συνέπεια τα αίτια και τα αποτελέσματα να αλληλοσυνδέονται σε δομές έκλυσης όπου τα αποτελέσματα γίνονται αίτια των αιτιών· η οπτική των διακριτών αιτιών και αποτελεσμάτων δεν είναι η ενδεδειγμένη γλώσσα. Επομένως είναι απίθανο η παραδοσιακή γραμμική αφήγηση να αντιληφθεί τα διακριτά, αν και αλληλοεξαρτώμενα, «μέρη» ενός ολογράμματος. Έτσι το ολόγραμμα αποδεικνύει ότι η ισχυρή ανάδυση ή οι κυματικές ιδιότητες ούτε αντλούνται από τα συστατικά μέρη ούτε ανάγονται στα μέρη αυτά. Η μεταφορά του ολογράμματος συλλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο οι σχέσεις είναι ακαριαίες, ταυτόχρονες και δικτυωμένες.» (Urry 2004: 50-51)

Το ολογραμματικό μοντέλο της πολιτισμικής αναπαράστασης οδηγεί στην ανάδυση μίας νέας κουλτούρας αυτή της «πραγματικής δυνητικότητας» (real virtuality) που σύμφωνα με τον Castells «είναι δυνητική γιατί κατασκευάζεται κυρίως μέσω ηλεκτρονικά θεμελιωμένων, δυνητικών διαδικασιών επικοινωνίας. Είναι πραγματική (και όχι φανταστική) γιατί είναι η βασική μας πραγματικότητα, η υλική βάση όπου ζούμε την ύπαρξη μας, κατασκευάζουμε τα συστήματα αναπαράστασης, εφαρμόζουμε τη δουλειά μας, δενόμαστε με άλλους ανθρώπους, δρούμε πολιτικά και τρέφουμε τα όνειρα μας. Η δυνητικότητα αυτή είναι η πραγματικότητα μας.» Αυτό που διακρίνει την κουλτούρα στην εποχή της πληροφορίας: είναι ότι η παραγωγή του νοήματος γίνεται μέσω της δυνητικότητας (Castells 2002: 203)

Η κουλτούρα επομένως αναδύεται δικτυακά τόσο στα πλαίσια του βιόκοσμου των επαφών των υποκειμένων όσο και στα πλαίσια των δικτύων ως κυρίαρχων μορφών οργάνωσης της καθημερινότητας τους. Στις νεωτερικές κοινωνίες κυριαρχεί η παραγωγή των νοημάτων στα πλαίσια του βιόκοσμου. Αντίθετα στις δικτυακές κοινωνίες κυριαρχεί η ροή των πληροφοριών και η ολογραμματική οπτικοποίηση της κουλτούρας μέσω της προσομοίωσης.

Η ανάδυση της ιστο-κουλτούρας τους διαδικτύου παράγεται σύμφωνα με τον Castells από την υβριδική αλληλόδραση τεσσάρων συνισταμένων:

- της τεχνοαριστοκρατικής κουλτούρας (techno-meritocratic) των ακαδημαϊκών και των επιστημονικών κόμβων του διαδικτύου. Οι κόμβοι αυτοί αποτελούν την προέκταση της παράδοσης του διαφωτισμού με κυρίαρχη την πίστη στην ότι η ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης προόδου. Για το στρώμα της τεχνοελίτ οι ανακαλύψεις νέων καινοτόμων τεχνολογιών αποτελούν την υπέρτατη αξία στα πλαίσια του προγραμματισμού και των δικτύων των η/υ. Η γνώση στο βαθμό που συνεισφέρει στην βελτίωση ενός τεχνολογικού εργαλείου, αποτελεί κριτήριο αναγνωρισιμότητας και ευφημισμού των μελών της τεχνο-ελίτ. Ακρογωνιαίος λίθος στη δικτυακή αλληλόδραση θεωρείται η ανοιχτή επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας ενός περιβάλλοντος λογισμικού. Χωρίς την ανοιχτή διαδικασία τα μέλη της κοινότητας καταφεύγουν σε ατομικές ανταγωνιστικές στρατηγικές τροχιές «με αποτέλεσμα η διαδικασία ης επικοινωνίας να μπλοκαριστεί δυσκολεύοντας την διανοητική παραγωγή.» (Castells 2002: 38-39) Θα λέγαμε ότι στη βάση της αυτοποιητικής συγκρότησης των μελών της τεχνοελίτ η γνώση συνιστά λειτουργική αξία η οποία βοηθά στην κλειστότητα των συστημάτων τόσο σε ατομικό όσο και σε

κοινωνικό επίπεδο. Η λειτουργία της γνώσης δημιουργεί το σύνορο ανάμεσα σε αυτούς που ξέρουν και αυτούς που δεν ξέρουν με αποτέλεσμα την διαμόρφωση μίας διακριτής ταυτότητας σε υποκειμενικό αλλά και συλλογικό επίπεδο, που διακρίνει την τεχνοελίτ από το «πλήθος». (Negri Toni) Η ελίτ αυτή συνδέεται άμεσα με την κοσμοπολίτικη στάση του υπερεθνικού αστικού ελκυστή, τροφοδοτώντας τις διαδικασίες δομοποίησης του με τα ιδεολογικά στοιχεία της πίστης στην αέναη πρόοδο της κοινωνίας όταν αυτή βασίζεται στον επιστημονικό λόγο.

- η κουλτούρα των Hackers αποτελεί τη δεύτερη συνισταμένη της κουλτούρας του διαδικτύου. Ο Castells συμπλέοντας με τον Levy ορίζει την κουλτούρα των Hackers ως εκείνη την «ομάδα των αξιών και των πεποιθήσεων που αναδύεται από τα δίκτυα των προγραμματιστών Η/Υ στα πλαίσια της on-line αλληλόδρασης και συνεργασίας πάνω σε αυτο-ορισμένα προγράμματα δημιουργικού προγραμματισμού.» Τα χαρακτηριστικά τους είναι η αυτονομία των προγραμμάτων από θεσμικούς περιορισμούς και αναθέσεις και η χρήση των δικτύων ως τεχνολογικής βάσης για τη συγκρότηση της θεσμική τους αυτονομίας. Η κυρίαρχη αξία των κοινοτήτων των Hackers είναι η ελευθερία τόσο στο επίπεδο της ιδιοποίησης της γνώσης όσο και της αναδιανομής της κάτω από κάθε φόρμα και κανάλι. Η ελευθερία αυτή βασίζεται στην αμοιβαία συνεργασία για την παραγωγή ενός ανοιχτού κώδικα με σκοπό τη χαρά της τεχνολογικής δημιουργίας και τη φήμη που αποκτάται μέσα από την απόδοση τους στην απαλλοτρίωση της πληροφορίας και της γνώσης. Η ελεύθερη παραγωγή και διακίνηση της πληροφορίας αποτελεί την βάση της κουλτούρας (Castells 2002: 42-46 και 50)

Η γνώση στις κοινότητες των «πειρατών» σε αντίθεση με την τεχνοελίτ αποτελεί μέσο διαπραγμάτευσης και αγώνα για την ελευθερία και όχι αυτοσκοπός. Έτσι αν στην ομάδα της τεχνοελίτ η γνώση αποτελεί λειτουργική αξία με βάση την οποία γίνεται ο εκάστοτε καταμερισμός και διαφοροποίηση του έργου, στην ομάδα των χάκερς η γνώση είναι μία πολιτισμική αξία μέρος μίας ευρύτερης αναπαράστασης της αξίας ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. Μπορούμε να πούμε ακολουθώντας τον Asby ότι εάν στην τεχνοελίτ ο σκληρός πυρήνας των αναπαραστάσεων τους είναι η γνώση, στους χάκερς αυτή αποτελεί μέρος του περιφερειακού πυρήνα της αναπαράστασης περί ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. Παραδείγματα θεσμισμένων δικτυακών «πειρατικών» κοινοτήτων είναι η Free Software Foundation και η Electronic Frontier Foundation. Κοινή συνισταμένη των διακηρύξεων τους είναι η εναντίωση τους στον κυβερνητικό και επιχειρηματικό έλεγχο του Διαδικτύου.⁸⁵

Στις κοινότητες των Χάκερς κυριαρχεί μία κουλτούρα του χαρίσματος (gift culture) στην οποία η κοινωνική καταξίωση, η φήμη και το κύρος συνδέονται με την έννοια της συνεισφοράς στην ανάπτυξη ενός λογισμικού και της προσφοράς στην κοινότητα. Η ικανοποίηση και η ανταποδοτικότητα από την προσφορά του δώρου έρχεται από την παραγωγή και διάθεση μίας αξίας χρήσης του καινοτόμου λογισμικού. (Castells 2002:47) Στις κοινότητες των πειρατών η υπεροχή γίνεται αποδεκτή μόνο στο βαθμό που αυτή ως εξουσία ασκείται για το γενικό καλό. Έτσι διαρκώς αναδύονται νέες τεχνο υποκουλτούρες που συγκρούονται για τα μέσα αλλά και τους σκοπούς τους.⁸⁶ Η οργανωτική βάση της κουλτούρας των χάκερς είναι το διαδίκτυο. Το γεγονός αυτό την καθιστά παγκόσμια και δυνητική. (Castells 2002:47-8)

Αν και η ελευθερία αποτελεί απαραίτητη αξία των «πειρατικών» κοινοτήτων, ο βαθμός πολιτικοποίησης τους ποικίλει. Έτσι οι πιο πολιτικοποιημένοι «διαμορφώνουν δίκτυα συνεργασίας... συχνά διαχέοντας την τεχνολογία της κρυπτογράφησης, επιτρέποντας έτσι τη διαμόρφωση αυτών των δικτύων πέρα από την εμβέλεια της επιτήρησης των υπηρεσιών. Οι γραμμές της μάχης στρέφονται από το δικαίωμα των ανθρώπων να κρυπτογραφούν (ενάντια στις κυβερνήσεις) στο δικαίωμα των ανθρώπων να αποκρυπτογραφούν (ενάντια στις εταιρείες) (Castells 2002:51) Στο πρώτο εξάμηνο του 2006 παρουσιάστηκαν στη Σουηδία, ΗΠΑ, Γαλλία, Αυστρία και Γερμανία τα πρώτα οργανωμένα πολιτικά κόμματα πειρατών. Οι βασικές τους διεκδικήσεις είναι η ελεύθερη πρόσβαση όλων στο διαδίκτυο, η προστασία του δικαιώματος της ιδιωτικότητας και της ανωνυμίας στο διαδίκτυο, η προστασία της ελευθερίας έκφρασης, ο περιορισμός της παρακολούθησης των διαδικτυακών συναλλαγών, η καταπολέμηση του ψηφιακού χάσματος κ.α.

- Η κουλτούρα των δυνητικών κοινοτήτων (Virtual communitarians) αποτελεί την τρίτη συνισταμένη της ανάδυσης του διαδικτύου.⁸⁷ Υπάρχει μία ποικιλομορφία και μία πολυχρωμία κοινοτήτων στο διαδίκτυο με δύο βασικά χαρακτηριστικά: α) την οριζόντια ελεύθερη επικοινωνία και έκφραση των υποκειμένων «μία πρακτική του παγκόσμιου ελεύθερου λόγου» και β) την αυτοκαθοδηγούμενη δικτύωση, δηλαδή την ικανότητα του καθένα να βρίσκει το δικό του προορισμό ή αν δεν το βρίσκει να δημιουργεί και να αποστέλλει τη δική του πληροφορία, διαμορφώνοντας έτσι το δικό του δίκτυο τόσο στο επίπεδο του βιόκοσμου όσο και στο επίπεδο των ροών. (Castells 2002:55)

Η εμφάνιση των blog αυξάνει παραπέρα τη δυνατότητα των υποκειμένων να κατασκευάζουν και να διαχειρίζονται το δικό τους διαδικτυακό χώρο. Θα λέγαμε ότι η απελευθέρωση της δυνατότητας αυτής αυξάνει την καταστασιακή δυναμική «περιπλάνηση» των ατόμων μέσα στο διαδίκτυο δίνοντας τους τη χαρά του παιχνιδιού και της έκφρασης. Ίσως για πρώτη φορά οι καταστασιακοί συναντάν το χώρο της ψυχογεωγραφικής ανάδυσης της καθημερινότητας στις αυτόνομες blogσφαιρες των υποκειμένων, ομάδων κλπ. Θα λέγαμε ότι οι κοινότητες αποκτούν ένα νέο «αστικό» περιβάλλον δράσης που όπως ο αέρας των πόλεων της Αναγέννησης μυρίζει ελευθερία.⁸⁸

- Η κουλτούρα της οικονομικής εκμετάλλευσης του διαδικτύου, η οποία συνίσταται στην μεγέθυνση της συσσώρευσης, και στηρίζεται στην παραγωγή και διάθεση καινοτόμων εμπορευμάτων πληροφορικής πολλά από τα οποία είναι περιττά και συνδέονται με μία κουλτούρα της υπερκατανάλωσης και της εργασιομανίας. (Castells 2002:57-59) Το διαδίκτυο διαμορφώνεται ως μία μεγάλη ηλεκτρονική αγορά όπου το σύγχρονο υποκείμενο είναι ότι καταναλώνει στα πλαίσια των online εμπορικών του συναλλαγών.

Το βασικό χαρακτηριστικό της διαδικτυακής κουλτούρας είναι η νομαδική online περιπλάνηση των μελών των δυναμικών κοινοτήτων, οι οποίες θεσμίζονται στα πλαίσια ενός συγχρονισμού των διάφορων χρόνων ενεργοποίησης των δράσεων. Η δυναμικοποίηση του χωροχρόνου οδηγεί στην υπέρβαση της ενότητας του τόπου με το φυσικό χώρο και δεσμοποιεί τις χωροχρονικές ασυνέχειες μεταξύ των επικοινωνιακών δράσεων. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τις διαδικασίες της χωροχρονική συμπίεσης/ αποστασιοποίησης που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Μέσω της δυναμικοποίησης των αισθητηριακών προσλήψεων αναβιώνεται η αισθητηριακή εμπειρία του άλλου μετατρέποντας την απουσία του σε συμπαρουσία. (Levy P 1999: 36-7) Επομένως το διαδίκτυο αποτελεί την υλική συμπύκνωση ή καλύτερα την ολογραμμική απεικόνιση του νέου χωροχρόνου της παγκοσμιοποίησης.

B3. Ο εαυτός και το Δίκτυο

Τελικά η κουλτούρα του διαδικτύου συνδέεται με αυτό που ο Castells αποκαλεί δικτυωμένο ατομικισμό. «Ο δικτυωμένος ατομικισμός είναι ένα κοινωνικό μοντέλο (pattern), όχι μία συλλογή απομονωμένων ατόμων. Τα άτομα χτίζουν τα δίκτυα τους τόσο on-line όσο και off-line, στη βάση των συμφερόντων τους, των

αξιών τους, των σχέσεων τους και των προγραμμάτων τους. Λόγω της ελαστικότητας και της επικοινωνιακής δύναμης του διαδικτύου, η on-line αλληλόδραση τους παίζει σημαντικά αυξανόμενο ρόλο στην κοινωνική οργάνωση του όλου. Τα on-line δίκτυα, όταν σταθεροποιούνται στην πρακτική τους, μπορεί να χτίσουν δυνητικές κοινότητες, διαφορετικές από τις φυσικές, αλλά όχι μικρότερης έντασης ή αποδοτικότητας στην διασύνδεση και την κινητικότητα. Επιπλέον αυτό που παρατηρούμε στις κοινωνίες μας είναι η ανάπτυξη ενός υβριδίου επικοινωνίας που φέρει μαζί το φυσικό και το κυβερνητικό τόπο να δρουν ως η υλική υποστήριξη του δικτυωμένου ατομικισμού.» (Castells 2002:131)

Η υποκειμενικότητα του ατόμου συγκροτείται στα πλαίσια των καθημερινών επικοινωνιακών αλληλοδράσεων του βίοκοσμου, στη βάση της επικοινωνίας, παραγωγής και αναπαραγωγής των νοημάτων. Τα νοήματα αυτά παράγονται στη βάση των αυτοποιητικών ορίων κάθε υποκειμένου. Τα όρια θέτονται από τις ηθικές αλλά και τις κοινωνικές αξιακές συνιστώσες, που το υποκείμενο διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται μέσα στις δυϊποκειμενικές του διαδράσεις. Η επιλογή ανάμεσα σε ένα πλήθος νοημάτων θα αποτελέσει τη βάση πάνω στην οποία θα συγκροτήσει τον εαυτό του. (Τσιβάκου 2000: 59, Βλέπε και πρώτο κεφάλαιο για την αυτοαναφορική παραγωγή των νοημάτων) Η υποκειμενική ταυτότητα αναδύεται «όχι ως το σύνολο των επιλογών αλλά ως το σύνολο των αξιολογικών κριτηρίων των χρησιμοποιούμενων για τις επιλογές, και μάλιστα για τις συμμετέχουσες στη συγκρότηση του επίλεκτου πεδίου των διακρίσεων..... η ταυτότητα λειτουργεί ως μείωση της πολυπλοκότητας, αφού δι' εαυτής το υποκείμενο επιλέγει από το ατομικό πεδίο των διακρίσεων, όσες αποφασίζει να εμφανίσει προς τα έξω, και κατά αυτόν τον τρόπο, το πεδίο συμπυκνώνεται και καθίσταται περιγράψιμο και αναγνωρίσιμο» (Τσιβάκου 2000: 61)

Στα πλαίσια της νεωτερικής κοινωνίας η ταυτότητα διαμορφώνει ένα τρισδιάστατο επίπεδο όπου:

- διαφυλάσσεται η μοναδικότητα της προσωπικότητας παρά τη φοβερή πίεση που ασκεί ο συλλογικός χαρακτήρας της δράσης·
- η ανάπτυξη της ατομικής ελευθερίας και η αναγνώριση της ατομικής μοναδικότητας λόγω της ταυτότητας, δεν παρεμποδίζει την κοινωνική συνεργασία και ολοκλήρωση·
- τέλος σε ένα τρίτο επίπεδο μέσα από το συγκερασμό των δύο προηγούμενων: η ταυτότητα προωθεί την ίδια τη δράση, εφόσον η πορεία της έχει την ανάγκη όχι μόνο της συλλογικής προσπάθειας, αλλά και της ολόψυχης προσωπικής συμβολής.»

(Τσιβάκου 2000: 66) Η εξασφάλιση τόσο της μοναδικότητας όσο και της κοινωνικής συνεργασίας στα πλαίσια της συγκρότησης της ταυτότητας του εαυτού απαιτεί «το άλλο, το οποίο συχνά ταυτίζεται με τα άλλα μέλη της κοινότητας μιας και αυτά συνιστούν σε σημαντικό βαθμό την εξωτερικότητα του εγώ· το επίλεκτο ατομικό επίπεδο των δυνατικών διακρίσεων» (Τσιβάκου 2000: 66)

Εγώ και Άλλοι διαμορφώνουν αξιολογικά κριτήρια, που διευκολύνουν τις δομικές συζεύξεις των ατόμων και των οργανώσεων, επιτρέποντας ταυτόχρονα την προετοιμασία των ανθρώπινων υποκειμένων για τη μετατροπή τους σε δρώντες, και τη λύση της αυξημένης πολυπλοκότητας που προκαλούν οι πολλαπλές και ποικίλες μορφές αλληλόδρασης. (Τσιβάκου 2000:134) Η κοινότητα των αξιολογικών συμβολικών συστημάτων, η ανάδυση των μεγάλων αφηγήσεων αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της νεωτερικής κοινωνίας.

Στα πλαίσια της αναδύμενης δικτυακής κουλτούρας, η υποκειμενικότητα γίνεται κομβική (nodular). Οι κόμβοι είναι κομβία (knots) που διαμορφώνονται όταν διαφορετικά ρεύματα (strands), καλώδια (fibers) ή κλωστές διαπλέκονται. Όπως ο στρεφόμενος τόπος (shifting site) των πολλαπλών διεπιφανειών (interfaces), η κομβική υποκειμενικότητα δεν προβάλλει μόνο τη θάλασσα της πληροφορίας στην οποία βυθίζεται αλλά είναι η ίδια μία προβολή (screen) που εκθέτει αυτό που κάποιος είναι και αυτό που δεν είναι. Στην δικτυακή αναδύμενη κουλτούρα η ζωή βιώνεται στην οθόνη... Αν οι σκληρές και οι γρήγορες διακρίσεις δεν είναι πλέον δυνατές, τα δίκτυα όπου αναδύεται η δικτυακή υποκειμενικότητα φέρουν ίχνη των φυσικών των κοινωνικών και των πολιτισμικών συστημάτων. Τώρα τα τείχη που κάποτε φαινόταν ασφαλή απουσιάζουν, τίποτα δεν παραμένει απομονωμένο· καθετί γίνεται διαπερατή οθόνη... η ταχύτητα της σύνδεσης συνεχίζεται να επιταχύνεται μέχρι όλα και όλοι να φαίνονται νηφάλιοι στην κόψη του χάους.» (Mark C Taylor 2003: 231)

Ο εαυτός αποτελεί ενσάρκωση των παγκόσμιων ιστών: «οι ιστοί δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς εμένα και εγώ χωρίς αυτούς.» (Mark C Taylor 2003:232) Στη δικτυακή κοινωνία ο ιστός των υπερκειμενικών αφηγήσεων αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της συγκρότησης της υποκειμενικότητας στα πλαίσια της δικτυακής κοινωνίας. Το Υποκείμενο συναρμόζεται με το Υπερκείμενο στις υπερλεωφόρους της πληροφορίας.

Γ. ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ

Ο όρος κυβερνοχώρος εισάγεται στη cyberpunk λογοτεχνία από τον W. Gibson στο γνωστό έργο του Νευρομάντης (Neuromancer). Ο Κυβερνοχώρος είναι «μία συμβατική παραίσθηση την οποία μοιράζονται κάθε μέρα δισεκατομμύρια χρήστες σε ολόκληρο τον κόσμο, από παιδιά που μαθαίνουν τις μαθηματικές έννοιες...⁸⁹ Μία γραφική αναπαράσταση των πληροφοριών που προέρχονται από όλους τους κομπιούτερ της ανθρωπότητας. Αφάνταστη πολυπλοκότητα. Φωτεινές γραμμές μέσα στο αδιάστατο του ανθρώπινου νου, συμπλέγματα και γαλαξίες πληροφοριών.» (William Gibson 1989:66, Mark Dery 1999: 168) Ο Featherstone ορίζει τον κυβερνοχώρο ως «το πληροφοριακό διάστημα όπου τα δεδομένα διατάσσονται με τέτοιο τρόπο ώστε να δίνουν στο χειριστή την ψευδαίσθηση του ελέγχου, της κίνησης και της πρόσβασης στην πληροφορία, όπου αυτός/η συνδέονται με ένα μεγάλο αριθμό χρηστών μέσω μίας προσομοίωσης.» (Featherstone & Roger 1996: 2) Η ίδια η προσομοίωση ως διαδικασία έχει κατά πολύ ξεπεράσει τον παραδοσιακό δυϊσμό μεταξύ ψευδούς/αληθούς, που αναπαρήγαγε η συζήτηση για τις αναπαραστάσεις ή τις ιδεολογίες.

Ο κυβερνοχώρος δομείται ως κάτι παραπάνω από το απλό άθροισμα των δικτύων υπολογιστών, τα οποία συνεξελίσσονται στη βάση της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και της χωροχρονικής συμπίεσης. (βλέπε κεφάλαιο 2^ο) Τα δίκτυα αυτά μπορεί να είναι αλλά και να μην είναι on-line συνδεδεμένα στο διαδίκτυο. Δηλαδή ο κυβερνοχώρος δεν ταυτίζεται με το διαδίκτυο αφού το τελευταίο αφορά μόνο τις online σχέσεις των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων. Μπορούμε να ορίσουμε τον κυβερνοχώρο ως το χώρο και το χρόνο της παγκοσμιοποίησης, που παράγεται από τις διαδικασίες της συγκέντρωσης/αποκέντρωσης, συμπίεσης/χωροχρονικής αποστασιοποίησης, στα πλαίσια των ροών της προσομοιωμένης πληροφορίας ανάμεσα σε δίκτυα και κόμβους σε πλανητικό επίπεδο. Ο κυβερνοχώρος είναι ο χώρος που διαμορφώνεται από τις online/offline κοινότητες, στα πλαίσια των οποίων τα άτομα, οι ομάδες και οι οργανώσεις τους δρουν διαδραστικά σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό, προσωπικό και βιολογικό επίπεδο. Κοντολογίς ο κυβερνοχώρος είναι ο χώρος της παγκοσμιοποίησης, ο οποίος συνίσταται από α) το φυσικό χώρο των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων, το δικτυακό χώρο των συστημάτων και το χώρο των ροών.

Ο κυβερνοχώρος επομένως αποτελεί το γεωγραφικό χώρο της παγκοσμιοποίησης όπου οι ενεργοί δράστες είναι τα σύγχρονα cyborgs. Το διαδίκτυο αποτελεί την online πλευρά του χώρου δράσης των cyborgs. Ο μεταφορντικός τύπος της ελαστικής παραγωγής των συστημάτων «συνίσταται από προσωρινές δομικές διαμορφώσεις, συντονισμένων και ελεγχόμενων από συνδέσμους και όχι εντολές, και λειτουργεί μέσω του ελέγχου και όχι της πειθαρχίας» (Joost Van Loon στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 167) Κύριο χαρακτηριστικό του κυβερνοχώρου είναι η διεπιφάνεια (interface) ανθρώπου και μηχανής στη διαμόρφωση ενός νέου αυτορρυθμιστικού σώματος cyborg.⁹⁰ Τα ανθρωπομηχανικά συστήματα παράγονται μέσα από αλλαγές σε τέσσερα επίπεδα: 1. το επίπεδο της επιδιόρθωσης χαμένων οργάνων και λειτουργιών μέσω της μεταμόσχευσης μυών, οργάνων κλπ. 2. το επίπεδο της επαναφοράς ενός πλάσματος σε μία κανονική λειτουργία μέσω της αντικατάστασης ζωτικών λειτουργιών του σώματος από τεχνητά μέρη όπως biochip, βηματοδότες κλπ, 3. το επίπεδο του επανασχηματισμού των ανθρώπων σε μετα-ανθρώπινα μηχανικοοργανικά συστήματα για την επιβίωση σε χώρους όπως το διάστημα ή ο βυθός 4. το επίπεδο της προσομοίωσης σωμάτων και προσωπικοτήτων σε avatars μέσα για παράδειγμα από την μεταφόρτωση της συνείδησης σε υπολογιστές, την καθοδήγηση του πεζικού σε ατομικό εγκεφαλικό επίπεδο κλπ. (Featherstone & Burrows 1996: 11, Gray C. Hables 1995: 3)

Ο Ray Kurzweil θεωρεί ότι το ανθρώπινο σώμα μετατρέπεται σταδιακά σε λογισμικό. Όλο και περισσότερο γίνεται λόγος για την υπέρβαση των ανθρώπων ακόμα και ως κυβερνοοργανισμών και την μετατροπή τους σε εξ- ολοκλήρου δυνητικές ηλεκτρονικές προσομοιώσεις λογισμικού με υψηλότερη νοημοσύνη. Το ξεπέρασμα της βιολογικής οργάνωσης των ανθρώπων, η οποία βασίζεται σε έναν ανθρακούχο υπολογισμό νευρώνων και κυττάρων θα οδηγήσει σε μία «νοημοσύνη που θα βασίζεται στο λογισμικό και θα είναι ικανή να εκδηλώσει τα σώματα σε οποιοδήποτε βαθμό: ένα ή περισσότερα δυνητικά σώματα σε διαφορετικά επίπεδα της δυνητικής πραγματικότητας και νανομηχανικά σώματα που χρησιμοποιούν αδιάκοπα σμήνη επαναδιαταγμένων ρομπότ» (Mark C. Taylor 2003: 221) Η συναρμογή μηχανικού και οργανικού σώματος στο μεταφορντικό κόσμο οδηγεί στην ανάδυση του παραδείγματος της κυβερνητικής, η οποία θεωρεί πως κάθε σύστημα είναι «αυτορρυθμιστικό, αυτοαναπαραγωγικό και επικοινωνιακό» «ικανό τόσο να εσωτερικεύει το περιβάλλον του, και να παράγει συγκεκριμένες αντιδράσεις, όσο επίσης να προσαρμόζει αυτές τις εσωτερικεύσεις σύμφωνα με την ανατροφοδότηση

που παίρνει από την επίδραση των αντιδράσεων του στο περιβάλλον.»⁹¹ Η κυβερνητική αντιμετωπίζει όλα τα συστήματα – μηχανικά και έμβια- ως μηχανές επικοινωνίας. Η κυβερνητική προσέγγιση δεν επιτρέπει μόνο την πολυπρισματική ανάλυση των συστημάτων αλλά και την κατασκευή διεπιφανειών ή κόμβων συναρμογής και συνεξέλιξης τους. (Luhmann 1982 στο Joost Van Loon στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 167)

Στο πλαίσιο του κυβερνοχώρου οι κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις ελέγχονται ή συνδυάζονται ανεξάρτητα από τις χωρικές και χρονικές αποστάσεις μεταξύ των δρώντων κοινωνικών ή ψυχικών συστημάτων. Η κατάρρευση της απόστασης και η διαρκής παρουσία/ απουσία του άλλου στα πλαίσια των κυβερνητικών επικοινωνιακών σχέσεων οδηγούν στη διαμόρφωση ενός χώρου fractal (Bogard 2000:40 στο Urry J. 2004:74) Τα φράκταλ χαρακτηρίζονται «από αυτοομοιότητα υπό αλλαγή κλίμακας, οι διαστάσεις τους δεν είναι ακέραιοι» και παράγονται μέσα από τις διαδοχικές εφαρμογές απλών επαναλήψεων, οι οποίες παρέχουν το σημείο εκκίνησης μίας εξελεκτικής ανατροφοδότησης ανάμεσα στα συστήματα. (Μπουντής 2004: 31, Wheatley 2000: 147) Έτσι οι παγκόσμιες δικτυωμένες σχέσεις δομούνται σε νέους φράκταλ κοινωνικούς χώρους, καθώς κάθε πεδίο διπλώνεται γύρω από κάθε άλλο σε νέες τοπολογίες. (Urry J. 2004:74)

Η γεωγραφία του κυβερνοχώρου εξαρτάται από τη συμπερίληψη (inclusion) απόρριψη (exclusion) που βασίζεται από το switch on/off των τοπικών παγκόσμιων κόμβων (Glocal) (Castells 2002:238) Είδαμε στο κεφάλαιο της παγκοσμιοποίησης ότι τοπικό και παγκόσμιο δεσμοποιούνται σε μία μη-αντιστρέψιμη σχέση των ροών ανάμεσα στα συστήματα. Υπάρχουν δισεκατομμύρια παράλληλες, μη-αντιστρέψιμες και αμοιβαίες σχέσεις, οι οποίες συναρμόζονται σε παγκόσμιες διαδικασίες και οδηγούν στην ανάδυση νέων τόπων κόμβων. Οι περιοχές των κόμβων που δένονται με άλλους ισότιμους κόμβους σε πλανητικό επίπεδο άλλοτε ενσωματώνονται χαλαρά στο περιβάλλον τους και άλλοτε δεν ενσωματώνονται καθόλου.

Αντίθετα από το διαδίκτυο ο κυβερνοχώρος υπάρχει online/offline ανεξάρτητα από τη δική μας ενεργοποίηση της online διάστασης του. Εάν δεν τον αναζητήσουμε υπάρχει ενεργός, δεν κατασκευάζουμε εμείς δυνητικά την ύπαρξη του. Ο κυβερνοχώρος διατηρεί την πραγματική/εν ενεργεία παρουσία/απουσία του, αφού υπάρχει στο φυσικό χώρο (του υπολογιστή, τον server, την εταιρεία, το σύστημα ηλεκτρονικής παρακολούθησης κλπ), το δικτυακό χώρο αλλά και το χώρο των ροών.

Ο κυβερνοχώρος δεν είναι μόνο το διαδίκτυο, το διαδίκτυο όμως είναι κυβερνοχώρος.

Η παρουσία ενός αντικειμένου στον κυβερνοχώρο δεν εξαρτάται από την πιθανότητα συνδεσιμότητας του στα ηλεκτρονικά δίκτυα. προηγείται του δυνητικού κόσμου που ισχυρίζεται ότι εντοπίζει (trace)... ο χάρτης αυτής της περιοχής είναι αυτή κάθε αυτή η περιοχή τόσο σε παγκόσμιο (globe) όσο και σε πλανητικό επίπεδο (world) ⁹² Αντίθετα η παρουσία ενός αντικειμένου στο διαδίκτυο καθορίζεται από 1. την απόφαση του κυβερνοναύτη να αναζητήσει το αντικείμενο 2) από το routing της αναζήτησης και 3) από την απάντηση του αντικειμένου. Ο κυβερνοχώρος είναι ο νέος υπερ-φυσικός χώρος των επικοινωνιακών ροών, ο χώρος της παγκοσμιοποίησης. Το διαδίκτυο είναι ο χώρος των υπερκειμένων ή καλύτερα ο παγκόσμιος ιστός των υπερκειμένων. Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο είναι η γλώσσα της προσομοίωσης της ανθρώπινης κατάστασης.

Επομένως κυβερνοχώρος και διαδίκτυο δεν ταυτίζονται Ο κυβερνοχώρος αποτελεί το χωροχρονικό πεδίο της δικτυακής κατάστασης των cyborg Ο κυβερνοχώρος αναφέρεται στο χωροχρονικό πλαίσιο της δράσης των cyborgs του σύγχρονου κόσμου, της διεπιφάνειας δηλαδή ανάμεσα σε άνθρωπο και μηχανή. Η δράση των cyborgs εκτυλίσσεται στα πλαίσια του συνόλου των δικτυακών σχέσεων όπως αυτές θεσμίζονται στη βάση αυτής της δράσης, σε κοινωνικό, πολιτισμικό, βιολογικό επίπεδο καθώς και στο επίπεδο της προσωπικότητας. Επομένως ο κυβερνοχώρος αποτελεί το σύνολο των αλληλοδράσεων μεταξύ των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων τόσο στο επίπεδο του βιόκοσμου της δια-cyborg επικοινωνίας όσο και στο επίπεδο των δικτυακών συστημάτων. Οι μηχανές αυτές στην συναρμογή τους με το σώμα περιλαμβάνουν αναδιαμορφώσεις της αποθήκευσης της πληροφορίας επιτρέποντας στους κυβερνητικούς «ανθρώπους» να κινούνται πληροφοριακά στο χώρο ή να μένουν σε έναν τόπο λόγω της ιδιότητας τους, ανακαλώντας τις προσωπικές πληροφορίες σε άλλους χώρους και χρόνους «Μέσω των μηχανών αυτών οι άνθρωποι κατοικούν σε παγκόσμια δίκτυα πληροφορίας, εικόνας και κίνησης. Τα «πρόσωπα» συμβαίνουν ως ποικίλοι κόμβοι σε αυτές τις πολλαπλές μηχανές της κατοικίας και της κινητικότητας. Η αποθήκευση σε αυτές είναι ψηφιοποιημένη και επομένως δεν είναι μόνο «just in time» αλλά και «just in space». Υπάρχει μία πρόσωπο με πρόσωπο σύνδεση η οποία αναπαριστά μία παραπέρα αλλαγή στην απούλοποίηση της πληροφορίας και της κινητικότητας...» (Urry 2004:127) Η δικτύωση των προσώπων οδηγεί σε ένα δεσμό του φυσικού και

του κυβερνητικού χώρου οδηγώντας σε μία υπέρβαση των δυϊσμών τοπικού-παγκόσμιου και δομής-φορέα δράσης. (Urry 2004:127)

Από την άλλη πλευρά το Διαδίκτυο αποτελεί μία μόνο από τις δυνατές χωροχρονικές επαφές μεταξύ των cyborg σε παγκόσμιο επίπεδο. Συγκροτείται στα πλαίσια των ροών μεταξύ των διάφορων δικτύων στα πλαίσια των διεπαφών τους στον παγκόσμιο ιστό. Ο κυβερνοχώρος αποτελεί το εξωτερικό περιβάλλον του διαδικτύου. Συγκροτείται ως χώρος από το σύνολο των φυσικών, διαδικτυακών σχέσεων και των ροών πληροφορίας μεταξύ cyborgs στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης.

Ο κυβερνοχώρος είναι ο βιόκοσμος των cyborg.

Γ1.Οι διαστάσεις του κυβερνοχώρου

Ο κυβερνοχώρος ως ο χώρος των επικοινωνιακών ενεργημάτων μεταξύ των cyborgs ή των διεπιφανειών ανθρώπων/μηχανών είναι ο χώρος που αναδύεται την εποχή της πληροφορίας κατά την οποία κυριαρχεί η μετάδοση της με ψηφιακά μέσα (και όχι ηλεκτρονικά τηλεγραφικά ή τηλεοπτικά). Έτσι αν ο χώρος της βιομηχανικής κοινωνίας ήταν ο καρτεσιανός χώρος των συντεταγμένων ο κυβερνοχώρος συνίσταται ως ο προσομοιωμένος χώρος των υλικών/άυλων επικοινωνιακών ενεργημάτων τόσο των κοινωνικών όσο και των ψυχικών συστημάτων καθώς και των μεταξύ τους επαφών αλλά και των συναρμογών τους με μηχανικά συστήματα.

Σύμφωνα με την Rebecca Bryant τόσο ο φυσικός όσο και ο κυβερνοχώρος έχουν τις εξής εννοιακές διαστάσεις:

- Την έννοια του τόπου (place). Στο φυσικό χώρο ο τόπος προσδιορίζει τη θέση των πραγμάτων σε σχέση με εμάς ή με άλλα πράγματα συμπεριλαμβάνοντας τα σε έναν διανοητικό χάρτη. Στον κυβερνοχώρο ο τόπος προσδιορίζει το server στον οποίο βρίσκεται ένα website. Το e-mail που μπορούμε να στείλουμε ένα μήνυμα κλπ
- Την έννοια της απόστασης (distance). Στο φυσικό χώρο η απόσταση προσδιορίζει τη χωρική απόσταση ανάμεσα σε δύο σημεία και τη χρονική διάρκεια διάνυσης τους ενώ στον κυβερνοχώρο προσδιορίζει τα βήματα που πρέπει να κάνει μία πληροφορία μεταξύ των διάφορων υπολογιστών για να φτάσει στο επιθυμητό σημείο. Και εδώ ο χρόνος αποτελεί χαρακτηριστικό της απόστασης μεταξύ δύο κυβερνοσημείων
- Το μέγεθος (size). Η έννοια αυτή στο φυσικό χώρο περιλαμβάνει τις διαστάσεις πχ της χωρικότητας, του όγκου των τριών διαστάσεων, ενώ στον κυβερνοχώρο αναφερόμαστε στο ποσό της πληροφορίας που ένα site περιέχει, πόσα links περιλαμβάνει, πόσο μεγάλος είναι ένας φάκελος για να κατέβει στους υπολογιστές μας, κλπ
- Τη διαδρομή (route), στο φυσικό χώρο από το ένα σημείο στο άλλο και στον κυβερνοχώρο από την πορεία που ακολουθεί μία πληροφορία από τον ένα υπολογιστή στον άλλο, μέσα από συνδέσεις, μεσολάβηση web servers κλπ.⁹³

Η Rebecca Bryant θεωρεί ότι ο κυβερνοχώρος συνίσταται από το φυσικό χώρο στον οποίο συνδέονται οι υπολογιστές, τον πραγματικό χώρο στον οποίο αποθηκεύεται η πληροφορία, το καλωδιακό δίκτυο κατά το οποίο η πληροφορία μεταδίδεται και το λειτουργικό (software) που επιτρέπει αυτήν τη μετάδοση. Ο χώρος

αυτός υπάρχει ακόμα και στο βαθμό που δεν έχουμε τη μετάδοση κάποιας πληροφορίας (πχ μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή σε έναν υπολογιστή ο οποίος φιλοξενεί μία ιστοσελίδα) από τη στιγμή που υπάρχει η δυνατότητα αποθήκευσης της σε έναν «τόπο» στον κυβερνοχώρο «που αναπαρίσταται από τόσα bytes ελεύθερου χώρου.» (Από την άποψη αυτή ο κυβερνοχώρος είναι νευτώνειος) (Rebecca Bryant ο.π σελ. 145-146)

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο χώρος αυτό μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει ακόμα και εάν δεν υπάρχει αποθηκευμένη πληροφορία σε κάποιο υπολογιστικό σύστημα. Η δυνατότητα να μεταδοθεί μία πληροφορία δεν χάνεται με την ανυπαρξία αυτής της πληροφορίας. Επομένως ο κυβερνοχώρος υπάρχει ανεξάρτητα από το Εάν υπάρχουν ή δεν υπάρχουν κυβερνοαντικείμενα Στην περίπτωση όμως που ο χώρος αποθήκευσης καταστραφεί τότε δεν υπάρχει η δυνατότητα συσχετίσεων μεταξύ των κυβερνοαντικειμένων. (Από την άποψη αυτή ο κυβερνοχώρος είναι νευτώνειος) (Rebecca Bryant ο.π)

Σε ένα τρίτο επίπεδο ο κυβερνοχώρος αποτελεί το μέσο κατά το οποίο τα αντικείμενα είναι υπεύθυνα για τον εαυτό τους. Στο βαθμό αυτό ο κυβερνοχώρος συσχετίζεται με τα αντικείμενα μέσω της μετάδοσης και της εμφάνισης τους στην οθόνη μας. (στο βαθμό αυτό ο χώρος είναι Leibnitz) (Rebecca Bryant ο.π)

Σύμφωνα με τη θεωρία της σχετικότητας του Einstein ο χώρος και ο χρόνος εξαρτούνται από το σύστημα αναφοράς του παρατηρητή που αποφαίνεται για τις χωροχρονικές συνιστώσες στα πλαίσια των οποίων εξελίσσεται το φαινόμενο που παρατηρεί. (Rebecca Bryant ο.π σελ. 148). Πολύ περισσότερο στα κοινωνικά φαινόμενα όπου η συγκρότηση του νοήματος αποτελεί μία νέα μεταβλητή στη διαμόρφωση του εκάστοτε γνωστικού χάρτη παρατήρησης, ανάλυσης και αποτίμησης ενός χωροχρονικού γεγονότος. Το νόημα έχει αυτοαναφορικές δομές και διαμορφώνεται στα πλαίσια της επικοινωνιακής αλληλόδρασης ανάμεσα στα αυτοποιητικά συστήματα τα οποία το συγκροτούν. (Βλέπε Luhmann, Maturana & Varela, Willke κ.α) Οι ελάχιστες αυτές παρατηρήσεις μας επιτρέπουν να συνειδητοποιήσουμε το βαθμό της πολυπλοκότητας του κυβερνοχώρου τόσο στο φυσικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο. Ο Whitehead θεώρησε ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι εσωτερικοί στις διαδικασίες μέσω των οποίων οι φυσικοί και οι κοινωνικοί κόσμοι εγχειρηματοποιούνται. Η θεώρηση αυτή οδηγεί στη θέση ότι «δεν υπάρχει ένας απλός χρόνος αλλά πολλαπλοί χρόνοι οι οποίοι εμφανίζονται να ρέουν. (Urry 2004:20)

Ο κυβερνοχώρος επομένως εξαρτάται από τη δράση των υποκειμένων τα οποία συγκροτούν επικοινωνιακά τις χωροχρονικές διαστάσεις του. «Είμαστε υπεύθυνοι για την πληροφορία η οποία είναι διαθέσιμη, για την εξασφάλιση μίας εύκολης πλοήγησης, για τη βελτίωση της ταχύτητας της τεχνολογίας, για τη λογοκρισία του ακατάλληλου υλικού, για την απάντηση μας στις ερωτήσεις και τις έρευνες, για τη διατήρηση της ροής της πληροφορίας και της ανάπτυξης της γνώσης... ο κυβερνοχώρος εξαρτάται από τον ανθρώπινο έλεγχο και την κατασκευή του με έναν τρόπο ο οποίος υπερβαίνει κάθε είδους ουσιολογικής ερμηνείας του φυσικού χώρου.» (Rebecca Bryant ο.π σελ. 152-153)

Συμπέρασμα 3^ο Κεφαλαίου

Ο κυβερνοχώρος είναι ο βίocosμος των cyborg.

Στη μετανεωτερική δικτυακή κοινωνία ο ιστός των υπερκειμενικών αφηγήσεων αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της συγκρότησης της υποκειμενικότητας. Η υποκειμενικότητα διαμορφώνεται από κόμβους διέλευσης στα πλαίσια της online περιπλάνησης της. Η δυναμική περιπλάνηση προσομοιώνει και δεν αντανakλά την πραγματικότητα. Εξαρτάται από τις τροχιές που ακολουθούν τα άτομα στις διαδικτυακές τους επαφές. Στη δικτυακή κοινωνία το τέλος των Μεγάλων Αφηγήσεων διαμορφώθηκε σε αφηγήσεις των ιστών των υπερκειμένων, όπου ο εκάστοτε λόγος δε διαμορφώνεται ως κυρίαρχος αλλά ως σχεσιακός. Η αυθεντία της Αρχής, ο πατερναλισμός, ο ένας και μοναδικός λόγος αντικαθίσταται από την παραγωγή ενός λόγου ρευστού, πληθυντικού, διαρκώς διαφορίσιμου εξαρτώμενου από την ενδυνάμει συμμετοχή στα δίκτυα της καθημερινότητας. Το κυρίαρχο, είτε νόημα είτε αξία είτε μηχανισμός δεν είναι το αποτέλεσμα της συμπύκνωσης δύναμης αλλά του συσχετισμού της μέσα στα δίκτυα της ανθρώπινης δράσης τόσο στο επίπεδο του βίocosμου όσο και στο επίπεδο των δικτυακών σχέσεων των συστημάτων. Το νόημα παράγεται, αποθηκεύεται, αναπαράγεται, ανακαλείται πέρα από το γραμμικό χωροχρόνο παρελθόντος-παρόντος μέλλοντος.

Στη δικτυακή κοινωνία η δράση, το βίωμα, η θέσμιση δεν έχει έναν φυσικό τρισδιάστατο τόπο, που ταυτίζεται με μία εδαφική επικράτεια (τόπος, έθνος, κλπ) Ο τόπος τώρα διαμορφώνεται σε διατοπικούς κόμβους. Η χωροχρονική συμπίεση/ αποστασιοποίηση επιτρέπει την προσομοίωση υπερτοπικών μητροπολιτικών δικτύων, στα πλαίσια των οποίων συγκεντρώνονται οι κόμβοι κλειδιά της διαχείρισης της πληροφορίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές κ.α σχέσεις παράγονται και αναπαράγονται ξεπερνώντας τα φυσικά όρια του παραδοσιακού νεωτερικού χώρου. Ο χώρος τώρα δεν είναι γραμμικός. Ο χώρος αναδύεται ως ο κόμβος της διάδρασης, προσομοιώνεται δικτυακά ανεξάρτητα από τη φυσική του διάσταση, η οποία αποτελεί μία από τις συντεταγμένες του.

Ο χρόνος των διαδικτυακών δράσεων σχετικοποιείται. Το ανθρώπινο 24ώρο δεν είναι αυτό των τριών οκταώρων. Η διαδικτυακή οργάνωση των επαφών στο χρόνο «επιμηκύνει», σχετικοποιεί χρονικά τις ενδυνάμει διαδράσεις. Η δράση τώρα αποθηκεύεται αναμένοντας τη στιγμή της αντίδρασης. Από την άλλη πλευρά η δράση

συγχρονίζεται όχι στα πλαίσια ενός εργοστασίου αλλά στο επίπεδο του πλανήτη. Η διαρκής ροή πληροφορίας μετατρέπει ολόκληρο τον κόσμο σε ένα πλανητικό εργοστάσιο παραγωγής πληροφορίας. Οι τρεις στιγμές του χρόνου παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος είναι ενεργοποιήσιμες κάθε στιγμή. Η ενεργοποίηση τους εξαρτάται από την ακολουθία των ρουτινών, τις οποίες θα ενεργοποιήσουν τα κοινωνικότεχνικά συστήματα στα πλαίσια των δικτύων. Ο χρόνος προσομοιώνεται κι αυτός με της σειρά του.

Οι πολύπλοκες διασταυρώσεις του χώρου και του χρόνου συμπυκνώνονται τελικά στη δόμηση του κυβερνοχώρου, τον οποίο μπορούμε να ορίσουμε ως το σύνολο των νέων μορφών οργάνωσης της ζωής, η οποία διακυβερνάται από τα δικτυωμένα πληροφοριακά κοινωνικά, ψυχικά και βιολογικά συστήματα. Ο κυβερνοχώρος είναι ο χώρος της παγκοσμιοποίησης όπου φυσικός, δικτυακός και χώρος των ροών διασταυρώνονται. Αποτελεί το γεωγραφικό χώρο της παγκοσμιοποίησης όπου οι ενεργοί δράστες είναι τα σύγχρονα cyborgs, που αναδύονται ως συστήματα επικοινωνίας από την συναρμογή ανθρώπου και μηχανής. Ο νέος χωροχρόνος των cyborgs θεσμίζεται από το σύνολο των αλληλοδράσεων μεταξύ των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων τόσο στο επίπεδο του βιόκοσμου της δια-cyborg επικοινωνίας όσο και στο επίπεδο των δικτυακών συστημάτων. Οι μηχανές αυτές στην συναρμογή τους με το σώμα περιλαμβάνουν αναδιαμορφώσεις της αποθήκευσης της πληροφορίας και επιτρέπουν στους κυβερνητικούς «ανθρώπους» να κινούνται πληροφοριακά στο χώρο ή να μένουν σε έναν τόπο λόγω της ιδιότητας τους, ανακαλώντας τις προσωπικές πληροφορίες σε άλλους χώρους και χρόνους «Μέσω των μηχανών αυτών οι άνθρωποι κατοικούν σε παγκόσμια δίκτυα πληροφορίας, της εικόνας και της κίνησης.

Το διαδίκτυο αποτελεί την online πλευρά του χώρου δράσης των cyborgs ή αλλιώς τον παγκόσμιο ιστό των υπερκειμένων. Μέσω του διαδικτύου αλλά και γενικότερα της ανάπτυξης και μεγέθυνσης των δικτυακών σχέσεων ο καπιταλισμός κλασματοποιεί το χώρο κυκλοφορίας, παραγωγής και αναπαραγωγής των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων, οδηγώντας στη διαρκή διάχυση του επιχειρηματικού ρίσκου και της κρίσης σε παγκόσμιο επίπεδο ως πληροφορία – η πληροφορία είναι για τα συστήματα δράστες ένας μη- θόρυβος και επομένως ένας εν δυνάμει θόρυβος, ο οποίος μπορεί είτε να ενεργοποιηθεί είτε όχι. Επομένως η κρίση μπορεί να ενεργοποιηθεί μπορεί και όχι.....

Στα πλαίσια του κυβερνοχώρου υποβόσκει μία νέα σύγκρουση η οποία βασίζεται στην ψηφιακή διαίρεση και το δυϊσμό ανάμεσα στο χώρο των ροών «ο οποίος δεσμοποιεί τους τόπους που βρίσκονται σε απόσταση στη βάση της αξίας της αγοράς τους, την κοινωνική τους επιλογή και την ανωτερότητα της υποδομής τους.» και το χώρο των τόπων «που απομονώνει τους ανθρώπους στις γειτονιές τους ως αποτέλεσμα των μειωμένων πιθανοτήτων για πρόσβαση σε μία καλύτερη τοπικότητα (λόγω των εμποδίων στις τιμές) καθώς και σε μία παγκοσμιότητα (λόγω της απουσίας συνδεσιμότητας) (Castells 2002:240-1)

Από την άλλη πλευρά ο κυβερνοχώρος ως ο χώρος της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα και θόρυβο. Το αποτέλεσμα είναι η ανάδυση μίας νέας κοινωνικής ανισότητας που συνδέεται με το βαθμό συνδεσιμότητας και ελέγχου της πολυπλοκότητας της παγκοσμιοποίησης. (Switch off) ⁹⁴

Στην Αυτοκρατορία τα κοινωνικά υποκείμενα χρειάζονται μία νέα Μεγάλη Αφήγηση, ένα νέο διαφορετικό Άλλο, με βάση τον οποίο θα κατασκευάσουν τα σύνορα τους και θα θεσμίσουν τις κοινωνίες τους. Αυτό το Άλλο τοποθετείται στις διασταυρώσεις των ροών της πληροφορίας, στα κομβικά σημεία διαχείρισης της. Το νέο Άλλο για να είναι λειτουργικό για τις δομές της Αυτοκρατορίας δεν πρέπει να ταυτίζεται με μία Ουτοπία αλλά να φανερώνει μία Δυστοπία. Και φυσικά όπως και κάθε Άλλο να βασίζεται στο Φόβο. Και το όνομα αυτού Ρίσκο ή Διακινδύνευση....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Ρίσκο, Επιτήρηση και κυβερνοέγκλημα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Εισαγωγή

Η παγκοσμιοποίηση αναδύεται από πολύπλοκες διαδικασίες, συναρμογές, συστήματα, σχηματισμούς στο χωροχρόνο. Η πολυπλοκότητα αυτή αναγκάζει τα συστήματα τόσο στο κοινωνικό όσο και στο ατομικό επίπεδο να βρίσκονται διαρκώς σε συνθήκες αβεβαιότητας και απροσδιοριστίας. Μπορούμε να ορίσουμε την κοινωνική αβεβαιότητα ως τις συνθήκες που καθιστούν ένα κοινωνικό σύστημα, ένα υποκείμενο αλλά και τις μεταξύ τους δικτυακές συναρμογές, να δρουν μέσα σε ενδεχομενικές απροσδιόριστες σχέσεις. Στα πλαίσια των σχέσεων αυτών τα συστήματα μπορούν να ακολουθήσουν πολλαπλούς δυνητικούς ατραπούς τους. Πώς όμως οι κοινωνίες αλλά και τα συστήματα που τις συνιστούν αντιμετωπίζουν τις συνθήκες αυτές;

Σε μία εποχή όπου τα παραδοσιακά συστήματα ηθικών και αξιολογικών κρίσεων των Μεγάλων Αφηγήσεων έχουν καταρρεύσει και η πολυπλοκότητα των συστημικών αλληλοδράσεων στα πλαίσια της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης αναπτύσσεται διαρκώς, απαιτείται μία νέα «ιδεολογία», ένα νέο πολιτισμικό υποσύστημα αξιών στη βάση του οποίου θα μειώνεται η πολυπλοκότητα και θα επιτρέπει στα ατομικά και τα κοινωνικά συστήματα να οργανώσουν τις δράσεις τους στον κόσμο. Συχνά οι νέες τεχνολογίες πληροφορικής δαιμονοποιούνται με αποτέλεσμα «η δυνητική πραγματικότητα να γίνεται κατανοητή ως έμφυτα επικίνδυνη και διεφθαρμένη, πέρα από την ηθική και την ασφάλεια...» (Joost Van Loon 2002: 165) Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των παιδόφιλων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.⁹⁵ Η άποψη μας είναι ότι το νέο ηγεμονικό πολιτισμικό υποσύστημα αξιών είναι αυτό της διακινδύνευσης ή του ρίσκου. Η κουλτούρα του ρίσκου αποτελεί τη Μαύρη Τρύπα του παγκόσμιου πολιτισμικού ελκυστή και οδηγεί τα άτομα

α) στην υιοθέτηση ενός αξιακού προσανατολισμού προς μία διαρκή αναζήτηση καλύτερων συστημάτων προστασίας και ασφάλειας σε όλα τα επίπεδα της

καθημερινής ζωής. (υγεία, ατυχημάτων, ληστειών, κυβερνοεπιθέσεων, πολέμων, περιβαλλοντολογικών καταστροφών, των προληπτικών πολέμων κλπ) αλλά και β) Από την ανάδυση νέων συστημάτων επιτήρησης της ανθρώπινης δράσης, τα οποία προστατεύουν την εφήμερη ευδαιμονική υπερκαταναλωτική συμπεριφορά όχι μόνο των «υλικών» αλλά και/ή κυρίως των επικοινωνιακά καταναλώσιμων πολιτισμικών συμβόλων, εμπορικών σημάτων κλπ. Μία νέα «ιδεολογία» παροτρύνει τα υποκείμενα να ζήσουν τη στιγμή αλλά και να εξ-ασφαλίσουν το αβέβαιο μέλλον τους. Η αποθέωση του εφήμερου, της καταβρόχθισης πολιτισμικών σημείων συνδέεται με μία «ιδεολογία» αποφυγής ενός δυστοπικού μέλλοντος.⁹⁶ Αυτή η «ιδεολογία» νομιμοποιεί τη δια-σφάλιση του μέλλοντος μέσα από την φυλάκιση του εαυτού σε ένα διαρκές στιγμιαίο παρόν, τον εγκλωβισμό των υποκειμένων σε ένα δίκτυο συστημάτων παρακολούθησης, το οποίο έχει ως στόχο τη διαρκή αποτροπή δυνητικά επικίνδυνων συμπεριφορών ή γενικότερα των δυνητικών περιβαλλοντολογικών κινδύνων.

Τα κυβερνητικά συστήματα ασφαλείας έρχονται να διαχειριστούν το ρίσκο και να εγγραφθούν το μέλλον μέσα από τη διαρκή αποθήκευση και συσσώρευση προσωπικών στιγμών- δεδομένων σε τεράστιες ψηφιακές βάσεις πληροφορίας. Τα συστήματα αυτά εξασφαλίζουν τη νομιμοποίηση και τη διαχείριση του κοινωνικού ελέγχου διαχέοντας με τη σειρά τους την «ιδεολογία» του διαρκούς ρίσκου. Τα σύγχρονα συστήματα ασφαλείας ελέγχουν τον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης στις τρεις διαστάσεις του τη φυσική, τη δικτυακή και το χώρο των ροών.

A. Η Κοινωνία του ρίσκου και η διακυβέρνηση της

Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης οδηγεί σε κρίσεις εμπιστοσύνης αυξάνοντας την εντροπία των συστημάτων. Έτσι αναδύονται συνθήκες οι οποίες προκαλούν ανασφάλεια, όπως είναι οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, οι κρίσεις στις ατομικές και κοινωνικές ταυτότητες (εθνική ταυτότητα, τέλος των Μεγάλων Αφηγήσεων κλπ), η αδυναμία ελέγχου της καθημερινής ζωής από τα άτομα και τις ομάδες, αδυναμία φιλτραρίσματος του τεράστιου όγκου πληροφοριών, σύγκρουση ρόλων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο κλπ. Οι πολλαπλές πηγές διαταραχής στο σύγχρονο κόσμο και ο μεγάλος θόρυβος που δημιουργείται από την εξάπλωση των δικτύων σε παγκόσμιο επίπεδο, οδηγούν στη διαμόρφωση προσωπικών και κοινωνικών ταυτοτήτων οι οποίες βρίσκονται σε διαρκή αμφισβήτηση και ρίσκο. «Καθώς τα δίκτυα

επεκτείνονται αδυσώπητα, η μίξη των κόσμων, των λέξεων των ήχων, των εικόνων, και των ιδεών γίνεται περισσότερο πυκνή και ανομοιογενής. Όταν αυτή η μίξη των μέσων (media mix) προσεγγίζει το σημείο βρασμού (boiling point) οι πολλαπλές γνωστικές και πολιτισμικές αλλαγές γίνονται αναπόφευκτες.» (Mark C. Taylor 2003: 202)

Στο σημείο βρασμού «η πληροφορία γίνεται ο θόρυβος (noise) ο οποίος παράγει ναυτία (nausea) οι διακρίσεις, οι διαφορές, οι αντιθέσεις που κάποτε φαινόταν να ορίζουν τον κόσμο και να τον κάνουν ασφαλή τώρα γίνονται ασταθείς.» Οι δυϊστικές παραδοσιακές γραμμές που προσανατόλιζαν γνωστικά τους φορείς της δράσης «γίνονται διαπερατές μεμβράνες, όπου η υπέρβαση δεν είναι μόνο πιθανή αλλά και αναπόφευκτη:

Έτσι η Πληροφορία γίνεται θόρυβος

Η Διαφορά - Αδιαφορία

Η Τάξη - Αταξία

Η Οργάνωση - Αποδιοργάνωση

Η Φόρμα - Χάος

Η Μη-πιθανότητα - Πιθανότητα

Η Αρνητική Εντροπία - Εντροπία

Η Ετερογένεια - Ομοιογένεια. (Mark C Taylor 2003:101)

Στις σύγχρονες κοινωνίες «η μεγέθυνση της πληροφορίας δημιουργεί θόρυβο λόγω της αύξησης των δεδομένων τα οποία παραμένουν ανεπεξέργαστα...». το γεγονός αυτό καθιστά «...τα υποκείμενα χωρίς επίγνωση του μεγαλύτερου όγκου της πληροφορίας που διαπερνά το σώμα τους. Τα πληροφοριακά ρεύματα δημιουργούν κοινωνικές, ψυχολογικές και πολιτισμικές διαταραχές στο επίπεδο της κατασκευής τόσο της γνώσης και του νοήματος. Η γνώση και το νόημα μορφοποιούνται όταν η ροή της πληροφορίας μεταδίδεται αποτελεσματικά μέσω των διαδικασιών των πολλαπλών εμφανίσεων στην οθόνη (screenings) . (Mark C. Taylor 2003:203)

Ο πληροφοριακός θόρυβος δημιουργεί μεγάλη αταξία την οποία κάθε σύστημα αντιμετωπίζει με τη λειτουργική του διαφοροποίηση και τη διαμόρφωση υποσυστημάτων ασφαλείας, τα οποία προσδιορίζουν το βαθμό διαπερατότητας των συνόρων του. Το σύστημα ασφαλείας θέτει δηλαδή τα όρια στα πλαίσια του οποίου διαπλέκονται διαδραστικά τα εγώ και οι άλλοι αναπαράγοντας τη βασική Διαφορά του κάθε συστήματος με το περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό τα συστήματα ασφαλείας λειτουργούν ως βαλβίδες αποσυμπίεσης και ελέγχου των περιβαλλοντολογικών

διαταραχών. Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο τα συστήματα χρησιμοποιούν τα σύνορα τους για να ελέγξουν τα περιβαλλοντολογικά πληροφοριακά ερεθίσματα ως προς τη σημασία (νόημα) που έχουν για το εσωτερικό τους. Τα σύνορα καθορίζουν το βαθμό ανοιχτότητας ενός συστήματος, λειτουργώντας ως φίλτρα πληροφορίας. Το φιλτράρισμα της πληροφορίας ρυθμίζει τη μεταβολή της εντροπίας ενός συστήματος.

Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης οι φορείς δράσης (ατομικά και κοινωνικά συστήματα) κινητοποιούνται μέσα σε συνθήκες πολυπλοκότητας και ενδεχομενικότητας. Οι συνθήκες της πολυπλοκότητας συνδέονται με τη δυαδικότητα της δομής ενώ η ενδεχομενικότητα αναφέρεται στις επιλογές των συστημάτων για δράση στα σημεία των διακλαδώσεων διχάλας. Οι συνθήκες αυτές συνιστούν συχνά καταστάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από δύο στοιχεία: αβεβαιότητα και κίνδυνο. Στο πρώτο κεφάλαιο ορίσαμε τις καταστάσεις αυτές ως διακινδύνευση ή ρίσκο. Μέσα από την αύξηση των παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν τα κοινωνικά συστήματα σε δυνητικούς κινδύνους, αναδύεται η κοινωνία της διακινδύνευσης η οποία σύμφωνα με τον Beck αποτελεί τη δεύτερη νεωτερικότητα της ανθρωπότητας και χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι «οι απρόβλεπτες συνέπειες της λειτουργικής διαφοροποίησης δεν μπορούν πλέον να ελεγχθούν από παραπέρα λειτουργική διαφοροποίηση..... Στην παγκόσμια κοινωνία της διακινδύνευσης οι μη-δυτικές κοινωνίες μοιράζονται με τις δυτικές όχι μόνο τον ίδιο χώρο και χρόνο αλλά επίσης και πιο σημαντικά τις ίδιες βασικές προκλήσεις της δεύτερης νεωτερικότητας.» Παγκοσμιοποίηση, εξατομίκευση, σεξουαλική επανάσταση, υπο-απασχόληση, παγκόσμια ρίσκα (Beck Ulrich 1999: 1-2)

Τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας της διακινδύνευσης είναι:

A) το ρίσκο κατασκευάζεται όχι μόνο μέσω της εφαρμογής των τεχνολογικών αλλά και μέσω της αντίληψης και της ευαισθησίας που έχουμε απέναντι στην πιθανότητα μίας απειλής, καταστροφής ή κινδύνου. «Τα ρίσκα κατασκευάζονται», υπακούοντας «στη λογική της αποκάλυψής τους. Το ρίσκο προκειμένου να αποκτήσει νόημα, πρέπει να συνεργαστεί με την τεχνολογική ευαισθησία εκείνου ο οποίος του έδωσε την ύπαρξη του» (Barbara Adam, Ulrich Beck Joosta Van Loon 2000: 2) Έτσι ένα ρίσκο βιώνεται διττά ως εμπειρικό δεδομένο και δυνητική συνθήκη του εξωτερικού περιβάλλοντος και ως κοινωνική κατασκευή και πιθανότητα ενός κινδύνου που αναδύεται από τα συστήματα διαχείρισης του ρίσκου (επιστήμη, νόμος, στρατός κλπ)

Β) Στην κοινωνία της διακινδύνευσης η γνώση ενός ρίσκου διαμεσολαβείται και εξαρτάται από την ερμηνεία του. Οι φορείς της παραγωγής της γνώσης – επιστήμονες, κοινωνικοί επιστήμονες, εργαζόμενοι, διευθυντικά στελέχη κλπ – έχουν δομικές θέσεις ως προς την αλήθεια, την αντικειμενικότητα και τη βεβαιότητα της γνώσης. Η αιτιολόγηση του ρίσκου, η προνομιακή θέση κάποιων στη πρόσβαση και τη δυνατότητα έρευνας και πληροφορίας, η νομιμοποίηση του λόγου –επιστημονικού ή μη – του εκάστοτε φορέα και η δυνατότητα αντιμετώπισης των αποτελεσμάτων μίας απειλής διαφέρουν από φορέα σε φορέα. Έτσι οι υποπολιτικές (subpolitics) προσδιορισμού και διαχείρισης της έννοιας του ρίσκου καθορίζονται από τα επιχειρήματα για νομιμοποίηση των συγκεκριμένων μορφών γνώσης του ρίσκου.⁹⁷

Επομένως το ρίσκο εξαρτάται από τη δύναμη νομιμοποίησης και επιχειρηματολογίας των κοινωνικών φορέων της γνώσης, οι οποίοι το κατασκευάζουν (Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000:4, Beck Ulrich 1999: 37 κ.α)

Γ) Στην κοινωνία της διακινδύνευσης τα ρίσκο βιώνονται, γίνονται αντιληπτά, ορίζονται, μεσολαβούνται, νομιμοποιούνται και/ή αγνοούνται με συγκεκριμένο τρόπο. Αντίστοιχα η τεχνολογία παράγει αβεβαιότητα που οδηγεί στην απώλεια του ελέγχου, του σχεδιασμού και της διαχείρισης των μελλοντικών συνεπειών που έχει η ίδια στα δίκτυα της ζωής.

Δ) Στην κοινωνία του ρίσκου η γλώσσα και η κουλτούρα του ρίσκου, βασίζεται σε μία ανακλαστική κρίση που την προσδιορίζει. Οι δυνητικοί κίνδυνοι δε βιώνονται και δεν υπάγονται κάτω από κρίσεις προσδιορισμού (determinate judgments), που έχουν σχέση με την αντικειμενική εγκυρότητα ενός λογικού κανόνα. Οι κρίσεις προσδιορισμού «συμπεριλαμβάνουν την υπαγωγή των συμβάντων (όπως ο θάνατος ή η έκρηξη ενός πυρηνικού σταθμού) κάτω από τις λογικές κατηγορίες της κατανόησης, κάτω από την καντιανή «υπερβατική ενότητα της συναίσθησης». Αντίθετα η κουλτούρα του ρίσκου βασίζεται στην ανακλαστική κρίση (reflexive judgment) των υποκειμενικών προσεγγίσεων ενός αντικειμένου. Οι ανακλαστικές κρίσεις είναι υπολογισμοί οι οποίοι «βασίζονται στην αίσθηση της ευχαρίστησης και της δυσαρέσκειας αλλά και τις αισθήσεις του σοκ, των ανατροπών, το φόβο, τη σιχαμάρα καθώς επίσης και τη χαρά ...» Οι ανακλαστικές κρίσεις – που είναι υπολογισμοί βασισμένοι στα συναισθήματα – λαμβάνουν χώρα μέσω της φαντασίας και πιο άμεσα μέσω της αίσθησης (sensation) και όχι της κατανόησης» Με τον τρόπο αυτό τα συμβάντα ρίσκου βιώνονται αισθητικά αποκτώντας νόημα μέσα από το κονστρουκτιβισμό της φαντασίας. Ή πιο απλά τα ρίσκο κατασκευάζονται στη βάση

ανακλαστικών κρίσεων. (Scott Lash στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000:53-57)

Ε) Η διακλάδωση του ρίσκου με το μέλλον είναι το πέμπτο χαρακτηριστικό της κοινωνίας της διακινδύνευσης. (Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 6) Στο επίπεδο των παγκόσμιων ροών ο τεχνοκαπιταλισμός «προσπαθεί να αποικίσει το μέλλον ενάντια στο ρίσκο με τις επεκτεινόμενες μνήμες των κυβερνοοργανώσεων.»⁹⁸ Οι υπολογιστικές μνήμες και η κατασκευή τεράστιων βάσεων δεδομένων των κυβερνητικών οργανωτικών αλυσώσεων επιτρέπουν στα επιμέρους κυβερνητικά συστήματα να κοιτάζουν ερευνητικά προς το μέλλον με την κατασκευή μοντέλων προσομοίωσης του. Τα μοντέλα αυτά προσομοίωσης των μελλοντικών δυνητικών κινδύνων έχουν ως σκοπό να εγγυηθούν τις μεγάλες αφηγήσεις του μέλλοντος και τις ταυτότητες των συστημάτων. «Ο τεχνοκαπιταλισμός εγγυάται το μέλλον: να μηδενίσει τα ρίσκα, ουδετεροποιώντας το συμβάν» (Scott Lash στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 58)

Τα πέντε χαρακτηριστικά της κοινωνίας της διακινδύνευσης συνθέτουν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο αναδύεται μία κουλτούρα της διακινδύνευσης και του τρόμου.

A1. Τα χαρακτηριστικά της κουλτούρας του ρίσκου και του τρόμου

Το ρίσκο διαμορφώνεται στη βάση της αμοιβαίας συμπλοκής πρακτικών που αποδίδουν σε μία κατάσταση δυνητικής διακινδύνευσης διορατικότητα, νόημα και αξία. Η αναπαράσταση του ρίσκου θεσμίζεται ως δυνητικό αντικείμενο σε τρία επίπεδα. Α) την παράσταση – παρουσία (presence) του αντικειμένου που αναπαρίσταται. Το αντικείμενο υπάρχει υλικά με συγκεκριμένες ιδιότητες και χωροχρονικές διαστάσεις όπως αυτές εκδηλώνονται στα πλαίσια της αλληλόδρασης μαζί του. Β) την αναπαράσταση (representation) του αντικειμένου, δηλαδή την παραγωγή της διαμεσολάβησης της παρουσίας του με ένα απών ή μακρινό άλλο, όπως για παράδειγμα είναι η επιστήμη η οποία συνιστά την «λογική» των σύγχρονων δικτύων. Η πίστη της επιστήμης βασίζεται στην εναπόθεση των εγγεγραμμένων περιεχομένων των οποίων το νόημα είναι μέρος της πληροφορίας και δεν εξαρτάται από τον πομπό ή την ηθική κατάσταση του αποδέκτη και Γ) την επανα-παρουσίαση (re- presentation) ή αλλιώς την επαναθέσμιση του αντικειμένου όπως για παράδειγμα είναι η θρησκεία και η τέχνη. (Latour, Joost Van Loon 2002:53, 149 και αλλού)

Η τεχνοεπιστήμη ως θεσμός διαχείρισης του ρίσκου δεν κατασκευάζει την αντικειμενικότητα/ υποκειμενικότητα του νοήματος του ρίσκου αλλά εκτελεί τη «δυννητική» αντικειμενοποίηση του μέσω α) της διάταξης των πραγμάτων σε μία σειρά «μιλώντας», «ταξινομώντας» και «ανταλλάσσοντας» β) μέσω της διάταξης αναζητώντας αίτια και πρώτες αρχές. Η πληρότητα της τεχνολογίας δεν χρωστά την δύναμη της στο βαθμό αντιστοιχίας ανάμεσα σε μία κατασκευή και το πραγματικό αλλά στο βαθμό, που διατάσσει και οργανώνει αυτοποιητικά τη δική της επεξεργασία της πληροφορίας. (Joost Van Loon 2002: 55)

Ένα ρίσκο συνεπάγεται α) μία φόρμα γνώσης ανάμεσα σε αιτιώδεις σχέσεις στα πλαίσια συγκεκριμένων συνθηκών, β) συγκεκριμένες δράσεις (αποφάσεις) για την αντιμετώπιση του και γ) και μία εκτίμηση για τις πιθανές συνέπειες αυτής της δράσης. «Γενικά τα ρίσκα προσδιορίζονται με όρους υπολογισμού της πιθανότητας να συμβεί κάτι κακό..... ένας τέτοιος υπολογισμός συνεπάγεται πάντα κάποια χωροχρονική οριοθέτηση. Προκειμένου να εκτιμηθεί η πιθανότητα πρέπει να προσδιοριστούν οι παράμετροι του χώρου και του χρόνου μέσα στα πλαίσια των οποίων εγχειρηματοποιείται το ρίσκο. Εκτός από αυτή την προβληματική του υπολογισμού ο Beck ισχυρίζεται ότι το ρίσκο συνεπάγεται μία μορφή απόφασης. Είναι αυτή η λήψη της απόφασης η οποία διακρίνει το ρίσκο από το ατύχημα» (όπως για παράδειγμα ο ιός HIV ήταν ατύχημα πριν διαμορφωθεί ένα πλαίσιο πρόληψης στη βάση μίας απόφασης για ασφαλή σεξουαλική σχέση) (Joost Van Loon στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 166) «Στην ουσία τα ρίσκα συνεπάγονται μία αβεβαιότητα, μία ενδεχομενικότητα συνθηκών, δράσεων και αποτελεσμάτων, που είναι επομένως χρονικά και χωρικά θρυμματισμένα. Εάν δεν υπάρχει αβεβαιότητα δηλαδή εάν η αιτιότητα είναι χρονικά και χωρικά ενοποιημένη με μία συνθήκη, δράση και αποτέλεσμα δεν υπάρχει ρίσκο. (Για παράδειγμα είναι βέβαιο ότι θα πεθάνουμε αλλά το ρίσκο του θανάτου αποκτά σημασία με όρους του πώς και του πότε)» (Joost Van Loon στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 166)

Τελικά η πραγμάτωση ενός ρίσκου είναι αποτέλεσμα της συναρμογής των δράσεων μεταξύ «αποκλειστικών τρόπων σημειοδότησης» (επιστήμη) με «τα οικονομικά, δικαστικά πολιτικά και διαχειριστικά θεσμικά συστήματα αναπαράστασης και τελικά με τη λαϊκή και αλληγορικά οργανωμένη ηθική και πρακτική σημασία.» (Joost Van Loon στο Barbara Adam, Ulrich Beck Joost Van Loon 2000: 166) Τα νέα συστήματα σημειοδότησης του κινδύνου που αναδύονται

οδηγούν τελικά στην ανάδυση μίας κουλτούρας του τρόμου η οποία αποτελεί ένα ατράκτορα ως προς τη συγκρότηση της ταυτότητας των σύγχρονων υποκειμένων. Η σταδιακή κατάρρευση των μεγάλων αφηγήσεων και η ταυτόχρονη δικτυακή εξατομίκευση των υποκειμένων αποτελεί ένα περιβάλλον αυτοδιαμορφώσεων των ατομικών προσωπικοτήτων, που προκαλεί αποπροσανατολισμό και κατακερματισμό των δομικών και λειτουργικών μηχανισμών τόσο σε ατομικό όσο και κοινωνικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα είναι η αδυναμία συγκρότησης νοημάτων σε συμβολικό, και ιδεολογικό επίπεδο και κατά συνέπεια την αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού. Η κουλτούρα του τρόμου που η αυτοποιητική θέσμιση της βασίζεται στην ανάδυση της κοινωνίας του ρίσκου αποτελεί ένα «ανασφαλές» μέρος στο οποίο βρίσκουν καταφύγιο οι ταλαιπωρημένες προσωπικότητες του σύγχρονου ανθρώπου. Ο Τρόμος διαμεσολαβεί ανάμεσα στο εγώ και το εμείς προσδιορίζοντας έναν αποξενωμένο δυνητικό μη ανθρώπινο Άλλο. Ο Άλλος μπορεί να είναι η ασύμμετρη απειλή μία ασθένεια, τα χτυπήματα μίας τρομοκρατικής οργάνωσης, η πετρελαϊκή κρίση κλπ. Μπροστά σε αυτό τον φетиχισμό ενός τεχνοεπιστημονικού Άλλου το υποκείμενο καταφεύγει στην «ΑΣΦΑΛΕΙΑ», τη σύγχρονη ΑΓΙΑ ΜΗΤΕΡΑ του κόσμου.

Το δυνητικό αντικείμενο του ρίσκου ως συναρμογή «είναι μία μεταλλαγή και ένας πολλαπλός τεχνολογικός αστερισμός ο οποίος πλαισιώνει και αποκαλύπτει τα δυνητικά αντικείμενα μέσω αυτού που αποκαλείται «διατάσσοντας» ή «προκαλώντας». ⁹⁹ Δηλαδή διατάσσοντας- τοποθετώντας στην κατάλληλη θέση και διατάσσοντας- δίνοντας εντολή. Επομένως το ρίσκο αναφέρεται στη διαδικασία δράσης της επιλογής και της άρθρωσης (και από- επιλογής και από-άρθρωσης) Έτσι δεν είναι το δυνητικό αντικείμενο, το τεχνικό στοιχείο ή κάθε συγκεκριμένη λειτουργία της αντικειμενοποίησης (πχ το ηλεκτρονικό μικροσκόπιο) αλλά ολόκληρος ο αστερισμός της δυνητικής αντικειμενοποίησης που συνιστά τη μηχανική συναρμογή της τεχνολογικής κουλτούρας.» του ρίσκου (Joost Van Loon 2002:72) Από την άλλη πλευρά το ρίσκο δεν είναι μόνο το αντικείμενο της τεχνοεπιστήμης αλλά διαμορφώνει με τη σειρά του τη φύση της τεχνοεπιστήμης. Το ρίσκο αποτελεί μία πρόβλεψη η οποία φέρνει το μέλλον μέσα στο παρόν, τα οποία τείνουν να συμπέσουν με τις συνδηλώσεις τους ως ατυχήματα, καταστροφές κλπ. Το αποτέλεσμα είναι η τεχνοεπιστήμη να χάνει τον έλεγχο πάνω στην πραγματικότητα (αν τον είχε ποτέ απόλυτα)

Τα κοινωνικά συστήματα για να ελέγξουν τις συνθήκες διακινδύνευσης κατασκευάζουν συστήματα ασφαλείας, τα οποία έρχονται να ορίσουν τα σύνορα του

κάθε κοινωνικού συστήματος ως προς το εξωτερικό περιβάλλον. Η κατασκευή τους βασίζεται σε νοήματα που συνδέονται με δυνητικούς κινδύνους και τα οποία προσδιορίζουν τη διαφοράς του Εγώ από τον επικίνδυνο Άλλο. Επομένως τα συστήματα ασφαλείας αποτελούν τα σύνορα των αυτοποιητικών κοινωνικών συστημάτων στο σύγχρονο κόσμο.

A2. Νοοτροπία και πρακτικές διακυβέρνησης του ρίσκου.

Στις σύγχρονες κοινωνίες της διακινδύνευσης το ρίσκο εκδηλώνεται «ως συγκεκριμένο σύμπτωμα μίας δυνητικής αιτίας. Τα ρίσκα ελκύουν συγκεκριμένες αντιδράσεις οι οποίες συχνά τροποποιούν τη δυνητική αιτιότητα των ρίσκων καθυπλών.» (όπως για παράδειγμα το ρίσκο της πυρηνικής ενέργειας, της γενετικής παρέμβασης κλπ)¹⁰⁰ (Joost Van Loon 2002:25) Το ρίσκο λόγω της συμμετοχής των τεχνολογικών διαμεσολαβήσεων στην ανάδυση των κοινωνικών φαινομένων αλληλοδρά με τις δυνητικές προελεύσεις του (κατασκευή, νομιμοποίηση, ανακλαστικότητα, προσομοίωση) και παράγει ένα δυνητικό συμπτωματικό σύστημα β' τάξης, η παρατήρηση, η εξέλιξη, η αντιμετώπιση του οποίου βασίζεται σε αυτές τις προελεύσεις του.

Στη σημερινή εποχή το ρίσκο αναδύεται δυνητικά στα πλαίσια των επικοινωνιακών διαδράσεων στα τρία χωροχρονικά επίπεδα της παγκοσμιοποίησης (φυσικό – δικτυακό – ροών)¹⁰¹ Η δυνητικοποίηση του ρίσκου οδηγεί σε μία πολύπλοκη κατάσταση διαρκούς παραγωγής και αναπαραγωγής των ρίσκων, που δεν οφείλεται μόνο στα αρχικά αίτια (για παράδειγμα στην αντιμετώπιση μίας δυνητικής απειλής από τη μετάλλαξη ενός ιού) αλλά και στις ίδιες πρακτικές αντιμετώπισης της δυνητικής απειλής, οι οποίες δημιουργούν νέα ρίσκα. (Joost Van Loon 2002:25, 58-60 κ.α) Μπορούμε να πούμε δηλαδή ότι το σύνολο των διαδικασιών εντοπισμού του ρίσκου και των πρακτικών αντιμετώπισης του οδηγεί στη δημιουργία ενός πλαισίου όπου είναι δυνατό να παραχθούν νέα ρίσκα αμφίβολης κατεύθυνσης.

Όταν τα συστήματα καλούνται να αντιμετωπίσουν ένα ρίσκο βρίσκονται σε ένα σταυροδρόμι, όπου πρέπει να λάβουν μία απόφαση για το μονοπάτι για το οποίο θα ακολουθήσουν. Έτσι το ρίσκο αντιμετωπίζεται με την ανάληψη μίας απόφασης η οποία εγκυμονεί ρίσκο ως προς τις συνέπειες της. Η ίδια η διαδικασία δόμησης των συστημικών αποφάσεων εμπεριέχει ρίσκο. «Το ρίσκο είναι μία μορφή για παροντικές περιγραφές του μέλλοντος κάτω από τη θέαση του γεγονότος ότι κάποιος θα

αποφασίσει ανάμεσα σε εναλλακτικά ρίσκα.... κάθε απόφαση μπορεί να προκαλέσει μη – επιθυμητά αποτελέσματα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα καθώς οι πιθανότητες ή οι μη-πιθανότητες κατανέμονται διαφορετικά ανάλογα με το ποια απόφαση παίρνεται...» (Luhmann 1998: 71) Το πρόβλημα μίας κατάστασης ρίσκου είναι ότι δεν μπορεί να αποδοθεί ούτε σε άτομα ούτε και στις αποφάσεις τους γιατί υπάρχει ένα πολύπλοκο δίκτυο πολυπαραγοντικών αιτιών και μία μακροζωία των τάσεων η οποία δεν επιτρέπει μία τέτοια απόδοση. (Luhmann 1998: 74) Τελικά είναι η κοινωνική εξέλιξη η οποία θα αποφασίσει για τα μελλοντικά παρόντα (Luhmann 1998: 74) Με τον τρόπο αυτό τα ρίσκα γίνονται αντικείμενα διαχείρισης από την πλευρά των συστημάτων, τα οποία παρατηρούν και αποφασίζουν για την αντιμετώπιση τους με αποτέλεσμα να καθορίζουν κάθε φορά τη φύση του ρίσκου.

Στην παγκοσμιοποίηση τα σύγχρονα ρίσκα αναγκάζουν τα κοινωνικά συστήματα να διαχειρίζονται μία αυξανόμενη πολυπλοκότητα καταφεύγοντας σε αφαιρετικά σχήματα και μοντέλα. Η διαχείριση αυτής της πολυπλοκότητας του ρίσκου οδηγεί τα συστήματα – διακυβέρνησης του ρίσκου, των ειδικών, της επιστήμης και των μέσων – στην παραγωγή νέων αβεβαιοτήτων μέσα από την αναζήτηση της βεβαιότητας. Συχνά τα αποτελέσματα είναι κωμικοτραγικά οδηγώντας στη διάχυση του πανικού και στη διαταραχή των κοινωνικών αλληλοδράσεων σε όλα τα επίπεδα της συστημικής δράσης όπως τα έθεσε ο Πάρσονς. (κοινωνικό, πολιτισμικό, προσωπικότητα, βιολογικό).

Τα μοντέλα διαχείρισης του ρίσκου συγκροτούνται στη διακυβερνητικότητα (Governmentality - Foucault) Η διακυβερνητικότητα αποτελείται από τις ορθολογικότητες και τις πρακτικές της διακυβέρνησης, που συνδυάζονται με την φιλελεύθερη αρχή ότι οι πληθυσμοί μπορούν να γίνουν αντικείμενα γνώσης και μέτρησης για τους σκοπούς της διακυβέρνησης. Η διακυβερνητικότητα έχει δύο πλευρές:

A) Από τη μία πλευρά η διακυβερνητικότητα αναφέρεται στη νοοτροπία (mentality), την ορθολογικότητα, τα προγράμματα και τις στρατηγικές διαχείρισης των υποκειμένων με στόχο τη γνώση και τη μέτρηση τους. Οι ορθολογικότητες διακυβέρνησης αποτελούν τους τρόπους «σκέψης και το στυλ ορθολογικοποίησης που ενσαρκώνονται σε συγκεκριμένες ομάδες πρακτικών. Ο όρος αναφέρεται στη μορφή της ορθολογικότητας που οργανώνει τις πρακτικές και τις συνδέει με σκοπούς, γνώση και μορφές ανακλαστικότητας.» (David Garland in Smandych Russell 1999)

B) Από την άλλη η έννοια της διακυβερνητότητας δίνει έμφαση στις κοινωνικά θεμελιωμένες πρακτικές διακυβέρνησης, που μπορούν να εξερευνηθούν μέσα από μία σειρά μεθοδολογιών. (Kevin Stenson in Smandych Russell 1999) Οι πρακτικές αυτές δεν είναι εργαλειακές ή ουδέτερες αλλά υποκινούνται από πολιτικές και ηθικές θεωρήσεις στα πλαίσια των συσχετισμών δύναμης και λογικής που συνιστούν τα συστήματα διακυβέρνησης της εξουσίας. (Lash στο Joost Van Loon 2002:45)

Η εξουσία δεν είναι σύμφωνα με τον Φουκώ ένα γενικό σύστημα κυριαρχίας, μία μορφή καθολικής καθυπόταξης ενός εξουσιαζόμενου σε έναν εξουσιαστή. Η εξουσία είναι ένας διαρκής πόλεμος θέσεων, αντιθέσεων, και συσχετισμών δύναμης και ισχύος ανάμεσα στα πολλαπλά μέρη και τους μετέχοντες στο παιχνίδι της. «Η εξουσία δεν είναι κάτι που αποκτιέται, αποσπάται ή μοιράζεται.... ασκείται από αμέτρητα σημεία σε ένα παιχνίδι άνισων και κινητών σχέσεων..... οι σχέσεις εξουσίας δεν βρίσκονται σε εξωτερική σχέση αναφορικά με άλλους τύπους σχέσεων (οικονομικές διαδικασίες, σχέσεις γνώσης, σεξουαλικές σχέσεις κλπ) αλλά είναι ενύπαρκτες σε αυτές· είναι το άμεσο αποτέλεσμα των κατανομών, των ανισοτήτων των ανισοροπιών που εμφανίζονται μέσα σε αυτές και αποτελούν, αντίστοιχα τις εσωτερικές προϋποθέσεις αυτών των διαφοροποιήσεων· οι θέσεις εξουσίας δε βρίσκονται σε θέσεις υπερδομής..... δεν υπάρχει στη βάση των σχέσεων εξουσίας και σαν γενική μήτρα, κάποια δυαδική και καθολική αντίθεση ανάμεσα σε εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους, που οι συνέπειες της προχωρούν από τα πάνω προς τα κάτω... οι σχέσεις εξουσίας είναι σκόπιμες και όχι υποκειμενικές.... δεν υπάρχει εξουσία που να ασκείται χωρίς μία σειρά από βλέψεις και στόχους.. αυτό όμως δε σημαίνει ότι απορρέει από την εκλογή ή την απόφαση ενός ατομικού υποκειμένου.... η λογικότητα της εξουσίας είναι η λογικότητα τακτικών που είναι συχνά σαφέστατες στο περιορισμένο επίπεδο όπου ανήκουν – τοπικός κυνισμός της εξουσίας – και που καθώς αλυσώνονται μεταξύ τους... βρίσκοντας τα στηρίγματα και τις προϋποθέσεις τους αλλού, φτάνουν τελικά να σχηματίζουν τους γενικότερους μηχανισμούς.... τέλος εκεί που υπάρχει εξουσία υπάρχει αντίσταση... (Foucault 1982: 115-119) Στα πλαίσια των παιχνιδιών της εξουσίας Δύναμη και Λόγος διαμορφώνουν την ορθολογικότητα της εκάστοτε διακυβέρνησης του ρίσκου.¹⁰²

Επομένως τα υποσυστήματα διακυβερνητότητας του ρίσκου διαμορφώνονται στα πλαίσια των σχέσεων εξουσίας, ενός διαρκούς πολέμου θέσεων και συσχετισμού δύναμης σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης επικοινωνίας. Στο σύγχρονο κόσμο τα

υποσυστήματα διακυβερνητότητας του ρίσκου είναι: η επιστήμη, η τεχνολογία, η κυβέρνηση, τα media, ο εμπορικός νόμος και ο στρατός. (Joost Van Loon 2002:41) Η κωδικοποίηση των ροών ανάμεσα στα συστήματα διακυβερνητότητα (της επιστήμης, της διακυβέρνησης, του εμπορίου των media και του νόμου και του στρατού μέσω της τηλεματικής τους συναρμογής), η επεξεργασία και διάχυση τους ως δεδομένων πληροφορίας σε παγκόσμιο επίπεδο διαμορφώνει το ρίσκο ως νόημα.

Σύμφωνα με τον Joost Van Loon η εξουσία αναδύεται από τη συναρμογή των αυτοαναφορικών συστημάτων «μέσα, ανάμεσα και πέρα από αυτά – στη συμβίωση των τεχνολογιών της οπτικοποίησης, της συμβολοποίησης και της αξιοποίησης» Η δυνητική πραγματικότητα γίνεται δυνατή μόνο στο βαθμό που οι διαφορετικές πολλαπλότητες αυτών των συστημάτων και των μεταξύ τους σχέσεων συναρμολογούνται σε μία μοναδικότητα. «Η μοναδικότητα (singularity) αυτή επιτεύχθηκε μέσω της κυριαρχίας των τεχνοεπιστημονικών κωδικών της αναπαράστασης. Η τεχνοεπιστήμη αποκαλύπτει και διατάσσει το πραγματικό. Στην κοινωνία του ρίσκου... η νέα τηλεματική συμβίωση συνεπάγεται επομένως μία απο-εδαφικοποίηση του προηγούμενου κλειστού περιβάλλοντος της τεχνολογικής κουλτούρας.» (Joost Van Loon 2002:153-4) Διαμορφώνεται ένας mediascape ο οποίος χαρακτηρίζεται από την αβεβαιότητα γύρω από τα όρια ανάμεσα σε πραγματικό και δυνητικό. Η σύγχυση των μεταξύ τους ορίων οδηγεί στην α) κρίση πραγματοποίησης μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου και την καταστροφή των κοινωνικών οργανώσεων. Η κρίση αυτή εντείνεται από β) τη σύγχυση ανάμεσα στο πραγματικό και την αναπαράσταση του εκάστοτε περιβαλλοντολογικού ρίσκου. Η ανάδυση των mediascapes έχει επιπτώσεις στη συγκεκριμένη πραγματοποίηση των πιθανοτήτων ως σημειοδότησης (signification). Έτσι περνάμε από την αντιστοιχία και την αντικατάσταση (replacement) του πραγματικού από την αναπαράσταση, σε μία απόδοση και εκτόπιση (displacement) του πραγματικού από την αναπαράσταση του. (Joost Van Loon 2002:154)

Στις κοινωνίες του ρίσκου τα κοινωνικά και ψυχικά συστήματα δρουν μέσα σε συνθήκες πολυπλοκότητας στο επίπεδο του βιόκοσμου, δηλαδή των καθημερινών άμεσων δικτυακών διαδράσεων τους, όσο και στο επίπεδο των δικτυακών οργανώσεων στις οποίες συμμετέχουν. Το ρίσκο που θα αντιμετωπίσουν εξαρτάται από α) την πολυπλοκότητα των δικών τους δομών και διαδικασιών, β) την πολυπλοκότητα των δικτυακών βιοκοσμικών αλληλοδράσεων τους γ) την πολυπλοκότητα των δικτυακών οργανώσεων στις οποίες συμμετέχουν και δ) την

πολυπλοκότητα των περιβαλλοντολογικών διαταραχών στα πλαίσια του κυβερνοχώρου της παγκοσμιοποίησης. Όσο πιο πολύπλοκο είναι ένα σύστημα τόσο πιο δύσκολο είναι να μοντελοποιήσει τη διακυβερνητότητα του ρίσκου. (Natham & Hurley 2004: 2)

Τα συστήματα προκειμένου να ελέγξουν την πολυπλοκότητα των επικοινωνιακών τους ενεργημάτων και αλληλοδράσεων ώστε να αποφύγουν τα ρίσκα διαφοροποιούν λειτουργικά τις δομές τους διαμορφώνοντας «έξυπνα συστήματα» (expert systems) ασφαλείας, τα οποία εξουσιοδοτούνται με την λειτουργία απόδοσης κρίσεων προσδιορισμού. Με τον τρόπο αυτό κατασκευάζονται και νομιμοποιούνται τα ρίσκο, ενώ οι ανακλαστικές κρίσεις μετατρέπονται σε κρίσεις προσδιορισμού.

Τα υποσυστήματα ασφαλείας αν και φαινομενικά τοποθετούνται στο εσωτερικό των οργανώσεων, ουσιαστικά εφαρμόζονται στα σύνορα των συστημάτων. Η βασική τους λειτουργία είναι το φιλτράρισμα των πληροφοριών που μπαίνουν στο σύστημα ή το δίκτυο των συστημάτων. Το φιλτράρισμα αυτό βασίζεται στον αυτοπροσδιορισμό και ετεροπροσδιορισμό τους σε σχέση με τη Διαφορά τους από το περιβάλλον. Δηλαδή τα υποσυστήματα ασφαλείας προστατεύοντας τα σύνορα και φιλτράροντας της εισερχόμενη και εξερχόμενη πληροφορία αναπαράγουν την ταυτότητα του συστήματος του οποίου είναι δομικά στοιχεία.

Για να μπορούν να χειρισθούν την περιβαλλοντολογική πολυπλοκότητα η εσωτερική διαφοροποίηση των συστημάτων ασφαλείας πρέπει να είναι πολύπλοκη. Η πολυπλοκότητα αυτή δημιουργεί μεγαλύτερη αβεβαιότητα και απροσδιοριστία στις επικοινωνιακές σχέσεις με αποτέλεσμα να απαιτείται η διαρκής ελαστικοποίηση της οργάνωσης του ελέγχου. Ο έλεγχος αυτός εφαρμόζεται στις δικτυακές ροές των πληροφοριών στον κυβερνοχώρο. Τα υποσυστήματα διαχείρισης του ρίσκου συναρμολογούνται σε νέες μορφές οργάνωσης της επιτήρησης των δράσεων στις κυβερνητικές κοινωνίες του ελέγχου. Το αποτέλεσμα είναι η μετάλλαξη του πανοπτικού και των σχέσεων εξουσίας στη δικτυακή εποχή.

B. Η Αρχιτεκτονική της Επιτήρησης στη Νέα Δικτυακή Οικονομία. Από το Πανοπτικό στο Κυβερνοπτικό.

«Δεν είναι ο Μεγάλος Αδερφός αλλά ένα πλήθος από μικρές αδερφές υπηρεσίες επιτήρησης και επεξεργασίας πληροφοριών, οι οποίες καταγράφουν τη συμπεριφορά μας για πάντα σε βάσεις δεδομένων οι οποίες μας περικυκλώνουν σε ολόκληρη τη ζωή μας, αρχίζοντας από το DNA και τα προσωπικά χαρακτηριστικά μας (αμφιβληστροειδή, ο αντίχειρας ως ψηφιοποιημένα σημάδια) (Castells 2002:180)

B1. Πανοπτικό και επιτήρηση. Δομή, οργάνωση, λειτουργίες.

Ήδη από το 17^ο αιώνα η εξουσία διαμορφώνεται από δύο πόλους οι οποίοι δεν είναι αντιθετικοί. Ο ένας πόλος έχει ως κεντρικό σημείο το σώμα σαν μηχανή: «το ντρεσάρισμα του, την αύξηση των ικανοτήτων του, την απόσπαση των δυνάμεων του, την ανάπτυξη του μέσα σε αποτελεσματικά και οικονομικά συστήματα ελέγχου». Οι πρακτικές αυτές εντάσσονται στην ανατομικο-πολιτική του ανθρώπινου σώματος, η οποία εξασφαλίζεται από τους επιστημονικούς κλάδους. Ο άλλος πόλος αναπτύσσεται από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και έχει ως κεντρικό σημείο του το σώμα-είδος, «το σώμα που διασχίζεται από τη μηχανική του ζώντος και που χρησιμεύει σαν στήριγμα στις βιολογικές διαδικασίες: πολλαπλασιασμός, γεννήσεις, και θνησιμότητα, επίπεδο υγείας,... η ανάληψή τους γίνεται με μία ολόκληρη σειρά από επεμβάσεις και ρυθμιστικούς ελέγχους: μία βιοπολιτική του πληθυσμού.» Η χειραγώγηση των σωμάτων και η διαχείριση της ζωής γίνεται το σύμβολο της κυρίαρχης εξουσίας που ο Φουκώ αποκαλεί βιοεξουσία (Foucault 1982: 170-1)

Η παραδοσιακή εταιρεία συμμετέχει στη διαδικασία της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης οργανώνοντας πειθαρχικά την εργασία, με στόχο την ανάπτυξη μίας μεθοδολογίας «σχολαστικού ελέγχου των δραστηριοτήτων του σώματος». Μέσω της πειθαρχίας αυτής αυξάνεται η καθυπόταξη των εργασιακών δυνάμεων και εξασφαλίζεται η πολιτική μεγέθυνση της υπακοής τους.¹⁰³ Οι πειθαρχικές μέθοδοι οργανώνονται:

A) στο χώρο μέσω:

- μίας σειριακής κωδικοποίησης των εργασιακών διαδικασιών στην καθετοποίηση του καταμερισμού της εργασίας, που οδηγεί στη διάκριση ανάμεσα σε διευθυντές και εκτελεστές της εργασίας (κανόνας λειτουργικών θέσεων)

- μίας σειριακής χωρικής ταξινόμησης σε ένα σημείο διασταύρωσης μίας γραμμής και μίας στήλης, που διαμορφώνει ένα δίκτυο χωρικών εξουσιαστικών σχέσεων (θέση στη σειρά - σειριακός χώρος) Ο Foucault θεωρεί την ταξινόμηση αυτή ως τη βάση της γνωστικής διαμόρφωσης του Πίνακα και της σταδιακής γενίκευσης της χρήσης του ως τεχνικής οργάνωσης της εξουσίας και της γνώσης με διττό σκοπό: α) ως ταξινόμηση, που περιορίζει τις ατομικές ιδιομορφίες και αποκλείει τους αριθμητικούς υπολογισμούς, και β) ως πειθαρχική κατανομή χειρίζεται και διοικεί την πολλαπλότητα. (M. Foucault 1989: 197)¹⁰⁴

- της αποσύνθεσης των ομαδοποιήσεων των εργαζόμενων για την αποφυγή της συσπείρωσης, περιπλάνησης και λιποταξίας τους (Κανόνας του εντοπισμού)

- της τελικής οριοθέτησης και καθορισμού ενός χώρου πειθαρχικής μονοτονίας, με σκοπό τη μεγιστοποίηση της παραγωγής μέσω της συγκέντρωσης των παραγωγικών δυνάμεων (κανόνας της περίφραξης). (Foucault 1989: 183, 188-194)

B) Από την άλλη πλευρά οι πειθαρχικές μέθοδοι οργανώνονται στο επίπεδο του χρόνου με την εργασία να προγραμματίζεται και να ελέγχεται με τρεις βασικές μέθοδοι:

- τον καθορισμό του ρυθμού της απασχόλησης,

- τον εξαναγκασμό της καθορισμένης εργασίας,

- και τη ρύθμιση των κύκλων της επανάληψης των επιμέρους εργασιακών καθηκόντων.

Η χωροχρονική ρύθμιση της εργασιακής πράξης μέσω του κατακερματισμού της σε επιμέρους έργα οδηγεί στη σταδιακή ανάπτυξη ενός «ανατομο-χρονολογικού σχήματος της συμπεριφοράς», που ως αποτέλεσμα έχει τη σταδιακή εισχώρηση του χρόνου και της εξουσίας στο σώμα, το οποίο σπονδυλώνεται με το αντικείμενο που χρησιμοποιεί. Σταδιακά οι στρατηγικές και τεχνικές αυτές διαμορφώνονται στο γνωστικό κλάδο της Επιστημονικής Διοίκησης, που ως βασικές του αρχές θέτει:

- τη διάσπαση του έργου σε επιμέρους εργασιακά καθήκοντα και τη λεπτομερή καταγραφή τους.

- την ανάλυση και το διαρκή εξορθολογισμό της εργασίας μέσω της μελέτης του χρόνου και της κίνησης της διαδικασίας εκτέλεσης ενός συγκεκριμένου καθήκοντος, που εντάσσονται σε ένα μηχανισμό ανάλυσης της πειθαρχίας και του βαθμού συμμόρφωσης της εργασίας (Thompson & McHugh 1994: 61-62, 146-47, Dandeker 1990: 185-186, Robbins & Webster 1999: 95-97, Foucault 1989: 201-204, Μουζέλης 1991:117-118).

Ο Foucault θεωρεί ότι οι μηχανισμοί πειθαρχικής ανάλυσης του χρόνου οδηγούν στην κεφαλαιοποίηση του με τέσσερις τρόπους:

- τη διαίρεση της διάρκειας σε διαδοχικά και παράλληλα τμήματα με προκαθορισμένο τέρμα πχ σε χρόνο κατάρτισης, χρόνο πρακτικής, επίπεδα εκπαίδευσης κλπ
- την οργάνωση αυτών των διαδοχών σε ένα αναλυτικό σχήμα και το συνδυασμό τους με περίπλοκους τρόπους
- τον καθορισμό ενός τέλους-σκοπού με στόχο: την αξιολόγηση του επιπέδου και τη διαφοροποίηση των ικανοτήτων ενός ατόμου και την οργανωτική του συμπίεση με τα υπόλοιπα
- μέσω της αξιολόγησης αυτής την καθιέρωση σειρών μέσα στις σειρές των ατόμων. (Foucault 1989: 208-212) Η κεφαλαιοποίηση του χρόνου οδηγεί στη σταδιακή αυτονόμηση και οργάνωση τόσο της εκπαιδευτικής διαδικασίας όσο και της διαδικασίας επιλογής του κατάλληλου προσωπικού, γεγονός που αποτελεί και τη δεύτερη βασική αρχή της Επιστημονικής Διοίκησης.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι οι σχέσεις εξουσίας των συστημάτων εργασίας οργανώνονται χρονικά στη βάση ενός γραμμικού προσανατολισμού προς ένα «τερματικό και σταθερό σημείο», το οποίο συνδέεται με την κατασκευή μίας εξελικτικής γραμμής – επιλογή, εκπαίδευση, διοίκηση και εκτέλεση της εργασίας. Το ανώτατο επίπεδο αυτής της γραμμής είναι η σύνθεση των επιμέρους δυνάμεων σε μία πολυτμηματική μηχανή, που οργανώνεται ενιαία στο χωροχρόνο και απαιτεί ένα αποτελεσματικό ακριβολόγο σύστημα διοίκησης. Η συναρμογή των επιμέρους σωμάτων τα καθιστά εξαρτήματα της μηχανής αυτής, γεγονός που παρατηρεί και ο ίδιος ο Marx σε διάφορα σημεία του έργου του όταν διαπιστώνει από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα την ανάπτυξη ενός συστήματος εσωτερικής εργοστασιακής πειθαρχίας με στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας και της αντλούμενης υπεραξίας. Οι αλλαγές αυτές βαθαινούν και συνεξελίσσονται με τις αλλαγές που προέρχονται από την ανάπτυξη του συστήματος των μηχανών στην παραγωγική διαδικασία. (Marx 1978: 386-523) Οι οργανωτικές επιπτώσεις των παραπάνω αλλαγών ήταν: α) η ένταξη νέων εργατικών δυνάμεων στην παραγωγή – γυναίκες και παιδιά, β) η παράταση της εργάσιμης μέρας και η εντατικοποίηση της εργασίας, η μετατροπή του εργαζόμενου σε ενσυνείδητο μέρος της μηχανής και η σταδιακή αποειδίκευση της εργασίας του (Marx 1978: 415,436-438 – Foucault 1989: 216-217)

Η άσκηση της εργοστασιακής πειθαρχίας οργανώνεται σε ένα «δίκτυο σχέσεων» ιεραρχικής κάθετης και οριζόντιας επιτήρησης (βιόκοσμος), που δίνει «σταθερότητα στο σύνολο». Το δίκτυο αυτό «καλύπτει ολότελα με στοιχεία εξουσίας, που στηρίζονται το ένα στο άλλο: επιτηρητές συνέχεια επιτηρούμενοι.» (Foucault 1989: 235) Οι δικτυακές σχέσεις επιτήρησης συμπυκνώνονται στην Αρχιτεκτονική του Πανοπτικού, που συντελεί στη «αναμόρφωση» και «μεταμόρφωση των ατόμων» μέσω της διαρκούς ταξινόμησης, παρακολούθησης, μέτρησης και κανονικοποίησης της προσωπικότητάς τους.¹⁰⁵ Στο πλαίσιο του Πανοπτικού η πειθαρχική εξουσία λειτουργεί με δύο τρόπους: τη μορφή της δυαδικής αξιολόγησης, καταγραφής και κανονικοποίησης των ατόμων (τρελός – μη-τρελός, φυσιολογικός – μη-φυσιολογικός, επικίνδυνος – ακίνδυνος, κλπ) και τη μορφή του «καταναγκαστικού προσδιορισμού» (ποιος είναι, που πρέπει να βρίσκεται, πως αναγνωρίζεται, πως επιτηρείται κλπ). Οι πρακτικές αυτές θεσμίζονται σταδιακά στον κλάδο της οργανωτικής ή βιομηχανικής κοινωνιο-ψυχολογίας που προσεγγίζει τις εργασιακές οργανώσεις ως κοινωνικο-ψυχικά συστήματα παρά ως τα μηχανοποιημένα τμήματα του εργοστασίου της Επιστημονικής Διοίκησης.

Μέσω της γεωμετρικής εγκατάστασης των σωμάτων στο χώρο η εξουσία ως ροή Δύναμης τελειοποιείται, μεγιστοποιώντας τόσο τη δύναμη επιτήρησης όσο και τον αριθμό αυτών οι οποίοι επιτηρούνται. Το γεγονός αυτό επιτρέπει στην εξουσία να δρα προληπτικά, αδιάλειπτα και αυτόματα οδηγώντας στη διαρκή εσωτερίκευση της. (Foucault 1989: 264-271) Έτσι ο απομονωμένος, διαρκώς ορατός επιτηρούμενος αποτελεί «αντικείμενο μίας πληροφόρησης, ποτέ υποκείμενο μίας επικοινωνίας»¹⁰⁶

B2. Κυβερνοπτικό και επιτήρηση. Δομή, οργάνωση, λειτουργίες.

Όπως είδαμε το Πανοπτικό, συντελεί στη «αναμόρφωση» και «μεταμόρφωση των ατόμων» μέσω της διαρκούς ταξινόμησης, παρακολούθησης, μέτρησης και κανονικοποίησης της προσωπικότητάς τους. Στα πλαίσια του η πειθαρχική εξουσία λειτουργεί με δύο τρόπους: τη μορφή της δυαδικής αξιολόγησης, καταγραφής και κανονικοποίησης των ατόμων (τρελός – μη-τρελός, φυσιολογικός – μη-φυσιολογικός, επικίνδυνος – ακίνδυνος, κλπ) και τη μορφή του «καταναγκαστικού προσδιορισμού» Η καταγραφή, η συλλογή των πληροφοριών είναι σημαντική για την επιτήρηση και τη διοικητική αποτελεσματικότητα και διατήρηση της εξουσίας. Στο πρώτο κεφάλαιο εντοπίσαμε στη διαδικασία της οργάνωσης, του ελέγχου, της αποθήκευσης και της ανάκτησης των πληροφοριών που αφορούν τις πηγές κατανομής και τις πηγές της αρχής ένα τρίτο σύνολο πηγών της εξουσίας. (Robins & Webster 1999: 92, Πρώτο κεφάλαιο σελ 42)

Η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία ροών δεδομένων αποτελεί το πολύπλοκο περιβάλλον στο οποίο προσαρμόζουν τις λειτουργίες τους οι μηχανισμοί επιτήρησης. Η προσαρμογή αυτή γίνεται προς δύο κατευθύνσεις: α) προς το μακροεπίπεδο της επιτήρησης των ροών σε παγκόσμιο επίπεδο και β) προς το μικροεπίπεδο των ροών σε τοπικό επίπεδο (φυσικό και δικτυακό χώρο της παγκοσμιοποίησης) φτάνοντας στο νανοεπίπεδο των σωμάτων των υποκειμένων. «Στις παγκόσμιες καταστάσεις η επιτήρηση απλώνεται, ώστε να γίνονται ολοένα και περισσότερο πράγματα σε απόσταση. Αντιπροσωπεύει ένα είδος απομακρυσμένου ελέγχου που είναι έμφυτος στην παγκοσμιοποίηση. Όσο οι παγκόσμιες ροές της τεχνολογίας, της πληροφορίας, των ανθρώπων, των εικόνων και των συμβόλων αυξάνεται σε όγκο, τόσο η επιτήρηση αναπτύσσεται για να ιχνηλατεί και να παρακολουθεί αυτές τις κινήσεις.» (Davis Lyon 2001:89) Η επιτήρηση επομένως ακολουθεί τη συναρμογή παγκόσμιων και τοπικών αλληλοδράσεων μεταξύ των συστημάτων σε αυτό που αποκαλέσαμε παγκοσμιοτοπικότητα (glocalization). (Robertson 1994) Έτσι τόσο στο επίπεδο της επιτήρησης της εργασίας όσο και σε αυτό της κατανάλωσης, ρέουν δεδομένα, διασχίζοντας τα παραδοσιακά σύνορα και παγκοσμιοποιώντας το χώρο των ροών αν και η υλοποίηση, σωματοποίηση και εσωτερίκευση αυτών των μηχανισμών γίνεται τοπικά ¹⁰⁷

Ο χώρος στον οποίο διαφοροποιούνται οι σύγχρονοι μηχανισμοί επιτήρησης είναι ο κυβερνοχώρος της παγκοσμιοποίησης τα τρία επίπεδα της ανάδυσης του

(φυσικό χώρο – χώρο των δικτύων και χώρο των ροών) Οι μηχανισμοί αυτοί είναι αναγκασμένοι να προσαρμόσουν τις διαδικασίες τους και στους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης – παγκοσμιοτοπικότητα, υπερδιεθνική αστική τάξη, πολιτισμός, δίκτυο καθώς και τις επιμέρους συνιστώσες τους (μεγασυμβάντα, σύμβολα, lifestyle, κρίσεις, συγκρούσεις, κινήματα, κλπ)

Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων που αναδύονται ως «παγκόσμια» κοινωνία του ρίσκου αναγκάζει τα συστήματα επιτήρησης να δρουν σε παγκόσμιο τοπικό επίπεδο (παγκοσμιοποιήσιμος – παγκοσμιοποιημένος χωροχρόνος) με στόχο α) την ιχνηλάτηση των παρελθοντικών κινήσεων των υποκειμένων και β) την πρόβλεψη των μελλοντικών ροών της πληροφορίας. (Davis Lyon 2001:89, 122) Η διαδικασία οργάνωσης της επιτήρησης σε παγκόσμιο-τοπικό επίπεδο αλλά και η επέκτασή της στην πρόβλεψη των μελλοντικών ροών δεν οδηγεί σε ένα παγκόσμιο πανοπτικό. Αντίθετα «Η παγκόσμια επιτήρηση υπάρχει στους νέους χώρους των ροών, στα κανάλια και τα δίκτυα. Η εξουσία είναι ζωτική σε μία τέτοια επιτήρηση αλλά είναι αποκεντρωμένη...» (Davis Lyon 2001:90) Ουσιαστικά η εξουσία καθοδηγείται από αυτούς οι οποίοι ελέγχουν τους διακόπτες στα κομβικά σημεία των μητροπολικών δικτύων. Αν στο πανοπτικό οι μηχανισμοί επιτήρησης και οι σχέσεις εξουσίας οργανώνονται σε ένα τερματικό σημείο, οι σύγχρονοι μηχανισμοί επιτήρησης οργανώνονται σε κόμβους στα πλαίσια των δικτυακών οργανώσεων.

Στην παραδοσιακή πανοπτική εξουσία η τιμωρία των παρεκκλίνουσων συμπεριφορών αναγάγουν τις πράξεις και τις ατομικές συμπεριφορές σε ένα σύνολο που είναι ταυτόχρονα: πεδίο σύγκρισης, χώρος διαφοροποίησης, θεμελιακή αρχή ενός κανόνα που πρέπει να τηρείται. Η «τέχνη της τιμωρίας» διαφορίζει τα άτομα τόσο στη βάση των ατομικών τους χαρακτηριστικών όσο και σε σχέση με τον γενικό κανόνα, ο οποίος λειτουργεί ως αφετηρία μίας πράξης, ως μέσο τήρησης μίας ενδεδειγμένης συμπεριφοράς, και ως βέλτιστο όριο. Το όριο αυτό οδηγεί την τιμωρία στην ποσοτική μέτρηση, την ιεράρχηση και ταξινόμηση των ικανοτήτων, του επιπέδου και της φύσης των ατόμων. Μέσω αυτής της ταξινόμησης αποκλείει τους παραβάτες και εξαναγκάζει σε συμμόρφωση και προσομοίωση των συμπεριφορών, χαράσσοντας τα αυτοποιητικά σύνορα του συστήματος, που προσδιορίζουν τη διαφορά του από το περιβάλλον και το μη- κανονικό. Έτσι η κανονικοποίηση των ατόμων διέρχεται μέσω της σύγκρισης, της διαφοροποίησης, της ιεραρχίας, της συμμόρφωσης και του αποκλεισμού των ατόμων. (Foucault 1989: 242-3)

Στην κοινωνία του παγκοσμιοποιημένου- ίσμου ρίσκου, η τέχνη της τιμωρίας μετατρέπεται σε τέχνη της πρόληψης των δυνητικών κινδύνων και αποτροπής των υποκειμένων από την παραβατική συμπεριφορά. Τα πέντε στάδια της κανονικοποίησης μεταλλάσσονται στα πλαίσια των κυβερνητικών τεχνικών της σύγχρονης εξουσίας και ψηφιοποιούνται σε συσσωρευμένες πληροφορίες τεράστιων βάσεων δεδομένων. Για τον Poster οι βάσεις δεδομένων των υπολογιστών φέρνουν τις αρχές του πανοπτικού από τη φυλακή μέσα στην κοινωνία για να δράσουν ως ένα ‘υπερπανοπτικό’, με τον ίδιο στόχο την αναδιαμόρφωση του υποκειμένου. (Davis Lyon 2001:114-5) Οι βάσεις δεδομένων των προσώπων «συνδέουν σύμβολα ταυτοποίησης (όπως αριθμούς κοινωνικής ασφάλισης, αριθμούς της κυβέρνησης) με διακριτές αρχειοθετημένες εγγραφές (αρχεία προνομίων ή πληρωμής φόρων). Με τον τρόπο αυτό το υποκείμενο «ψηφιοποιείται», πολλαπλασιάζεται και αποκεντρώνεται στη βάση δεδομένων, δρώντας μέσω απομακρυσμένων υπολογιστών κάθε φορά που μία εγγραφή επαληθεύεται αυτόματα ή ελέγχεται απέναντι σε μία άλλη, χωρίς καν να αναφέρεται στο άτομο που αφορά.

Σε έναν κόσμο που υπάρχει η ανάγκη της διαρκούς ταυτοποίησης οι υπολογιστές γίνονται ‘μηχανές για την παραγωγή ανακτώμενων ταυτοτήτων’ (Poster).» (Davis Lyon 2001:115, 121 κ.α) Μέσω των μικροπολιτικών της βιοεξουσίας και της διαχείρισης του ρίσκου, η επιτήρηση μεταστρέφει την προσοχή της σε ένα σώμα = έγγραφο και πηγή δεδομένων για την πρόβλεψη οποιασδήποτε δυνητικής «μελλοντικής» συμπεριφοράς του. Στις νεωτερικές κοινωνίες η αναγνώριση της ταυτότητας ενός προσώπου εξαρτάται από τρία πράγματα: Το σώμα, τη μνήμη, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του. Ένα πρόσωπο είναι ένα κοινωνικό όν, το οποίο ταυτοποιείται μέσω των άλλων. Το σωματοποιημένο υποκείμενο όμως διαθέτει και χειρίζεται τη δική του ιστορία, το δικό το παρελθόν. Η προσωπική ιστορία του καθενός είναι μέρος της ταυτότητας του. Τα υποκείμενα «είναι υπεύθυνα για τις πράξεις τους» στα πλαίσια της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης, των λειτουργιών και των δράσεων τους που δεσμεύονται να υλοποιήσουν στη βάση των κοινωνικών προσδοκιών. (Davis Lyon 2001:72)

Το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα η επέκταση των συστημάτων επιτήρησης βασίστηκε στην ταυτοποίηση των υποκειμένων μέσω εγγράφων. (όπως για παράδειγμα είναι τα πιστοποιητικά γεννήσεως, τα διπλώματα οδήγησης, οι κάρτες κοινωνικής ασφάλισης, τα διαβατήρια, τα τραπεζικά βιβλία και οι πιστωτικές κάρτες. Από τη δεκαετία του ’70 υπάρχει μία μετατόπιση της επιτήρησης από την

«ταυτοποίηση» μέσω εγγράφων στον «άμεσο έλεγχο». (Davis Lyon 2001:73) Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επέτρεψε την ηλεκτρονική διασταύρωση στοιχείων μέσα από ένα δίκτυο διάχυτων συστημάτων υπολογιστών και κατά συνέπεια ένα συνεχή τρόπο ταυτοποίησης. Οι διαδικασίες αυτές επιταχύνθηκαν από την ανάδυση της κουλτούρας του ρίσκου. Με σκοπό να προλαμβάνονται η φύση και η έκταση ενός ρίσκου απαιτείται η ανάπτυξη μηχανισμών επιτήρησης οι οποίοι βασίζονται στη διαμόρφωση των δυνητικών προφίλ ρίσκου των προσώπων (Davis Lyon 2001:74) Με την κουλτούρα του ρίσκου η επιτήρηση, η ταυτοποίηση (επιβεβαίωση της ταυτότητας) αλλά και η ταυτότητα ενός ατόμου δε συνδέεται πλέον μόνο με τις τροχιές της προσωπικής του ιστορίας (παρελθόν) αλλά και με τις τροχιές των πιθανών συμπεριφορών στο μέλλον. Με τον τρόπο αυτό τα άτομα προσομοιώνονται σε δυνητικές προσωπικότητες και η επιτήρηση τους δυνητικοποιείται με σκοπό να προβλεφθούν, να προληφθούν, να κατασταλούν παροντικά οι δυνητικά επικίνδυνες μελλοντικές συμπεριφορές. Το μέλλον παροντοποιείται, η εξέλιξη της προσωπικότητας παροντοποιείται και η εξουσία μετατρέπεται σε έναν κβαντικοποιημένο παροντικό μέλλον.¹⁰⁸ Οι μικροφυσικές της εξουσίας μολονότι διακηρύσσουν ως σκοπό τους την ασφάλεια αυξάνουν το ρίσκο. Η διαχείριση της ελευθερίας ή καλύτερα των βαθμών ελευθερίας δράσης των ατόμων κυριαρχεί πάνω στις πολιτικές απελευθέρωσης αυτών των βαθμών.¹⁰⁹ «Η επιτήρηση είναι συνεπής με την ανάδυση μίας συμπεριφοράς που ενδιαφέρεται περισσότερο για την πρόληψη των βέβαιων συμπεριφορών παρά για τα αίτια τους, ή τις κοινωνικές συνθήκες που τα γεννάν.» (Davis Lyon 2001:75)

Από την άλλη πλευρά και από τα τέλη της δεκαετίας του 70 η κίνηση και η δράση ενός προσώπου μέσα σε έναν ασφαλισμένο χώρο γίνεται με τη χρήση ενός κωδικού πρόσβασης (αριθμητικού και/ή λεκτικού) (password) Οι κωδικοί πρόσβασης σε συνδυασμό με την αποτύπωση και αποθήκευση των βιομετρικών χαρακτηριστικών του φυσικού σώματος του ατόμου (μάτια, παλάμη, αποτύπωμα δακτύλου, πρόσωπο, φωνή κλπ) μετέτρεψαν σταδιακά το σώμα σε κωδικό εισόδου για τις μηχανές επιβεβαίωσης της εισόδου.¹¹⁰ Με τον τρόπο αυτό το σώμα αποκτά μία ψηφιακή αναπαράσταση (προσομοίωση), η οποία ταυτίζεται με την ελευθερία πρόσβασης/αποκλεισμού του ατόμου, αλλά και την κατανομή αρμοδιοτήτων και εξουσιών στα πλαίσια των ρόλων που αναλαμβάνει. (Davis Lyon 2001:75).

Η δυνητικοποίηση της επιτήρησης της συμπεριφοράς των υποκειμένων για την πρόβλεψη των ρίσκο και η βιομετρική προσομοίωση του σώματος διαμορφώνουν

ένα σώμα υπερκείμενο το οποίο κατοικεί, δρα, επικοινωνεί στις τρεις διαστάσεις του κυβερνοχώρου (φυσική – δικτυακή – ροές) Το υπερκείμενο του σώματος χρησιμοποιείται από τους μηχανισμούς της επιτήρησης για την ταξινόμηση, τον προσδιορισμό, την επιλογή, την πρόκριση- απόρριψη και την συμπερίληψη – αποκλεισμό των υποκειμένων. Η νεωτερική εποχή της επιτήρησης χαρακτηρίζεται από μηχανισμούς εξωτερικούς στο σώμα. Το σώμα τοποθετείται στο χώρο, ελέγχεται, διακρίνεται και προκρίνεται από τα υπόλοιπα αλληλοδρώντα σώματα, με τη γνωστική εστίαση πάνω στο όνομα ή τον αριθμό (ταυτότητας, διαβατηρίου, κλπ) (Davis Lyon 2001: 70-71) Με την ανάπτυξη των τεχνολογιών της βιομετρίας, το σώμα ψηφιοποιείται σε bits πληροφορίας προσομοιώνοντας την δυνητική συμπεριφορά του μέσα στις δομές που καλείται να δράσει.¹¹¹ Με την ανάπτυξη και της βιοτεχνολογίας το σώμα μετατρέπεται παραπέρα σε κωδικό εισόδου μέσω της ανάδυσης της βιο-επιτήρησης. Έτσι τα βιολογικά γενετικά χαρακτηριστικά του γονιδιακού υλικού των ατόμων προσομοιώνουν τις πιθανές τροχιές της ζωής τους προκειμένου να διακριθούν ή να αποκλειστούν τα κατάλληλα.¹¹² «...η νεωτερική επιτήρηση έχει να κάνει με την εξατομίκευση, την προσεκτική διάκριση ανάμεσα σε υποκείμενα που τους αποδίδονται ταυτότητες. Αλλά η μετανεωτερική επιτήρηση προεκτείνει αυτή τη διαδικασία σε μία πολλαπλότητα ταυτοτήτων, τις οποίες διαχωρίζει και επανασυνδέει με τα άτομα τα δεδομένα των οποίων θεσμίζει. Επομένως οι ταυτότητες οι οποίες θεσμίζονται είναι προσομοιωμένες, ως μία εκδοχή της υπερπραγματικότητας (Hyperreality) του Baudrillard» (Davis Lyon 2001: 115-116)

Η προσομοίωση της επιτήρησης είναι η βασική διαφορά ανάμεσα σε πανοπτικό – το οποίο βασίζεται στην οργάνωση της επιτήρησης του Bentham – και υπερπανοπτικό (Davis Lyon 2001: 109) Στο τελευταίο το υποκείμενο γίνεται υποκείμενο μίας επικοινωνίας και δεν αποτελεί απλά «αντικείμενο μίας πληροφόρησης» όπως στο Πανοπτικό (Foucault 1989: 265). Το πανοπτικό παρατηρεί μέσω μίας διαπερατής επιφάνειας ενώ το υπερπανοπτικό δομεί ένα αυτοαναφορικό σύστημα παρατήρησης 2^{ης} τάξης όπου αυτό που παρατηρείται– δίκτυο, ομάδα, άτομο – είναι μέρος μίας διαδικασίας παρατήρησης που δυνητικά υπόκειται σε παρατήρηση. (Bogard 1996: 34, 35) Η παρατήρηση 1^{ης} τάξης δε διακρίνει έναν επιτηρητή εμπλεκόμενου με τη δράση του στη θέσμιση της παρατήρησης, αλλά διαχέει το μύθο της ανεξαρτησίας τόσο από το περιβάλλον όσο και από την αυτοαναφορά του. (Bogard 1996: 26, Luhmann 2000) Στα πλαίσια της επιτήρησης η εξουσία πρέπει να

είναι πάντα ορατή, ο επιτηρούμενος πρέπει να έχει πάντα μπροστά του την «επιβλητική φιγούρα του πύργου» ή στην περίπτωση του υπερπανοπτικού την κάμερα ή την απαγόρευση στην οθόνη του υπολογιστή του.

Η προσομοίωση των επιτηρησιακών διαδικασιών, με την ταυτόχρονη μετατροπή του σώματος που επιτηρούν σε ένα κυβερνοσώμα, όπου μηχανικά, οργανικά και πληροφοριακά μέρη γίνονται δυσδιάκριτα, μεταλλάσσουν τελικά το πανοπτικό σε μία κυβερνητική μηχανή ελέγχου της κοινωνίας. Τη μηχανή αυτή θα ονομάζουμε Κυβερνοπτικό.

Το κυβερνοπτικό θεσμίζεται ως δίκτυο επιτήρησης των δικτυακών εγχειρημάτων στον κυβερνοχώρο και ως τέτοιο έχει τα χαρακτηριστικά ενός κυβερνητικού πληροφοριακού δικτύου. Δηλαδή βασίζεται:

1) στην ανοιχτή ελαστική αρχιτεκτονική του. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε προσπάθεια απολυταρχικού ελέγχου με την εγκαθίδρυση μεγάλων επιτηρησιακών μηχανισμών πιθανόν να οδηγήσει σε επικοινωνιακές ρήξεις και συγκρούσεις με απρόβλεπτες συνέπειες για τη φύση αλλά και τη λειτουργία του. Οποιοδήποτε υποσύστημα ασφάλειας ενός δικτύου πρέπει να «σέβεται» την αυτονομία των συστημάτων που το απαρτίζουν. Τα σύνορα ενός συστήματος αλληλοδιεισδύουν χωρίς να ταυτίζονται με τα σύνορα του συνολικού δικτύου. Επομένως και το υποσύστημα ασφαλείας του συνολικού δικτύου πρέπει να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες συνοριακές σχέσεις.

2) Κάθε κυβερνοπτικό δικτυακό σύστημα διαμορφώνει ένα μηχανισμό επιτήρησης και ελέγχου των επιμέρους υποσυστημάτων του, το οποίο προστατεύει την κλειστότητα του. Η ανοιχτή αρχιτεκτονική και το σύστημα επιτήρησης εξασφαλίζουν την διατήρηση μίας διαρκούς σχέσης ανάμεσα στην κλειστότητα και την ανοιχτότητα των συστημάτων. Μέσα από τη διατήρηση της αλληλοσυσχέτισης αυτής τα συστήματα συγκροτούν την ταυτότητα τους, που στις σύγχρονες κοινωνίες βασίζεται στην διακινδύνευση (ρίσκο) και το φόβο της λειτουργικής τους κατάρρευσης. Το ζητούμενο δεν είναι ούτε η επιβίωση του οργανισμού ούτε η πολιτισμική και κοινωνική παραγωγή και αναπαραγωγή του αλλά η αποφυγή των δυνητικών καταρρεύσεων των συστημάτων.

Στο κυβερνοπτικό «η ψηφιακή περσόνα φαίνεται να περνά ως μία αναπαράσταση του υποκειμένου για κάποιους σκοπούς, το σώμα μπορεί να ανακρίνεται γενετικά ή βιομετρικά χωρίς ομιλία, και οι τόποι του είναι μόνο εφήμερα κατοικήσιμοι. Επομένως είναι τα ίχνη παρά η παράδοση που συνδέουν το σώμα με

τον τόπο. Τα σύνορα μεταξύ δύο τόπων ή ακόμα μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού του σώματος είναι περισσότερα απροσδιόριστα, πράγμα που σημαίνει ότι η επιτήρηση εξαρτάται από τη διάχυτη εξουσία.... [Ο Delleuze] συγκρίνει τους προηγούμενους κατοικήσιμους χώρους με τη σημερινή εμπειρία του να είσαι σε ένα κύμα, σε τροχιά, σε ένα συνεχές δίκτυο.. Αυτό που μετράει τώρα είναι «το εμπόδιο ενός υπολογιστή που ιχνηλατεί τη θέση κάθε ατόμου – επιτρεπτή ή όχι – και οδηγεί σε μία παγκόσμια ρύθμιση (modulation)» (Davis Lyon 2001: 19)

Οι κυβερνοπτικοί μηχανισμοί ελέγχου – είτε πρόκειται για τις βάσεις προσωπικών δεδομένων, είτε για τις τεχνολογίες γενετικών ή βιομετρικών χαρακτηριστικών, είτε για τα συστήματα επιτήρησης των αστικών χώρων κλπ, «δεσμοποιούνται αξεδιάλυτα με δίκτυα που συμπεριλαμβάνουν τόσο ανθρώπους όσο και κοινωνικές οργανώσεις και δομές.» Τα σύγχρονα συστήματα επιτήρησης βασίζονται στην «αποσωματοποίηση» των κοινωνικών σχέσεων και την αφαίρεση παρά στα ενσώματα πρόσωπα. Η εικόνα η οποία σχεδιάζεται από «μία συναρμογή (assemblage) των καταγεγραμμένων συμπεριφορών....» (Davis Lyon 2001: 26-7) Αυτό που ενδιαφέρει το κυβερνοπτικό είναι τα ίχνη, αποτυπώματα του σώματος και η προσομοίωση τους σε βάσεις δεδομένων.

Ο Castells θεωρεί ότι υπάρχουν τρεις τεχνολογίες ελέγχου στο Διαδίκτυο:

Η τεχνολογία της ταυτοποίησης (identification), η οποία απαρτίζεται α) από cookies (τα οποία φυτεύονται στο σκληρό δίσκο του υπολογιστή από το δικτυακό τόπο επίσκεψης και επιτρέπουν την καταγραφή από το server όλων των κινήσεων του επισκέπτη , β) τον κωδικό πρόσβασης (password) και τις διαδικασίες απόδειξης της αυθεντικότητας (authentication) «οι οποίες χρησιμοποιούν ψηφιακές υπογραφές για την πιστοποίηση της προέλευσης του ανταποκριτή. ¹¹³ Συχνά βασίζονται στην κρυπτογράφηση και λειτουργούν με στρώματα ταυτοποίησης των ατόμων από τους servers και έπειτα ταυτοποίησης των servers από τα δίκτυα.» (Castells 2002:171)

οι τεχνολογίες της επιτήρησης, οι οποίες βασίζονται συχνά στις τεχνολογίες της ταυτοποίησης, και χρησιμοποιούνται για να «εντοπίσουν το άτομο χρήστη. Οι τεχνολογίες επιτήρησης υποκλέπτουν τα μηνύματα, τοποθετούν σημάδια τα οποία επιτρέπουν την παρακολούθηση των επικοινωνιακών ροών από μία συγκεκριμένη τοποθεσία υπολογιστή και παρακολουθούν τη μηχανή ολόκληρο το εικοσιτετράωρο. Οι τεχνολογίες επιτήρησης μπορούν να ξεχωρίσουν ένα server από την προέλευση του μηνύματος. Οι κυβερνήσεις, οι εταιρείες και τα δικαστήρια έπειτα από εξαναγκασμό ή λόγο δόγματος μπορούν να αποκτήσουν από τον παροχέα υπηρεσιών

διαδικτύου (ISP) τον πιθανό ένοχο χρησιμοποιώντας τις τεχνολογίες ταυτοποίησης ή αναζητώντας στις λίστες τους όταν είναι διαθέσιμες οι πληροφορίες (καθώς οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις ανταποκρίνονται σε αληθινές διευθύνσεις των πελατών των (ISP) (Castells 2002:171-2)

οι τεχνολογίες έρευνας (investigation), «οι οποίες αναφέρονται στην κατασκευή βάσεων δεδομένων από τα αποτελέσματα τόσο της επιτήρησης και της αποθήκευσης της καταγεγραμμένης πληροφορίας με τη διαδικασία της ρουτίνας.» Η συλλογή των δεδομένων γίνεται με ψηφιακή μορφή και όλα τα στοιχεία που περιέχονται στις βάσεις αυτές μπορούν να συσχετισθούν οδηγώντας στην κατασκευή προφίλ για πολιτικούς ή οικονομικούς λόγους. Σε άλλες περιπτώσεις το ατομικό προφίλ περιέχει πληροφορίες σε σχέση με τις ηλεκτρονικές καταγραφές του, τις πιστωτικές πληρωμές του, τις επισκέψεις δικτυακών τόπων και τις τηλεφωνικές κλήσεις του. Σύμφωνα με τον Castells «στο σύγχρονο τεχνολογικό περιβάλλον κάθε ηλεκτρονικά μεταδιδόμενη πληροφορία καταγράφεται και μπορεί τελικά να γίνει αντικείμενο επεξεργασίας, να εξακριβωθεί, και να συνδυαστεί σε συλλογικές ή ατομικές μονάδες ανάλυσης.» (Castells 2002: 172) Κατά την άποψη μας οι τρεις επιμέρους λειτουργίες ελέγχου που περιγράφει ο Castells αποτελούν βασικές λειτουργίες του κυβερνοπτικού ελέγχου ως προς τα δίκτυα και συνιστούν τις βασικές επιμέρους διαδικασίες του βιομετρικού ελέγχου της προσωπικότητας από λογισμικά που κυκλοφορούν από εταιρείες ευρέως στη αγορά

B3. Δικτυακή εταιρεία και κυβερνοπτικό

Η προκαταστολή και η πρόβλεψη της δυνητικά εγκληματικής συμπεριφοράς βασίζεται σε όλες τις κοινωνικές θεσμοποιήσεις του κυβερνοπτικού όπως αυτές διαμορφώνονται στα πλαίσια της κοινωνίας σε βιολογικό (βιομετρική καταστολή), ψυχολογικό (ψυχομετρία), κοινωνικό (συστήματα επιτήρησης προσομοίωσης), πολιτισμικό επίπεδο. Η σύζευξη βιολογικών, τεχνολογικών, και κοινωνικόψυχολογικών μεθόδων παρατήρησης, μέτρησης και καταστολής της συμπεριφοράς, δεν αποτελούν τίποτα άλλο από το θρίαμβο του κυβερνητικού ελέγχου πάνω στον άνθρωπο. Θα λέγαμε ότι η εξουσία μεταλλάσσεται από μία εξουσία πάνω στα επιμέρους κοινωνικά και/ή ψυχικά συστήματα σε μία εξουσία στο σύνολο του βιόκοσμου (Habermas) ή αλλιώς σε μία βιοπολιτική της νανοεξουσίας (νανοτεχνολογία-νανορομποτική νανοέλεγχος).

Οι σύγχρονες δικτυακές εταιρείες δρύνε στο πολυπλοκοποιημένο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης. Η πολυπλοκότητα αυτή συνίσταται από τις ποσοτικά και κατηγορικά διάφορες δικτυακές ροές. Οι σύγχρονες οικονομικές οργανώσεις προκειμένου να ελέγξουν, να αναπαράγουν και να επεκτείνουν τις διαδικασίες συσσώρευσης δίνουν έμφαση στις διαδικασίες επικοινωνίας και ελέγχου των σχέσεων παραγωγής, κατανάλωσης, και κυκλοφορίας των προϊόντων. Οι δύο βασικές στρατηγικές αρχές των δικτυακών εταιρειών είναι η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας (ΔΟΠ) και η προσομοίωση της επιτήρησης της εργασιακής διαδικασίας.

Κύριος στόχος της ΔΟΠ είναι η διαρκής συναινετική προσαρμογή των λειτουργιών των υποσυστημάτων της οργάνωσης μέσω της στρατηγικής χάραξης των επιλογών της στο επίπεδο των ομάδων εργασίας. Οι ομάδες εργασίας επιτρέπουν την μεγιστοποίηση της επιτήρησης με την ταυτόχρονη ελαχιστοποίηση της. Η προσαρμογή αυτή βασίζεται στην αυτοεπιτήρηση και τον αυτοέλεγχο των εργαζομένων μέσω της γενίκευσης της χρήσης των τεχνολογιών του εαυτού, «οι οποίες επιτρέπουν στα άτομα να επηρεάζουν μόνα τους ή με τη βοήθεια άλλων ένα συγκεκριμένο αριθμό των λειτουργιών των σωμάτων τους, των ψυχών τους, των σκέψεων, επαφών, και των τρόπων της ζωής τους, με αποτέλεσμα να μετασχηματίζουν τους εαυτούς τους, ώστε και να αποκτούν ένα συγκεκριμένο επίπεδο ευτυχίας, καθαρότητας, πνεύματος ή αθανασίας».¹¹⁴ Έτσι επιτυγχάνεται η σύγκριση, η ταξινόμηση και η αξιολόγηση των εργατικών αποδόσεων και των μικροδεδομένων της δράσης στα πλαίσια των ομάδων εργασίας, οι οποίες ασκούν τελικά το κανονιστικό βλέμμα της οργάνωσης (A. McKinlay & P. Taylor και B. Townley στο A. Kinlay & K. Starley 1998: 179, 197 – Castells 1997: 412-415 - Flood & Jackson 1996: 39-40)

Οι τεχνολογίες του εαυτού και η προσομοιωμένη επιτήρηση της εργασίας οδηγούν στη δημιουργία στα πλαίσια των εταιρειών ενός πολύπλοκου δικτύου ελέγχου. Ο έλεγχος αυτός στηρίζεται στη διαμόρφωση τεράστιων βάσεων δεδομένων πληροφορίας, τα οποία ανακτώνται κατά το δοκούν. Για παράδειγμα στα πλαίσια της κυβερνοπτικής επιτήρησης η πρόσληψη ενός εργαζόμενου ελέγχεται με βάση ειδικές βάσεις δεδομένων – συμπεριλαμβανομένων τεχνικών data mining – η το γενετικό του υλικό, προκειμένου να εξακριβωθεί ο βαθμός στον οποίο ο υποψήφιος θα είναι ένας υπεύθυνος και καλός εργαζόμενος. Η προσομοίωση του μέλλοντος στη βάση των κλίσεων και των τάσεων του ατόμου κάνει δυνατή την προειδοποίηση για δυνητικούς κινδύνους. Ο δείκτης καταλληλότητας εξαρτάται από την προσομοιωμένη

προσωπικότητα και όχι από την επίτευξη των εργασιακών καθηκόντων. Έτσι η πιθανότητα εκδηλώσεων αρρώστιας λόγω του γεννητικού του υλικού πιθανά θα αποβάλλει υποψήφιους από την απασχόληση. (Davis Lyon 2001:41) Αλλά και μετά την πρόσληψη του υποψήφιου η διαμόρφωση στους χώρους εργασίας ενός δικτύου συστημάτων εξατομικευμένης επιτήρησης, που περιλαμβάνει κάμερες, ενεργά σήματα απόδοσης της θέσης του στο χώρο εργασίας, συστήματα ελέγχου της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και πλοήγησης των εργαζομένων, οι οποίες διακόπτονται αμέσως όταν τα χρησιμοποιούν μη-ενδεδειγμένα ή για προσωπικούς τους λόγους (βλέπε κεφ 5 στην ανάλυση του Surf Control) επιτρέπει τη διαρκή on line παρακολούθηση εργαζόμενων.¹¹⁵ Το δίκτυο της επιτήρησης επεκτείνεται και έξω από το χώρο εργασίας στην παρακολούθηση της μετακίνησης τους μέσα στην πόλη, την επιτήρηση των διαδικτυακών τους ενεργειών και αλληλοδράσεων, της κατανάλωσης και του ελεύθερου χρόνου, της υγείας αλλά και της ασφάλειας τους. (Davis Lyon 2001: 42-43)

Στη δικτυακή επιτήρηση η γλώσσα των νέων συστημάτων ελέγχου της εργασίας βασίζονται στην ψηφιοποίηση – αντί της απλής κωδικοποίησης των Πανοπτικών συστημάτων – και την προσομοίωση της εργασιακής διαδικασίας. Τα βασικά χαρακτηριστικά της κυβερνο-επιτήρησης στα πλαίσια των δικτυακών εταιρειών είναι:

A. η χωροχρονική αποστασιοποίηση και συμπίεση της επιτήρησης, με αποτέλεσμα την υπέρβαση των ασυνεχειών του παγκοσμιοποιημένου/παγκοσμιοποιήσιμου χώρου μέσω της ψηφιοποίησης του. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της θέσμισης μίας δυνητικής προσομοιωμένης πραγματικότητας, που αποτελείται από την συλλογή, καταγραφή, σύγκριση των γεγονότων-πληροφοριών σε μία επικοινωνιακή διαδικασία εισροών-επεξεργασίας-εκκροών. Η επιτήρηση προσαρμόζεται στο χώρο των ροών της παγκοσμιοποίησης μέσα από τις τεχνολογίες της προσομοίωσης (simulation), οι οποίες συναρμολογούν και ενσωματώνουν επικοινωνία και έλεγχο σε διεπιφάνειες (interfaces) ανθρώπων-μηχανών. Ο έλεγχος δομείται στις δικτυακές δυνητικές χωροχρονικές σχέσεις παρά στις εξωτερικές σχέσεις παρατηρητή/παρατηρούμενου – επιτηρητή-επιτηρούμενου. (Bogard 1996: 32) Στο πλαίσιο αυτό η εξουσία υλικοποιείται σε ένα δρομολόγιο, μία διαρκή κούρσα παρακολούθησης και αστυνόμευσης όπου η ταχύτητα της εκάστοτε θεσμισμένης δικτυακής επιτήρησης επιτρέπει τον έλεγχο των σωμάτων σε υλικό και πληροφοριακό επίπεδο μέσω της προσομοίωσης των διαδικασιών επιτήρησης. Το

δρομολόγιο «λειτουργεί ως έλεγχος μέσω της απόκρουσης της προσοχής σε εμφανίσεις, δημιουργώντας αβεβαιότητα. Τέτοιες εμφανίσεις συμβαίνουν ήδη και στο πανοπτικό,...» Αλλά το πανοπτικό δημιουργεί αβεβαιότητα για το τι βλέπει ο παρατηρητής στο παρόν, παρά για αυτό που δυνητικά προβλέπει για το μέλλον. (Davis Lyon 2001:117) Η προσομοιωμένη επιτήρηση διαμορφώνεται ως βιο(νικό)-μηχανική συναρμογή όπου δίκτυα, υπολογιστές, οθόνες, αισθητήρες, εργονομικές συσκευές, software και hardware μερών, σωμάτων δένονται σε πληροφοριακές αλυσώσεις δεδομένων. (Bogard 1996:30)

B. Μέσα από τη βιονικό-μηχανική συναρμογή η επιτήρηση διαχέεται στα πλαίσια των δικτύων σε κόμβους ελέγχου και δεν εδραιώνεται σε μία απλή πανοπτική παρατήρηση. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την οργάνωση της εργασίας σε δίκτυα και ομάδες οδηγεί στην εφαρμογή της αναμορφωτικής δράσης στο επίπεδο του στόχου της επιμέρους οργάνωσης ή ομάδας και όχι στο επίπεδο του ατομικού εργασιακού καθήκοντος. Έτσι διαμορφώνεται μία νέα αρχιτεκτονική επιτήρησης, που εδράζεται στο χώρο των ροών και συνίσταται από δύο επίπεδα (layers) επικοινωνιακών ενεργημάτων:

- το επίπεδο του κυκλώματος των ηλεκτρονικών ταλαντώσεων (circuit of electronic impulses) ή της τεχνολογικής υποδομής (μικροηλεκτρονική, τηλεπικοινωνίες, PC, ραδιοτηλεοπτικά συστήματα κλπ), στο πλαίσιο της οποίας χτίζεται τεχνικά το δίκτυο της εταιρείας και όπου «κατοικούν» οι δυνητικές περσόνες. Ο χώρος αυτός ταυτίζεται με το φυσικό χώρο της παγκοσμιοποίησης τον καθημερινό καρτεσιανό βίοκοσμο των υποκειμένων.

- το επίπεδο των κόμβων (nodes) και των κέντρων συμφέροντος (hubs). Ουσιαστικά πρόκειται για το χώρο των δικτύων. Στο πλαίσιο του δικτύου μερικοί κόμβοι είναι επικοινωνιακά κέντρα, που διαδραματίζουν το ρόλο του συντονισμού με σκοπό την ομοιόμορφη αλληλόδραση όλων των στοιχείων που εντάσσονται στο δίκτυο. Σε άλλους κόμβους τοποθετούνται οι στρατηγικές λειτουργίες ενός δικτύου. Οι τόποι αυτοί δομούν σειρές οργάνωσης και δραστηριοτήτων γύρω από μία συγκεκριμένη λειτουργία, σε μία συγκεκριμένη τοπικότητα. Η δόμηση του δικτύου είναι «ιεραρχική» αλλά όχι κατακόρυφη. Η ιεραρχία τους δεν βασίζεται σε μία πυραμίδα αλλά στα ειδικά βάρη που έχουν στο πλαίσιο της οργάνωσης του δικτύου. Έτσι προκύπτει ένας οριζόντιος καταμερισμός της εργασίας, που διαφοροποιεί:

1. σε δικτυωτές (networkers), οι οποίοι πραγματοποιούν συνδέσεις, κυβερνούν τις τροχιές της εταιρείας και διαχειρίζονται – μέσω ενός κεντρικού συστήματος

πληροφοριών – τις συνολικές διαδικασίες των εσωτερικών δικτύων της εταιρείας, αξιολογώντας και ελέγχοντας στατιστικά τη συχνότητα των λαθών, τους χρόνους εργασίας, το κόστος και την ποιότητα, τις προσδοκίες και τις αντιλήψεις των ομάδων κλπ.

2. σε δικτυώμενους (networked), οι οποίοι πραγματοποιούν συνδέσεις αλλά δεν αποφασίζουν το χρόνο, τον τρόπο, την αιτία και το δέκτη της διάδρασης και τέλος

3. τους εργαζόμενους εκτός δικτύου (switched-off workers), οι οποίοι ασχολούνται αποκλειστικά με καθήκοντα μονόδρομων οδηγιών.

4. Η οριζόντια διαφοροποίηση των δικτυακών οργανώσεων διασταυρώνεται δομικά με τον κλασικό καταμερισμό της εργασίας σε διοίκηση και εκτέλεση της εργασίας. Στα πλαίσια αυτής της διαστρωμάτωσης το στρώμα των κυρίαρχων διευθυντικών ελίτ, έχουν τη δυνατότητα της διαρκούς αναδιοργάνωσης των κοινωνικών ομαδοποιήσεων ηγεμονεύοντας τα συμφέροντα της πλειοψηφίας (Castells ο.π: 243-244 & 412-415)

Ουσιαστικά η δικτυακή εξουσία ηνιοχείται από αυτούς οι οποίοι ελέγχουν τους διακόπτες στα κομβικά σημεία των μητροπολικών δικτύων. Τα δύο επίπεδα κύκλωμα/ κόμβων και δικτυωτών/δικτυώμενων δομούνται στον κυβερνοχώρο (cyberspace), που κυρίαρχο χαρακτηριστικό του είναι η προσομοίωση όλων των χωροχρονικών επικοινωνιακών αλληλοδράσεων στα πλαίσια του δικτύου. Οι επικοινωνιακές επαφές γίνονται ανεξάρτητα από την κλασική γεωγραφική κατανομή στην υδρόγειο των δύο ή πιο σύγχρονα τριών διαστάσεων. Ο κυβερνοχώρος δομείται σε ένα χώρο $n+1$ διαστάσεων, όπου n το σύνολο των κομβικών αλληλοδράσεων των οργανώσεων και 1 η διάσταση του χρόνου, η οποία με τη σειρά της μπορεί να διαδικασιοποιηθεί, μέσω των απεριόριστων δυναμικών συσχετίσεων του τόσο με το χώρο όσο και με τον εαυτό του- χωροχρονική αποστασιοποίηση/συμπύεση.

Γ. Η χωροχρονική αποστασιοποίηση/ συμπύεση των επιτηρησιακών διαδικασιών μέσω της προσομοίωσης, και η κομβική δικτυακή οργάνωση των μηχανισμών της επιτήρησης έχουν ως στόχο το μεταλλαγμένο σώμα του ανθρώπου. Στο κυβερνοπτικό το σώμα του εργαζόμενου μετατρέπεται σε κυβερνοσώμα – ένα υβρίδιο μηχανής και οργανισμού, ένα δημιούργημα τόσο κοινωνικό όσο και φαντασιακό (Haraway 1991: 149). Η ταυτότητα του κυβερνοσώματος δυναμικοποιείται σε ένα αμάγαλα περσόνων, που κατοικούν στις τράπεζες δεδομένων ως προσομοιωμένες ηλεκτρονικές κοινότητες ή γενετικοί αλγόριθμοι.

Σύμφωνα με την Haraway το κυβερνοσώμα δεν υπόκειται στις βιοπολιτικές του Foucault αλλά στις πολιτικές πειθαρχίας και υποταγής της διαρκούς αυτορρύθμισης και της δικτυακής προσομοίωσης. (Bogard 1996: 13-15, 43) Το νέο κυβερνο-σώμα υλοποιείται, κατοικεί, δρα και ρέει στα επίπεδα των του φυσικού χώρου – κύκλωμα, δικτυακού χώρου – κόμβοι και χώρου των ροών χωροχρονική αποστασιοποίηση/ συμπίεση.

Το Κυβερνοπτικό αντίθετα από το Πανοπτικό αναγάγει την πολλαπλότητα των ατομικών διαφορών αλλά και ομοιοτήτων σε βασικούς ψηφιοποιημένους κώδικες, αντικαταστήνοντας τη σειριακή χωροποίηση και αναπαραγωγή τους με την κυβερνητική εγχειρηματοποίηση, δυνητικοποιώντας όλα τα επίπεδα της εμπειρίας, μέσω της διάχυσης των σχέσεων εργασίας στο χώρο και στο χρόνο (Bogard 1996: 30, 71-72) Ο κοινωνικός έλεγχος της εργασίας οργανώνεται γύρω από τις διαδικασίες της προσομοίωσης, «του προγραμματισμού και της απροσδιόριστης μετάλλαξης που καθοδηγείται από τον κώδικα», που σύμφωνα με τον Baudrillard χαρακτηρίζει «την αλλαγή από την καπιταλιστική παραγωγική κοινωνία στην νεό-καπιταλιστική κυβερνητική τάξη, που στοχεύει στον απόλυτο έλεγχο» (Bogard 1996: 72, 109) Ο χώρος του σώματος μεταλλάσσεται από γραμμικό και αντικειμενοποιημένο σε μοριακό, μη-γραμμικό και ψηφιακό.¹¹⁶

Οι τεχνολογίες προσομοίωσης της επιτήρησης «προσομοιώνουν την πραγματικότητα παρά αρχειοθετούν (documenting) τα εμπειρικά γεγονότα, και επομένως ενισχύουν την αβεβαιότητα των υποκειμένων. Σκοπεύουν στην αποτροπή και την πρόληψη ή στην καθοδήγηση συγκεκριμένων συμπεριφορών. ... Για το Φουκώ η πειθαρχία κανονικοποιεί τους ανθρώπους σε ηθικά πρότυπα συμπεριφοράς ή θεσμικές απαιτήσεις. Για τον Bogard στις δικτυακές κοινωνίες, τα άτομα υπερκανονικοποιούνται σύμφωνα με τους κώδικες, και τις ροές δεδομένων. Η προσομοιωμένη επιτήρηση μπορεί να κατανοηθεί ως διαπερατές επιφάνειες, αποστειρωμένες ζώνες, κενά και ροές εικόνων, και ως τεχνολογικό φανταστικό.» (Davis Lyon 2001:117)

Μέσω της μοριοποίησης της εξουσίας σωματοποιείται η χωροχρονική αποστασιοποίηση/ συμπίεση. Το κυβερνοσώμα κατοικεί είτε στον έξω χώρο(διάστημα), είτε στο μικροχώρο (που αποικίζεται από την νανο-τεχνολογία), είτε στον κυβερνοχώρο (το προσομοιωμένο σύμπαν των δυνητικών τεχνολογιών), ή στο συμβολικό σώμα (το υψηλό έδαφος των Πλατωνιστών, της ανθρώπινης φαντασίας, της προέλευσης των cyborg). Στην περίπτωση της κυβερνητικής βιο-νικομηχανικής

συναρμογής του το σώμα αποδομείται σε νευρωνικά δίκτυα, σε εργονομικά μόρια. Η ψηφιακή κωδικοποίηση του σώματος το μετατρέπει από ένα απλό εξάρτημα της μηχανής – όπως συμβαίνει στο κλασσικό εργοστάσιο (Μαρξ)– σε μέρος ενός «έξυπνα δικτυωμένου δυνητικοποιημένου και βιο(νικού) εργοστασίου» (Baldry C., Bain P. & Taylor P. στο Thompson Paul & Warhurst Chris 1998: 163-181).

Οι αλλαγές στις διαδικασίες επιτήρησης στο πλαίσιο των δικτυακών οργανώσεων οδηγούν στη μετάλλαξη της παραγωγής και της αναπαραγωγής της εργασιακής διαδικασίας σε κυβερνοεργασία, που βασίζεται στην αυτοοργάνωση του ελέγχου της και την αναπαραγωγή της τόσο σε πληροφοριακό όσο και διοικητικό επίπεδο. Στον κυβερνοχώρο παραγωγή και έλεγχος επικοινωνούνται ως πληροφορία στα αυτορυθμιζόμενα δίκτυα των σύγχρονων επιχειρήσεων. «Τεχνικά ένας κυβερνοεργάτης δεν εργάζεται αλλά λειτουργεί.» Η ακριβής λειτουργία του συναρμόζεται μέσω της εργονομικής ανάλυσης στα σημεία επαφής ανάμεσα στο σώμα και την ψηφιοποιημένη επιφάνεια, ανάμεσα στα δάκτυλα και τα πλήκτρα, τα μάτια και την οθόνη, τελικά ανάμεσα στη ζωντανή και τη νεκρή εργασία.¹¹⁷ (Bogard 1996: 103, 109-110, 117)

Γ. Το κυβερνοέγκλημα

Γ1. Ορισμός του Κυβερνο-εγκλήματος

Η παγκοσμιοποίηση των δικτυακών ροών καθώς και η εξάπλωση των δικτυακών τεχνολογιών και διαδράσεων σε παγκόσμιο επίπεδο διευκολύνουν την ανάπτυξη του υπερεθνικού χαρακτήρα συγκεκριμένων τύπων εγκλήματος. Έτσι για παράδειγμα οι έμποροι ναρκωτικών χρησιμοποιούν τεχνολογίες κρυπτογραφημένων ηλεκτρονικών μηνυμάτων, κωδικοποιημένων μηνυμάτων μέσω κινητών και δορυφορικών τηλεφώνων και προγραμμάτων ανώνυμης χρήσης των υπολογιστών. Παράλληλα έχουν τη δυνατότητα να προσλάβουν ειδικούς τεχνικούς ιδιαίτερα σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, με ικανότητα στη χρήση τρόπων κρυπτογράφησης των μηνυμάτων. Με τον τρόπο αυτό το υπερδιεθνές έγκλημα γίνεται δύσκολο να ανιχνευθεί μέσω των επικοινωνιών (Louise I. Shelley in Alan Bryden/ Philipp Fluri (eds) 2003: 303-4, 307 κ.α)

Το έγκλημα παράγεται και αναπαράγεται στην κυβερνητική – δικτυακή – δυνητική του μορφή είτε μεταλλάσσοντας τους υπάρχοντες τύπους εγκλήματος όπως είναι ο βιασμός, η πλαστογραφία, η κλοπή, το εμπόριο ναρκωτικών ουσιών κλπ είτε ως ηλεκτρονικό έγκλημα το οποίο αποτελεί ένα στενότερο τύπο εγκλημάτων, που έχουν να κάνουν κυρίως με την παραγωγή, αναπαραγωγή και διάδοση τεχνολογιών, τεχνικών κλπ όπως είναι οι ιοί, τα σκουλήκια, η κλοπή της ταυτότητας (ηλεκτρονική πλαστογραφία) και γενικά κάθε κακόβουλο πρόγραμμα που ως στόχο έχει τις δικτυακές επικοινωνίες. Ορίζουμε ως κυβερνοέγκλημα (cybercrime) όλες εκείνες τις συμπεριφορές, οι οποίες δρουν στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης, και παραβιάζουν τους τυπικούς κανόνες του κοινωνικού ελέγχου μίας κοινωνίας. Γενικά μπορούμε να διακρίνουμε το κυβερνοέγκλημα σε δύο βασικές κατηγορίες. 1) Το οργανωμένο δικτυακό κυβερνοέγκλημα το οποίο αποτελεί τη μετεξέλιξη με τη χρήση των δικτύων των παραδοσιακών εγκληματικών οργανώσεων σε δικτυακές εγκληματικές οργανώσεις. 2) Το ηλεκτρονικό έγκλημα το οποίο αφορά κύρια τις παραβιάσεις των δικτύων υπολογιστών.

Στα πλαίσια της δικτυακής κοινωνίας οι εγκληματικές δραστηριότητες αποκτούν δικτυακή οργάνωση σε υπερδιεθνές επίπεδο. Έτσι η σικελική μαφία, η γιαπωνέζικη Γιακούζα, τα κολομβιανά και μεξικανικά καρτέλ, τα νιγηριανά εγκληματικά δίκτυα, η ρωσική μαφία, οι έμποροι ναρκωτικών της Τουρκίας κλπ,

αποκτούν σταδιακά δικτυακές δομές, οι οποίες οργανώνουν με τη χρήση των νέων τεχνολογιών των δικτύων τις δικτυακές σχέσεις του βιόκοσμου τους. (Castells 1998: 166-7, Davis Lyon 2001: 98) Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούμε κάποιους παραδοσιακούς τύπους εγκλήματος όπως η διακίνηση ναρκωτικών, η τρομοκρατία, γενικότερα το οργανωμένο έγκλημα να δρα στον κυβερνοχώρο. Λέγοντας οργανωμένο έγκλημα εννοούμε: « Μία παράνομη δραστηριότητα με οικονομικά κίνητρα που αναλαμβάνεται από μία ομάδα, ή ένωση ή άλλο σώμα, η οποία συνίσταται από δύο ή περισσότερα άτομα, είτε τυπικά είτε άτυπα οργανωμένη, όπου η αρνητική επίδραση της δραστηριότητας μπορεί να θεωρηθεί σημαντική από οικονομική, κοινωνική, και περιβαλλοντολογική σκοπιά καθώς και από την πλευρά της γέννησης βίας, της υγείας και της ασφάλειας.» (The Canadian organized Crime Impact Study – OCIS (1998). Πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά του Ο.Ε είναι: «1) Συνεργασία δύο και περισσότερων ατόμων, 2)καθένα από τα οποία έχουν τα δικά τους καθορισμένα καθήκοντα 3) για μία παρατεταμένη ή αόριστη χρονική περίοδο, 4) και χρησιμοποιούν μία μορφή πειθαρχίας ή ελέγχου. 5) Τα άτομα αυτά είναι ύποπτοι για την εκτέλεση σοβαρών εγκληματικών παραβάσεων, 6) που λειτουργούν σε διεθνές επίπεδο, 7) χρησιμοποιώντας βία ή άλλους ικανούς τρόπους εκφοβισμού. 8)Προκειμένου να πετύχουν τους σκοπούς τους συγκροτούν εμπορικές ή εταιρικές δομές, 9) συμμετέχουν στο ξέπλυμα χρήματος, 10) ασκώντας επιρροή στην πολιτική, τα μ.μ.ε., τη δημόσια διοίκηση, τις δικαστικές αρχές ή την οικονομία, 11) και προσδιορίζονται από την επιδίωξη κέρδους και/ ή εξουσίας.» (Van Der Heijden T. 1996: 1)

Οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες εκμεταλλεύονται τις νέες τεχνολογίες και οργανώνονται σε ευέλικτα δίκτυα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. (Louise I. Shelley in Alan Bryden/ Philipp Fluri (eds) 2003: 307) Με τον τρόπο αυτό αναδύεται το οργανωμένο κυβερνοέγκλημα που έχει επτά βασικά χαρακτηριστικά:

1. Οργανωμένες εγκληματικές ομάδες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για απάτες και κλοπές, εμπόριο όπλων, ναρκωτικών, λαθρεμπόριο κλπ. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση μίας ομάδας είκοσι ατόμων - ορισμένα από τα οποία συνδεόταν με οικογένειες της μαφίας – η οποία δημιούργησε έναν δικτυακό κλώνο της Τράπεζας της Σικελίας. Στη συνέχεια σχεδιάστηκε η χρήση της σελίδας για την μεταφορά 400εκ. \$ από την Ευρωπαϊκή Ένωση στα περιφερειακά προγράμματα της Σικελίας.

Τα λεφτά ξεπλύθηκαν μέσω διάφορων οικονομικών θεσμών μεταξύ των οποίων η τράπεζα του Βατικανού, της Ελβετίας και της Πορτογαλίας. (Williams Phill 2002)

2. το κυβερνοέγκλημα ως έγκλημα του λευκού κολάρου. Τα τελευταία χρόνια οι οργανωμένες ομάδες του εγκλήματος στρέφονται στις ευκαιρίες οι οποίες αναπτύσσονται στο διαδίκτυο για εγκλήματα του λευκού κολάρου. Έτσι για παράδειγμα σε μία περίπτωση οι απώλειες για τους επενδυτές από την απάτη με μετοχές φτάνει τα 10 δις \$. (Williams Phill 2002)

3. Η τάση ανάπτυξης των κυβερνο-εκβιασμών που έχουν μικρό ρίσκο σύλληψης λόγω της ανωνυμίας των δικτυακών επαφών και μεγάλα κέρδη. (Williams Phill 2002)

4. Η χρήση εργαλείων για πιο σοβαρές εγκληματικές δραστηριότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η χρήση το φθινόπωρο του 2000 του σκουλουκιού Love Letter με σκοπό την πρόσβαση στην Union Bank της Ελβετίας και σε δύο τουλάχιστον τράπεζες των Ενωμένων Πολιτειών

5. Τα κυβερνοεγκλήματα όταν συνδέονται με το οργανωμένο έγκλημα εκμεταλλεύονται την ελάχιστη ή την ανύπαρκτη νομοθεσία εναντίον των κυβερνοεπιθέσεων. Για παράδειγμα η αποδέσμευση του ιού Love στο διαδίκτυο από έναν φοιτητή στις Φιλιππίνες δε συνοδεύτηκε με σύλληψη του λόγω της απουσίας ανάλογης νομοθεσίας ποινικοποίησης των κυβερνοεγκλημάτων στις Φιλιππίνες.

6 Το διαδίκτυο χρησιμοποιείται συχνά για το ξέπλυμα χρήματος. Οι δικτυακές δημοπρασίες προσφέρουν ευκαιρίες μετακίνησης των χρημάτων μέσω νόμιμων συναλλαγών, κατά τις οποίες ξεπλένονται χρήματα αποδίδοντας πολύ περισσότερα από αυτά που αξίζουν.

7. Η ανάπτυξη συνδέσεων ανάμεσα σε χάκερ και μικρές εγκληματικές ομάδες και το οργανωμένο έγκλημα. Το Σεπτέμβριο του 1999 δύο μέλη μίας ομάδας διείσδυσαν στο σύστημα υπολογιστών του MCI, Sprint, Equifax. Ένας από αυτούς έκλεψε χιλιάδες αριθμούς τηλεφωνικών καρτών, οι οποίες πουλήθηκαν σε έναν Καναδό, ο οποίος με τη σειρά του τις προώθησε στο Οχάιο από τον οποίο μεταφέρθηκαν σε κάποιον στην Ελβετία και από εκεί σε οργανωμένα εγκληματικά γκρουπ στην Ιταλία

Το ηλεκτρονικό έγκλημα αφορά τα δίκτυα υπολογιστών και σύμφωνα με τον Vladimir Golubev μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες ως προς τον τρόπο πρόσβασης των δραστών:

1. στα εγκλήματα άμεσης πρόσβασης, που αφορούν την καταστροφή, τη διαγραφή, τη φθορά, την τροποποίηση, την απόκρυψη ή την αντιγραφή ηλεκτρονικών δεδομένων, όπως επίσης και τη σοβαρή πρόκληση δυσλειτουργίας χωρίς

εξουσιοδότηση σε ένα υπολογιστή σε ένα σύστημα ή σε ένα δίκτυο υπολογιστών, μέσω της εισαγωγής αντίστοιχων εντολών από τον υπολογιστή όπου έχει αποθηκευτεί η πληροφορία. Η άμεση πρόσβαση μπορεί να γίνει τόσο από πρόσωπα τα οποία εργάζονται σε βάσεις δεδομένων όσο και από πρόσωπα τα οποία παραβιάζουν απαγορευμένες περιοχές όπου γίνεται η επεξεργασία της πληροφορίας.

2. Η έμμεση πρόσβαση στην πληροφορία τον υπολογιστή ή το δίκτυο υπολογιστών από έναν απομακρυσμένο υπολογιστή. Η έμμεση πρόσβαση γίνεται μέσω α) της σύνδεσης ενός εξουσιοδοτημένου χρήστη και της τηλεφωνικής του γραμμής αποκτώντας τον έλεγχο του συστήματος. β) μέσω της διείσδυσης σε πληροφοριακά συστήματα που ανήκουν σε εγγεγραμμένους χρήστες (subscriber) οι οποίοι επιλέγονται σκανάροντας έναν αριθμό τηλεφώνων μόντεμ. γ) Η διείσδυση σε έναν υπολογιστή με τη βοήθεια password παριστάνοντας τον εξουσιοδοτημένο χρήστη.

3. Ο τρίτος τύπος ηλεκτρονικού εγκλήματος είναι μία μικτή μέθοδος άμεσης και έμμεσης πρόσβασης. Αυτή περιλαμβάνει α) τη μυστική εισαγωγή εντολών σε προγράμματα που επιτρέπουν νέες λειτουργίες όπως η αντιγραφή φακέλων αλλά και η ταυτόχρονη διαγραφή δεδομένων της οικονομικής δραστηριότητας της εταιρείας. β) τη τροποποίηση προγραμμάτων μέσω της μυστικής εισαγωγής εντολών οι οποίες ενεργοποιούνται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. γ) την πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων και αρχεία ενός εξουσιοδοτημένου χρήστη μέσω «τρυπών» στα συστήματα ασφαλείας, με σκοπό τον έλεγχο της αποθηκευμένης πληροφορίας και την αντιγραφή της όταν είναι αναγκαίο. δ) τη χρήση ψηφιακών κοριών σε προγράμματα. Το πρόγραμμα σπάει και τοποθετούνται εντολές οι οποίες εκτελούν νέες λειτουργίες με σκοπό τη μεταφορά χρημάτων σε πλαστούς λογαριασμούς, την απόκτηση πληροφοριών για ακίνητα, ταυτότητες κλπ ¹¹⁸

Ως προς το στόχο των επιθέσεων το κυβερνοέγκλημα (οργανωμένο και ηλεκτρονικό) μπορεί να ταξινομηθεί σε τρεις κατηγορίες:

1. Τα εγκλήματα κατά προσώπων που διαπράττονται ενάντια σε άτομα και περιλαμβάνει περιπτώσεις όπως η μετάδοση παιδικής πορνογραφίας, και οποιαδήποτε μορφή παρενόχλησης μέσω υπολογιστή όπως ένα εχθρικό ηλεκτρονικό γράμμα. Η παρενόχληση μπορεί να πάρει τη μορφή σεξουαλικών, ρατσιστικών, θρησκευτικών ή άλλων επιθέσεων. Η παρενόχληση σχετίζεται και με τα εγκλήματα παραβίασης του ιδιωτικού χώρου των πολιτών.

2. Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, τα οποία περιλαμβάνουν το βανδαλισμό και τη μετάδοση καταστρεπτικών προγραμμάτων όπως συνέβη στην περίπτωση του ιού της

Melissa, ο οποίος διαδόθηκε στο διαδίκτυο το 1999 και προκάλεσε ζημιές 80 εκατομμυρίων δολαρίων σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και τα εγκλήματα που αφορούν τη μετάδοση και υποκλοπή ηλεκτρονικών δεδομένων χωρίς την άδεια του χρήστη.

3. Εγκλήματα κατά της κυβέρνησης. Στην κατηγορία αυτή ανήκει η κυβερνοτρομοκρατία η οποία είτε χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για την απειλή και την τρομοκράτηση των κυβερνήσεων και των πολιτών μίας χώρας. Είτε σε άλλες περιπτώσεις «σπάει» τον ιστότοπο μίας κυβερνητικής ή στρατιωτικής αρχής με στόχο την επίδειξη δύναμης.¹¹⁹

Στο επόμενο μέρος θα εξετάσουμε τη γεωγραφία, τους στόχους, τους τύπους και το κόστος της μίας από τις δύο κατηγορίες του κυβερνοεγκλήματος, των ηλεκτρονικών εγκλημάτων.

Γ2. Χαρτογράφηση του ηλεκτρονικού κυβερνο-εγκλήματος.

Γ2α. Η γεωγραφία του κυβερνοεγκλήματος

Στη αναφορά της εταιρείας Symantec το 2003 σημειώνεται ότι το 80% των επιθέσεων εκτοξεύτηκαν από ή μέσω συστημάτων τα οποία βρισκόταν σε δέκα μόλις χώρες με τις ΗΠΑ να βρίσκεται με διαφορά στην πρώτη θέση με συμμετοχή σε ποσοστό 35,4% στο σύνολο των επιθέσεων.¹²⁰ Το ποσοστό των επιθέσεων από τη Νότια Κορέα αυξήθηκε κατά 62% στο εξεταζόμενο εξάμηνο καθιστώντας τη χώρα αυτή ως τη δεύτερη πηγή των επιθέσεων και την υψηλότερη πηγή επιθέσεων από τις χώρες με διαδίκτυο ανά 10.000 κατοίκους στις χώρες με περισσότερους από 1.000.000 χρήστες. Βέβαια η δεύτερη Ν. Κορέα υπολείπεται από τις ΗΠΑ ως προς το σύνολο των επιθέσεων με 12,8%. Το μεγάλο της όμως ποσοστό αυτό ίσως εξηγείται σύμφωνα με την Symantec από την αύξηση των υποδομών ευρυζωνικότητας. Κάποιες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης σημειώνουν επίσης υψηλά ποσοστά επιθέσεων ανά 10.000 χρήστες. Η Πολωνία και η Τσέχικη Δημοκρατία βρίσκονται στη δεύτερη και τρίτη αντίστοιχα θέση στις χώρες με πάνω από 1 εκατομ. χρήστες, ενώ η Ρουμανία, η Latνία, η Λιθουανία και η Σλοβακία βρίσκονται στη λίστα των χωρών μεταξύ 100 χιλιάδων και 1 εκατομ. χρηστών. Το Ιράν και το Κουβέιτ βρίσκονται στις κορυφή της λίστας των επιτεθέμενων χωρών ανά 10.000 κατοίκους μέσα στην ομάδα των χωρών με λιγότερους από εκατό χιλιάδες χρήστες. (Symantec 2003)

Ένα εντυπωσιακό στοιχείο είναι ότι οι χώρες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο των τρομοκρατικών περιοχών ευθύνονται για λιγότερο από 1% των επιθέσεων.¹²¹ Αντίθετα οι χώρες της Βόρειας Αμερικής ευθύνονται για το 38,9%, της Ασίας για το 29,1%, της Ευρώπης για το 25,6% των επιθέσεων. (Symantec 2003, Ripstech 2002) Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν την κατάρρευση του μύθου περί διεθνών τρομοκρατικών ενεργειών σε βάρος των πολιτών της αναπτυγμένης Δύσης. Ο μύθος αυτός φυσικά χρησιμοποιείται για την επιβολή του παγκόσμιου κυβερνοπτικού ελέγχου στα πλαίσια της αυτοκρατορίας.

Γ2β. Οι στόχοι των επιθέσεων

Κατά μέσο όρο οι εταιρείες δέχτηκαν την περίοδο 2002-3 , 30 επιθέσεις ανά εταιρεία την εβδομάδα, συγκρίνοντας με τις 32 επιθέσεις του πρώτου εξάμηνου του 2002. Περίπου το 85% αυτών των επιθέσεων είχαν ανιχνευτικό χαρακτήρα και μόλις

το 15% ταξινομήθηκαν ως σοβαρές μορφές προσπαθειών εκμετάλλευσης.¹²² Ο μέσος όρος των επιθέσεων ανά εταιρεία ήταν κατά 20% μεγαλύτερος από το αντίστοιχο εξάμηνο του 2001. (Symantec 2003)

Η έρευνα του Deloitte αποδεικνύει ότι στην περίοδο 2003-4 παρουσιάστηκε μία παραπέρα πτώση των επιθέσεων. Το 2004 το 83% των οργανώσεων δέχτηκαν επιθέσεις έναντι 30% το 2005, 35% από το εσωτερικό τους και 39% από το εξωτερικό. Οι επιτυχείς εξωτερικές εισβολές ήταν λιγότερες σε οργανώσεις με λιγότερο από 5000 εργαζόμενους γεγονός που αποδεικνύει ότι οι μεγάλες οργανώσεις είναι οι στόχοι των επιλογών λόγω του πλήθους των προσωπικών πληροφοριών και των οικονομικών περιουσιακών στοιχείων που διαθέτουν. Η μεταστροφή αυτή σε σχέση με το παρελθόν – όπου οι επιθέσεις ήταν περισσότερες στις μικρές εταιρείες – σχετίζονται με το γεγονός της στόχευσης των επιθέσεων στις αδυναμίες των λειτουργικών πρακτικών παρά στην τεχνολογία. (Deloitte για 2005) Από την άλλη πλευρά οφείλεται στην εγρήγορση των προϊσταμένων ασφαλείας οι οποίοι μπρος στην εμφάνιση των μεθόδων του phishing, pharming και των ιστοτόπων απάτης, προσπαθούν να δημιουργήσουν μία ασφαλή οργάνωση, η οποία γνωρίζει και συνειδητοποιεί την ασφάλεια ως σημαντικό συστατικό της οργανωτικής της ισορροπίας της παρά μόνο ως ένα λειτουργικό χαρακτηριστικό που προσδιορίζεται μόνο από την τεχνολογία.

Όσον αφορά το μέγεθος των εταιρειών, οι οργανώσεις με περισσότερους από 1000 εργαζόμενους δέχτηκαν περίπου 40% περισσότερες επιθέσεις από τις εταιρείες με λιγότερους από 1000 εργαζόμενους. Οι εταιρείες με πάνω από 5000 εργαζόμενους δέχτηκαν τόσο πολύ επιθετικές όσο και πολύ σοβαρές παρεμβολές. (16% και 36% αντίστοιχα) Εντύπωση στην έρευνα της Ripstech προκαλεί το μεγάλο ποσοστό των μεσαίων επιχειρήσεων (500-999 εργαζόμενοι) οι οποίες δέχτηκαν το 32% των σοβαρών και το 10% των επιθετικών εισβολών.

Ως προς το μέγεθος των επιθέσεων και κατά συνέπεια του ρίσκου η Deloitte παρατηρεί πως:

- Το 39% των ερωτηθέντων δήλωναν ότι το 2003 είχαν δεχθεί παραβίαση ασφάλειας. Το ποσοστό αυτό ανέβηκε στο 2004 σε 83% για να πέσει το 2005 σε 28%.
- Σχεδόν το 70% των οργανώσεων που δέχτηκαν κάποια παραβίαση έχουν λιγότερους από 5000 εργαζόμενους.
- παρόμοια 65% των εταιρειών που δεν είχαν παραβίαση είχαν λιγότερους από 20 επαγγελματίες του τομέα ασφάλειας.

- Από τα δύο προηγούμενα χαρακτηριστικά μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα πως οι μεγάλες οργανώσεις είναι συχνότερα στόχος σε σχέση με τις μικρές οργανώσεις ή ότι η ικανότητα των μικρών οργανώσεων να εξακριβώσουν και να αντιπαλέψουν τις παραβιάσεις είναι αμφισβητήσιμη.
- Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις περιοχές. Έτσι υπάρχει μία αύξηση στις παραβιάσεις των καναδικών οργανώσεων από 6% σε 50% καθώς και στις αμερικανικές από 1-25%. Αντίθετα υπάρχει μία μείωση των επιθέσεων στην περιοχή της EMEA κατά 35%. Στις περιοχές της Λατ. Αμερικής δεν υπάρχουν καθόλου επιθέσεις σε ενώ της Ασίας δεν υπάρχουν επιθέσεις σε ποσοστό 84%
- οι επιθέσεις από εξωτερικές πηγές ανήλθε στο 26% των αναφερόμενων επιθέσεων, από το 23% το 2004 και 16% το 2003
- το 2005 το 35% των επιθέσεων ήταν από εσωτερικές πηγές, σε σχέση με το 2004 που ήταν 14% και το 2003 που ήταν 10%
- το 39% των επιθέσεων ήταν τόσο από εσωτερικές όσο και από εξωτερικές πηγές, σε σχέση με το 2004 που ήταν 51% και το 2003 που ήταν 13%.
- 80% των παραβιάσεων είχαν ως αποτέλεσμα απώλειες λιγότερο από 1 εκατομμύρια δολάρια. (Deloitte για 2005)

Το FBI για το 2004 αναφέρει ότι:

η μη- εξουσιοδοτημένη χρήση των συστημάτων υπολογιστών βρίσκεται σε πτώση, όπως φαίνεται από τα αναφερόμενα ποσά δολαρίων των ετήσιων οικονομικών απωλειών από τις παραβιάσεις της ασφάλειας. Το ποσοστό έπεσε στο 53%. Παράλληλα μειώθηκε ο αριθμός των εταιρειών που απάντησε ότι δέχτηκε παραπάνω από 10 επιθέσεις σε 12% από 16% το 2003. Αντίθετα το 2004 αυξήθηκε σε 47% το ποσοστό των ερωτηθέντων που απαντούν πως δέχτηκαν 1-5 επιθέσεις. Το 2003 οι επιθέσεις αυτές ήταν 38%. Σταθερές στο 20% παρέμειναν οι επιθέσεις μεταξύ 6-10 μη- εξουσιοδοτημένων δράσεων. Ένα σημαντικό ποσοστό 22% δε γνώριζε αν δέχτηκαν επιθέσεις. Μόλις 5% των ερωτηθέντων αναφέρουν ότι οι οργανώσεις τους δέχτηκαν πάνω από 10 διαταραχές από το Web. Η πλειοψηφία του 89% δέχτηκε από 1-5 διαταραχές του Web.¹²³(FBI/ CSI για το 2004)

Ως προς το μέγεθος, τον τομέα δραστηριοποίησης και της μίσθωσης πελατών των εταιρειών ασφαλείας η Symantec παρατηρεί ότι:

Οι εταιρείες ενέργειας δέχτηκαν το μεγαλύτερο και σοβαρότερο βαθμό επιθέσεων. Ο όγκος των επιθέσεων σε βάρος τους ήταν 987 ανά εταιρεία. Περίπου 60% των εταιρειών ενέργειας δέχτηκαν μία σοβαρή επίθεση. Στη βιομηχανία οικονομικών

υπηρεσιών παρατηρήθηκε μία αύξηση των σοβαρών επιθέσεων φτάνοντας το 48% του συνόλου των εταιρειών καταλαμβάνοντας τη δεύτερη θέση στον πίνακα σοβαρότητας των επιθέσεων (το ποσοστό του αντίστοιχου εξαμήνου του 2001 ήταν 28%) Παράλληλα δέχτηκαν 689 επιθέσεις ανά εταιρεία. Οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις οι οποίες περιλαμβάνουν μερικές από τις πιο υψηλού προφίλ ακτιβιστικές οργανώσεις δέχτηκαν αυξημένες επιθέσεις σε σχέση με τον αντίστοιχο ποσοστό του εξαμήνου του 2001. Ο όγκος των επιθέσεων αυξήθηκε κατά 43% φτάνοντας τις 869 ανά οργάνωση. Η σοβαρότητα των επιθέσεων σε βάρος τους αυξήθηκε μόλις κατά πέντε τις εκατό την ίδια περίοδο. Έτσι το 30% των μη – κερδοσκοπικών οργανώσεων δέχτηκε μία τουλάχιστον σοβαρή επίθεση. Τέλος οι τηλεπικοινωνιακές εταιρείες δέχτηκαν μία αύξηση στα ποσοστά επιθέσεων τόσο σε όγκο όσο και σε σοβαρότητα επιθέσεων. Έτσι δέχτηκαν 845 επιθέσεις ανά εταιρεία μεταξύ των οποίων 25% ήταν σοβαρές. (Symantec 2003)¹²⁴

Η κακόβουλη χρήση των δικτύων στο εσωτερικό των οργανώσεων συμβάλλει σε ένα ποσοστό 50% των κυβερνοεγκληματικών περιστατικών. Οι επιθέσεις αφορούν κλοπή εμπιστευτικών πληροφοριών, περιπτώσεις υψηλής βιομηχανικής κατασκοπίας, παρενόχληση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, εγκληματική χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι επιθέσεις δεν προερχόταν από εξειδικευμένους χάκερ αλλά από προσωπικό της οργάνωσης το οποίο είχε εξουσιοδοτηθεί να μπαίνει στο εταιρικό δίκτυο. Συχνά ήταν οι ίδιοι οι διαχειριστές των δικτύων. Τα υψηλά αυτά ποσοστά αυτών των κακομεταχειρίσεων σε συνδυασμό με την σχετική απλότητα των εισβολών αποτελεί για τη Symantec ένα σημαντικό σημάδι ότι οι εσωτερικοί κίνδυνοι είναι εξαιρετικά σημαντικοί.

Γ2γ. Τύποι ηλεκτρονικών επιθέσεων

Οι κύριες απειλές για τις δικτυακές οργανώσεις θεωρούνται τα σκουλήκια, οι ιοί, οι επιθέσεις ενοχλητικής αλληλογραφίας, το spyware, και οι οικονομικές απάτες (phishing, pharming). Σε τακτικό επίπεδο οι τεχνολογίες οι οποίες χρησιμοποιούνται είναι η αντι-ικκή προστασία (98%), τα VPN (79%) και IDS (69%) (Deloitte για 2005)

Phising

Με τον όρο phising αναφέρεται η χρήση απατηλών e-mail και ψευδών ιστοτόπων με σκοπό την εξαπάτηση των χρηστών ώστε να δώσουν προσωπικές τους πληροφορίες, όπως είναι οι αριθμοί των πιστωτικών καρτών, τα ονόματα

λογαριασμών, τα συνθηματικά, οι προσωπικοί αριθμοί ταυτοποίησης και άλλα. (OECD 2005)

Σύμφωνα με τον Tower Group οι παγκόσμιες απώλειες από το phishing φτάνουν τα 137 εκατομμύρια δολάρια το 2004. ¹²⁵Ο πραγματικός αριθμός των επιθέσεων ξεπερνούσε τις 31 χιλιάδες παγκοσμίως και εκτιμούσε ότι θα έφτανε τις 86 χιλιάδες το 2005. (OECD 2005)

Spyware

Spyware ορίζεται το πρόγραμμα το οποίο συλλέγει πληροφορίες για ένα πρόσωπο ή μία οργάνωση χωρίς τη γνώση και τη συγκατάθεση του χρήστη, ή η απόκτηση του ελέγχου ενός υπολογιστή χωρίς τη γνώση του καταναλωτή. Το πρόγραμμα αυτό παρακολουθεί τη χρήση του συστήματος (πχ η πληκτρολόγηση ή η επίσκεψη των ιστοτόπων) ή προσπαθεί να αντλήσει πληροφορίες από το σύστημα (πχ σκανάροντας το σκληρό δίσκο) ¹²⁶Τέτοιες πληροφορίες μπορεί να είναι οι αριθμοί της πιστωτικής κάρτας, οι αριθμοί προσωπικής ταυτοποίησης κλπ. (OECD 2005)

Ιοί – Τρώες και Σκουλήκια

Οι επιθέσεις αυτές αφορούν κακόβουλο λογισμικό το οποίο έχει ως στόχο την πρόκληση καταστροφών στα υπολογιστικά συστήματα. Το κόστος των ιών ανερχόταν το 2003 σύμφωνα με την εταιρεία ασφαλείας Trend Micro σε 55 εκατομμύρια δολάρια. Η Prevx μία εταιρεία ασφαλείας τοποθετούσε το συνολικό κόστος της ζημιάς των δέκα πιο καταστροφικών σκουληκιών σε 17,2 δισεκατομμύρια δολάρια το 2004. (OECD 2005)

Οι μηχανές ζόμπι ή botnets

Με τον όρο αυτό δηλώνονται οι μηχανές που συνδέονται στο διαδίκτυο με τέτοιο τρόπο ώστε να καθοδηγούνται από μία εξωτερική πηγή χωρίς τη συγκατάθεση και τη γνώση του χρήστη. Τα ζόμπι μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις καθοδηγούμενες μηχανές για να οργανώσουν denial of service attacks εναντίον συγκεκριμένων τόπων στο διαδίκτυο ή για τη μετάδοση spam, phishing κλπ. ¹²⁷

Οι πρωταρχικοί στόχοι των ζόμπι είναι οι ιστότοποι τζόγου αλλά και οι εταιρείες οι οποίες συμμετέχουν σε οικονομικές συναλλαγές οι οποίες γίνονται στο διαδίκτυο. Σε μία περίπτωση οι δράστες επιτέθηκαν με denial of service ένα δικτυακό τόπο στοιχημάτων ζητώντας σαράντα χιλιάδες δολάρια ως ανταπόδοση για την

παύση των επιθέσεων. Η εταιρεία συμφώνησε αλλά μετά από μία επανάληψη των επιθέσεων ανέφερε το έγκλημα στην Εθνική Μονάδα Τεχνολογικού Εγκλήματος της Βρετανίας (National Hi-Tech Crime Unit). Σε μία άλλη περίπτωση ένα άτομο το οποίο βρίσκεται στη λίστα των πλέον καταζητούμενων του FBI προσέλαβε κάποιον «ειδικό» με σκοπό τη χρησιμοποίηση botnets μεταξύ 5000 έως 10000 μηχανές για να επιτεθούν σε ανταγωνιστές της εταιρείας. Κάποιες εκτιμήσεις ανεβάζουν το συνολικό αριθμό spam που μεταδίδονται από botnets σε 40-80%. (OECD 2005)

Modem hijacking

Το φαινόμενο αυτό σχετίζεται με τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένας χρήστης του διαδικτύου κατεβάζει προγράμματα χωρίς πρόθεση τα οποία προκαλούν την αποσύνδεση του μόντεμ από την ISP και καλούν τηλεφωνικούς αριθμούς σε ξένες χώρες με υψηλό τηλεφωνικό κόστος. Αυτό φυσικά γίνεται χωρίς τη συγκατάθεση του χρήστη και σε μερικές περιπτώσεις η χρέωση φτάνει τα 500 δολάρια το λεπτό. Τα προγράμματα τα οποία κατεβαίνουν όταν συμβαίνει η πειρατεία του μόντεμ λέγονται web dialers. Μεταξύ του Αυγούστου το 2003 και του 2004 η Mc Afee εξακρίβωσε την ύπαρξη 250000 web dialers και 4 εκατομμύρια προσβεβλημένου υπολογιστές. (OECD 2005)

Γ2δ. Κόστος επιθέσεων

Το FBI για το 2004 αναφέρει ότι τόσο οι επιθέσεις με ιούς όσο και οι επιθέσεις denial of service ξεπέρασαν το προηγούμενο κόστος της υποκλοπής πληροφοριών που βρισκόταν στο ψηλότερο σημείο. Το κόστος των ιών ανέβηκε στα 55 εκατομμύρια \$. Ταυτόχρονα όμως μειώθηκαν οι επιθέσεις όλων των κατηγοριών. Γενικά οι απώλειες φαίνονται να μειώνονται. Οι συνολικές απώλειες για το 2004 ήταν 141.496.560\$ από 201.797.340\$ το 2003. Η κατηγορία των ιών ευθύνεται για απώλειες 55.053.900 \$. Η denial of service για απώλειες ύψους 26.064.050\$. Η κλοπή πληροφοριών για 11.460.000\$. Η κατάχρηση του δικτύου από το εσωτερικό για 10.601.055\$ Στις τελευταίες θέσεις βρίσκεται το σαμποτάζ το οποίο ευθύνεται για μόλις 871.000\$ και η διείσδυση στο σύστημα για 901.500\$. (FBI/ CSI για το 2004)¹²⁸

Το National Fraud Information Center υπολόγισε το μέσο κόστος από το Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 2004 σε 803\$ ανά απάτη. Οι δέκα πρώτες απάτες είναι:

- οι δημοπρασίες αφορούν το 51% των παραπόνων με μέσο κόστος 765\$
- το γενικό εμπόριο το 20% με μέσο κόστος 846\$

- Ψευδείς προσφορές χρημάτων κατά τη μεταφορά λογαριασμών σε 8% με μέσο κόστος 2.649\$
 - Το phishing με 5% και μέσο κόστος 182\$
 - Οι υπηρεσίες ενηλίκων 3% και κόστος 241\$
 - οι πλαστές επιταγές με ποσοστό 3% και μέσο κόστος 5.201\$
 - Οι λοταρίες με 3% και μέσο κόστος 2.225\$
 - ο εξοπλισμός υπολογιστών και λογισμικού 1% και 1401\$
 - Fake Escrow Services 1% και 2.585\$
 - Υπηρεσίες Πρόσβασης στο διαδίκτυο 1% και μέσο κόστος 1.187\$
- Το 77% των απατών χρησιμοποιούσαν τους ιστότοπους για τις επαφές τους, το 22% το email και το 1% τα Newsgroup.¹²⁹

Γ2ε. Ρίσκο, κυβερνοέγκλημα και ασφάλεια

Στην εποχή της διακινδύνευσης το ηλεκτρονικό έγκλημα δυνητικοποιείται και δεν ορίζεται ως προς την κατοχή και την απόδειξη της ιδιότητας του εγκληματία αλλά ως προς την εν δυνάμει ροπή του προς αυτή. Ο εγκληματίας δεν προσδιορίζεται από την αποδεδειγμένα αξιόποινη πράξη του αλλά από το σύνολο εκείνων των χαρακτηριστικών του (βιολογικών, της προσωπικότητας, κοινωνικών, και πολιτισμικών), που καθιστούν ένα υποκείμενο δυνητικό δράστη εγκληματικής συμπεριφοράς. Έτσι η ασφάλεια (security) της κοινωνίας μεταφέρεται από το επίπεδο της πρόληψης και της καταστολής στο επίπεδο της πρόβλεψης και της προκαταστολής. (προ καταστέλω). Ο Ericsson θεωρεί «ότι τα συστήματα επικοινωνιακού ρίσκου στρέφουν τον ηθικό Λόγο της παρέκκλισης σε μία απολυταρχική ηθικότητα του υπολογισμού της πιθανότητας...» για παρέκκλιση, η οποία αντιμετωπίζεται «ως ένα κανονικό ατύχημα... μία ενδεχομενικότητα για την οποία υπάρχουν οι τεχνολογίες ρίσκου να διαχύσουν τη ζημιά και να αποτρέψουν την επανάληψη της.» (Ericsson R.V & K. Haggerty 1997: 448) Η ασφάλεια όπως και το ρίσκο φέρνει το μέλλον μέσα στο παρόν χάνοντας ουσιαστικά τον έλεγχο τους.

Η υπερεθνική διάσταση του ηλεκτρονικού εγκλήματος στον κυβερνοχώρο διαμορφώνει τελικά μία σειρά παραγόντων που καθιστούν τις υποδομές ασφαλείας των δικτύων αδύναμες απέναντι στις επιθέσεις. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

1. η τεράστια δεξαμενή για εξαπάτηση ή άλλες επιθέσεις στους υπολογιστές και τους χρήστες που βρίσκονται και δρουν σε παγκόσμιο επίπεδο

2. το μεγάλο εύρος ανομοιοτήτων μεταξύ των κρατών ως προς την δικαστική, νομική και αστυνομική αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος, και η απουσία υψηλού βαθμού διεθνούς συνεργασίας στην δίωξη και την αποθάρρυνση του εγκλήματος. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση ενός Αργεντινού χάκερ που παρέμεινε ασύλληπτος το 1996 λόγω της έλλειψης νομοθετικού πλαισίου δίωξης και σύλληψης των περιπτώσεων ηλεκτρονικής διείσδυσης στην Αργεντινή.¹³⁰

3. Μία άλλη παράμετρος η οποία καθιστά αδύνατη τη συνεργασία για την αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος είναι οι διαφορές κουλτούρας ανάμεσα στις εταιρείες και τους κρατικούς θεσμούς, όσο αφορά τον προσδιορισμό της έννοιας της ασφάλειας. Έτσι για τις εταιρείες που ο προσανατολισμός τους στρέφεται προς το κέρδος και την παραγωγικότητα η ασφάλεια θεωρείται αναγκαία όταν συνδέεται με τους στόχους τους και προωθείται: όταν πρέπει να ικανοποιήσει τις προσδοκίες των πελατών, τις νομικές απαιτήσεις, τις απώλειες ή όταν πρέπει να ικανοποιήσουν τα στάνταρντς. Οι εταιρείες αποκρύπτουν τις περιπτώσεις επιθέσεων λόγω του αρνητικού κόστους που θα υπάρξει στο επίπεδο της εικόνας τους. Αντίθετα αποκαλύπτουν δημόσια τις επιθέσεις όταν ο θόρυβος είναι ελεγχόμενος και μόνο όταν είναι αναγκαίο σε κατάλληλες συνθήκες οι οποίες μειώνουν τις αρνητικές επιδράσεις. (Abraham D Sofaer, Seymour E. Goodman)

Ο Castells θεωρεί ότι στα πλαίσια της πολύπλοκης παγκοσμιοποίησης η ανικανότητα των κυβερνήσεων να ελέγξουν τις επικοινωνιακές ροές, και η συνακόλουθη διάβρωση της κυριαρχίας των κρατικών σχηματισμών για έλεγχο της πληροφορίας οδήγησε στη διαμόρφωση πολύπλοκων δικτύων συνεργασίας για την αντιμετώπιση του πληροφοριακού εγκλήματος δημιουργώντας έναν νέο «παγκόσμιο χώρο αστυνόμευσης.» (Castells 2002:177-8). Τον Ιούνιο του 2000 η λέσχη των G-8 θα οδηγήσει την επίθεση και η Ε.Ε. θα καθορίσει τη σύμβαση για το κυβερνοέγκλημα ύστερα από τη συνεργασία των εθνικών υπηρεσιών ασφαλείας με τις μεγάλες παγκόσμιες εταιρείες λογισμικού (software) (Castells 2002:ο.π).

Οι βασικοί άξονες των κρατικών επεμβάσεων για την αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος σε παγκόσμιο επίπεδο είναι:

1. η προσπάθεια ουδετεροποίησης μέσω του περιορισμού ή ακόμα και της απαγόρευσης της χρήσης από την πλευρά των πολιτών των τεχνολογιών κρυπτογράφησης,
2. η απαγόρευση της χρήσης λογισμικών εργαλείων προσωπικής ασφάλειας από τους χρήστες,

3. η επέκταση της δυνατότητας της κυβέρνησης στην άσκηση τηλεφωνικών υποκλοπών αλλά και υποκλοπών κυκλοφορίας δεδομένων,
4. η θεσμοθέτηση της υποχρέωσης των Παροχέων Υπηρεσιών Διαδικτύου (ISP) να εγκαταστήσουν τεχνολογίες ανίχνευσης, παρακολούθησης και αποθήκευσης των δεδομένων και των επικοινωνιακών διαδράσεων των χρηστών, καθώς και η επίδοση αυτών των δεδομένων στις αρχές κάθε φορά που αυτό κρίνεται σκόπιμο. Η επίδοση των στοιχείων αυτών γίνεται κάτω από ακαθόριστες συνθήκες και για μία ευρύτερη γκάμα δραστηριοτήτων στο Διαδίκτυο.¹³¹ Το αποτέλεσμα αυτών των ρυθμίσεων είναι η διαμόρφωση ενός ελέγχου της πρόσβασης των χρηστών μέσω του ελέγχου των ISP και την εφαρμογή μίας νέας αρχιτεκτονικής του κώδικα στην κορυφή του διαδικτύου, που επιτρέπει τον έλεγχο (νομικό, αστυνομικό, κ.α) και την κανονικοποίηση των πράξεων από τα όργανα της κυβερνοπτικής εξουσίας. (Castells 2002: 178-9)

Η ασφάλεια των δικτυακών αλληλοδράσεων δεν προωθείται μόνο από τις δυνητικές και πραγματικές απειλές που διαμορφώνονται από το ηλεκτρονικό έγκλημα. «Ο μετασηματισμός της ελευθερίας και της ιδιωτικότητας (privacy) στο διαδίκτυο είναι ένα άμεσο αποτέλεσμα της εμπορευματοποίησης του. Η ανάγκη να προστατευθεί η ασφάλεια και να διακριθεί η επικοινωνία στο διαδίκτυο για να αντληθούν χρήματα από αυτό, και η ανάγκη προστασίας της διανοητικής προστασίας στο Δίκτυο, οδήγησαν στην ανάπτυξη νέων αρχιτεκτονικών λογισμικών που κάνει δυνατό τον έλεγχο της επικοινωνίας μέσω υπολογιστών. Οι κυβερνήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο υποστηρίζουν αυτές τις τεχνολογίες και τις υιοθετούν με ενθουσιασμό προκειμένου να διεκδικήσουν πίσω τη χαμένη εξουσία τους» (Castells 2002: 170) Έτσι τα έσοδα της αγοράς προϊόντων ασφαλείας κατέγραφαν μία ανοδική τάση από το 2002-2003 κατά 24,9% και ανήλθαν στα 3,9 δισεκατομμύρια δολάρια. Η IDC προβλέπει ότι μέχρι το 2008 η ετήσια άνοδος των εσόδων στην αγορά λογισμικού ασφαλείας θα είναι 16,9% φτάνοντας τα 7,5 δισεκατομμύρια δολάρια. (IDC 2003)

Από την άλλη πλευρά οι χρήστες των νέων τεχνολογιών σε αντίθεση με τους παραγωγούς των κωδικών του διαδικτύου δε γνωρίζουν τόσο τη διαμόρφωση όσο και τη λειτουργία τους. Το λογισμικό είναι απόρρητη ιδιοκτησία των εταιρειών και δεν μπορεί κανείς να το τροποποιήσει. Έτσι «ο μέσος χρήστης είναι φυλακισμένος μίας αρχιτεκτονικής που δε γνωρίζει». Από την άλλη πλευρά οι έλεγχοι στο δίκτυο ασκούνται στη «βάση του χώρου που ορίζεται» από αυτούς που το ελέγχουν (για παράδειγμα στο επίπεδο ενός ISP, ή ενός εσωτερικού δικτύου. Το γεγονός αυτό έχει

ως αποτέλεσμα το Διαδίκτυο να είναι «ένα παγκόσμιο δίκτυο, αλλά τα σημεία πρόσβασης σε αυτό να μην είναι. Εάν τα φίλτρα τοποθετούνται στην πρόσβαση, το τμήμα για την παγκόσμια ελευθερία θα είναι η τοπική υποταγή.» (Castells 2002:173)

Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα στατιστικά στοιχεία που αποδεικνύουν τις τάσεις αυξανόμενης επιτήρησης των δικτυακών επαφών των πολιτών σε ολόκληρο τον κόσμο:

- Το 73,5% των εταιρειών στις ΗΠΑ το 2000 επιτηρούσαν τους εργαζόμενους στη χρήση του Διαδικτύου σε τακτική βάση, θυμίζοντας έτσι τον έλεγχο του εργαζόμενου στη βιομηχανική Εποχή. (Castells 2002:173)

- το 92% των ιστοτόπων στις ΗΠΑ συλλέγουν και επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα των χρηστών σύμφωνα με τα εμπορικά τους συμφέροντα, είτε δημιουργώντας προφίλ καταναλωτών είτε πουλώντας τις βάσεις σε άλλες εταιρείες. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της διαφημιστικής εταιρείας Double Click η οποία φυτεύοντας ένα cookie, σημαδεύει τον υπολογιστή με συγκεκριμένα διαφημιστικά, σε κάθε επίσκεψη των χιλιάδων ιστοτόπων που χρησιμοποιούνται από τις υπηρεσίες του Double Click. Το 1999 αγόρασε την Abacus, μία βάση δεδομένων με ονόματα, διευθύνσεις, και πληροφορία για τις αγορές 90 εκατομμυρίων νοικοκυριών των ΗΠΑ. (Castells 2002: 174-5)

- Στις εκλογές των ΗΠΑ του 2000 εταιρεία δημιούργησε μία βάση δεδομένων από διαφορετικές πηγές με το όνομα Αριστοτέλης, παρέχοντας και πουλώντας το πολιτικό προφίλ 150 εκατ. Πολιτών, στο υψηλότερο πλειοδότη, που ήταν συχνά πολιτικοί υποψήφιοι. (Castells 2002:176)

- Το Echelon δημιουργήθηκε από ΗΠΑ/Βρετανία για τον ψυχροπόλεμο αλλά χρησιμοποιήθηκε για βιομηχανική κατασκοπία.

- Το FBI Carnivore Programm συνεργάζεται σε εθελοντική ή όχι βάση με εταιρείες παροχής υπηρεσιών διαδικτύου (ISP) για την καταγραφή των e-mail και την κατανομή της επιθυμητής πληροφορίας σε μία βάση αυτοματοποιημένης δειγματοληψίας και λέξεων κλειδιών. Το 2000 ζήτησε χρηματοδότηση 75 εκ \$ για προγράμματα επιτήρησης των δικτυακών επαφών (Castells 2002:176)

Το διαδίκτυο επιτρέπει την οριζοντίωση της επικοινωνίας ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα των συστημάτων με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η επιτήρηση τους από τις παραδοσιακά συστήματα διακυβέρνησης των εθνικών κρατικών κοινωνικών σχηματισμών. Διαθέτει μία μη ιεραρχική ριζωματική παγκόσμια δομή η οποία βασίζεται πάνω σε πλάγιους (lateral) οριζόντιους δεσμούς

υπερκειμένων, που καθιστούν τα σύνορα ανάμεσα στα αντικείμενα ενός αρχείου αδιάκοπα ρευστά. (Featherston 2000 στο Urry J. 2004:63) Η επιτήρηση της ασφάλειας των δικτύων διαμορφώνεται υβριδικά από την αλληλόδραση και διασύνδεση δικτύων, ανθρώπων μηχανών, προγραμμάτων, κειμένων, και εικόνων σε μίξεις κυβερνητικών μηχανισμών και διαδικασιών (Urry J. 2004: 63)

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το ρίσκο που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα συστήματα ασφαλείας του κυβερνοχώρου βιώνονται ως εμπειρικό δεδομένο αλλά και κατασκευάζονται κοινωνικά για να εξυπηρετήσουν την αναπαραγωγή των ηγεμονικών πολιτικών και οικονομικών κόμβων της παγκοσμιοποίησης. Έτσι τα συστήματα ασφαλείας καθορίζουν τα σύνορα της αποεδαφικοποιημένης ή καλύτερα της αποστασιοποιημένης/ συμπίεσμένης δικτυακής αλληλόδρασης, στα πλαίσια της οποίας οι φορείς της δράσης ενεργούν ή καλύτερα επιτρέπεται να ενεργήσουν τόσο σε διατομικό όσο και σε διομαδικό και διασυστημικό επίπεδο. Επομένως τα συστήματα ασφαλείας και επιτήρησης των δικτυακών οργανώσεων έρχονται όχι μόνο να προστατέψουν αλλά και να παίξουν ένα βασικό ρόλο στην ανταλλαγή της ενέργειας ανάμεσα σε σύστημα- περιβάλλον, μέσω της ροής πληροφορίας . Η ενέργεια αυτή αφομοιώνεται και μετατρέπεται σε δομικά στοιχεία των συστημάτων είτε στο επίπεδο του προσδιορισμού της ταυτότητας είτε στο επίπεδο της λειτουργικής διαφοροποίησης του συστήματος και κατά συνέπεια στη διαμόρφωση των δομών του.

Ο δυνητικός κίνδυνος, η διακινδύνευση εγγράφεται στην περιοχή των συνόρων των συστημάτων ως ο εχθρικός Άλλος. Αυτή την περιοχή των συνόρων προστατεύουν τα σύγχρονα συστήματα ασφαλείας του κυβερνοχώρου. Τα συστήματα αυτά αποτελούν μία από τις πολλαπλές ενσαρκώσεις του Μεγάλου Αδελφού.

Συμπεράσματα 4^ο Κεφαλαίου

Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης οι φορείς δράσης (ατομικά και κοινωνικά συστήματα) κινητοποιούνται μέσα σε συνθήκες πολυπλοκότητας και ενδεχομενικότητας. Οι συνθήκες της πολυπλοκότητας συνδέονται με τη δυαδικότητα της δομής ενώ η ενδεχομενικότητα αναφέρεται στις επιλογές των συστημάτων για δράση στα σημεία των διακλαδώσεων διχάλας. Οι συνθήκες αυτές συνιστούν συχνά καταστάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από δύο στοιχεία: αβεβαιότητα και κίνδυνο ή αλλιώς ρίσκο. Στη σημερινή εποχή το ρίσκο αναδύεται δυνητικά στα πλαίσια των επικοινωνιακών διαδράσεων στα τρία χωροχρονικά επίπεδα της παγκοσμιοποίησης (φυσικό – δικτυακό – ροών) Στις κοινωνίες του ρίσκου τα κοινωνικά και ψυχικά συστήματα δρουν μέσα σε συνθήκες πολυπλοκότητας τόσο στο επίπεδο του βίοκοσμου, δηλαδή των καθημερινών άμεσων δικτυακών διαδράσεων τους, όσο και στο επίπεδο των δικτυακών οργανώσεων στις οποίες συμμετέχουν. Το ρίσκο που θα αντιμετωπίσουν εξαρτάται από α) την πολυπλοκότητα των δικών τους δομών και διαδικασιών, β) την πολυπλοκότητα των δικτυακών βιοκοσμικών αλληλοδράσεων τους γ) την πολυπλοκότητα των δικτυακών οργανώσεων στις οποίες συμμετέχουν και δ) την πολυπλοκότητα των περιβαλλοντολογικών διαταραχών στα πλαίσια του κυβερνοχώρου της παγκοσμιοποίησης.

Ένα ρίσκο βιώνεται διττά ως εμπειρικό δεδομένο και δυνητική συνθήκη του εξωτερικού περιβάλλοντος και ως κοινωνική κατασκευή και πιθανότητα ενός κινδύνου που αναδύεται από τα συστήματα διαχείρισης του ρίσκου (επιστήμη, νόμος, στρατός κλπ) Τα συστήματα αυτά νομιμοποιούν και/ή αγνοούν ένα ρίσκο. Από την άλλη πλευρά οι τεχνολογίες διαχείρισης του ρίσκου παράγει αβεβαιότητα που οδηγεί στην απώλεια του ελέγχου, του σχεδιασμού και της διαχείρισης των μελλοντικών συνεπειών που έχει η ίδια στα δίκτυα της ζωής.

Η κουλτούρα του ρίσκου βασίζεται στην ανακλαστική κρίση (reflexive judgment) των υποκειμενικών προσεγγίσεων ενός αντικειμένου. Οι ανακλαστικές κρίσεις είναι υπολογισμοί οι οποίοι «βασίζονται στην αίσθηση της ευχαρίστησης και της δυσαρέσκειας αλλά και τις αισθήσεις του σοκ, των ανατροπών, το φόβο, τη σιχαμάρα καθώς επίσης και τη χαρά. Οι ανακλαστικές κρίσεις συνδέονται με παροντικές περιγραφές του μέλλοντος και αποφάσεις. Οι περιγραφές αυτές προσομοιώνονται σε μοντέλα πρόβλεψης των μελλοντικών δυνητικών κινδύνων. Οι αποφάσεις για την αντιμετώπιση τους εγγυούνται τις μεγάλες αφηγήσεις του

μέλλοντος και τις ταυτότητες των συστημάτων. Το αποτέλεσμα είναι η κατασκευή μίας κουλτούρας του Δυνητικού Τρόμου, η οποία διαμεσολαβεί ανάμεσα στο εγώ και το εμείς, το παρόν και το μέλλον προσδιορίζοντας έναν αποξενωμένο δυνητικό μη ανθρώπινο Άλλο. Ο Άλλος μπορεί να είναι μία ασύμμετρη απειλή μία ασθένεια, τα χτυπήματα μίας τρομοκρατικής οργάνωσης, η πετρελαϊκή κρίση κλπ. Μπροστά σε αυτό τον φетиχισμό ενός τεχνοεπιστημονικού αλλότριου Άλλου το υποκείμενο καταφεύγει στην «ΑΣΦΑΛΕΙΑ», τη σύγχρονη ΑΓΙΑ ΜΗΤΕΡΑ του κόσμου.

Τα υποσυστήματα ασφαλείας προέρχονται από τη λειτουργική διαφοροποίηση των κοινωνικών συστημάτων και ενεργούν στα σύνορα τους. Τα υποσυστήματα ασφαλείας θέτουν τα όρια ανάμεσα στο Εμείς και τους Άλλους αναπαράγοντας τη βασική Διαφορά του κάθε συστήματος με το περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό τα συστήματα ασφαλείας λειτουργούν ως βαλβίδες αποσυμπίεσης και ελέγχου των περιβαλλοντολογικών διαταραχών. Δρώντας στα σύνορα των συστημάτων καθορίζουν το βαθμό ανοιχτότητας ενός συστήματος, λειτουργώντας ως φίλτρα πληροφορίας. Το φιλτράρισμα της πληροφορίας ρυθμίζει τη μεταβολή της εντροπίας ενός συστήματος.

Η διαχείριση του ρίσκου από τα σύνορα ενός συστήματος βασίζεται στη φιλελεύθερη αρχή ότι οι πληθυσμοί μπορούν να γίνουν αντικείμενα γνώσης και μέτρησης για τους σκοπούς της διακυβέρνησης. Η διακυβερνητικότητα είναι η νοοτροπία (mentality), η ορθολογικότητα, τα προγράμματα και οι στρατηγικές διαχείρισης των υποκειμένων με στόχο τη γνώση και τη μέτρηση τους. Η διακυβερνητικότητα δίνει έμφαση στις κοινωνικά θεμελιωμένες πρακτικές διακυβέρνησης, οι οποίες υποκινούνται από τις πολιτικές και τις ηθικές θεωρήσεις στα πλαίσια των συσχετισμών δύναμης.

Οι τεχνολογίες της διακυβέρνησης του ρίσκου στην κυβερνητική εποχή βασίζονται στην προσομοίωση των επιτηρησιακών διαδικασιών, και τη μετατροπή του σώματος που επιτηρούν σε ένα κυβερνοσώμα, όπου μηχανικά, οργανικά και πληροφοριακά μέρη γίνονται δυσδιάκριτα. Το αποτέλεσμα είναι η μετάλλαξη του πανοπτικού σε μία κυβερνητική μηχανή ελέγχου της κοινωνίας το κυβερνοπτικό.

Αν στο πανοπτικό οι μηχανισμοί επιτήρησης και οι σχέσεις εξουσίας οργανώνονται σε ένα τερματικό σημείο, στο κυβερνοπτικό οι σύγχρονοι μηχανισμοί επιτήρησης οργανώνονται σε κόμβους στα πλαίσια των δικτυακών οργανώσεων. Παράλληλα η δυνητικοποίηση της επιτήρησης της συμπεριφοράς των υποκειμένων για την πρόβλεψη των ρίσκο και η βιομετρική προσομοίωση του σώματος

διαμορφώνουν ένα σώμα υπερκείμενο το οποίο κατοικεί, δρα, επικοινωνεί στις τρεις διαστάσεις του κυβερνοχώρου (φυσική – δικτυακή – ροές) Το υπερκείμενο του σώματος χρησιμοποιείται από τους μηχανισμούς της επιτήρησης για την ταξινόμηση, τον προσδιορισμό, την επιλογή, την πρόκριση- απόρριψη και την συμπερίληψη – αποκλεισμό των υποκειμένων. Η νεωτερική εποχή της επιτήρησης χαρακτηρίζεται από μηχανισμούς εξωτερικούς στο σώμα. Το σώμα τοποθετείται στο χώρο, ελέγχεται, διακρίνεται και προκρίνεται από τα υπόλοιπα αλληλοδρώντα σώματα, με τη γνωστική εστίαση πάνω στο όνομα ή τον αριθμό (ταυτότητας, διαβατηρίου, κλπ) (Davis Lyon 2001: 70-71) Με την ανάπτυξη των τεχνολογιών της βιομετρίας, το σώμα ψηφιοποιείται σε bits πληροφορίας προσομοιώνοντας την δυναμική συμπεριφορά του μέσα στις δομές που καλείται να δράσει.

Η σύζευξη βιολογικών, τεχνολογικών, και κοινωνιοψυχολογικών μεθόδων παρατήρησης, μέτρησης και καταστολής της συμπεριφοράς, δεν αποτελούν τίποτα άλλο από το θρίαμβο του κυβερνητικού ελέγχου πάνω στον άνθρωπο. Θα λέγαμε ότι η εξουσία μεταλλάσσεται από μία εξουσία πάνω στα επιμέρους κοινωνικά και/ή ψυχικά συστήματα σε μία εξουσία στο σύνολο του βιόκοσμου (Habermas) ή αλλιώς σε μία βιοπολιτική της νανοεξουσίας (νανοτεχνολογία-νανορομποτική νανοέλεγχος)

Μπορούμε να συνοψίσουμε τις βασικές διαφορές ανάμεσα σε κυβερνοπτικό και πανοπτικό στον παρακάτω πίνακα

	Κυβερνοπτικό	Πανοπτικό
Οργάνωση	Προσομοίωση	Πανοπτικό Βλέμμα Πόργος του Bentham
	Δικτυακή κομβική οργάνωση της εξουσίας	Πανοπτική κάθετη οργάνωση της εξουσίας
Ατομο - σόμα – επιτήρηση	Υπερκείμενα καταγραφής των ατομικών στοιχείων σε βάσεις δεδομένων	Χάρτης καταγραφής της χωροχρονικής ταξινόμησης των ατόμων
	Προσομοίωση ατομικής ταυτότητας	Ταξινόμηση της προσωπικότητας των ατόμων
	Άτομο= Αντικείμενο επικοινωνίας	Άτομο= αντικείμενο πληροφόρησης
	Κυβερνοσώμα	Σώμα
Διακυβερνητικότητα του ρίσκου	Ρίσκο – δυνητική απειλή	Ενεργή απειλή
	Προσομοίωση και κυβερνητική διαχείριση του ρίσκου	Ανακλαστικότητα της διαχείρισης του ρίσκου
	Προκαταστολή δυνητικών κινδύνων	Καταστολή πραγματικών κινδύνων
	Προκαταστολή- Περιορισμός - Αποκλεισμός	Συμμόρφωση- Αποκλεισμός

Πίνακας 3. Διφορές κυβερνοπτικού - πανοπτικού

Το Κυβερνοπτικό αντίθετα από το Πανοπτικό αναγάγει την πολλαπλότητα των ατομικών διαφορών αλλά και ομοιοτήτων σε βασικούς ψηφιοποιημένους κώδικες, αντικαταστάοντας τη σειριακή χωροποίηση και αναπαραγωγή τους με την κυβερνητική εγχειρηματοποίηση, δυνητικοποιώντας όλα τα επίπεδα της εξουσίας μέσω των σχέσεων της στο χώρο και στο χρόνο. Ο κυβερνοχώρος απαιτεί την οργάνωση των τεχνολογιών διαχείρισης των σχέσεων εξουσίας, οι οποίες διαμορφώνουν πολύπλοκους μηχανισμούς μέσω της αλληλοδιείσδυσης μεταξύ μηχανών, ανθρώπων, κειμένων, εικόνων. Μέσα από τη βιονικό-μηχανική συναρμογή η επιτήρηση διαχέεται στα πλαίσια των δικτύων σε κόμβους ελέγχου και δεν εδραιώνεται σε μία απλή πανοπτική παρατήρηση.

Η κυβερνοπτική εξουσία διαχέεται σε ένα πολύπλοκο δίκτυο τεχνολογιών, μηχανισμών ελέγχου, πρόβλεψης και καταστολής που τοποθετείται σε δύο επίπεδα:

το επίπεδο του φυσικού χώρου δηλαδή των κυκλωμάτων, των ηλεκτρονικών ταλαντώσεων, της τεχνολογικής υποδομής (μικροηλεκτρονική, τηλεπικοινωνίες, PC, ραδιοηλεκτρονικά συστήματα κλπ), στο πλαίσιο της οποίας χτίζεται τεχνικά το δίκτυο της εταιρείας και όπου «κατοικούν» οι δυνητικές περσόνες. Και στο επίπεδο των το επίπεδο των κόμβων (nodes) και των κέντρων συμφέροντος (hubs) ή το χώρο των δικτύων. Όλες οι ροές πληροφορίας διατάσσονται σε μία κομβικά ιεραρχημένη ακολουθία συμβάντων, με αποτέλεσμα να υπερβαίνονται α) οι «ασυνέχειες» του χώρου και του χρόνου της παγκοσμιοποίησης (χωροχρονική αποστασιοποίηση-συμπίεση) και β) να μετατρέπεται το σώμα σε κυβερνοσώμα, ένα υβρίδιο μηχανής και οργανισμού.

Το κυβερνοέγκλημα αναδύεται στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης. Διαμορφώνεται στο φυσικό και το δικτυακό χώρο καθώς και στο χώρο των ροών. Το κυβερνοέγκλημα παράγεται είτε με την ψηφιοποίηση και δικτυακή οργάνωση των παραδοσιακών μορφών εγκληματικότητας είτε με την παραγωγή νέων μορφών ψηφιακών εγκλημάτων (κακόβουλα προγράμματα ή κακόβουλη χρήση των συστημάτων). Το βασικότερο χαρακτηριστικό του κυβερνοεγκλήματος είναι η υπερεθνική δικτυακή του φύση. Το γεγονός αυτό καθιστά την αντιμετώπιση του δύσκολη. Οι βασικότερες δυσκολίες στην αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος είναι η τεράστια δεξαμενή για εξαπάτηση ή άλλες επιθέσεις στους υπολογιστές και τους χρήστες που διαχέονται σε παγκόσμιο επίπεδο, το μεγάλο εύρος των ανομοιοτήτων μεταξύ των κρατικών κανονιστικών ρυθμίσεων ως προς την δικαστική, νομική και αστυνομική αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος, και η απουσία υψηλού βαθμού διεθνούς συνεργασίας στην δίωξη και την αποθάρρυνση του εγκλήματος. Τέλος μία τρίτη παράμετρος η οποία καθιστά αδύνατη τη συνεργασία για την αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος είναι οι διαφορές κουλτούρας ανάμεσα σε εταιρείες και κυβερνητικούς θεσμούς, όσο αφορά τον προσδιορισμό της έννοιας της ασφάλειας.

Τα συστήματα ασφαλείας του διαδικτύου προσδιορίζοντας μία Διαφορά μεταξύ δικτυακών οργανώσεων και περιβάλλοντος ελέγχουν το σύνορο της αυτοποίησης της ταυτότητας των συστημάτων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Με τον τρόπο αυτό ορίζουν το χώρο λειτουργίας και δράσης των κοινωνικών συστημάτων. Τα συστήματα ασφαλείας του διαδικτύου θεσμίζονται στη βάση των δυνητικών κινδύνων όπως αυτοί αναδύονται στον παγκόσμιο χώρο των ροών. Η θέσμιση τους προσδιορίζεται στο κοινωνικό επίπεδο από την αύξηση των δυνητικών

κινδύνων των διαδικτυακών διαδράσεων, και στο πολιτισμικό επίπεδο από μία κουλτούρα του ρίσκου που βασίζεται στην ανάγκη διαχείρισης ενός ολοένα και πιο πολύπλοκου περιβάλλοντος διαδικτυακών διαδράσεων.

Τα συστήματα ασφαλείας αποτελούν ένα μηχανισμό της κυβερνοπτικής εξουσίας. Βασίζονται επομένως στην προσομοίωση και την προκαταστολή των δυνητικών αποκλινοσών συμπεριφορών. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε τους άξονες θέσμησης και λειτουργίας του συστήματος φιλτραρίσματος που προσφέρει η εταιρεία Surf Control.

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες για την επιβεβαίωση μίας θεωρίας ή την ανάλυση μίας μοναδικής περίπτωσης.¹³² (Winston Tellis b, Yin 1994) Όπως είδαμε και στην εισαγωγή της παρούσας διατριβής η εστίαση στη μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης επιτρέπει την εμπειρική έρευνα ενός σύγχρονου φαινομένου μέσα στο πραγματικό πλαίσιο της κοινωνικής του θέσμησης, όπου τα όρια ανάμεσα σε αυτό καθεαυτό το φαινόμενο και το πλαίσιο της ανάδυσής του δεν είναι ξεκάθαρα λόγω και των πολλαπλών πηγών των αποδείξεων που χρησιμοποιούνται (Yin 1984, σελ 23)

Η μεθοδολογία έρευνας μίας περίπτωσης περιλαμβάνει τέσσερα στάδια:

1. Σχεδιασμό της έρευνας
2. Διεξαγωγή της έρευνας
3. Ανάλυση των δεδομένων
4. Ανάπτυξη των συμπερασμάτων, των προτάσεων και των συνεπειών της έρευνας

Κάθε έρευνα μίας συγκεκριμένης περίπτωσης είναι υποχρεωμένη να εξασφαλίζει την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της. Οι μελέτες μίας περίπτωσης έχουν αμφισβητηθεί για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της.¹³³ (εσωτερική και εξωτερική εγκυρότητα, εγκυρότητα κατασκευής - Soy Susan 1997) Παρόλα αυτά ο Yin θεωρεί ότι η μελέτη μίας περίπτωσης ικανοποιεί τα τρία αξιώματα της ποιοτικής μεθόδου: περιγραφή, κατανόηση και επεξήγηση ενός φαινομένου (Winston Tellis 1997 a) Αν και η μελέτη μίας περίπτωσης δε βασίζεται στις κλασσικές πειραματικές ή ημι-πειραματικές έρευνες και για αυτό δεν ακολουθεί μία δειγματοληπτική λογική, ο Yin (1994) έδειξε ότι η γενίκευση των συμπερασμάτων από τη μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης γίνεται στο επίπεδο της θεωρίας και όχι των πληθυσμών. Ή πιο απλά αυτό που ελέγχεται είναι η επάρκεια της θεωρίας να ερμηνεύσει τη συγκεκριμένη περίπτωση. (Winston Tellis 1997a, Yin 1994).

Ο Yin θεμελίωσε την εγκυρότητα κατασκευής της έννοιας χρησιμοποιώντας πολλές τεχνικές απόδειξης, όπως ερευνητικά εργαλεία, συνεντεύξεις και έγγραφα. Η μονάδα ανάλυσης, η οποία επιλέγεται παρέχει την εσωτερική εγκυρότητα της έρευνας καθώς αναπτύσσονται οι θεωρίες και η συλλογή των δεδομένων και η ακόλουθη ανάλυση τους ελέγχουν τα δεδομένα αυτά. (Winston Tellis 1997b) Στη μελέτη μίας μόνο περίπτωσης η επίτευξη της εξωτερικής εγκυρότητας είναι δύσκολη. Ο Yin όμως θεωρεί ότι η εξωτερική εγκυρότητα μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τις θεωρητικές σχέσεις και τις γενικεύσεις, που μπορούν να γίνουν από αυτές. (Winston Tellis 1997b, Yin 1994)

Εκτός όμως από τα πιθανά μειονεκτήματα η μελέτη μίας περίπτωσης έχει και πλεονεκτήματα. Πρώτο από όλα η εξέταση των δεδομένων διεξάγεται συνήθως μέσα στο πραγματικό πλαίσιο της δράσης των συστημάτων, τα οποία μελετώνται. Δεύτερο η μελέτη μίας περίπτωσης επιτρέπει τη χρήση τόσο ποιοτικών όσο και ποσοτικών αναλύσεων των δεδομένων, τα οποία μπορεί να είναι τόσο αριθμητικά όσο και κατηγορικά. Η λεπτομερής ανάλυση των δεδομένων δε βοηθά μόνο στην περιγραφή των φαινομένων στο περιβάλλον της πραγματικής ζωής αλλά και στην εξήγηση των πολύπλοκων καταστάσεων της πραγματικότητας, οι οποίες μπορεί να μην συλληφθούν μέσα από άλλες τεχνικές έρευνας. (Zaidah Zainal 2007)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σύμφωνα με τον Yin υπάρχουν τρεις τύποι έρευνας περιπτώσεων.

α) Ο διερευνητικός (exploratory), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που θεωρούνται πρελούδια της κοινωνικής έρευνας. Στις ερευνητικές περιπτώσεις η μελέτη έχει ως στόχο τον προσδιορισμό υποθέσεων και ερωτήσεων.

β) Ο δεύτερος τύπος έρευνας περιπτώσεων είναι ο ερμηνευτικός (explanatory), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που χρησιμοποιούνται για τη διατύπωση αιτιωδών συσχετίσεων ανάμεσα σε μεταβλητές.

γ) Και ο τρίτος τύπος είναι ο περιγραφικός (descriptive), ο οποίος αφορά περιπτώσεις που απαιτούν την ανάπτυξη μίας θεωρίας πριν την έναρξη του εγχειρήματος. (Winston Tellis 1997b: 17).

Η έρευνα της περίπτωσης του Surf Control ανήκει στον περιγραφικό τύπο μελέτης μίας περίπτωσης αφού βασικός στόχος της μελέτης ήταν ο η ανάπτυξη και ο έλεγχος των θεωριών, που αφορούν στον έλεγχο της πολυπλοκότητας στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης και όχι η επεξήγηση ή η περιγραφή των αιτιωδών σχέσεων

ανάμεσα σε πολύπλοκες πολυμεταβλητές υποθέσεις. Η μελέτη της δικτυακής θέσμησης του ελέγχου της πολυπλοκότητας αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα λόγω της ανυπαρξίας ανάλογων ερευνητικών προσπαθειών. Για το λόγο αυτό ο σχεδιασμός της έρευνας περιορίστηκε στην ανάλυση του φαινομένου μόνο σε μία εταιρεία παραγωγής λογισμικού φίλτρου ασφάλειας. Πιο συγκεκριμένα διερευνήθηκαν:

1. Η θέσμηση της Surf Control ως δικτυακής εταιρείας στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. α) Το κεντρικό δίκτυο της και το δίκτυο των συνεργαζόμενων εταιρειών. β) η δικτυακή ελαστική οργάνωση του κεντρικού της δικτύου. (Βλέπε υποκεφάλαιο Α)
2. Η θέσμηση της Surf Control ως εταιρείας παραγωγής λογισμικού ελέγχου του κυβερνορίσκου στα πλαίσια του κυβερνοχώρου της παγκοσμιοποίησης. α) η συνταγματική διάσταση της δομοποίησης και β) ο χάρτης των διαδικτυακών απειλών, που ελέγχει η Surf Control. (Βλέπε υποκεφάλαιο Β)
3. Η θέσμηση της Surf Control ως κυβερνοπτικό σύνορο των οργανώσεων, στις οποίες εφαρμόζονται τα λογισμικά της προϊόντα. Μέσα από τη μελέτη του λογισμικού ασφαλείας Web Filter διερευνήθηκαν α) η ανάδυση του Web Filter ως υποσυστήματος κυβερνοπτικού ελέγχου στα σύνορα των οργανώσεων. β) Η προσομοίωση της επιτήρησης. (Βλέπε υποκεφάλαιο Γ)

Ένας δεύτερος στόχος, ο οποίος απορρέει από τον πρώτο είναι η κατασκευή μέσα από την πιλοτική διερεύνηση των θεωρητικών προσεγγίσεων του φαινομένου του της θέσμησης του ελέγχου της πολυπλοκότητας στα δίκτυα ενός ερευνητικού μοντέλου για παραπέρα έρευνα και γενίκευση των συμπερασμάτων. Ο στόχος αυτός συνδέεται με τη διατύπωση υποθέσεων και ερωτημάτων σχετικά με το προς έρευνα φαινόμενο και επομένως η μελέτη της περίπτωσης του λογισμικού ανήκει στον ερευνητικό τύπο. Η διατύπωση των υποθέσεων και των ερωτημάτων για παραπέρα έρευνα και μελέτη γενίκευση των συμπερασμάτων γίνεται στο τέταρτο υποκεφάλαιο.

Ο Yin διακρίνει πέντε συστατικά στοιχεία στο σχεδιασμό της έρευνας μίας περίπτωσης:

α) τα ερωτήματα της έρευνας, τα οποία σχετίζονται με το «πως» και το «γιατί». (Winston Tellis 1997a & b, Yin 1994) Στην περίπτωση της δικτυακής θέσμησης της Surf Control μελετήθηκαν α) οι τρόποι οργάνωσης του δικτύου της εταιρείας β) οι τρόποι διαχείρισης του κυβερνορίσκου γ) οι τρόποι εφαρμογής ενός

λογισμικού προϊόντος της εταιρείας (Web Filter) στα σύνορα των οργανώσεων πελατών της, δ) οι τρόπο προσομοίωσης των επιτηρησιακών διαδικασιών. Παράλληλα γίνεται σύνδεση των «πώς» της ανάλυσης με τα θεωρητικά συμπεράσματα (γιατί) του πρώτου και δεύτερου μέρους της παρούσας διατριβής και πιο συγκεκριμένα της αυτοποιητικής δομοποίησης της εταιρείας ως δικτύου ελέγχου της πολυπλοκότητας της παγκοσμιοποίησης. (I. Ταυτότητα- διαφορά, κυβερνορίσκο ως κεντρικό νόημα αυτοποίησης της Surf Control, II. πολυπλοκότητα της παγκοσμιοποίησης, ελκυστές της παγκοσμιοποίησης, σύνδεση δικτυακής οργάνωσης της Surf Control με την ανάδυση των ελκυστών, III. ανάδυση του κυβερνοπτικού ως δικτύου ελέγχου κλπ)

β) Το δεύτερο συστατικό στοιχείο στο σχεδιασμό της μελέτης μίας περίπτωσης είναι οι προτάσεις – στόχοι της έρευνας, που αντλούνται από τα «πώς» και τα «γιατί». (Winston Tellis 1997a & b, Yin 1994) Σε μία διερευνητική πρόταση όπως η περίπτωση του Surf Control δε χρειάζονται προτάσεις αλλά κάποια κριτήρια, τα οποία θα ελέγξουν τα θεωρητικά συμπεράσματα του πρώτου και δεύτερου μέρους. Όπως ειπώθηκε οι βασικοί στόχοι της έρευνας ήταν 1) η εμπειρική επιβεβαίωση της ανάδυσης της Surf Control μέσα στους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης αλλά και της συμβολής της εταιρείας στη δομοποίηση της παγκοσμιοποίησης. 2) ο έλεγχος του συμπεράσματος για τη δικτυακή οργάνωση των εταιρειών στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. 3) ο έλεγχος του συμπεράσματος για τη μετάλλαξη των συστημάτων εξουσίας από την πανοπτική στην κυβερνοπτική οργάνωση των διαδικασιών διακυβερνητότητας και επιτήρησης της πολυπλοκότητας. 4) ένας τέταρτος στόχος που απορρέει από τους τρεις προηγούμενους ήταν η διατύπωση υποθέσεων και ερωτημάτων για την παραπέρα έρευνα του φαινομένου.

γ) Το τρίτο συστατικό στοιχείο στο σχεδιασμό αφορά τις μονάδες ανάλυσης. (Winston Tellis 1997a & b, Yin 1994) Η μονάδα ανάλυσης αφορά την περίπτωση που μελετάται. (ομάδες, οργανώσεις, ή χώρες) Όπως ειπώθηκε και στην εισαγωγή της διατριβής η Surf Control επιλέχθηκε για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος αφορά την ηγεμονική θέση της στην αγορά λογισμικού επιτήρησης του περιεχομένου των δικτυακών επαφών με πρόβλεψη μεριδίου αγοράς για 2 δισεκατομμύρια δολάρια το 2007. Προσφέρει μία ολοκληρωμένη λύση που συνδυάζει τα φίλτρα πλοήγησης του διαδικτύου, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.¹³⁴ Ο δεύτερος λόγος αφορά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της έρευνας των συστημάτων ασφαλείας του διαδικτύου, η οργάνωση στην οποία εργαζόμουν χρησιμοποιούσε το λογισμικό της SC. Η συνθήκη

αυτή θα επέτρεπε να παρατηρήσω σε πραγματικό χρόνο και χώρο τις διαδικασίες εκείνες μέσα από τις οποίες αναδύεται το συγκεκριμένο λογισμικό.

Το τέταρτο και πέμπτο στοιχείο στο σχεδιασμό της μελέτης μίας περίπτωσης είναι δ) η λογική η οποία συνδέει τα δεδομένα στις προτάσεις και ε) τα κριτήρια για την ερμηνεία των ευρημάτων.. Η λογική σύνδεσης των δεδομένων στις προτάσεις και τα κριτήρια για την ερμηνεία των ευρημάτων είναι οι λιγότερο αναπτυγμένες πλευρές της μελέτης περιπτώσεων. Ο σχεδιασμός των απλών περιπτώσεων απαιτεί προσεκτική διερεύνηση τόσο για την αποφυγή εσφαλμένων αναπαραστάσεων όσο και για τη μεγέθυνση της δυνατότητας του ερευνητή να διεισδύσει στις αποδείξεις. (Winston Tellis 1997a & b, Yin 1994) Τα στοιχεία αυτά αφορούν βασικά τους τρόπους με τους οποίους διεξάγεται η έρευνα ώστε να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της.

ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Όπως είδαμε στην εισαγωγή της παρούσας διατριβής η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των συμπερασμάτων μίας μελέτης περίπτωσης εξασφαλίζεται μέσα από τη χρήση πολλαπλών πηγών αποδείξεων και τεχνικών συλλογής των δεδομένων. (Soy Susan 1997).Ο Yin προσδιορίζει έξι βασικές πηγές απόδειξης στην διαδικασία της μελέτης μίας περίπτωσης. Κάθε πηγή απόδειξης είναι σημαντική στη μελέτη της περίπτωσης, αλλά η σημασία των πολλαπλών πηγών για την αξιοπιστία της έρευνας είναι μεγάλη. Οι έξι πηγές αποδείξεων είναι: α) η τεκμηρίωση μέσω εγγράφων, β) οι αρχειακές καταγραφές, γ) οι συνεντεύξεις, δ) η άμεση παρατήρηση, ε) η συμμετοχική παρατήρηση και στ) τα φυσικά αντικείμενα. Σύμφωνα με τον Yin καμία πηγή δεν εξασφαλίζει μεγαλύτερο πλεονέκτημα σε σχέση με τις υπόλοιπες αλλά η χρήση τους είναι συμπληρωματική. Για το λόγο αυτό ανάλογα με την έρευνα πρέπει να χρησιμοποιούνται όσο περισσότερες πηγές. Ο πίνακας που ακολουθεί αποτυπώνει τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα κάθε τύπου αποδείξεων.

Πηγή απόδειξης	Πλεονέκτημα	Μειονέκτημα
Τεκμηρίωση μέσω εγγράφων	<ul style="list-style-type: none"> - Σταθερή επαναληπτική αναφορά - Αθόρυβη παρατήρηση της περίπτωσης - Ακριβή ονόματα - Ευρεία κάλυψη της περίπτωσης στο χώρο και στο χρόνο 	<ul style="list-style-type: none"> - δυσκολία στην ανάκτηση στοιχείων - προκατειμενή επιλεκτικότητα - καταγραφή της προκατάληψης του παρατηρητή πιθανή εμπλοκή της πρόσβασης του παρατηρητή
Αρχειακές καταγραφές	<ul style="list-style-type: none"> - Τα ίδια με παραπάνω - Ακρίβεια και ποσοτικοποιήσιμες παρατηρήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> - Τα ίδια με παραπάνω - Η ιδιωτικότητα μπορεί να περιορίσει την πρόσβαση
Συνεντεύξεις	<ul style="list-style-type: none"> - Στοχευμένες-εστιασμένες στο θέμα της περίπτωσης υπο μελέτη. - Σε βάθος κατανόηση – παρέχει αιτιώδη συμπεράσματα 	<ul style="list-style-type: none"> - Προκατάληψη λόγω των φτωχών ερωτήσεων - Προκατάληψη αντίδρασης - Ατελής μνήμη - Ανακλαστικότητα – ο ερωτώμενος εκφράζει αυτό που ο ερωτών θέλει να ακούσει.
Άμεση παρατήρηση	<ul style="list-style-type: none"> - Πραγματικότητα – σε πραγματικό χρόνο παρατήρηση - Πλαισιακή – κάλυψη του πλαισίου 	<ul style="list-style-type: none"> - σπατάλη χρόνου - επιλεκτικότητα – απώλεια στοιχείων - ανακλαστικότητα – η παρουσία του παρατηρητή μπορεί να προκαλέσει αλλαγές στην παρατήρηση - κόστος λόγω της σπατάλης χρόνου
Συμμετοχική παρατήρηση	<ul style="list-style-type: none"> - Τα ίδια με παραπάνω - Σε βάθος κατανόηση των δια—προσωπικών συμπεριφορών 	<ul style="list-style-type: none"> - Τα ίδια με παραπάνω - Προκατάληψη λόγω των ενεργειών του ερευνητή.
Φυσικά αντικείμενα	<ul style="list-style-type: none"> - Σε βάθος κατανόηση των πολιτι--σμικών χαρακτηριστικών - σε βάθος κατανόηση των τεχνικών ενεργημάτων 	<ul style="list-style-type: none"> - επιλεκτικότητα - διαθεσιμότητα

Πίνακας 4. (Yin 1994: 80) όπως παραθέεται στο Winston Tellis 1997 b

Στην περίπτωση του Surf Control χρησιμοποιήθηκαν τα έγγραφα και τα αρχεία της εταιρείας. Έτσι διερευνήθηκαν έγγραφα όπως α) Surfing the Web at Work: Corporate Network are paying the Price. β) Annual Report 2006. Is the Internet Good for your Business? γ) Web Filter. Administrators Guide Version 5.5., Surf Control. Ουσιαστικά μέσα από τα έγγραφα αυτά αντλήθηκαν και δεδομένα που αφορούν τα αρχεία της εταιρείας.

Μολονότι στον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας έγινε προσπάθεια να ελεγχθούν οι εφαρμογές της εταιρείας σε μία οργάνωση μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, η προσπάθεια αυτή απέτυχε γιατί η συγκεκριμένη οργάνωση άλλαξε το φίλτρο ελέγχου πληροφορίας στο δίκτυο της.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Ο Yin προτείνει μία γενική στρατηγική ανάλυσης, προκειμένου να ληφθεί η απόφαση για την επιλογή των δεδομένων και των λόγων για τους οποίους θα αναλυθούν. Η στρατηγική ανάλυσης μπορεί να ακολουθήσει τις ακόλουθες τεχνικές:

α) τεχνική της ταύτισης με ένα πρότυπο (pattern matching) Η ανάλυση της ταύτισης με ένα πρότυπο συγκρίνει ένα εμπειρικά βασισμένο πρότυπο με κάποιο προβλεπόμενο. Εάν το πρότυπο ταυτίζεται με το μελετώμενο τότε αυξάνεται η εσωτερική εγκυρότητα της μελέτης. Επειδή η σύγκριση μπορεί να μην έχει ποσοτικά κριτήρια η κρίση του ερευνητή είναι σημαντική για την ερμηνεία των δεδομένων.

β) τεχνική της κατασκευής μίας ερμηνείας (explanation building). Η τεχνική της ανάλυσης μέσω της ερμηνείας των δεδομένων θεωρείται μία μορφή της τεχνικής της ταύτισης με ένα πρότυπο. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο στις ερμηνευτικές μελέτες περιπτώσεων, όσο και στις διερευνητικές αλλά και τις περιπτώσεις που στοχεύουν στη γενίκευση κάποιων θεωρητικών υποθέσεων. Η τεχνική της κατασκευής μίας ερμηνείας είναι μία επαναληπτική διαδικασία, που ξεκινάει με μία θεωρητική δήλωση, τον επεξεργάζεται, αναθεωρεί την υπόθεση και επαναλαμβάνει τη διαδικασία από την αρχή. Η τεχνική αυτή μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα εστίασης του ερευνητή.

γ) τεχνική της ανάλυσης χρονικής ακολουθίας (time-series analysis). Γενικά η ανάλυση πρέπει να βασίζεται στις υποθέσεις, οι οποίες οδήγησαν στη μελέτη της περίπτωσης. Εάν δεν υπάρχουν υποθέσεις τότε ο ερευνητής πρέπει να αναπτύξει ένα περιγραφικό πλαίσιο γύρω από το οποίο πρέπει να οργανωθεί η μελέτη. Η τεχνική της ανάλυσης χρονικής ακολουθίας χρησιμοποιείται στα πειράματα. Είναι πιθανό μία

απλή εξαρτημένη ή ανεξάρτητη μεταβλητή να είναι απλούστερη από την τεχνική της ταύτισης με ένα πρότυπο, αλλά μερικές φορές οι πολλαπλές αλλαγές σε μία μεταβλητή μπορεί να οδηγήσουν σε ασάφεια ως προς τα σημεία αρχής και τέλους. (Winston Tellis 1997b)

Στην παρούσα έρευνα δεν υπήρχε κάποιο πρότυπο με το οποίο θα μπορούσε να ταυτιστούν τα αποτελέσματα της μελέτης. Το αντίθετο μάλιστα η κατασκευή ενός τέτοιου προτύπου είναι και ένας από τους δηλωμένους στόχους της παρούσας διατριβής. Από την άλλη πλευρά η έρευνα δε βασίστηκε σε κάποιες υποθέσεις, οι οποίες αντλήθηκαν από προηγούμενες ερευνητικές εμπειρίες. Η έρευνα της δικτυακής θέσμησης της πολυπλοκότητας είχε ως στόχο την κατασκευή μίας θεωρητικής ερμηνείας των δεδομένων που αντλήθηκαν με σκοπό τη γενίκευση των θεωρητικών μας υποθέσεων.

Συχνά στη μελέτη μίας περίπτωσης δεν είναι δυνατή η στατιστική ανάλυση των δεδομένων. (τέτοια περίπτωση είναι η SC) Ο ερευνητής χρειάζεται συχνά να βασιστεί στην εμπειρία και τη βιβλιογραφία προκειμένου να παρουσιάσει τις αποδείξεις με διάφορους τρόπους, χρησιμοποιώντας διαφορετικές ερμηνείες. Για το λόγο αυτό έχουν προταθεί μία σειρά εναλλακτικές τεχνικές ανάλυσης, όπως η τοποθέτηση των αποδείξεων σε πίνακες, η κατασκευή διαγραμμάτων ροής ή οι εκθέσεις δεδομένων, οι ταξινομήσεις συχνοτήτων σε πίνακες διαφορετικών συμβάντων, η χρήση πινάκων διασταύρωσης, και άλλες τεχνικές. (Winston Tellis 1997 b) Στην περίπτωση της ανάλυσης των δεδομένων, που αντλήθηκαν κατά τη διεξαγωγή της έρευνας από τη Surf Control χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο οι εναλλακτικές αυτές τεχνικές.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Στο τελευταίο μέρος του πέμπτου κεφαλαίου θα αναπτυχθούν τα συμπεράσματα της έρευνας για τη δικτυακή θέσμηση της Surf Control στον κυβερνοχώρο.

Οι μέχρι τώρα μεθοδολογικές παρατηρήσεις αποτυπώνονται στο παρακάτω ερευνητικό πρωτόκολλο. Η Surf Control είναι μία δικτυακή εταιρεία που παράγει προϊόντα για τον έλεγχο των δικτυακών και διαδικτυακών ροών. Το πεδίο δράσης της είναι ο κυβερνοχώρος της παγκοσμιοποίησης, ο οποίος αναδύεται από τη συναρμογή των επικοινωνιακών διαδράσεων: στο φυσικό χώρο, το δικτυακό χώρο και το χώρο

των ροών. Οι επικοινωνιακές διαδράσεις ανθρώπων, κοινωνικών και τεχνικών συστημάτων έχουν δύο διαστάσεις: τη συνταγματική και την παραδειγματική. Η πρώτη αφορά τις συνισταμένες της συστηματοποίησης των στοιχείων της δομής της Surf Control: Λειτουργική διαφοροποίηση, δικτυακή οργάνωση, ρόλοι, καθήκοντα, συλλογικότητες, κόμβοι κλπ όπως αυτά συμπυκνώνονται στα προγράμματα δράσης της, που όπως είδαμε παρέχουν είτε τις συνθήκες που πυροδοτούν τη δράση είτε τους στόχους και τις προσδοκίες μίας οργάνωσης. Τα προγράμματα δράσης της Surf Control αποτελούν μία συμπύκνωση του συσχετισμού δύναμης ανάμεσα σε φορείς δράσης και δομή. Η συμπύκνωση αυτή αναδύεται μέσα από τις επικοινωνιακές συγκρούσεις και συναινέσεις, που διεξάγονται καθημερινά στο βίοκοσμο των διαδράσεων ανάμεσα στους φορείς δράσης και συνιστούν τη δυναμική τάξη των τρόπων δομοποίησης του Surf Control (SC) ή αλλιώς την παραδειγματική της διάσταση.

Στο κεφάλαιο αυτό μελετάμε ουσιαστικά τη συνταγματική διάσταση της δικτυακής θέσμησης του Surf Control στο παγκοσμιοποιημένο χωροχρόνο. Δηλαδή θα αναλυθούν οι συνισταμένες της συστηματοποίησης των στοιχείων της δομής της SC όπως εκφράζονται κύρια μέσα α) από τα επίσημα ντοκουμέντα της εταιρείας, όπως αυτά ανακτήθηκαν από το διαδίκτυο β) από την ανάλυση των βασικών λειτουργιών εφαρμογής του Web Filter της SC, το οποίο αποτελεί ένα από τα προϊόντα της εταιρείας.

Η μελέτη της παραδειγματικής διάστασης δομοποίησης της εταιρείας SC είναι ένα δύσκολο και επίπονο έργο γιατί ο χρόνος που απαιτείται για τη διεξαγωγή μίας τέτοιας μελέτης είναι αρκετά μεγάλος αφού χρειάζεται η παρατήρηση των δράσεων στο μικροεπίπεδο της καθημερινής διάδρασης ανάμεσα σε υποκείμενα (μέλη της SC, και μέλη άλλων οργανώσεων στα οποία εφαρμόζεται κάποιο προϊόν της εταιρείας), σε κοινωνικά συστήματα (χρειάζεται η παράλληλη μελέτη της συνταγματικής και παραδειγματικής διάστασης της εφαρμογής των προϊόντων της SC στις δομές άλλων οργανώσεων), και σε τεχνικά συστήματα (αφού απαιτείται και η μελέτη της συναρμογής τεχνικού έμβιου για την παραγωγή των κυβερνοσωμάτων, που είναι οι φορείς της δράσης στον κυβερνοχώρο). Το έργο της παρατήρησης της παραδειγματικής διάστασης απαιτεί το στήσιμο ενός δικτύου έρευνας με τρία κομβικά σημεία: το δικτυακό μικρόκοσμο της SC, το δικτυακό μικρόκοσμο τουλάχιστον μίας οργάνωσης όπου εφαρμόζεται κάποιο προϊόν της SC, και φυσικά τα της έρευνα των λογισμικών και τεχνικών μερών τόσο της SC όσο και της εταιρείας

στην οποία εφαρμόζεται κάποιο προϊόν της. Στην παρούσα έρευνητική προσπάθεια δε μελετάται η παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης της SC. Μέσα από την έρευνα της συνταγματικής διάστασης της δομοποίησης της SC μπορεί να αναπτυχθεί ένα πρότυπο για μελλοντική ανάλυση της παραδειγματικής διάστασης της δομοποίησης.

Η SC δραστηριοποιείται στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και επομένως συμπαράγει αλλά και αναπαράγει τη συνταγματική και παραδειγματική διάσταση της πολύπλοκης θέσμησης του κυβερνοχώρου της. Όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο η παγκοσμιοποίηση αναδύεται μέσα από τη διαρκή επανάληψη τεσσάρων βασικών ατρακτόρων: της παγκοσμιοτοπικότητας (χωροχρονική αποστασιοποίηση- συμπίεση), υπερδιεθνικός αστικός ελκυστής, πολιτισμικός ελκυστής (σύμβολα, τόποι, μεγασυμβάντα, κινήματα, ρίσκο) και δίκτυο (βιόκοσμος- οργάνωση). Το περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης πυροδοτεί αλλά δεν προσδιορίζει γραμμικά τη θέσμηση της SC, η οποία θέτει, διαπραγματεύεται αλλά και συγκρούεται γύρω από τους σκοπούς της. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναδείξουμε σε συνταγματικό επίπεδο:

A. Τη θέσμηση της SC ως δικτυακής εταιρείας στην παγκοσμιοποίηση.

B. Τη θέσμηση της SC στη βάση του πολιτισμικού ελκυστή του ρίσκου.

Γ. Τον ιδιαίτερο ρόλο της SC στην θέσμηση του κυβερνοπτικού. Ο ρόλος αυτός συνδέεται με τα σύνορα των συστημάτων στα οποία εφαρμόζονται τα λειτουργικά της προϊόντα και πιο συγκεκριμένα το Web Filter της Surf Control.

A. Η θέσμιση της Surf Control ως δικτυακής εταιρείας στην παγκοσμιοποίηση.

Η διαδικασία θέσμισης της Surf Control αναδύεται στο πολύπλοκο διαμορφωμένο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης. Η Surf Control είναι μία εταιρεία παροχής λογισμικών και υπολογιστικών συστημάτων ασφάλειας στο διαδίκτυο. Ως τέτοια είναι λογικό να αποτελεί ένα μέρος της κυβερνοπτικής εξουσίας, όπως αυτή διαμορφώνεται στην κοινωνία του ρίσκου. Είδαμε ότι η έννοια του δικτύου έχει δύο διαστάσεις και αφορά α) το σύνολο των δικτυακών επικοινωνιακών σχέσεων ενός συστήματος στα πλαίσια των καθημερινών του κοινωνικών αλληλοδράσεων. Η διάσταση αυτή συνδέεται με την παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης των συστημάτων και β) την ηγεμονική μορφή οργάνωσης των συστημάτων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η δικτυακή οργάνωση των συστημάτων αναδύεται, όπως είδαμε στο 2^ο κεφάλαιο, από μία ομάδα διασυνδεδεμένων κόμβων, οι οποίοι οργανώνουν και διαχέουν την πληροφορία σε όλες τις διαστάσεις του.

Η Surf Control ως δικτυακή εταιρεία αναδύεται από τη συναρμογή και συνεργασία διαφορετικών οργανώσεων σε δύο επίπεδα:

1) την αξονική (hub) δικτυακή οργάνωση της εταιρείας στο επίπεδο της παραγωγής και διανομής των λογισμικών προϊόντων της.¹³⁵ Η αξονική οργάνωση της SC αναδύεται από τη διάδραση τριών επιμέρους δικτύων (3Δ): α) το κεντρικό δίκτυο της εταιρείας και το δίκτυο δορυφόρων των συνεργαζόμενων εταιρειών (βλέπε Υποκεφάλαιο A1) και γ) την ελαστική δικτυακή λειτουργική διαφοροποίηση του κεντρικού δικτύου της SC (Υποκεφάλαιο A2),

2) τη δικτυακή οργάνωση της εταιρείας στο επίπεδο των επικοινωνιακών αλληλοδράσεων της με τις οργανώσεις οι οποίες προμηθεύονται και εφαρμόζουν τα προϊόντα της SC στις δομές τους. Οι οργανώσεις αυτές ενημερώνουν κάθε στιγμή για οποιαδήποτε επίθεση – συμβάν που δέχονται σε κάθε τομέα τους. Οι ενημερώσεις αυτές δημιουργούν μία παγκόσμια βάση δεδομένων με βάση την οποία η εταιρεία βελτιώνει τα προϊόντα της. Η επικοινωνιακή αυτή διάδραση έχει ως αποτέλεσμα την ανατροφοδότηση των οργανώσεων, οι οποίες εφαρμόζουν τα προϊόντα της SC με τη διαρκή ενημέρωσή τους για τις παγκόσμιες διαδικτυακές απειλές. (Βλέπε παρακάτω υποκεφάλαιο Γ) Όπως είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο «Δεν είναι ο Μεγάλος Αδερφός αλλά ένα πλήθος από μικρές αδερφές υπηρεσίες επιτήρησης και επεξεργασίας πληροφοριών, οι οποίες καταγράφουν τη συμπεριφορά μας για πάντα σε βάσεις δεδομένων...» (Castells 2002:180) Μπορούμε έτσι να θεωρήσουμε ότι διαμορφώνεται

ένας παγκόσμιος μικρός Αδερφός από τα επιμέρους συστήματα ασφάλειας των οργανώσεων που εφαρμόζουν τα προϊόντα της SC. Ο μικρός Αδερφός της SC αναδύεται σε ένα αυτοποιητικό σύστημα επιτήρησης το οποίο καθορίζει τα όρια-σύνορα των επιλογών που κάνουν τα επιμέρους συστήματα ασφαλείας.

Δηλαδή το δίκτυο της surf control (συνεργαζόμενων εταιρειών και οργανώσεων πελατών της) θεσμίζεται στη βάση των επιμέρους αυτοαναφορικών λειτουργιών – αναφορών – θεσμίσεων των επιμέρους συστημάτων. Η θέσμιση αυτή εξαρτάται επιμέρους από τα τέσσερα υποσυστήματα της δράσης (βιολογικό-κοινωνικό – προσωπικότητα – πολιτισμικό) των κοινωνικών και ψυχικών συστημάτων. Η πολυπλοκότητα θέσμισης της δομής της εταιρείας ηνιοχείται γύρω από τους εξής ελκυστές της παγκοσμιοποίησης:

1. Παγκοσμιοτοπικότητα. Η SF είναι μία εταιρεία η οποία βασίζεται στην κεφαλαιοκρατική ελαστική συσσώρευση και τη διάχυση των δράσεων της στην παγκόσμια αγορά. Ως τέτοια η εταιρεία οργανώνεται ελαστικά σε μία δικτυακή οργάνωση, που της επιτρέπει τη διαρκή προσαρμογή στις κυβερνο-διαταραχές του περιβάλλοντος, μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης. Όπως μας πληροφορεί στα επίσημα κείμενα της, η Surf Control θεωρείται μία από της ηγεμονικές εταιρείες στην αγορά λογισμικού επιτήρησης του περιεχομένου των δικτυακών επαφών με πρόβλεψη μεριδίου αγοράς για 2 δισεκατομμύρια δολάρια το 2007. Προσφέρει μία ολοκληρωμένη λύση που συνδυάζει τα φίλτρα πλοήγησης του διαδικτύου, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (συμπεριλαμβάνοντας E-spm και Antivirus) και των Άμεσων Μηνυμάτων.¹³⁶

2. Ο χώρος των ροών πληροφορίας μεταξύ των πολυάριθμων διεπαφών σε παγκόσμιο επίπεδο διαμορφώνεται ανάμεσα στα τρία δίκτυα της SF γύρω από μία κουλτούρα του ρίσκου/ τρόμου των δυνητικών επικίνδυνων συμπεριφορών των χρηστών στο διαδίκτυο. Η κουλτούρα του ρίσκου αποτελεί μία από τις πέντε διαστάσεις του πολιτισμικού ελκυστή της παγκοσμιοποίησης. Το κοινό νόημα γύρω από το οποίο τόσες πολλές οργανώσεις επικοινωνούν, διαμορφώνοντας έναν κοινό πληροφοριακό τόπο είναι η «διαρκής απειλή των συστημάτων» που δρουν στα πλαίσια του κυβερνοχώρου. Το πληροφοριακό ρίσκο ηνιοχεί τα δισεκατομμύρια των διαδικτυακών επαφών των συστημάτων γύρω από έναν κοινό στόχο την ΑΣΦΑΛΕΙΑ. Το αποτέλεσμα είναι η ανάδυση νέων συνόρων, τα οποία αλληλοδιεισδύουν παράγοντας το κυβερνοπτικό. Στο κυβερνοπτικό κάθε

συμπεριφορά κανονικοποιείται, ταξινομείται, προσομοιώνεται και προ-καταστέλλεται πριν ακόμα εκδηλωθεί. (Βλέπε υποκεφάλαιο Β και Γ)

3. Τελικά ρίσκο και κυβερνοπτικό επιτρέπουν τη σύζευξη των τριών διαστάσεων του κυβερνοχώρου της παγκοσμιοποίησης: φυσικού, δικτυακού και χώρου των ροών. Η σύζευξη αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τη δικτυακή οργάνωση της εταιρείας τόσο στον οικονομικό όσο και στο κυβερνοπτικό επίπεδο. Επομένως η SC τείνει προς τον ελκυστή του δικτύου.

A.1 Το κεντρικό δίκτυο και το δίκτυο των συνεργαζόμενων εταιρειών της SC.

Στο 2^ο κεφάλαιο ταξινομήσαμε τις δικτυακές λειτουργικές διαφοροποιήσεις των δικτύων σε τρεις τοπολογίες:

- 1) μία γραμμή ή αλυσίδα δικτύων με πολλούς κόμβους που διαχέονται με μικρότερο ή μεγαλύτερο γραμμικό τρόπο
- 2) αστέρια ή αξονικά (hub) δίκτυα όπου οι πιο σημαντικές σχέσεις κινούνται γύρω από ένα κεντρικό άξονα (hub) ή άξονες.
- 3) πολυ-διοδικά δίκτυα (all-channel networks) όπου οι επικοινωνιακές αλληλοδράσεις διαμορφώνονται σε περισσότερες ή λιγότερες κατευθύνσεις διασχίζοντας το δίκτυο ταυτόχρονα. (Arquilla & Ronfeldt 2001 στο Urry 2004: 51)

Εξετάζοντας τη SC μπορούμε να πούμε ότι η εταιρεία θεσμίζεται στη βάση των επικοινωνιακών διαδράσεων σε τρεις διαστάσεις:

1. το κεντρικό αξονικό δίκτυο της δικτυακής οργάνωσης της εταιρείας. Το δίκτυο αυτό οργανώνεται κομβικά με βάση τη δεύτερη τοπολογία της λειτουργικής διαφοροποίησης των δικτύων δηλαδή ως ένα αξονικό δίκτυο οργανώσεων.
2. και το δίκτυο συνεργαζόμενων εταιρειών της SC, το οποίο υποθέτουμε αναδύεται μέσα από γραμμικές αλυσίδες επικοινωνιακών διαδράσεων ανάμεσα στον κεντρικό δίκτυο της εταιρείας και τις συνεργαζόμενες εταιρείες. Δηλαδή με τον πρώτο τρόπο λειτουργικής διαφοροποίησης των δικτύων.

Το συνολικό δίκτυο της εταιρείας συμπεριλαμβάνει πάνω από 25000 πελάτες σε παγκόσμιο επίπεδο απασχολώντας περίπου 500 άτομα σε εννέα διαφορετικές τοποθεσίες σε ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Ευρώπη Ασία και Ειρηνικό (Αυστραλία).¹³⁷ Το κεντρικό δίκτυο της εταιρείας απαρτίζεται από τους εξής κόμβους σε ολόκληρο τον κόσμο:

- SurfControl Inc με έδρα δραστηριοποίησης τις ΗΠΑ
- SurfControl GmbH με έδρα την Αυστρία και τη Γερμανία
- SurfControl BV με έδρα την Ολλανδία
- SurfControl Pty Limited με έδρα την Αυστραλία
- SurfControl (China) Ltd με έδρα την Αγγλία και Ουαλία, η οποία κατέχει και την Beijing Messagesoft Technology Co., Ltd
- SurfControl (Japan) Ltd με έδρα την Αγγλία και την Ουαλία
- SurfControl (Israel) Ltd με έδρα την Αγγλία και την Ουαλία
- SurfControl (Overseas) Ltd με έδρα την Αγγλία και την Ουαλία
- SurfControl (Canada) Limited με έδρα την Αγγλία και την Ουαλία αλλά και ένα κλάδο στο Οντάριο του Καναδά
- Beijing Messagesoft Technology Co., Ltd., με έδρα τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας

Το δίκτυο της εταιρείας διαθέτει και κόμβους σε Ιταλία, Γαλλία, Σιγκαπούρη, Ισραήλ, Ιαπωνία και Καναδά. (Surf Control 2006a: 83)

Στο δίκτυο έρευνας και παραγωγής των λογισμικών προϊόντων της εταιρείας αποκτήθηκαν τα τελευταία χρόνια εταιρείες όπως:

- η Apreo Limited που ειδικεύεται σε τεχνολογίες προστασίας από spyware, P2P, Games, Movies, τον εντοπισμό κινδύνων από αρχεία και εφαρμογές κλπ
- τη Secure M, Inc, η οποία ειδικεύεται σε τεχνολογίες με εφαρμογές Linux για το φιλτράρισμα του περιεχόμενου των e-mail αλλά και του παγκόσμιου ιστού.
- τη EmU Tech Pty Ltd, με ειδίκευση στους τομείς φιλτραρίσματος του παγκόσμιου ιστού αλλά και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου
- την CSM Security Management AG, με ειδίκευση στο φιλτράρισμα των διαδικτυακών επαφών και την επιπρόσθετη δυνατότητα φιλτραρίσματος της γερμανικής γλώσσας
- την Cyber Patrol με την δυνατότητα τεχνικών λύσεων σε άλλες πλατφόρμες και OEM σχέσεις με άλλους πωλητές όπως η AXENT
- την SurfWatch Software, η οποία επέτρεψε στη SC να διεισδύσει στην αγορά των οικιακών και σχολικών εγκαταστάσεων
- την Kansman Corporation με παρουσία στους κυβερνητικούς τομείς.¹³⁸

Το Δίκτυο δορυφορικών συνεργατών της εταιρείας, αποτελείται από τις εξής εταιρείες:

- την Blue Coat, από την οποία ενσωμάτωσε την τεχνολογία φιλτραρίσματος του περιεχομένου των διαδικτυακών επαφών επιτρέποντας στους πελάτες της να απλοποιούν την εγκατάσταση, να αυξάνουν την αξιοπιστία και την απόδοση τόσο του φιλτραρίσματος όσο και των αναφορών.
- την Check Point η οποία προμήθευσε την εταιρεία με το πρόγραμμα της OPSEC
- τη Cisco Systems η οποία έχει επαληθεύσει την SurfControl για την συμβατότητα με το προσχέδιο ασφάλειας, ένα ελαστικό δυναμικό προσχέδιο για την ασφάλεια και Virtual Partner Networks (VPN), που βασίζονται στην αρχιτεκτονική της Cisco για φωνή, βίντεο και ενσωματωμένα δεδομένα
- την GlobalCerts, η οποία πλέον είναι συμβατή με τη SurfControl, παρέχοντας τη βελτίωση του ελέγχου πάνω στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.
- την IBM, η οποία έχει πιστοποιήσει την SurfControl μέσω του IBM ServerProven Programm
- τη Juniper Networks, η οποία έχει πιστοποιήσει τη συμβατότητα της SC με τις εφαρμογές ασφαλείας τους
- τη Microsoft, μέσω της πλατφόρμας της SurfControl για τον Microsoft ISA Server εγκυροποιείται κάθε σύνδεση με τον παγκόσμιο ιστό
- τη Novell, η οποία έχει εντάξει τη SC στα προϊόντα ασφαλείας των δικτύων της
- τη Omniva, με τη συνεργασία της οποίας διασφαλίζεται η ροή πληροφορίας σε οργανώσεις οικονομικών υπηρεσιών, παρέχοντας ασφάλεια στην παράδοση του ηλ. Ταχυδρομείου, την εμπιστευτική διανομή, την ισχυρή διαχείριση και τον έλεγχο του περιεχομένου
- τις Radware, Rainfinity, BlackBerry, RimApp, Sun Microsystems με τις οποίες επίσης έχει αναπτύξει συνεργασίες ως προς τη διασφάλιση των διαδικτυακών διαδράσεων.¹³⁹

Επίσης στο δορυφορικό δίκτυο των συνεργατών της SC περιλαμβάνονται και τεχνολογικές εταιρείες OEM σε C γλώσσα προγραμματισμού με σκοπό τον εμπλουτισμό της βάσης των URL:

- η BlueCoat, η οποία έχει ενσωματώσει τη βάση δεδομένων για φιλτράρισμα του περιεχομένου της SC με το Blue Coat's ProxySG secure proxy appliance, αυξάνοντας την εγκυρότητα και την απόδοση του φιλτραρίσματος
- η Blue Reef, η οποία έχει επίσης ενσωματώσει τη βάση των κατηγοριοποιημένων URL της SC στη διαχείριση των λύσεων ασφαλείας της
- η BorderWare, η οποία ενσωμάτωσε το SC στο Firewall Server της

- η DrayTek, εταιρεία VPN/ Firewall/ Security λύσεων για μικρές και μεσαίες εταιρείες
- η Finjan Software, επίσης έχει ενσωματώσει το φίλτρο URL της Surf Control
- η Global Technology Associates,
- η IBM,
- Άλλες εταιρείες συνεργάτες OEM οι οποίες έχουν ενσωματώσει τη SC είτε στο λογισμικό ασφαλείας τους είτε στις λύσεις δικτυακής προστασίας που προτείνουν είναι η Jungo, MSI, MSN TV, MultiTEch Systems, NetworkBox, Openwave, PowerNetIX, Security Designers, Serv Gate, Symbolic Network Security Distributor, U.S Robotics, Vicomsoft, Virgilio tin, Watch Guard¹⁴⁰

Από την πλευρά του δικτυακού βιόκοσμου, η SC συμμετέχει έμμεσα και στα δίκτυα των συνεργαζόμενων εταιρειών, οι οποίες πιθανόν να αναδύονται μέσα από τη δική τους αξονική δικτύωση σε α) κεντρικό δίκτυο, β) δίκτυο συνεργατών και γ) στη δικτυακή διαφοροποίηση του κεντρικού τους κόμβου.

A.2 Η δικτυακή ελαστική οργάνωση του κεντρικού αξονικού δικτύου της SC

Η οργάνωση του κεντρικού αξονικού δικτύου της SC ακολουθεί τις μορφές κοινωνικής διαφοροποίησης που σύμφωνα με τον Luhmann είναι τρεις:

A) η διαφοροποίηση του συστήματος σε τομείς (τομεακή διαφοροποίηση). B) η διαφοροποίηση του συστήματος σε λειτουργίες. Γ) Η διαφοροποίηση σε στρώματα (διαστρωματωμένη διαφοροποίηση), «η οποία χαρακτηρίζεται από την ιεραρχική ισότητα εντός του συστήματος και από την ανισότητα σε σχέση με το περιβάλλον. Οι τρεις αυτές μορφές κοινωνικής διαφοροποίησης συνδέονται σε σημεία - κόμβους των δικτυακών οργανώσεων.

Η τομεακή διαφοροποίηση ενός δικτύου ή συστήματος επιτρέπει τον καταμερισμό και εξειδίκευση του έργου σε επιμέρους υποσυστήματα ρόλων και καθηκόντων με αποτέλεσμα την αποτελεσματικότερη διαχείριση των πληροφοριακών ροών αλλά και την ικανοποιητικότερη για το σύστημα προσαρμογή στις περιβαλλοντολογικές διαταραχές. Το αποτέλεσμα είναι τομεακή και λειτουργική κατά Luhmann διαφοροποίηση να αλληλοδιδρούν παράγοντας στη Surf Control τους εξής τομείς:

A. Τομέας Πωλήσεων Αγορών και Μάρκετινγκ, οι λειτουργίες του οποίου αφορούν την προσαρμογή των πωλήσεων στις ανάγκες κάθε περιοχής (Just in space production) Η βασική αρχή λειτουργίας του τομέα αυτού είναι το «Meeting

customers where they are- taking them where they want to go» Με βάση την αρχή διαχέονται οι ηγέτες της εταιρείας σε ολόκληρο τον κόσμο (Surf Control 2006a: 11 και 58-61)

B. Τομέας (Ομάδα) Έρευνας και Ανάπτυξης Προϊόντων και Υπηρεσιών με σκοπό την καινοτομία και την ποιότητα της προώθησης των προϊόντων. Η βασική λειτουργία του τομέα είναι η πρόβλεψη για ανταμοιβή των εργαζόμενων σε τεχνικό και διοικητικό επίπεδο, οι οποίοι καινοτομούν αλλά και αυξάνουν τη μετοχή της εταιρείας (Surf Control 2006a : ο.π) (Just in time production) Ο τομέας αυτός προσανατολίζεται στην παρακίνηση των εργαζόμενων για την επινόηση και κατασκευή βελτιωμένων και καινοτόμων προϊόντων, με σκοπό την προσαρμογή της παραγωγής στις ανάγκες της αγοράς. Η αλληλοδιείσδυση των δύο μεταφορντικών αρχών της just in space & just in time production (βλέπε μέρος 2^ο κεφάλαιο 2^ο υποκ. B) οδηγεί την ελαστική καπιταλιστική συσσώρευση της SC στην ταχύτατα αναπτυσσόμενη αγορά των λογισμικών προϊόντων ασφαλείας. Παράλληλα ο προσανατολισμός της εταιρείας στην just in space/time production συνδέεται με τη ρύθμιση των παγκόσμιων ροών της εταιρείας στις τοπικές ανάγκες κάθε αγοράς και συνδέεται με τον ελκυστή της παγκοσμιοποιητικότητας. (χωροχρονική αποστασιοποίηση και συμπίεση των αποφάσεων – επιλογών της SC) Με βάση τις αρχές αυτές το κεντρικό δίκτυο της SC ηνιοχεί το τρίτο επίπεδο λειτουργικής της διαφοροποίησης τον:

Γ) τον Τομέα των Ανθρωπίνων Πόρων. Ο τομέας αυτός έχει δύο βασικές λειτουργίες:

I) την προσαρμογή της διαχείρισης του προσωπικού σε μία «Παγκόσμια Δήλωση Ίσων Ευκαιριών της Εταιρείας» (Global Equal Opportunities Statement). Η δήλωση αυτή προσπαθεί να συντονίσει τα καθήκοντα των εργαζόμενων της SC σε παγκόσμιο επίπεδο λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές ανάμεσα στις τοπικές και εθνικές νομοθεσίες (Surf Control 2006 a: ο.π και 24). Η δήλωση αυτή συνδέεται ουσιαστικά με τον ελκυστή της παγκοσμιοποιητικότητας και έχει ως στόχο το συντονισμό των επιμέρους τοπικών επικοινωνιακών δράσεων των κόμβων της οργάνωσης σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και της χωροχρονικής συμπίεσης.

II) η δεύτερη λειτουργία του τομέα Ανθρωπίνων Πόρων της SC αφορά την ασφάλεια και διοίκηση των εργαζόμενων. Ο Τομέας Ανθρωπίνων Πόρων ενθαρρύνει τους εργαζόμενους να μεταφέρουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με ζητήματα

ασφάλειας και διαχείρισης στον εργασιακό χώρο. Η εταιρεία προκειμένου να πετύχει την οριζόντια επικοινωνία των εργαζόμενων ενθαρρύνει τη συμμετοχή τους στη διαχείριση της εταιρείας μέσα από την πρόσβαση τους στο ιστοτόπο της εταιρείας, τις ομαδικές συναντήσεις, τις συνδιασκέψεις στον παγκόσμιο ιστό, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. (Surf Control 2006 α: ο.π) Η οριζόντια αυτή επικοινωνία ανάμεσα σε διοίκηση και κατώτερα επίπεδα της ιεραρχικής αλύσωσης της εταιρείας αλλά και ανάμεσα στους εργαζόμενους του ίδιου επιπέδου επιτρέπουν την αδιαμεσολάβητη ροή πληροφορίας ανάμεσα στα διαφορετικά από άποψη ιεραρχίας στρώματα της οργάνωσης. Το αποτέλεσμα είναι η ταχύτερη και αποτελεσματικότερη προσαρμογή της οργάνωσης στις ανάγκες τόσο των μελών της όσο και της αγοράς (Βλέπε μέρος 2^ο κεφάλαιο 2^ο υποκ. Β)

Οι τρεις τομείς λειτουργικής διαφοροποίησης της SC και η οργάνωση τους γύρω από τις αρχές της just in space & time production και της ενθάρρυνσης της συμμετοχής των εργαζόμενων στη διαχείριση της εταιρείας, επιτρέπει τη διαμόρφωση ενός κοινού δυνητικού χωροχρόνου στα πλαίσια του οποίου αναδύεται η εταιρεία. Η οριζόντια ροή της πληροφορίας στο εσωτερικό της εταιρείας επιτρέπει τη χωροχρονική συμπίεση των επικοινωνιακών της ενεργειών. Από την άλλη πλευρά η δυνατότητα προσαρμογής της στις ανάγκες των μελών της αλλά και της αγοράς επιτρέπει τη χωροχρονική αποστασιοποίηση και διάχυση των ενεργειών της σε παγκόσμιο επίπεδο. Η δομοποίηση της SC στη βάση της οριζόντιας λειτουργικής διαφοροποίησης επιτρέπει την ελεύθερη ανάδυση όλων των καθημερινών δικτυακών διαδράσεων του βιόκοσμου. Με τον τρόπο αυτό οι δράστες στο επίπεδο του βιόκοσμου «γονιμοποιούν» με τις καθημερινές επικοινωνιακές αλληλοδράσεις τους τη δομή της δικτυακής οργάνωσης της SC. Δηλαδή η οριζόντια επικοινωνία απελευθερώνει την παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης της εταιρείας.

Όμως τα παγκόσμια δίκτυα δεν προκύπτουν από τις δράσεις των ατόμων σε μικρο επίπεδο αλλά από τη συναρμογή δομής και φορέων της δράσης σε διαρκώς εξελισσόμενες διαδικασίες. Είδαμε πως η παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης των συστημάτων δυνητικοποιεί το παιχνίδι της καθημερινής αλληλόδρασης των συστημάτων. (Βλέπε μέρος 1^ο κεφάλαιο 1^ο υποκεφάλαιο Γ4) Στη διαδικασία της δομοποίησης των συστημάτων τα συστήματα καλούνται να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητα των σχέσεων τους με το περιβάλλον αλλά και την ενδεχομενικότητα των επιλογών τους στα σημεία των διακλαδώσεων διχάλας (Μέρος 1^ο Κεφ. 1^ο Υποκ. Ε) Ανάμεσα στους κόμβους ενός δικτύου, των συστημάτων που συνδέονται, των

υποκειμένων που κατέχουν τους ρόλους κλπ διαμορφώνονται πολύπλοκες ιεραρχικές και διαστρωματωμένες αλυσώσεις ροής της πληροφορίας, οι οποίες επιτρέπουν τη μείωση των εντροπικών τάσεων του συστήματος και την αύξηση της τάξης τους. Το σκοπό αυτό οι σύγχρονες δικτυακές εταιρείες τον πετυχαίνουν μέσα από τη συνεξέλιξη και συναρμογή των χαρακτηριστικών τόσο των φορντικών κάθετα ιεραρχημένων εταιρειών όσο και των ελαστικών αποκεντρωμένων μικρών οργανώσεων. (Βλέπε Μέρος 2^ο κεφ. 2^ο υποκ. Β) Η SC διαφοροποιεί ιεραρχικά τα μέλη των επιμέρους κόμβων του κεντρικού της δικτύου ταξινομώντας τα σε δύο βασικά στρώματα (διαστρωματωμένη διαφοροποίηση) :

A. Το Συμβούλιο των Διευθυντών που αποτελείται από τον πρόεδρο, δύο διευθυντές (οικονομικός και γενικός), τρεις ανεξάρτητους διευθυντές (χωρίς μετοχές ή άλλα συμφέροντα στην εταιρεία) και έναν εξαρτημένο υποδιευθυντή. Το συμβούλιο της εταιρείας είναι εξουσιοδοτημένο με τη χάραξη της γενικής πολιτικής και του μάρκετινγκ της εταιρείας. Πιο συγκεκριμένα παίρνουν τις στρατηγικές αποφάσεις για την εξαγορά, την παραγωγή και την κυκλοφορία των προϊόντων, και τη δομή του κεφαλαίου της εταιρείας. Συντάσσουν και ελέγχουν τον ετήσιο προϋπολογισμό της εταιρείας, σχεδιάζουν ένα πλάνο επιχειρηματικού ρίσκου και εναλλακτικών σεναρίων, διευθύνουν και ελέγχουν την αποδοτικότητα της διεύθυνσης. (Surf Control 2006a: 28) Είναι αυτονόητο ότι στα πλαίσια της διαστρωματωμένης λειτουργικής διαφοροποίησης ο κόμβος του συμβουλίου των διευθυντών της SC έχει ιδιαίτερο βάρος στην διαχείριση της εταιρείας. Υποθέτουμε ότι το συμβούλιο των Διευθυντών έχει κάποιο βάρος στην ανάδυση του ελκυστή της υπερεθνικής αστικής τάξης. Φυσικά η υπόθεση αυτή είναι απαραίτητο να διερευνηθεί παραπέρα.

B. το δεύτερο στρώμα αποτελούν οι εργαζόμενοι της εταιρείας στα παγκόσμια δίκτυα της. Η πραγματικότητα είναι ότι από την έρευνα δεν βρέθηκαν στοιχεία για την ακριβή ανάλυση της δομής της εργασιακής δύναμης της SC σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε το βαθμό λειτουργικής, αριθμητικής και οικονομικής ελαστικότητας της εταιρείας. (βλέπε μέρος 2^ο κεφάλαιο 2^ο υποκ. Β) Αν όμως βασιστούμε στην παρατήρηση πως η SC διαθέτει την «Παγκόσμια Δήλωση των Ίσων Ευκαιριών», η οποία στοχεύει στην προσαρμογή των σχέσεων εργασίας στις συνθήκες των περιοχών που η εταιρεία δρα τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εταιρεία παρουσιάζει έναν αυξημένο βαθμό ελαστικότητας.

Η κάθετη και οριζόντια διαστρωματωμένη επικοινωνία επιτρέπει στη SC να αλληλοδιεισδύουν οι τρεις διαστάσεις του κυβερνοχώρου (φυσικού, δικτυακού, χώρου των ροών) Από την τομεακή, λειτουργική και διαστρωματωμένη διαφοροποίηση της εταιρείας παράγονται σε συνταγματικό επίπεδο όλες εκείνες οι ρουτίνες, που αφορούν τη νοοτροπία διακυβέρνησης (Governmentality) των υποκειμένων. Από τις μέχρι τώρα παρατηρήσεις μπορούμε να πούμε ότι η SC εστιάζει σε μία στρατηγική διαχείρισης των υποκειμένων, η οποία έχει ως στόχο τη διαρκή προσαρμογή των προϊόντων της στις ανάγκες της αγοράς. Ο στόχος της just in time + just in space production επιτυγχάνεται μέσα από α) τη διάχυση των ηγετών της σε παγκόσμιο επίπεδο β) την παρακίνηση των εργαζόμενων για καινοτομία και βελτίωση των προϊόντων της γ) την ενθάρρυνση τους για συμμετοχή σε ομαδικές δικτυακές ή διαδικτυακές συναντήσεις με στόχο τα α) και β). Όλες αυτές οι αρχές μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι η δικτυακή λειτουργική διαφοροποίηση της SC εφαρμόζει στο κεντρικό αξονικό της δίκτυο κάποια μορφή της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας και ελαστικότητας της εργασίας. Η εφαρμογή των αρχών αυτών στη διαδικασία κάθετης και οριζόντιας λειτουργικής διαφοροποίησης της SC επιτρέπει τη «γονιμοποίηση» της δικτυακής οργάνωσης της εταιρείας με τις καθημερινές δικτυακές επικοινωνιακές διαδράσεις ατόμων και κοινωνικών συστημάτων στο επίπεδο του βιόκοσμου. Τα δίκτυα του βιόκοσμου και το δίκτυο ως οργάνωση αλληλοδιεισδύουν με στόχο την διαρκή παραγωγή και αναπαραγωγή των αυτοαναφορικών τους σκοπών. Με τον τρόπο αυτό η οργάνωση της SC καταφέρνει να μετατρέψει την αρνητική εντροπία, που προκύπτει από τις συνθήκες της πολυπλοκότητας και ενδεχομενικότητας σε αύξηση της αυτοοργανωμένης τάξης της. Η διαδικασία αυτή βασίζεται στην ανάδυση του ελκυστή του κυβερνορίσκου. Ο ελκυστής του κυβερνορίσκου είναι το «σημείο» σύγκλισης των στόχων της SC (ως εταιρείας παραγωγής λογισμικών προϊόντων ασφαλείας με στόχο την οικονομική μεγέθυνση) και των στόχων των οργανώσεων πελατών της (ως αυτοαναφορικών συστημάτων που στοχεύουν στην ασφάλεια των επικοινωνιακών τους διαδικτυακών διαδράσεων).

B. Το Surf Control και η διαχείριση του κυβερνορίσκου.

B1. Η συνταγματική διάσταση της δομοποίησης της SC γύρω από την ανάδυση του ελκυστή της διακινδύνευσης στα προγράμματα της εταιρείας.

Στο πρώτο κεφάλαιο είδαμε ότι η διαμόρφωση των κοινωνικών συστημάτων γίνεται στη βάση της εγγραφής της διαφοράς συστήματος/περιβάλλοντος στο εσωτερικό του συστήματος, που οδηγεί σε φιλτράρισμα του μη-ελέγξιμου περιβάλλοντος με σκοπό την προσαρμογή του. Η συστημική διαφοροποίηση δεν είναι τίποτα άλλο παρά ακριβώς η επανάληψη αυτής της διαφοράς. Στα πλαίσια της εσωτερικής διαφοροποίησης των συστημάτων συνθέεται το στοιχείο της ταυτότητας (διαφορά από κάποιον άλλο) αλλά και της ενότητας (διαφορετικό από τον ίδιο τον εαυτό του). Οποιαδήποτε μορφή ιεραρχίας στα πλαίσια των οργανώσεων είναι μία συγκεκριμένη μορφή συστημικής διαφοροποίησης. (Luhmann 1995: 18-19) Τα στοιχεία του συστήματος χαρακτηρίζονται από τη χωρο-χρονική κατάσταση (conditioning), μία πολύπλοκη διαδικασία, που καθορίζεται από τις σχέσεις συστήματος/περιβάλλοντος. Η κατάσταση αυτή δεν είναι ούτε οιονεί δοσμένη ούτε προβλέψιμη, αλλά συνίσταται ως δυνητικές και πιθανοκρατικές «συνθήκες». (Luhmann 1995: 23-24) Η διαφορά αυτή ενσαρκώνει ένα κεντρικό σημασιολογικά νόημα με βάση το οποίο κάθε σύστημα επικοινωνεί με το περιβάλλον του.

Επίσης είδαμε πως τα συστήματα προκειμένου να ελέγξουν τις πολύπλοκες και ενδεχομενικές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης οργανώνουν ορθολογικά της πρακτικές της διακυβέρνησης των επικοινωνιακών διαδράσεων (Governmentality). Η οργάνωση αυτή ηνιοχείται κάτω από τη φιλελεύθερη αρχή ότι οι πληθυσμοί μπορούν να γίνουν αντικείμενα γνώσης και μέτρησης για τους σκοπούς της διακυβέρνησης. Η διακυβερνητικότητα αναφέρεται στη νοοτροπία (mentality), την ορθολογικότητα, τα προγράμματα και τις στρατηγικές διαχείρισης των υποκειμένων με στόχο τη γνώση και τη μέτρηση τους.

Η SC ως δικτυακή εταιρεία θεσμίζεται γύρω από το κεντρικό νόημα που αναδύεται στις συνθήκες αβεβαιότητας και κινδύνου, που διατρέχουν τον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης. Το ρίσκο των δικτυακών διαδράσεων συνιστά τον ελκυστή στον οποίο τείνουν τόσο οι δράσεις της SC όσο και οι δράσεις των

οργανώσεων, οι οποίες εφαρμόζουν κάποια από τα προϊόντα της. Οι δομές της SC θεσμίζονται με στόχο την οργάνωση της «κυβερνητικής» διακυβέρνησης του ρίσκου στον κυβερνοχώρο.

Ο ελκυστής του ρίσκου προς τον οποίο τείνουν οι επικοινωνιακές αλληλοδράσεις της SC αναδύεται μέσα από δύο διαστάσεις:

- την «εσωτερική» διάσταση της ασφάλειας του δικτύου της εταιρείας [(3Δ) ελαστική αξονική οργάνωση του κεντρικού δικτύου, το κεντρικό δίκτυο της SC και το δίκτυο των συνεργατών)]. Η διακινδύνευση του δικτύου της SC αφορά τα επικοινωνιακά ενεργήματα, που ενεργοποιούνται στα τρία επιμέρους δίκτυα της εταιρείας.
- Η δεύτερη «εξωτερική» διάσταση της ανάδυσης του ελκυστή της διακινδύνευσης αφορά τα δίκτυα στα οποία εφαρμόζονται τα προϊόντα της.

Όσον αφορά στα 3Δ της SC η εταιρεία εντοπίζει την ύπαρξη ρίσκων στους εξής τομείς:

A) στο ρίσκο εξασφάλισης της ποιότητας της ανάπτυξης ενός προϊόντος. Οι κύκλοι παραγωγής συνοδεύονται από αλλαγές στην τεχνολογία, τις τάσεις της αγοράς και τις απειλές του διαδικτύου. Εάν δεν αντιμετωπιστούν οι τάσεις αυτές οι πελάτες δεν μπορούν να διατηρηθούν και η μεγέθυνση της εταιρείας διακόπτεται. Έτσι υιοθετείται ένας τυπικός κύκλος ανάπτυξης για διαφορετικές εκδόσεις των προϊόντων, για αναβαθμίσεις και/ή παραγωγή νέων προϊόντων. Προκειμένου η εταιρεία να εξασφαλίσει ότι η παραγωγή προσαρμόζεται στις τάσεις της αγοράς διακρίνει την οργάνωση της διεύθυνσης από την τεχνική παραγωγή ενός προϊόντος. Παράλληλα οι εισροές των πελατών ενισχύονται με συχνές επαφές τόσο με τους συνεργάτες όσο και με τους καταναλωτές προκειμένου να εξασφαλιστεί η κατάλληλη στο χρόνο ανατροφοδότηση της παραγωγικής διαδικασίας. Η SC υιοθετεί μία διαδικασία αξιολόγησης της ποιότητας των προϊόντων της, που είναι ανεξάρτητη από την τεχνική διαδικασία της παραγωγής τους, στην οποία περιλαμβάνεται η εκτίμηση του ρίσκου, με βάση τα προβλήματα που αναφέρουν οι πελάτες της. Παράλληλα η εταιρεία επενδύει διαρκώς στην εκπαίδευση και την πρόσληψη προσωπικού σε ερευνητικό, ποιοτικό και τεχνικό επίπεδο σε ολόκληρο το δίκτυο της. (Surf Control 2006a: 32) Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εφαρμογή των αρχών της just in space & time production, της διάχυσης των λειτουργιών της σε ολόκληρο τον κόσμο, της δικτυακής ελαστικής οργάνωσης, της ΔΟΠ κλπ στοχεύουν στη διαχείριση του

ρίσκου, της αβεβαιότητας και του κινδύνου που εμπεριέχει η δραστηριοποίηση της στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης αγοράς λογισμικών προϊόντων.

B) Ρίσκο της ενσωμάτωσης νέων αποκτήσεων (Acquisitions). Η εταιρεία εκτιμά τις εταιρικές ή τεχνολογικές εξαγορές για να επιταχύνει το χρόνο τόσο για την προσαρμογή της παραγωγής στην αγορά όσο και για να επεκτείνει τη γεωγραφική και οικονομική της εμβέλεια. Το ρίσκο αφορά την επιλογή, την αξιολόγηση και την ενσωμάτωση του εκάστοτε στόχου στο δίκτυο της εταιρείας.

Για το σκοπό αυτό διαμορφώνονται πολυ-κλαδικές ομάδες με λειτουργικό σκοπό την εκτίμηση των στόχων ενώ ταυτόχρονα αναζητείται βοήθεια από εξωτερικές οργανώσεις όταν χρειάζεται. Το διοικητικό συμβούλιο επιτηρεί την αξιολόγηση ενώ ο τομέας Ανθρωπίνων Πόρων διαχειρίζεται τα θέματα ενσωμάτωσης με το σχεδιασμό ενός πλάνου, το οποίο γίνεται και με τη συμμετοχή των πολυκλαδικών ομάδων αξιολόγησης και τη διεύθυνση της αποκτώμενης εταιρείας. (Surf Control 2006a: 32)

Γ) Το ρίσκο της Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Τα δικαιώματα της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ένα πολύτιμο κεφάλαιο για μία εταιρεία τεχνολογίας και οποιαδήποτε αδυναμία προστασίας τους μπορεί να μειώσει την αξία των προϊόντων, των υπηρεσιών και του σήματος της εταιρείας. Η αποτελεσματική νομική προστασία δεν είναι εφικτή σε κάθε χώρα. Η μη- ενδεδειγμένη χρήση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να οδηγήσει σε ακριβές δικαστικές διαμάχες και σύγχυση της διαχείρισης του πολύτιμου αυτού κεφαλαίου. Το δίκτυο της εταιρείας βασίζεται σε ένα συνδυασμό καταχώρησης πατέντας, σήματος κατατεθέν, δικαίωμα αντιγραφής (copyright), και νόμων μυστικού εμπορίου. Χρησιμοποιεί διαδικασίες εμπιστευτικότητας και συμβολαίων παροχής, όπως είναι η συμφωνία ανάθεσης παροχής ερευνητικού έργου στους εργαζόμενους, τους τεχνικούς σύμβουλους και άλλα μέρη όταν αυτά μπορεί να καταφύγουν στο νόμο. Επίσης το δίκτυο της εταιρείας συμβουλευεται τους δικηγόρους για θέματα πατέντας, με τους οποίους συνεργάζεται στην παρακολούθηση των σχετικών με τα θέματα αυτά στις διαφορετικές περιοχές δραστηριοποίησης τους. (Surf Control 2006a: 32).

Οι τρεις επιμέρους άξονες ανάδυσης του ρίσκου στο δίκτυο της εταιρείας εντοπίζονται στα συνταγματικά προγράμματα (κείμενα) της δομοποίησης της. Μολονότι στα επίσημα κείμενα της SC σημειώνονται οι τρόποι με τους οποίους η εταιρεία στοχεύει στη διαχείριση του ρίσκου χρειάζεται μία επισταμένη έρευνα της παραδειγματικής διάστασης της ανάδυσης του ελκυστή της διακινδύνευσης ως

παράγοντα προσανατολισμού των στρατηγικών επιλογών της συγκεκριμένης οργάνωσης. Θα τολμούσαμε να προτείνουμε την ανάγκη μακροχρόνιας μελέτης της διαμόρφωσης μίας κουλτούρας, ενός habitus της διακινδύνευσης στην καθημερινή αλληλοδιείσδυση των επικοινωνιακών διαδράσεων ατομικών και κοινωνικών συστημάτων στα πλαίσια των δικτύων του βιόκοσμου τους. Η SC θεσμίζεται μέσα από την ανάδυση διαδικασιών συναίνεσης και σύγκρουσης γύρω από τον κυρίαρχο λόγο περί διακινδύνευσης. Οι δομές της SC είναι μέσο και έκβαση αυτών των διαδικασιών, οι οποίες ενεργοποιούνται από τις δράσεις των υποκειμένων σε μικρο και μέγρο επίπεδο.

Όσον αφορά στο «εξωτερικό» επίπεδο της διαχείρισης του ρίσκου των οργανώσεων, στις οποίες εφαρμόζονται τα προϊόντα της εταιρείας η Surf Control διατείνεται ότι: ο κύριος σκοπός των λογισμικών της προϊόντων είναι η διασφάλιση των επικοινωνιακών διεπαφών στο διαδίκτυο από κινδύνους οι οποίοι αφορούν. Η λύση του Surf Control έρχεται να καλύψει τις «ανάγκες» διαχείρισης του ρίσκου όπως αυτές αναδύονται στο διαδίκτυο. Πιο συγκεκριμένα η εταιρεία πληροφορεί ότι «Surf Control Web filtering solutions are the best because SurfControl has continuously defined and delivered industry-leading functionality in every key component of a Web Filtering Solution – Risk Recognition, Flexible Rules, Reporting and Administration.» (η υπογράμμιση είναι δική μας) Η διακινδύνευση αναγνωρίζεται ως βασικός στόχος των προϊόντων της SC. Βέβαια η ταξινόμηση των δυνητικών κινδύνων αναδεικνύουν τους επιμέρους βασικούς στόχους των δυνατοτήτων που δίνει η SC για τη χάραξη πολιτικών ασφαλείας στις οργανώσεις όπου εφαρμόζονται προϊόντα της.

«Protecting you from the unknown. The internet is constantly evolving and so are the threats that come with it.....» (η υπογράμμιση είναι δική μας)

«Giving you control. Surf Control knows that every business has unique requirements regarding how, when, where and by whom the Internet can be used. Surf Control Web Filter delivers complete control to customers with the most flexible and easy policy administration interface in the industry...» (η υπογράμμιση είναι δική μας)

Keeping you informed.... Surf Control Web Filter includes reporting and monitoring tools that capture and present data in a range broad enough to meet the needs of all users – from the C-level executive to the technical administrator.» (η υπογράμμιση είναι δική μας)¹⁴¹ Το διαδίκτυο χαρακτηρίζεται ως ένα «άγνωστο»

πεδίο διαρκώς αναδυόμενων απειλών, που πρέπει να ελεγχθεί. Είναι ένας «άλλος» χώρος τρόμου για τον οποίο οι οργανώσεις πρέπει διαρκώς να ενημερώνονται από τα εργαλεία αναγνώρισης (risk recognition) της SC.

Είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο πως η κουλτούρα της διακινδύνευσης θεμελιώνεται σε ένα δυστοπικό μέλλον το οποίο έχει το χαρακτήρα μίας Αποκάλυψης. Οι δυνητικοί κίνδυνοι των διαδικτυακών επαφών δε βιώνονται μέσα από κρίσεις προσδιορισμού και σε σχέση με την αντικειμενική εγκυρότητα ενός λογικού κανόνα, αλλά αποδίδονται σε ανακλαστικές κρίσεις, οι οποίες βασίζονται σε συναισθήματα. Ο Αποκαλυπτικός λόγος της κουλτούρας της διακινδύνευσης βασίζεται στην αίσθηση και όχι στην κατανόηση των αιτιών που προκαλούν το θόρυβο στις επικοινωνιακές αλληλοδράσεις των συστημάτων. Ο λόγος αυτός νομιμοποιείται με την χρήση των επιχειρημάτων και των πορισμάτων ερευνών των κοινωνικών φορέων της γνώσης. Έτσι η SC καταφεύγει σε «ανεξάρτητες» έρευνες φορέων όπως είναι η Gartner Group και η American Management Association προκειμένου να διακηρύξει ως βασικό της στόχο τη διαχείριση της διαδικτυακής αβεβαιότητας.¹⁴² Οι δυνητικές απειλές που οι οργανώσεις αντιμετωπίζουν στο διαδίκτυο ταξινομούνται από την SC σε:

1. Κινδύνους ασφαλείας. «Viruses, spyware and other malware can all enter your network through web based e-mail, file downloads, Instant messaging, P2P applications and other non – work related sites» (η υπογράμμιση είναι δική μας) Στόχος δηλαδή του λογισμικού είναι ο έλεγχος των διεπαφών των εργαζόμενων κατά τη διαδικασία της παραγωγής. Ο έλεγχος αυτός προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το προϊόν της SC. Εξαρτάται δηλαδή από τη δική της περιγραφή των κινδύνων που αφορούν την διαδικτυακή επικοινωνία των εργαζομένων της. Η περιγραφή αυτή εξαρτάται με τη σειρά της από τον προσδιορισμό των συνόρων της σε σχέση με το περιβάλλον του κυβερνοχώρου. (Βλέπε μέρος 1^ο κεφ. 1^ο υποκ. Ε)

2. Νομικοί κίνδυνοι: «Inappropriate content can lead to gender, minority or religious harassment and discrimination, illegal distribution of copyrighted or illegal material over your network is never good for your business»(η υπογράμμιση είναι δική μας). Οι νομικοί κίνδυνοι αυτοί αφορούν τα δικαιώματα δημιουργίας, χρήσης, χρησιμεύσεως και διανομής των προϊόντων μίας εταιρείας, αλλά και την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών από τα μέλη της. Και στις δύο περιπτώσεις διακυβεύεται η αξιοπιστία της εικόνας της οργάνωσης και φυσικά η διατήρηση των σχέσεων της με το περιβάλλον.

3. Κίνδυνοι παραγωγικότητας: «The temptations of non work related web destinations are endless. Just 20 minutes of recreational surfing a day can cost a company with 500 employees over \$8.000 per week (at \$50/ hour/ employee)» (Η υπογράμμιση δική μας) Οι εργαζόμενοι αποτελούν το στόχο της εφαρμογής των επιλογών της Surf Control στην παραγωγική διαδικασία. Ο βαθμός και οι στόχοι της επιτήρησης εξαρτώνται φυσικά από την οργάνωση την οποία εφαρμόζονται τα προϊόντα της SC.¹⁴³

4. Κίνδυνοι για το Δίκτυο της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το προϊόν της SC: «An employee can crash your network just by logging into the wrong website. Other activity like recreational surfing and downloading MP3 files can divert valuable bandwidth from critical business needs»¹⁴⁴ Οι εργαζόμενοι είναι δυνητικά υπεύθυνοι για μία πιθανή κατάρρευση του δικτύου της οργάνωσης.

Από τα παραπάνω είναι αφοπλιστική η ειλικρίνεια της εταιρείας ως προς τον κύριο στόχο των λογισμικών της προϊόντων, που είναι η μείωση των κινδύνων που αφορούν την παραγωγικότητα τόσο των εργαζόμενων όσο και του δικτύου. Το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι το ποιος αποφασίζει το «μη ενδεδειγμένο περιεχόμενο», «παράνομο υλικό» των διαδικτυακών επαφών. Η απάντηση νομίζουμε είναι προφανής και δεν είναι άλλος από αυτόν που καθορίζει τη νόρμα της παραγωγικότητας τόσο σε συνολικό όσο και σε επιμέρους επίπεδο δηλαδή η ηγεσία της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το λογισμικό ασφαλείας.

Από τη μέχρι τώρα ανάλυση μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η βασική διαφορά ανάμεσα στην SC και το περιβάλλον, η οποία εγγράφεται στις δομές του συστήματος της είναι αυτή της διακινδύνευσης. Η διακινδύνευση αποτελεί το βασικό ελκυστή γύρω από τον οποίο το δίκτυο της εταιρείας συναντά το δίκτυο των καταναλωτών της στον κυβερνοχώρο. Ως φορέας οργάνωσης της διακυβέρνησης του ρίσκου ταξινομεί τις δυνητικές διαδικτυακές απειλές σε έναν υπερκείμενο χάρτη με βάση τον οποίο ελέγχει τις διαδικτυακές επαφές των ατόμων. Το χάρτη αυτό θα αναλύσουμε στο επόμενο υποκεφάλαιο.

B2. Ο χάρτης των διαδικτυακών απειλών της Surf Control.

Τα προϊόντα της SC εφαρμόζονται στην οργάνωση της διακυβέρνησης του ρίσκου που αφορούν τις συνθήκες πολυπλοκότητας και ενδεχομενικότητας που παράγονται στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης. (Βλέπε 2^ο κεφάλαιο) Από την ταξινόμηση των διαδικτυακών απειλών που η SC κάνει στα επίσημα κείμενα της μπορούμε να κατασκευάσουμε ένα χάρτη, ο οποίος αποτυπώνει το βαθμό στον οποίο τα προϊόντα της ηνιοχούν τη διακυβέρνηση των κυβερνητικών επαφών προς τους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης. (Παγκοσμιοτοπικότητα- υπερεθνικός ελκυστής, πολιτισμικός ελκυστής, ελκυστής δικτύου ως βιόκοσμος και ως οργάνωσης)

Στη συνέχεια παρουσιάζεται δίπλα στις διαδικτυακές απειλές όπως κατηγοριοποιούνται από τη SC ο ελκυστής στον οποίο κατά τη γνώμη μας ηνιοχούνται.

1	Ελκυστής Παγκοσμιοτοπικότητας
2	Ελκυστής υπερδιεθνική αστική τάξη
3	Πολιτισμικός ελκυστής. Όταν ο ελκυστής αφορά τον άξονα της κουλτούρας του ρίσκου δίπλα στο τρία σημειώνεται η λέξη ρίσκο
4 (α)	Βιόκοσμος δικτυακών επαφών
4 (β)	Δίκτυο ως οργάνωση

Τα λογισμικά προϊόντα της SF επιτηρούν:

1. Διαφημίσεις και pops ups (3) και (3ρίσκο) Δηλαδή πολιτισμικός ελκυστής

Η SurfControl αποδέχεται σιωπηρά την εμφύτευση cookies από τους περισσότερους ιστότοπους, διαχωρίζοντας τα από εκείνα τα οποία είναι με περιεχόμενο spyware. Είναι γνωστό ότι τα ίδια τα cookies λειτουργούν ως ιχνηλάτες των προφίλ των υποκειμένων που πλοηγούνται στο διαδίκτυο. Η σιωπηρή αυτή αποδοχή επιτρέπει τα παγκόσμια σύμβολα και lifestyles να διαπερνούν το σύνορο των οργανώσεων στις οποίες εφαρμόζονται τα προϊόντα της SC. Με την πρακτική αυτή συμβάλλει στην διαμόρφωση του παγκόσμιου πολιτισμικού ελκυστή. Από την άλλη πλευρά η δυνατότητα του ελέγχου των spywares προστατεύει τις διαδικτυακές επαφές από το ρίσκο της κατασκόπευσης τους. Είναι όμως γνωστό ότι τα cookies επιτρέπουν την καταγραφή των διαδικτυακών χαρακτηριστικών των χρηστών και την κατασκευή και αποθήκευση των προφίλ τους σε τεράστιες βάσεις πληροφοριακών δεδομένων. Στην

περίπτωση αυτή η SC επιτρέπει την αναπαραγωγή μίας κυρίαρχης πρακτικής των διαδικτυακών οργανώσεων, η οποία στοχεύει στην εκμετάλλευση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των κυβερνοχρηστών για εμπορικούς, διαφημιστικούς, πολιτικούς κλπ σκοπούς.

2. Ιστότοπους τολμηρών σεξουαλικών τόπων. (4α)

Τα κριτήρια που ορίστηκαν για τον έλεγχο τους είναι: προϊόντα ενηλίκων μεταξύ των οποίων σεξουαλικών παιχνιδιών, cd roms βιντεο, παιδική πορνογραφία και παιδοφιλία, υπηρεσίες ενηλίκων συμπεριλαμβανομένων videoconferencing, υπηρεσίες συνοδών και strip clubs, τολμηρά κινούμενα σχέδια και καρτούν, δικτυακές ομάδες μεταξύ των οποίων φόρουμ και newsgroups με σεξουαλική αναφορά, ιστότοπους σεξουαλικά προσανατολισμένους, αναπαραστάσεις ή εικόνες σεξουαλικών πράξεων, μεταξύ των οποίων ζώων ή θηλαστικών, κείμενα ή γραφικά σεξουαλικής εκμετάλλευσης και/ή βίας, τόπους που αφορούν το γυμνισμό, φωτογραφίες ερωτικού ή φετιχιστικού περιεχομένου.¹⁴⁵

Είναι κατανοητό ότι στα πλαίσια της κατηγορίας αυτής αν εξαιρεθεί η παιδοφιλική πορνογραφία επιτηρούνται και ελέγχονται τομείς της σεξουαλικής συμπεριφοράς των κυβερνητικών ανθρώπων, που σχετίζονται με τον έλεγχο τόσο του σώματος τους όσο και της σεξουαλικής τους ταυτότητας. Έτσι ταυτότητες οι οποίες δρουν στη βάση μίας κουλτούρας γυμνισμού, πανσεξουαλισμού κλπ χαρακτηρίζονται ως δυνητικά επικίνδυνες. Από την άλλη πλευρά ταξινομούνται ως πρακτικές διαδικτυακού ρίσκου τα κινούμενα σχέδια, η πορνογραφία, η ερωτική κειμενογραφία κλπ οι οποίες αποτελούν κατηγορίες της λογοτεχνίας, και της τέχνης γενικότερα. Με το χαρακτηρισμό αυτό η SC νομιμοποιεί και αναπαράγει το βιοπολιτικό έλεγχο της σεξουαλικότητας των ατόμων στον κυβερνοχώρο.

3. Ιστότοπους που προωθούν και/ή διανέμουν δωρεάν ή με αντίτιμο καπνό και αλκοόλ. (4α),

4. Ιστότοπους οι οποίοι σχετίζονται με τις τέχνες. (3) (4α)

- Μουσεία, γκαλερί, τόποι καλλιτεχνών (γλυπτικής, φωτογραφίας κλπ), τόποι που σχετίζονται με το θέατρο, την όπερα, τις συμφωνίες κλπ, εταιρείες, στούντιο και εκπαίδευσης, αναφορές σε βιβλία και προωθήσεις, διάφορα περιοδικά ποίησης

5. Ιστότοποι εταιρειών (1), (2), (4β)

- τόποι με γενικό περιεχόμενο σχετικά με εταιρείες, τόποι μεγάλων διεθνών και πολυεθνικών εταιρειών, επιχειρηματικές ενώσεις

Οι τόποι αυτοί θεωρούνται δυνητικοί κίνδυνοι τόσο από την πλευρά της παραγωγικότητας των εργαζόμενων, όσο και από την πλευρά της δράσης του εργαζόμενου σε βάρος των συμφερόντων της εταιρείας μέσω της αυτομόλησης του ή της κατασκοπίας. Ο κίνδυνος αυτός θεωρείται από τη SurfControl σε πολλά κείμενα αλλά και έρευνες της μεγάλης στις εταιρικές οργανώσεις.

6. Chat (4α)

Και οι διαπροσωπικές επικοινωνιακές αλληλοδράσεις των εργαζόμενων θεωρούνται τόσο δυνητικοί κίνδυνοι όσο και πρόβλημα παραγωγικότητας

7. Τόποι που αφορούν υπολογιστές αλλά και το Διαδίκτυο (4β)

- Υπολογιστές, πληροφορία, οδηγοί αγορών υπολογιστών κλπ
- Εταιρείες λογισμικού, υπολογιστών αλλά και διαδικτύου, βιομηχανικών νέων και περιοδικών
- τόποι πλοήγησης έναντι πληρωμής

8. Τόποι εγκληματικής δραστηριότητας με (3ρίσκο)

- Υποστήριξη, καθοδήγηση ή συμβουλές για εκτέλεση παράνομων δράσεων, Συμβουλές για αποφυγή του νόμου, παραβίαση κλειδαριών και τεχνικές κλοπών κλπ
- Η κατηγορία αυτή μαζί με την κατηγορία της παιδοφιλίας είναι ίσως οι δύο δυνητικά επικίνδυνες για παράνομη παραβατική συμπεριφορά. Ανήκει στον πολιτισμικό ελκυστή γιατί όπως είδαμε συστατικό στοιχείο του στη σημερινή εποχή είναι η κουλτούρα της διακινδύνευσης και του Τρόμου.

9. Τόποι Downloads (4α)

- Διαβιβάσεις βίντεο, ταινιών ή ήχου, τόποι με ελεύθερο (freeware) ή κοινό (shareware) λογισμικό, Αποθήκευση προσωπικών πληροφοριών και back-ups, διαβιβάσεις clip art, φωνηέντων, σελίδων .gif

Με τον έλεγχο των διαβιβάσεων επιτηρείται ο βαθμός αυτόνομης δράσης του εργαζόμενου- χρήστη και καταστολής των επιλογών και της χρήσης που κάνει. Το λογισμικό παρακολουθεί ακόμα και τα προσωπικά του δεδομένα.

10. Εκπαίδευση (4α)

- Εκπαιδευτικοί θεσμοί, πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας κλπ εκπαίδευσης, Εκπαιδευτικοί ιστότοποι, σχολείων, πανεπιστημίων κλπ, Εκπαίδευση από απόσταση και on line εκπαίδευση, δικτυακές πηγές διδασκαλίας

Ποιος είναι ο δυνητικός κίνδυνος που προέρχεται από την εκπαίδευση των εργαζόμενων;

11. Ψυχαγωγία (3), (4α)

- Τηλεόραση, ταινίες, οδηγοί προγράμματος μουσικής και βίντεο, Φόρουμ συζήτησης σχετικά με την τηλεόραση, ταινίες, μουσική και βίντεο, Δικτυακά περιοδικά και συνεντεύξεις στη βιομηχανία του θεάματος, Τόποι «φαν», Ραδιοτηλεοπτικές Εταιρείες και τεχνολογίες (δορυφορικές, καλωδιακές κλπ), Ωροσκόποι
- Ανέκδοτα, Κομικ, κωμικοί κλπ, Διαδικτυακές κάρτες ευχών

12. Τόποι οικονομικών και επενδύσεων (2), (4β)

- Τόποι μετοχών, Διαδικτυακοί τόποι χρηματιστηρίου και εμπορίου, Διαδικτυακοί τόποι τραπεζών και υπηρεσιών πληρωμών, Τόποι συμβουλευτικής επενδύσεων ή επαφών για εμπόριο υπηρεσιών ασφάλειας, Εταιρείες υπηρεσιών επενδύσεων και μάνατζμεντ, Συμβουλευτικές οικονομικές εταιρείες, Γενικά εταιρείες τραπεζών, ασφαλιστικές, λογιστικές και άλλες

13. Τόποι που σχετίζονται με τη διατροφή (3), (4α)

- Συμβουλές μαγειρικής, προϊόντα τροφών, συμβουλές κρασιού κλπ, Εστιατόρια, καφέ, παμπς μπαρ, Περιοδικά τροφών/ ποτού, κριτικές και άλλες

14. Φόρουμ και Newsgroups (4α)

Τέλος της ιδιωτικότητας των ατόμων

15. Τζόγος (4α)

- δικτυακοί τόποι τζόγου ή ιστοτόποι λαχείων, Πληροφορίες ή συμβουλές για τοποθέτηση στοιχημάτων, συμμετοχή σε λαχεία, τζόγο κλπ, Δυνητικά καζίνα και παράκτιες εταιρείες τζόγου, προγνωστικά αθλημάτων, δυνητικά αθλήματα και φανταστικές λίγκες με μεγάλες αμοιβές.

16. Παιχνίδια (4α)

- συμβουλές για παιχνίδια ή απόκτησης κωδικών απάτης, περιοδικά που αφορούν δικτυακά παιχνίδια, δικτυακά παιχνίδια

17. Τόποι μόδας, γοητείας (3), (4α)

- γυναικείων εσωρούχων, μαγιό κλπ, σελίδες μοντέλων, μοντέλα και προσωπικότητες των αθλημάτων, περιοδικά μόδας και γοητείας, καλλυντικά κλπ, πληροφορίες για το μόντελινγκ και τους φορείς του

18. Διακυβέρνηση και Πολιτικές (3), (4α)

- κυβερνητικές υπηρεσίες όπως η φορολογία, οι ένοπλες δυνάμεις, τα γραφεία των τελωνείων κλπ, τοπικά κυβερνητικοί τόποι, πολιτικές δημοσκοπήσεις, πληροφορίες και αποτελέσματα των εκλογών, προεκλογικές εκστρατείες, τοπικοί, εθνικοί και διεθνείς πολιτικοί ιστότοποι, θεωρητικοί συνομοσιών και εναλλακτικές θεωρίες διακυβέρνησης οι οποίες δε βασίζονται στο μίσος. Στον πολιτισμικό ελκυστή

ανήκουν οι υποκατηγορίες των εναλλακτικών θεωριών διακυβέρνησης κλπ ως προς το βαθμό της ένταξης τους σε κινήσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση.

19. Hacking (3), (3ρίσκο), (4β)

- ελέγχεται η προώθηση, οι οδηγίες ή οι συμβουλές για αμφισβητήσιμη ή παράνομη χρήση του εξοπλισμού για πειρατεία των συνθηματικών εισόδου, δημιουργία ιών, απόκτηση πρόσβασης σε απομακρυσμένα συστήματα υπολογιστών
- τόποι που παρέχουν συμβουλές ή εργασίες σχετικά με το φιλτράρισμα λογισμικού
- τόποι με σπασμένο λογισμικό και πληροφορία
- πειρατικό λογισμικό και τόποι διαβίβασης πολυμέσων
- εγκλήματα σε σχέση με υπολογιστές

Όλα αυτά ενώ είναι γνωστό ότι συχνά οι χάκερ δράσεις έχουν το χαρακτήρα ενός νεο- λουδιτικού κινήματος διαμαρτυρίας ή ακόμα και επίδειξης επιδεξιότητας. Για αυτό το λόγο τον εντάσσουμε τόσο στον πολιτισμικό ελκυστή γενικά (από την πλευρά των κινήσεων κατά της παγκοσμιοποίησης), ειδικά ως προς τον ελκυστή της κουλτούρας του ρίσκου και φυσικά στο δίκτυο ως οργάνωση μια και η «απειλή» του hacking αποτελεί το δυνητικό άλλο με βάση το οποίο κάθε δίκτυο διαμορφώνει την ταυτότητα του.

20. Κατηγορία υγείας και φαρμάκων (4α)

- συνταγές φαρμάκων, ιατρικές πληροφορίες σχετικά με αδιαθεσία, κλπ, καλοζωία και μακροζωία, ιατρικές διαδικασίες μεταξύ των οποίων πλαστική χειρουργική, οφθαλμιατρική, οδοντιατρική και άλλοι τόποι, γενική ψυχιατρική και τόποι διανοητικής καλοζωίας, Φυσιολογία, βιβλία αυτοβοήθειας, και οργανώσεις, Προώθηση αυτοθεραπειών φυσικών και διανοητικών καταχρήσεων, εναλλακτικές και συμπληρωματικές θεραπείες μεταξύ των οποίων η γιόγκα, χειροπρακτική κλπ, νοσοκομειακή και ιατρική ασφάλεια

Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό η εκάστοτε οργάνωση να δημιουργήσει ένα δυνητικό ιατρικό προφίλ του εργαζόμενου που θα τη βοηθήσει στον βιοπολιτικό έλεγχο του

21. Χόμπυ και Ψυχαγωγία (4α)

- ψυχαγωγικές ενασχολήσεις όπως οι συλλογές, η κηπουρική, ο μοντελισμός
- υπαίθριες δραστηριότητες όπως η πεζοπορία, το κάμπινγκ, η αναρρίχηση βράχου κλπ
- συμβουλές που εστιάζονται σε συγκεκριμένες τέχνες, τεχνικές ή χειροτεχνήματα
- Δικτυακές εκδόσεις σε σχέση με την ψυχαγωγία

- Δικτυακά κλαμπ, ενώσεις ή φόρουμ που αφιερώνονται σε ένα χόμπυ
- Παραδοσιακά παιχνίδια επιτραπέζια, καρτών κλπ
- τόποι σχετικοί με ζώα κατοικίδια

22. Ιστότοποι φιλοξενίας (4α)

τόποι που φιλοξενούν εταιρικές και προσωπικές ιστοσελίδες

23. Παράνομα ναρκωτικά (4α)

- συνταγές, οδηγίες για κατασκευή ή ανάπτυξη παράνομων ουσιών
- ενθάρρυνση και καλλιέργεια χρήσης ή προκάλυψη της χρήσης παράνομων ναρκωτικών, πληροφορίες για νόμιμες «φτιάξεις» όπως είναι η μυρωδιά κόλλας, κακή χρήση φαρμάκων κλπ, διανομή ναρκωτικών με ή χωρίς αντίτιμο, έκθεση, πώληση ή λεπτομερής χρήση των συνεργων.

24. Μίσος και μη-ανοχή (3ρίσκο), (4α)

- υποστήριξη και εξώθηση υποτίμησης ή επίθεσης συγκεκριμένων πληθυσμών ή θεσμών και ενώσεων όπως είναι οι θρησκευτικές, φυλετικές, εθνικές, οι σχετικές με το φύλο, ηλικιακές, ή σεξουαλικές, η προώθηση μίας πολιτικής ή κοινωνικής ατζέντας που δίνει έμφαση στην υπεροχή και τον αποκλεισμό που βασίζεται σε ρατσιστικές, θρησκευτικές, εθνικές κλπ διαφορές, οι Τόποι αναθεωρητικού περιεχομένου ή περιεχομένου άρνησης που ενθαρρύνει το μίσος, ο εξαναγκασμός ή στρατολόγηση σε συμμαρίες ή ομάδες θρυλικών ηγεσιών, ο εξτρεμισμός ή στρατιωτικές ομάδες.

25. Εύρεση εργασίας και ανάπτυξη της καριέρας (4α)

- πληροφορίες σχετικά με καριέρα, φορείς απασχόλησης, εργολάβους, λίστες εργασίας, αναζήτηση εργασίας, ομάδες καριέρας

26. Παιδικό ιστοτόποι και τόποι που παράγονται από παιδιά (4α)

27. Μηχανές αυτοκίνητα (4α)

28. Νέα (4α)

- δικτυακές εφημερίδες, οι τόποι με επίκαιρα, υπηρεσίες ειδήσεων, και προσωποποιημένες υπηρεσίες νέων, οι τόποι μετεωρολογίας

29. Προσωπικά και ραντεβού (4α)

Υπηρεσίες ραντεβού, Συμβουλές για ραντεβού και σχέσεις

30. Απάτες (3ρίσκο), (4β)

- Phising, υπηρεσίες πληροφορίες και συμβουλές για υποκλοπές τηλεφώνων, Λογοκοπλές και απάτες

31. Αναζήτηση φωτογραφιών (4α)

- τόποι που επιτρέπουν αναζήτηση και προώθηση εικόνων και φωτογραφιών
- διαδικτυακοί τόποι φωτογραφικών άλμπουμ ανταλλαγής ψηφιακών φωτογραφιών

32. Proxies & Peer to Peer (4α)

- Απομακρυσμένοι proxies ή ανώνυμη πλοήγηση
- Τόποι μετάφρασης οι οποίοι βασίζονται στον Ιστό και παρακάμπτουν το φιλτράρισμα, Peer to peer sharing

33. Real Estate (4 α)

- Λίστες σπιτιών, διαμερισμάτων και κτημάτων, υπηρεσίες ενοικίασης ή μεταφοράς
- συμβουλές στην αγορά ή πώληση ενός σπιτιού, φορείς real estate, βελτίωση των σπιτιών

34. Τόποι αναφοράς (4α)

- Προσωπικής επαγγελματικής ή εκπαιδευτικής, τα Διαδικτυακά λεξικά, χάρτες και τόποι μεταφράσεων, τα Αλμανάκ, κατάλογοι βιβλιοθηκών, απογραφές, οι μηχανές αναζήτησης συγκεκριμένων θεματικών

35. Θρησκεία (4α)

- Εκκλησίες, συναγωγές και άλλα σπίτια λατρείας, όπως και κάθε πίστη ή θρησκεία

36. Μηχανές αναζήτησης (4β)

37. Σεξουαλική εκπαίδευση (4α)

- Εικόνες ή κείμενα που παροτρύνουν την ενδεδειγμένη χρήση των αντισυλληπτικών
- Τόποι που σχετίζονται με τη συζήτηση για το χάπι, το ενδομήτριο σπείρωμα και άλλες μέθοδες αντισύλληψης, Τόποι συζήτησης για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να συζητάς με το σύντροφο σου για τις αρρώστιες, την εγκυμοσύνη κ.α

38 Ψώνια (3), (4α)

- Μαγαζιά, καταστήματα λιανικής, κατάλογοι εταιρειών κ.α, διαδικτυακές δημοπρασίες, διαδικτυακά διαβιβάσιμα προϊόντα αποθηκών, δώρα ή εμπορικές εξευτελιστικές τιμές κλπ, Επειδή ένα από τα χαρακτηριστικά του ελκυστή της κουλτούρας είναι η υπερκατανάλωση συμβόλων θεωρούμε ότι η υποκατηγορία αυτή μπορεί να ενταχθεί στον πολιτισμικό ελκυστή.

39. Κοινωνία και κουλτούρα (3), (4α)

- Θέματα που σχετίζονται με τη ζωή στο σπίτι και την οικογένεια, μεταξύ των οποίων γάμοι, γενέθλια κηδείες κ.α, οι Συμβουλές γονιών και οικογενειακός σχεδιασμός, οι λεσβιακοί, ομοφυλοφιλικόι, αμφισεξουαλικοί ιστότοποι, οι ξένες κουλτούρες και κοινωνικο πολιτισμικές πληροφορίες, τα τατουάζ, σκουλαρίκια κλπ,

Κοντολογίς πολιτισμικός έλεγχος της καθημερινότητας των υποκειμένων μέσα και έξω από το χώρο της εργασίας.

40. Αθλητισμός (3), (4α)

- Ιστότοποι ομάδων
- Εθνικά, διεθνή, κολεγιακά, επαγγελματικά σκορ και προγράμματα
- Αθλητικά διαδικτυακά περιοδικά ή newsletters
- Φανταστικά αθλήματα ή δυνητικά πρωταθλήματα με ή χωρίς κόστος.

41. Spyware (3ρίσκο), (4β)

- Τόποι που προωθούν ή παρέχουν πληροφορίες για συλλογή ή ιχνηλάτηση στοιχείων χωρίς τη συγκατάθεση του χρήστη ή της οργάνωσης
- τόποι που φέρουν ιούς ή προγράμματα δόλου
- παρακολούθηση τρίτου μέρους και άλλα προγράμματα τα οποία δεν έχουν ζητηθεί

42. Streaming media (4 α, β)

- Διαδικτυακή τηλεόραση και ραδιόφωνο, οι προσωπικοί τόποι με ιστοκάμερες, οι τόποι διαδικτυακών κλήσεων

43. Προσβολή (4α)

- Επιθετική ή βίαια γλώσσα, μεταξύ των οποίων και ανέκδοτα, κόμικ, σάτιρα κ.α
- βλασφημίες ή άσεμνες χειρονομίες

44. Ταξίδια (4α)

- Αεροπορικές γραμμές και φορείς κράτησης πτήσεων, πληροφορίες διαμονής, λίστες ταξιδιωτικών αποσκευών, οδηγοί πόλεων και τουριστικών πληροφοριών, ενοικιάσεις αυτοκινήτων

45. Βία (3ρίσκο)

- Σκιαγράφηση, περιγραφή ή παρότρυνση φυσικής επίθεσης εναντίον ανθρώπων, ζώων κλπ,
- αναπαράσταση βασανιστηρίων, ακρωτηριασμών, αίμα ή τρομακτικών θανάτων
- παρότρυνση, ενθάρρυνση ή αναπαράσταση αυτοκτονίας, εθισμών, καταστροφών
- οδηγίες για κατασκευή βομβών ή καταστροφικών μηχανισμών
- τόποι που προωθούν την τρομοκρατία
- εξαιρετικά βίαια αθλήματα ή παιχνίδια

Οι παραπάνω υποκατηγορίες της βίας είναι γενικές. Θα ήταν χρήσιμο να μελετηθεί σε παραδειγματικό επίπεδο ο ορισμός που δίνουν στη «βία» οι οργανώσεις στις οποίες εφαρμόζονται τα προϊόντα της SC.

46. Όπλα (3ρίσκο)

- Διαδικτυακή αγορά ή παραγγελία πληροφοριών τιμών και συμφωνιών
- Τόποι που σχετίζονται με όπλα, πιστόλια, πυρομαχικά δηλητηριώδεις ουσίες
- έκθεση ή περιγραφή της χρήσης όπλων
- Λέσχες που προσφέρουν εκπαίδευση στα όπλα

47. Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (4 α)

- Λογαριασμού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου
- Τόποι μηνυμάτων

Η κατηγοριοποίηση των κυβερνο διακινδυνεύσεων όπως ορίζονται από τη Surf Control ποσοτικοποιούνται στον παρακάτω πίνακα.

Παγκοσμιο- τοπικός ελκυστής	Υπερ- εθνικός ελκυστής	Πολιτισμικός ελκυστής	Πολιτισμικός /ρίσκο ελκυστής	Βιόκοσμος/ Δίκτυο ελκυστής	Οργάνω- ση/ Δίκτυο ελκυστής
1	2	10	9	34	8

Πίνακας 5

Η βασική παρατήρηση που έχουμε να κάνουμε είναι ότι από τις 46 κατηγορίες μόνο οι 9 αποτελούν δυνητικούς κινδύνους που αφορούν παραβατική στα δίκτυα συμπεριφορά. Από αυτές μόνο οι 4 αφορούν δραστηριότητα που μπορεί να θεωρηθεί επικίνδυνη για το δίκτυο της οργάνωσης. (Κατηγορίες 1, 19, 30, 41)

Η πλειοψηφία των κατηγοριών (34) σχετίζονται με το προφίλ του χρήστη (κατανάλωση, πολιτισμός, καριέρα κλπ), την παραγωγικότητα του στο χώρο εργασίας και το κόστος των συνδέσεων ως προς το εύρος χρήσης της μπάνας. Ο προσανατολισμός του SC στην επιτήρηση του βιόκοσμου του χρήστη – εργαζόμενου, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο βασικός στόχος του κυβερνοπτικού ελέγχου είναι τα προσωπικά δίκτυα της καθημερινής αλληλόδρασης. Οι επικοινωνιακές του διαδικτυακές επαφές είναι παράγοντας μείωσης της παραγωγικότητας του. Πιθανόν ο προσανατολισμός της SC στον έλεγχο της παραγωγικότητας του εργαζόμενου να συνδέεται με τα ενδιαφέροντα του ελκυστή της υπερεθνικής αστικής τάξης, όπως αυτά διαμορφώνονται στις εκάστοτε τοπικές δικτυακές επαφές των οργανώσεων. Η θέση αυτή έχει το χαρακτήρα υπόθεσης για μελλοντική διερεύνηση.

Είδαμε στο υποκ. B1 ότι η SC διακηρύττει στα κείμενα της ως βασικούς στόχους των προϊόντων της την αντιμετώπιση τεσσάρων βασικών απειλών: ασφάλεια, νομικοί

κίνδυνοι, παραγωγικότητα, και κατάρρευση του δικτύου. Από την χαρτογράφηση των επιτηρούμενων δυνητικών κινδύνων μπορούμε να πούμε ότι η παραγωγικότητα του εργαζόμενου είναι ο κύριος παράγοντας στον οποίο προσανατολίζεται η SC. Για την ενίσχυση της αξιοπιστίας αυτού του συμπεράσματος είναι απαραίτητη μία μελλοντική μελέτη της παραδειγματικής διάστασης της θέσμησης του κυβερνοπτικού ελέγχου σε κάποια συγκεκριμένη οργάνωση, δηλαδή των στόχων αλλά και των τρόπων με τους οποίους μία οργάνωση εντάσσει στο δίκτυο της ένα προϊόν της SC για την επιτήρηση των εργαζομένων της.

Σύμφωνα με τα επίσημα κείμενα της Surf Control ελέγχονται καθημερινά πάνω από 9 εκατομμύρια ιστότοποι, που καλύπτουν πάνω από 1.7 δισεκατομμύρια ιστοσελίδες.¹⁴⁶ Το περιεχόμενο τους μετατρέπεται σε πληροφορία από 6 επαγγελματίες ερευνητές, από «αυτόματα» εργαλεία ανάλυσης περιεχομένου και από την αποθήκευση των αιτήσεων και υποβολών των πελατών της SC για «παράνομες» διαδικτυακές περιοχές σε βάσεις δεδομένων. Το έργο της διακυβέρνησης του δικτυακού ρίσκου συντονίζεται από 13 γραφεία σε παγκόσμιο επίπεδο, τα οποία επιχειρούν σε 20 χώρες με τη χρήση 70 γλωσσών.

Η στρατηγική της SC για διάχυση του ελέγχου της διαδικτυακής διακινδύνευσης σε ολόκληρο τον κόσμο συμβαδίζει με τις διαδικασίες χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης του χωροχρόνου της παγκοσμιοποίησης. Είδαμε στο 2^ο κεφάλαιο οι δύο αυτές διαδικασίες επιτρέπουν το συντονισμό των δικτυακών διαδράσεων στο παγκόσμιο επίπεδο οδηγώντας στην υπέρβαση της ανάγκης για συμπαρουσία των φορέων της δράσης στο φυσικό χώρο. Από την άλλη πλευρά η χωροχρονική συμπίεση των επικοινωνιακών διαδράσεων επιτρέπει τη την υπέρβαση των χωροχρονικών ασυνεχειών που υπάρχουν ανάμεσα στις δράσεις των συστημάτων (από τόπο σε τόπο και από χρόνο σε χρόνο) και τη διαμόρφωση του δικτυακού χώρου των ροών πληροφορίας. Για να το πετύχει αυτό η SC αποκεντρώνει τις διαδικασίες της δομοποίησης του κυβερνητικού της ελέγχου σε 13 βασικούς κόμβους. Είδαμε στο 2^ο κεφάλαιο πως κάθε κόμβος αποτελεί ένα κομβίο (knot), που λειτουργεί ως διακόπτης και δρομολογητής (router) που στέλνει, λαμβάνει και μεταδίδει πληροφορία στο δίκτυο. Στα πλαίσια του κυβερνητικού ελέγχου της πληροφορίας οι 13 κόμβοι δρομολογούν τις διαδικασίες επιτήρησης από τις οργανώσεις όπου εφαρμόζονται τα προϊόντα της SC προς το κεντρικό άξονα του δικτύου της.

Από τις παρατηρήσεις αυτές εξάγεται το συμπέρασμα της συμμετοχής της SC στην ηνιόχηση του κυβερνητικού ελέγχου προς τον ελκυστή της

παγκοσμιοποιητικότητας. Βέβαια από την προηγούμενη ανάλυση δεν μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα για το βαθμό με τον οποίο η οργάνωση του κυβερνητικού ελέγχου από την πλευρά της SC, ηνιοχεί τα δίκτυα προς τους ελκυστές της παγκοσμιοποιητικότητας και του υπερεθνικού αστικού ελκυστή. Επομένως εξακολουθεί να παραμένει ζητούμενο μίας μελλοντικής έρευνας του βαθμού και των διαδικασιών ανάπτυξης των τεσσάρων ελκυστών στο παραδειγματικό επίπεδο των οργανώσεων.

Γ. Surf Control ως κυβερνοπτικό σύνορο των οργανώσεων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο συμπεράναμε ότι τα συστήματα, προκειμένου να ελέγξουν την πολυπλοκότητα των επικοινωνιακών τους ενεργημάτων στον κυβερνοχώρο και να αποφύγουν τις καταστάσεις διακινδύνευσης διαφοροποιούν λειτουργικά τις δομές τους διαμορφώνοντας «έξυπνα συστήματα» (expert systems) ασφαλείας, τα οποία εξουσιοδοτούνται με την λειτουργία της απόδοσης κρίσεων προσδιορισμού. Με τον τρόπο αυτό νομιμοποιούν τον κυβερνοπτικό έλεγχο των επικοινωνιακών διαδράσεων των ατομικών και κοινωνικών συστημάτων και θέτουν τα όρια των διαδικτυακών τους επαφών.

Είδαμε επίσης ότι τα υποσυστήματα ασφαλείας αν και φαινομενικά τοποθετούνται στο εσωτερικό των οργανώσεων, ουσιαστικά εφαρμόζονται στα σύνορα τους. Η βασική τους λειτουργία είναι το φιλτράρισμα των πληροφοριών που μπαينوβγαίνουν σε ένα σύστημα ή ένα δίκτυο συστημάτων. Το φιλτράρισμα αυτό βασίζεται σε ό,τι θεωρείται πληροφοριακά σημαντικό ή όχι για το εσωτερικό του συστήματος. Έτσι τα υποσυστήματα ασφαλείας ως σύνορα των δικτυακών οργανώσεων «διαχωρίζουν τα συστατικά αλλά όχι υποχρεωτικά τις σχέσεις» επιτρέποντας «τα αιτιακά γεγονότα να τα διαπερνούν.» Δηλαδή τα υποσυστήματα ασφαλείας προστατεύοντας τα σύνορα και φιλτράροντας της εισερχόμενη και εξερχόμενη πληροφορία αναπαράγουν αυτοαναφορικά την ταυτότητα του συστήματος του οποίου είναι δομικά στοιχεία. (1^ο κεφάλαιο σελ 44)

Με βάση τις προηγούμενες θεωρητικές παρατηρήσεις μπορούμε να θεωρήσουμε τα προϊόντα της Surf Control ως τα εξωτερικά όρια- σύνορα ενός συστήματος. Ουσιαστικά τα προϊόντα της SC λειτουργούν για το σύστημα στο οποίο εφαρμόζονται ως μία εξωτερική πορώδης μεμβράνη μέσω της οποίας καθορίζεται: α) τι είναι πληροφορία για το σύστημα και β) ο βαθμός σημαντικότητας που έχει αυτή η πληροφορία τόσο για την αυτοαναφορά του συστήματος όσο και για την προστασία του από τη δυνητική διακινδύνευση των δικτυακών επαφών. Δηλαδή τα προϊόντα ασφαλείας του SC διαφοροποιούν, ελέγχουν, ταξινομούν κλπ μία πληροφοριακή εισροή ή εκροή με στόχο την προστασία της ασφάλειας του συστήματος.

Η εφαρμογή των συστημάτων ασφαλείας της SC συνδέονται άμεσα με τους μηχανισμούς «γνωστικής» χαρτογράφησης, που αναπτύσσουν τα κοινωνικά συστήματα για να προσδιορίσουν τη διαφορά τους από το περιβάλλον. Όπως είδαμε η διαφορά αυτή συνεισφέρει στη σύνταξη ενός προγράμματος δράσης του συστήματος,

το οποίο καθορίζεται από: α) τη διάσταση της ικανοποίησης των προσδοκιών και των στόχων του συστήματος, β) τη γνωστική διάσταση του προσανατολισμού του συστήματος ως προς τους τρόπους με τους οποίους σχετίζεται με το περιβάλλον, προκειμένου να ικανοποιήσει τις προσδοκίες και τα συμφέροντα του και γ) τη διαδικασία αξιολόγησης των βαθμών συμμόρφωσης/ απόκλισης των δράσεων του συστήματος με τις γνωστικές ή κανονιστικές προσδοκίες του. (Βλέπε και 1^ο Κεφάλαιο) Επομένως το φιλτράρισμα της πληροφορίας ηνιοχείται από το πρόγραμμα δράσης του συστήματος.

Στον κυβερνοχώρο η πολυπλοκότητα αλλά και η ενδεχομενικότητα των κοινωνικών σχέσεων καθιστά αναγκαία τη διαμόρφωση απλοποιημένων μηχανισμών ελέγχου των τριών διαστάσεων των προγραμμάτων δράσης. Τα προϊόντα της SC εφαρμόζονται στα σύνορα των κοινωνικών δικτύων με σκοπό την ικανοποίηση αυτών των διαστάσεων. Έτσι α) η διάσταση της ικανοποίησης των προσδοκιών του συστήματος συνδέεται με τον έλεγχο των ροών πληροφορίας και το βαθμό επικινδυνότητας, ασφάλειας και εμπιστοσύνης μίας επαφής. β) Η διάσταση του προσανατολισμού της δράσης συνδέεται με την κατηγοριοποίηση των κινδύνων σε δύο επίπεδα: I) το είδος του πληροφοριακού κινδύνου που προέρχεται από τις διαδικτυακές επαφές (ιός, μείωση παραγωγικότητας, συμμετοχή σε κυβερνοέγκλημα κλπ) και II) το βαθμό διακινδύνευσης των διεπαφών (π.χ ταξινόμηση των ιστοτόπων σε δυνητικά επικίνδυνους τόπους πλοήγησης). Τέλος γ) η διάσταση της αξιολόγησης μίας ενέργειας ως διαδικτυακής απειλής σχετίζεται στα προϊόντα του SC με την αυτόματη αξιολόγηση της παράβασης των κανονιστικών προσδοκιών και των συμφερόντων του συστήματος.

Στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης τα προϊόντα της SC συντελούν ως Μικρός Αδερφός στη διαμόρφωση του κυβερνοπτικού ελέγχου των επικοινωνιακών δικτυακών αλληλοδράσεων. Ως τέτοιο τα βασικά τους χαρακτηριστικά είναι η α) δικτυακή κομβική οργάνωση της εξουσίας και β) η προσομοίωση της διαχείρισης του ρίσκου. Στο επόμενο υποκεφάλαιο αναλύουμε την περίπτωση του Web Filter ενός από τα προϊόντα της SC.

Γ1. Το Web Filter της Surf Control ως κυβερνοπτικό υποσύστημα. Δικτυακή κομβική οργάνωση της διακυβερνητότητας από το Web Filter.

Είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο ότι τα σύγχρονα συστήματα επιτήρησης δεν οργανώνονται σε ένα τερματικό σημείο αλλά σε κόμβους επιτήρησης. Διαμορφώνεται έτσι μία νέα αρχιτεκτονική της επιτήρησης που εδραιώνεται στο χώρο των ροών και συνίσταται από τρία επίπεδα:

- επίπεδο κυκλώματος ή ο φυσικός χώρος της επιτήρησης. Πρόκειται για το χώρο της εφαρμογής του Web Filter, ο οποίος τοποθετείται στο server του δικτύου μίας οργάνωσης.
- στο επίπεδο των κόμβων ή το χώρο των δικτύων. Η ιεραρχία των δικτύων δε βασίζεται σε μία πυραμίδα αλλά στα ειδικά βάρη που έχει κάθε κόμβος στα πλαίσια της οργάνωσης ενός δικτύου. Έτσι προκύπτει ένας οριζόντιος καταμερισμός εργασίας ο οποίος διακρίνει σε δικτυωτές ή διαχειριστές των δικτύων και σε δικτυωμένους, οι οποίοι απλά πραγματοποιούν τις επαφές τους χωρίς να ελέγχουν και μερικές φορές να αποφασίζουν το χώρο, τον τρόπο, την αιτία, τις προσδοκίες, τα συμφέροντα τους.

Η οριζόντια αυτή διαφοροποίηση διασταυρώνεται ή αλληλοδιεισδύει με τον κλασσικό κάθετο πυραμοειδή καταμερισμό της εργασίας σε διοίκηση και εκτέλεση της εργασίας. Αυτό όπως είδαμε είναι ένα από τα χαρακτηριστικά της δικτυακής οργάνωσης. (Βλέπε 2^ο κεφάλαιο)

Η διαφοροποίηση αυτή οδηγεί σε μία εσωτερική λειτουργική δρομολόγηση των καθηκόντων, η οποία συνδέεται με τη νοοτροπία διακυβέρνησης του ρίσκου που αντιμετωπίζει μία οργάνωση στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Κάθε οργάνωση έχει τις δικές της αρχές διακυβερνητότητας. Όμως στο επίπεδο της διαχείρισης του κυβερνορίσκου οι αρχές αυτές ηνιοχούνται, καθοδηγούνται από τη νοοτροπία διαχείρισης του ρίσκου της SurfControl. Η SC προτείνει έξι βήματα για τη διακυβέρνηση και τη διαχείριση του ρίσκου:

1^ο Βήμα: Η απόκτηση της εμπιστοσύνης των εργαζόμενων για την ανάγκη φιλτραρίσματος των διαδικτυακών τους διαδράσεων. Με την επίτευξη της συναίνεσης των εργαζόμενων μεγιστοποιούνται τα θετικά αποτελέσματα από το φιλτράρισμα της πρόσβασης στο διαδίκτυο. Δηλαδή η SC προτείνει η επιτήρηση να βασίζεται στις συναίνεση, την εσωτερική του κοινωνικού ελέγχου, και της κουλτούρας του ρίσκου. Η εμπιστοσύνη των εργαζόμενων κερδίζεται μέσα από την εκπαίδευση τους σε όλους τους δυνητικούς κινδύνους που προέρχονται από τις διαδικτυακές τους αλληλοδράσεις. Το βήμα αυτό πιθανόν να συνδέεται με μία

πολιτική διοίκησης ολικής ποιότητας της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το Web Filter SC.

2^ο Βήμα: Εγκατάσταση του SurfControl Web Filter στο δίκτυο για την παρακολούθηση, την αναφορά και το φιλτράρισμα της χρήσης του διαδικτύου.

3^ο Βήμα: Σβήσιμο της διαδικασίας παρακολούθησης του ονόματος χρήστη και του σταθμού εργασίας. Με τον τρόπο αυτό η Surf Control υποστηρίζει ότι προστατεύεται η ιδιωτικότητα και το απόρρητο των επικοινωνιών του ατόμου αφού παρακολουθείται μόνο η IP. Είναι γνωστό όμως ότι και μέσω της IP είναι δυνατός ο εντοπισμός και επομένως ο προσωπικός έλεγχος του κάθε εργαζόμενου χωριστά μέσα από έναν απλό συνδυασμό της IP και των ομάδων λογαριασμών που καταμερίζονται στα πλαίσια της οργάνωσης. (βλέπε επόμενο βήμα 4) Πέρα από το γεγονός αυτό αποτελεί πάγια τακτική των πολιτικών διαχείρισης των δικτύων η διατήρηση των στοιχείων σταθμού εργασίας και ονόματος των χρηστών.

4^ο Βήμα: Ταξινόμηση των IP σε ομάδες λογαριασμών με στόχο την εκχώρηση διαφορετικών δικαιωμάτων σε διαφορετικά τμήματα της οργάνωσης. Έτσι διαμορφώνεται ένας ιεραρχικός καταμερισμός κανόνων φιλτραρίσματος των διαφορετικών τμημάτων. Με τον τρόπο αυτό η λειτουργική διαφοροποίηση της εφαρμογής του Surf Control γίνεται α) με την ταξινόμηση σε τομείς –ομάδες εργασίας (τομεακή διαφοροποίηση), β) σε λειτουργίες (λειτουργική διαφοροποίηση της οργάνωσης) και γ) στρώματα (διαχειριστές δικτύου, δυναμικοί χρήστες, απλοί χρήστες κλπ). Με τον τρόπο αυτό προκύπτει μία διασταύρωση της κάθετης και της οριζόντιας διαφοροποίησης των επικοινωνιακών δικτυακών επαφών των μελών της οργάνωσης. Παράλληλα επιτυγχάνεται ο έλεγχος της ροής της πληροφορίας, ο οποίος συνδέεται με την ικανοποίηση των προσδοκιών που θέτει το πρόγραμμα της οργάνωσης (βλ πιο πάνω κεφ 5^ο, υποκ. Γ)

5^ο Βήμα: Προσδιορισμός των κανόνων φιλτραρίσματος που αφορούν την κάθε ομάδα. Ο προσδιορισμός αυτός ουσιαστικά οδηγεί αφορά τη λειτουργική διαφοροποίηση του βαθμού ελευθερίας της δυναμικής επικοινωνίας των ομάδων αυτών. Το αποτέλεσμα είναι η εδραίωση στα πλαίσια των δικτυακών επαφών σχέσεων ιεραρχίας ή διαφοράς δύναμης.

6^ο Βήμα: Εγκατάσταση ομάδων που να αντανakλούν τις ομάδες IP όπως αυτές τέθηκαν στο τέταρτο βήμα. Η εγκατάσταση αυτή επιτρέπει τη δημιουργία αναφορών γύρω από τη χρήση του διαδικτύου, η οποία δεν ταυτοποιεί τα υποκείμενα της δράσης.

Η υλοποίηση των βημάτων αυτών διαμορφώνουν το πλαίσιο διακυβερνητότητας των επικοινωνιακών διαδράσεων των υποκειμένων στα δίκτυα των οργανώσεων που εφαρμόζονται. Η διακυβερνητότητα των σωμάτων μελών της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το Web Filter χαρακτηρίζεται από την προσομοίωση της επιτήρησης τους. Δηλαδή τα έξι βήματα της προηγούμενης ανάλυσης προσομοιώνονται οδηγώντας στη διάχυση των αποτελεσμάτων της διακυβερνητότητας στο χώρο και το χρόνο, μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης και συμπίεσης των επικοινωνιακών επαφών. Στην επόμενη παράγραφο θα αναλύσουμε την προσομοίωση της ανάδυσης του Web Filter της SC.

Γ2. Προσομοίωση της επιτήρησης

Γ2.α Οι υπορουτίνες της προσομοίωσης.

Από την πλευρά του κυβερνοπτικού ελέγχου το SC Web Filter ουσιαστικά προσομοιώνει σε παγκόσμιο επίπεδο την επιτήρηση των επικοινωνιακών διαδράσεων τόσο στο επίπεδο του φυσικού και δικτυακού χώρου όσο και στο επίπεδο των ροών. Η προσομοίωση των επιτηρησιακών διαδικασιών και η δικτυακή τους οργάνωση έχει ως στόχο το κυβερνοσώμα των σύγχρονων ανθρώπων. Η οργάνωση στην οποία εφαρμόζεται το λογισμικό προστατεύεται από ένα σύστημα επιτήρησης το οποίο βασίζεται στις εξής υπορουτίνες ελέγχου της δικτυακής συμπεριφοράς των κυβερνοσωμάτων:

- 1) Υπορουτίνα Επιτήρησης – Προσομοίωσης του κυβερνοχώρου της οργάνωσης. Ουσιαστική η υπορουτίνα αυτή προσομοιώνει τον πανοπτικό χώρο:
 - α) της επιτήρησης των τροχιών πλοήγησης των εργαζόμενων. Ο τύπος αυτός επιτήρησης οργανώνει τις πειθαρχικές μεθόδους στον κυβερνοχώρο κωδικοποιώντας ένα σειριακό κάθετο καταμερισμό της διαδικτυακής πρόσβασης και καταμερίζοντας τις λειτουργίες σε ρόλους ανάμεσα σε Διαχειριστές (Administrators) και Κύριους (Masters) των δικτύων και σε απλούς χρήστες. (Κανόνας Λειτουργικών Θέσεων) (Κεφάλαιο 4^ο Υποκ. Β).
 - β) της γραφικής απεικόνισης των θέσεων αυτών σε ένα δίκτυο υπολογιστικών συστημάτων και εργαζόμενων ή καλύτερα των μεταξύ τους διεπιφανειών. (προσομοίωση της θέσης στη σειρά). (Κεφ. 4^ο ο.π)
 - γ) Μέσα από ένα σύστημα απόδοσης IP και καταγραφής των πακέτων που αποστέλλονται από και προς τους υπολογιστές σταθμούς του δικτύου εντοπίζονται οι πιθανοί ή βέβαιοι παραβάτες της πολιτικής διαχείρισης των δικτύων (Κανόνας του εντοπισμού) (Βλ. Κεφ. 4^ο)

δ) Οι σταθμοί εργασίας του δικτύου ταξινομούνται σε επιμέρους ομάδες ελέγχου, και πρόληψης των συμπεριφορών τους (κανόνας της περίφραξης)

2) Υπορουτίνα Επιτήρησης του κυβερνοχρόνου μέσω της παρακολούθησης των χρονικών ορίων της χρήσης για προσωπικούς λόγους του διαδικτύου από τα υποκείμενα.

3) Υπορουτίνα Επιτήρησης των επικοινωνιακών ενεργημάτων των εργαζόμενων μέσω της σάρωσης και διερεύνησης του περιεχομένου της διάδρασης. Στη βάση αυτού του περιεχομένου οι εργαζόμενοι είναι δυνατό να παρακολουθηθούν, να ταξινομηθούν, να μετρηθούν και τελικά να κανονικοποιηθούν μέσω της απόδοσης ενός προφίλ της προσωπικότητάς τους.

4) Υπορουτίνα τιμωρίας των «παραβατικών» διαδικτυακών διεπαφών. Η παραβίαση των πολιτικών διαχείρισης του δικτύου πυροδοτεί την αντίδραση του συστήματος ασφαλείας της οργάνωσης που ξεκινάει από την εμφάνιση ενός «φιλικού» προειδοποιητικού μηνύματος στην επιφάνεια του υπολογιστικού του συστήματος και φτάνει μέχρι την απόλυση του. Στις κυβερνοπτικές εξουσίες η τέχνη της τιμωρίας μετατρέπεται σε τέχνη της πρόληψης των δυνητικών κινδύνων και αποτροπής των υποκειμένων από οποιαδήποτε «παραβατική» συμπεριφορά.¹⁴⁷

Η 1^η και η 2^η υπορουτίνα ελέγχου της δικτυακής συμπεριφοράς των κυβερνοσωμάτων προσομοιώνει το 4^ο βήμα της νοοτροπίας της διακυβερνητότητας όπως προτείνει η SC στην προηγούμενη παράγραφο, δηλαδή την ταξινόμηση των IP των σε ομάδες χρηστών με διαφορετικά δικαιώματα στη δικτυακή πρόσβαση. Το αποτέλεσμα όπως είδαμε είναι οριζόντια και κάθετη διαφοροποίηση της οργάνωσης και η ιεραρχική αλύσωση των επικοινωνιακών ενεργημάτων στο δίκτυο της. Παράλληλα η 1^η και 2^η υπορουτίνα προσομοιώνει τον έλεγχο της ικανοποίησης των προσδοκιών που θέτει η οργάνωση στα μέλη της. (βλ. Παραπάνω κεφ. 5^ο, υποκ. Γ. και Γ1Α) Η προσομοίωση της επιτήρησης στο χώρο και το χρόνο συνδέεται με τις διαδικασίες της χωροχρονικής αποστασιοποίησης/ συμπίεσης των επικοινωνιακών διαδράσεων στον κυβερνοχώρο. Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε ότι μέσα από τη διαδικασία της προσομοίωσης της επιτήρησης διαχέονται τα αποτελέσματα της σε ολόκληρο το δίκτυο της οργάνωσης, οδηγώντας στην ανάδυση ενός παγκοσμιοποιήσιμου και παγκοσμιοποιημένου χώρου και χρόνου δράσης. Η υπόθεση αυτή χρειάζεται να διερευνηθεί στο παραδειγματικό επίπεδο, μέσω της μελλοντικής έρευνας μίας συγκεκριμένης οργάνωσης, η οποία εφαρμόζει στα σύνορα της το Web Filter SC.

Οι υπορουτίνες 3^η και 4^η προσομοιώνουν τον έλεγχο των άλλων δύο διαδικασιών του προγράμματος δράσης της οργάνωσης: α) την αξιολόγηση του προσανατολισμού της δράσης των μελών της οργάνωσης και β) και τη συμμόρφωση του με τις προσδοκίες της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το Web Filter. (Βλ. Παραπάνω κεφ 5^ο. Υποκ. Γ) Δηλαδή κατηγοριοποιούν τους δυνητικούς κινδύνους που απορρέουν από τις διαδικτυακές επαφές των μελών της οργάνωσης και αξιολογούν το βαθμό παραβίασης των κανονιστικών προσδοκιών επιβάλλοντας κυρώσεις στους παραβάτες.

Και οι τέσσερις υπορουτίνες της προσομοίωσης της επιτήρησης συνδέονται με τα πέντε στάδια της νεωτερικής επιτήρησης: σύγκριση, διαφοροποίηση, ιεραρχία, συμμόρφωση και αποκλεισμό. Οι πληροφορίες που αντλούνται από την επιτήρηση των διαδικτυακών επαφών ψηφιοποιούνται και αποθηκεύονται σε τεράστιες βάσεις δεδομένων μετατρέποντας την ταυτότητα των δραστών σε ένα σώμα βιομετρικών και κυβερνητικών πληροφοριών, σε ένα υπερκείμενο σώματος το οποίο κατοικεί στις τρεις διαστάσεις του κυβερνοχώρου. (κεφ. 4^ο, υποκ. Β1)

Οι υπορουτίνες της προσομοίωσης διαφοροποιούνται λειτουργικά σε ένα πολύπλοκο πίνακα καθηκόντων της επιτήρησης, που τελικά διαμορφώνουν ένα πολύπλοκο πλέγμα γραμμών- στηλών επιτήρησης στα πλαίσια της οργάνωσης. Στην επόμενη παράγραφο θα εξετάσουμε το πλέγμα αυτό.

Γ2.β Βασικές λειτουργίες των τεσσάρων υπορουτινών προσομοίωσης.

Το Web Filter εφαρμόζει μία σειρά βασικών προεπιλεγμένων λειτουργιών στο σύνορο της οργάνωσης. Αυτές είναι:

A. Επιτήρηση χρηστών – ιστοσελίδων - αρχείων.

Το Web Filter της SC δίνει σε μία οργάνωση τις εξής προεπιλεγμένες (default) δυνατότητες επιτήρησης των υποσυστημάτων της:

1. Γενικά οποιοσδήποτε νέος χρήστης εισέρχεται στο δίκτυο της οργάνωσης παρακολουθείται αυτόματα η διαδικτυακή του δραστηριότητα, και/ ή διαμορφώνεται από την εκάστοτε οργάνωση μία βάση δεδομένων με τους επιτρεπόμενους ιστοτόπους επίσκεψης.
2. Επιτήρηση προεπιλεγμένων συγκεκριμένων τύπων ιστοσελίδων (asp, htm, html, jsp, msp, shtml, stm) και/ή επεκτάσεις αρχείων (File extensions).

Οι παρακάτω πίνακες μας δίνουν συγκεντρωτικά τους τύπους αρχείων που επιτηρεί το Web Filter της SC.

By default Web Filter monitors the following protocols and associated ports:
• HTTP: 3128, 80, 8080, 8000
• BitTorrent: 6881 – 6999
• EDonkey: 4661, 4662
• EZPeer: 8870
• FastTrack: 1214
• FTP: 20, 21
• Gnutella: 6346, 6347
• Gopher: 70
• Hotline Connect: 5500 – 5503
• HTTPS: 443, 8443
• Jabber/SIMP: 7467
• Jabber/XMPP: 5222 - 5224
• Liquid Audio: 18888
• MSN Messenger: 1863
• NNTP: 119
• Oscar (AIM/ICQ): 5190
• PNM/PNA: 7070
• RTSP: 554, 8554
• Skype: 33033
• Windows Media: 1755
• WinMX: 6699
• Yahoo! Messenger: 5050
You can add new protocols and add new ports to existing protocols as

Πίνακας 6. Επιτήρηση προκαθορισμένων πρωτοκόλων από το Web Filter της SC. (Πηγή Surf Control b 2006: 22)

File Type Group	File Extension
Audio Files	aac, aif, aifc, aiff, au, cda, m3u, m4p, mid, midi, mp3, ogg, rmi, snd, wav, wax, wma.
Compressed Files	ace, arc, arj, b64, bhx, cab, gz, gzip, hqx, iso, jar, lzh, mim, rar, tar, taz, tgz, tz, uu, uue, xxe, z, zip.
Documents	csv, doc, docx, dot, pdf, ppt, pptx, ps, rtf, txt, xls, xlsx.
Executables	bat, cfc, cmd, com, dll, exe, jse, ocx, xpi.
Feeds	opml, rdf, rss, rss2, xml.
Images	Bmp, gif, jfif, jpe, jpeg, jpg, pcx, png, psd, tif, tiff, wmf.
Scripting	cgi, js, php, pl, py, vb, vbe, vbs.
Video Files	asf, asx, avi, divx, ivf, mlv, mov, mp2, mp2v, mpa, mpe, mpeg, mpg, mpv2, qt, ra, ram, rm, swf, wm, wmd, wmp, wmv, wmx, wvx, wxv.
Web Pages	asp, aspx, css, htm, html, jsp, msp, shtml, stm.

Πίνακας 7 επιτήρηση επεκτάσεων Αρχείων από το Web Filter της SC (Πηγή Surf Control b 2006: 22)

Οι δύο αυτοί πίνακες αποτυπώνουν με ακρίβεια τη δυνατότητα που έχει μία οργάνωση για επιτήρηση του συνόλου των διαδικτυακών επαφών των μελών της.

Από την επιτήρηση μπορούν να εξαιρεθούν είτε διαδικτυακές περιοχές (domain) είτε χρήστες του δικτύου της οργάνωσης.

Β. Δεύτερη προεπιλογή του Web Filter είναι ο καθορισμός του τύπου της διαδικτυακής πρόσβασης και επαφής

Γενικά το Web Filter διαδικασιοποιεί τις πολιτικές επιτήρησης με τρεις προκαθορισμένους τύπους κανόνων επιτήρησης των υποσυστημάτων μίας οργάνωσης:

1. Επιτρέπει την πρόσβαση και επαφή. Οι κανόνες αυτοί χρησιμοποιούν θετικό φιλτράρισμα της πληροφορίας.

2. Απαγορεύει την πρόσβαση και επαφή. Οι κανόνες αυτοί χρησιμοποιούν αρνητικό φιλτράρισμα για να αρνηθούν την πρόσβαση

3. Επιτρέπει την πρόσβαση με όρους. Οι κανόνες αυτοί χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό θετικών και αρνητικών υπορουτίνων φιλτραρίσματος, οι οποίες θέτουν περιορισμούς στην πρόσβαση στο δίκτυο της οργάνωσης.

Ο βαθμός προσβασιμότητας των χρηστών συνδέεται α) με το χρόνο πρόσβασης μίας διαδικτυακής επαφής, β) με τον όγκο των πόρων του δικτύου που καταναλώνεται (bandwidth). Και οι τρεις τύποι κανόνων θέτονται από τους διαχειριστές του δικτύου μέσα από την κεντρική κονσόλα διαχείρισης του Web Filter και φυσικά είναι δυνατό να προσαρμοστούν ελαστικά στις ανάγκες οποιουδήποτε συστήματος. (Surf Control b 2006: 23)

Γ. Τρίτη προεπιλογή επιτήρησης από το Web Filter είναι η συντήρηση και ανανέωση της βάσης διαδικτυακών απειλών.

Στο επίπεδο του προγραμματισμού των υπορουτίνων της επιτήρησης το Web Filter δίνει τη δυνατότητα δρομολόγησης δύο βασικών καθηκόντων:

1. Την ανανέωση της βάσης δεδομένων των διαδικτυακών κινδύνων
2. τη συντήρηση της βάσης δεδομένων

Με τον προγραμματισμό είναι δυνατή η δρομολόγηση συγκεκριμένων συμβάντων όταν κανείς χρήστης δεν είναι στο δίκτυο ή όταν απαιτείται μεγάλος όγκος πόρων για την εκτέλεση τους. Τα συμβάντα αυτά είναι: η γραμμή εντολών, η διαχείριση της βάσης δεδομένων, η ανανέωση της βάσης δεδομένων, η ανανέωση της, η ανανέωση της βάσης των διαδικτυακών κινδύνων, η ανανέωση της βάσης δεδομένων των χρηστών του δικτύου. (Surf Control b 2006: 24)

Δ. Σε ένα τέταρτο επίπεδο το Web Filter δίνει την προεπιλογή της δυνατότητας συγκρότησης αναφορών για την κατάσταση του δικτύου με τα εξής

χαρακτηριστικά: Πάνω από 60 προ διατεταγμένων φορμών αναφοράς, δυνατότητα προσαρμογής των φορμών στις απαιτήσεις της οργάνωσης, πίνακες διαδικτυακών απειλών οι οποίοι απεικονίζουν τη δραστηριότητα του δικτύου. (Surf Control b 2006: 25)

Ε. Πέμπτη προεπιλογή της δομής του Web Filter επιτρέπει τη χωροχρονική συμπίεση/ αποστασιοποίηση της διαχείρισης της επιτήρησης των δικτύων. Χρησιμοποιώντας το Remote Administration Client είναι δυνατή η πρόσβαση των ακόλουθων λειτουργιών του Web Filter από έναν απομακρυσμένο υπολογιστή:

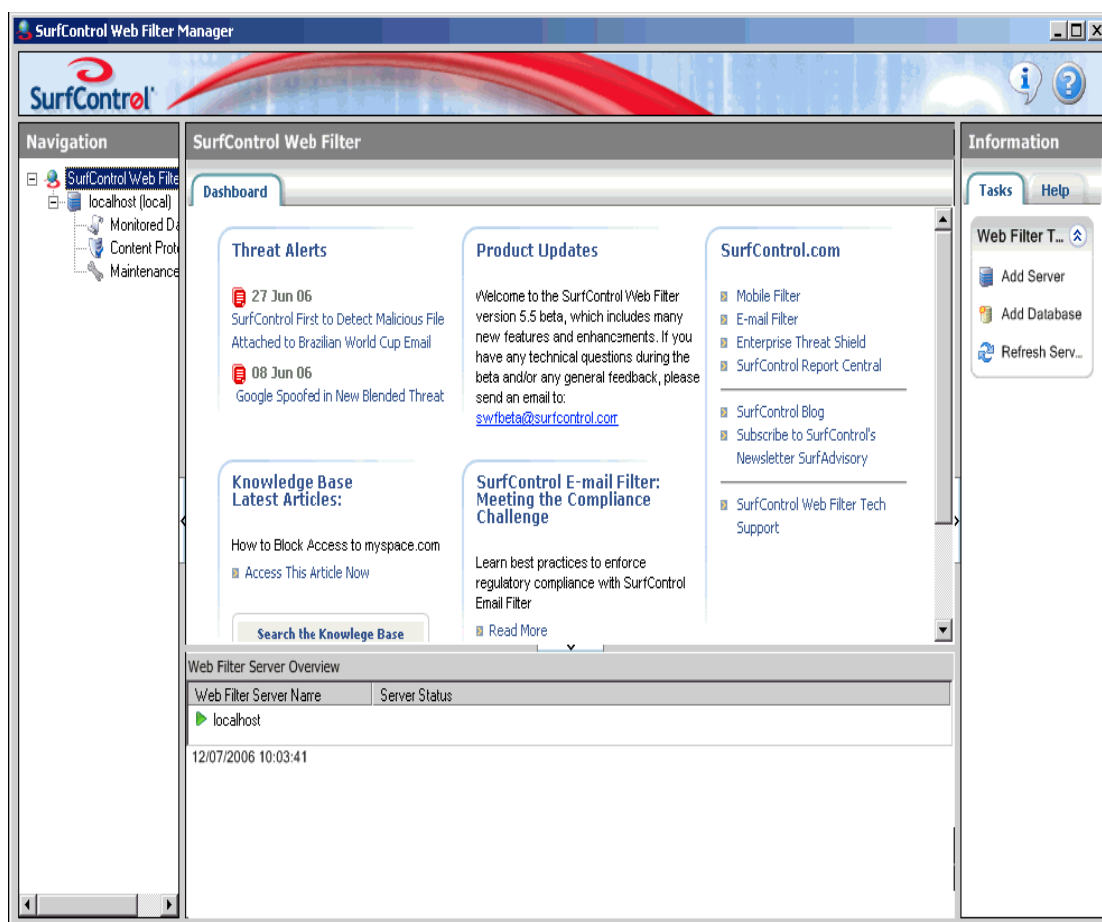
- Του Web Filter Manager, μέσω της οποιού είναι δυνατή η παρακολούθηση της διαδικτυακής κυκλοφορίας μέσω ενός Δέντρου πλοήγησης στα Επιτηρούμενα Δεδομένα
- Του Rules Administrator, ο οποίος επιτρέπει τη δημιουργία αλλά και την αλλαγή των κανόνων επιτήρησης
- Της Web Filter Database, για τη σύνδεση με τη βάση δεδομένων του δικτύου χωρίς την είσοδο του διαχειριστή στο φυσικό χώρο της (στο μηχάνημα στο οποίο είναι εγκατεστημένη)
- Του Real Time Monitor, που παρέχει τη δυνατότητα επιτήρησης της διαδικτυακής κυκλοφορίας σε πραγματικό χρόνο. (Surf Control b 2006: 27)

Το Web Filter Manager επιτρέπει την εκτέλεση των ακόλουθων λειτουργιών:

1. Έκθεση των Servers και των βάσεων δεδομένων που επιτηρούνται με το λογισμικό
2. έκθεση ενός ιστορικού των δράσεων των χρηστών του Διαδικτύου, όπως αποθηκεύονται σε κάθε βάση δεδομένων
3. Βοηθάει στη διαμόρφωση των τρόπων με τους οποίους το λογισμικό επιτηρεί τους διαδικτυακούς κινδύνους
4. Βοηθάει στη συντήρηση του λογισμικού με σκοπό την αποτελεσματικότητα της επιτήρησης. (Surf Control b 2006: 35)

Στα επόμενα αναλύουμε λεπτομερέστερα την προσομοίωση των λειτουργιών των υπορουτίνων της επιτήρησης του Web Filter. Ουσιαστικά το WF προσομοιώνει ένα Πίνακα της επιτήρησης που ο Foucault περιέγραψε στην ανάλυση του Πανοπτικού του Bentham. (Βλέπε παραπάνω Κεφ. 4, υποκ. Β1)

Γ3. Ο Πίνακας προσομοίωσης της Επιτήρησης του Web Filter.

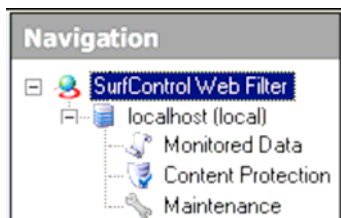

Τζάμι 1. Η κύρια οθόνη του Web Filter Manager. Πηγή Surf Control b 2006 page 26

Η κύρια οθόνη Διαχείρισης του Web Filter χωρίζεται σε τρεις βασικές κολώνες (Τζάμια – Pane). Η επιλογή από τον κατασκευαστή του Web Filter της έννοιας του τζαμιού προσομοιώνει τον κεντρικό πύργο του πανοπτικού του Bentham. Μόνο που στην περίπτωση του Web Filter το βλέμμα του επιτηρητή παρατηρεί τη ροή πληροφορίας και όχι τον επιτηρούμενο. Όπως είδαμε στο 4^ο κεφάλαιο το αντικείμενο της επικοινωνίας είναι το κυβερνοσώμα και όχι το φυσικό σώμα του επιτηρούμενου. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η οθόνη προσομοιώνει σειριακά στο χώρο ένα σημείο διασταύρωσης μίας γραμμής και μίας στήλης (θέση στη σειρά – σειριακό χώρος – βλέπε ανάλυση πανοπτικού 4^ο κεφάλαιο σελ 140) Η ταξινόμηση αυτή επιτρέπει την απλοποίηση αλλά και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του ελέγχου της πολυπλοκότητας των επικοινωνιακών διαδικτυακών δράσεων των επιτηρούμενων.

Αριστερά στην κεντρική οθόνη βρίσκεται το τζάμι της πλοήγησης (navigation pane), «μέσα» από το οποίο παρατηρούνται οι επαφές του σέρβερ και των βάσεων

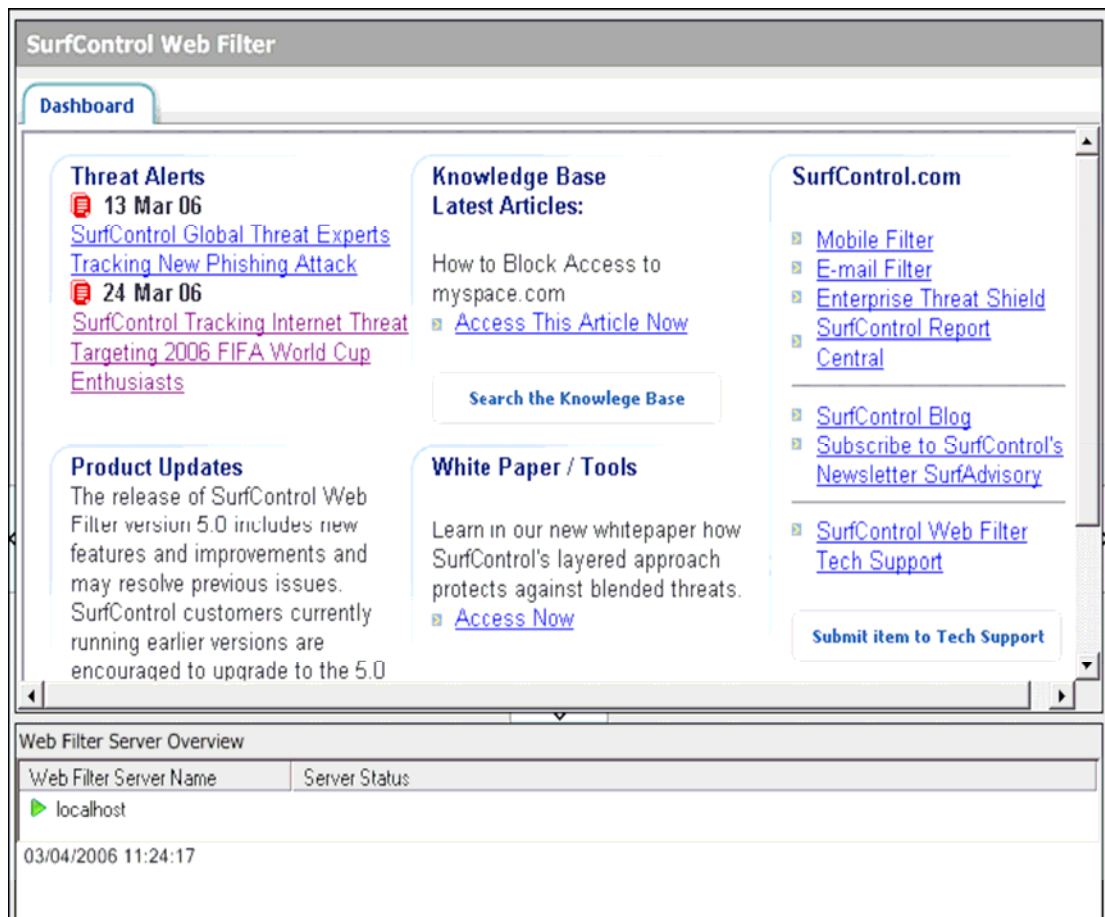
δεδομένων, που έχει δημιουργήσει η οργάνωση στην οποία εφαρμόζεται το πρόγραμμα. Η Στήλη του Τζαμιού Πλοήγησης διασταυρώνεται σε τέσσερις γραμμές: Server (Localhost), Monitored Data, Content Protection, Maintenance. (Κανόνας της Θέσης στη στήλη της πλοήγησης)

Τζάμι 2 Πλοήγησης του Web Filter. Πηγή Surf Control b 2006 page 27

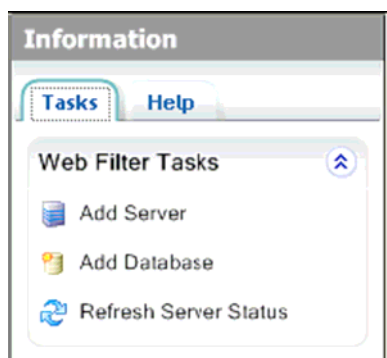
Παρατηρούμε ότι σε αυτή τα καθήκοντα της επιτήρησης ομαδοποιούνται και διαφοροποιούνται σε γραμμές επιμέρους διαδικασιών με στόχο την ταξινόμηση και συγκέντρωση των πληροφοριών που συλλέγονται για τη μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων της επιτήρησης τόσο στο χρόνο όσο και στο χώρο (κανόνας της περίφραξης – βλέπε κεφ 4^ο, υποκ. Β1) Η ταξινόμηση της πληροφορίας γίνεται σε ένα δεντρόγραμμα επιμέρους επιτηρησιακών καθηκόντων.

Στο κέντρο του Web Filter βρίσκεται η στήλη του Κεντρικού Τζαμιού (Central Pane). «Μέσα» από το τζάμι αυτό παρατηρούμε σε μικροφυσικό επίπεδο οποιαδήποτε επιλογή έχουμε κάνει στο Τζάμι της Πλοήγησης. Στο παράδειγμα μας προσομοιώνεται η κατάσταση του Σέρβερ μας και η προεπιλεγμένη οθόνη του Web Filter όταν το ενεργοποιούμε για πρώτη φορά. (βλέπε Τζάμι 3 σελ. 242)

Τζάμι 3 της Κεντρικής οθόνης του Web Filter. Πηγή Surf Control b 2006 page 27

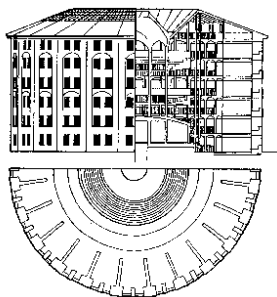
Το Τζάμι Πληροφόρησης (Information Pane) του Web Filter Manager συνίσταται από δύο στηλογνώμονες (tab): α) των καθηκόντων, στον οποίο βρίσκονται σε λίστα οι διαδικασίες οι οποίες μπορούν να εκτελεστούν σύμφωνα με τις επιλογές της οθόνης πλοήγησης (navigation pane βλέπε παραπάνω) και β) της βοήθειας προς το χρήστη για τα καθήκοντα που είναι διαθέσιμα. Στο παρακάτω τζάμι αποτυπώσαμε τα καθήκοντα που μπορούν να εκτελεστούν όταν στο Τζάμι Πλοήγησης έχει επιλεγθεί από το δέντρογραμμα ο Σέρβερ του συστήματός μας.

Τζάμι 4 Πληροφόρησης του Web Filter. Πηγή Surf Control b 2006 page 28)

Μπορούμε να αναλύσουμε σε έναν πίνακα πέντε γραμμών και τριών στηλών τις δυνατότητες προσομοίωσης της επιτήρησης και των επιμέρους καθηκόντων – διαδικασιών, στις οποίες διαφοροποιείται η κεντρική οθόνη του Web Filter. Είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο (υποκ Β1) πώς ο Πίνακας αποτελεί ένα πανοπτικό εργαλείο το οποίο ως ταξινόμηση περιορίζει τις ατομικές ιδιομορφίες και αποκλείει τους αριθμητικούς υπολογισμούς, και β) ως πειθαρχική κατανομή χειρίζεται και διοικεί την πολλαπλότητα. (Βλέπε επόμενο πίνακα 8)

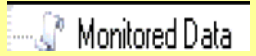
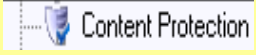
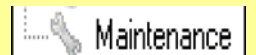
Ουσιαστικά η Κεντρική Οθόνη του Web Filter προσομοιώνει σε έναν πίνακα τρεις επιμέρους λειτουργίες: α) την δυνητική (virtual) πλοήγηση στο δίκτυο της οργάνωσης στο οποίο εφαρμόζεται το WF (web filter προεπιλογή, server παρακολούθησης, δεδομένα παρακολούθησης, περιεχόμενο παρακολούθησης), β) το κεντρικό τζάμι της παρατήρησης και της απεικόνισης των δεδομένων που επιτηρούμε. Το τζάμι αυτό μπορούμε να το παρομοιάσουμε με τον κεντρικό πύργο επιτήρησης στα αρχιτεκτονικά σχέδια του πανοπτικού του Bentham. Ο Foucault παρατηρεί ότι το πανοπτικό του Bentham δομείται με έναν πύργο με μεγάλα παράθυρα, τα οποία βλέπουν προς το εσωτερικό κάθε δακτυλίου. Και συμπεραίνει «Το μείζον αποτέλεσμα του Πανοπτικού είναι, επομένως, το ακόλουθο: να υποβάλλει στον κρατούμενο μία συνειδητή και μόνιμη σε βάρος του, κατάσταση ορατότητας, που εξασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας. Να μονιμοποιεί τα αποτελέσματα της επιτήρησης, ακόμα και αν αυτή είναι ασυνεχής στην άσκηση της· η τελειότητα της εξουσίας να τείνει να καθιστά περιττή την άσκηση· της το αρχιτεκτονικό τούτο συγκρότημα να είναι μία μηχανή για την εγκαθίδρυση και τη στήριξη ενός είδους εξουσίας ανεξάρτητης από εκείνον που την ασκεί· κοντολογίς, οι κρατούμενοι να παγιδεύονται και να υφίστανται μία εξουσία της οποίας οι ίδιοι είναι φορείς.» (Foucault 1989: 265-266)

Σχεδιάγραμμα 1 του Πανοπτικού του Bentham. Πηγή Foucault 1989

Στο κυβερνοπτικό του WF ο πύργος επιτηρεί την κίνηση των δικτυακών επικοινωνιακών επαφών των υποκειμένων και όχι τη φυσική κίνηση και παρουσία τους στο χώρο. γ) το τζάμι πληροφόρησης όπου ο φορέας του κυβερνοπτικού ελέγχου

διαχειρίζεται την εκτέλεση των καθηκόντων που αφορούν την επιτήρηση του δικτύου.

Στήλες Πίνακα Επιτήρησης του Web Filter.				
	Τζάμι Πλοήγησης (Navigation Pane)	(1) Κεντρικό Τζάμι (Central Pane)	(2) Τζάμι Πληροφόρησης (Information Pane)	
	Δεντρόγραμμα. Πλοήγησης	Η απεικόνιση των δεδομένων	Καθήκοντα διαδικασίες επιτήρησης	
Γραμμές Πίνακα Επιτήρησης τους Web Filter	 (A). Η προεπιλεγμένη απεικόνιση του Web Filter Manager.	<ul style="list-style-type: none"> • Ο προεπιλεγμένος πίνακας του SurfControl Web Filter • Η συνολική απεικόνιση του Server 	<ul style="list-style-type: none"> • Προσθήκη Server • Προσθήκη Βάσης Δεδομένων • Φρεσκάρισμα της κατάστασης του Server 	
	 (B). Το όνομα του server που θέσαμε κατά τη διαδικασία εγκατάστασης του Web Filter.	<ul style="list-style-type: none"> • Η κατάσταση της υπηρεσίας του Web Filter • Πληροφορίες για το Server • Η κατάσταση της Βάσεων Δεδομένων 	<ul style="list-style-type: none"> • Διαγραφή Server • Έναρξη ή διακοπή της υπηρεσίας Web Filter Service • Έναρξη ή διακοπή της διαδικασίας προγραμματισμού (Scheduler Service) • Έναρξη ή διακοπή της υπηρεσίας VCA • Φρεσκάρισμα της Βάσης Δεδομένων 	
	 (Γ).	<ul style="list-style-type: none"> • Στηλογνώμονας χρηστών • Στηλογνώμονας προορισμών • Στηλογνώμονας κατηγοριών 	<ul style="list-style-type: none"> • Καθήκοντα επιτηρούμενων δεδομένων • Καθήκοντα επιτηρούμενων χρηστών • καθήκοντα επιτηρούμενων συνδέσεων • Προορισμοί εκτύπωσης / Κατηγορίες 	
	 (Δ)	<ul style="list-style-type: none"> • Περιγραφή των εργαλείων του Web Filter για την προστασία περιεχομένου • συντομεύσεις στις εφαρμογές 		
	 (Ε)	<ul style="list-style-type: none"> • Περιγραφή των εργαλείων συντήρησης του Web Filter maintenance tools • συντομεύσεις στις εφαρμογές 		

Πίνακας 8 Προσομοίωση της Επιτήρησης του Web Filter

Στήλη Α του Πίνακα προσομοίωσης του Web Filter. Προεπιλεγμένη απεικόνιση.

Κάθε στοιχείο στο δέντρογραμμα της πρώτης στήλης του Τζαμιού Πλοήγησης διαφοροποιείται σε επιμέρους τομείς επιτήρησης των δεδομένων των διαδικτυακών επαφών. Έτσι το στοιχείο του Server στον οποίο εφαρμόζουμε το Web Filter διαφοροποιείται στα εξής επιμέρους στοιχεία, τα οποία διαμορφώνουν με τη σειρά τους έναν υποπίνακα διαδικασιών επιτήρησης.

Στήλη Β του Πίνακα προσομοίωσης του Web Filter.

Όταν επιλέξουμε από το τζάμι πλοήγησης το στοιχείο του Server μας (localhost) στο κεντρικό τζάμι του λογισμικού εμφανίζεται ένας νέος υποπίνακας πληροφοριών για την κατάσταση του. (κελί Β1 στον Πίνακα 8) Ο πίνακας αυτός αναλύεται στους παρακάτω τομείς και δεδομένα.

Τομείς	Δεδομένα
Κατάσταση της υπηρεσίας	Μέσα από τον τομέα αυτόν μπορούμε να παρατηρήσουμε τις ακόλουθες υπηρεσίες του Web Filter: <ul style="list-style-type: none">• Υπηρεσία Web Filter• Υπηρεσία προγραμματιστή• VCA υπηρεσία
Πληροφορίες για το Server	Μέσα από τον τομέα αυτόν μπορούμε το Web Filter εκθέτει τις ακόλουθες πληροφορίες: <ul style="list-style-type: none">• Πλατφόρμα του Web Filter• Έκδοση του Web Filter• Τελευταία ανανέωση της βάσης δεδομένων διαδικτυακών κινδύνων• τη βάση δεδομένων διαδικτυακών απειλών.
Τη θέση της βάσης Δεδομένων	<ul style="list-style-type: none">• το όνομα του Server πάνω στον οποίο είναι εγκατεστημένη η βάση• το όνομα της βάσης δεδομένων• τον αριθμό των διαδικτυακών προορισμών που είναι αποθηκευμένες στη βάση• τον αριθμό των χρηστών, οι οποίοι επιτηρούνται στη βάση δεδομένων• το μέγεθος της βάσης δεδομένων του Web Filter

Πίνακας 9. Υποπίνακας τομέων διαφοροποίησης των διαδικασιών επιτήρησης του κελιού Β1 του Πίνακα 8.

Πηγή Surf Control b 2006 page 32

Όταν βρισκόμαστε στη θέση του στοιχείου του Server στο τζάμι πληροφοριών παρατηρούμε τα καθήκοντα του κελιού Β2 του Πίνακα 8, τα οποία μπορούμε να ενεργοποιήσουμε και είναι τα ακόλουθα:

- Διαγραφή Server
- Έναρξη ή διακοπή της υπηρεσίας Web Filter Service
- Έναρξη ή διακοπή της διαδικασίας προγραμματισμού (Scheduler Service)

- Έναρξη ή διακοπή της υπηρεσίας VCA
- Φρεσκάρισμα της Βάσης Δεδομένων

Στήλη Γ του Πίνακα προσομοίωσης του Web Filter. Τα δεδομένα της επιτήρησης.

Η ενεργοποίηση του στοιχείου των δεδομένων επιτήρησης στο δέντρογραμμα του τζαμιού πλοήγησης **Monitored Data**

μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε:

- α) ποιοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο
- β) τους ιστοτόπους τους οποίους έχουν επισκεφτεί
- γ) και τις κατηγορίες των ιστοτόπων, οι οποίοι έχουν αποθηκευτεί στη βάση δεδομένων των διαδικτυακών κινδύνων του Web Filter.

διαφοροποιεί τα καθήκοντα του κελιού Γ1 του πίνακα 8 στους παρακάτω στυλογνώμονες:

- **Χρήστες**, οι εργαζόμενοι οι οποίοι εντοπίζονται από το Web Filter
- **Προορισμοί**, τους οποίους έχουν επισκεφτεί οι εργαζόμενοι
- **Κατηγορίες** αυτών των προορισμών, στις οποίες ταξινομούνται είτε με βάση τις δεδομένες κατηγορίες της βάσης δεδομένων των διαδικτυακών απειλών του Web Filter, είτε με βάση τις κατηγορίες που δημιουργούν οι διαχειριστές του συστήματος ασφάλειας της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται.

Το φιλτράρισμα των πληροφοριών και η ταξινόμηση τους στους τρεις στυλογνώμονες γίνεται με βάση τις επόμενες επιλογές επιτήρησης:

- Προεπιλογή → επιτήρηση όλων 1
- Ημερομηνία πρόσβασης
- Ώρα πρόσβασης
- Μέθοδο κατηγοριοποίησης
- Κατηγορία
- Θέση της σύνδεσης
- Προορισμός
- IP Προορισμού
- Λεπτομερής
- Ομάδες
- Όνομα Πρωτοκόλου
- IP Πηγής
- Σταθμός Εργασίας Πηγής

- Όνομα χρήστη
- Μέσω Proxy
- Διαμόρφωση τυποποιημένων φίλτρων της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το Web Filter. (Surf Control b 2006:35)

(Γ1) Στήλη Επιτήρησης χρηστών

Η ενεργοποίηση του κελιού Γ1 παρουσιάζει σε μία στήλη πληροφορίες για τη δραστηριότητα των χρηστών στο διαδίκτυο. Η επιτήρηση τους μπορεί να γίνει μέσω της ταξινόμησης τους σε ομάδες (κανόνας του εντοπισμού). Ο διαχειριστής του Web Filter μπορεί να ορίσει α) τις δραστηριότητες που θα επιτηρούνται β) τους χρήστες που θα αποκλείονται από την αποθήκευση της δραστηριότητας τους στις βάσεις του λογισμικού. Υπάρχουν δύο τζάμια έκθεσης των πληροφοριών σχετικά με τους χρήστες:

1. η συνόπιση των χρηστών του δικτύου όπου διατάσσονται σε στήλες οι εξής πληροφορίες:

- **Στήλη Χρήστης:** novell user name, EUM user name, NetBios user name, workstation user name, IP address
- **Στήλη Τελευταίος σταθμός εργασίας:** Εκτίθεται το όνομα του τελευταίου σταθμού εργασίας στον οποίο εντοπίστηκε ο χρήστης
- **Στήλη τελευταίας διεύθυνσης IP:** Εκτίθεται η τελευταία IP στην οποία εντοπίστηκε ο χρήστης
- **Στήλη πρώτης πρόσβασης:** Εκτίθεται η ημερομηνία και η ώρα της πρώτης πρόσβασης του χρήστη στο διαδίκτυο
- **Στήλη τελευταίας πρόσβασης:** Εκτίθεται η ημερομηνία και η ώρα της τελευταίας πρόσβασης του χρήστη
- **Στήλη Συνδέσεων:** Καταγράφονται και εκτίθενται το σύνολο των συναλλαγών που είχε ο χρήστης στο διαδίκτυο
- **Στήλη ρυθμίσεων της επιτήρησης:** εκτίθενται οι τύποι αρχείων που επιτηρούνται

2. όταν επιλέγεται κάποιος χρήστης από τη συνόπιση τότε εκτίθενται σε ένα νέο τζάμι με λεπτομέρεια σε στήλες, οι ακόλουθες πληροφορίες σχετικά με τη δραστηριότητα του στο διαδίκτυο

- Χρήστης: Novell user name, EUM user name, NetBIOS user name, Workstation name, IP address
- Προορισμός: Η διεύθυνση που ο χρήστης επισκέφτηκε. Πχ www.mysite.com.

- Λεπτομέρειες σχετικά με κάθε σελίδα που επισκέφτηκε πχ www.mysite.com/morestuff.htm.
- Μέσω **Proxy** – εκτίθεται η σύνδεση με τον προορισμό μέσω ενός proxy server.
- Ο σταθμός εργασίας της πηγής από την οποία έγινε η αναζήτηση στο διαδίκτυο
- Το πρωτόκολλο της αναζήτησης στο διαδίκτυο.
- Η κατηγορία της αναζήτησης.
- Η μέθοδο κατηγοριοποίησης με βάση:
 - την εταιρεία και το **Intranet**
 - την κατασκευή της κατηγορίας από το διαχειριστή
 - τη **SurfControl**, ο ιστοτόπος έχει κατηγοριοποιηθεί με βάση την βάση δεδομένων διαδικτυακών απειλών του SG
 - **VCA ιστοτόπος κατηγοριοποιήθηκε από το Virtual Control Agent.**
 - **Καμία μέθοδο κατηγοριοποίησης.**
- **Τη θέση της σύνδεσης** που μπορεί να έχει μία από τις επόμενες θέσεις:
 - **Επιτρεπόμενη** το Web Filter επιτρέπει στο χρήστη να επισκεφτεί τον προορισμό.
 - **Διακοπόμενη** το Web Filter σταματάει την πρόσβαση του χρήστη.
- **Ώρα Πρόσβασης** η ημερομηνία και η ώρα αναζήτησης στο διαδίκτυο
- **Η διάρκεια της σύνδεσης σε λεπτά**
- **Τα δεδομένα αποστολής σε kilobytes** που αναζητήθηκαν.
- **Τα δεδομένα πρόσληψης σε kilobytes** που παραλήφθηκαν κατά τη διάρκεια της αναζήτησης (Surf Control b 2006:38-9)

(Γ1) Στήλη Προορισμών

Το SC Web Filter έχει τη δυνατότητα της παρακολούθησης και αποθήκευσης σε ανακτήσιμα δεδομένα των προορισμών, τους οποίους επισκέφτηκαν οι χρήστες. Οι επισκέψιμες σελίδες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν από το διαχειριστή του προγράμματος και να συμπεριληφθούν στους ιστοτόπους που αποκλείονται από τη Βάση διαδικτυακών απειλών του προγράμματος. Το τζάμι των προορισμών διασπάται σε δύο επιμέρους στήλες: Περιληπτική και Λεπτομερής ανάλυση των προορισμών.

Στη στήλη της περιληπτικής Ανάλυσης των προορισμών προσομοιώνονται σε κατηγορίες οι εξής πληροφορίες:

- Προορισμός: ταυτοποιείται η διεύθυνση της κύριας περιοχής του ιστοτόπου
- Η IP του προορισμού
- Ημερομηνία και ώρα της πρώτης πρόσβασης, που το Web Filter εντόπισε

- Ημερομηνία και ώρα πρόσβασης της τελευταίας πρόσβασης
- Επαφές ή προσομοιώνεται ο συνολικός αριθμός των συναλλαγών στο TCP (transmission Control Protocol) που έγιναν κατά τις εισόδους.

Στη στήλη της λεπτομερούς ανάλυσης των προορισμών προσομοιώνονται σε στήλες οι ακόλουθες πληροφορίες:

- Χρήστης: ταυτοποιείται το όνομα του χρήστη στις ακόλουθες γραμμές, με την εξής σειρά: Novell user name, EUM user name, Net Bios user name, workstation user name, IP address.
- Προορισμός: η διεύθυνση που έγινε η επαφή πχ mysite.com
- Λεπτομερής προορισμός όλων των σελίδων του ιστοτόπου με τον οποίο έγινε επαφή πχ www.mysite.com/morestuff.htm
- Via Proxy: καταγράφεται εάν η επαφή έγινε μέσω Proxy
- Ο σταθμός εργασίας
- Το πρωτόκολλο του σταθμού εργασίας από το οποίο έγινε η επαφή
- Κατηγορία, καταγράφεται και αποδίδεται η κατηγορία στην οποία ανήκει ο ιστοτόπος στη βάση δεδομένων διαδικτυακών απειλών.
- Η μέθοδος κατηγοριοποίησης του ιστοτόπου. Η κατηγοριοποίηση γίνεται είτε από τις ρυθμίσεις του Web Filter που θέτει η οργάνωση στην οποία εφαρμόζεται, είτε από τον Διαχειριστή του προγράμματος, είτε από τη βάση δεδομένων διαδικτυακών απειλών του SC, είτε από το Virtual Control Manager.
- Η κατάσταση της επαφής: ο προορισμός μπορεί να βρίσκεται σε δύο μόνο καταστάσεις: επιτρεπόμενη (το WF επέτρεψε την επαφή) ή απαγορευμένη επαφή (το WF μπλοκάρισε την επαφή).
- Ημερομηνία και χρόνος πρόσβασης
- Διάρκεια επαφής σε λεπτά
- Δεδομένα αποστολής: το συνολικό μέγεθος των kilobytes που στάλθηκαν κατά την επαφή
- Δεδομένα πρόσληψης: το συνολικό μέγεθος των δεδομένων σε kilobytes που δέχτηκε ο υπολογιστής κατά την επαφή.

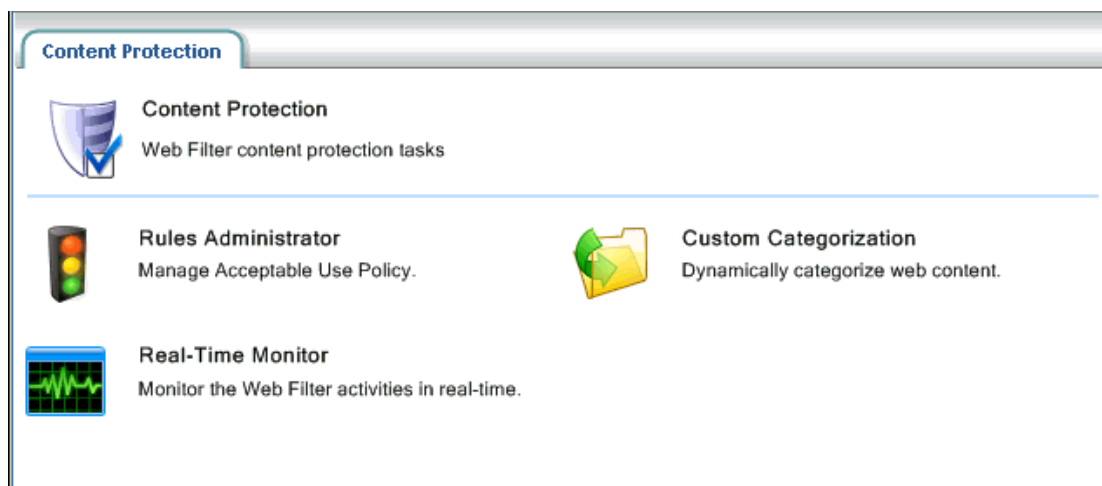
Ανάλογα με την πολιτική διαχείρισης των πληροφοριών από το εκάστοτε δίκτυο στο οποίο εφαρμόζεται το WF ο διαχειριστής μπορεί να προβεί σε μία σειρά ενεργειών.

(Γ1) Στήλη Κατηγοριών των ιστοτόπων.

Με τον ίδιο τρόπο προσομοιώνονται σε κατηγορίες οι παραπάνω πληροφορίες.

Στήλη Δ του Πίνακα προσομοίωσης του Web Filter

Ο στηλογνώμονας αυτός προσομοιώνει τα εργαλεία ανάλυσης περιεχομένου της διαχείρισης των διαδικτυακών απειλών.

Τζάμι 5. Πηγή Surf Control b 2006 page 55

Τα εργαλεία προστασίας του περιεχομένου του Web Filter μπορούν να συνοψιστούν στον ακόλουθο υποπίνακα:

Εργαλεία	Περιγραφή
Κανόνες του Διαχειριστή	Ο διαχειριστής μπορεί να εφαρμόσει κανόνες επιτρεπόμενης χρήσης (Βλέπε παρακάτω)
Παρακολούθηση σε πραγματικό χρόνο	Ο διαχειριστής μπορεί να παρακολουθήσει σε πραγματικό χρόνο την κίνηση στο διαδίκτυο των χρηστών. (Βλέπε παρακάτω)
Κατηγοριοποίηση του περιεχομένου	Ο διαχειριστής μπορεί να ταξινομήσει τους προορισμούς στη βάση δεδομένων διαδικτυακών απειλών. (Βλέπε παρακάτω)

Πίνακας 10. Υποπίνακας των τομέων διαφοροποίησης της στήλης Δ του Πίνακα προσομοίωσης του Web Filter. Πηγή Surf Control b 2006 page 55

Εργαλεία της Στήλης Δ του Πίνακα Προσομοίωσης του Web Filter: Κανόνες του Διαχειριστή.

Ο διαχειριστής μπορεί να σχεδιάσει και να υλοποιήσει τους κανόνες κυκλοφορίας των χρηστών στο διαδίκτυο ανάλογα με τις ανάγκες της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το WF. Γενικά υπάρχουν τρεις τύποι κανόνων πρόσβασης:

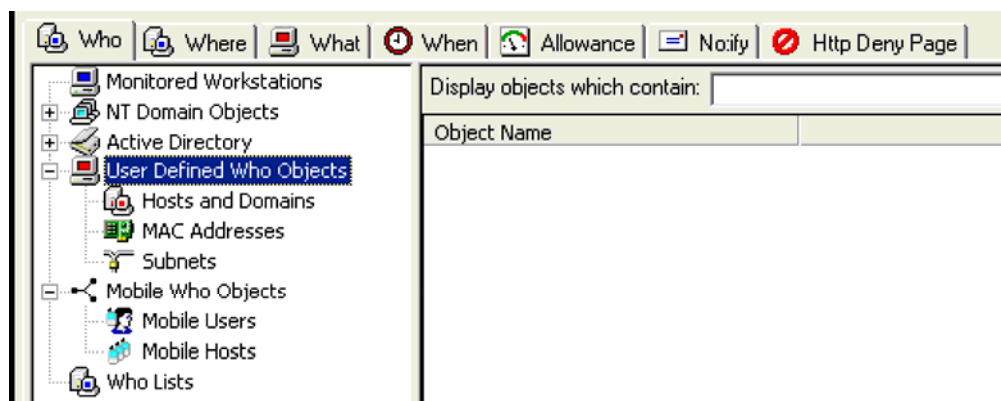
Επιτρεπόμενη πρόσβαση → κανόνες που χρησιμοποιούν θετικό φιλτράρισμα για κάθε πρόσβαση. Αυτή είναι η προεπιλεγμένη λειτουργία του Φίλτρου

Μη επιτρεπόμενη πρόσβαση → χρησιμοποιούν αρνητικό φιλτράρισμα

Επιτρεπόμενη με όρους → θέτουν όρια στην πρόσβαση μέσα από μικτούς κανόνες θετικού και αρνητικού φιλτραρίσματος. Τα όρια αυτά σχετίζονται είτε με το χρόνο πρόσβασης είτε με την ποσότητα της πληροφορίας που συναλλάσσεται (bandwidth). Όταν τα όρια αυτά ξεπερνιούνται διακόπτεται αυτόματα η επαφή.

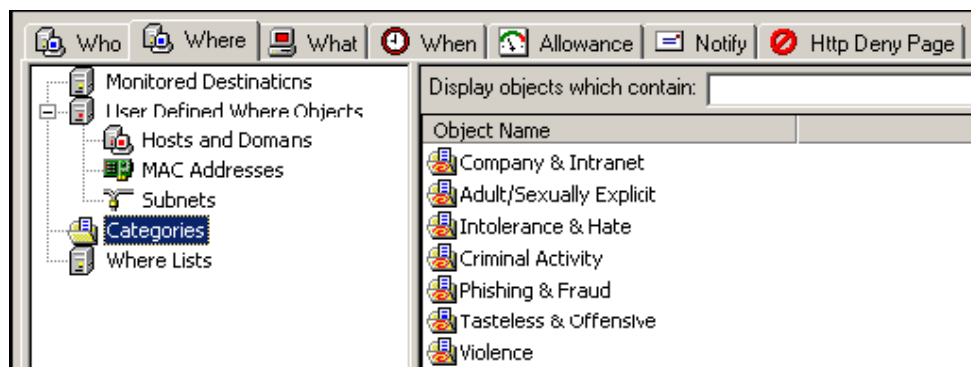
Ο διαχειριστής του δικτύου θέτει κανόνες διαχείρισης της κυκλοφορίας της πληροφορίας που αφορούν τα εξής αντικείμενα:

- Ποιος επιτηρείται;

Τζάμι 6. Προσομοίωση 1^ο κανόνα κυκλοφορίας της πληροφορίας : ταυτοποίηση του χρήστη του διαδικτύου. Ο Στηλογνώμονας του ποιου παρακολουθείται. (Workstations, NT domain objects, Active Directory, Host & Domains κλπ)

- Που επιτηρείται;

Τζάμι 7. Προσομοίωση 2^ο κανόνα κυκλοφορίας της πληροφορίας: του τύπου εισόδου στο διαδίκτυο. Στο στηλογνώμονα των τοποθεσιών των αντικειμένων που παρακολουθούνται ταυτοποιείται ο προορισμός στον οποίο εφαρμόζεται ένας κανόνας.

(α) Προορισμοί, (β) αντικείμενα παρακολούθησης που θέτει ο ίδιος ο χρήστης κλπ όπως υποδίκτυα, περιοχές του δικτύου κλπ, (γ) κατηγορίες αντικειμένων που παρακολουθούνται όπως σεξουαλικές σελίδες, σελίδες μίσους, εγκληματικής

δραστηριότητας, βίας, phishing κλπ, (δ) λίστες οι οποίες αποτελούν ένα συνδυασμό προορισμών, κατηγοριών και αντικειμένων παρακολούθησης που θέτει ο χρήστης.)

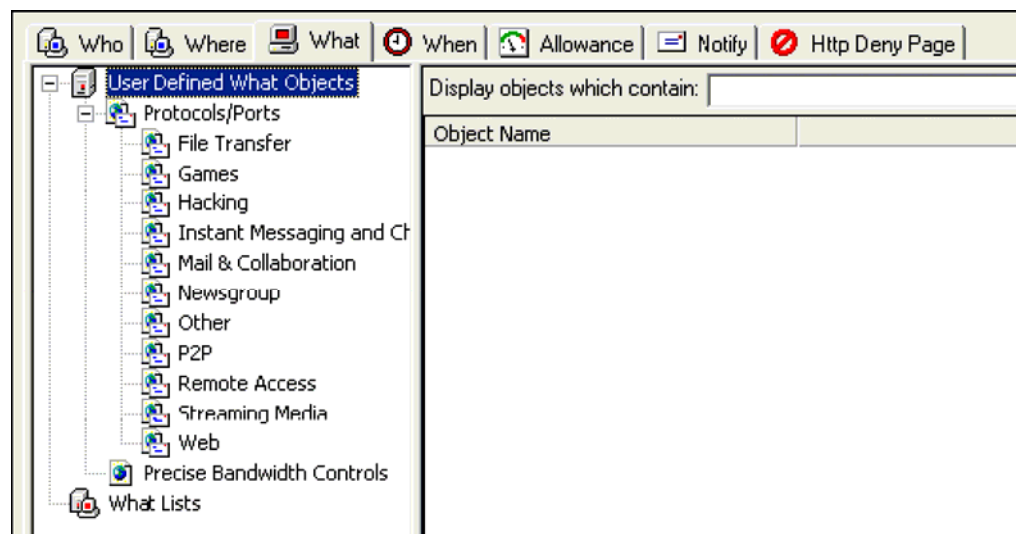
Πιο συγκεκριμένα ο πίνακας των κατηγοριών που μπορεί να παρακολουθήσει το Web Filter είναι ο ακόλουθος:

Table 7-9 SurfControl Categories Πηγή Surf Control b 2006 page 71	
• Company & Intranet	• Kids Sites
• Adult/Sexually Explicit	• Motor Vehicles
• Advertisements & Popups	• News
• Alcohol & Tobacco	• Peer-to-Peer
• Arts	• Personals & Dating
• Blogs & Forums	• Philanthropic & Professional Orgs
• Business	• Phishing & Fraud
• Chat	• Photo Searches
• Computing & Internet	• Politics
• Criminal Activity	• Proxies & Translators
• Downloads	• Real Estate
• Education	• Reference
• Entertainment	• Religion
• Fashion & Beauty	• Ringtones/Mobile Phone Downloads
• Finance & Investment	• Search Engines
• Food & Dining	• Sex Education
• Gambling	• Shopping
• Games	• Society & Culture
• Government	• Spam URLs
• Hacking	• Sports
• Health & Medicine	• Spyware
• Hobbies & Recreation	• Streaming Media
• Hosting Sites	• Tasteless & Offensive
• Illegal Drugs	• Travel
• Infrastructure	• Violence
• Intimate Apparel & Swimwear	• Weapons
• Intolerance & Hate	• Web-based E-mail
• Job Search & Career Development	

Πίνακας 11 Κατηγορίες επιτήρησης από Web Filter.

Ο πίνακας αυτός μπορεί να τροποποιηθεί και να προσαρμοστεί στις πολιτικές διαχείρισης της οργάνωσης στην οποία εφαρμόζεται το Web Filter.

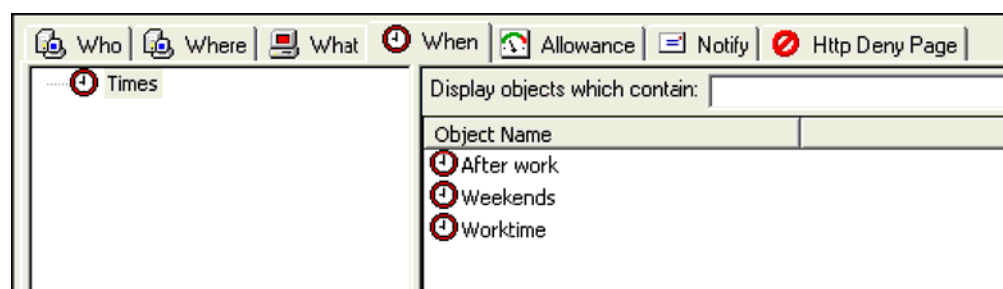
- το περιεχόμενο της επιτήρησης

Τζάμι 8. Προσομοίωση του 3^{ου} κανόνα κυκλοφορίας της πληροφορίας: επιτήρηση του περιεχομένου των διαδικτυακών επαφών.

Στο στηλογνώμονα των αντικειμένων που παρακολουθούνται ταυτοποιείται το περιεχόμενο στο οποίο θα εφαρμοστεί ένας κανόνας. (File transfer, games, hacking κλπ). Με τους ελέγχους του bandwidth μπορεί να προσδιοριστεί το περιεχόμενο των σελίδων στις οποίες επιτρέπεται ή απαγορεύεται η πρόσβαση. Αυτό γίνεται με την κατασκευή κανόνων, οι οποίοι ελέγχουν το πρόθεμα ή την κατάληξη ή τις λέξεις που περιέχονται στις σελίδες. Ο έλεγχος γίνεται στο περιεχόμενο της URL.

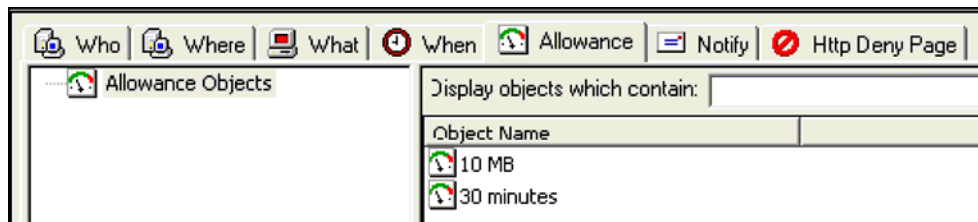
- Ο χρόνος της επιτήρησης. Πότε επιτηρείται;

Τζάμι 9. Προσομοίωση του 4^{ου} κανόνα κυκλοφορίας του διαχειριστή: της χρονικής ακολουθίας των επιτηρήσεων του Web Filter.

Ο στηλογνώμονας του Πότε προσδιορίζει το χρόνο και την ημέρα στην οποία θα εφαρμόζεται ένας κανόνας.

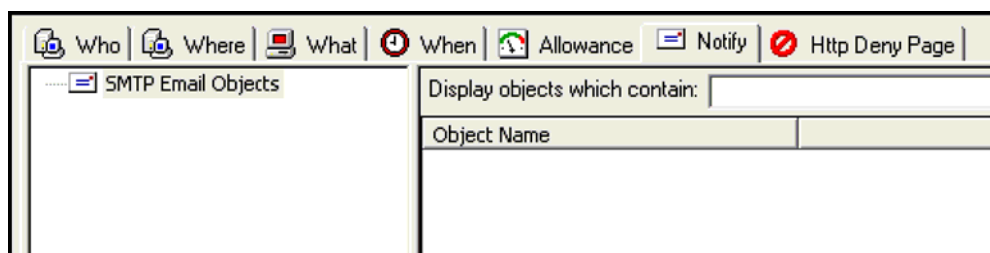
- τα όρια της επιτρεπόμενης πρόσβασης

Τζάμι 10. Προσομοίωση του 5^{ου} κανόνα της κυκλοφορίας της πληροφορίας: όρια της επιτρεπόμενης πρόσβασης.

Ο κανόνας αυτός χρησιμοποιείται για να προσδιοριστεί ο χρόνος πρόσβασης στο διαδίκτυο ή η ποσότητα των δεδομένων τα οποία επιτρέπονται να κατέβουν. Όταν τα όρια υπερβαίνονται η πρόσβαση διακόπτεται.

- Προειδοποίηση του χρήστη

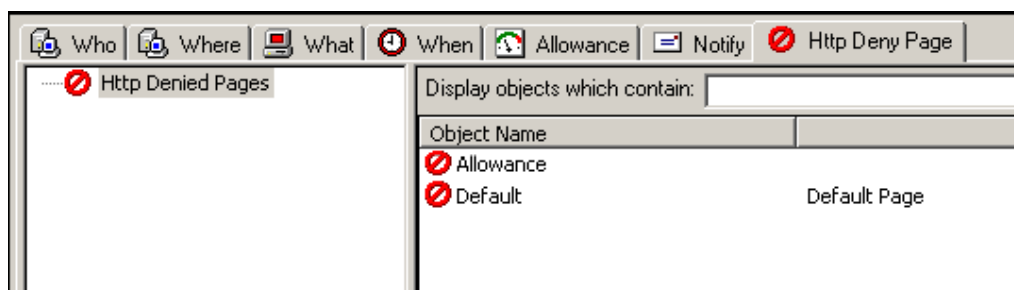
Τζάμι 11. Προσομοίωση του 6^{ου} κανόνα κυκλοφορίας της πληροφορίας: προειδοποίηση του Web Filter.

Ο κανόνας της προειδοποίησης κατασκευάζεται για να προσδιορίζονται και να ειδοποιούνται οι άνθρωποι οι οποίοι παραβαίνουν τον κανόνα.

- την http της απόρριψης μίας σελίδας.

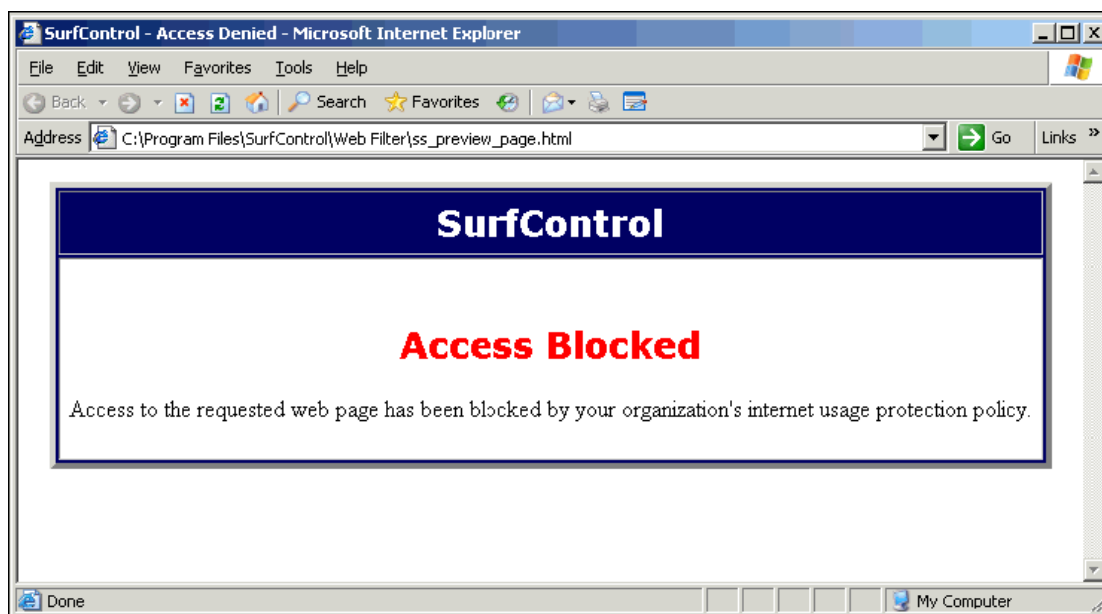
Τα αντικείμενα της http deny page είναι ιστοσελίδες τις οποίες βλέπουν όλοι οι χρήστες όταν πυροδοτούν την παράβαση ενός κανόνα. Για παράδειγμα όταν προσπαθούν να εισέλθουν σε έναν μπλοκαρισμένο τόπο.

Το web filter είναι εφοδιασμένο με δύο αντικείμενα: Προεπιλεγμένη και επιτρεπόμενη με όρια πρόσβαση.

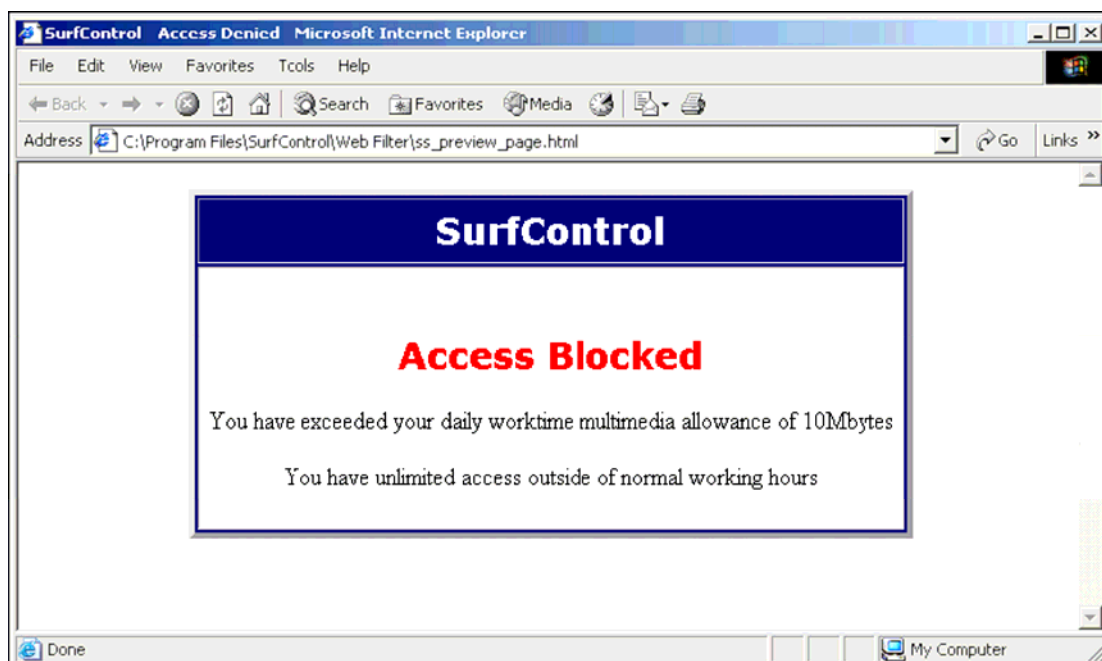

Τζάμι 12. Προσομοίωση 7^{ου} κανόνα κυκλοφορίας της πληροφορίας: της απόρριψης μίας ιστοσελίδας του Web Filter

Το αντικείμενο της προεπιλογής του κανόνα εμφάνισης της σελίδας απόρριψης παράγει την ακόλουθη ιστοσελίδα η οποία φαίνεται στις οθόνες των χρηστών.

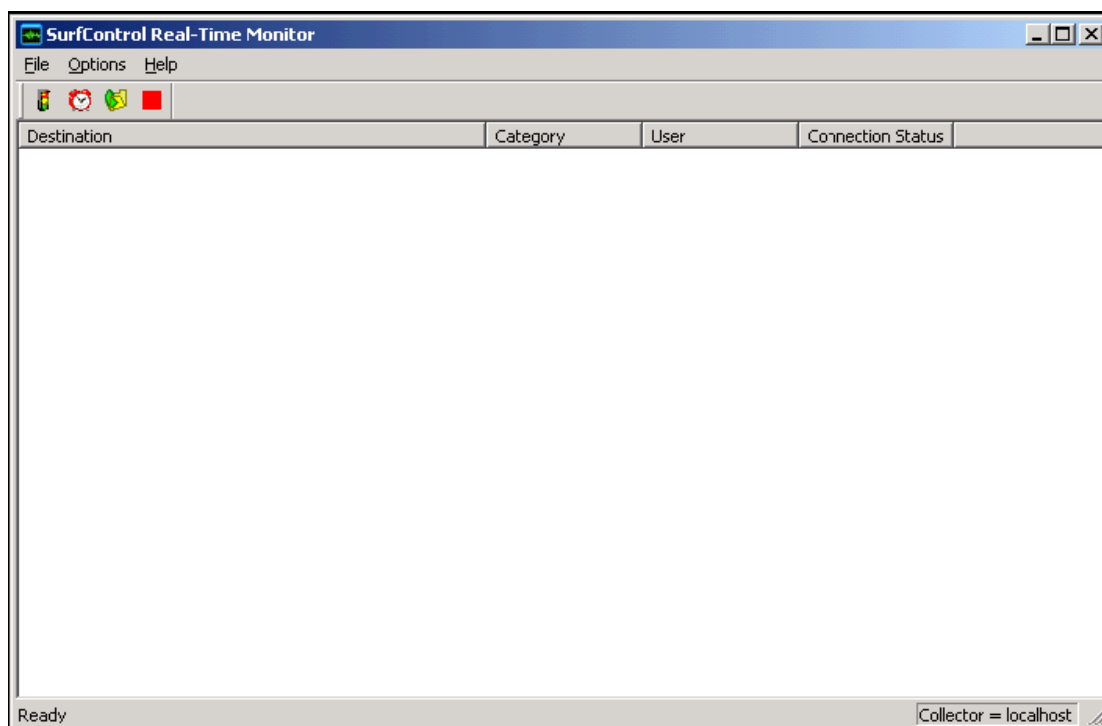
Παρόμοια είναι και η ιστοσελίδα που εμφανίζεται, όταν ο διαχειριστής θα κατασκευάσει έναν κανόνα με τη μέθοδο της επιτρεπόμενης με όρια πρόσβασης.

Εργαλεία της Στήλης Δ του Πίνακα Προσομοίωσης του Web Filter: Η Παρακολούθηση σε πραγματικό χρόνο

Η Οθόνη της παρακολούθησης σε πραγματικό χρόνο προσομοιώνει τις επικοινωνιακές διαδικτυακές διαδράσεις τη στιγμή που συμβαίνουν. Η προσομοίωση αυτή είναι αντίθετη από τη λειτουργία των Παρακολουθούμενων Δεδομένων

(monitored data) του Διαχειριστή του Web Filter (Web Filter Manager), ο οποίος εκθέτει την ιστορία της πληροφορίας, η οποία έχει καταγραφεί στη βάση δεδομένων.

Τζάμι 12. Η Οθόνη του Real Time. Πηγή Surf Control 2006 p: 98. Προσομοίωση των διαδικτυακών επαφών σε πραγματικό χρόνο.

Οι λειτουργίες του Real Time Monitor ταξινομημένες σε στήλες ενός πίνακα.

Στήλες	Περιγραφή λειτουργιών
Προορισμός	Ταυτοποιεί το όνομα του προορισμού.
Κατηγορία	Ταυτοποιεί το την κατηγορία του Web Filter που παραχωρείται στον προορισμό.
Χρήστης	Ταυτοποιεί το όνομα του χρήστη.
Κατάσταση Σύνδεσης	Υποδεικνύει εάν ο προορισμός της επαφής έγινε επιτρεπτός ή μπλοκαρίστηκε από το Web Filter.
Μενού δεξιού πλήκτρου (Right click menu)	Πιέζοντας το δεξιό πλήκτρο σε έναν προορισμό, εμφανίζεται ένα κουμπί το οποίο εκθέτει τον επιλεγμένο προορισμό του Δικτυακού φυλομετρητή (Web browser).

Πίνακας 12. Λειτουργίες του Real Time Monitor.

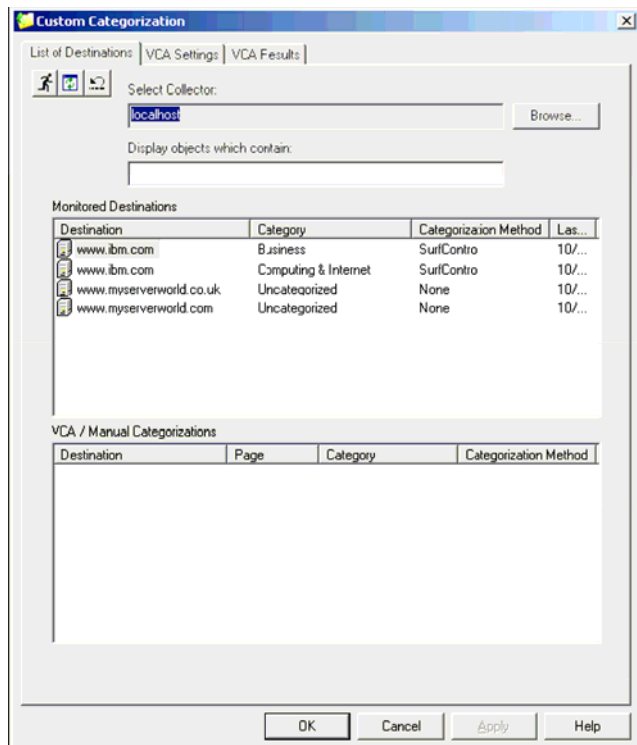
Ο διαχειριστής έχει τη δυνατότητα να προσθέσει και άλλες στήλες αναφοράς της παρακολούθησης του δικτύου του όπως: α) την IP του Server ο οποίος φιλοξενεί τον προορισμό, β) το όνομα του υπολογιστή που επισκέφτηκε τον προορισμό γ) την IP του υπολογιστή που επισκέφτηκε τον προορισμό.

Ακόμα υπάρχει η δυνατότητα προκειμένου ο διαχειριστής να κάνει ορατά πιο «διάφανη» την κατηγορία του προορισμού που επισκέπτεται ο χρήστης να χρησιμοποιήσει χρώματα για την οπτικοποίηση των «απαγορευμένων» κατηγοριών.

Εργαλεία της Στήλης Δ του Πίνακα Προσομοίωσης του Web Filter: Κατηγοριοποίηση του περιεχομένου (Custom categorization)

Η κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Web Filter γίνεται από τον Virtual Control Agent (VCA). Ο VCA αξιολογεί άγνωστους προορισμούς του διαδικτύου, «διαβάζοντας» και αναλύοντας το περιεχόμενο τους σελίδα προς σελίδα. Στη συνέχεια χρησιμοποιεί αλγόριθμους τεχνητής νοημοσύνης προκειμένου να κατατάξει κάθε σελίδα του διαδικτύου στις κατηγορίες του Web Filter. Τα βήματα της κατηγοριοποίησης είναι τα ακόλουθα:

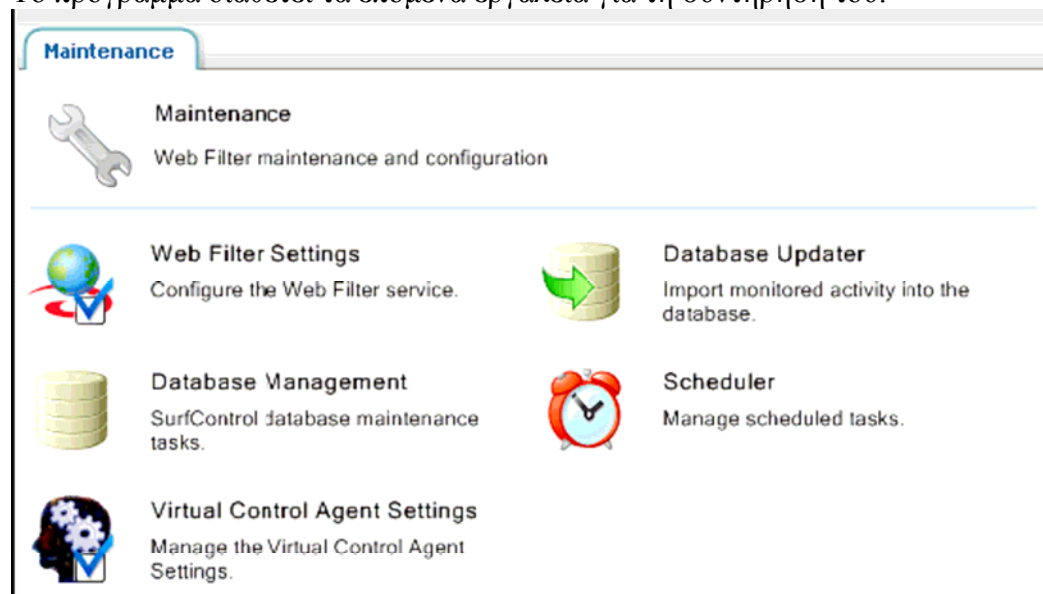
1. Ο VCA συλλέγει έναν αντιπροσωπευτικό αριθμό σελίδων και αναλύει το περιεχόμενό τους.
2. Το νευρωνικό δίκτυο του VCA συγκρίνει τη σελίδα και τον ιστοτόπο με άλλες σελίδες και τόπους του SurfControl Web Filter
3. Στη συνέχεια τοποθετεί τον ιστοτόπο στην κατηγορία η οποία ταιριάζει περισσότερο.

Τζάμι 13. Προσομοίωση της λίστας της στήλης της κατηγοριοποίησης του περιεχομένου. Πηγή Surf Control b 2006: 125

Στήλη Ε του Πίνακα του προσομοίωσης του Web Filter. Η Συντήρηση του.

Το πρόγραμμα διαθέτει τα επόμενα εργαλεία για τη συντήρηση του.

Τζάμι 14. Εργαλεία του Surf Control. Πηγή Surf Control b 2006 56.

Ο στηλογνώμονας της γραμμής Ε αποτελεί έναν πίνακα με τον εξής λειτουργικό καταμερισμό:

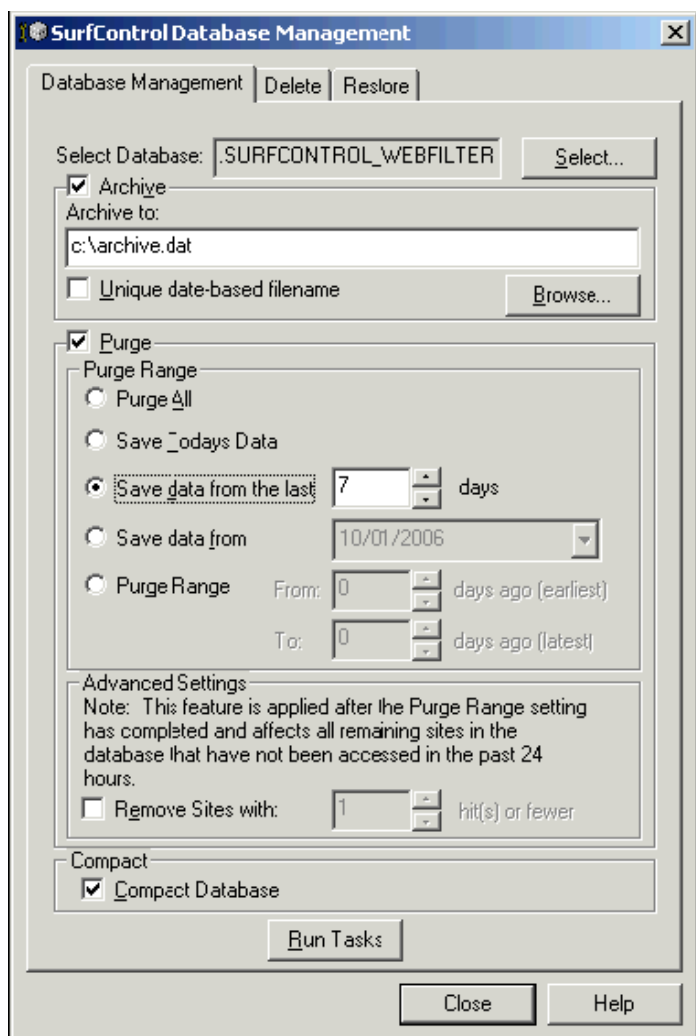
Εργαλείο	Περιγραφή
Ρυθμίσεις του Web Filter	Ρυθμίζει τον τρόπο με τον οποίο το SC Web Filter παρακολουθεί τη κυκλοφορία στο διαδίκτυο και τις δράσεις μπλοκαρίσματος της πρόσβασης σε ιστοτόπους. (Βλέπε παρακάτω)
Ρυθμίσεις τους Virtual Control Agent	Ρυθμίζει τον VCA Service Settings.
Διαχείριση της βάσης δεδομένων	Εκτελεί τα ακόλουθα καθήκοντα: • Αρχείο • Εκκαθαρίσεις • Συμπύκνωση • Διαγραφή • Συντηρεί
Ανανέωση της βάσης δεδομένων	Ρυθμίζει τον τρόπο ανανέωσης της βάσης δεδομένων από σταθερά αρχεία που δημιουργεί ο Web Filter.
Προγραμματισμός	Ρυθμίζει το χρόνο εκτέλεσης διαφόρων συμβάντων.

Πίνακας 13. Εργαλεία του Surf Control. Πηγή Surf Control b 2006 56.

Εργαλείο της στήλης Ε του Πίνακα Προσομοίωσης του Web Filter. Η Διαχείριση της Βάσης Δεδομένων (Database Management) του Web Filter.

Η αποτελεσματική διαχείριση της βάσης δεδομένων του Web Filter γίνεται το εργαλείο του Database Management. Μέσα από το εργαλείο αυτό είναι δυνατή η αρχειοθέτηση της βάσης, η εκκαθάριση της βάσης από λεπτομέρειες που αφορούν τους χρήστες, τους ιστοτόπους και τις ομάδες, η συμπύκνωση του περιττού χώρου που καταλαμβάνει η βάση, η διαγραφή και η συντήρηση της βάσης του Φίλτρου. Η

εικόνα προσομοίωσης του εργαλείου διαχείρισης της βάσης δεδομένων είναι η ακόλουθη.

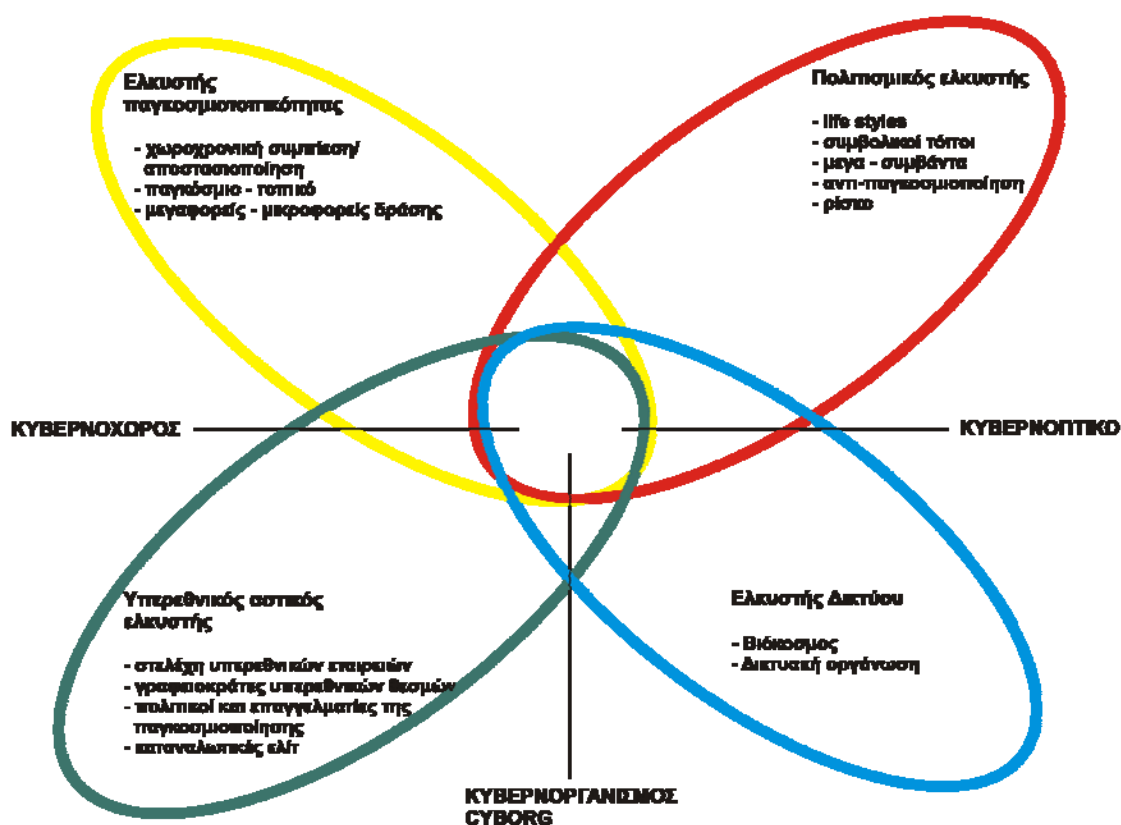
Τζάμι 15. Προσομοίωση της Διαχείρισης της Βάσης Δεδομένων.

Η διαχείριση της βάσης δεδομένων μπορεί να προγραμματιστεί για την εκτέλεση συμβάντων που αφορούν: τη γραμμή εντολών, τη διαχείριση της βάσης δεδομένων (αρχειοθέτηση, εκκαθάριση, συμπύκνωση), την ανανέωση της Βάσης, την ανανέωση της βάσης δεδομένων των διαδικτυακών απειλών, την ανανέωση της βάσης των δικτυακών ομάδων.

Δ. Συζήτηση: η δικτυακή θέσμιση του Surf Control στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης.

Όπως ειπώθηκε στην εισαγωγή της παρούσας διατριβής η βασική μας επιδίωξη ήταν η χαρτογράφηση όλων εκείνων των διαδικασιών και δομών που οδηγούν στην ανάδυση μίας συγκεκριμένης δικτυακής οργάνωσης στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης.

Από την ανάλυση της συνταγματικής διάστασης των δομών της SC διαπιστώσαμε ότι η αναδύεται ως ένα πολύπλοκο δίκτυο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών σχέσεων στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Δείξαμε με ποιες διαδικασίες η θέσμιση της εταιρείας ηνιοχείται προς τους τρεις από τους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης: τον ελκυστή της παγκοσμιοτοπικότητας, τον πολιτισμικό ελκυστή (με κύριο άξονα την διακυβέρνηση του ρίσκου) και τον ελκυστή της δικτυακής οργάνωσης του βιόκοσμου. (Σχεδιάγραμμα 2)

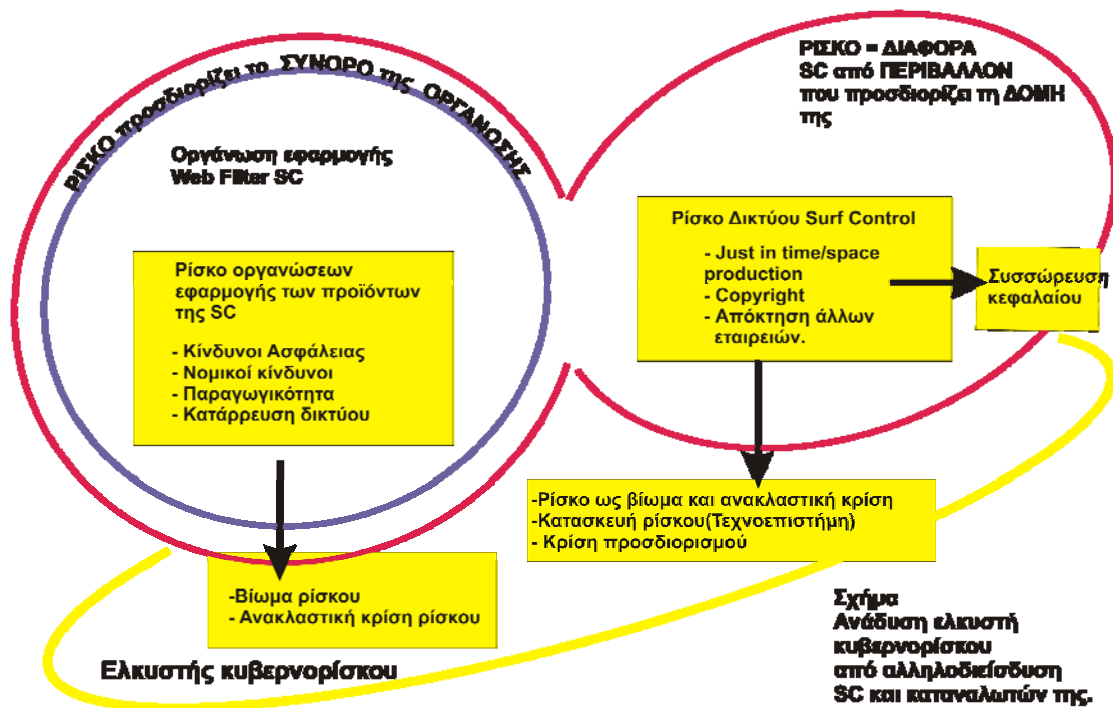
Σχεδιάγραμμα 2.

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής αναλύσαμε τους μηχανισμούς ανάδυσης της παγκοσμιοποίησης ως πολύπλοκης αλλά και ενδεχομενικής πραγματικότητας. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η πρώτη αφορά τις δομές των φορέων της δράσης, οι οποίοι συμμετέχουν στην ανάδυση της ενώ, η δεύτερη τις διαδικασίες και καλύτερα τις επιλογές των φορέων αυτών για δράση. Οι συνθήκες πολυπλοκότητας και ενδεχομενικότητας αναδύονται στα πλαίσια του ελκυστή της παγκοσμιοτοπικότητας (παγκοσμιοποιήσιμος – παγκοσμιοποιημένος χωροχρόνος, χωροχρονική αποστασιοποίηση – συμπίεση). Πολυπλοκότητα και ενδεχομενικότητα οδηγούν τη διπλή σύζευξη του ελκυστή της παγκοσμιοτοπικότητας με τον πολιτισμικό ελκυστή (life styles – κοινοί συμβολικοί τόποι – μέγα συμβάντα – αντιπαγκοσμιοποίηση – ρίσκο). Η βασική συνιστώσα του πολιτισμικού ελκυστή είναι η κουλτούρα της διακινδύνευσης. Ως διακινδύνευση ορίσαμε τις συνθήκες κινδύνου και αβεβαιότητας της παγκοσμιοποίησης.

Το ρίσκο εμφανίζεται με το διπλό χαρακτήρα: ως αντικειμενική δυνητική κατάσταση ρήξης και/ή κατάρρευσης των δικτυακών συστημάτων αλλά και ως ιδεολογικός λόγος του εκάστοτε δικτυακού ηγεμονικού συνασπισμού εξουσίας, που επιχειρεί να νομιμοποιήσει την ανάγκη επιτήρησης και ελέγχου των εν δυνάμει επικίνδυνων δράσεων. Η ηγεμονία αυτή επιτυγχάνεται βέβαια μέσα από τη διαρκή διαπάλη και κίνηση ανάμεσα στις δράσεις οργανωμένων και μη πρακτικών, μεταξύ υποκειμένων και κοινωνικών συστημάτων, στα πλαίσια της αυτοθέσμισης τους. Έτσι για παράδειγμα ο υπαρκτός κίνδυνος της υποκλοπής δεδομένων, καταστροφής των ηλεκτρονικών επαφών, και των εγκληματικών ενεργειών στο διαδίκτυο νομιμοποιεί την κυβερνητική επιτήρηση των πάντων.

Ο χώρος ανάδυσης των συνθηκών διακινδύνευσης είναι ο κυβερνοχώρος της παγκοσμιοποίησης δηλαδή ο φυσικός, δικτυακός και ο χώρος των ροών της δράσης των κυβερνοοργανισμών (cyborgs). Κάθε εσωτερικός αυτοαναφορικός προσδιορισμός της ταυτότητας ενός δικτύου προϋποθέτει και την επινόηση ενός εχθρικού περιβάλλοντος που παράγει μεγάλες πιθανότητες ρίσκου. Η παραγωγή του συναινετικού ηγεμονικού λόγου της ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ δε βασίζεται στις νεωτερικές ουτοπικές αξίες των μεγάλων αφηγήσεων αλλά στην άρνηση των Δυστοπιών ενός δυνητικού δυσοίωνου μέλλοντος, όπως είναι αυτό της καταστροφής του περιβάλλοντος, της τρομοκρατίας και των ασύμμετρων απειλών του. (Lyotard) Στη βάση αυτής της ηγεμονίας διασφαλίζεται η Τάξη του εκάστοτε συστήματος μέσω της διαχείρισης των πιθανών ρίσκων.

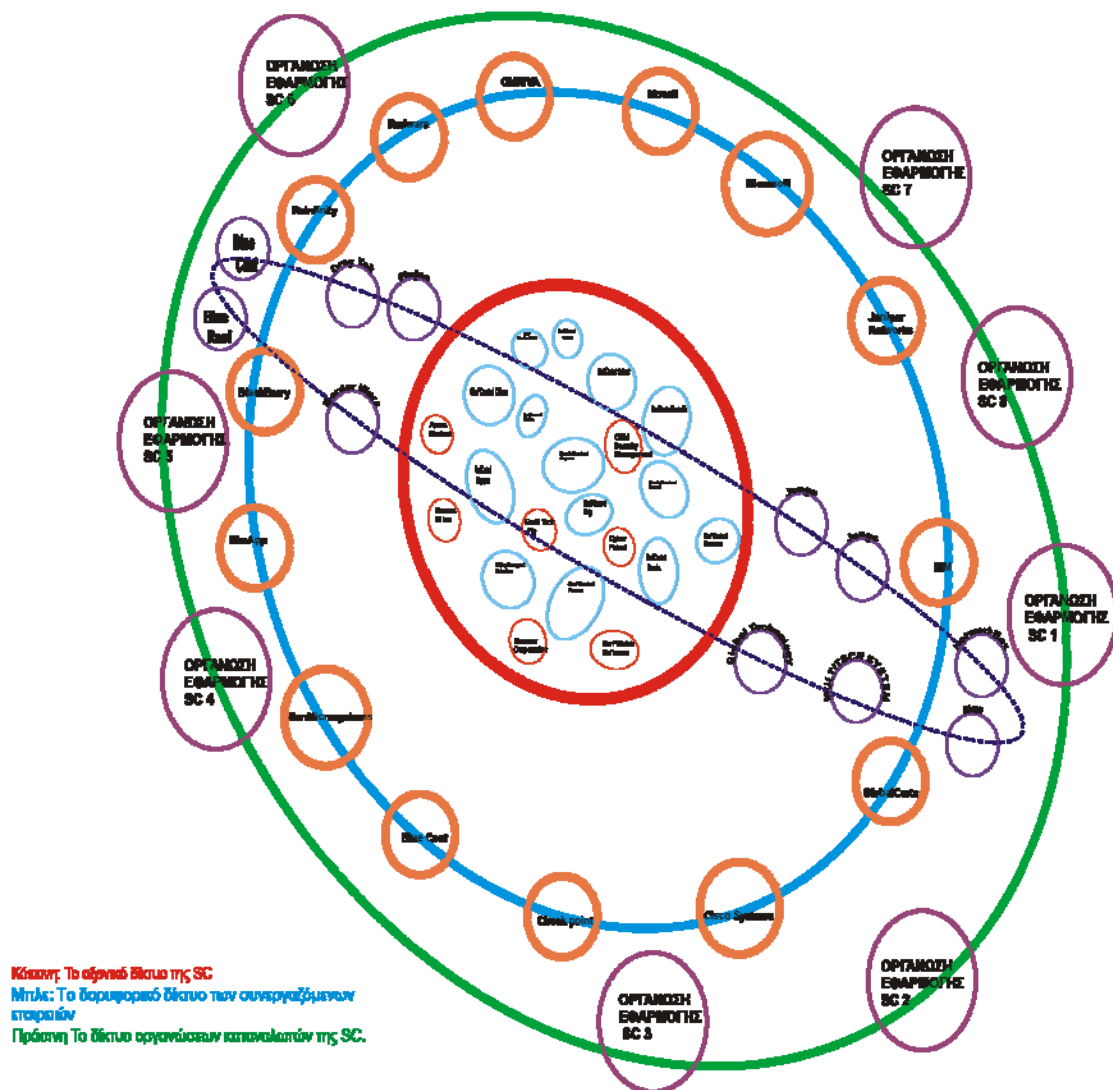
Η ηνιόχηση της SC προς τους τέσσερις ελκυστές της παγκοσμιοποίησης δεν προσδιορίζεται από τον κυβερνοχώρο (περιβάλλον) της τελευταίας. Αντίθετα οι διαδικασίες δομοποίησης της SC πυροδοτούνται από το περιβάλλον αλλά καθορίζονται από τη Διαφορά ανάμεσα σε SC και περιβάλλον. Το βασικό νόημα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η δομοποίηση της εταιρείας είναι η διακυβέρνηση – διαχείριση των συνθηκών διακινδύνευσης της παγκοσμιοποίησης. Τα προϊόντα της SC παράγονται από τη διπλή σύζευξη α) της διαχείρισης του ρίσκου και της προστασίας των συνόρων των οργανώσεων στα οποία εφαρμόζονται και β) της διαχείρισης του ρίκου και της προστασίας του συνόρου και των δομών της εταιρείας. Παράλληλα στη διαδικασία αυτοθέσμησης των προϊόντων ασφαλείας του κυβερνοχώρου της SC πρέπει να λάβουμε υπόψη τη δική τους αυτοποιητική παραγωγή και αναπαραγωγή της ύπαρξής τους. Έτσι δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι εκτός από την «περιφρούρηση» των δικτυακών αλληλοδράσεων ως προϊόντα εταιρειών με σκοπό το μέγιστο κέρδος ενσωματώνουν τη λογική της συσσώρευσης του κεφαλαίου. (Σχεδιάγραμμα3)

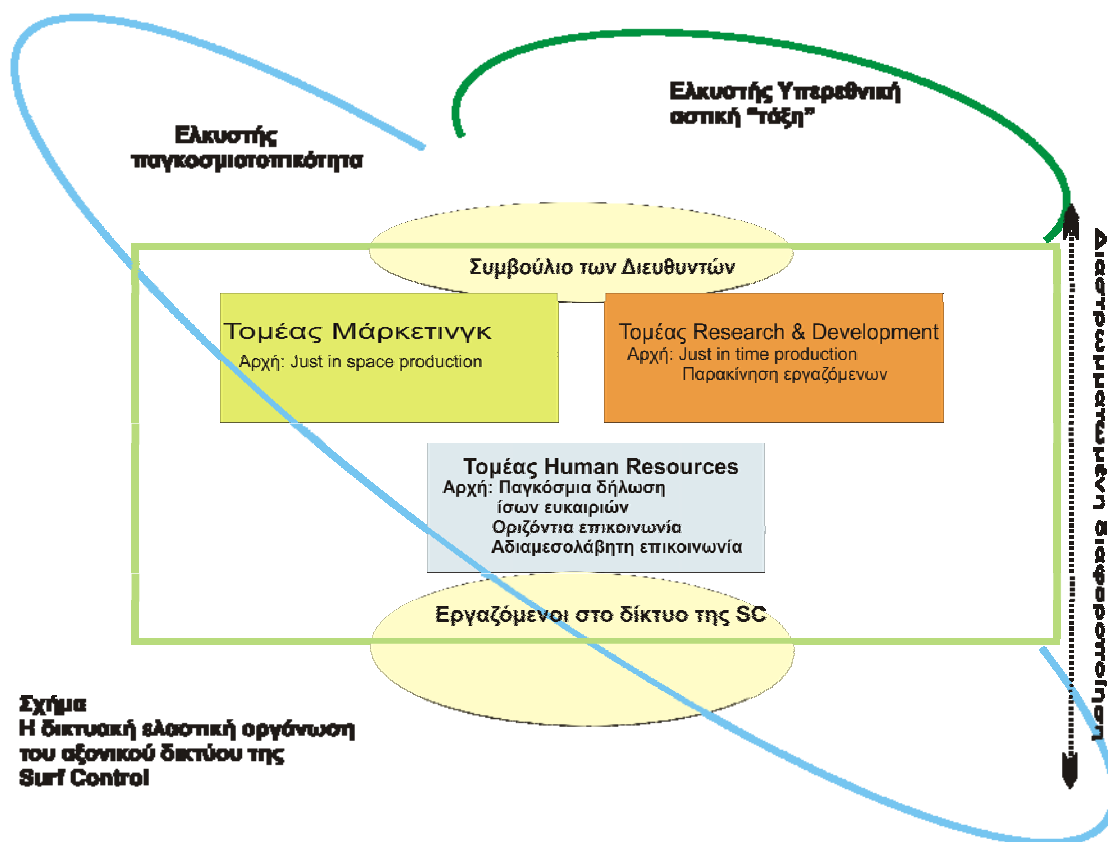
Σχεδιάγραμμα 3

Από την ανάλυση των συνταγματικών διαστάσεων των κειμένων της SC μπορούνε να συμπεράνουμε ότι η εταιρεία οργανώνει τις επικοινωνιακές δράσεις των υποσυστημάτων της (υποκειμένων – κοινωνικών) σε ένα δίκτυο δομών, διαδικασιών, ενεργειών. Τα βασικά χαρακτηριστικά του δικτύου αυτού είναι:

- α) η διάχυση των επικοινωνιακών ενεργημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της χωροχρονικής αποστασιοποίησης – συμπίεσης (just in space/ time production). Η διάχυση αυτή διαμορφώνεται σε ένα ηλιακό σύστημα, όπου στο κέντρο του βρίσκεται το αξονικό δίκτυο της SC και στην περιφέρεια του I) οι δορυφορικές συνεργαζόμενες εταιρείες και II) οι καταναλωτές της εταιρείας σε ολόκληρο τον κόσμο.
- β) η δικτυακή ελαστική οργάνωση του κεντρικού αξονικού δικτύου της σε κόμβους σε ολόκληρο τον κόσμο μέσω της τομεακή, λειτουργικής και διαστρωματωμένης διαφοροποίησης των δομών της. (Σχεδιάγραμμα 4 και 5)

Σχεδιάγραμμα 4

Σχήμα
Η δικτυακή ελαστική οργάνωση
του αξονικού δικτύου της
Surf Control

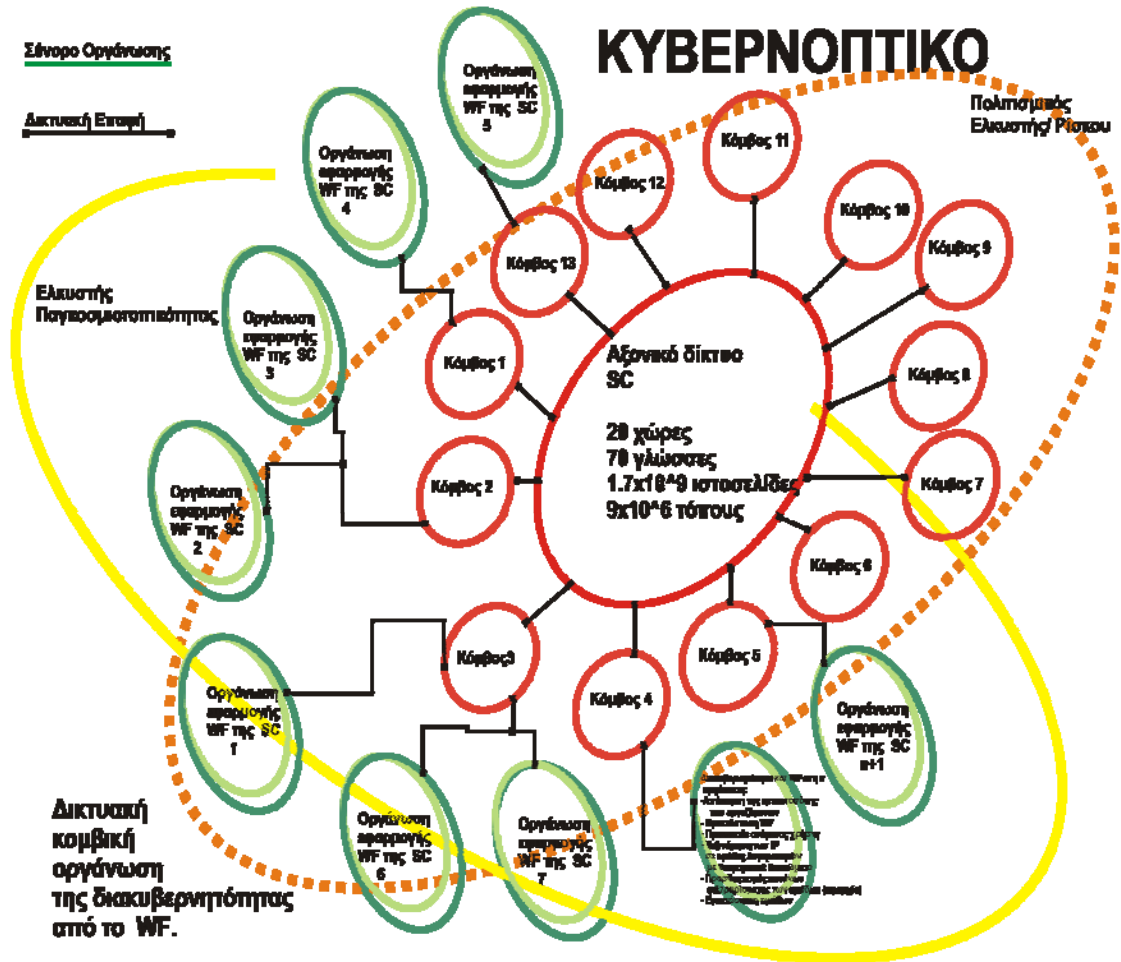
Σχεδιάγραμμα 5

Στα συνταγματικά κείμενα της SC διαπιστώνουμε πως τα προϊόντα της στοχεύουν κύρια στην επιτήρηση του βιόκοσμου των εργαζόμενων, στις οργανώσεις στις οποίες εφαρμόζονται. Ο βιόκοσμος των προσωπικών καθημερινών διεπαφών των μελών της οργάνωσης ετικετοποιείται ως η κύρια δυνητική απειλή των δικτύων. Η επιτήρηση του βιόκοσμου αναδεικνύει την SC ως έναν «Μικρό Αδερφό» του κυβερνοπτικού. Τα λογισμικά προϊόντα της (όπως το Web Filter) εφαρμόζονται στα σύνορα των οργανώσεων διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο επιτήρησης με τα εξής χαρακτηριστικά:

- προσομοίωση της πληροφορίας
- ταξινόμηση και αποθήκευση σε βάσεις δεδομένων της πληροφορίας
- ιεραρχική δομοποίηση της επιτήρησης στη βάση των ειδικών που «γνωρίζουν»
- τη συμμετοχή των ίδιων των πελατών στην επιτήρηση οι οποίοι αναπαράγουν τον εσωτερικευμένο κοινωνικό έλεγχο.
- τελικά τη διαμόρφωση μίας παγκοσμιοποιημένης δομής δικτυακής επιτήρησης η οποία αποτελεί ένα από τους πολλούς «Μικρούς Αδελφούς». Η δομή αυτή διαχέεται

χωροχρονικά σε ολόκληρο τον κόσμο, οδηγώντας στην ανάπτυξη ενός ελαστικού δικτύου οργάνωσης της επιτήρησης σε κόμβους. Και το δίκτυο της επιτήρησης της SC μπορεί να απεικονιστεί με τη μορφή ενός ηλιακού συστήματος. Στο κέντρο του βρίσκεται το αξονικό δίκτυο της SC με 13 κόμβους σε ολόκληρο τον κόσμο ενώ γύρω του περιστρέφονται οι οργανώσεις, οι οποίες εφαρμόζουν τα λογισμικά της προϊόντα. (Σχεδιάγραμμα

6)

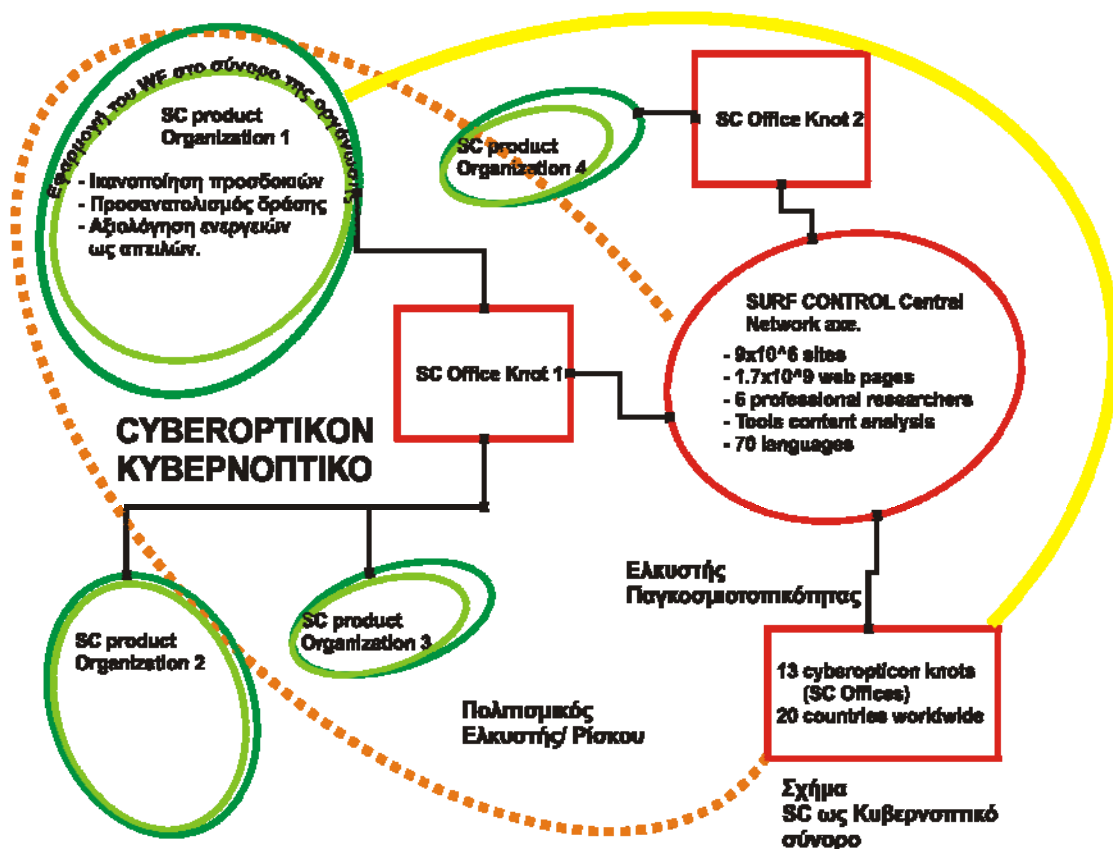
Σχεδιάγραμμα 6

Η διακυβέρνηση του ρίσκου από τα προϊόντα του SC αναδύεται από τη διπλή σύζευξη των αυτοποιητικών δομοποιήσεων τόσο της SC ως οργάνωσης διαχείρισης του ρίσκου όσο και των οργανώσεων, οι οποίες εφαρμόζουν τα προϊόντα της. Ο «εχθρικός Άλλος» που απειλεί την ταυτότητα ενός δικτυακού συστήματος διαμορφώνεται από την αλληλοδιείσδυση πραγματικού (εν ενεργεία) και δυνητικού κινδύνου και κατασκευάζεται από τη σύζευξη: α) του ορισμού που δίνει η Surf Control ως «εχθρό» δηλαδή, τον κίνδυνο των διαδικτυακών επαφών, τη μείωση της παραγωγικότητας του εργαζόμενου και το προφίλ του δυνητικού παραβάτη και β)

από το τι ορίζει ως «εχθρό» το σύστημα – δίκτυο στο οποίο εφαρμόζεται το λογισμικό. Η δικτυακή δυνητική απειλή για το σύστημα θεσμίζεται στη βάση της ικανοποίησης των προσδοκιών που θέτει, τον εκάστοτε συγκεκριμένο διαδικτυακό προσανατολισμό της δράσης, και την αξιολόγηση της δράσης αυτής. Με τον τρόπο αυτό η ταυτότητα της απειλής δε βασίζεται σε κάποιες ιδεολογικές και στερεοτυπικές αναπαραστάσεις του, αλλά στην δυνητική κομβική κατασκευή του στα πλαίσια της δικτυακής απεικόνισης του. Επομένως ο «εχθρικός» Άλλος είναι μία διαρκώς μεταλλασόμενη προσομοίωση του κινδύνου, που παράγεται δικτυακά.

Αν ο ορισμός του ρίσκου εξαρτάται από τη συναρμογή των αυτοαναφορικών διαδικασιών SC και οργανώσεων εφαρμογής των προϊόντων της, είδαμε πως στην πρώτη προσδιορίζει τη δομοποίηση του συνολικού δικτύου της, ενώ στα δεύτερα μόνο το σύνορο τους. (Σχεδιάγραμμα

7)

Σχεδιάγραμμα 7

Μέσα από την ανάλυση του λογισμικού φίλτρου Web Filter της SC διαπιστώσαμε ότι η διαδικασία της προσομοίωσης των δικτυακών επαφών του περιβάλλοντος του Surf Control ουσιαστικά γίνεται με την οπτικοποίηση του δικτύου σε ένα δεντρόγραμμα υπολογιστών-σταθμών. Η πληροφορία μπορεί να ταξινομηθεί

είτε ανα σταθμό είτε ανά χρήστη. Το προφίλ του δυνητικά επικίνδυνου εργαζόμενου γίνεται μέσα από την καταγραφή πληροφοριών σχετικά με την IP του, τις τροχιές κλπ. Η προσομοίωση της προσωπικότητας του χρήστη δε βασίζεται στον ανατομικό έλεγχο του σώματος του αλλά στην προσομοίωση του κυβερνοσώματος, της διεπιφάνειας δηλαδή ανθρώπου μηχανής. Η προσωπικότητα κατοικεί πλέον στις βάσεις δεδομένων του εκάστοτε δικτύου και η ταυτότητα του διακρίνεται από την IP του και/ή το λογαριασμό/ κωδικό εισόδου στο δίκτυο. Ο εργαζόμενος αποτελεί ένα κομβικό στοιχείο, ένα μέρος του δικτύου. Το σώμα εκτός από την φυσική του διάσταση, διαθέτει τη δικτυακή του διάσταση και τη διάσταση της πληροφορίας. Παράγεται και αναπαράγεται επομένως στο φυσικό, το δικτυακό και τον πληροφοριακό χώρο των ροών της παγκοσμιοποίησης.

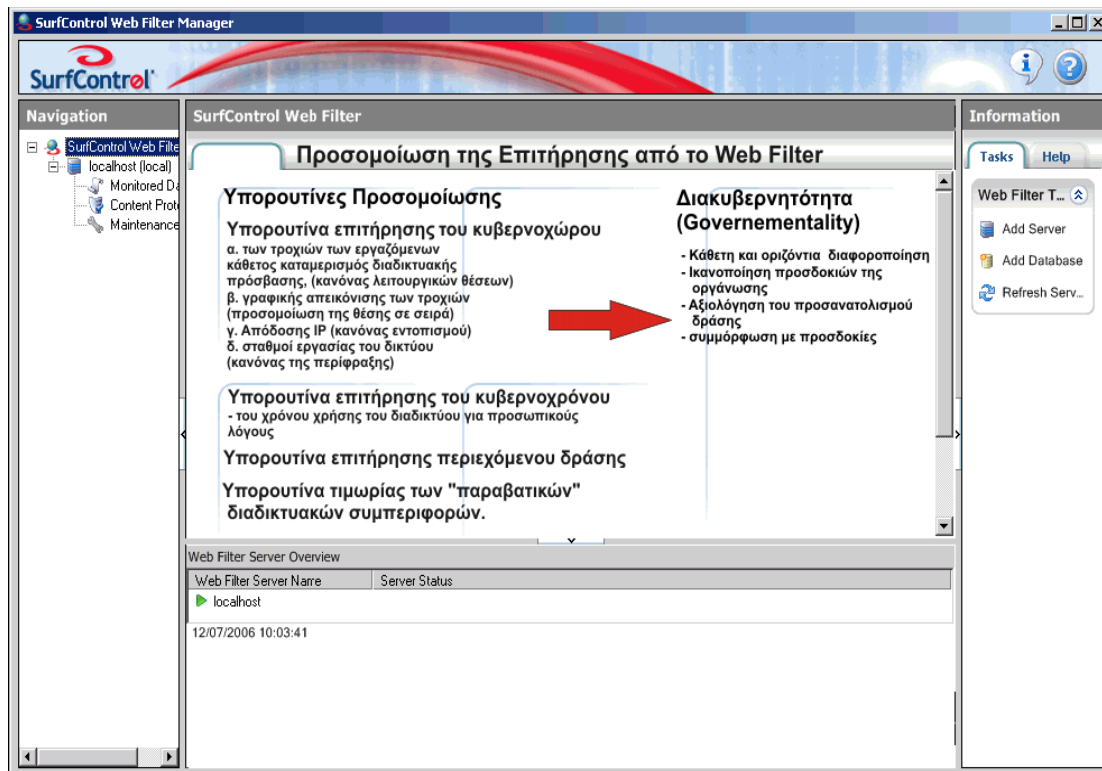
Η δικτυακή οργάνωση της επιτήρησης στα πλαίσια του Surf Control δομείται σε μία κάθετη και οριζόντια ιεραρχία δρομολογημένων ενεργειών. Οι πληροφορίες κατατάσσονται και ταξινομούνται χωροχρονικά σε βάσεις δεδομένων, οι οποίες είναι στη διάθεση του διαχειριστή ασφαλείας του δικτύου, αλλά και του μανατζμεντ της οργάνωσης. Οι βαθμοί ελευθερίας πλοήγησης στο διαδίκτυο προσδιορίζονται με έναν εσωτερικό καταμερισμό των ρουτινών ασφαλείας σε τομείς, λειτουργίες των τομέων και ιεραρχικής διαστρωμάτωσης από τους απλούς χρήστες μέχρι και τους διευθυντές της οργάνωσης. Από την άλλη πλευρά η καταγραφή των τροχιών και των δυνητικών κινδύνων που αντιμετωπίζει η εκάστοτε οργάνωση αποτελεί ένα επιμέρους στοιχείο του δικτύου επιτήρησης, ελέγχου και καταγραφής που η Surf Control διαθέτει διάχυτο σε παγκόσμιο επίπεδο. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να μιλήσουμε για μία χωροχρονική συμπίεση και αποστασιοποίηση του συστήματος επιτήρησης του λογισμικού σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο. 20 χώρες στον κόσμο, 70 γλώσσες, 13 κόμβοι επιτήρησης, ειδικοί σε ολόκληρο τον κόσμο είναι μερικά από τα δεδομένα αυτής της διαδικασίας. Ο χώρος δράσης του λογισμικού ως συνόρου των συστημάτων στα οποία εφαρμόζεται είναι αυτός της παγκοσμιοποίησης. Επομένως είναι ο φυσικός, ο δικτυακός και ο χώρος των ροών.

Εκτός από την επιτήρηση των διαδικτυακών διαδράσεων το λογισμικό έχει τη δυνατότητα εφαρμογής των προκατασταλτικών μηχανισμών μέσα από τον προσδιορισμό φίλτρων των διαδράσεων. Τα φίλτρα αυτά απαγορεύουν την είσοδο σε προκαθορισμένους από τη διεύθυνση ασφαλείας ιστότοπους χωρίς την προηγούμενη παρατήρηση της διάδρασης από τον εκάστοτε κυβερνοναύτη. Τα φίλτρα

καταστέλλουν την είσοδο στο «παράνομο» τόπο, πριν ακόμα την ενεργοποίηση του δυνητικού κινδύνου.

Το λογισμικό προσαρμόζεται ελαστικά στις πολιτικές ελέγχου της εκάστοτε οργάνωσης. Το μόνο που απαιτείται είναι μία προηγούμενη εσωτερίκευση της ανάγκης επιτήρησης των διαδικτυακών επαφών από τους χρήστες. Η εσωτερίκευση αυτή γίνεται στο όνομα του ρίσκου που εμπεριέχει η πλοήγηση στο διαδίκτυο και απαιτεί την εκπαίδευση των εργαζόμενων σε αυτή. Η κουλτούρα του ρίσκου δυνητικοποιώντας τον «εξωτερικό κίνδυνο» δεν προσαρμόζει την επιτήρηση στην ασφαλή περιφρούρηση των συνόρων της οργάνωσης από το εξωτερικό περιβάλλον αλλά στην παρακολούθηση και ελαχιστοποίηση των δυνητικών παραβατικών συμπεριφορών του εσωτερικού. Όπως είδαμε βασικά στοιχεία αυτής της επιτήρησης είναι η σύνδεση διαδικτυακής διάδρασης και παραγωγικότητας του εργαζόμενου και η κατασκευή του δυνητικού προφίλ όλων των χρηστών του δικτύου.

Από την ανάλυση της προσομοίωσης της επιτήρησης του Web Filter διαπιστώσαμε τον τρόπο με τον οποίο η κυβερνοπτική εξουσία οπτικοποιείται σε μία σειρά πίνακες προσομοίωσης των ρουτινών επιτήρησης. (Βλέπε Κεφ 5^ο, υποκ Γ ΙΙΙ) (Σχεδιάγραμμα 8 –Τζάμι Προσομοίωσης Web Filter)

Σχεδιάγραμμα 8.

Οι πίνακες αυτοί επιβεβαιώνουν τα θεωρητικά συμπεράσματα του 4^{ου} κεφαλαίου για την μετάλλαξη της εξουσίας στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης. Πιο κάτω αναπαράγουμε την 1^η στήλη του πίνακα 3 του κυβερνοπτικού (βλέπε σελ 193).

Κυβερνοπτικό		
Οργάνωση	Άτομο – σώμα – επιτήρηση	Διακυβερνητικότητα του ρίσκου
Προσομοίωση	Υπερκείμενα καταγραφής των ατομικών στοιχείων σε βάσεις δεδομένων	Ρίσκο – δυνητική απειλή
Δικτυακή κομβική οργάνωση της εξουσίας	Προσομοίωση ατομικής ταυτότητας	Προσομοίωση και κυβερνητική διαχείριση του ρίσκου
	Άτομο= Αντικείμενο επικοινωνίας	Προκαταστολή δυνητικών κινδύνων
	Κυβερνοσώμα	Προκαταστολή- Περιορισμός – Αποκλεισμός

Το Web Filter της SC εφαρμόζεται στα σύνορα των οργανώσεων με σκοπό τον έλεγχο των τριών διαστάσεων του χώρου ανάδυσης της παγκοσμιοποίησης: φυσικό χώρο, χώρο των δικτύων, χώρο των ροών. Αποτελεί ένα μόνο απειροελάχιστο κλάσμα των σύγχρονων κυβερνητικών οργανισμών διακυβέρνησης του ρίσκου στον κυβερνοχώρο. Η κυβερνοπτική οργάνωση της εξουσίας αναδύεται στο βιόκοσμο των δικτυακών αλληλοδράσεων από τη συναρμογή κοινωνικών, ψυχολογικών, οικονομικών, τεχνολογικών και μηχανικών μηχανισμών σε ένα πολύπλοκο δικτυακό πλέγμα.

Η ανάλυση των διαδικασιών δομοποίησης της εταιρείας του Surf Control βασίστηκε στην ποιοτική έρευνα των συνταγματικών επίσημων κειμένων της εταιρείας. Αφορά δηλαδή τη συνταγματική διάσταση της αυτοθέσμησης της εταιρείας. Το πλέον πολύπλοκο και ενδεχομενικό κομμάτι της ανάδυσης των πολύπλοκων δομών της SC, που ταυτίζεται με τις καθημερινές αλληλοδράσεις των συστημάτων στα πλαίσια των δικτύων της έμεινε έξω από το σκοπό αυτής της μελέτης. Το κομμάτι αυτό αφορά την παραδειγματική διάσταση της δομοποίησης της SC στον κυβερνοχώρο της παγκοσμιοποίησης. Η μελέτη της παραδειγματικής διάστασης απαιτεί τη διαμόρφωση ενός παγκόσμιου δικτύου έρευνας, με κύρια χαρακτηριστικά

τη διεπιστημονικότητα, την χωροχρονική αποστασιοποίηση και συμπίεση των ενεργημάτων του, την κομβικότητα της οργάνωσης του. Η διεξαγωγή ενός τέτοιου εγχειρήματος θα επέτρεπε να αντληθούν πολύτιμα συμπεράσματα για την καθημερινοποίηση – ρουτινοποίηση των δομών της SC στους παγκόσμιους παίκτες της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ –A brave new world

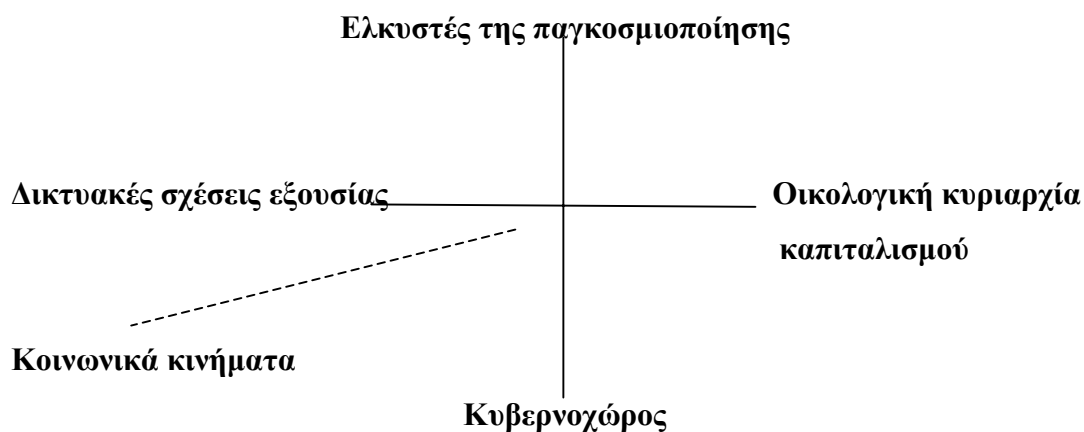
Η προσπάθεια της παρούσας διατριβής εστίασε στην διαμόρφωση ενός προτύπου ανάλυσης του ελέγχου της πολυπλοκότητας, όπως αυτή αναδύεται στον κυβερνητικό χωροχρόνο των δικτύων της παγκοσμιοποίησης. Ο στόχος της ερευνητικής μας προσπάθειας ήταν η ανάλυση της συνταγματικής διάστασης της θέσμησης των δομών συστηματοποίησης του ελέγχου της κοινωνικής δράσης στα δίκτυα. Δηλαδή η παγκοσμιοποίηση, η δικτυακή οργάνωση της εταιρείας του Surf Control, οι δικτυακές σχέσεις εξουσίας, η δικτυακή οργάνωση του κυβερνοπτικού, αναλύθηκαν από την πλευρά της δομοποίησης ως μέσο και τελικό αποτέλεσμα και όχι ως διαδικασία και έκβαση των κοινωνικών δράσεων. Το τελικό αποτέλεσμα μπορεί να κριθεί ως μονομερές, αφού επιδιώκοντας την ανάλυση της πολυπλοκότητας και της ενδεχομενικότητας των διαδικασιών θέσμησης από την πλευρά της δομής, καταλήγει στην καταδίκη των φορέων της κοινωνικής δράσης σε κομπάρσους, σε ένα παιχνίδι εξουσίας που παίζεται για αυτούς χωρίς αυτούς. Έτσι ενώ ο επιδιωκόμενος στόχος της έρευνας μπορεί να επιτεύχθηκε, το παραγόμενο αποτέλεσμα αναπαράγει ως επιστημονικός λόγος, τις συνθήκες ετερονομίας των παραδοσιακών θεωριών της νεωτερικότητας.

Οι σχέσεις εξουσίας που αναδύονται στα πλαίσια των παγκόσμιων δικτύων της πληροφορίας δεν είναι μία συνομοσία, που παράγεται στα επιτελεία κάποιων υπερεγκεφάλων, εκφραστών ή αντιπροσώπων ή φορέων κυρίαρχων θέσεων στον παγκόσμιο αστικό ελκυστή. Το διαδίκτυο και γενικότερα οι δικτυακές τεχνολογίες δεν είναι το σιδερένιο κλουβί του σύγχρονου κόσμου. Αντίθετα οι σχέσεις εξουσίας των νέων τεχνολογιών αποτελούν ένα πεδίο διαρκούς πάλης ανάμεσα στα υποκείμενα της κοινωνικής δράσης, τόσο στην πραγματική όσο και στη δυνητική διάσταση της πράξης. Όπως επισημαίνει ο Castells «η τεχνολογία εκφράζει την κοινωνία, εκφράζει και οργανώνει τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, τις αλληλεπιδράσεις που υπάρχουν στην κοινωνία. Πράγματι η τεχνολογία είναι ευπροσάρμοστη (και είναι ευπροσάρμοστη κυρίως η τεχνολογία της πληροφορίας), είναι ευέλικτη και αυτό σημαίνει ότι οι τεχνολογίες τύπου ίντερνετ, δηλαδή του τύπου οριζόντιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας, ακριβώς επειδή είναι τεχνολογίες εξατομίκευσης και αυτονομίας είναι τεχνολογίες ελευθερίας...Αυτό δε σημαίνει ότι οι τεχνολογίες καθαυτές παράγουν ελευθερία, αυτονομία, αυτό δεν ισχύει: όπως ορθά έχει λεχθεί, στο βαθμό στον οποίο υπάρχει μία ένταξη ολόκληρου του κόσμου σ' αυτά τα δίκτυα

της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, η ηλεκτρονική επιτήρηση προσφέρει μία άνευ προηγουμένου δυνατότητα ελέγχου και παρέμβασης στην επικοινωνία. Στην πραγματικότητα γίνονται κινήσεις και προς τις δύο κατευθύνσεις. (Castells M, Ibanez T 2008: 14)

Θα λέγαμε ότι η διαδικασία κινείται ως ένα εκκρεμές προς δύο αντίρροπες θέσεις: έλεγχος – ελευθερία. Και η διαδικασία αυτή δεν είναι δυϊστικά πολωτική, δηλαδή το αποτέλεσμα της δεν είναι μία απλή στιγμιαία απεικόνιση των θέσεων έλεγχος ή ελευθερία. Η διαδικασία αυτή αποτελεί μία συμπύκνωση σχέσεων δύναμης ανάμεσα στα κοινωνικά υποκείμενα τόσο σε συλλογικό όσο και σε ατομικό επίπεδο. Η λεκτική διατύπωση του σχήματος ελευθερία ή έλεγχος δεν μπορεί να περιγράψει ούτε την πολυπλοκότητα της ανάπτυξης αυτών των σχέσεων ούτε τη θέσμιση των δομών των δικτύων σε παγκόσμιο επίπεδο. Προκειμένου να αναλυθεί η διαδικασία αυτή είναι απαραίτητο να ερευνηθούν στο παραδειγματικό επίπεδο όλες εκείνες οι διαδικασίες καθημερινοποίησης των κυβερνοπτικών συστημάτων επιτήρησης, ή πιο απλά να ερευνηθούν οι καθημερινοί αγώνες στα δίκτυα της παγκοσμιοποίησης, τόσο στο επίπεδο των στόχων όσο και στο επίπεδο της οργάνωσης και των μέσων, που χρησιμοποιούν.

Είδαμε ότι η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία ελκύεται προς τέσσερις ελκυστές – παγκοσμιοτοπικότητα, πολιτισμικό ελκυστή, ελκυστή δικτύων, υπερεθνικό αστικό ελκυστή. Σε έναν άξονα ανάλυσης τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν σημαντική συνιστώσα τόσο στην ανάπτυξη των τεσσάρων ελκυστών της παγκοσμιοποίησης όσο και στη διαμόρφωση του κυβερνοχώρου – του χωροχρόνου δηλαδή της παγκοσμιοποίησης. Κατά συνέπεια ως συνιστώσα της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης συμβάλλουν σε έναν δεύτερο άξονα τόσο στην ανάπτυξη των δικτυακών σχέσεων εξουσίας και του κυβερνοπτικού όσο και στην οικολογική κυριαρχία του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος.

Κατά τη γνώμη μας τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα αθροίζονται με λανθασμένο τρόπο κάτω από την ταμπέλα της αντι-παγκοσμιοποίησης. Το λάθος αυτής της άθροισης οφείλεται τόσο στο μονοδιάστατο προσδιορισμό της παγκοσμιοποίησης ως κυρίαρχα οικονομικής διαδικασίας όσο και στη «φύση» των ίδιων των κινήματων, οι διακηρυγμένοι στόχοι των οποίων συχνά δεν αφορούν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, αν και φυσικά ως συνιστώσες της την επηρεάζουν. Οι McAdam & Snow ορίζουν το κοινωνικό κίνημα ως μία συλλογικότητα που δρα με έναν βαθμό οργάνωσης και συνέχειας έξω από τα θεσμικά κανάλια με σκοπό την αλλαγή ή την εναντίωση τους σε μία αλλαγή, σε μία ομάδα, κοινωνία ή σε ολόκληρο τον κόσμο. (McAdam & Snow 1982 στο Doowoh Suh) Ο Tilly θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά στοιχεία των των κοινωνικών κινήματων είναι: α) μία συνεχής οργανωμένη προσπάθεια διεκδικήσεων από τις αρχές (καμπάνια), β) ένας συνδυασμός διαφορετικών μορφών πολιτικής δράσης και επικοινωνίας (διαδηλώσεις, παρελάσεις, περιφρουρήσεις, προκυρήξεις, δηλώσεις στα MME) και γ) έναν αριθμό μελών τα οποία συνδέονται με αφοσίωση ως προς τις διεκδικήσεις και επιδεικνύουν έναν βαθμό ενότητας. (Tilly 2004: 3-4) Η ενότητα ενός κινήματος, η αφοσίωση και ο αριθμός των μελών του ενισχύουν τη συλλογική ταυτότητα ενός κινήματος, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει την ενότητα και τον αριθμό των μελών του. (Tilly 2004: 12)

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των κινήματων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι ο υπερεθνικός τους χαρακτήρας. Τα κοινωνικά κινήματα είναι κινήματα της παγκοσμιοποίησης και όχι της αντι-παγκοσμιοποίησης ακόμα και όταν αμφισβητούν κάποιες από τις πλευρές της και συνεισφέρουν στη διαμόρφωση κανόνων, δικτύων και κοινωνικής εμπιστοσύνης, που διευκολύνουν το συντονισμό και τη συνεργασία σε παγκόσμιο επίπεδο (Tilly 196) Δηλαδή τα κοινωνικά κινήματα δρουν στα πλαίσια του παγκοσμιοποιημένου/ παγκοσμιοποιήσιμου κυβερνοχώρου.

Τα βασικά χαρακτηριστικά των κινήματων της παγκοσμιοποίησης είναι α) η χωροχρονική αποστασιοποίηση και συμπίεση των ενεργημάτων τους σε παγκόσμιο επίπεδο (κίνημα του Σηάτλ, διαμαρτυρίες σε συναντήσεις των G8, συντονισμοί σε παγκόσμιο επίπεδο για την επίδειξη αλληλεγγύης σε φυσικές καταστροφές, κλπ) β) τα κινήματα της παγκοσμιοποίησης διαφέρουν τόσο στο επίπεδο των διακηρυγμένων στόχων όσο και στο επίπεδο της οργάνωσης τους (περιβαλλοντολογικές οργανώσεις, παραδοσιακές εργατικές οργανώσεις, κινήματα των γυναικών, οργανώσεις από όλο το φάσμα των πολιτικών ιδεολογιών κλπ) γ) η χωροχρονική διάχυση των κινήματων

και η ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική τους διαφοροποίηση συνοδεύεται από τη ελαστική, δικτυακή μη-ιεραρχική τους οργάνωση. (Castells 2002:141-2) Μολονότι οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης, κινητοποίησης και διεκδίκησης δεν έχουν περιοριστεί (καταλήψεις, πορείες, καθιστικές διαμαρτυρίες κλπ) νέες μορφές οργάνωσης και κινητοποιήσεων αναδύονται τόσο στον πραγματικό όσο και στο δυνητικό χωροχρόνο. (Χάκερς, «καταλήψεις» ιστοσελίδων, οργάνωση κινητοποιήσεων μέσω της τεχνολογίας των κινητών τηλεφώνων, κλπ)

Τα χαρακτηριστικά των κινημάτων της παγκοσμιοποίησης συνοδεύονται αλλά και συνδέονται με την παράλληλη ανάδυση νέων διαδικτυακών συλλογικοτήτων που στοχεύουν στην υπεράσπιση των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών στη δικτυακή κοινωνία (Electronic Frontier Foundation (EFF), European Digital Rights (EDRI), Creative Commons, Open Source Movement, Pirates Parties, digitalrights.gr, κλπ). Οι συλλογικότητες αυτές διακηρύσσουν μία σειρά στόχους όπως η ελεύθερη από επιτήρηση πρόσβαση στο διαδίκτυο, η ελευθερία λόγου στο διαδίκτυο, η εναντίωση στη δημιουργία μονοπωλιακών εταιρειών στη δικτυακή επικοινωνία, τα ζητήματα που αφορούν τα πνευματικά δικαιώματα, τη μείωση του ψηφιακού χάσματος και άλλα.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι:

- Ποια είναι τα θεμελιώδη κοινωνικά αιτήματα στην δικτυακή εποχή, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως οι πολιτικοί και πολιτιστικοί ελκυστές των νέων κοινωνικών συγκρούσεων; Μπορεί να γίνει λόγος για την ύπαρξη ενός αντίστοιχου υπερεθνικού ελκυστή, ο οποίος συγκρούεται με τον ηγεμονικό ελκυστή της υπερεθνικής αστικής «τάξης»; Ακόμα παραπέρα μπορεί να δημιουργηθεί ένα μοντέλο ανάλυσης των νέων «ταξικών» συγκρούσεων, το οποίο θα βασίζεται στις θεωρίες της πολυπλοκότητας, όπου η κλασική μαρξική έννοια της τάξης μπορεί να ειπωθεί από την πλευρά του δεύτερου νόμου της θερμοδυναμικής για την αύξηση της εντροπίας των συστημάτων, και την προσπάθεια τους στην αυτοοργάνωση τους ως «τάξης»;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων στη δικτυακή εποχή, και με ποιους τρόπους συμβάλλουν στη θέσμιση του ελέγχου της πολυπλοκότητας των δικτύων, ή καλύτερα των σχέσεων εξουσίας στα δίκτυα; Μπορεί να γίνει μία γενικότερη μετάβαση από τα παραδοσιακά μοντέλα ανάλυσης των κοινωνικών συγκρούσεων σε ένα μοντέλο ανάλυσης, το οποίο θα βασίζεται στις θεωρίες της πολυπλοκότητας (χάος, αυτοποίηση, θεωρία των καταστροφών κλπ);

- Αν και κανείς δεν αμφισβητεί την οικολογική κυριαρχία των νόμων της καπιταλιστικής συσσώρευσης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, μέσα από ποιες διαδικασίες κυριαρχεί ως δικτυακός καπιταλισμός;
- Υπάρχουν σήμερα τα θεωρητικά και μεθοδολογικά παραδείγματα, τα οποία μπορούν να ερευνήσουν όλες τις παραπάνω διαστάσεις της πολυπλοκότητας των δικτύων, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που οφείλουν να μελετηθούν σε επόμενες ερευνητικές προσπάθειες, οι οποίες προκειμένου να έχουν αποτέλεσμα οφείλουν να διαμορφώσουν ευρύτερα διεπιστημονικά δίκτυα έρευνας. Η πολυπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων αλλά και των ερωτημάτων, που θέτονται προς απάντηση απαιτούν τη χωροχρονική διάχυση των ενεργημάτων των κοινωνικών επιστημών μέσα από και μέσα σε παγκόσμια δίκτυα έρευνας, τα οποία διαρκώς θα θέτουν τα όρια των δυνατοτήτων τους, στα πλαίσια παρατηρήσεων β τάξης.

Αυτό είναι το πρόταγμα των καιρών....

Υποσημειώσεις

¹ Μέσα από την παράθεση μερικών στοιχείων για τη ροή πληροφορίας στο διαδίκτυο μπορούμε να διαπιστώσουμε το μέγεθος των δικτυακών διαδράσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στις 31 Δεκεμβρίου του 2007 η Internetworldstats υπολόγιζε τους χρήστες του Διαδικτύου σε παγκόσμιο επίπεδο σε 1,319,872,109. (βλέπε <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>) Κάθε μέρα δημιουργούνται 23000 νέα μπλογκ, ενώ ο αριθμός των εγγράφων στο διαδίκτυο υπολογίζεται περίπου σε 100 δισεκατομμύρια (<http://www.internetworldstats.com/articles/art028.htm>)

² Θυμίζουμε τον ορισμό που έδινε ο Καστοριάδης στην έννοια του θεσμού: «Ο θεσμός είναι ένα συμβολικό δίκτυο, κοινωνικά κυρωμένο, μέσα στο οποίο συνδυάζονται, σε μεταβαλλόμενες αναλογίες και σχέση, μία λειτουργική και μία φανταστική συνιστώσα.» (Καστοριάδης 1985: 196, 202-203 κ.α)

³ Βλέπε κεφάλαιο 5 Α «Η θέσμιση της Surf Control ως δικτυακής εταιρείας στην παγκοσμιοποίηση.»

⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε στην εισαγωγή του Luhmann 1995: xi, όπου ο μεταφραστής αναφέρεται πιο συγκεκριμένα στις επιδράσεις του Heinz von Foerster, ο οποίος δημιούργησε ένα διακλαδικό κέντρο κυβερνητικής έρευνας, τους βιολόγους H.R.Maturana & F.Varela που είναι οι εισηγητές της έννοιας της αυτοποίησης στη βιολογία, το μαθηματικό George Spencer Brown, ο οποίος ευθύνεται για την παρατήρηση β' τάξης & το διάβολο αυτοπροσώπως.

⁵ Θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την έννοια της αυτοοργανωμένης οντότητας (self-organized being) στον Καντ ο οποίος τη διέκρινε από τους μηχανισμούς οι οποίοι παράγονται από μία συναρμογή αιτιών και αποτελεσμάτων με την παρέμβαση ενός εξωτερικού όντος. Το on αυτό δρα στη βάση της δυνατότητας του να επιβλέπει το συνολικό μηχανισμού. (όπως για παράδειγμα το ρολοί). Αντίθετα στο αυτοοργανωμένο on η τάξη αναδύεται από το εσωτερικό του «μέσω μίας πολύπλοκης αλληλόδρασης, η οποία συνιστά σε τελική ανάλυση τη δραστηριότητα του όλου» (Mark C. Taylor 2003: 85) Ο Καντ εξηγεί «Τα μέρη των πραγμάτων συνδυάζουν τους εαυτούς τους σε μία ενότητα ενός όλου που είναι ταυτόχρονα αιτία και αποτέλεσμα της φόρμας τους (Καντ “critique of judgement” στο Mark C. Taylor 2003: 85)

⁶ Για μια κριτική των εξελεκτικών θεωριών βλέπε Giddens (1995): Chapter 5. Ειδικότερα ο Giddens κρίνει ότι οι εξελεκτικές θεωρίες βασίζονται σε γραμμικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής εξέλιξης, όπου ένας τύπος κοινωνίας αντικαθιστά κάποια προηγούμενη. Τέτοια μοντέλα δεν μπορούν να εξηγήσουν ούτε τη συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών δομών μέσα στον ίδιο κοινωνικό σχηματισμό, ούτε διαφορετικών κοινωνιών την ίδια χρονική περίοδο αλλά ούτε και το ρόλο των ανθρώπινων φορέων της δράσης στην δημιουργία της ιστορίας. (Giddens 1995: 237) Η εξελικτική θεωρία διατρέχει τέσσερις κινδύνους: την γραμμική συμπίεση, την ομολογική συμπίεση, την κανονιστική ψευδαίσθηση και τος χρονικές διαστρεβλώσεις (Giddens 1995: 239-242)

⁷ Για μία κριτική στις πραγματιστικές και αναγωγιστικές προσεγγίσεις της πραγματικότητας βλέπε στο Μουζέλης 1997:181-2, 194. Ο Μουζέλης θεωρεί ότι η διάκριση των κοινωνικών επιστημών σε άτομο/κοινωνία οδηγεί τις διάφορες θεωρίες σε πραγματοποίηση: α) όταν η θεωρία δεν ενδιαφέρεται για τα «προβλήματα προέλευσης ή κοινωνικού μετασχηματισμού... οι κοινωνικοί θεσμοί παρουσιάζονται στερεότυπα ως προ-συγκροτημένα αντικείμενα συγκαλύπτοντας ή αγνοώντας τη φύση τους ως εξελισσόμενων ανθρώπινων κατασκευών» (Μουζέλης 1997: 173) β) σε μία δεύτερη περίπτωση

ανθρωπομορφοποιούνται οι κοινωνικές δομές. Με τον τρόπο αυτό « “οι βασικές αξίες της κοινωνίας” ή η “συλλογική συνείδηση” μεταβάλλονται σε μυστηριώδεις οντότητες που είναι απασχολημένες με τον εκκοινωνισμό των φορέων δράσης, την τιμωρία των παρεκκλίσεων από τους κανόνες, την αποκατάσταση των κοινωνικών ισορροπιών και ούτε καθεξής» (Μουζέλης 1997:178). Γ) Τέλος η θεωρία οδηγεί στην πραγματοποίηση όταν καταφεύγει σε λειτουργικές αναλύσεις τελεολογικού προσανατολισμού μέσω των οποίων μετατρέπονται οι λειτουργικές απαιτήσεις σε αιτίες που οδηγούν σε αλλαγή των θεσμών όταν οι τελευταίοι παρουσιάζουν εντάσεις ή αυμβατότητες. (Μουζέλης 1997:181-2) Από την άλλη πλευρά η κοινωνική θεωρία μπορεί να οδηγηθεί σε αναγωγισμό στις περιπτώσεις κατά τις οποίες παραμελούνται οι εσωτερικές δυναμικές σχέσεις των διαφόρων φαινομένων με κύρια πρακτική την «παραμέληση των ιεραρχικών επιπέδων», η μελέτη των οποίων για τον Μουζέλη είναι σημαντική προκειμένου να συλλάβουμε τη σχέση μικρο- μακρο κοινωνικών σχέσεων και το πέρασμα από τις μεν στις δε. Ο αναγωγισμός αρνείται «τη σχετική αυτονομία των υποσυστημάτων (καθοδικός αναγωγισμός) είτε προσδίδει σε υποσυστήματα και υφιστάμενες μονάδες τόσο μεγάλη αυτονομία, ώστε το σύστημα/ υφιστάμενη μονάδα να μεταβάλλεται σε συνάθροισμα των συστατικών υπο-συστημάτων. (ανοδικός αναγωγισμός)» (Μουζέλης 1997:194) «υποτιμώντας έτσι τις αναδυόμενες ή υπάρχουσες σχέσεις μεταξύ υπο-συστημάτων.» Παρόμοια κριτική έχει ασκήσει και ο Giddens στη θεωρία της δομοποίησης του. (Giddens 1995)

⁸ Με τον τρόπο αυτό η θεωρία της αυτοποίησης αποφεύγει να πέσει τόσο στον ατομικιστικό βολονταρισμό όσο και στο δομικό ολισμό των παραδοσιακών δυϊστικών παραδειγμάτων, τα οποία εκκινούσαν από τη μεθοδολογική διαφορά ανάμεσα σε όλο και μέρος

⁹ Λειτουργική διαφοροποίηση των συστημάτων είναι ο κάθετος και οριζόντιος καταμερισμός των δράσεων ενός συστήματος, η οργάνωση και η ιεράρχηση τους σε καθήκοντα και εργασίες, που στοχεύει στην επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού. Ο Foucault στο «Επιτήρηση και Τιμωρία» ορίζει τη λειτουργία ως κάθε λόγο, κάθε πρακτική ή αποτέλεσμα της διαδικασίας καταμερισμού που παράγει μία χαρακτηριστική ή λανθάνουσα συνέπεια σε ένα δοσμένο κοινωνικό πλαίσιο. (Brenner Neil 1994: 691)

¹⁰ Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να τονίσουμε ότι ο Luhmann δε θεωρεί ότι το περιβάλλον συνιστά σύστημα γιατί δεν ορίζεται από σύνορα που μπορούν να διαπεραστούν αλλά αντίθετα ο ορίζοντας του είναι ανοιχτός. Επομένως δεν έχει αυτοαναφορά και ικανότητα δράσης. Η αρχή αυτή θα αποτελέσει τη βάση στην οποία ο Luhmann θα απορρίψει την ιδέα ύπαρξης μία παγκόσμιας κοινωνίας ως συστήματος. (Luhmann 1995: 17 και Luhmann)

¹¹ Με τον όρο παρατήρηση μεταφράζουμε τον όρο observation, οποίος στην αγγλική γλώσσα συμπεριλαμβάνει την έννοια της κατανόησης του αντικειμένου παρατήρησης.

¹² Εδώ αξίζει να αναφερθούμε και στις παρατηρήσεις τους Heisenberg στη θεωρία της κβαντικής φυσικής κατά την οποία είναι αδύνατο να προσδιορίσουμε επακριβώς τόσο τη θέση όσο και την ορμή των υποατομικών σωματιδίων. Σύμφωνα με τον Heisenberg αφού ο παρατηρητής και το αντικείμενο παρατήρησης συμμετέχουν αμοιβαία στο ίδιο σύστημα η γνώση του αντικειμένου εξαρτάται από το υποκείμενο που παρατηρεί. Επομένως η γνώση εξαρτάται από τις πολλαπλές οπτικές γωνίες που τη

θεσμίζουν Η πολλαπλότητα των οπτικών γωνιών δεν μπορεί να αναχθεί σε μία απλή γωνία που είναι αληθής για όλους τους παρατηρητές. (Mark C Taylor 2003:115 και 116)

¹³ Έτσι οι ιδεολογίες «ως αναφορές του ιστορικού γίνεσθαι είναι εκφράσεις ενός παρατηρητή β τάξης, που περιγράφει τον τρόπο και το αντικείμενο που ένας παρατηρητής της πρώτης τάξης παρατηρεί. (Luhmann 1998: 79) Η αντίληψη αυτή του Λούμαν δεν λείπει όμως την σχέση υποκειμένου γνώσης αντικειμένου και παραγωγή της γνώσης αλλά αντίθετα εγκαθιδρύει όπως και ο ίδιος τονίζει έναν σχετικιστικό θετικισμό ο οποίος βασίζεται στη διαρκή αυτοπαθή αυτοαναφορά και αυτοπροσδιορισμό του τόσο της διαφοράς του από το περιβάλλον όσο και των ορίων της παρατήρησης και κατά συνέπεια της παραγωγής γνώσης. (Luhmann 1998: 83-87)

¹⁴ Η ζωή σε βιολογικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο προσφέρει άπειρα παραδείγματα αυτών των ιστών: η μυρμηγκοφωλιά, η κυψέλη, τα δίκτυα κυνηγών – θυραμάτων μέσα σε ένα οικοσύστημα, το ανθρώπινο σώμα ως δίκτυο κυττάρων, ιστών, οργάνων κλπ, τα κοινωνικά δίκτυα των ατόμων, τα δίκτυα των επιχειρήσεων, το δίκτυο των δικτύων δηλαδή το Διαδίκτυο.

¹⁵ Η ανθρώπινη δράση είναι πολιτισμική δηλαδή «τα νοήματα και οι προθέσεις διαμορφώνονται σε σχέση με τα συμβολικά συστήματα» (Parsons 1966: 5)

¹⁶ Ο Habermas θεωρεί ότι στη θεωρία του Luhmann «Τη θέση των ικανών για αυτοσυνείδηση υποκειμένων καταλαμβάνουν έτσι συστήματα που επεξεργάζονται και χρησιμοποιούν νοήματα. ... Αλλά τα συστήματα που επεξεργάζονται νοήματα εμφανίζονται μόνο στον πληθυντικό.» Το αποτέλεσμα σύμφωνα με τον Habermas είναι «... η διάκριση μεταξύ υπερβασιακού και εμπειρικού χάνει για αυτόν (Luhmann) τη σημασία της.» (Habermas 1993: 453)

¹⁷ Η απόδοση έχει δύο λειτουργίες επιτρέπει την αναπαραγωγή του συστήματος μέσω της αναπαραγωγής του νοήματος και επιτρέπει την κατανόηση και την απλοποίηση της πολυπλοκότητας. (Luhmann 1995:84)

¹⁸ Η ιστορία τελικά βιώνεται μέσω της δράσης ως ένα τέτοιο παρελθοντικό/ μελλοντικό παρόν το οποίο περιορίζει την ελευθερία στην πρόσβαση σε οποιοδήποτε παρελθόν ή μέλλον. (Luhmann 1995:79-80) Στα πλαίσια της χρονικής διάστασης του νοήματος στη σχέση μη - αντιστρέψιμου χρόνου των βιωμάτων και αντιστρέψιμου παροντικού χρόνου της δράσης ότι η απόδοση του νοήματος σχηματίζεται σε σχέσεις σταθερότητας/ μεταβλητότητας. (Luhmann 1995:85, Παπαστάμου 1989:105). Το ίδιο φαίνεται να πιστεύει και ο Giddens ο οποίος θεωρεί ότι «η καθημερινή ζωή είναι δεμένη με τον επαναληπτικό χαρακτήρα του αντιστρέψιμου χρόνου – με μονοπάτια που χαράζονται μέσω του χωροχρόνου και συνεργάζονται με τα περιοριστικά αλλά και ικανά χαρακτηριστικά του σώματος» (Giddens 1995: 282, Παπαστάμου 1989: ο.π)

¹⁹ Εισαγάγω τη διάσταση αυτή γιατί θεωρώ ότι αποτελεί την κυρίαρχη διάσταση της επικοινωνίας νοημάτων στο σύγχρονο κόσμο των ροών της παγκοσμιοποίησης. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε στα παρακάτω κεφάλαια.

²⁰ Δανειζόμαστε τον όρο κεντρικό και περιφερειακό σύστημα ης κοινωνικής αναπαράστασης από τον Abric. (Κατερέλος 1996: 68-69)

²¹ Θυμίζουμε ότι η έννοια της εντροπίας εισήχθηκε στη θερμοδυναμική από τον Γερμανό φυσικό Rudolf Clausius, ο οποίος διατύπωσε και τους δύο νόμους της θερμοδυναμικής: 1. Η ενέργεια στο

σύμπαν είναι σταθερή 2. η εντροπία του σύμπαντος αυξάνεται στο μέγιστο. (Prigozine – Stengers 1986 σελ. 176-177, κ.α) Αργότερα προστέθηκαν στη θερμοδυναμική εντροπία στατιστικές ιδιότητες στη φυσική από τον Boltzmann και στη θεωρία της πληροφορίας από τον Shannon. Στην κοινωνική θεωρία η θεωρία της εντροπίας αναπτύχθηκε ως Θεωρία της Κοινωνικής Εντροπίας. (Bailey Kenneth b, Prigozine – Stengers 1996 σελ 180-183, κ.α)

²² Εδώ εισάγεται το ρίσκο της εκάστοτε απόφασης τα αποτελέσματα της οποίας δεν μπορούν να αποδοθούν στα άτομα των αποφάσεων. Ο Luhmann πιστεύει ότι η κοινωνική εξέλιξη αποφασίζει για τα μελλοντικά παρόντα αφού το άτομο δρα στα πλαίσια ενός πολύπλοκου δικτύου αιτιών και παραγόντων, τα οποία γίνονται αντιληπτά σε βάθος χρόνου. «Δεν ανήκουμε πλέον στην οικογένεια των τραγικών ηρώων, που βρίσκουν επακόλουθα ότι είχαν προετοιμάσει τη μοίρα τους. Το ξέρουμε αυτό από τα πριν.» (Luhmann 1998: 71,74) Στο σημείο αυτό οι κριτικές των Giddens και Habermas για απανθρωποποίηση της κοινωνικής δράσης βρίσκουν πάτημα.

²³ Η ενδεχομενικότητα των αποφάσεων διασταυρώνεται με την ενδεχομενικότητα που μεταδίδουν και οι προσδοκίες ενός αυτοποιητικού συστήματος. «Οι προσδοκίες αποκτούν την ικανότητα προσδιορισμού (determinacy) με κόστος την απόφαση κάποιου να τις ικανοποιήσει ή όχι.» (Luhmann 1995: 308). Έτσι οι δομές των προσδοκιών αποκαλύπτουν τους χρονικούς ορίζοντες του συστήματος. «Μέσω της προσδοκίας (anticipation με την έννοια της πρόβλεψης) ο χρόνος ελαστικοποιείται... Ο χρόνος που εργάζεται μέσω αυτού του τρόπου είναι ένας συστημικός εσωτερικός χρόνος και αναφέρεται τόσο στο σύστημα όσο και στο περιβάλλον.» (Luhmann 1995:308) Ο Herbert Simon θεωρεί ότι το περιβάλλον στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις μέσα σε μία οργάνωση «μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο προκείμενων προτάσεων επί τη βάση των οποίων λαμβάνουν τις αποφάσεις αυτές. Υπάρχουν δύο είδη τέτοιων προκείμενων προτάσεων: οι πραγματολογικοί, που υπόκεινται στην εμπειρική επαλήθευση για τη διαπίστωση της εγκυρότητας τους, και οι αξιολογικοί, που δεν επιδέχονται τέτοια εμπειρική δοκιμασία.» (Μουζέλης 1997: 125) Στη διαδικασία λήψης της απόφασης το άτομο περιορίζεται από: α) τις δεξιότητες, τις συνήθειες και τα ανταντακλαστικά, που επηρεάζουν ασυνείδητα την επίδοση του ατόμου και τις αποφάσεις οι οποίες έχουν προηγηθεί, β) τις παρωθήσεις, τα κίνητρα, οι αξίες και οι συναισθηματικές προσδέσεις αυτών οι οποίοι παίρνουν την απόφαση και γ) από το απόθεμα γνώσεων και πληροφοριών των ατόμων. (Μουζέλης 1997:126-7) Οι επιλογές τελικά συγκροτούνται ως η ικανοποιητικότερη λύση από ένα σύνολο εναλλακτικών επιλογών οι οποίες «συντελούνται πάντοτε σε σχέση με ένα περιορισμένο, κατά προσέγγιση και απλοποιημένο πρότυπο κοινωνικής πραγματικότητας.» (Μουζέλης 1997:127) Ο Μουζέλης θα τονίσει το ρόλο των εξουσιαστικών μηχανισμών ως παράγοντα καθορισμού της λήψης μίας απόφασης. Η ιεραρχικά δομημένη οργάνωση αποτελεί μία κάθετη μορφή αλυσίδα σκοπών και μέσων, όπου «οι αποφάσεις των ανωτέρων σε κάθε επίπεδο συνιστούν τους κυριότερους αξιακούς διαλογισμούς στο περιβάλλον των αποφάσεων των υφιστάμενων φορέων δράσης των οποίων η λήψη αποφάσεων αποτελεί απλώς θέμα εξεύρεσης των μέσων για την επίτευξη του στόχου που έχει τεθεί και επιβληθεί εκ των άνω.» (Μουζέλης 1997:129) Τέλος ο Μ. Προσθέτει έναν τέταρτο παράγοντα που επηρεάζει τη λήψη των αποφάσεων στα πλαίσια μίας οργάνωσης, το σύστημα επικοινωνίας. «Μέσα από αυτούς τους επικοινωνιακούς διαύλους – οριζόντιους και κάθετους – μεταδίδεται η πληροφορία που είναι

απαραίτητη για να καθοριστούν οι πραγματολογικοί διαλογισμοί για τη λήψη μίας απόφασης. Τέλος η κατάρτιση, ο ενστερνισμός, η ενστάλλαξη και η εσωτερίκευση ιδεών και αξιών με τη μέθοδο της κατήχησης αποτελούν ισχυρότατα μέσα για την επιρροή των ατόμων που λαμβάνουν αποφάσεις.» (Μουζέλης 1997:129)

²⁴ «Αν η στατιστική μηχανική της ισορροπίας μπορεί να θεωρηθεί καλά θεμελιωμένη, δεν συμβαίνει το ίδιο με τη στατιστική μηχανική της μη – ισορροπίας. Ο τομέας αυτός παραμένει το πεδίο συγκρούσεων ανάμεσα στη δυναμική, κλασική η κβαντική, οι οποίες είναι αντιστρέψιμες και στη θερμοδυναμική με το Δεύτερο νόμο της, που συνδέεται με την αύξηση της εντροπίας.» (Prigozine 1997: 91)

²⁵ Το γεγονός αυτής της σύνδεσης των δομών με τον αντιστρέψιμο χαρακτήρα του χρόνου μας θυμίζει τη διαπίστωση του Giddens για την αντιστρεψιμότητα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Το κοινό στοιχείο ανάμεσα στις δύο οπτικές είναι ότι η αντιστρεψιμότητα οφείλεται στη δράση των συστημάτων, τα οποία συλλαμβάνουν και κινητοποιούν προσδοκίες και επιλογές (Giddens 1995: 282)

²⁶ Και ο Giddens θεωρεί την αντιστρεψιμότητα και μη του χρόνου μέσω όμως του βιώματος: έτσι το καθημερινό βίωμα ενός ατόμου και η βαρετή διάρκεια των θεσμών αναφέρονται στον αντιστρέψιμο χρόνο ενώ η διάρκεια της ζωής ενός ατόμου στο μη αντιστρέψιμο χρόνο. (Giddens 1995:35)

²⁷ Βλέπε παραπάνω

²⁸ Ένα κοινωνικό σύστημα δεν είναι έτοιμο πάντα για συλλογική δράση. Η οργάνωση της συλλογικής δράσης: προκαλείται από το περιβάλλον, βελτιώνει τις εξωτερικές σχέσεις ενός συστήματος θέτοντας εσωτερικούς περιορισμούς. Η συλλογική δράση ως ατομική δράση οριοθετείται από σύμβολα που ξεκαθαρίζουν τα όρια του συστήματος, μέσω της συναίνεσης ή των ιεροτελεστιών. Οι περιορισμοί της συλλογικής δράσης μορφοποιούνται ως ιεραρχία. Αν και η συλλογική δράση δεν είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της τάξης ενός συστήματος επιτρέπει στα συστήματα να ελέγξουν και να επηρεάσουν το περιβάλλον τους βελτιώνοντας τη σχέση τους με αυτό (Luhmann 1995:199-201, Willke 1996: 225). Ο Willke θεωρεί τη συλλογική δράση «ως το συστημικά συντονισμένο πράττειν με σκοπό την εκ μέρους του συστήματος απόκτηση συγκεκριμένων πλεονεκτημάτων έναντι του περιβάλλοντος του. (Willke 1996:225) Η συλλογική δράση κατά τον Giddens (Giddens 1995: 200-201) μορφοποιείται σε οργανώσεις ή κοινωνικά κινήματα τα οποία θεμελιώνονται στις «τμηματοποιήσεις των ταξικά διαιρεμένων κοινωνιών». Βασίζονται στην αυτοπαθή αυτορύθμιση (selfregulation), η οποία εξαρτάται από τη «συλλογή της πληροφορίας, η οποία ελέγχεται» και επιδρά στην κοινωνική αναπαραγωγή. Ο έλεγχος της πληροφορίας εξαρτάται με τη σειρά του από το πληροφοριακό απόθεμα της συλλογικότητας, το οποίο διακρίνεται από το απόθεμα της ατομικής μνήμης, του μύθου, της ζωντανής παράδοσης.

²⁹ Για τον Jameson ένας γνωστικός χάρτης είναι ένας «διανοητικός χάρτης της κοινωνικής και παγκόσμιας ολότητας, τον οποίο κουβαλάμε όλοι μέσα στα κεφάλια μας σε διάφορες φόρμες...» (Jameson 1999 a: 162) Στην ιστορία των κοινωνικών συστημάτων εμφανίζονται διάφορες μορφές χαρτογράφησης, οι οποίες αναδύονται από την προσπάθεια των ανθρώπων να κατανοήσουν και τελικά να ελέγξουν γνωστικά το ανθρώπινο περιβάλλον. Από τους γεωγραφικούς χάρτες και τα δρομολόγια πάνω σε αυτούς έως τις Μεγάλες Αφηγήσεις και ιδεολογίες ο άνθρωπος πάντα προσπαθούσε να ανάγει τις σχέσεις επικοινωνίας στο χώρο και στο χρόνο σε σχέσεις μεταξύ σημείων, σημαινόντων και σημαινόμενων. (Jameson 1999 b: 97-99 κα)

³⁰ Ο Habermas θεωρεί ότι αυτή η μετατόπιση της θεωρητικής προσέγγισης του Parsons σχετίζεται με την επιρροή που δέχτηκε από την κυβερνητική θεωρία και οδήγησε τελικά στην καταστροφή της θεωρίας της δράσης. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «στη βάση της κυβερνητικής ο Parsons « εξισώνει τις πολιτισμικές αξίες με τις αξίες ελέγχου της διακυβέρνησης και θεωρεί την οργανική βάση του συστήματος δράσης ως πηγή ενέργειας. Έπειτα θέτε μία ιεραρχία ανάμεσα στο σύστημα συμπεριφοράς, την προσωπικότητα, το κοινωνικό σύστημα και την κουλτούρα, ώστε τα συστήματα στο κατώτερο επίπεδο ξοδεύουν μεγαλύτερη ενέργεια, ενώ τα συστήματα ανώτερου επιπέδου βρίσκονται και σε ανώτερο επίπεδο από την πλευρά της πληροφορίας και την ηνιόχηση των εκτελεσθέντων ενεργημάτων. Αυτή η γραμμική διάταξη των τεσσάρων υποσυστημάτων της δράσης στο μοντέλο του ελέγχου αναθέτει στο πολιτισμικό υποσύστημα ένα ανώτερο στάτους από την πλευρά της ηνιόχησης ... με την εισαγωγή της ιεραρχίας του ελέγχου οι τέσσερις λειτουργίες χάνουν την ισοτιμία του βαθμού τους». (Habermas 1989 том 2: 249-250)

³¹ Ο Habermas θεωρεί ότι ο Parsons αποτυγχάνει τελικά να δείξει πως οι αξίες συμπεριλαμβάνονται στην κοινωνία και την προσωπικότητας μέσω της θεσμοποίησης και της εσωτερίκευσης και για αυτό οδηγείται στην εισαγωγή της έννοιας της αλληλοδιείσδυσης των αυτόνομων υποσυστημάτων της δράσης. (Habermas 1989 том 2 225)

³² Βλέπε παρακάτω υποκεφάλαιο Γ2β Συστημική διαφοροποίηση και δομοποίηση.

³³ Το ίδιο φαίνεται ότι πίστευε και Parsons αφού στο “The social System” αναφέρει «Η κοινωνία ή κάθε επιμέρους κοινωνικό σύστημα μπορεί να θεωρείται ένα δίκτυο συλλογικοτήτων...» (Parsons 1967: 101)

³⁴ Παράδειγμα αποτελεί η συλλογικότητα της οικογένειας και οι επιμέρους θεσμοί του γάμου και της γονικότητας ή κηδεμονίας. (Parsons 1967: 40)

³⁵ Το περιβάλλον μπορεί να ταυτίζεται και με τις δομές ενός ευρύτερου συστήματος και της λειτουργικής του διαφοροποίησης, μέσα στο οποίο το σύστημα αποτελεί ένα υποσύστημα δράσης.

³⁶ Η παρατήρηση αυτή καθώς και η προσπάθεια των θεωριών της πολυπλοκότητας να ξεπεράσουν τα εμπόδια της νεωτερικής κοινωνικής θεωρίας αναλύονται στο υποκεφάλαιο Γ4 «η δομοποίηση ως διαδικασία ανάδυσης της πολυπλοκότητας» του παρόντος κεφαλαίου.

³⁷ Στο σημείο αυτό ο Μουζέλης εισαγάγει την άποψη πως στην πλειοψηφία τους «οι απλοί άνθρωποι» στην καθημερινή τους ζωή είναι πρωταρχικά «προσανατολισμένα προς κανόνες και πόρους με καθ'όλα πρακτικούς τρόπους – αφού δε διαθέτουν ούτε το χρόνο για θεωρητικές κατασκευές περί κανόνων και πόρων, ούτε τη δύναμη να επηρεάσουν την όλη κατάσταση ενός θεσμικού χώρου με στρατηγικές παρεμβάσεις» Τη δυνατότητα αυτή ο Μουζέλης την μεταθέτει στους μακροφορείς της δράσης, τους οποίους θεωρεί τους ατομικούς ή συλλογικούς δρώντες των οποίων οι αποφάσεις «εκτείνονται βαθύτατα στο χώρο και στο χρόνο» (Μουζέλης 1997: 53-54 και υποσημείωση 12 σελ 54). Για την ανάλυση της έννοιας του μακροφορέα βλέπε στο κεφάλαιο 5 του Μουζέλης 1997. Με τον τρόπο αυτό ο Μουζέλης αναπαράγει το δύσβατο μονοπάτι του δυϊσμού το οποίο απομακρύνει το μικρο από το μάκρο επίπεδο με αποτέλεσμα τα άτομα να απομακρύνονται από την περιοχή της παραγωγής της καθημερινής τους ιστορίας. Από την άλλη πλευρά θολώνει ακόμα περισσότερο τα ταραγμένα νερα της κοινωνικής θεωρίας, πολυπλοκοποιώντας την έννοια ατομικού συλλογικού συνδέοντας την με μακροδράση. Κατά τη γνώμη μας τα άτομα διασταυρώνονται με τις πολύπλοκες δομές των

συστημάτων και τις επηρεάζουν τόσο στο επίπεδο της αναπαραγωγής τους όσο και στο επίπεδο της αμφισβήτησης αλλά και της ρήξης μαζί τους.

³⁸ Ο Habermas αναλύοντας την θέση του Πάρσονς βλέπει μία μεταστροφή στη θεωρία του μετά το 1953 στην οποία η έννοια της συστημικής ενσωμάτωσης ταυτίζεται με την προσαρμογή και την επίτευξη του σκοπού (Adaptation + goal attainment), ενώ η έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης με την ενσωμάτωση των αξιών (integration) στο κλασικό πλέον σχήμα του Πάρσονς AGIL.

³⁹ Στο σημείο αυτό ο Μουζέλης αναφέρει τέσσερις καταστάσεις συμπαρουσίας οι οποίες όμως έχουν διαφορετικές διαδικασίες σε σχέση «με τις συνέπειες τους στο χρόνο και το χώρο σε μικρο και μακρο επίπεδο.

⁴⁰ Ο Μουζέλης θεωρεί ότι ο Habermas ακολουθεί τη βασική διάκριση του Lockwood σε κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση παραθέτοντας το ακόλουθο απόσπασμα: «Η διάκριση μεταξύ κοινωνικής ενσωμάτωσης της κοινωνίας, που συντελείται στους στους προσανατολισμούς δράσης, και συστημικής ενσωμάτωσης, που διατρέχει και μεταβαίνει πέρα από τους προσανατολισμούς δράσης, απαιτεί μία αντίστοιχη διαφοροποίηση στην έννοια της ίδιας της κοινωνίας. Είτε εκινήσουμε από τις βασικές έννοιες της κοινωνικής διαντίδρασης του Mead είτε από τις βασικές έννοιες της συλλογικής αναπαράστασης του Durkheim, και στις δύο περιπτώσεις η κοινωνία συλλαμβάνεται εννοιολογικά από την προοπτική των δρώντων υποκειμένων ως ο βίκοσμος μιας κοινωνικής ομάδας. Αντίθετα από τη σκοπιά του παρατηρητή που δεν εμπλέκεται στη διαδικασία αυτή, η κοινωνία μπορεί να συλληφθεί εννοιολογικά μόνο ως ένα σύστημα δράσεων τέτοιο που η έλλειψη δράσης έχει μία λειτουργική σημασία ανάλογα με τη συμβολή της στη διατήρηση του συστήματος.» (Habermas 1987 τ. II 117 αντίγραφο από Μουζέλης 1997: 239-40) Η σύνδεση όμως που επιχειρεί ο Habermas της έννοιας της κοινωνικής ενσωμάτωσης με « “μία συναίνεση που διασφαλίζεται κανονιστικά ή επιτυγχάνεται επικοινωνιακά” και τη συστημική ενσωμάτωση με “μία μη-κανονιστική ρύθμιση των ατομικών αποφάσεων που εκτείνεται πέρα από τη συνείδηση των φορέων δράσης”» εγείρει την αντίθεση του Μουζέλη ο οποίος πιστεύει ότι η ενσωμάτωση των δρώντων δε βασίζεται πάνα στη συναίνεση. (Habermas στο (Μουζέλης 1997: 240)

⁴¹ Σύμφωνα με το εξελικτικό σύστημα του Πάρσονς οι αναπτυγμένες κοινωνίες βρίσκονται στο υψηλότερο επίπεδο ιεραρχικού ελέγχου των περιβαλλοντολογικών παραγόντων και επομένως οι δομές της κοινωνίας εξαρτώνται λιγότερο από την προσωπικότητα και περισσότερο από το πολιτισμικό σύστημα της δράσης, στο οποίο πρέπει να δούμε τις κύριες πηγές της αλλαγής της κοινωνίας (Parsons 1966: 10) Για μία κριτική της κυβερνητικής θεώρησης των κοινωνιών από τον Habermas βλέπε υποσημείωση 27

⁴² Στο σημείο αυτό φαίνεται η επιρροή που άσκησε στη σκέψη του Foucault η κβαντομηχανική φυσική. Στην ανάλυση του η εξουσία και ο έλεγχος είναι δίκτυο, σχέση και/ή σημείο εφαρμογής μίας δύναμης και όχι απλά ένας απλός διαλεκτικός συσχετισμός δύναμης ανάμεσα σε σώματα. Στην κβαντική θεωρία τονίζεται η δυαδική φύση της ύλης ως κύμα/ σωματίδιο (Bohr) ή θέση/ ταχύτητα σωματιδίου(Heisenberg) και η απορρέουσα απο αυτή αρχή της γενικής απροσδιοριστίας. (Lee Smolin 2002: 62-63, 154, 294) Θυμίζουμε ότι ο Einstein διατύπωσε πρώτος το δυαδικό χαρακτήρα του φωτός σαν κύμα σωματίδιο. Την αρχή αυτή επέκτεινε είκοσι χρόνια αργότερα στην ύλη ο Louis Broglie Για τη διατύπωση των βασικών αρχών της κβαντικής θεωρίας καθώς και για την εξέλιξη της βλέπε Prigozine- Stengers 1986 σελ. 291-298

⁴³ Για τη σχέση διαφοράς συνόρου περιβάλλοντος και κοινωνικού ελέγχου του ρίσκου βλέπε παρακάτω υποκεφάλαιο Έλεγχος του ρίσκου στα δίκτυα.

⁴⁴ Θυμίζουμε εδώ ότι ήδη Kant θεωρούσε ότι η ανάδυση ενός οργανισμού από τα μέρη του είναι «το αποτέλεσμα των εσωτερικών αλληλοδράσεων και όχι μία αλυσίδα προϋπάρχοντων μερών όπως σε μία μηχανή ή μηχανισμό. Έτσι οι οργανισμοί δεν είναι μοριακές μηχανές. Λειτουργούν ως δομικές ενότητες που απορρέουν από την αυτοοργανωτική και αυτογεννητική δυναμική τους» (Mark C. Taylor 2003:182, 187 και αλλού) Ο Ισαακ Νεύτων λέει στον ορισμό II της Principia «Ηκίνηση είναι του όλου είναι το άθροισμα των κινήσεων όλων των μερών.» (Mark C. Taylor 2003:205)

⁴⁵ Wiener, *The Human Use of Human Beings*, 21 το απόσπασμα βρίσκεται στο Mark C. Taylor 2003: 120. Η έννοια της εντροπίας εισάγεται για πρώτη φορά στη θερμοδυναμική από τον Clausius τον 19^ο αιώνα. Τελειοποιείται θεωρητικά από τον Boltzmann λίγο αργότερα. Για πρώτη φορά χρησιμοποιείται στην κυβερνητική από το Wiener ενώ στη θεωρία των συστημάτων πληροφορίας εισάγεται από τον Shannon. Για περισσότερα βλέπε στο Ilya Prigozine – Isabelle Stengers , 1986, *Τάξη μέσα από το χάος*, Αθήνα, Κέδρος σελ. 173-185. Βλέπε επίσης Bailey Kenneth, *Entropy systems theory* στο *Systems Science and Cybernetics*, LA, University of California.

⁴⁶ Ο.π Prigozine Ilya 1986, Bailey Kenneth, *Entropy systems theory* κ.α

⁴⁷ Η πολυπλοκοποίηση αυτή ορθολογικοποιείται επικοινωνιακά μέσω της θέσμησης μηχανισμών συστημικής διαφοροποίησης στο επίπεδο του πυρήνα των θεσμών που για τον Habermas είναι η οικογένεια, το γραφείο και το αστικό θετικό δίκαιο. Οι ηθικό- νομικοί κανόνες αποτελούν κανόνες της δράσης δεύτερης τάξης και εξασφαλίζουν τη συναίνεση όταν ο μηχανισμός για την αμοιβαία κατανόηση των αλληλοδρώντων αποτυγχάνει στα πλαίσια της καθημερινής επικοινωνιακής πρακτικής. (Habermas 1989 τομ.2: 173-4)

⁴⁸ Στην καθημερινότητα μπορούμε να διακρίνουμε τέτοιες ακολουθίες, στο κοινωνικό επίπεδο: όπως είναι η αλυσίδα παραγωγής, η προετοιμασία μίας αθλητικής ομάδας, η διαδικασία διεκπεραίωσης ενός εγγράφου σε μία υπηρεσία, στο ψυχικό επίπεδο η διαδικασία κατανόησης, στο βιολογικό επίπεδο η διαδικασία της πέψης κ.α.

⁴⁹ Πχ η αντίσταση του πολιτικού συστήματος απέναντι στη σταδιακή κυριαρχία της εμπορευματικής οργάνωσης της εργασιακής δύναμης. Η αντίσταση αυτή συνεχίζεται και η κυριαρχία αμφισβητείται ακόμα και όταν κυριαρχεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, ο οποίος εξαρτάται από τα καθεστώτα συσσώρευσης και τους τρόπους ρύθμισης, τα άλλα συστήματα κλπ.

⁵⁰ Στο σημείο αυτό ο Willke θυμίζει την κριτική του Habermas με τα λόγια του ίδιου:

«Οι επιδόσεις των κοινωνικών συστημάτων οι οποίες τα συντηρούν στη ζωή δεν μπορούν να αποδοθούν διαζευκτικά στον έναν ή στον άλλον από τους δύο τρόπους: δράσης ή βιώματος, αλλά αντίθετα επιφέρουν την απομείωση της πολυπλοκότητας μόνο και τα δύο μαζί, η γνώση και η δράση από κοινού, με αποφάσεις δηλαδή που στηρίζονται στην πληροφόρηση και τους χειρισμούς που θεμελιώνονται στην εμπειρία» Habermas 1971 210 στο Willke 1996: 205)

⁵¹ Για μία σύντομη κριτική των θεωριών της παγκοσμιοποίησης βλέπε Fuchs Christian 2003 "Globalization and self-organization in the knowledge-based society" in TripleC: Cognition, communication, co-operation. Vienna University of Technology. Σελ. 107-115

⁵² Σύμφωνα με τον Welge (2000) η ιστορική διαδικασία της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας μπορεί να διακριθεί σε τρεις περιόδους:

Την *πολυεθνική (multinational)* περίοδο που διαρκεί από το 1920-1950 και χαρακτηρίζεται από τον ισχυρό εθνικό προσδιορισμό της. Είναι η εποχή του προστατευτισμού, της χαμηλής εξειδίκευσης, των χαμηλών συναλλακτικών δραστηριοτήτων, του επιστημονικού μανάτζμεντ.

Η *παγκόσμια (global)* περίοδος, η οποία εκτείνεται από το 1950-1980 και χαρακτηρίζεται από τη διεθνοποίηση των οικονομικών διαδικασιών, τη φιλελευθεροποίηση των αγορών και την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών. Η παγκόσμια περίοδος διαφοροποιείται σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο ως προς τις αλληλοεξαρτώμενες σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε αγορές και εταιρείες. Στην περίοδο αυτή ελεύθερος χρόνος, κατανάλωση και παραγωγή αναδιατάσσονται.

Τέλος η *υπερδιεθνική (transnational)* περίοδος ή περίοδος της *δικτυακής οικονομίας*, από το 1980 και έπειτα, που χαρακτηρίζεται από τη μεγέθυνση των οικονομιών κλίμακας και την ανάπτυξη ελαστικών (flexible) παραγωγικών σχέσεων, τη διάχυση και αποκεντροποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, όπου δίνεται έμφαση κυρίως στη διαμόρφωση επικοινωνιακών δικτύων ελέγχου της εργασίας, την παρέμβαση του κράτους σε όλες αυτές τις διαδικασίες που έμειναν γνωστές ως διαδικασίες απορύθμισης. Στην περίοδο αυτή έχουμε τη μετάβαση από τη μαζική εργασία στη γενίκευση και επέκταση των οργανωτικών αρχών του εργοστασίου σε ολόκληρη την κοινωνία οδηγώντας στην ανάδυση του κοινωνικού εργάτη (Kumar K.1997: 52, 64-65 και Welge 2000, Harvey David 1997 159, Castells1997: 89-90, Robins & Webster 1999: 35-36, Negri 1989 κ.α) Οι αλλαγές αυτές πυροδοτήθηκαν από τη διεθνοποίηση του εμπορίου ανάμεσα στους τρεις κόσμους, την αποδέσμευση του δολαρίου από το χρυσό το 1971, το σταδιακό σαμποτάρισμα του Bretton Woods στη σταθεροποίηση των τιμών του χρυσού και της μετατρεψιμότητας του δολαρίου, και των εθνικών παρεμβατικών ρυθμίσεων μαζί με την πετρελαϊκή κρίση του 1973. (Harvey David: 164, 169 & McMichael Philip 1998, Castells 1997: 19 κ.α) Ο Harvey θεωρεί ότι μετά το 1966 η πτώση της παραγωγικότητας και η νομισματική κρίση της Αμερικής οδήγησε στον πληθωρισμό και την υπονόμευση του δολαρίου ως διεθνούς νομισματικού μέσου. Η άνοδος του διεθνούς ανταγωνισμού θα οδηγήσει στην κατάρρευση του Bretton Woods και του φορντισμού, ο οποίος βασίστηκε στην μαζική παραγωγή και κατανάλωση μέσω της παρεμβατικότητας του κράτους πρόνοιας. (Harvey David 1997: 140- 141, 145, Arronowitz 1992: 7 κ.α) Η Αμερική αποκτά σταδιακά την ηγεμονία στη διαδικασία της φιλελευθεροποίησης του 1^{ου} κόσμου οδηγώντας σε αύξηση της κερδοσκοπικής αστάθειας και στο διαχωρισμό χρηματιστηριακού και παραγωγικού κεφαλαίου. Το αποτέλεσμα ήταν η αναδόμηση της παγκόσμιας οικονομίας στη βάση του χρηματιστηριακού κεφαλαίου (financial capital). Τη χαρακτηριστική βολή στις εθνικές ρυθμίσεις θα δώσει η κρίση χρέους του 1981 και η κατάρρευση του σοσιαλισμού το 1989. που θα οδηγήσει σε μία οικονομική, πολιτική και ιδεολογική επίθεση για την απελευθέρωση των νέων χώρων στην παγκόσμια αγορά. (McMichael Philip 1998) Σύμφωνα με την πολιτική ρύθμισης των εθνικών χρεών τα κράτη αναδομούνται από τα μέσα στα πλαίσια της ιδιοποίησης τους από τα έξω μέσω των διοικητικών μεσαζόντων της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Για μία αναλυτική παρουσίαση του πολιτικού και οικονομικού μετασχηματισμού στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και την ανάδυση του παγκοσμιοποιήσιμου καπιταλισμού και τη μετάβαση από το φορντισμό στην ελαστική συσσώρευση βλέπε Harvey David 1997 σελ 121- 160

⁵³ Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πως αυτοί οι τρεις χώροι και η δυνητικοποίηση τους στα πλαίσια του διαδικτύου παράγουν το δυνητικό χωροχρόνο

⁵⁴ Τα παγκόσμια συστήματα μπορούν να ειπωθούν από την οπτική της κβαντικής θεωρίας η οποία αναλύει την φυσική πραγματικότητα διττά από την πλευρά τόσο του σωματιδίου όσο και του κύμματος. Στην περίπτωση της παγκοσμιοποίησης τα παγκόσμια κύματα μέσω των επαναλήψεων τους σε αναστρέψιμους χρόνους οδηγούν στην ανάδυση νέων ολότητων. Από την άλλη πλευρά τα κύματα αυτά είναι αποτέλεσμα των δράσεων των σωματιδίων-ατόμων ομάδων, δικτύων τα οποία τοποθετούνται και μετρούνται στο χρόνο και το χώρο. (Urry 2004: 49)

⁵⁵ Ο χαρακτηρισμός του νέου χώρου και χρόνου ως παγκοσμιοποιημένου/παγκοσμιοποιήσιμου, βασίζεται στην ανάλυση του Giddens για τη δυαδικότητα της διαδικασίας της δομοποίησης (structuration). Ο Giddens διαμόρφωσε τη θεωρία της δομοποίησης, προκειμένου να ξεπεράσει τόσο τον ιμπεριαλισμό του κοινωνικού της δομολειτουργιστικής σκέψης όσο και τον ιμπεριαλισμό του ατομικού της ερμηνευτικής σκέψης. Όπως σκιαγραφήσαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης και όπως αναλύει ο ίδιος ο Giddens «με τη θεωρία της δομοποίησης, βασικό στοιχείο της μελέτης κοινωνικών επιστημών, δεν είναι ούτε το βίωμα του ατομικού δρώντος, ούτε η ύπαρξη οποιασδήποτε μορφής κοινωνικής ολότητας, αλλά οι κοινωνικές πρακτικές διατεταγμένες στο χώρο και στο χρόνο». (Giddens, 1995 : 2) Όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης ο Luhmann προσπαθεί να ξεπεράσει τη δυαδικότητα της παραδοσιακής κοινωνιολογικής σκέψης μέσα από την αλληλοδιεισδυτική παραγωγή του νοήματος από τα κοινωνικά και ψυχικά συστήματα κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας.

⁵⁶ Ο B. Jessop υιοθετεί τον όρο συν-προσαρμογή (co-adaptation) αντί της συναρμογής που προτιμούμε εμείς.

⁵⁷ Η πιο απλά οι έχοντες το μαχαίρι το μόνο που χρειάζεται είναι να ανακαλύψουν το καρπούζι

⁵⁸ Για τον προσδιορισμό της συνεισφοράς της πολιτικής οικονομίας στην διαμόρφωση του «δυνητικού χώρου» της παγκοσμιοποίησης βλέπε στο Garrier G James & Miller Daniel (1998) edition: Virtualism: a new political economy. Berg- Oxford International Publishers, UK κυρίως τα κεφάλαια Garrier G. James: «Abstraction in western economic practice», Nelson A. Julie: «Abstraction, Reality and the gender of "Economic Man"» Για μία σύντομη αλλά περιεκτική περιοδολόγηση των πολιτικών εθνικής ρύθμισης στη βάση του Bretton-Woods που οδήγησε στο μεγάλο μετασχηματισμό (Polanyi) βλέπε στο ίδιο το κεφάλαιο του Philip McMichael «Development and structural Adjustment»

⁵⁹ Ο Castells τοποθετεί τις αλλαγές αυτές στη δεκαετία του '70 με την ανάδυση των ηλεκτρονικών δικτύων επικοινωνίας που αναπτύσσονται στη βάση του Nasdaq, όπου ο χώρος δυνητικοποιείται με αποτέλεσμα οι συναλλαγές των μετοχών δε γίνονται σε ένα συγκεκριμένο μέρος αλλά βασίζεται στα δίκτυα των υπολογιστών. (Castells 2002:83) Έτσι σταδιακά αναπτύσσονται εταιρείες που παρέχουν πληροφορίες και επένδυση on line. Η Ευρώπη θα ακολουθήσει αργότερα την ΗΠΑ με την εμφάνιση των Easdaq, Tradepoint, Jiway, e-Crossnet του Λονδίνου το οποίο υποστηρίζεται από διεθνή κεφάλαια (βλέπε και ανάλυση παρακάτω)

⁶⁰ Α. Σύμφωνα με το Μαρξ συσσώρευση κεφαλαίου ονομάζεται «Η χρησιμοποίηση υπεραξίας σαν κεφάλαιο ή η ξαναμετατροπή της υπεραξίας σε κεφάλαιο». Το προτσές της συσσώρευσης του κεφαλαίου αναλύεται στο 7^ο μέρος του 1^{ου} τόμου του Κεφαλαίου.

Β. Ο Β. Jessop θεωρεί ότι τα συστήματα αυτά δε οδηγούνται (steering) από καθαρή οικονομική λογική. Ο Καστοριάδης στο έργο του «Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού», αναφέρει ότι ένα από τα αιτήματα της σύγχρονης κοινωνίας είναι «το αίτημα της ορθολογικότητας του homo oeconomicus, που δεν αφορά μόνο στα άτομα, αλλά και στους οργανισμούς ... Αυτός ο άνθρωπος είναι αποκλειστικώς και πλήρως υπολογιστής. Η συμπεριφορά του είναι ακριβώς η συμπεριφορά ενός υλεκτρονικού υπολογιστή, ο οποίος ανά πάσα στιγμή μεγιστοποιεί /ελαχιστοποιεί τα αποτελέσματα των ενεργειών του.» (Καστοριάδης 1998:37-38) Σε άλλα σημεία επιτρέπει να φανεί ένας πολιτιστικός ιμπεριαλισμός του οικονομικού συστήματος στα άλλα μέρη της κοινωνίας, που κυριαρχεί ως η φανταστική θέσμιση του «Ορθού Λόγου». Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγει και η αποδομιστική σκέψη J.Baudrillard που αναφέρει «...το ίδιο το οικονομικό επιβάλλεται, με την αυτονομία του απέναντι στο θρησκευτικό, το πολιτιστικό κλπ, ως σφαίρα της κοινωνικής ορθολογικότητας, ως καθολική βαθμίδα της παραγωγικότητας...και επομένως ως μύθος ισότητας...» και παρακάτω συνεχίζοντας την κριτική στην «υλιστική» θεώρηση της ιστορίας αναφέρει «Παντού το οικονομικό εμφανίζεται ως θεωρητικοποίηση της ρήξης με τη συμβολική ανταλλαγή, θέσμιση ενός διαχωρισμένου πεδίου που εν συνεχεία γίνεται φορέας μίας συνολικής αναδιοργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Προσομοίωση μίας καθολικής τελικότητας του υπολογισμού και της παραγωγικής ορθολογικότητας, προσομοίωση ενός καθορισμού, εκεί όπου η συμβολική ανταλλαγή δε γνωρίζει ούτε καθορισμό ούτε τέλος.» (1990: 137-140, 1994: 75-78 κα).

⁶¹ Μολονότι ο Giddens προσπαθεί να εδραιώσει μία θεωρία που να ξεπερνά τις αδυναμίες της παραδοσιακής γραμμικής αντίληψης τελικά καταλήγει στη διαπίστωση τεσσάρων επιμέρους διαστάσεων της παγκοσμιοποίησης: α) της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, β) του συστήματος εθνών-κρατών, γ) της παγκόσμιας στρατιωτικής τάξης πραγμάτων και δ) του διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Με τον τρόπο αυτό οδηγείται σε ολιστικά σχήματα που ακυρώνουν τις διαδικασίες χωροχρονικής θέσμησης των κοινωνιών τόσο στο ατομικό επίπεδο της ρουτινοποίησης (routinization) των θεσμών όσο και στο επίπεδο της συγκεκριμένης χωροχρονικής στιγμής. (Giddens στο D. Held & Mc Crew, 2000: 94-96 – Giddens 1995: 36, 60-61 – Giddens 2001: 90-100)

⁶² Ο ορισμός ανήκει στους Held D.& Mc Grew βλέπε Held D.& Mc Grew 2000, σελ 17 & 54-56

Α. Χρησιμοποιούμε τον όρο συναρμογή αντί του προσφιλέστερου προσαρμογή προκειμένου να διαχωρίσουμε την άποψη μας από εκείνη που θέλει τα συστήματα να προσαρμόζουν τόσο τις εσωτερικές τους δομές και διαδικασίες όσο και τις πρακτικές τους στις απαιτήσεις του εξελισσόμενου περιβάλλοντος.

Β. Με την έννοια της ροής αναφερόμαστε στις «σκόπιμες, επαναληπτικές, προγραμματισμένες ακολουθίες συναλλαγής και αλληλόδρασης ανάμεσα σε φυσικά ασυνεχείς θέσεις, που κρατούνται από τους κοινωνικούς δρώντες στις οικονομικές, πολιτικές και συμβολικές δομές της κοινωνίας» (Castells 1997: 412)

⁶³ Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι ένα κλειστό αυτοποιητικό σύστημα το οποίο λειτουργεί στη βάση της αυτοαναφοράς του. Ο Urry κακώς προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό με βάση τη θεωρία του Luhmann για τα αυτοποιητικά συστήματα. Ο τελευταίος μάλιστα σε ένα κείμενο του για την παγκόσμια κοινωνία αρνείται την ύπαρξη της. (Urry J. 2004:100-1)

⁶⁴ Η διάσταση της συμπαρουσίας αποτελεί για τον Giddens προσδιοριστική για την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων στις κοινωνικές δομές. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της συμπαρουσίας είναι «προσκολλημένα στη χωρικότητα του σώματος, με προσανατολισμό στους άλλους και στον εαυτό. ... το σώμα και το βίωμα της σωματικής κίνησης είναι το κέντρο των μορφών δράσης και της συνείδησης που προσδιορίζουν την ενότητα του. Οι χωροχρονικές σχέσεις της παρουσίας, που εδράζονται πάνω στο σώμα, δεν προσανατολίζονται σε μία χωρικότητα της θέσης ... αλλά σε μία χωρικότητα της κατάστασης. Το «εδώ» του σώματος δεν αναφέρεται σε μία προσδιορισμένη σειρά συντεταγμένων, αλλά στην κατάσταση του δρώντος σώματος που προσανατολίζεται στις εργασίες του.» (Giddens 1995:65)

⁶⁵ Έτσι για παράδειγμα μέσω της χωροχρονικής συμπίεσης και αποστασιοποίησης τα κοινωνικά συστήματα που δραστηριοποιούνται στο χώρο της οικονομίας αντιμετωπίζουν τις κρίσεις υπερσυσσώρευσης με τη χωροχρονική εκτόπιση της. Η χρονική εκτόπιση συμβαίνει είτε με την αλλαγή των πλουτοπαραγωγικών πηγών που χρησιμοποιούνται προκειμένου να γίνει σύγκλιση με τις ανάγκες εξερεύνησης των μελλοντικών τους χρήσεων είτε με την επιτάχυνση στο χρόνο κυκλοφορίας (turnover time – η ταχύτητα με την οποία η δαπάνη χρήματος επιστρέφει κέρδος στον επενδυτή) έτσι ώστε η ταχύτητα της μίας χρονιάς να απορροφά την πλεονασματική ικανότητα της προηγούμενης. Η εκτόπιση στο χώρο συνεπάγεται την απορρόφηση του πλεονασματικού κεφαλαίου και της εργασίας με γεωγραφικούς όρους. (Harvey David 1997: 182-184, Castells 1997:81)

⁶⁶ Βλέπε Castells (1997):99-102, 107-108, 136 , 145-147. Ακολουθώντας τον Castells μπορούμε να πούμε ότι ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας σε σχέση με την παραγωγή μικροηλεκτρονικών συστημάτων και υπολογιστών διακρίνει τέσσερις αντίστοιχους τύπους: τον τόπο που συνδέεται με το σύγχρονο πυρήνα της ελαστικής συσσώρευσης και στον οποίο ανήκουν οι περιοχές που ασχολούνται με την καινοτομία και πρωτοτυπία – τον τόπο της ειδικευμένης κατασκευής αλυσιδωτής παραγωγής σε νέες βιομηχανικές περιοχές που διαμορφώνονται στη χώρα προέλευσης – την ημι-ειδικευμένη μεγάλης κλίμακας αλυσιδωτής εργασίας, που διαμορφώνεται κυρίως στην Ν. Ασία – τον τόπο της καταναλωτικής προσαρμογής στην κατανάλωση, τη συντήρηση και την τεχνολογική υποστήριξη των συσκευών σε περιφερειακά κέντρα σε ολόκληρο τον κόσμο, αλλά κυρίως σε περιοχές με μεγάλη ζήτηση ηλεκτρονικών προϊόντων. Οι τόποι αυτοί δεν πρέπει να γίνουν κατανοητοί ως μία αρχιτεκτονική οργανωμένη ιεραρχία αλλά ως δίκτυα παγκόσμιων ροών πληροφοριών και κεφαλαίων (Castells 1997: 387-388 και 393)

⁶⁷ Βλέπε Castells (2002): The internet galaxy. Reflections on the internet, business and society.. Oxford University Press, New York pages 240. Οι διαστάσεις που συνιστούν την ψηφιακή ανισότητα είναι οικονομικές, εκπαιδευτικές, ηλικιακές, εθνικές, του φύλου, της γεωγραφικής κατανομής, των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Για την ανάλυση των ψηφιακών ανισοτήτων βλέπε Castells (2002) ολόκληρο το κεφάλαιο 9 «the digital divide in a global perspective» ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2000 οι χρήστες

Internet σε ολόκληρο τον κόσμο ήταν 378 εκ. και αποτελούσαν το 6,2% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το ποσοστό αυτό κατανεμόταν γεωγραφικά σε 42,6% στη Β. Αμερική, 23,8% στη Δυτική Ευρώπη, 20,6 % στην Ασία, 4% στη Λατινική Αμερική, 4,7% στην Ανατ. Ευρώπη, 1,3% στην Μέση Ανατολή και 0,6% στην Αφρική κυρίως στη Νότια. Αλλά και στο πλαίσιο των ψηφιακά αναπτυγμένων χωρών υπάρχουν ανισότητες τόσο ανάμεσα τους όσο και στο εσωτερικό τους. Πχ ΗΠΑ 41,3%, Βρετανία 30,8%, Γερμανία 24,7%, Ιαπωνία 26,3% κλπ. Αλλά και η ανάπτυξη του Διαδικτύου στις αναπτυσσόμενες χώρες οδηγεί σε νέες ανισότητες ανάμεσα σε δικτυωμένες και μη περιοχές. Στις πρώτες συγκαταλέγονται τα αστικά κέντρα, οι ψηλά εκπαιδευμένες κοινωνικά ομάδες, οι περιοχές δραστηριοτήτων παγκόσμιας εμβέλειας. Castells (2002) ο.π σελ 260-263. άλλο χαρακτηριστικό αυτής της ανισότητας αποτελεί ο βαθμός διάχυσης των ευρυζωνικών δικτύων στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Castells (2002) σελ. 256

⁶⁸ Ο Matthew Zook διαμόρφωσε μία βάση δεδομένων των τοποθεσιών των παροχών διαδικτυακών περιεχομένων στη βάση της τοποθεσίας των διευθύνσεων των domain στον κόσμο, την Ευρώπη, τις ΗΠΑ, και τη Νέα Υόρκη. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά οι ΗΠΑ τον Ιούλιο του 2000 έχουν το 50% του συνολικών domain σε ολόκληρο τον κόσμο, ακολουθούμενες από τη Γερμανία με 8,6%, τη Βρετανία με 8,5% τον Καναδά με 3,6%, τη Ν.Κορέα με 2,5% και τη Γαλλία με 2,1%. Σε σχέση με τον πληθυσμό οι ΗΠΑ φέρονται να έχουν ένα λόγο 25,2 δικτυακών domains ανά 1000 κατοίκους, ενώ η Βραζιλία 0,5. Η Ευρώπη παρουσιάζει μία μεγάλη ποικιλία στο λόγο δικτυακών domain/κατοίκους με τις χώρες της Ελβετίας, Δανίας, Φιλανδίας και Ολλανδίας να βρίσκονται στην κορυφή με λόγο πάνω από 15 και τη Νότια Ευρώπη να βρίσκεται στον πάτο της κατάταξης και την Ισπανία 3,4 λόγο για κάθε 1000 κατοίκους. (Castells 2002: 212-215) Το γεγονός της συγκέντρωσης των παροχών διαδικτυακού περιεχομένου στις ΗΠΑ σε σχέση με τη συγκέντρωση των χρηστών διαδικτύου οδήγησε τον Castells στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μία ασυμμετρία ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση του δικτυακού περιεχομένου. Από την άλλη πλευρά ο Zook διαπίστωσε στην ανάλυση των τοποθεσιών των Idomains (Id) ως προς 2500 πόλεις σε ολόκληρο τον κόσμο. «Τον Ιανουάριο του 2000 οι πέντε μεγαλύτερες πόλεις που αποτελούσαν το 1% του παγκόσμιου πληθυσμού είχαν το 20,4% των Id. Οι πρώτες 50 πόλεις με 4% του παγκόσμιου πληθυσμού κατείχαν το 48,2% των Id και οι 500 πρώτες πόλεις με το 12,4% του παγκόσμιου πληθυσμού κατείχαν το 70% των Id... Με άλλα λόγια η παροχή διαδικτυακού περιεχομένου είναι κυρίαρχα και αυξητικά ένα μητροπολιτικό φαινόμενο.» (Castells 2002: 220) Από την άλλη πλευρά στο εσωτερικό των χωρών παρατηρείται μία συγκέντρωση των Id στις μητροπολιτικές περιοχές όπως για παράδειγμα τη Ν.Υόρκη, το Λ.Α. και το Σαν Φραντσίσκο στις ΗΠΑ, το Λονδίνο στην 4^η θέση, τη Σεούλ στην 7^η, και το Χονγκ Κονγκ στη 19^η. Στο εσωτερικό της Βρετανίας το Λονδίνο είχε το 2000 το 29% των Id, ακολουθούν το Καίμπριτζ, το Οξφορντ, και το Νότιγγαμ. Στη Γαλλία το Παρίσι έχει το 26,5% των Id στην Ισπανία η Μαδρίτη και η Βαρκελώνη το 50% των Id, η Στοκχόλμη στη Σουηδία, το Ελσίνκι στη Φιλανδία, η Κοπεγχάγη στη Δανία. Από τις ευρωπαϊκές χώρες το μεγαλύτερο βαθμό αποκέντρωσης των Id τον παρουσιάζει η Γερμανία με το Βερολίνο, το Μόναχο και το Αμβούργο να συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο βαθμό Id. (Castells 2002:220-221)

⁶⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινής ταυτότητας είναι η Greenpeace

⁷⁰ «Το άθροισμα της αξίας ενός δικτύου αυξάνεται ως το τετράγωνο του αριθμού των μελών» (Kelly 1998: 23 στο Urry 2004: 52)

⁷¹ Ο Urry αναφέρει το χαρακτηριστικό παράδειγμα της εξάπλωσης των fax όπου σε κάποια στιγμή η αφθονία των φαξ – και όχι η σπανιότητα – οδήγησε στην ανάγκη προσαρμογής όλων των συστημάτων στα δίκτυα των φαξ. Η λογική των αυξανόμενων εκθετικά αποτελεσμάτων αντιτίθεται στην λογική των οικονομικών κλίμακας των κλασσικών θεωρητικών, που υποθέτουν πως τα αποτελέσματα μίας οικονομίας αυξάνονται όταν μία νέα οργάνωση – όπως αυτή του φορντικού μοντέλου εμφανίζεται – με αποτέλεσμα την μείωση του μέσου κόστους μέχρι ενός σημείου που δεν είναι δυνατόν παραπέρα οφέλη. (Urry 2004:53) Άλλο παράδειγμα είναι η ανάδειξη του διαδικτύου από μία μικρή τοπική αλλαγή που προκλήθηκε από την επινόηση του πρώτου web browser το 1994 που οδήγησε σε μία απρόβλεπτη εξάπλωση του ηλεκτρονικού εμπορίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ανάδυση αυτή τροφοδοτήθηκε από την ρήξη των υπάρχοντων εδαφικών και εθνικών αγορών και την επιτάχυνση της ικανότητας των οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων για δικτύωση.

⁷² «Τα ηλεκτρονικά δίκτυα επικοινωνίας αναπτύσσονται στη βάση των συναλλαγών του Nasdaq... ο οποίος είναι ένα ηλεκτρονικός τόπος αγοράς, που βασίζεται στα δίκτυα των υπολογιστών» (Castells 2002: 83) Παρόμοιοι ηλεκτρονικοί τόποι θα αναπτυχθούν αν και με καθυστέρηση και στην Ευρώπη (Eadaq, Tradepoint, Jiway) (Castells 2002:84)

⁷³ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι με το σύστημα οργάνωσης της παραγωγής στον ακριβή χρόνο (Just in time production), οι καταναλωτές μπορούν να συμμετέχουν στην παραγωγή ενός αυτοκινήτου μέσω της διατύπωσης των επιλογών τους διαμέσου μίας οθόνης υπολογιστή. Έτσι για παράδειγμα, η Chrysler έχει τη δυνατότητα να παράγει οχήματα ειδικής παραγγελίας μέσα σε 16 ημέρες. (D. Tapscott 1995: 62-63)

⁷⁴ Α. Χαρακτηριστική μορφή ελαστικής εξειδίκευσης είναι το κίνημα της Τρίτης Ιταλίας, που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του '70 στις επιχειρήσεις του βόρειου τμήματος της χώρας κατά τη διάρκεια του κινήματος της αυτονομίας των εργαζομένων, οι οποίοι διεκδικούσαν τη συμμετοχή τους στη διοίκηση των εταιρειών

Β. Ο D. Tapscott αναφέρεται στη διαδικασία της ελαστικής εξειδίκευσης ως διαδικασία μοριοποίησης (molecularization). Στη νέα οικονομία η παλιά οργανωτική μορφή της εταιρείας αποσυντίθεται και αντικαθίσταται από δυναμικά μόρια (molecules) και ταξινομήσεις (clusters) ατόμων και οντοτήτων, που διαμορφώνουν την οικονομική δραστηριότητα. Η διαδικασία αυτή βασίζεται στη συναρμογή μορίων σε «τάξεις», που με τη σειρά τους δικτυώνονται με άλλα για τη δημιουργία του πλούτου (D. Tapscott 1995: 51-54)

Γ. Τα βασικά χαρακτηριστικά της φορντικής επιχείρησης είναι :

- η ιεραρχική αλυσίδα ελέγχου και καθοδήγησης
- η εξειδίκευση των λειτουργιών
- η ομοιομορφία των πολιτικών στο εσωτερικό της εταιρείας ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις
- η τυποποίηση των εργασιακών διαδικασιών

οι απρόσωπες σχέσεις (Pinchot G. & E. 1994: 23-29)

⁷⁵ Δανειζόμαστε από το έργο του Καστοριάδη την έννοια του μάγματος

⁷⁶ Ενδεικτικά παραθέτουμε τα στοιχεία που αναφέρει ο Castells: στις ΗΠΑ το 2000 οι εταιρείες εμπορεύτηκαν περίπου 400δισ \$ στο web. Η Gartner Group μία εταιρεία έρευνας αγοράς έβαλε στατιστικό στοιχείο στα 3.7 δις \$ υπολογίζοντας τις παγκόσμιες B2B συναλλαγές σε 6 τρις \$ για το 2003. Η Forester Research υπολόγιζε για το 2004 το 6,8 δις \$.Τέλος το 80% των συναλλαγών στο διαδίκτυο είναι B2B. (Castells 2002:64-5)

⁷⁷ Ο Castells αναφέρεται στο παράδειγμα της Cisco η οποία προμηθεύει ένα 85% της αγοράς routers , των υπολογιστών οι οποίοι οργανώνουν και κατευθύνουν την κυκλοφορία στο διαδίκτυο. Η επιτυχία της οφείλεται στη δικτυακή οργάνωση της, η οποία είναι ανοιχτή τόσο στους πελάτες όσο και στους προμηθευτές της. ενδεικτικά ο Castells αναφέρει ότι είχε το 2000 150.000 καταγεγραμμένους χρήστες, με 1,5 εκ φορές πρόσβαση το μήνα. Η διαπραγμάτευση των τιμών των προϊόντων ανάμεσα σε πελάτες και προμηθευτές γίνεται on-line ενώ η μεταφορά του προϊόντος γίνεται απευθείας στον πελάτη. Εξυπηρέτηση και τεχνική υποστήριξη τν πελατών γίνεται on-line με δωρεάν παροχή συμβουλών και εκπαίδευσης στην εγκατάσταση, συντήρηση και επιδιόρθωση των δικτύων των υπολογιστών. Το πρώτο μισό του 2000 είχε 40εκ \$ πωλήσεις on-line τη μέρα. 60 % αυτών των πωλήσεων γινόταν αυτόματα χωρίς προσωπικό. 80 % της εξυπηρέτησης πελατών γίνεται μέσω του web. Παράλληλα αυτοματοποίησε το σύστημα έρευνας μέσω της συλλογής πληροφοριών για τα προϊόντα από τους προμηθευτές προλαμβάνοντας τα προβλήματα ενοποιώντας τη μετάδοση και διαχείριση της πληροφορίας σε ολόκληρο τον κόσμο, από τους εργαζόμενους. Το μαρκετινγκ η εκπαίδευση προσαρμόζονται σε πραγματικό χρόνο στις ανάγκες κάθε τμήματος και εργαζόμενου.. Τέλος επένδυσε στη R&D 13% των εσόδων της το 2000 ενώ εξαγόρασε εταιρείες χαμηλής κερδοφορίας αλλά με κρίσιμη τεχνολογία στα οπτικά δίκτυα. (Castells 2002: 67-71) Βλέπε πιο συγκεκριμένα το παράδειγμα της Nokia και του Zara ο.π σελ 72-75

⁷⁸ Το ίδιο θεωρεί και ο Νέγκρι στην ανάλυση του για τον κοινωνικό εργάτη. Σύμφωνα με την ανάλυση του ο καπιταλισμός επεκτείνει τους μηχανισμούς του έξω από το εργοστάσιο στο σπίτι, το σχολείο, τον ελεύθερο χρόνο μετατρέποντας της κοινωνία σε κοινωνικό εργοστάσιο. (Negri 1989: 4-5)

⁷⁹ Η ίδια η συγκροτηση του διαδικτύου στο χωροχρόνο αναδεικνύει το ρόλο αυτών των χαρακτηριστικών στην ανάπτυξη και διάδοση του πρώτα στα πλαίσια του στρατού και των πανεπιστημίων και έπειτα σε ολόκληρο τον κοινωνικό χώρο. (Castells 2002: chapter 1) Δεν είναι τυχαίο ότι στα πρώτα βήματα της ανάπτυξης του δε συμμετέχουν οι εταιρείες λόγω του κόστους και του ρίσκου. (Castells 2002: 22)

⁸⁰ Για μία ιστορική και κοινωνική ανάλυση της ανάπτυξης του διαδικτύου βλέπε Castells1997 41-46 κ.α. Ο Castells θεωρεί ότι η στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και της πληροφοριακής επανάστασης έπαιξαν ρόλο τα στρατιωτικά κεφάλαια για την άνοδο της ηλεκτρονικής βιομηχανίας στις δεκαετίες. 1940-70. Η τεχνολογική έκρηξη όμως του '70 οφείλεται στην ελευθεριακή κουλτούρα, την ατομική καινοτομία και πρωτοβουλία που καλλιεργήθηκε στις Αμερικάνικες Πανεπιστημιούπολεις. (Castells1997: 5) Πιο συγκεκριμένα το διαδίκτυο προέρχεται από το USA Defense Department Advanced Research Project Agency (DAPRA) το οποίο δημιούργησε το APRANET για την

αντιμετώπιση της πιθανής καταστροφής των επικοινωνιών από μία πηρυνική επίθεση της Σοβ. Ένωσης. (Castells1997: 6 κ.α).

⁸¹ Το πιο σημαντικό πρωτόκολλο από όλα είναι η τέχνη που δημιουργεί γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες, βιώματα κλπ. Αποτελεί τη γέφυρα ανάμεσα στο Δίκτυο και τον Εαυτό για το ξεπέρασμα της μεταξύ τους κρίσης (Castels 2002:204-5)

⁸² Ο Deleuze διακρίνει ανάμεσα σε πιθανό και ενεργό (potential & actual) και σε δυνητικό και πραγματικό (virtual & real) (Deleuze Dialogues)

⁸³ Όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην αλισύδωση των εργασιακών διαδικασιών στην περίπτωση της τηλεργασίας. Ή και πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση των call centers, όπου η εργασιακή διαδικασία μπορεί να διαχέεται σε ολόκληρο τον κόσμο αλλά η δυνητική παρουσία της επιχείρησης να είναι ο κομβικός μητροπολιτικός χώρος σε μία συνοικία του Λονδίνου με την ταυτόχρονη παρουσία του στο διαδίκτυο. Στην περίπτωση αυτή επιβεβαιώνονται οι σχέσεις συμπαρουσίας/ απουσίας ως ένα από τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης όπως έχει παρατηρήσει και Giddens αλλά και ο Jessop.

⁸⁴ Ο Levy ακολουθώντας τη μεταδομιστική παράδοση θεωρεί ότι το κείμενο από τις απαρχές του είναι δυνητικό «ο χώρος του νοήματος δεν προϋπάρχει της ανάγνωσης. Την ώρα που τον διατρέχουμε, που τον χαρτογραφούμε, ταυτόχρονα τον κατασκευάζουμε, τον καθιστούμε εν ενεργεία υπαρκτό...» «... συσχετίζουμε επίσης το κείμενο με άλλα κείμενα, με άλλους λόγους, με εικόνες με αισθήματα, με όλο αυτό το πελώριο και κυμαινόμενο απόθεμα των επιθυμιών και των συμβόλων που μας συγκρατεί.» (Levy P 1999:45,47)

⁸⁵ www.FSF.com www.EFF.com

⁸⁶ Στο σημείο αυτό θεωρούμε σωστό να σημειώσουμε την ουσιώδη παρατήρηση του Castells με την οποία συμφωνούμε και αφορά τη διάκριση ανάμεσα σε χάκερς και κυβερνοέγκλημα. Το τελευταίο σύμφωνα με τον Castells αφορά το παλιό έγκλημα του λευκού κολάρου που εκτελείται με τεχνολογικά μέσα.

⁸⁷ Ο Castells θεωρεί ότι οι συνισταμένες που οδήγησαν στη διαμόρφωση κοινοτήτων σε δίκτυα υπολογιστών ήταν: τα πριν από την ανάδυση του διαδικτύου ριζοσπαστικά κινήματα αυτοοργάνωσης, των κίνημα hackers στις πλέον πολιτικοποιημένες εκφράσεις του, οι δημοτικές αρχές που προσπάθησαν να ενισχύσουν τη νομιμοποίηση τους μέσω της συμμετοχής των πολιτών, οι επιχειρηματίες οι οποίοι αναδείχθηκαν σε ηγέτες, ακτιβιστές, επιχειρηματίες της επικοινωνίας ή υψηλής τεχνολογίας, οι εθνικές κυβερνήσεις. (Castells 2002:144). Τα χαρακτηριστικά των κοινοτικών δικτύων είναι η δυνατότητα παροχής πληροφοριών από τις τοπικές αρχές και από έναν αριθμό πολιτικών ενώσεων, η οργάνωση οριζόντιες ανταλλαγής πληροφοριών και ηλεκτρονικής συζήτησης μεταξύ των μελών του δικτύου, η πρόσβαση και η δικτύωση οργάνωσης και ατόμων που δεν ήταν στο διαδίκτυο. (Castells 2002:145) Η ιστορία της ψηφιακής πόλης του Άμστερνταμ μπορεί σχηματικά να αποδοθεί με την ιστορία των συγκρούσεων ανάμεσα σε δύο βασικές θεωρίες της κοινωνικής οργάνωσης. Η μίας της αυτόνομης οργάνωσης των κοινωνικών θεσμίσεων από την πλευρά των κατοίκων της πόλης και των συμμετεχόντων στο δίκτυο της οι οποίοι αξίωσαν και πέτυχαν να συνδεθούν στα αρχεία του δημαρχείου της πόλης κάνοντας διαφανή και αποκεντρώνοντας τη γραφειοκρατική δομή της. σε ένα δεύτερο επίπεδο διαμόρφωσαν την ψηφιακή οργάνωση της πόλης

σε σπίτια, καφέ, πλατείες, σεξ σοπ κλπ. Επέτρεψαν ακόμα και τη δημόσια έκθεση οικογενειακών φωτογραφιών, και τη διενέργεια δημοψηφισμάτων αλλά και διαμαρτυριών. Ο βασικός κανόνας ήταν ότι ένα σπίτι που δε χρησιμοποιούνταν από έναν κάτοικο για παραπάνω από τρεις μήνες μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από κάποιον άλλο κάτοικο. (Castells 2002:147) Το 1995 η DDS μετατράπηκε σε managerial δομή με την ανάπτυξη και εμπορευματοποίηση τμημάτων της σε προσφορά υπηρεσιών, τη μείωση της συμμετοχής των πολιτών μέσω της και η μετατροπή στο 2000 σε dot.com business site. (Castells 2002:151-152) Μπορούμε να πούμε ότι είναι ένας νεο κυβερνοταξικός αγώνας υλικότατος μέχρι το κόκκαλο Από την άλλη πλευρά η ιστορία της DDS είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυξημένης κοινωνικής διαφοροποίησης μίας οργάνωσης με τη σταδιακή διάσπαση της κοινότητας σε ένα δικτυακό τόπο των κατοίκων και ένα τόπο που οδηγήθηκε στη σταδιακή του εμπορευματοποίηση του από τους managers.

⁸⁸ Α. Ο όρος της ψυχογεωγραφικής περιπλάνησης ανήκει στους καταστασιακούς. Σύμφωνα με μία εφαρμογή του στο Παρίσι «Ολόκληρες παρισινές συνοικίες αποσπασμένες από έναν προοπτικό χάρτη – οι οποίες αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες ατμοσφαιρικές ενότητες, συνδέονται μέσω μίας ψυχογεωγραφικής διαδρομής, με εισόδους και εξόδους, που υποδεικνύεται με βέλη. Κάθε συνοικία υποδιαιρείται από γραμμές πρόσβασης και απομάκρυνσης (ή επίσης περιφερειακής κίνησης) που δε συμπίπτουν με τις βασικές οδούς επικοινωνίας: ο Ντεμπόρ και η ομάδα του είχαν μελετήσει τέτοιες γραμμές περιπλάνησης, λαμβάνοντας υπόψη τον ενιαίο χαρακτήρα της ατμόσφαιρας, όχι τόσο με την αρχιτεκτονική, αλλά μάλλον με την ψυχοφυσική έννοια (τους κατοίκους, τις ζώνες πρασίνου, το είδος των καταστημάτων, την προοπτική ενός δρόμου ή μίας πλατείας, ανάλογα με την ώρα της ημέρας ή της νύχτας. (Μιρέλα Μπαλντίνι Εισαγωγή στο Γκυ Ντεμπόρ 1998 Έκθεση περί της κατασκευής καταστάσεων, Ελεύθερος Τύπος)

β. Οι Delleuze – Guattari θεωρούν την αποεδαφικοποίηση των σύγχρονων σχέσεων ως τη νομαδική διαδικασία κατανομής των συνδέσεων σε πολλαπλές γραμμές και διασταυρώσεις. (David Holmes 1997 κεφάλαιο 9^ο 175)

⁸⁹ Νομίζουμε ότι το προτότυπο κείμενο αποδίδει καλύτερα τον ορισμό του κυβερνοχώρου κατά τον Gibson στο σημείο “Cyberspace: a consensual hallucination experienced by billions of legitimate operators, in every nations, by children being taught mathematical concepts. A graphic representation of data abstracted from thw banks of every computer in the human system. (Rebecca Bryant 2001 – “what kind of space is cyberspace” στο Minerva – An internet journal of Philosophy 5 (2001) pages 138-155.

⁹⁰ Α) Ίσως μπορούμε να διακινδυνεύσουμε την απόδοση στο Μαρξ της πρόβλεψης για τη μετατροπή του εργαζόμενου σε ενσυνείδητο μέρος της μηχανής ήδη από το 19^ο αιώνα. Β) Σύμφωνα με την κυβερνητική υπάρχουν τέσσερα στάδια θεώρησης του σώματος. Α. Το στάδιο όπου το σώμα θεωρείται εύπλαστο, μαγικό και πηλίνο. Β. Το σώμα ως μηχανισμός που είναι ανάλογος του ρολογιού, Γ. το σώμα ως μηχανή θερμότητας που καίει καύσιμη ύλη και όχι γλυκόζη και Δ. Το σώμα ως ηλεκτρονικό σύστημα. (Featherstone & Burrows 1996:23)

⁹¹ Ο όρος κυβερνητική εισήχθη από τον Wiener το 1948 με στόχο την αναγωγή όλων μηχανών – ανθρώπινου σώματος, ανθρώπινου μυαλού και αυτόματων μηχανών – στον κοινό παρανομαστή του

ελέγχου και της επικοινωνίας. (Featherstone & Burrows 1996: 2) Για ανάλυση της έννοιας της κυβερνητικής.

⁹² Βλέπε σελ 163 David Holmes (1997) edition Κεφάλαιο 9^ο «what space is cyberspace» σελ 163-

⁹³ Rebecca Bryant ο.π σελ. 141-142

⁹⁴ Ο Castells διακρίνει τις διαστάσεις της ψηφιακής διάκρισης σε οικονομικές, εκπαιδευτικές. Ηλιακές, εθνικές, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, γεωγραφική διαμονή, άτομα με ειδικές ανάγκες. Ακόμα σε παγκόσμιο επίπεδο το 93% του πληθυσμού δεν είχε πρόσβαση στο διαδίκτυο το 2000. Για τη γεωγραφική κατανομή της ψηφιακής ανισότητας, τα κοινωνικά και τεχνολογικά αίτια της αλλά και για περισσότερα στοιχεία βλέπε Castells 2002: Chapter 9

⁹⁵ «Στην προσπάθεια του να ασκήσει έλεγχο στο Διαδίκτυο το αμερικάνικο κογκρέσο και το Υπουργείο Διακαιοσύνης των ΗΠΑ χρησιμοποίησε το επιχείρημα που αγγίζει μία ευαίσθητη χορδή όλων μας, η προστασία των παιδιών από τις σεξουαλικές κακοποιήσεις στο διαδίκτυο. Το διάταγμα για την επικοινωνιακή ευπρέπεια του 1995 (1995 Communication Defency Act) διακυρήχτηκε ως αντισυνταγματικό από ένα δικαστήριο της Πενσυλβάνια στις 12 Ιούνη του 1996 δηλώνοντας ότι «όπως η δύναμη του διαδικτύου είναι το χάος, έτσι και η ελευθερία μας εξαρτάται από το χάος και την κακοφονία της αδέσμευτης ομιλίας που προστατεύει η πρώτη τροπολογία (του αμερικανικού συντάγματος)» (Castells 2002:169-70)

⁹⁶ Ο όρος ιδεολογία μπαίνει μέσα σε εισαγωγικά για να υποδηλώσει ότι δεν ταυτίζεται με το φαινόμενο των νεωτερικών ιδεολογιών ή των Μεγάλων Αφηγήσεων του παρελθόντος. Η «ιδεολογία» του εφήμερου, της διακινδύνευσης δεν συνδέεται με την υπόσχεση ενός ουτοπικού παραδείσου αλλά με την αποφυγή του χειρότερου, μίας δυστοπικής κόλασης. Οι ιδεολογίες αυτές συνδέονται με όλες εκείνες τις σύγχρονες πολιτικές θεωρήσεις που ως πραγματικό τους στόχο έχουν τη ρεαλιστική διαχείριση της πραγματικότητας και όχι την αλλαγή της μέσα από βίαιες ή μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

⁹⁷ Με την έννοια υποπολιτικές ο Beck προσδιορίζει τις πολιτικές εκείνες που βρίσκονται πέρα και έξω από τους παραδοσιακούς αντιπροσωπευτικούς θεσμούς των πολιτικών συστημάτων των εθνικών κρατών και εστιάζουν «στα σημεία μίας τελικά παγκόσμιας αυτοοργάνωσης των πολιτικών, που τείνει να θέσει όλα τα μέρη μίας κοινωνίας σε κίνηση... σημαίνει άμεσες πολιτικές δηλαδή ad hoc ατομική συμμετοχή στις πολιτικές αποφάσεις, που διαπερνά τους θεσμούς των αντιπροσωπευτικών μορφών (κόμματα, κοινοβούλια) και συχνά δε χαίρουν της προστασίας του νόμου. (Beck Ulrich 1999:39)

⁹⁸ Ο Beck ήδη από το 1992 είχε θεωρήσει ότι «το επίκεντρο της συνείδησης του ρίσκου βρίσκεται στο μέλλον και όχι στο παρόν» (Beck Ulrich 1992:34)

⁹⁹ Η Τεχνολογία σύμφωνα με τον Heidegger «παράγει μία συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στο ον της ύπαρξης και το ον μέσα τον κόσμο. Αυτό το ον μέσα στον κόσμο μπορεί να γίνει κατανοητό ως περιβάλλον του όντος, ο χώρος στον οποίο το ον αναδύεται». (Joost Van Loon 2002:149) Από την άλλη πλευρά η τεχνολογική κουλτούρα διατάσσει και αποκαλύπτει μία συγκεκριμένη σχέση του ανθρώπινου όντος με το περιβάλλον του, προσφέροντας τον εαυτό της στην υπηρεσία του και υποστηρίζοντας την αυτοπραγμάτωση του. (Joost Van Loon 2002:149)

¹⁰⁰ Ο Beck προκρίνει μία τυπολογία των παγκόσμιων ρίσκων: α) η οικολογική καταστροφή που βασίζεται στην ευμάρεια και τον πλούτο και προέρχεται από τους τεχνολογικούς και βιομηχανικούς

κινδύνους όπως είναι η τρύπα του όζοντος, η λειψυδρία, οι απρόβλεπτες συνέπειες της γενετικής, β) οι κίνδυνοι που προέρχονται από την φτώχεια και γ) τα όπλα της μαζικής καταστροφής λόγω των κλασικών στρατιωτικών συγκρούσεων αλλά και του φονταμενταλισμού και της ατομικής τρομοκρατίας. . Οι σύγχρονοι δυνητικοί κίνδυνοι είναι δυνατό να οδηγήσουν σε μία σπινάλ καταστροφή όπου μία καταστροφή μπορεί να αναπτυχθεί πάνω σε μία μεγάλη κρίση στην οποία θα συγκλίνει κάποια άλλη κρίση. (Beck Ulrich 1999: 34-36)

¹⁰¹ Για την παραγωγή του ρίσκου ως δυνητικού αντικειμένου βλέπε την περίπτωση της αντιμετώπισης από τα συστήματα διαχείρισης του ρίσκου της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας (Joost Van Loon 2002:58-60)

¹⁰² Στο πρόγραμμα του Latour οι πρακτικές της Δύναμης (force) και της Λογικής (Αναπαράστασης) δεν διαχωρίζονται. Με την απόρριψη της μεταφυσικής πλατωνικής Ιδέας ως «επιβολής της κανονικοποίησης των συγκεκριμένων φορμών της σκέψης ως γνώσης» η Λογική «χάνει τις υπερβατικές φιλοδοξίες και γίνεται μία πολιτισμικά συγκεκριμένη φόρμα επιβεβαίωσης της εξουσίας (power). Κάθετι που αντλείται από τη Λογική δηλαδή τα ήθη, η πίστη, οι αξίες, η ηθική κλπ. γίνεται μία έκφραση θέλησης για Δύναμη, που είναι καθαυτή απλώς μία βιο/ψυχο-φυσιολογική Δύναμη.» (Joost Van Loon 2002:48) Οι δρώντες εμπλέκονται έτσι και νομιμοποιούν τις αναπαραστάσεις τους μόνο μέσω των αλληλοδράσεων τους με τους άλλους. Μία Δύναμη γίνεται ισχυρή μόνο όταν μιλά για λογαριασμό των άλλων, και εαν μπορεί να κάνει να σιωπήσουν όταν απαιτεί τη δήλωση της ισχύος του , αν μπορεί να τους πείσει να αναγνωρίσουν την ανάγκη αυτής της δήλωσης ισχύος. (Latour στο Joost Van Loon 2002:49)

¹⁰³ Με βάση τα στοιχεία που παραθέτει στο έργο του ο J. P Gaudemar και στο οποίο βασίζονται τα στοιχεία τους για την κανονικοποίηση της εργασιακής δύναμης οι K. Robins & F. Webster , διαπιστώνουμε ότι και στην περίοδο του καπιταλισμού της αγοράς ο έλεγχος και η επιτήρηση μαζικοποιούνται και οργανώνονται τόσο από την πλευρά των επιχειρήσεων όσο και από την πλευρά του κράτους ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αι. Αυτό αποδεικνύεται εξάλλου τόσο από τις αναλύσεις του Μαρξ για την πρωταρχική συσσώρευση στη Μ. Βρετανία όσο και τις αναλύσεις του Foucault για τη μαζική κανονικοποίηση των πληθυσμών. (Marx 1978 , Foucault 19)

¹⁰⁴ Η ταξινόμηση αυτή παραπέμπει απευθείας σε έναν καρτεσιανό χώρο δύο διαστάσεων a^*b όπου κάθε σημείο a προσδιορίζεται από δύο συντεταγμένες (x,ψ) . Μερικά παραδείγματα του χώρου αυτού είναι η ομαδική κίνηση των μαζικών στρατευμάτων, που γίνεται σε στοίχους και σειρές όπως και ο κλασικός γεωγραφικός χώρος, που προσδιορίζεται από δύο συντεταγμένες γεωγραφικό μήκος και γεωγραφικό πλάτος.

¹⁰⁵ Α. Σύμφωνα με το Foucault οι πειθαρχικές μέθοδοι οδηγούν στην ανάπτυξη τεσσάρων τύπων ατομικότητας ή ατομικότητας με τέσσερα χαρακτηριστικά: Κυψελική ατομικότητα, που διαμορφώνεται στο επίπεδο της χωρικής κατανομής των δραστηριοτήτων – Οργανικής ατομικότητας, η οποία διαμορφώνεται στο επίπεδο της κωδικοποίησης των δραστηριοτήτων – Γενετικής, που καθορίζεται στο επίπεδο της οργάνωσης και συσσώρευσης του χρόνου και της Συνδυαστικής που σχετίζεται με τη σύνθεση των δυνάμεων. Στους τύπους αυτούς αντιστοιχούν αντίστοιχες τεχνικές εξουσίας: οι Πίνακες, η Άσκηση και το Γυμνάσιο, οι Τακτικές. Οι τακτικές είναι η επιστήμη της

οργάνωσης, διάταξης και κίνησης των στρατευμάτων. Θα λέγαμε στον 20^ο αιώνα αυτές οργανώθηκαν κάτω από τον κλάδο του Επιστημονικού Μανιαζμεντ. Θυμίζουμε ότι ο Foucault εντάσσει την ιεραρχική επιτήρηση (πειθαρχικό σύστημα), την τιμωρία (δικαστικό σύστημα) και την εξέταση (επιστήμη) στα τρία μέσα ορθής εκγύμνασης των σωμάτων. (Foucault 1989: 227-258)

β. Ο Mark Poster παρατηρεί ότι «ο Foucault δεν ακολουθεί μέσω μίας θεωρίας της δύναμης τους Λόγου, όσο μέσω της διακήρυξης της μέσω των διάσημων ιστοριών της τιμωρίας και της σεξουαλικότητας. Ο Λόγος (discourse) αποκαλύπτει τη Δύναμη του θέτοντας το υποκείμενο σε σχέση με τη δομή της κυριαρχίας με τέτοιο τρόπο ώστε αυτές οι δομές δρουν πάνω του/ της. Η δύναμη του πανοπτικού δεν βρίσκεται απλά σε ένα (υποτιθέμενα) υπερ-παρατηρητή φρουρό. Εκδηλώνεται μάλλον με τέτοιο τρόπο ώστε ολόκληρος ο Λόγος και η πρακτική του συστήματος να πιέζει, θεσμίζοντας το υποκείμενο ως εγκληματικό και να το κανονικοποιεί σε μία επανένταξη ή όπως πίστευε ο Bentham σε μία ηθική αναδιαμόρφωση.

¹⁰⁶ Αυτή είναι και μία από τις διαφορές του Κυβερνοπτικού το οποίο στοχεύει στην επικοινωνία και τον έλεγχο των συστημάτων όχι απλά τη διαρκή παρακολούθηση του. Βλέπε την ανάλυση που ακολουθεί στη συνέχεια.

¹⁰⁷ Ενδεικτική είναι η συνεργασία USA UK η οποία απλώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο και είναι γνωστή ως Comint (communications intelligence). Υπολογίζεται ότι κάθε χρόνο ξοδεύονται 15-20 δις Ευρώ από τις ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία Καναδά και άλλες τριάντα χώρες σε όλο τον κόσμο. Σκοπός της Comint είναι πρόσβαση σε κάθε μορφή επικοινωνίας σε πολλές χώρες στον κόσμο. Από το 1990 η επιτήρηση των επικοινωνιών επεκτάθηκε και στο διαδίκτυο. Το σύστημα εξελίχθηκε τελικά στο γνωστό μας ECHELON (Davis Lyon 2001:94-6) Στη δεκαετία του 90 η NSA και μία σειρά εταιρειών όπως η Lotus, Microsoft, Netscape, συμφωνούν να μειώσουν το επίπεδο της ασφάλειας του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και των διαδικτυακών συστημάτων 97)

¹⁰⁸ «Ο κυβερνητικός έλεγχος, η παραγωγή μέσω μοντέλων, η διαφορική τροποποίηση, η ανατροφοδότηση, η ερωτο/απόκριση κλπ: αυτή είναι η νέα εγχειρηματική διάταξη (το βιομηχανικό simulacra είναι απλώς εγχειρήσεις.) Η ψηφιακότητα είναι η μεταφυσική της αρχή (Ο Θεός του Λάϊμπνιτς) και το DNA ο προφήτης της. Στην πραγματικότητα είναι στον γενετικό κώδικα που η «γένεση του simulacra» βρίσκει σήμερα την απόλυτη μορφή της. Στα όρια μίας όσο ποτέ δυνατή εξόντωσης των αναφορών και των τελεσιδίκων, της απώλειας του εικονικού (semblances) και των οριοθετών (designators), βρίσκουμε από την μία πλευρά το ψηφιακό, το προγραμματικό σημείο, που έχει μία καθαρά τακτική αξία, και από την άλλη τη διασταύρωση των άλλων σημείων (signals) (bits πληροφορίας/τεστ) η οποία έχει τη δομή του μικρο-μοριακού κώδικα της εντολής και του ελέγχου» (Baudrillard “Simulations” στο Mark C Taylor 2003: 69)

¹⁰⁹ Εδώ θα επιστούσαμε την προσοχή σε ένα χαρακτηριστικό των σύγχρονων κινημάτων που ακολουθώντας την μικροφυσικοποίηση των εξουσιών μπορεί να οδηγηθούν στην ενίσχυση αυτών των πολιτικών και κατά συνέπεια τον κατακερματισμό του ανθρώπου. Όπως ο λενινισμός ακολουθώντας το πρότυπο της ταιλωρικής παραγωγής και συναρμογής των ανθρώπινων δράσεων οδήγησε στο τερατούργημα των μαζικοποιημένων γραφειοκρατικών καθεστώτων.

¹¹⁰ Υπάρχουν πολλά παραδείγματα της χρήση των νέων βιομετρικών τεχνολογιών όπως για παράδειγμα Το σύστημα ποδοσφαιρικής νοημοσύνης της Μάντσεστερ το οποίο διαθέτει αποθηκευμένα στοιχεία και φωτογραφίες από παραβάτες της αθλητικής νομοθεσίας για αδικήματα βίας και βασίζεται στην βάση δεδομένων της Εθνικής Υπηρεσίας Εγληματοικής Νοημοσύνης. Παρόμοια συστήματα υπάρχουν σε πολλά διεθνή αεροδρόμια στον κόσμο. Στο επίπεδο του γεννητικού υλικού είναι γνωστές οι τράπεζες δεδομένων εξακρίβωση του DNA που διαθέτουν Αμερική, Βρετανία, Καναδάς και άλλοι. Στο επίπεδο της παρακολούθησης των εργαζομένων πολλές εταιρείες έχουν εισαγάγει τεστ για χρήση ναρκωτικών, γεννητική σάρωση προκειμένου να είναι δυνατή η έγκαιρη διάγνωση μίας ασθένειας όπως ο καρκίνος του στήθους, των ωθητικών, του εντέρου κλπ προκειμένου να προληφθεί η πιθανότητα πρόκλησης της ασθένειας σε περίπτωση έκθεσης σε καρκινογόνα υλικά. Οι εργαζόμενοι της Lotus σαρώνουν την παλάμη τους προκειμένου να πάρουν τα παιδιά τους από τους παιδικούς σταθμούς. Οι εργαζόμενοι της Coca Cola χρησιμοποιούν σαρωτές παλαμών για να επιβεβαιώνουν ότι οι κάρτες χτυπάν οι ίδιοι τις κάρτες του. Η MasterCard εισήγαγε ένα σύστημα δακτυλικών αποτυπωμάτων στις κάρτες της και η Berkeley National Laboratory χρησιμοποιούσε ιατρικές εξετάσεις ούρων και αίματος για εξακριβώσει αν οι εργαζόμενοι της είχαν σύφιλη, δρεπανοκυτταρική αναιμία (οι μαύροι αιτούντες εργασίας) και εγκυμοσύνη (οι γυναίκες αιτούσες εργασίας) Την ανίχνευση της ίριδας χρησιμοποιούν στις εγκαταστάσεις τους CIA, OKI Electric Industries NCR Knowledge Lab in London κ.α Το FBI ξεκίνησε στις αρχές του 1990 την μετατροπή 40 εκατομμυρίων δακτυλικών αποτυπωμάτων και αρχείων εγκληματικών αναφορών σε ψηφιακή μορφή. (Davis Lyon 2001:76, 79-81 κ.α)

¹¹¹ Τέτοιες τεχνολογίες είναι η ανίχνευση της ίριδας, η επαλήθευση του δακτυλικού αποτυπώματος ενός χρήστη υπολογιστή από ειδικά «βιο-ποντίκια», η ανίχνευση της παλάμης κλπ. Οι τεχνολογίες αυτές χρησιμοποιούνται με ολοένα και μεγαλύτερη ένταση σε εταιρείες, δημόσιους χώρους, δημόσια διοίκηση, υπηρεσίες υγείας, εργασιακούς χώρους κλπ. Για μία παρουσίαση τέτοιων χρήσεων βλέπε στο Davis Lyon 2001:72, 75 και αλλού.

¹¹² Για τις τεχνολογίες αυτές ενδιαφέρονται κυρίως οι ασφαλιστικές εταιρείες προκειμένου να μειώσουν το κόστος αλλά και τα κέρδη από τις παρεχόμενες υπηρεσίες. (Davis Lyon 2001:76)

¹¹³ Η εταιρεία Data processing Internet Profiles (I/PRO) έχει πελάτες όπως η Yahoo, CompuServe, Netscape και καταγράφει από ποιον και σε ποιο βαθμό ένας δικτυακός τόπος χρησιμοποιείται. Τα Cookies επιτρέπουν στους ιστοτόπους να αποθηκεύουν πληροφορίες για τα επισκεπτόμενα sites. Οι τεχνικές data mining χρησιμοποιούνται από πολλές εταιρείες για να καταγράφουν την κίνηση των καταναλωτών και να δημιουργούν τα καταναλωτικά τους προφίλ. Στο διαδίκτυο χρησιμοποιείται από εταιρείες όπως η Chicago Tribune Company, για να αναλύσει τη συμπεριφορά των καταναλωτών όπως κινούνται από τόπο σε τόπο. Η Geocities που έχει περίπου 20εκ επισκέπτες καθημερινά πούλησε το 1998 πληροφορίες από τους χρήστες της που συνέλεγε κατά τη διαδικασία της εγγραφής τους, μολονότι τους διαβεβαίωνε για το αντίθετο. Η παρακολούθηση Clickstream ιχνηλατεί τους κυβερνοναύτες στη βάση σελίδας σελίδας. Συνδυάζοντας με φίλτρα που κάνουν προβλέψεις για τις προσωπικές προτιμήσεις των χρηστών, δημιουργεί ένα ισχυρό εργαλείο marketing. (Davis Lyon 2001:102)

¹¹⁴ Θυμίζουμε ότι ο Foucault προσδιόρισε τέσσερις τύπους τεχνολογίας της αυτοκατανόησης στο παιχνίδι της εξουσίας: τις τεχνολογίες της παραγωγής, «που μας επιτρέπουν να παράγουμε, να μετασχηματίζουμε και να χειριζόμαστε τα πράγματα», τις τεχνολογίες των συμβολικών συστημάτων, «που μας επιτρέπουν να χρησιμοποιούμε σημεία, νοηματικά σύμβολα ή σημασιοδοτήσεις», τις τεχνολογίες της εξουσίας, «οι οποίες προσδιορίζουν τις επαφές των ατόμων μέσω της υποταγής τους σε συγκεκριμένους σκοπούς ή σχέσεις κυριαρχίας αντικειμενοποιώντας το υποκείμενο» και τις τεχνολογίες του εαυτού. (Foucault 1988:18, McKinley & Starkey 1998: 152)

¹¹⁵ Ο David Lyon αναφέρεται στο κυρίαρχο σύστημα επιτήρησης των τηλεφωνικών κέντρων και ελέγχου της παραγωγικότητας των εργαζόμενων από την παρακολούθηση των καθημερινών τους καθηκόντων, την βιομετρική μέτρηση των χτύπων των πλήκτρων στον υπολογιστή εργασίας, τη διάρκεια των κλήσεων κλπ (Davis Lyon 2001:41) Για μία σαφέστερη εικόνα της οργάνωσης της επιτήρησης της εργασίας στα τηλεφωνικά κέντρα σε παγκόσμιο επίπεδο βλέπε «Kolińko τηλεφωνικά κέντρα εργατική έρευνα και κομμουνισμός» 2003 εκδόσεις κόκκινο νήμα. Για την επιτήρηση στα πλαίσια της πόλης βλέπε (Davis Lyon 2001:σελ 51-68)

¹¹⁶ Στο σημείο αυτό διατυπώνουμε μία συμφωνία και μία διαφωνία με τον Baudrillard. Η συμφωνία είναι με τη διαπίστωση του για τη μετατροπή του χώρου και τη μοριακή και ψηφιακή δομοποίηση του. Η διαφωνία μας έγκειται στη διαπίστωση της εισόδου μας σε ένα νέο κόσμο των δυαδικών δομών. Θεωρούμε ότι η δυαδικότητα είναι χαρακτηριστικό της παραδοσιακής κοινωνίας και της φαντασιακής αναπαράστασης της πολυπλοκότητας του. Αντίθετα πιστεύουμε ότι ένα νέο φαντασιακό διαμορφώνεται αυτό της γενικευμένης αναπαραστασιακής πολυπλοκότητας. Το γεγονός αυτό αποδεικνύουν όλα τα σύγχρονα ρεύματα της επιστήμης, της πολιτικής, της κοινωνίας και της έμφασης τους στη διαφορετικότητα, στην πολυπολιτισμικότητα, στη διακλαδική επιστημονική προσέγγιση κλπ

¹¹⁷ Θυμίζουμε τη σημασία που παίζει η ζωντανή εργασία – η πώληση της εργασιακής δύναμης – στην παραγωγή της υπεραξίας και της διαδικασίας συσσώρευσης, στη μαρξική ανάλυση σε σχέση με τη νεκρή εργασία που είναι ενσωματωμένη στα μέσα παραγωγής. Έτσι εαν η πρώτη συνδέεται με τη χρονική της επιμήκυνση και εκμετάλλευση είτε απόλυτα είτε σχετικά, η δεύτερη βρίσκεται παρούσα στο χώρο. Αντίθετα η μεταλλαγμένη κυβερνοεργασία βασίζεται στη χωροχρονική διαδικασία – χωροχρονική αποστασιοποίηση και χωροχρονική συμπίεση – της εκμετάλλευσής της.

¹¹⁸ Για την τυπολογία του κυβερνο-εγκλήματος βλέπε Vladimir Golubev (2004) “Computer Crime Typology” in Computer Crime Research Center στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.crime-research.org/articles/Computer_Crime_Typology [6/2/2006] Η Ευρωπαϊκή Ένωση διακρίνει στη Σύμβαση κατά του κυβερνοεγκλήματος τέσσερις τύπους εγκλημάτων με υπολογιστές:

1. παράνομη πρόσβαση, Άρθρο 2 η πρόσβαση σε ολόκληρο ή μέρος ενός συστήματος υπολογιστή χωρίς εξουσιοδότηση
2. παράνομη υποκλοπή, Άρθρο 3 υποκλοπή χωρίς εξουσιοδότηση με σκοπό την μεταβίβαση δεδομένων από ή μέσα σε ένα σύστημα υπολογιστών
3. η υποκλοπή δεδομένων, Άρθρο 4 η καταστροφή, διαγραφή, φθορά, τροποποίηση ή απόκρυψη δεδομένων χωρίς εξουσιοδότηση

4. η υποκλοπή ενός συστήματος Άρθρο 5, η σοβαρή πρόκληση δυσλειτουργίας σε ένα υπολογιστή μέσω της εισαγωγής, μετάδοσης, καταστροφής κλπ ηλεκτρονικών δεδομένων.

5. Άλλα εγκλήματα όπου ο υπολογιστής είναι μέσο όπως ηλεκτρονικές κλοπές, πλαστογραφίες, απάτες κλπ

6. Άλλα εγκλήματα τα οποία αφορούν το περιεχόμενο όπως η παιδική πορνογραφία, η ρατσιστική εθνική, θρησκευτική μισαλλοδοξία κλπ. βλέπε όπως παραπάνω Vladimir Golubev (2004)

¹¹⁹ Βλέπε Maya Babu, Mysore Grahakara Parishat (2004) “What is Cybercrime” in Computer Crime Research Center στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.crime-research.org/analytics/702> [6/2/2006]

¹²⁰ Η παρατήρηση αυτή είναι αντιφατική ως προς τον επίσημο δημόσιο λόγο των ΗΠΑ σε διεθνές επίπεδο ως προς τον κίνδυνο των τρομοκρατικών επιθέσεων, τους κινδύνους ασφάλειας κλπ. Παρατηρούμε δηλαδή ότι εκτός από εξαγωγή «τρομοκρατίας» εξαγάγει δυνητικούς πραγματικούς κινδύνους στο διεθνές σκηνικό.

¹²¹ Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγει και Ripstech σε μία παρόμοια έρευνα. Οι επιθέσεις του προηγούμενου εξαμήνου ήταν 70%. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην αύξηση των επιθέσεων από τις ΕΠΑ η οποία και κατέχει και την πρώτη θέση με 40%. Η δεύτερη Γερμανία έχει ποσοστό 7,6%, η Ν. Κορέα 7,4% η Κίνα 6,9%, η Γαλλία 5,2% κλπ. Ο μέσος όρος των επιθέσεων από τις χώρες με χρήστες του διαδικτύου από 100.000- 1 εκατ. ήταν κατά 50% υψηλότερος από τις χώρες με περισσότερους από 1 εκατ. χρήστες. Πρώτο στην κατηγορία αυτή βρίσκεται το Ισραήλ με 33,1% ανά 10.000 χρήστες του διαδικτύου, και ακολουθούν το Χονγκ Κόνγκ με 22,1%, η Γαλλία με 19,9%, το Βέλγιο με 17,6% κλπ. Μεταξύ των χωρών με λιγότερο από 1 εκατ. χρήστες το Ιράν (30,8%) και το Κουβέιτ (50,8) επέδειξαν το υψηλότερο ποσοστό των επιθέσεων ανά 10.000 χρήστες. (Ripstech 2002) Τα ποσοστά αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι για το μεγαλύτερο ποσοστό των επιθέσεων στον κυβερνοχώρο ευθύνονται οι αναπτυσσόμενες δικτυακά χώρες και όχι οι χώρες «υψηλού τρομοκρατικού κινδύνου».

Οι επιθέσεις από τις χώρες του καταλόγου της κυβερνο-τρομοκρατίας ήταν μέτριες σε όγκο αλλά με διακριτά χαρακτηριστικά. Στις χώρες αυτές οφειλόταν λιγότερο από το 1% των συνολικών επιθέσεων του εξαμήνου. 84% της δραστηριότητας προερχόταν από το Κουβέιτ, το Πακιστάν, την Αίγυπτο, την Ινδονησία, και το Ιράν. Μόνο μία σοβαρή επίθεση προερχόταν από χώρες της Λίστας. Η επίθεση αυτή προερχόταν από το Ιράν και είχε ως στόχο μία ηλεκτρονική εμπορική εταιρεία με λιγότερους από 500 εργαζόμενους στην ΕΠΑ. Το γεγονός αυτό δεν την καθιστά κυβερνοτρομοκρατική επίθεση. Ως προς τη λίστα του Υπουργείου Εξωτερικών των ΕΠΑ οι επιθέσεις προερχόταν από τρεις από τις επτά χώρες (Ιράν 90% Κούβα και Σουδάν 10%). Το Ιράκ, η Συρία, η Βόρεια Κορέα και η Λιβύη δεν επέδειξαν καμία επίθεση. (Ripstech 2002)

¹²² Αντίθετα τα ποσοστά ήταν αυξητικά κατά την περίοδο 2001-2002 Σύμφωνα με την Ripstech «Οι επιθέσεις αυξήθηκαν κατά 28% σε σχέση με την προηγούμενη εξαμηνιαία περίοδο, με ένα ετήσιο ρυθμό αύξησης 64%. Οι εταιρείες βίωσαν 32 επιθέσεις ανά εταιρεία ανά εβδομάδα, 7 παραπάνω από την προηγούμενη εξαμηνιαία περίοδο. Η ημερήσια δραστηριότητα των επιθέσεων αυξήθηκε βαθμιαία. (Ripstech 2002)

¹²³ το ποσοστό των οργανώσεων οι οποίες αναφέρουν εισβολές στις δικαστικές αρχές μειώνεται κατά τον τελευταίο χρόνο. Ο βασικός λόγος μη αναφοράς είναι ο φόβος της αρνητικής δημοσιότητας σε

51%. Ο δεύτερος σημαντικός είναι η πιθανή εκμετάλλευση του γεγονότος από τους ανταγωνιστές τους.

¹²⁴ Για το 2001 η Ripstech παρατηρεί ότι Οι εταιρείες οι οποίες δραστηριοποιούνται στους τομείς της υψηλής τεχνολογίας (27%), των οικονομικών υπηρεσιών (46%) και της ενέργειας (70%) δέχτηκαν τα υψηλότερα ποσοστά επιθέσεων ανά εταιρεία. Το 70% των οργανώσεων ενέργειας δέχτηκαν μία τουλάχιστον σοβαρή επίθεση, σε σχέση με το 57% της προηγούμενης περιόδου. (Ripstech 2002)

Στην έρευνα της Ripstech (αντίθετα από τη Symantec) οι δημόσιες εταιρείες (34%) είχαν μεγαλύτερη έκθεση στο ρίσκο από τις ιδιωτικές (16%), τις μη –κερδοσκοπικές (28%) και τις κυβερνητικές οργανώσεις (27%). Πιο συγκεκριμένα δέχτηκαν κατά 50% περισσότερες επιθέσεις από το μέσο όρο του δείγματος. Επίσης είχαν σχεδόν διπλάσιες πιθανότητες να εκτεθούν τόσο σε μία τουλάχιστον σοβαρή επίθεση όσο και σε μία άγρια επίθεση σε σχέση με τις υπόλοιπες οργανώσεις. (Ripstech 2002) Σημαντικά είναι όμως και τα ποσοστά επιθέσεων που δέχτηκαν οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που με 32% καταλαμβάνουν την τρίτη θέση στον πίνακα. (βλέπε και Symantec)

¹²⁵ Η Anti-Phising Working Group υπολόγιζε ότι ο μέσος ρυθμός αύξησης των επιθέσεων phising από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο του 2004 ήταν 24%. Οι χώρες με τα περισσότερα phising sites ήταν η ΕΠΑ 32% των Δεκεμβρίου του 2004, η Νότια Κορέα με 11% (από 20% τον Ιούνιο του 2004), η Κίνα με 12% (από 16% τον Ιούνιο), η Κινεζική Τάϊπει με 7% τον Ιούνιο και η Ολλανδία με 3% τον Ιούνιο του 2004. Ο αριθμός των εμπορικών σημάτων τα οποία αντιγράφηκαν ήταν 55. Η μέση διάρκεια ζωής ενός phising site ήταν 5,9 ημέρες. Τέλος εκτιμούσε ότι καθημερινά στέλνονται στο διαδίκτυο μεταξύ 75 - 150 εκατομμύρια phising e-mails (OECD 2005)

¹²⁶ Γενικά υπάρχουν λίγα δεδομένα ως προς το συνολικό κόστος των spyware προγραμμάτων. Το 2004 η McAfee ανέφερε ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα έγινε μεγαλύτερο πρόβλημα από τους ιούς σύμφωνα με τις κλήσεις των πελατών. Η ίδια εταιρεία το 2003 εξακρίβωσε λιγότερο από 2 εκατομμύρια προϊόντα spyware – adware. Το Μάρτιο του 2004 ο αριθμός ανέβηκε σε πάνω από 14 εκατομμύρια. Το ίδιο αναφέρεται και στην αναφορά της Symantec για το διάστημα από τον Ιούλιο έως το Δεκέμβριο του 2004. Το Μάρτιο του 2005 η αστυνομία εντόπισε στη Μεγάλη Βρετανία μία προσπάθεια χρήσης spyware με σκοπό τη μεταφορά από μία Τράπεζα 423 εκατομμυρίων δολαρίων. Παράλληλα η Microsoft αναφέρει ότι ένα τρίτο των χρηστών αναφέρει κρασαρίσματα των συστημάτων τους η οποία αφορά προβλήματα spyware. (OECD 2005)

¹²⁷ Σύμφωνα με την Symantec το 2004 ο μέσος αριθμός των υπολογιστών οι οποίοι εξακριβώθηκαν για ζόμπι ανέβηκαν από 2000 σε 30000. Περιστασιακά ο αριθμός των συστημάτων που ιχνηλατήθηκαν με ζόμπι ανέρχονται ως και 75000. Κάθε botnet μπορεί να περιέχει χιλιάδες μηχανές. Η ίδια εταιρεία ανέφερε ότι το πρώτο μισό του 2004 ήταν κοινός τόπος οι επιθέσεις μηχανών πάνω από 30000. Τα αποτελέσματα μίας έρευνας της Symantec για την προέλευση των υπολογιστών έδειξε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των προσβεβλημένων συστημάτων βρισκόταν στη Μεγάλη Βρετανία (25,2%), τις ΗΠΑ (24,6%) και την Κίνα (7,8%). Αν όμως οι μετρήσεις γίνουν στη βάση των κατακεφαλήν υπολογιστών τότε πίσω από την Μεγ. Βρετανία βρίσκεται η Πορτογαλία, η Σουηδία, ο Καναδάς και η Δανία. Αντίστοιχα ως προς τον αριθμό των ευρυζωνικών λογαριασμών πίσω από τη Μεγάλη Βρετανία βρίσκεται η Πορτογαλία, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Σουηδία. (OECD 2005)

¹²⁸ Σύμφωνα με τη CRS ¹²⁸ η οποία αναπαράγει τα στοιχεία της Computer Economics Inc το παγκόσμιο κόστος από τις επιθέσεις των ιών μεταξύ 1995 και 2003 είναι:

Έτος	Κόστος (δισ \$)	Έτος	Κόστος (δισ \$)
1995	0,5	2000	17,1
1996	1,8	2001	13,2
1997	3,3	2002	11,1
1998	6,1	2003	12,5
1999	12,1		

Πηγή Computer Economics Inc. Security Issues: Virus Costs Are Rising Again. September 2003 p.3

¹²⁹ www.fraud.org/janjune2004ifw.htm

¹³⁰ Οι πλέον καταστροφικές επιθέσεις είναι υπερεθνικής προέλευσης με στόχο υπολογιστές σε οποιαδήποτε περιοχή του πλανήτη (Abraham D Sofaer, Seymour E. Goodman) Για παραδείγματα υπερεθνικών επιθέσεων σε κυβερνοσυστήματα βλέπε Abraham D Sofaer, Seymour E. Goodman. Ανάμεσα σε αυτές τις επιθέσεις ξεχωρίζει η δημιουργία και διάχυση του ιού της Melissa μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε ολόκληρο τον κόσμο. Το συνολικό κόστος εκτιμήθηκε σε 80 εκατομμύρια \$. Μία άλλη επίθεση η οποία επιτρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη οργανωμένων εγκληματικών ενεργειών στο διαδίκτυο είναι το δωδεκαμελές δακτυλίδι των χάκερς, που χρησιμοποιούσε το όνομα “Catsby” , η οποία είχε αναπτύξει μία μέθοδο παρέμβασης στα τηλεφωνικά δίκτυα (όπως της MCI, WorldCom, Sprint, AT&T), στις βάσεις δεδομένων πιστωτικών καρτών (Equifax) και ακόμα στο National Crime Information Center του. Μεταξύ των πελατών τους φαίνεται να ήταν και η Σικελιάνικη Μαφία. Σύμφωνα με το FBI η συμμορία εκμεταλλεύτηκε 1,8 εκατομμύρια δολάρια. Διεθνείς επιθέσεις έχουν δεχθεί και επίσημοι κυβερνητικοί τόποι όπως το υπουργείο Οικονομικών της Ρουμανίας το Νοέμβρη του 1999 αλλά και ευαίσθητα στρατιωτικά και άλλα εθνικά δίκτυα ασφαλείας και υποδομών πολλών κυβερνήσεων σε εθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο (Abraham D Sofaer, Seymour E. Goodman).

¹³¹ Από την άλλη πλευρά και ρυθμίσεις οι οποίες αποσκοπούν στη δέσμευση μέσω του copyright του κώδικα, δεν καθιερώνει μόνο τους τίτλους ιδιοκτησίας στην παραγωγή του λογισμικού αλλά και τον απόλυτο έλεγχο της διαχείρισης και χρήσης σε οποιοδήποτε επίπεδο «παράνομης» ενεργοποίησης του στα πλαίσια της παραγωγής ενός νέου λογισμικού. Η κατανάλωση δηλαδή του προϊόντος υποδεικνύεται από τον ιδιοκτήτη και όχι τον παραγωγό. Με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσαν οι εταιρείες τηλεοπτικών συσκευών να επιβάλλαν στους θεατές την χρήση μόνο των τηλεοπτικών εκείνων προγραμμάτων που θεωρούν ενδεδειγμένα.

¹³² Στη μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων ακολουθείται μία λογική αντιγραφής. Αυτή δεν πρέπει να συγγέεται με τη λογική της δειγματοληψίας, όπου η επιλογή των περιπτώσεων γίνεται από έναν πληθυσμό, προκειμένου να περιληφθεί η συγκεκριμένες περιπτώσεις. Η δειγματοληπτική λογική δεν είναι ενδεδειγμένη στη μελέτη περιπτώσεων. (Winston Tellis 1997 b)

¹³³ Η εγκυρότητα κατασκευής της έννοιας (construct validity) αφορά τη διασύνδεση της έννοιας που μελετάται με άλλες έννοιες. Η εγκυρότητα κατασκευής προϋποθέτει ότι υπάρχει μία καθιερωμένη θεωρία που περιλαμβάνει την υπο μέτρηση έννοια και από την οποία εξάγονται συγκεκριμένες ελέγξιμες υποθέσεις, που χρησιμοποιούνται για τη διασύνδεση της με τις άλλες έννοιες. (Κυριαζή Νότα 2002: 88) Η εσωτερική εγκυρότητα (internal validity) αφορά την ύπαρξη μίας συσχέτισης ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες μεταβλητές. Η εξωτερική τέλος εγκυρότητα (external validity) αφορά

την ύπαρξη τη δυνατότητα γενίκευσης των συσχετίσεων ανάμεσα στις μεταβλητές σε άλλα χωροχρονικά πλαίσια.

¹³⁴ Βλέπε κεφάλαιο 5 Α «Η θέσμιση της Surf Control ως δικτυακής εταιρείας στην παγκοσμιοποίηση.» σελ 195 κ.α.

¹³⁵ Για την αξονική οργάνωση των δικτύων βλέπε κεφάλαιο 2^ο υποκεφάλαιο Α.

¹³⁶ Βλέπε Surfcontrol White Papers (2003): “The Global Push to Protect Confidential Information Online. A Surf Control White Paper with contribution by Hammonds.”

¹³⁷ Βλέπε Surfcontrol White Papers (2003): “The Global Push to Protect Confidential Information Online. A Surf Control White Paper with contribution by Hammonds.” Βλέπε επίσης Surf Control (2006): “Surf Control Annual Report 2006. Is the Internet Good for your Business?” p. 10 και 54

¹³⁸ Βλέπε Surfcontrol – Company Information- Corporate Development – Prior Acquisitions www.surfcontrol.com/Print.aspx?id=96&mnuid=6.7.3 [25/1/2006]

¹³⁹ Βλέπε Surfcontrol – Technology Partners www.surfcontrol.com/Print.aspx?id=49&mnuid=5.2 [25/1/2006]

¹⁴⁰ Βλέπε Surfcontrol – OEM – Customer List www.surfcontrol.com/Print.aspx?id=39&mnuid=5.3.1 [25/1/2006]

¹⁴¹ Βλέπε SurfControl Web Filtering Solutions www.surfcontrol.com/Default.aspx?id=375&mnuid=1.1

ημερομηνία επίσκεψης 23/3/2005 ώρα 8.30 πμ

¹⁴² Surf Control (2005) “Surfing the Web at Work: Corporate Network are paying the Price”.

¹⁴³ Surf Control (2005) “Surfing the Web at Work: Corporate Network are paying the Price”. Σύμφωνα με την SC το 60% της διαδικτυακής δραστηριότητας των εργαζόμενων αφορά επισκέψεις σε μη-παραγωγικούς, μη-ενδεδειγμένους και πιθανά επικίνδυνους τόπους. Περισσότεροι από 62% των εργαζόμενων ομολογούν ότι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για προσωπικούς λόγους τουλάχιστον μία φορά της εβδομάδα. Το κόστος στην παραγωγικότητα φαίνεται από τα στοιχεία που παραθέτει η εταιρεία σύμφωνα με την οποία: 18% των εργαζόμενων επισκέπτονται το διαδίκτυο 10 ή περισσότερες φορές για μη-εργασιακές δραστηριότητες. 60% των εργαζόμενων επισκέπτονται ιστότοπους εμπορικών εταιρειών, 54% τόπους ψυχαγωγίας, 37% οικονομικές υπηρεσίες και 12% τόπους με περιεχόμενο για ενήλικες. Η δραστηριότητα αυτή κοστίζει στις Αμερικάνικες Εταιρείες 54 δισεκατομμύρια δολάρια και 30-40% στις απώλειες της παραγωγικότητας κάθε χρόνο. Σύμφωνα με την Gartner Group οι εταιρείες χάνουν συνολικά 26 εκατομμύρια εργατοώρες το χρόνο σε δικτυακά παιχνίδια.

¹⁴⁴ Βλέπε SurfControl Web Filtering Solutions www.surfcontrol.com/Default.aspx?id=375&mnuid=1.1 ημερομηνία επίσκεψης 23/3/2005 ώρα 8.30 πμ. Βλέπε επίσης τα readtext της εταιρείας και πιο συγκεκριμένα το “Surfing the Web at Work: Corporate Network are paying the Price” , όπου η SC μας πληροφορεί ότι οι οργανώσεις χάνουν ένα ποσό από το εύρος της διακίνησης των δεδομένων (bandwidth) επειδή οι εργαζόμενοι σε ένα ποσοστό 20% χρησιμοποιούν τη σύνδεση του διαδικτύου για προσωπικούς λόγους όπως είναι η διαβίβαση μουσικής, η πληρωμή λογαριασμών η αποστολή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κλπ. Κοντά στα 2 εκατομμύρια ανθρώπων συνδέονται σε εικοσιπεντάλεπτο σόου μόδας στο διαδίκτυο με κόστος 300.000.000.000 kilobits. Σύμφωνα με μία έρευνα της American Management Association περίπου το 42% των επιχειρήσεων στις ΗΠΑ ισχυρίζονται ότι τιμώρησαν τους εργαζόμενους για μη ενδεδειγμένη χρήση του διαδικτύου. Τον Οκτώβριο του 1999 η Xerox απέλυσε 40 εργαζόμενους για κακή χρήση του διαδικτύου. Ένα μήνα

αργότερα οι New York Times απέλυσαν 10% του προσωπικού στο Norfolk της Virginia γιατί παραβίαζαν τις πολιτικές της εταιρείας για το διαδίκτυο.

¹⁴⁵ Το SurfControl συνεργάζεται με διεθνείς φορείς όπως είναι Australian Broadcast, Bundesministerium für Inneres, Internet Watch Foundation, Interpol κλπ, μεταβιβάζοντας τους την πληροφορία που σχετίζεται με ερωτικό υλικό παιδοφιλικής φύσης.

¹⁴⁶ Βλέπε SurfControl – Products – Web filter – URL category list
www.surfcontrol.com/Default.aspx?id=355&mnuid=1.4.1.1 ημερομηνία επίσκεψης 23/3/2005 ώρα 8.30 πμ

¹⁴⁷ Όπως παραπάνω “Surfing the Web at Work: Corporate.....»

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Adam Barbara, Beck Ulrich, Joost Van Loon (Eds). (2000), *Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Great Britain: Sage Publications.

Aronowitz Stanley (1992) *The politics of Identity. Class Culture Social Movements*. London: Routledge.

Aronowitz Stanley, Martinsons Barbara, Menser Michael (1996). *Technoscience and cyberculture*. London: Routledge

Arquilla J and Ronfeldt D (2001). The advent of networks, In Arquilla J and Ronfeldt D (Ed.) *Networks and Netwars*, Santa Monica, Rand.

Bailey Kenneth (2006). A typology of emergence in social systems and sociocybernetic theory. *Paper presented at the International Sociological Association XVI World Congress*. Durban, South Africa. Retrieved from

<http://www.unizar.es/sociocybernetics/congresos/DURBAN/papers/bailey.pdf>

- Entropy Systems Theory, *Systems Science and Cybernetics*, Retrieved from

<http://www.eolss.net/ebooks/Sample%20Chapters/C02/E6-46-01-04.pdf>

Baudrillard Jean (1983). *Simulations*, New York: Semiotext(e).

- (1990). *Ο καθρέφτης της παραγωγής ή η κριτική αυταπάτη του ιστορικού υλισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- (1994). *Simulacra and Simulation*. The University Michigan Press.
- (2000). *Η καταναλωτική κοινωνία. Οι μύθοι της και οι δομές της*. Αθήνα: Νησίδες.

Beck Ulrich (1992). *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage.

- (1999) *World Risk society*. Malden (USA): Polity Press.

Bolton Roger (2005). Habermas theory of communicative action and the theory of social capital. *Paper presented at meeting of Association of American geographers*.

Denver, Colorado. Retrieved from:

<http://www.williams.edu/Economics/papers/Habermas.pdf>

Bogard W (1996). *The Simulation of Surveillance*. Cambridge: Cambridge University Press.

-
- Bourdieu Pierre (2003). *Η Διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, 4^η έκδοση. Αθήνα: Πατάκη.
- Brenner Neil (1994). Foucault's new functionalism. *Theory and Society* 23,679-709. Netherland: Kluwer Academic Publishers.
- Bryant Rebecca (2001). What kind of space is cyberspace. *Minerva. An internet journal of philosophy* volume 5 138-155.
- Bryden Alan & Fluri Philipp (2003). Security Sector Reform: Information, Society and Good Governance, in Alan Bryden & Philipp Fluri (Ed), *Security Sector Reform: Information, Society and Good Governance*. Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Carrier G James & Miller Daniel (1998). *Virtualism: a new political economy*. Berg-Oxford International Publishers.
- Carrier G. James (1998). Abstraction in western economic practice, in Garrier G James & Miller Daniel (ed) *Virtualism: a new political economy*. Berg - Oxford International Publishers.
- Cashell Brian, Jackson D. William, Jickling Mark, and Webel Baird (2004). *The economic Impact of Cyber-Attacks*. Congressional Research Service. The Library of Congress.
- Casson Mark (1997). *Information and Organization. A new perspective of the Theory of the Firm*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
- Castells Manuel (1997). *The information Age. I The Rise of the Network Society*, 2nd edition. Oxford: Blackwell.
- (1998). *The information Age. II The Power of Identity*, 2nd edition. Oxford: Blackwell.
 - (1998) *The information Age The end of Millennium*. Oxford: Blackwell.
 - (2002) *The Internet Galaxy. Reflections on the internet, business and society*. New York: Oxford University Press.
- Castells Manuel & Ibanez Tomas (2008) *Ο νεοαναρχισμός και η σύγχρονη κοινωνία*. Αθήνα: Ελευθεριακή κουλτούρα.
- Checkland Peter & Jim Scholer (1999). *Soft Systems methodology in Action*. West Sussex England: Willey.
- Conevey Peter & Highfield Roger (1991). *Το βέλος του χρόνου*. Αθήνα: Κάτοπτρο.

-
- Deleuze Gilles (1994). *Difference and repetition*. New York: Columbia University Press.
- Deleuze Gilles and Claire Parnet (2002) The actual and the virtual. *In Dialogues II*. London : Continuum.
- Deloitte. Global Financial Services Industry (2003). *Global Security Survey*. London: Deloitte.
- (2005). *Global Security Survey*. London: Deloitte.
- Doowon Suh (***) Political Protest and Network Formation of Social Movements: An Explanatory Framework, in *Korea Review of International Studies*. Retrieved from <http://www.koreagsis.ac.kr/research/journal/vol8/8-05-suh.pdf>
- Erricson R.V & Haggerty K. (1997). *Policing the risk society*. Toronto: University of Toronto Press.
- Euel Elliott & Douglas L. Kiel (1997). Nonlinear Dynamics, Complexity, and Public Policy, in Eve A. Raymond, Horsfall Sara, Lee E. Mary (Ed), *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage.
- Eve A. Raymond, Horsfall Sara, Lee E. Mary (Eds) (1997). *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage
- Featherstone Mike(1995). *Undoing Culture. Globalization, postmodernism and identity*. West Sussex: Sage.
- Featherstone Mike & Burrows Roger (Eds). (1996), *Cyberspace, Cyberbodies, Cyberpunk. Cultures of Technological Embodiment*. Sage.
- Fine Ben (1998). The triumph of economics; or rationality can be dangerous to your reasoning. In Garrier G James & Miller Daniel (ed.), *Virtualism: a new political economy*. Berg- Oxford International Publishers.
- Flood Jackson (1996). *Δημιουργική επίλυση οργανωσιακών προβλημάτων. Ολική συστημική παρέμβαση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Foucault Michel (1970) *Η Τάξη του Λόγου*. Αθήνα: Ηριδανός.
- (1982). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας Τόμος Ι η δίψα της γνώσης*. Αθήνα: Ράππα
 - (1988). *Τι είναι διαφωτισμός*. Αθήνα: Έρασμος.
 - (1989) *Επιτήρηση και τιμωρία*. Αθήνα: Ράππα.
- Fuchs Christian (2002) *Modern society - A complex, evolutionary, self organizing, antagonistic system*, Social Science Research Network eLibrary:

[Http://papers.ssrn.com/sol3/delivery.cmf/SSRN_ID385220_code030402500.pdf?abstr actid=385220](http://papers.ssrn.com/sol3/delivery.cmf/SSRN_ID385220_code030402500.pdf?abstr actid=385220) , [16-2-2006 9:50]

- (2003), *Structuration Theory and Self- Organization*, www.self-organization.org/results/papers/pdf/hsicpaper.pdf [18/9/2003 8:59]
- (2003). Globalization and self-organization in the knowledge-based society. in *TripleC: Cognition, communication, co-operation*, 1 (2), 105-169. Vienna: Vienna University of Technology.

Garland David (1999). Governmentality and the problem of crime, in Smandych Russell (Ed) *Governable places. Readings on governmentality and crime control*, Dartmunt.

Giddens Anthony (1995). *The constitution of society. Outline of the Theory of Structuration*. 6th Edition. Cambridge: Polity Press.

- (2000). *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Κριτική.

Glenn Yeffeth (επιμ.) (2003). *Πάρε το κόκκινο χόπι*. Άλιμος- Αθήνα: Publish.

Gordon A. Lawrence , Loeb P. Martin, Lucyshyn William, Richardson Robert (2004). *CSI/ FBI 2004 Computer Crime and Security Survey*. Computer Security Institute Publications.

Gray Chris Hables (1995). *The Cyborg Handbook*. New York: Routledge.

Guy Debord (1995) *Πανηγυρικός Πρώτος Τόμος*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος

- (1998). *Πανηγυρικός Δεύτερος τόμος*. Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- (1998). *Έκθεση περί της κατασκευής καταστάσεων και των συνθηκών οργάνωσης και δράσης της διεθνούς καταστασιακής τάσης*. Αθήνα : Ελεύθερος Τύπος.
- (1986). *Η κοινωνία του θεάματος*. Αθήνα :Ελεύθερος Τύπος.

Habermas Jurgen (1989). *The theory of communicative action. Volume 1. The critique of functionalistic reason*, 2nd Edition. UK: Polity Press.

- (1989). *The theory of communicative action. Volume 2. The critique of functionalistic reason*. 2nd Edition. UK: Polity Press.

- (1993) *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας. Δώδεκα παραδόσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- (1996). *Το πραγματικό και το ισχύον. Συμβολή στη διαλογική θεωρία του Δικαίου και του Δημοκρατικού Κράτους Δικαίου*. Αθήνα: Νέα Σύνορα – Λιβάνης.

-
- Hardt Michael - Negri Antonio (2002). *Αυτοκρατορία*, Αθήνα: Scripta.
- Harvey David (1997). *The condition of Postmodernity. An enquiry into the Origins of Cultural Change*. 1st 1990. Cambridge: Blackwell.
- Hassard John & Parker Martin (1994). *Postmodernism and organizations*, 2nd. Sage.
- Held D, McGrew A, Goldbatt D & Perraton J (1999). *Global Transformations*. Cambridge: Polity.
- Held David, McCrew Antony (2000). *The global Transformation Reader. USA*: Polity Press.
- Higgins Mark (Editor) (2002). *Riptech Internet Security Threat Report. Attack Trends for Q1 and Q2 2002*, Retrieved from www.securitystats.com/reports/Riptech-Internet_Security_Threat-Report.VII , Alexandria, Virginia USA: Riptech.
- Higgins Mark (editor), (2003). *Symantec Internet Security Threat Report. Report 3 Volume III*. Retrieved from www.symantec.com
- IDC (2004). *Worldwide Secure Content Management 2004-2008. Forecast Update and 2003 Vendor Shares: A holistic view of Antivirus, Web Filtering and Messaging Security*. Volume 1. Framingham, USA: IDC. Retrieved from www.idc.com ,
- Jameson Fredric (1994), *The seeds of time*. New York: Columbia University Press
- (1998), *The Cultural Turn. Selected writings on the Postmodern. 1983-1988*. London & New York: Verso
 - (1999) A Cognitive Mapping. In Kumar, Amitava, (ed), *Poetics/Politics: Radical Aesthetics for the Classroom*, pages 155--167. New York: University Press
 - (1999 b), *Το μεταμοντέρνο. Η η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Jameson Fredric & Massao Mijosh (Eds), (1998). *The Cultures of Globalization*. Duke University Press.
- Jessop Bob (2000). The crisis of the National spatio-temporal fix and the the tendential ecological dominance of globalizing capitalism. *International Journal of Urban and Regional Research* Volume 24(2), pp.323-360
- Joost Van Loon (2002). *Risk and Technological Culture*. London: Routledge International Library of Sociology.
- Kelly K (1998). *New Rules for the New Economy*. London: Fourth Estate.
- Klein N (2000). *No Logo*. London: Flamingo.

-
- Kolinko (2003) *Τηλεφωνικά κέντρα εργατική έρευνα και κομμουνισμός*. Αθήνα: εκδόσεις κόκκινο νήμα.
- Krishan Kumar (1997). *From postindustrial to postmodern society New theories of the contemporary world*. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishers.
- Kroker Arthur (1996). Virtual Capitalism, in Stanley Aronowitz, Barbara Martinsons, Michael Menser (ed) *Technoscience and Cyberculture*. London: Routledge.
- Latour Bruno (1998) *Thought Experiments in Social Science: From the social contract to virtual society*. Brunel University.
- Lee E. Mary (1997) *From Enlightenment to Chaos. Toward Nonmodern Social Theory*. In Eve A. Raymond, Horsfall Sara, Lee E. Mary (Ed) *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage
- Levy P (1999). *Δυνητική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Κριτική.
- Levy S (1988). *Information Technologies in universities. An institutional case study*. Unpublished doctoral dissertation. Northern Arizona University, Flagstaff.
- Luhmann Niklas (1995). *Social Systems*. California: Stanford University Press.
- (1990) *Essays on self-reference*. New York: Columbia University Press.
 - (2001). *Η πραγματικότητα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
 - (1998) *Observations on Modernity*, 2nd. California: Stanford University Press.
 - (1997) World Social System, in *International Review of Sociology*, Vol. 7 (1), p. 67
- Lyon Davis (2001) *Surveillance Society, Monitoring everyday life*. Philadelphia Usa : Open University Press.
- (1994) *The Electronic Eye. The Rise of Surveillance society*. Great Britain : Polity Press.
- Liotard Jean Francois (1988). *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*. Αθήνα: Γνώση.
- Manuel De Landa (1996) Markets and Anti-markets in the world economy, in Aronowitz Stanley, Martinsons Barbara, Menser Michael (ed) *Technoscience and Cyberculture*, Routledge.
- Marx Karl (1978) *Το κεφάλαιο τόμος πρώτος*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- (1987) *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

-
- (1994). *Η Γερμανική Ιδεολογία* Τόμος 1^{ος} και 2^{ος}. Αθήνα: Gutenberg.
- Maturana H, Varela F (1992) *Το δέντρο της γνώσης*. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Maya Babu, Mysore Grahakara Parishat (2004), *What is Cybercrime*, Retrieved from: Computer Crime Research Center, <http://www.crime-research.org/analytics/702> [6/2/2006]
- Mihata Kevin (1997). The Persistence of “Emergence”. In Eve A. Raymond, Horsfall Sara, Lee E. Mary (Ed). *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage.
- Nathan Paco & Hurley William (2004) Non-Equilibrium Risk models. In *Enterprise Network Security*, Austin: Symbiot inc.
- Negri Antonio (1989) *Politics of Subversion. A manifesto for the 21th centur.*, Polity Press.
- (2003) *Το πλήθος και η μητρόπολη*. Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Nelson A. Julie (1998) Abstraction, Reality and the gender of "Economic Man". In Carrier G James & Miller Daniel (ed) *Virtualism: a new political economy*. Berg-Oxford International Publishers, UK.
- Organization for Economic Co-operation and Development (2005) *Scoping Study for the Measurement of Trust in the Online Environment*. Paris: OECD.
- Papastergiadis N.(2000) *The Turbulence of Migration*. Oxford: Polity Press.
- Parsons Talcott (1966) *Societies. Evolutionary and comparative perspectives*. New Jersey: Prentice Hall.
- (1967) *The Social System*. 5th edition. London: Routledge & Kegan Paul.
- (1971) *The system of modern society*, New Jersey: Englewood Cliffs Prentice Hall.
- Passas N (1999). *Informal Value Transfer Systems and Criminal Organizations*. The Hague: Dutch Ministry of Research and Documentation Center.
- Phil Williams (2002). *Organized Crime and Cyber-Crime: Implications for Business*. Retrieved from CERT Coordination Center. Carnegie Mellon University, [20-2-2005 10.13 am]
- Prigozine Ilya (1997) *Το τέλος της βεβαιότητας*. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Prigozine Ilya - Stengers Isabelle (1986) *Τάξη μέσα από το Χάος*. Αθήνα: Κέδρος.
- Robbins Kevin & Webster Frank (1999) *Times of the technoculture. From the information society to the virtual reality*. London: Routledge.

Robertson Roland (1994). *Globalization: Social Theory and Global Culture*, 2nd Sage.

- (1994) *Globalization, social theory and global culture*, 2nd. Sage..

Shelley I. Louise (2003). Organized Crime, Terrorism and Cybercrime. In Alan Bryden & Philipp Fluri (eds) *Security Sector Reform: Information, Society and Good Governance*. Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Sklair Leslie (1995) *Sociology of the global system*. 2nd edition. Baltimore Maryland: John Hopkins University Press.

- (1998) *The transnational Capitalist Class*. In Carrier G James & Miller Daniel (eds) *Virtualism: a new political econom.*, Berg- Oxford International Publishers.
- (1999) Conceptions on Globalization in *Journal of World Systems Research* Vol. 2, 143-163.

Smandych Russell (1999). *Governable places. Readings on governmentality and crime control*. England: Dartmount.

Smith Tomas (1997). Nonlinear Dynamics and the Micro-Macri Bridge. In Eve A. Raymond, Horsfall Sara, Lee E. Mary (Ed), *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage.

Smolyn Lee (2002). *Τρεις δρόμοι προς την κβαντική βαρύτητα*. Αθήνα: Κάτοπτρο.

Soy Susan (1997) *The Case Study as a Research Method*. Spring. Retrieved from http://faculty.uccb.ns.ca/pmacintyre/course_pages/MBA603/MBA603_files/The%20Case%20Study%20as%20a%20Research%20Method.pdf

Surf Control (2005) *Surfing the Web at Work: Corporate Network are paying the Price*. Surf Control. Retrieved from www.surfcontrol.com

- (2006a). *Surf Control Annual Report 2006. Is the Internet Good for your Business?* Retrieved from www.surfcontrol.com [last access 21/5/2007 13.35]
- (2006 b). *Surf Control Web Filter. Administrators Guide Version 5.5.*, Surf Control. Retrieved from www.surfcontrol.com

Taylor C. Mark (2003) *The moment of complexity. Emerging network culture*. London: The University of Chicago Press.

TechRepublic (2002) *Managing Content Security*. Retrieved from www.techrepublic.com

-
- OCIS (1998). *The Canadian organized Crime Impact Study*. Canada: Public Works and Government Services of Canada.
- Thomas S. Smith (ed), 1997, Nonlinear Dynamics and the Micro-Macro Bridge, in Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E Lee (Editors), *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage.
- Thompson Paul & McHugh David, 1994, Work organizations, A critical introduction. MacMillan, 4th (1st 1990) Hong Kong.
- Thompson Paul & Warhurst Chris (1998) *Workplaces of the future*. London: MacMillan Press LTD.
- Thriff Nigel (1998). The globalization of reflexive business knowledge. In Garrier G James & Miller Daniel (eds) *Virtualism: a new political economy*. UK: Berg- Oxford International Publishers.
- Tilly Charles (2004). *Social Movements. 1789-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Urry John (2004) *Global Complexity*. 2nd Edition. Oxford: Polity Press.
- Van Der Heijden (1996) *Measuring Organized Crime in Western Europe, Policing in Central and Eastern Europe: Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West*. Slovenia: College of Police and security Studies.
- Borghoff Thomas & Welge Martin (2000) *An Evolutionary Perspective on Globalization of Enterprises in the Global Network Competition*. Dortmund: University of Dortmund. Retrieved from www.revistaoes.ufba.br/include/getdoc.php?id=158&article=78&mode=pdf
- Wheatley Margaret (2000) *Ηγεσία και Χάος. Η νέα επιστημονική διοίκηση των επιχειρήσεων*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Wiener (1950) *The Human use of human Beings, Cybernetics and Society*. Boston: Houghton Mifflin
- (1970). *Κυβερνητική και κοινωνία : η ανθρώπινη χρησιμοποίηση των ανθρωπίνων όντων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
 - (197-) *Κυβερνητική : ή έλεγχος και επικοινωνία στα ζώα και στις μηχανές*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Wilke Helmut (1996) *Εισαγωγή στη συστημική θεωρία*. Αθήνα: Κριτική
- William F. Stroup (1997) Webs of chaos. Implications for research designs. In Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E Lee (Ed) *Chaos, Complexity and sociology. Myths, models and Theories*. USA: Sage.

Winston Tellis (1997). Introduction to Case Study. *The Qualitative Report*, Vol. 3. Number 2, Retrieved from [http:// www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html](http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html)

- b (1997) Application of a case study Methodology. *The Qualitative Report*, Vol. 3. Number 3, Retrieved from <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-3/tellis2.html>

Yin R. K. (1994) *Case Study Research: Design and Methods*, (2nd ed.) Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Zaidah Zainal (2007) Case Study as a research method. *Jurnal Kemanusiaan* 9. Retrieved from http://www.fppsm.utm.my/jurnal/JK9D06/JK9_ZAIDAHZAINAL.pdf.

Zhichang Zhu (;) Complexity Science, Systems Thinking and Pragmatic Sensibility Retrieved from <http://philosophy.cass.cn/zhexueluntan/kejizhexue/02.htm>

Ελληνική Βιβλιογραφία

Γεωργίου Θεόδωρος (2003) *Η Φιλοσοφία ως Συστημική Θεωρία. Δοκίμια για το Niklas Luhmann*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκουλας.

Γκέκας Βασίλης (1995) *Κοσμική Τάξη και Χάος* Αθήνα: Στάχυ.

Καστοριάδης Κορνήλιος (1985) *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*. 2^η Έκδοση Αθήνα: Ράππα

- (1995) *Χώροι του ανθρώπου*. Αθήνα: Ύψιλον.
- (2001) *Διάλογοι*. Αθήνα: Ύψιλον.
- (1999) *Η αρχαία Ελληνική Δημοκρατία και η σημασία της για μάς σήμερα*. 2^η. Αθήνα: Ύψιλον.
- (2000) *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*. 2^η. Αθήνα: Ύψιλον.
- (1991) *Τα σταυροδρόμια του λαβύρινθου*. Αθήνα: Ύψιλον.
- (1998) *Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού*. Αθήνα: Ύψιλον.
- (2001) *Ανθρωπολογία πολιτική φιλοσοφία*, 2^η. Αθήνα: Ύψιλον.

Κατερέλος Γιάννης (1996) *Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Κυριαζή Νότα (2002) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα. Ελληνικά Γράμματα.

Μουζέλης Νίκος (1997) *Επιστροφή στην κοινωνιολογική θεωρία: Η έννοια της ιεραρχίας και το πέρασμα από το μικρό στο μακρό επίπεδο*. Αθήνα: Θεμέλιο.

- (2000) *Η κρίση της κοινωνιολογικής θεωρίας. Τι πήγε λάθος;* Αθήνα: Θεμέλιο.

Μπουντής Τάσος (2004) *Ο θαυμαστός κόσμος των φράκταλ. Μία περιήγηση στην επιστήμη του χάους και της πολυπλοκότητας*. Αθήνα: Leader books.

Παπαστάμου Στάμος (1989) *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας. 4^η*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Πουλαντζάς Νίκος (1991) *Το κράτος, η εξουσία και ο σοσιαλισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσιβάκου Ιωάννα (2000) *Το οδοιπορικό του εαυτού στον χώρο της εργασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσιβάκου Ιωάννα (2003) *Τα ευέλικτα όρια των κοινωνικών συστημάτων*. Αθήνα: Θεμέλιο.